

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Arap Dili ve Belâğatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ŞERHU İBN TOLUN ADLI ESERDE GEÇEN
ŞÂHİD BEYİTLERİN İNCELENMESİ**

Arap ADİBELİ
15912001

Danışman
Prof. Dr. M. Edip ÇAĞMAR

Diyarbakır 2019

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Arap Dili ve Belâğatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ŞERHU İBN TOLUN ADLI ESERDE GEÇEN
ŞÂHİD BEYİTLERİN İNCELENMESİ**

Arap ADİBELİ
15912001

Danışman
Prof. Dr. M. Edip ÇAĞMAR

Diyarbakır 2019

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Şerhu İbn Tolun Adlı Eserde Geçen Şâhid Beyitlerin İncelenmesi” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin/projemin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

20/06/2019

Arap ADİBELİ

T.C
DİCLE UNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
DİYARBAKIR

Arap ADİBELİ tarafından yapılan “Şerhu İbn Tolun Adlı Eserde Geçen Şâhid Beyitlerin İncelenmesi” konulu bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belâğatı Bilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir

Jüri Üyesinin

Ünvanı Adı Soyadı

Başkan: Prof. Dr. M. Edip ÇAĞMAR

Üye : Doç. Dr. M. Cevat ERGİN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Hamit SALİHOĞLU

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 20/06/2019

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../07/2019

Prof. Dr. Nazım HASIRCI
ENSTİTÜ MÜDÜRÜ
(MÜHÜR)

ÖNSÖZ

İnsanın meramını ifade etmesini, Allah ve varlıklarla ilgili her türlü malumatı nesilden nesile aktarmasını sağlayan dil, insanoğlu için her zaman önemli olmuştur. Bundan dolayı insanlar tarafından zorunlu olarak dile önem verilmiştir. Özellikle kendileri ile ilahi kitaplar indirilmiş dillere ilgi ve önem daha fazla olmuştur. Bu bağlamda Arap dili en şanslı dillerin başında gelmektedir. Zira ilahi kitapların sonuncusu ve evresensel olanı Kur'ân-ı Kerîm Arapça olarak indirilmiştir. Bu nedenle indiği günden beri Müslüman olan ve olmayanların ilgisini çekmiş, onlar tarafından tefsir gibi doğrudan veya gramer gibi dolaylı olarak üzerine eserler yazılmıştır.

Gramerle ilgili eserler önce sade metinler, daha sonra şerh ve haşiyeye şeklinde telif edilmiştir. Böylece metin olarak yazılmış İbn Mâlik'in el-Elfiyye'si ve onun üzerine yazılan şerhlerin bir kısmı ilim dünyasında önemli bir yere sahip olmuşlardır. Çalışmamızın konusu olan Şerhu İbn Tolun adlı eser de İbn Mâlik'in el-Elfiyyesi üzerine yazılmış şerhlerden birisi olmasına rağmen tespitimize göre günümüzde pek bilinmemekte ve üzerinde yapılmış herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle her yönü ile olmazsa da en azından şâhid beyitler açısından söz konusu şerh üzerinde bir çalışma yapmak istedik. Türkçe'de şâhid beyitler üzerine yapılmış çalışmalar çok az ve yetersiz olması da böyle bir çalışmayı tercih etmemizde etkili olmuştur.

Bilindiği üzere şiirin dili ağırdır. Özellikle içerisinde birçok garib kelimeleri barındıran ve anlamı, içinde söylendiği toplumun hayatına bağlı klasik Arap şiirinin dili daha ağırdır. Zira şiiri anlamak için sadece Arapça dil bilgisi ve lugatı bilmek yetmez. Şiirin hikâyesini ve söylendiği ortamı da bilmek gerekir. Bu nedenle çalışmamızda zaman zaman karşılaştığımız zorluklar olmuştur. İncelenen bazı

beyitlerin anlam olarak bir önceki veya bir sonraki beyitle bağlantılı olması bu zorluklardan sadece birisidir.

Tez çalışmamızda, başından beri birikimi ve deneyimiyle bana rehberlik eden ve bu eserin meydana gelmesinde büyük katkısı olan danışmanım ve hocam Prof. Dr. M. Edip ÇAĞMAR'a şükranlarımı arz ediyorum. Ayrıca Doç. Dr. M. Cevat ERGİN ve Dr. Öğr. Üyesi Hamit SALİHOĞLU hocalara katkılarından dolayı şükranlarımı sunuyorum. Çalışma esnasında fedakâr davranan eşime de içten teşekkür ediyorum.

Arap ADİBELİ
Diyarbakır 2019

ÖZET

Bu çalışmada, İbn Mâlik'in nahiv ilmi ile ilgili *el-Elfiyye'sinin* önemli şerhlerinden biri olan Şerhu İbn Tolun adlı eserde geçen şâhid beyitler incelenmiştir. Bununla, söz konusu eserde Arap şiirinden ne kadar istifade edildiği, şâhid gösterme tarzının nasıl olduğu ve el-Elfiyye'nin diğer şerhlerine göre şiirle istişhada ne kadar önem verildiği amaçlanmıştır.

Bu çalışma giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından meydana gelmektedir. Girişte çalışmanın amacı, kapsamı ve yöntemi ile İbn Tolun'un yaşadığı dönem ve istişhad kavramı hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, İbn Tolun'un hayatı ve ilmi yönü detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Hayatı; adı ve künyesi, doğum yeri ve tarihi, ailesi ve çocukları ile vefatı başlıkları altında incelenmiştir. İلمي yönü ise; eğitimi ve hocaları, müderrisliği ve öğrencileri, üstlendiği görevler ile eserleri şeklinde ele alınmıştır. Ayrıca çalışmamızın konusu olan Şerhu İbn Tolun hakkında kısaca bilgi verildikten sonra bu eserin İbn Tolun'a aidiyeti hususuna da değinilmiştir.

İkinci bölümde ise, çalışmanın asıl konusu olan *Şerhu İbn Tolun*'da şâhid olarak getirilen beyitler ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu çalışmada söz konusu eserde şahid olarak getirilen 290 beyit, 56 nahiv konusu başlığı altında detaylı bir şekilde incelenmiştir. Beyitler *Şerhu İbn Tolun'daki* konulara göre sırayla ele alınmıştır. İncelenen her beyit ile ilgili sırasıyla beyit numarası, beytin metni, şairi, bahri, sözlüğü, kaside matla'ı, muhtelif rivayeti, hikayesi, anlamı, istişhad yönü ve kaynakları verilmiştir. İhtiyaç duyulan yerlerde beytin öncesi ve sonrasında bulunan beyitler de aktarılıp Türkçeye tercüme edilmiştir. Ayrıca dipnotta beyit şairinin hayatı ile ilgili kısa bir bilgi de verilmiştir. Ancak bu durum bütün beyitler için geçerli değildir. Zira bazı beyitlerde ifade edilen hususlardan birkaçı ile ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır. Sonuç kısmında ise varılan

neticeler belirtilmiştir. *Şerhu İbn Tolun'un* şiirle istişhad bakımından *el-Elfiyye'nin* diğer şerhlerinden göze çarpan farkı, bu şerhin bir kısım beyitlerinin söz konusu eserin diğer şerhlerinde şâhid olarak getirilmemesidir.

Anahtar Kelimeler

İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, bahir, şâhid beyitler, istişhâd.

ABSTRACT

In this study, one of the most important commentaries of al-Elfiyya about Ibn Malik's nahiv science is examined şahid couplets in Şerhu Ibn Tolun. With this, it is aimed to see how much Arab poetry is used in the work in question, how the style of showing the witness and how much importance is given to the consultation with poetry according to the other commentaries of al-Elfiyya.

This study consists of introduction, two chapters and conclusion. In the introduction, the aim, scope and method of the study and the period in which Ibn Tolun lived and the concept of istishhad were given. In the first chapter, Ibn Tolun's life and his scientific direction are discussed in detail. Vital; name and tag, place and date of birth, family and children under the headings of death. Scientific direction; education and teachers, professorship and students, the tasks undertaken by the works are discussed in the form. In addition, after briefly giving information about Şerhu Ibn Tolun, the subject of our study, the issue of belonging to Ibn Tolun was also mentioned.

In the second chapter, couplets brought as shahid in Sharhu Ibn Tolun, which is the main subject of the study, are discussed in detail. In this study, 290 couplets brought as witnesses in this work are examined in detail under the title of 56 nahiv. The couplets are discussed sequentially according to the subjects in Sharhu Ibn Tolun. For each couplet examined, couplet number, text of the couplet, poet, bahri, dictionary, kaside matla matı, various narrative, story, meaning, direction and sources of information are given. Where necessary, couplets found before and after the couplet were also translated and translated into Turkish. In the footnote, a short information about the life of the couplet poet is also given. However, this does not apply to all couplets. Because, some of the issues mentioned in some couplets have

not been able to reach any information in the resources. In the conclusion, the results are stated. Commentary Ibn Tolun's remarkable difference from the other commentaries of al-Elfiyye in terms of poetry istishhad is that some of the couplets of this commentary are not brought as shahid in the other commentaries of the work in question.

Keywords

Ibn Tolun, Sharhu Ibn Tolun, bahir, shahid couplets, istishhad.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ.....	1
1. ÇALIŞMANIN AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ.....	1
2. İBN TOLUN'UN YAŞADIĞI DÖNEM.....	2
2.1. Memlükler Dönemi.....	3
2.2. Osmanlılar Dönemi.....	5
3. İSTİŞHÂD KAVRAMI.....	8
3.1. Tanımı.....	8
3.2. Kaynakları.....	9
3.2.1. Kur'ân-ı Kerîm.....	9
3.2.2. Hadis.....	10
3.2.3. Arap Kelamı.....	11
3.2.3.1. Şiir.....	12
3.2.3.2. Nesir.....	13

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN TOLUN VE ŞERHU İBN TOLUN ADLI ESER

1.1. İBN TOLUN'UN HAYATI VE İLMİ YÖNÜ.....	15
1.1.1. Hayatı.....	15
1.1.1.1. Adı ve Künyesi.....	15
1.1.1.2. Doğum Yeri ve Tarihi.....	16
1.1.1.3. Ailesi ve Çocukları.....	16

1.1.1.4. Vefatı	17
1.1.2. İlmi Yönü	17
1.1.2.1. Eğitimi ve Hocaları	17
1.1.2.2. Müderrisliği ve Öğrencileri	19
1.1.2.3. Üstlendiği Görevler	20
1.1.2.4. Eserleri	21
1.1.2.4.1. Şerhu İbn Tolun	21
1.1.2.4.2. İ'lâmu'l-Verâ bi-men Vulliyе Nâ'iben mine'l-Etrâk bi-Dımaşki'ş-Şâmi'l-Kubrâ	21
1.1.2.4.3. el-Lema'âtu'l-Berkıyye fi'n-Nuketi't-Târîhiyye	22
1.1.2.4.4. Mufâkehetu'l-Hillân fi Havâdisi'z-Zemân	22
1.1.2.4.5. eş-Şezerâtu'z-Zehebiyye fi Terâcimi'l-E'immeti'l-İsnâ 'Aşer 'İnde 'l-İmâmiyye	22
1.1.2.4.6. es-Sağru'l-Bessâm fi Zikri men Vulliyе Kazâ'e'ş-Şâm.....	23
1.1.2.4.7. el-Fulku'l-Meşhûn fi Ahvâli Muhammed b. Tolun	23
1.1.2.4.8. et-Temettu' bi'l-İkrân Beyne Terâcimi'ş-Şuyûh ve'l-Akrân	23
1.1.2.4.9. Ğâyetu'l-Beyân fi Tercemeti'ş-Şeyh Arslan	23
1.1.2.4.10. Kaydu'ş-Şerîd min Ahbâri Yezîd	23
1.1.2.4.11. el-Me'azze fîmâ Kîle fi'l-Mizze.....	24
1.1.2.4.12. el-Kalâ'idu'l-Cevheriyye fi Târîhi's-Sâlihiyye.....	24
1.1.2.4.13. Kurretu'l-'Uyûn fi Ahbâri Bâbi Ceyrûn	24
1.1.2.4.14. Darbu'l-Hûta 'alâ Cemî'i'l-Gûta	24
1.1.2.4.15. Fessu'l-Havâtim fîmâ Kîle fi'l-Velâim	24
1.1.2.4.16. Murşidu 'l-Muhtâr ilâ Hasâ'isi'l-Muhtâr	25
1.1.2.4.17. İ'lâmu's-Sâ'ilîn 'an Kutubi Seyyidi'l-Murselîn.....	25
1.1.2.4.18. et-Tevcîhu'l-Cemîl li Esrâri Âyâtın mine't-Tenzîl.....	25
1.1.2.4.19. el-Mesâ'ilu'l-Mulekkabât fi 'İlmi'n-Nahiv	25
1.1.2.4.20. el-Menhelu'r-Raviy fi't-Tıbbi'n-Nebevî.....	25
1.1.2.4.21. Nakdu't-Tâlib li-Zeğali'l-Menâsib	25
1.1.2.4.22. Risâle fi Tefsîri Kavlihi Te'âlâ “İnne İbrâhîme kâne hanîfâ”	26
1.1.2.4.23. Kitâbu'l-Ğurafi'l-'Aliyye fi Terâcimi Mute'ahhiri'l-Hanefiyye ...	26
1.2. ŞERHU İBN TOLUN VE İBN TOLUN'A AİDİYETİ.....	26

1.2.1.Şerhu İbn Tolun.....	26
1.2.2. İbn Tolun'a Aidiyeti.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

BEYİTLERİN İNCELENMESİ

2.1. KELİME VE KELÂM.....	30
2.2. MU'RAB VE MEBNÎ	37
2.3. MA'RİFE VE NEKRE	46
2.4. ALEM.....	55
2.5. İŞARET İSMİ.....	56
2.6. MEVSÛL İSMİ	57
2.7. TARİF EDATI.....	65
2.8. MÜBTEDÂ VE HABER	68
2.9. كَانَ VE BENZERLERİ.....	69
2.10. نَيْسَ 'YE BENZEYEN HARFLER.....	79
2.11. MUKÂREBE FİİLLERİ	87
2.12. إِنَّ VE BENZERLERİ	99
2.13. CİNSİ NEFYEDEN لا.....	119
2.14. ظَنَّ VE BENZERLERİ	126
2.15. أَعْلَمَ وَأَرَى.....	145
2.16. FÂİL	151
2.17. NÂİBÛ'L-FÂİL	157
2.18. GEÇİŞLİ VE GEÇİŞSİZ FİİLLER	158
2.19. TENAZÛ'	161
2.20. MEF'ÛL-U MUTLAK.....	164
2.21. MEF'ÛL-U ME'AH.....	168
2.22. İSTİSNA'	169
2.23. HÂL	170
2.24. TEMYÎZ	172
2.25. CER HARFLERİ	173
2.26. İZÂFET.....	197
2.27. MUTEKELLİM YÂ'YA İZÂFET	220
2.28. İSM-İ FÂİLİN 'AMELİ	224

2.29. MASTAR KALIPLARI.....	226
2.30. TAACCUB	228
2.31. ÖVME VE YERME FİİLLERİ.....	234
2.32. EF‘ALU’T-TAFDİL	239
2.33. NA‘T	244
2.34. TE’KÎD	247
2.35. ATF	252
2.36. ATF-I NASAK.....	255
2.37. BEDEL	268
2.38. NİDÂ.....	269
2.39. MUNÂDAYA TABİ KELİMELEK	282
2.40. İSTİĞÂSE	287
2.41. NUDBE	291
2.42. TERHÎM	294
2.43. TAHZÎR VE İĞRÂ’	297
2.44. ESMÂU’L-EF‘ÂL VE’L-ESVÂT	300
2.45. TE’KÎD NÛNLARI	302
2.46. GAYR-I MUNSARİF	312
2.47. FİİLİN İ‘RÂBİ	323
2.48. CEZM EDATLARI.....	347
2.49. لَوْ HARFİ	366
2.50. أَمَّا وَلَوْلَا وَلَوْمَا.....	369
2.51. ‘ADED (SAYI)	372
2.52. HİKÂYE.....	375
2.53. MAKSÛR VE MEMDÛD İSİMLER	376
2.54. MAKSÛR VE MEMDÛD İSİMLERİN İKİL VE SAHİH ÇOĞULLARI	379
2.55. NESEB (İSM-İ MENSÛB).....	382
2.56. VAKF	383
SONUÇ	386
KAYNAKÇA	388

KISALTMALAR

<i>b.</i>	Bin (oğlu)
<i>bkz.</i>	Bakınız
<i>bnt.</i>	Bint (kızı)
<i>bty.</i>	Basım Tarihi Yok
<i>byy.</i>	Basım Yeri Yok
<i>C.</i>	Cilt
<i>cc.</i>	Celle celaluhu
<i>Çev.</i>	Çeviren
<i>DİA</i>	Diyanet İslam Ansiklopedisi
<i>h.</i>	Hicri
<i>Hz.</i>	Hazreti
<i>K. Matla'ı.</i>	Kasidenin Matla'ı(ilk beyti)
<i>M.</i>	Miladi
<i>Mad.</i>	Madde
<i>M.Rivayet.</i>	Muhtelif Rivayet
<i>nşr.</i>	Neşreden
<i>ö.</i>	Ölüm tarihi.
<i>s.</i>	Sayfa
<i>S.</i>	Sayı
<i>s.a.v.</i>	Sallallahu aleyhi ve sellem
<i>şrh.</i>	Şerh eden.
<i>thk.</i>	Tahkik eden
<i>vb.</i>	ve benzerleri
<i>vd.</i>	ve diğerleri
<i>vs.</i>	Vesaire

GİRİŞ

1. ÇALIŞMANIN AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Her ilim dalında kuralların ispatı için akli veya naklî deliller kullanılmıştır. Zira bir kural için sadece “vardır”, “yoktur”, “böyledir”, “böyle değildir” vb. yargı ifade eden tabirler yetmez. Bunların ispatı için söz konusu deliller gerekmektedir. Bilindiği üzere bu hususa Arap dili grameri de tabidir. Bu nedenle Arapça dil bilgisinde Kur’ân-ı Kerîm, hadis, şiir ve nesir delil olarak kullanılmıştır. Kur’ân-ı Kerîm’in güvenilir bir kanıt olduğuna dair hiçbir ihtilaf olmasa da Arapça gramer kitaplarında daha çok şiirin delil olarak kullanıldığı görülmektedir. Ancak Arap dili grameri için kanıt olarak getirilen şâhid beyitler her dönem, her yer ve her şairden alınmamıştır. Ayrıca şâhid olarak zikredilen beyitlerin anlaşılması şiirin tabiatı gereği zordur. Zira Arap şiiri, Arapların kültür, adet ve yaşam tarzlarını ihtiva ettiğinden dolayı onların kullandıkları sözcük, söz ve söz yapılarını içermektedir. Dolayısıyla şiirlerin anlaşılması için sadece kelime ve cümle yapılarını bilmek yetmez. Aksine istişhâd için getirilen şiirin kendisinden kaynaklandığı olay veya ortamın da bilinmesi gerekmektedir. Bu ise gramer kitaplarında geçen kuralların iyi anlaşılması için şâhid olarak kullanılan beyitlerin üzerinde detaylı araştırmaların yapılmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda yüzyıllardır Müslüman memleketlerinde ve diğer bazı memleketlerde okutulup bir çok şâhid beyit ihtiva eden Arapça gramer kitapları daha da önem kazanmaktadır.

Bu çerçevede başta el-Elfiyye ve onun bazı şerhleri Arapça gramerin öğrenilmesinde tercih edilen eserler olmuştur. Çalışmamızın konusu olan Şerhu İbn Tolun da sözü edilen eserlerden birisidir. Bu çalışmamızda Şerhu İbn Tolun’da geçen şâhid beyitler incelenmiştir. Bununla söz konusu beyitlerin hangi toplumsal veya bireysel olaydan kaynaklandığını ve hangi şair veya zamana ait olduğunu tespit

edilmesi, beyitlerde geçen kelime ve cümlelerin gerek gramer açısından gerek de Arap toplumu açısından neyi ifade ettiğini ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın kapsamı Şerhu İbn Tolun'da şâhid olarak kullanılan beyitlerin incelenmesi ile sınırlıdır. Bu nedenle izah edilen kurallar da sadece şâhid beyitlerle ilgisi olan kurallardır. Bu çerçevede nahiv, sarf, şâhid beyitlerle ilgili klasik gramer ve lugat kitaplarına müracaat edilmiştir. Beyitlerin doğru ve tam olarak anlaşılması için edebiyat kitaplarından ve ansiklopedik eserlerden de yararlanılmıştır. Ayrıca şâhid beyitlerle ilgili yeni yapılmış çalışmalara da bakılmıştır. Bu bağlamda Ömer Yıldız'ın Şerhu'l-Mekkûdî Adlı Eserde Geçen Şahit Beyitlerin İncelenmesi isimli yüksek lisans tezi bazı hususlarda bize yol göstermiştir.

Konumuz şâhid beyitlerle sınırlı olduğu için çalışmanın fazla dağılmaması amacıyla beyitler açıklanırken aşağıda izah edildiği şekilde bir yöntem izlenmiştir. Öncelikle Şerhu İbn Tolun'daki konu başlıkları esas alınmıştır. Bu nedenle şâhid beyitler söz konusu başlıklara göre verilmiştir. Örneğin, kitaptaki ilk başlık kelime ve kelimeler, sonraki ise, mu'rab ve mebnî şeklindedir. Daha sonra sırasıyla beytin numarası, metni, şairi, bahri, sözlüğü, kaside matla'ı, muhtelif rivayeti, hikâyesi, anlamı, istişhâd yönü ve kaynakları başlıklar halinde izah edilmiştir. Ayrıca beytin şairi hakkında bilgi varsa kısa bir şekilde aktarılmıştır. Her beytin izahı için böyle bir yöntem tercih edilip anlamı, Arapça metinden hemen sonra verilmemiştir. Zira beytin sözlüğü, Kaside matla'ı, muhtelif rivayeti ve hikâyesi beyit manasının anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca her beytin kaynakları verilirken dipnot şeklinde değil sadece kaynağın ismi zikredilmiştir. Çünkü söz konusu beytin ilgili kaynakların hangi konusunda geçtiği bellidir. Bunun yanısıra sözü edilen kaynaklar değişik münasebetlerle dipnotta zikredildiğinden dolayı konunun uzamaması adına kaynaklar kısmında dipnot şeklinde verilmemiştir.

2. İBN TOLUN'UN YAŞADIĞI DÖNEM

Bir insanı iyi tanıyabilmek için onun yaşadığı dönem ve muhit hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Çünkü yaşanan dönemin ve yerin insan üzerindeki tesiri büyüktür. Bundan dolayı İbn Tolun'un yaşadığı dönem ve ikamet ettiği yerden kısaca bahsedilecektir.

İbn Tolun, ömrünün tamamını Şam bölgesinin Dımaşk şehrinde geçirmiş ve orada vefat etmiştir. Onun yaşadığı dönem ise M. 15. yüzyılın son çeyreği ile 16. yüzyılın ilk yarısına denk gelmektedir. Dolayısıyla İbn Tolun ilk yıllarını Memlüklerin hâkimiyetinde geri kalanını da Osmanlı Devleti'nin Dımaşk'ı ele geçirdikten sonra Osmanlıların idaresinde geçirmiştir.¹

2.1. Memlükler Dönemi

Moğolların İslâm dünyasını işgalinden yaklaşık sekiz yıl önce 1250'de Mısır'da kurulan Memlük Devleti, 648/1250 ile 923/1517 yılları arasında Mısır, Suriye ve Hicaz'da hüküm sürmüş Müslüman Türk devletidir.² Memlükler 1260'da Moğolları Ayncâlût muharebesinde yenerek İslâm âlemini ve insanlığı onların tehdidinden kurtarmıştır.³

Memlük Devleti iki dönem halinde yönetilmiştir. Türk asıllı sultanların hükmettiği birinci döneme Bahrî Memlükler ya da Türk Memlükleri (1250-1382) adı verilmiştir. Bahri Memlükler, Eyyûbî hanedanın atası ve Selâhuddîn Eyyûbî (ö.588/1193) 'nin babası Sultan Necmeddin Eyyûb (ö. 568/1173) tarafından Nil kıyısındaki Ravza adasına yerleştirilmiştir. Nil nehri Araplar tarafından "bahru'n-nîl" olarak isimlendirildiği için Ravza adasına yerleştirilen Memlüklere bu isim verilmiştir.⁴

Çerkez asıllı sultanların hükmettiği ikinci döneme de Burcî Memlükler veya Çerkez Memlükleri (1382-1517) adı verilmiştir.⁵ Seyfeddîn Kâlâvûn (ö. 688/1290) döneminde Kafkasya kökenli Memlükler orduya alınmaya başlanmış ve bu, zamanla artarak devam etmiştir. Böylece Kafkasya kökenli Memlükler devleti ele geçirmişlerdir. Çerkez asıllı Melik Zâhir Berkûk'un (ö. 801/1399) devleti ele geçirip

¹ Nâciye Abdullah İbrahim-Nedâ Abdurrazzâk Mahmûd el-Cilâvî, "es-Sîratu'z-Zâtiyye ve'l-İlmiyye li'bni Tolun Şemsuddin Muhammed b. 'Alî ed-Dımaşkî es-Sâlihî", **Mecelletu Kulliyeti't-Terbiyye li'l-Benâat**, cilt. 26, sayı. 4, 2015, s. 1057-1075; Bkz. Yusuf Durmaz, "**Muhammed b. Ali b. Ahmed İbn Tolun ed-Dımaşkî (953/1546)'nin Hayatı, Eserleri ve Hz. Peygamber Dönemi Vesikalarına Dair İ'lâmu's-Sâilin 'an Kutubi Seyyidi'l-Murselin Adlı Eseri**", "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2012, s. 1.

² İsmail Yiğit, "Memlükler", **DİA**, Ankara 2004, c. 29, s. 90; Fatih Yahya Ayaz, **Memlükler (1250-1517)**, İSAM Yayınları, İstanbul 2015, s. 19.

³ Yiğit, "Memlükler", **DİA**, c. 29, s. 90; Ayaz, **Memlükler**, s. 26.

⁴ Yiğit, "Memlükler", **DİA**, c. 29, s. 90; Ayaz, **Memlükler**, s. 26.

⁵ Ayaz, **Memlükler**, s. 25.

tahta çıkmasıyla Bahrî Memlûklerin dönemi sona ermiş ve Çerkez Memlûklerin dönemi başlamıştır.⁶

Memlûkler, Sultan Gavrî (ö. 921/1516) zamanında Osmanlılarla yaptığı Mercidabık savaşında yenilmiştir. Mercidabık yenilgisi ile Şam bölgesini, ordusunu, sultanını, bütün hazine ve teçhizatını kaybeden Memlûk Devleti fiilen yıkılmıştır. Ancak Mısır'daki Tomanbay (ö. 922/1517) ve bazı emirler Osmanlılar'a karşı direnmişler.⁷ Bu direnişin neticesinde Memlûklerin son hükümdarı Tomanbay (ö. 922/1517) iktidara gelmiştir. Ancak Osmanlılar ile yaptığı Ridâniyye muharebesinden sonra öldürülmüş ve böylece Memlûkler Devleti tarihe karışıp toprakları Osmanlılar'ın eline geçmiştir.⁸

Memlûkler devrinde sosyal sınıflar Mısır'da idareciler, ulemâ, tüccar ve avamlardan teşekkül etmekteydi. Hâkim sınıf olan idareciler genel olarak yabancılardan oluşmaktaydı. Mısırlıların ekseri zanaatkâr, tüccar ve çiftçilerden teşekkül etmekteydi. Onlar siyasi ve idari işlere giremiyorlardı.⁹ Ülkenin genelinde ise nüfusun çoğunluğu genel olarak maddî sıkıntı içinde olan ve timarlı askerlerin topraklarında çalışan çiftçiler, küçük esnaf, sanatkârlar, küçük tâcirler ve göçebe Araplardan oluşmaktaydı.¹⁰

Memlûkler devri, İslâmî ilimlerdeki gelişmeler açısından İslâm tarihinin en parlak dönemlerinden birisi olmuştur. Endülüs'ün Haçlı, Doğu İslâm dünyasının ise Moğol istilâsına uğradığı bir sırada kurulmuş olan Memlûk Devleti, yerlerini terketmek mecburiyetinde kalan pek çok âlimin iltica ettiği yer olmuştur. Ezher Üniversitesi bu devirde en parlak devirlerinden birini yaşamıştır. Kahire ve Dimaşk, İslâm dünyasının en önemli iki ilim merkezi haline gelmiştir. İlmî çalışmalara destek

⁶ Yiğit, "Memlûkler", **DİA**, c. 29, s. 92; Ayaz, **Memlûkler**, s. 53-54.

⁷ Abdülmelik b. Huseyn el-'Asımî, **Simtu'n-Nucûmi'l-'Avâlî fi Enbâi'l-Evâli ve't-Tevâlî**, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muavvad, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut 1419/1998, c. 4, s. 68; Şihâbüddîn Ebu'l-Felâh Abdulhayy b. Ahmed İbnu'l-'İmâd el-Hanbelî, **Şezerâtu'z-Zehab fi Ahbâri men Zeheb**, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk, 1406/1986, c. 10, s. 149; Muhammed Es'ad Talas, **Mısır ve's-Şam fi'l-Ğâbir ve'l-Hâdir**, Dâru'l-Me'arif, Kahire 1364/1945, s. 37; Yiğit, "Memlûkler", **DİA**, c. 29, s. 93; Ayaz, **Memlûkler**, s. 65-70.

⁸ İbnu'l-'İmâd, **Şezerâtu'z-Zehab**, c. 10, s. 161; Yiğit, "Memlûkler", **DİA**, c. 29, s. 93; Ayaz, **Memlûkler**, s. 70-72.

⁹ Ahmed Şelebî, **Mevsû'atu't-Tarihi'l-İslâmî ve'l-Hadâreti'l-İslâmiyye**, Mektebetu'n-Nahdati'l-Mısriyye, Kahire 1406/1986, c. 5, s. 284; Yiğit, "Memlûkler", **DİA**, c. 29, s. 96.

¹⁰ Yiğit, "Memlûkler", **DİA**, c. 29, s. 96.

veren devlet adamları, Zengîler ve Eyyûbîler döneminden kalan medreselerin sayısını çoğaltmışlardır. Kahire'de yetmiş beş, Dımaşk'ta yüz altmış civarında medresenin olması bunun açık bir kanıtıdır. Bu medreselerin çoğu dört sünnî mezhep üzerine öğretim veren fıkıh medresesi kimliğini taşıyordu. Fıkıhla beraber diğer dinî ilimlerle dil ilimlerinin okutulduğu bu medreseler zengin kütüphanelere sahipti.¹¹ Nâsırıyye, Zâhiriyye, Salâhiyye, Cemâliyye ve Seryakûs o dönemin önemli medreselerinden bazılarıdır. Medreselerin ihtiyaçları vakıflar tarafından karşılanıyordu.¹²

Memlükler devrinde dinî hayata baktığımızda idarecilerin ehl-i sünnet olmaları halka yansımış, halk da bu çizgide hareket etmiştir. Eyyûbîler zamanından kalan sünnî mezheplerin ön planda tutulma çabası, bidat ehli mezheplerin ve özellikle Şîa'nın devre dışı bırakılmasını sağlamıştır.¹³ Ülkedeki kaza işlerinde Eyyûbîler döneminden Memlük Sultanı Zahir Baybars (ö. 675/1277) dönemine kadar Şâfiî mezhebinden bir kâdilkudât görev yapmıştır. Sultan Zahir Baybars (ö. 675/1277) ise, her dört Sünnî mezhepten birer kâdilkudât atamıştır. Ayrıca İbn Tolun'un şehri Dımaşk'ta da dört kâdilkudât görev yapmıştır. Diğer kadılar ise sultanın atadığı kadilkudâtlar tarafından görevlendirilmiştir.¹⁴

2.2. Osmanlılar Dönemi

Batı Anadolu'nun kuzeyinde bir Türkmen beyliği olarak ortaya çıkan ve kurucusu Osman Bey'in adıyla anılan Osmanlı Devleti, 1300 ile 1922 yılları arasında Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarına hakim olmuştur. Söz konusu devlet, Türk-İslâm âleminde en uzun ömürlü imparatorluk unvanını kazanan devlet niteliğine sahip olmuştur.¹⁵

Osmanlı Beyliği, I. Murad döneminden itibaren Anadolu ve Balkanlar'da başlatılan faaliyetlerle devlet olma yoluna girmiş, yavaş yavaş merkezi sistemi kurma gayreti içinde olmuştur. Böylece devlet bürokrasisinin oluşumunun ilk görüntüleri ortaya çıkmış, yeni teşkilat ve askerî kurumların temelleri atılmıştır. Fâtih Sultan

¹¹ Said Abdulfettâh 'Aşûr, el-'Asru'l-Memâlikî fi Mısır ve's-Şâm, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Kahire 1395/1976, s. 345-347; Yiğit, "Memlükler", *DİA*, c. 29, s. 94.

¹² 'Aşûr, el-'Asru'l-Memâlikî fi Mısır ve's-Şâm, s. 342-345.

¹³ 'Aşûr, el-'Asru'l-Memâlikî fi Mısır ve's-Şâm, s. 349.

¹⁴ Ahmed Teymûr Paşa, *Nazratun Tarihiyye fi Hudûsi'l-Mezâhibi'l-Fikhiyye el-Erba'a*, Dâru'l-Kâdirî, byy, bty, s. 80; Yiğit, "Memlükler", *DİA*, c. 29, s. 92; Ayaz, *Memlükler*, s. 53-54.

¹⁵ Feridun Emecen, "Osmanlılar", *DİA*, Ankara 2007, c. 33. s. 487.

Mehmed devriyle Osmanlı Devleti “imparatorluk” sürecine girmiş, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman dönemlerinde de bu gelişme zirveye ulaşmıştır.¹⁶

XVI. yüzyıldan itibaren Sünnîliği bir devlet politikası haline getiren Osmanlılar için doğuda baş gösteren ve Anadolu'nun emniyetini tehdit eden Safevîlerin şahı Şah İsmâil'in sinsi faaliyetleri, çözülmesi gereken önemli bir mesele haline gelmiştir. Şah İsmâil'in bu faaliyetleri, nihayet 1514 yılında Çaldıran savaşıyla başarısızlığa uğratılmış, Yavuz Sultan Selim komutasındaki askerler Tebriz'e kadar ilerlemiştir. Ancak buraya kalıcı olarak yerleşmek Osmanlı tarafından düşünülmemiştir. Yapılan bu savaşla Safevîlerin tehdidi geçici de olsa engelenmiştir. Böylece Osmanlılar, İslam dinini sapık faaliyetlerden koruma ve temizleme gibi bir görev üstlenmiştir. Bu ise, İslâm âleminin önemli bölgelerinden Mısır ve Şam'a yönelik Osmanlıların amaçlarına bir altyapı hazırlamıştır. Nitekim Osmanlılar'ın bundan sonraki hedefi, Müslüman halka zulmeden Portekizliler'e karşı çaresiz kalan Memlükler olmuştur. Osmanlı Devleti, Memlükler'e karşı bir sefer düzenlemek istemiştir. Düzenlemeyi düşündüğü bu seferin meşruluğu, Osmanlı Devleti'nin İslâm'ı her türlü tehditten korumayı önemli görevleri arasında saymasından doğmuştur. Nitekim Portekizliler'in tehditlerine karşı İslâm'ın söz konusu bölgeleri muhafaza edemeyen, halka yapılan zulme engel olamayan bir müslüman idaresinin ortadan kaldırılması İslam hukukuna uygun bir hareket olarak yorumlanmış ve ilân edilmiştir. Düzenlenen bu sefer sonucunda 1516 yılında Mercidâbık'ta, 1517 yılında Ridâniye'de yapılan iki savaşla Memlükler tarih sahnesinden silinmiş ve Mısır fethedilmiştir. Mısır'ın fethi ile de İslam dünyasında çok önemli olan hilâfet makamı Memlükler'den Osmanlılara geçmiştir.¹⁷

Osmanlılar devrinde Memlükler'de olduğu gibi halk; idareciler, âlimler, tüccarlar, zanaatkâr ve çiftçiler gibi çeşitli sosyal tabakalardan oluşmaktaydı. Sosyal tabakalar arasında âlimlerin ayrı bir yeri olmuştur. Ezher üniversitesinin bu devirde de ilim merkezi olması, yöneticilerin ilgisini çekmiştir. Osmanlı padişahları Ezher

¹⁶ Emecen, “Osmanlılar”, *DİA*, c. 33, s. 487- 496.

¹⁷ Emecen, “Osmanlılar”, *DİA*, c. 33, s. 487- 496; Bkz. Mesut Tutar, “İbn Tolun (ö. 953/1546)'un *Enbâu'l-Umerâ bi Enbâi'l-Vuzerâ Adlı Eserinin Tahlil, Değerlendirme ve Tercümesi*”, “Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi”, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2018, s. 11.

üniversitesinin âlimlerine değer vermiş, onları halkın önderleri olarak görmüşlerdir. Bundan dolayı halkın bir sıkıntısı olduğu zaman Ezher üniversitesinin âlimlerine başvurmuştur. Dolayısıyla Ezher üniversitesinin âlimleri, Mısır'ın sosyal yapısında önemli bir mertebeye sahip olmuştur.¹⁸

Osmanlı eğitim sistemi medreseler üzerine kurulmuştur. Şüphesiz medreseler kültür ve medeniyetin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Kuruluş döneminde Bursa, İznik ve Edirne'de olgunlaşan medreseler, XV ve XVI. yüzyıllarda Fâtih Sultan Mehmed'in tesis ettiği Sahn-ı Semân Medresesi ve Kanûnî Sultan Süleyman'ın kurduğu Süleymaniye Medresesi ile gelişiminin zirvesine ulaşmıştır.¹⁹ Söz konusu medreselerde çeşitli ilimlerle Arap dili ve edebiyatına dair derslerin yanında tefsir, hadis, kelâm, fıkıh gibi dinî ilimler okutulmuştur. Medrese sisteminde lisans üstü düzeyde eğitim veren dârulkurrâ, dârulhadis, dârulmesnevi, dâruttıb gibi medreseler de faaliyet göstermiştir.²⁰

Genel olarak bakıldığında Osmanlılar'da Sünnî anlayışın hâkim olduğu ve devletin kurumsal yapısının da buna göre şekillendiği görülmektedir. Mahkeme uygulamaları, medrese müfredatı ve dinî müesseseler genel olarak Sünnî-Hanefî mezhebine göre düzenlenmiş, bu anlayışın dışında kalan dinî akımlar ve tarikatlar hoş karşılanmamıştır.²¹

Şam ve Mısır'da, Memlükler devrinden Yavuz Sultan Selim dönemine kadar halk arasındaki meseleler dört sünnî mezhebin görüşlerine göre çözüme kavuşturulmuştur. Ancak Yavuz Sultan Selim'in 1517 yılında Şam ve Mısır'ı Memlükler'den almasıyla söz konusu uygulamanın değiştiği görülmektedir. Daha önceleri Memlük Devleti, her dört sünnî mezhepten bir kâdılkudât atamıştır. Ancak Şam ve Mısır'ın Osmanlı tarafından fethedilmesiyle beraber buralarda dört sünnî mezhep kadısının uygulaması sonlandırılmış, Hanefî mezhebi kadısının uygulaması geçerli kılınmıştır. Padişah, ülkenin resmi mezhebini Hanefî mezhebi olarak

¹⁸ Abdurrahîm Abdurrahman Abdurrahîm, *el-Hayâtu'l-İctimâiyye fi'l-Vilâyâti'l-'Arabiyye Esnâe'l-'Ahdî'l-'Usmânî*, Merkezi'd-Dirâsâti ve'l-Buhûsi'l-'Usmâniyye, Zağvân, 1408/1988, s. 490-491.

¹⁹ Cemil Öztürk, "Osmanlılar", *DİA*, Ankara 2007, c. 33, s. 566.

²⁰ Tahsin Özcan, "Osmanlılar", *DİA*, Ankara 2007, c. 33, s. 539.

²¹ Özcan, "Osmanlılar", *DİA*, c. 33, s. 538.

belirlemiş, kaza ve fetvalarda artık bu mezhebin esas alınması gerektiği konusunda bir ferman çıkarmıştır.²²

İbn Tolun, İran'da Şii Safevî (1501-1736), Hindistan'da Babür (1526-1858) devletlerinin kuruluşlarına;²³ devletin güçlü olduğu, emniyet ve güvenin sağlandığı Osmanlıların ise en parlak devrine şahit olmuştur. İbn Tolun'un yaşadığı devirde Osmanlı hükümdarlığını Sultan İkinci Bayezid (1481-1512), Yavuz Sultan Selim (1512-1520) ve Kanûnî Sultan Süleyman (1520-1566) üstlenmişlerdir.²⁴

3. İSTİŞHÂD KAVRAMI

3.1. Tanımı

Lugatta şahitlik etmesini istemek, şahit göstermek, şahit getirmek²⁵ anlamlarına gelen istişhâd nahiv, sarf, lugat ve belâgat ilimlerinde “bir sözcüğün veya bir tabirin lafız, anlam ve kullanım doğruluğunu teyit etmek maksadıyla doğruluğu kesin olan nazım ve nesirden misal vermek” anlamında kullanılır.²⁶ Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009'dan sonra) istişhâd: “Söylediğin bir tabiri ikinci bir tabirle teyit etmendir,” şeklinde tanımlamış,²⁷ Saîd el-Efgânî (ö. 1417/1997) ise istişhâd: “Bir kuralın doğruluğunu, bir sözcüğün veya bir kelâmın kullanılmasını, senedi, sağlam mizaçlı ve fasih bir Arab'a dayanan naklî bir kanıtla kanıtlamaktır,” şeklinde tanımlamıştır.²⁸ Bu maksadla getirilen misale şâhid (çoğulu şevâhid) denir. Şâhidin dışındaki kaidelerin izahı için getirilen Arapça cümlelere ise misâl denmektedir.²⁹ Misal ile şâhid arasında fark vardır. Misal bir kaideyi açıklamak ve anlaşılmasını kolaylaştırmak için getirilir; şâhid ise bir dil ile ilgili bir kaidenin, bir

²² Hayrettin Karaman, **Yeni Gelişmeler Karşısında İslam Hukuku**, İz Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 78.

²³ Tufan Gündüz, “Safeviler”, **DİA**, Ankara 2008, c. 35, s. 451-457; Enver Konukçu, “Babür”, **DİA**, Ankara 1991, c. 4, s. 396.

²⁴ Talas, **Mısır ve Şam fi'l-Gâbir ve'l-Hâdir**, s. 37; İbnu'l-İmâd, **Şezerâtu'z-Zeheb**, c. 10, s. 163, 201; Şevkî Dayf, **Târihu'l-Edebi'l-Arabî VII**, Dâru'l-Me'arif, Kahire bty., s. 41.

²⁵ Muhammed b. Mukrim b. Manzûr el-İfrikî el-Mısırî, **Lisânu'l-Arab**, “شهد” mad. Dâru Sâdir, Beyrut bty.

²⁶ İsmail Durmuş, “İstişhâd”, **DİA**, Ankara 2001, c. 23, s. 396.

²⁷ Ebû Hilâl el-Askerî, **Kitâbu's-Sinâ'ateyn**, thk, Ali Muhammed el-Becâvî-Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, Beyrut 1371/1952, c. 1, s. 416.

²⁸ Sa'îd el-Efgânî, **fi Usûli'n-Nahiv**, el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1407/1987, s. 6.

²⁹ Muhammed 'Îd, **el-İstişhâd ve'l-İhticâc bi'l-Luğa**, Alemu'l-Kutub, Beyrut 1408/1988, s. 86.

ifadenin doğruluğunu kanıtlar.³⁰ Bazı kaynaklarda İstişhâd kelimesinin yerine istidlal ve ihticac terimleri de kullanılmıştır.³¹

3.2. Kaynakları

İstişhâd olarak kullanılan metinler şiir ve şiir olmayan sözler olmak üzere iki kısma ayrılır. Şiir olmayanlar; Kur’ân-ı Kerîm, Hadis ve Arap Kelâmı kategorisinde olan Nesir sözlerdir.³²

3.2.1. Kur’ân-ı Kerîm

İslam dininin birinci temel kaynağı olan Kur’ân-ı Kerîm en beliğ ve en fasih söz olduğu için; onun mutevatir, ahad ve şaz kıraatleriyle istişhâd edilmiştir.³³ Fussilet suresinin *حَمِيدٍ حَمِيدٍ* “Ona ne öniünden ne de ardından batıl gelemez. O, hüküm ve hikmet sahibi, övülmeye layık olan Allah tarafından indirilmiştir,”³⁴ ayetinde de teyit edildiği üzere Kur’ân-ı Kerîm, istişhâd mevzusunda kuşkusuz en asli kaynak olarak görülmektedir.³⁵

es-Suyûtî (ö. 910/1505), konuyla ilgili şöyle der: “Kur’ân-ı Kerîm ister mütevâtir, ister ahâd ve isterse şaz kıraatlarının herhangi biriyle okunduğu vârid olan kıraatın Arapçada şâhid olarak kullanılması caizdir. Ayrıca bilinen bir kıyasa aykırı olmadıkça şaz kıraatın şâhid olarak getirilmesinin caiz olduğuna alimlerin ittifak ettiğini söylemiştir.”³⁶

Ancak İbn Hişâm (ö. 761/1360)’a kadar müelliflerin eserlerinde Kur’ân-ı Kerîm’in hak ettiği istişhâd önceliğine yer verilmemiş, daha çok Arap şiirine öncelik

³⁰ Mahmûd Şukrî el-Âlûsî, *İthâfu’l-Emcâd fimâ Yesihhu bihi’l-İstişhâd*, thk. Adnân Abdurrahman ed-Durî, Matba’atu’l-İrşâd, Bağdad 1402/1982, s. 60.

³¹ DURMUŞ, “İstişhâd”, *DİA*, c. 23, s. 396. Bkz. Ramazan Bezci, “İbn Mâlik ve Nahiv Metodunda Hadisle İstişhâdın Yeri”, “Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi”, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2014, s. 34.

³² Durmuş, “İstişhâd”, *DİA*, c. 23 s. 396.

³³ Durmuş, “İstişhâd”, *DİA*, c. 23 s. 396.

³⁴ *Kur’an-ı Kerim*, Fussilet Suresi, 41/42.

³⁵ Ebû Sehl Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Herevî, *İsfâru’l-Fesîh*, thk. Ahmed b. Sa’id b. Muhammed Kaşşâş, ‘İmâdetu’l-Bahsi’l-İlmî bi’l-Câmi’ati’l-İslamiyye, Medine 1420/1999, “المبحث الخامس” mad.

³⁶ Ebu’l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-İktirâh fî Usûli’n-Nahv*, thk. Abdulhakîm ‘Atiyye, Dâru’l-Beyrûtî, Dımaşk 1426/2006, s. 39.

verilmiştir. Bunun nedeni ise “dini ihtiyât” olarak değerlendirilmiş ve şöyle izah edilmiştir: “Lugat ehline kendini dayatan düşünme olgusu, muhtelif şekillerde tezahür edip zihnin, Arab nassında özgürce çalışmasını sağlar. Kur’ân nassı ise buna müsaade etmez. Bunun için âlimler Kur’ân-ı Kerîm’in kudsiyetini nefislerinde muhafaza edip kendilerine işlenebilir olan diğer naslarda özgürce tasarruf etme imkanı sağlamışlardır.”³⁷

3.2.2. Hadis

İslam Dininin ikinci temel kaynağı olan hadisler de Kur’an-ı Kerîm gibi Arapça’nın kelime ve cümle yapısını koruyarak yüzyıllar boyunca Arap dilinin bozulmasını önlemede büyük bir rol oynamıştır. Hadisin bu rolü, bütün dil bilimcileri tarafından kabul edilmektedir. Ancak eski nahiv âlimleri, şahit olarak âyetler ve Câhiliye devri şairlerinin şiirlerini kullandıkları halde, hadislerle pek az istişhâd etmişlerdir. Bu durum hicri VII. asra kadar bu şekilde devam etmiştir.³⁸

Hicrî VII. asırda İbn Mâlik (ö. 672/1274)’in kendinden önceki müelliflere uymayarak eserlerinde hadislerle daha fazla istişhâd etmesiyle, hadislerle istişhâdın doğru olup olmadığı mevzusu tartışılmaya başlanmış ve aşağıda değinilecek üç kategori ortaya çıkmıştır.³⁹ Birinci kategori, hadislerle istişhâdı mutlak olarak kabul eden alimlerdir. er-Radî el-Esterâbâdî (ö. 685/1287), İbn Mâlik (ö. 672/1274) ve İbn Hişâm (ö. 761/1360) gibi alimler bu kategoriye dahildir. Hatta er-Radi, sahabe ve Ehl-i beytin sözleriyle de istişhâd edilebileceğini savunmuştur. İkinci kategori, hadislerle istişhâdı mutlak olarak kabul etmeyen alimlerdir. Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344) ve İbnu’s-Sâîğ (ö. 719/1320) gibi alimler bu kategoriye dahildir. Onlar, hadislerin Hz. Peygamber’den yalnız manaları ile rivayet edilebileceğini söyleyerek bu metinlerle istişhâdı doğru görmemişlerdir. Kûfe ve Basra’nın eski dilcileri de hadislerle istişhâd etmemişlerdir. Ancak onların hadislerle istişhâd etmemesinin onlarla istişhâdın doğru olmamasını gerektirmediği de ileri sürülmüştür. Üçüncü kategori, hem lafız hem de anlamca Hz. Peygamber’e ait olan hadislerle istişhâdı

³⁷ ‘İd, *el-İstişhâd ve’l-İhticâc bi’l-Luğa*, s. 106.

³⁸ Hatice el-Hadîsî, *Mevkûfu’n-Nuhât mine’l-İhticâc bi’l-Hadîs*, Dâru’r-Raşî, byy 1981, s. 15.

³⁹ ‘İd, *el-İstişhâd ve’l-İhticâc bi’l-Luğa*, s. 109.

kabul eden alimlerdir. es-Suyûtî (ö. 910/1505) ve Şâtibî (ö. 789/1388) gibi alimler bu kategoriye dahildir.⁴⁰

Kısa hadislerle Hz. Peygamber'in fesahatini ortaya koyan hadislerin, özlü sözlerinin ve darbımesellerinin hem lafız hem anlamca ona ait olduğu, birden fazla rivayeti bulunan hadislerle uzun hadislerin ise manalarının nakledilmiş olabileceği görüşü daha mantıklı kabul edilmiştir.⁴¹

3.2.3. Arap Kelamı

Arap dili gramerinde ayet ve hadislerden sonra kendisiyle istişhâd edilen bir diğer unsur ise Arap kelimeleridir. Bilindiği üzere Arap kabilelerinin bütün lehçeleriyle istişhâd etmek sahih olsa da, alimler tarafından zaman ve mekan bakımından bazı sınırlamalar getirilmiştir. Nitekim Kays Aylan, Kureyş, Esed, Temim, Huzeyl, Tay ve bazı Kinane kabilelerin lehçeleri uygun görülüşken Bekir b. Vail ve Tağlib gibi acemlerle komşu olanları ise uygun görülmemiştir. Hem şehirde hem de çölde yaşayan kabilelerin lehçeleri de istişhâd bakımından makbul değildir.⁴²

İstişhâdda doğruluk koşulu kendisinden rivayet edilen kimsede değil ravide aranmıştır. Dolayısıyla müslüman olmayanların, kadınların, çocukların ve delilerin sözleriyle de istişhâd edilmiştir. Uydurma olması, bir muhdes şaire ya da sözüne güven olmayan birine ait bulunması olasılığından dolayı söyleyeni bilinmeyen nesir ve nazımla istişhâd caiz görülmemiştir. Ancak lehçelerin birbiriyle karışması istişhâda engel teşkil etmez. İki ve daha fazla rivayeti bulunan şâhidle kafiye ya da vezin zaruretinden dolayı yapılmış değişikliklerle de istişhâdda engel yoktur. İ'rabı ve manası katı olmayan, olasılık taşıyan şâhid geçerli değildir. Bu prensipler hem Arap lügatında hem de Arap gramerinde icra edilir.⁴³

Bilindiği üzere Arap kelâmı, şiir ve nesir olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Aşağıda ikisi hakkında kısaca bilgi verilecektir.

⁴⁰ Ebû Sehl el-Herevî, *İsfâru'l-Fesîh*, "المبحث الخامس" mad.

⁴¹ Durmuş, "İstişhâd", *DİA*, c. 23, s. 396-397.

⁴² 'Îd, *el-İstişhâd ve'l-İhticâc bi'l-Luğa*, s. 110; DURMUŞ, "İstişhâd", *DİA*, c. 23, s. 397.

⁴³ 'Îd, *el-İstişhâd ve'l-İhticâc bi'l-Luğa*, s. 110; İbn Haydere el-Yemenî, *Keşfu'l-Muşkil fi'n-Nahv*, byy, bty, s. 364; DURMUŞ, "İstişhâd", *DİA*, c. 23, s. 397.

3.2.3.1. Şiir

Arapça bir sözcük olan şiir شِعْرٌ يَشْعُرُ fiilinin mastarıdır.⁴⁴ Lugatte şiir “bir şey hakkında detaylı bir şekilde bilgi sahibi olmak, sezerek vakıf olmak; uyumlu ve âhenkli konuşmak” manalarında masdar; “sezi, sezgiye dayanan bilgi; his ve heyecandan kaynaklanan uyumlu ve âhenkli söz” manalarında ise isim olarak kullanılmıştır.⁴⁵ Terim anlamına gelince şiir “derin duygu, hayal ve ilham mahsulü olup sanatkârane şekilde söylenmiş vezinli ve kafiyeli söz” olarak tanımlanmıştır.⁴⁶

Şiirin temel materyalleri duygu, hayal, ilham, lafız-mana, vezin-kafiye, kast ve niyet ilişkileri biçiminde belirlenmektedir. Yazma niyeti olmadan vezinli ve kafiyeli söylenmiş sözler şiir sayılmaz. Bundan dolayı bazı âyet ve hadislerin bir kısım aruz vezinlerine uygun veya kafiyeli olarak gelmiş olması onları şiir yapmaz.⁴⁷

Nahiv ilminde pratik bakımdan kuşkusuz en öncelikli istişhâd unsuru şiirdir. Nahiv kaynaklarının şiirlerle dolu olması bunu desteklemektedir. Öyleki istişhâd denildiğinde yalnız şiir anlaşılan zamanlar olmuş ve kaleme alınan şevâhid adlı kitaplarda sadece şiire yer verilmiştir. Ebû Hayyân et-Tevhîdî (ö. 413/1023), İbn Nubâte'den (ö. 373/984) Arap şiiriyle ilgili şu ifadeyi aktarmaktadır: “Şiirin özelliklerinden biri de şâhidlerin yalnız onda olması, delillerin yalnız ondan elde edilmesidir. Bundan da anlıyoruz ki şiir delildir, şair de delil sahibidir.”⁴⁸ Ancak alimler, Arap dilinin bozulmasıyla birlikte istişhâd için getirilecek şiirlere dönemsel bir kısıtlama getirmişler ve şairleri dört tabakaya ayırmışlardır.

1. Câhiliyyûn: İslam öncesi döneminde yaşamış şairler. el-A'shâ (ö. 6/628), İmru'ulkays (ö. 540 m.) vd.

2. Muhadramûn: Câhiliye ve İslam dönemlerinde yaşamış şairler. Hassân b. Sâbit (ö. 60/680), Lebîd (ö. 39/660) vd.

⁴⁴ Huseyin b. Muhammed Rağib el-İsfahânî, **el-Mufredat fi Garibi'l-Kur'an**, Daru Kahraman, İstanbul 1986, c. 4, s. 384.

⁴⁵ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “شعر” mad.

⁴⁶ İd, **el-İstişhâd ve'l-İhticâc bi'l-Luğa**, s. 111; DURMUŞ, “Şiir”, **DİA**, c. 39, s. 144.

⁴⁷ İd, **el-İstişhâd ve'l-İhticâc bi'l-Luğa**, s. 111; DURMUŞ, “Şiir”, **DİA**, c. 39 s. 144.

⁴⁸ Ebû Sehl el-Herevî, **İsfârü'l-Fesîh**, “المبحث الخامس” mad. ; Ebû Hayyân et-Tevhîdî, **el-İmtâ' ve'l-Mu'ânese**, thk. Heysem Halife et-Tu'aymî, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 2011, c. 1, s. 252.

3. Mutekaddimûn (İslâmiyyûn): İslamın ilk döneminde yaşamış şairler. el-Ferzâk (ö. 113/732), Cerîr (ö. 109/728) vd.

4. el-Muvelledûn (el-Muhdesûn): Zikredilenlerden sonra günümüze kadar olan şairlerdir. Ebû Nuvâs (ö. 198/814), Beşşâr b. Burd (ö. 166/783) vd.

İlk iki tabakada bulunan şairlerin şiirleriyle ittifakla istişhâd edilebilir. Sahih görüşe göre üçüncü tabakadaki şairlerin şiirleriyle de istişhâd edilebilir. Dördüncü tabakadaki şairlerin şiirleriyle ise alimlerin çoğunluğuna göre istişhâd edilemez.⁴⁹

Şiirleri şâhid olarak kabul edilen İslam dönemi şairlerinin sonuncusu İbn Herme (ö.149/767)'dir. Şiirleri şâhid olarak kabul edilmeyen muvelled şairlerin ilki ise, Beşşar b. Burd (166/783)'dur.⁵⁰

Yukarıda söylenenler genel görüşü ifade etmektedir. Çünkü az da olsa muvelledûn döneminde yaşamış bazı şairlerin şiirleri şâhid olarak kullanıldığı gibi⁵¹ Cahiliyyûn, Muhadramûn ve Mutekaddimûn döneminde yaşamış bazı şairlerin şiirleri de şâhid olarak kullanılmamıştır.⁵²

3.2.3.2. Nesir

Arap keliminde şâhid olarak kabul edilen bir diğer dil malzemesi de nesirdir. Nesir, lugatte “sözü çoğaltmak, dağıtmak” manasında mastar, “nazım hâricinde düzenlenmiş söz” manasında ise isimdir. Karşıtı nazımdır. Nazımda inci taneleri pozisyondaki sözcükler belli kaide ve kriterlere göre ipe dizilmiş bir gerdanlığı temsil ederken, nesirde sözcükler böyle bir dizim kaidesine bağlı olmadan dağılmış mücevher tanelerini temsil eder. Terim anlamı ise: Şiirin hâricinde kalan söz dizimi kriterlerine uygun olan anlatım biçimidir.⁵³

⁴⁹ Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, **Hizânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-Arab**, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1997, c. 1, s. 5-6; Ebû Sehl el-Herevî, **İsfâru'l-Fesih**, “المبحث الخامس” mad.

⁵⁰ Sa'îd el-Efgânî, **fi Usûli'n-Nahv**, s. 64.

⁵¹ Ebû Sehl el-Herevî, **İsfâru'l-Fesih**, “المبحث الخامس” mad.

⁵² 'Îd, **el-İstîşhâd ve'l-İhticâc bi'l-Luğa**, s. 138; Ebû Sehl el-Herevî, **İsfâru'l-Fesih**, “المبحث الخامس” mad.

⁵³ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, **el-Eğânî**, c. 3, s. 94-95; Taha Hüseyin, **Fi'l-Edebi'l-Câhilî**, Dâru'l-Maârif bi-Mısır, Kahire bty, s. 362-371; DURMUŞ, “Nesir” **DİA**, c. 23, s. 6.

Nahivciler; şiir istişhâdı için zamana, nesir istişhâdı için de mekâna (kabile) sınır koymuşlardır. Mensûr sözlerin istişhâd ölçülerini, kabilenin komşu olduğu kavimlere yakınlığına ve uzaklığına göre değerlendirmişlerdir. Arap yarımadasının ortasında yaşayan kabilelerin sözlerini delil kabul etmişler, sahil kesimlerinde oturan ve Acemlere komşu olan kabilelerin sözlerini ise kabul etmemişlerdir.⁵⁴

Ebu'n-Nasr el-Fârâbî (ö. 338/950) mevzuyla alakalı şu tefsilatı vermiştir: “Araplar arasında kendilerinden Arap lisanının nakledildiği ve kendilerine tabi olunan kabileler Temîm, Kays ve Esed kabileleridir. Bu kabilelere i‘râb, tasrîf ve garib kelimelerde başvurulmuştur. Bunlardan sonra Huzeyl kabilesi gelir. Tay ve Kinâne kabilelerinin bir kısmı da buna dahildir.”⁵⁵ Ancak Kıptilere komşu oldukları için Arap lisanı Cüzâm ve Lahm kabilelerinden nakledilmemiştir. Arapçadan farklı bir lisan ile namazını kılan Hristiyanlara komşu oldukları için Gassân, Kudâa ve İyâd kabilerinden de alınmamıştır. Bekir kabilesinden de Fars ve Nabatîler’e komşu oldukları için nakledilmemiştir. Nemir ve Tağlib’den de Yunanlılara komşu oldukları için alınmamıştır. Habeşî ve Hind’lere karıştıkları için Yemenlilerden de nakledilmemiştir. Fars ve Hindlerle bir arada buldukları için ‘Ummân Ezd’lerinden de alınmamıştır. Bahreyn’de oturduklarından dolayı Fars ve Hind’lerle bir arada bulunan ‘Abdukayslılardan da nakledilmemiştir. Farklı tüccarlarla oturdukları için Yemâme, Sakîf ve Benî Hanîfe’lilerden de alınmamıştır. Lugatçılar, farklı kavimlerle karıştıklarını ve lisanlarının bozulduğunu gördükleri Hicâzlılardan da Arap dilini nakletmemişler. Özetle Arap lisanı yerleşiklerden ve oturdukları yerlerde başka kavimlere komşu olan bedivîlerden alınmamıştır.⁵⁶

⁵⁴ Sa‘îd el-Efgânî, **fi Usûli’n-Nahv**, s. 20-21.

⁵⁵ es-Suyûtî, **el-İktirâh fi usûli’n-nahv**, s. 47-48.

⁵⁶ es-Suyûtî, **el-İktirâh fi usûli’n-nahv**, s. 47-48; Enîs el-Makdisî, **Tetavvuru’l-Esâlîbi’n-Nesriyye fi’l-Edebi’l-‘Arabî**, Beyrut 1982, s. 42-43.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN TOLUN VE ŞERHU İBN TOLUN ADLI ESER

1.1. İBN TOLUN'UN HAYATI VE İLMİ YÖNÜ

1.1.1. Hayatı

1.1.1.1. Adı ve Künyesi

Bilim dünyasında farklı alanlardaki ilim ve eserleri ile çok önemli bir yer tutan İbn Tolun'un nesebi; İbn Tolun'un kitapları olan *Şerhu İbn Tolun* ve *Mut'atu'l-Ezhân mine't-Temettu' bi'l-İkrân Beyne Terâcimi's-Şuyûh ve'l-Akrân* adlı eserlerin mukaddimelerinde Ebû Abdillâh Ebu'l-Fazl Şemsuddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed b. Alî b. Humâreveyh b. Tolun ed-Dımaşkî es-Sâlihî el-Hanefî (ö. 952/1546),⁵⁷ yine İbn Tolun'un kitabı olan *el-Fulku'l-meşhûn fî ahvâli Muhammed b. Tolun* adlı eserinde Ebu'l-Fazl Şemsuddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed b. Alî b. Humâreveyh b. Tolun ed-Dımaşkî es-Sâlihî el-Hanefî (ö. 952/1546) şeklinde geçmektedir. Yani *el-Fulku'l-meşhûn'da* künyesi olan Ebû Abdillâh geçmemiştir.⁵⁸ Müellif, İbn Tolun künyesi ile daha çok şöhret bulmuştur. Tolun, Türkçe bir sözcük olup طُولُون şeklinde ط harfi madmûm و harfi sakin ل harfi madmûm و harfi sakin olarak yazılır.⁵⁹

⁵⁷ Muhammed b. Ali b. Tolun ed-Dımaşkî, *Şerhu ibn Tolun*, thk. Abdulhamit Casım- Muhammed el-Feyyâd el-Kebîsî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2002, c. 1 s. 9; Muhammed b. Ali b. Tolun ed-Dımaşkî-Yusuf b. Hasan b. Abdulhâdi el-Cemâl b. el-Mibrad el-Hanbelî, *Mut'atu'l-Ezhân mine't-Temettu' bi'l-İkrân Beyne Terâcimi's-Şuyûh ve'l-Akrân*, thk. Salâhuddin Halil eş-Şeybânî el-Mevsilî, Dâru Sâdır, Beyrut bty, c. 1, s. 25.

⁵⁸ Muhammed b. Ali b. Tolun ed-Dımaşkî, *el-Fulku'l-Meşhûn fî Ahvâli Muhammed b. Tolun*, thk. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1996, s. 27.

⁵⁹ İbrahim-el-Cîlâvî, “es-Sîratu'z-Zâtiyye ve'l-İlmiyye li'bni Tolun...”, s. 1057-1075.

1.1.1.2. Doğum Yeri ve Tarihi

İbn Tolun 9./15. yüzyılın son çeyreğinde, hicri yaklaşık 880 yılının Rebûlevvel ayında, Dımaşk'ın Sâlihiye mahallesinin Kâsyûn dağının eteğinde⁶⁰ eski adıyla Hakru'l-Haccâc, yeni adıyla Hakru Beni'l-Kalansî denilen yerde, Şeyh Ebû 'Amr medresesinin güneyinde bulunan bir evde dünyaya gelmiştir.⁶¹

1.1.1.3. Ailesi ve Çocukları

İbn Tolun; ticaretle, bazı fertleri ise ilimle uğraşan bir Türk ailesine mensuptur. Dedeleri Humâreveyh (ö. 282/896) memlûklü olup İbn Eyyûb el-Ensârî (ö. 998/1590) gibi bazı tarihçilere göre Tolunoğulları Devleti'nin kurucusu olan Ahmed b. Tolun'un oğludur. Annesi Ezdân'ın, İbn Tolun'un kendi ifadesiyle Rumlardan olduğu ve Rumların dilini çok iyi konuştuğu bilinmektedir.⁶² İbn Tolun henüz bir yaşında yürüyemez durumda iken annesi vefat etmiştir. Annesi vefat edince babası, amcası olan Kâdi'l-Kudât Cemaluddîn Yusuf (ö. 936/1530) ve babasının amcası olan Burhanuddîn b. Kındîl (ö. 886/1482) ona bakmışlardır.⁶³ Daha sonra otuz yaşlarında babasını (ö. 910/1505) da kaybetmiştir.⁶⁴ İbn Tolun; kendisinin şeyhi olan İbrahim b. 'Avn eş-Şâğûrî (ö. 916/1510)'nin kızı ile evlenmiş, Hatice (ö. 919/1514), 'Âişe (ö. 942/1536) ve 'Usmân (ö. 937/1531) adında üç çocuğu olmuştur. Ancak Hatice 5,⁶⁵ 'Âişe 17,⁶⁶ 'Usmân ise 7⁶⁷ yaşlarında vefat etmişlerdir.⁶⁸

⁶⁰ İbn Tolun, **el-Fulku'l-Meşhûn...**, s. 27; İbn Tolun, **Şerhu ibn Tolun**, c. 1, s. 9; Hayruddin b. Mahmud ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, Daru'l-İlim li'l-Melâyîn, Beyrut 2002, c. 4, s. 291; İbn Tolun-el-Hanbelî, **Mut'atu'l-Ezhân...**, c. 1, s. 25.

⁶¹ 'Âdil Nuveyhid, **Mu'cemu'l-Mufessirîn**, Muessesetu Nuveyhid es-Sekâfiyye Li't-Te'lif ve't-Tercume ve'n-Neşr, Beyrut 1988, c. 2, s. 589; İbn Tolun, **el-Fulku'l-Meşhûn...**, s. 27; İbn Tolun-el-Hanbelî, **Şezerâtu'z-Zehab fî Ahbâri men Zehab**, c. 8, s. 295; İbn Tolun-el-Hanbelî, **Mut'atu'l-Ezhân...**, c. 1, s. 25; Muhammed b. Alî b. Tolun ed-Dımaşkî, **Mufâkehetu'l-Hillân fî Havâdisi'z-Zeman**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut bty, s. 5; Ahmet Kavas, "İbn Tolun" **DİA**, Ankara 1999, c. 20, s. 415.

⁶² İbn Tolun, **el-Fulku'l-Meşhûn...**, s. 27; İbn Tolun-el-Hanbelî, **Mut'atu'l-Ezhân...**, c. 1, s. 25.

⁶³ İbn Tolun-el-Hanbelî, **Mut'atu'l-Ezhân...**, c. 1, s. 246; İbn Tolun, **Mufâkehetu'l-Hillân...**, s. 5.

⁶⁴ İbn Tolun-el-Hanbelî, **Mut'atu'l-Ezhân...**, c. 1, s. 501; İbn Tolun, **el-Fulku'l-Meşhûn...**, s. 53; Kavas, "İbn Tolun" **DİA**, c. 20, s. 415; İbrahim-el-Cilâvî, "**es-Sîratu'z-Zâtiyye ve'l-İlmiyye li'bni Tolun...**", s. 1057-1075.

⁶⁵ İbn Tolun-el-Hanbelî, **Mut'atu'l-Ezhân...**, c. 2, s. 876-870.

⁶⁶ İbn Tolun-el-Hanbelî, **Mut'atu'l-Ezhân...**, c. 2, s. 876-877.

⁶⁷ İbn Tolun-el-Hanbelî, **Mut'atu'l-Ezhân...**, c. 1, s. 294.

⁶⁸ İbn Tolun-el-Hanbelî, **Mut'atu'l-Ezhân...**, c. 1, s. 27; İbrahim-el-Cilâvî, "**es-Sîratu'z-Zâtiyye ve'l-İlmiyye li'bni Tolun ...**", s. 1057-1075.

1.1.1.4. Vefatı

İlmi yönü başlığı altında da görüleceği üzere birçok ilim alanında söz sahibi olan İbn Tolun; tarihçilerin ekserine göre 953 (9 Temmuz 1546) yılında 11 ya da 12 Cemâziyelevvel ayının pazar gününde yetmiş yaşının üzerinde vefat etmiştir.⁶⁹ Bir kitapta İbn Eyyûb el-Ensârî (ö. 998/1589)'ye isnâd edilen rivayete dayanılarak İbn Tolun'un 955 (1548) senesinde vefat ettiği ifade edilmiştir.⁷⁰ Kâsyûn dağının eteğinde bulunan mezarlıkta amcası Cemaluddîn Yûsuf'un yanında defnedilmiştir. Eşi ve çocukları kendisinden önce vefat ettikleri için İbn Tolun vefat ettiğinde eşi ve çocukları yoktu.⁷¹

1.1.2. İlmi Yönü

1.1.2.1. Eğitimi ve Hocaları

İbn Tolun ilk eğitimini babası ve müftü olan amcası Kâdilkudât Cemaluddîn Yûsuf (ö. 936/1530)'tan almıştır.⁷² Ayrıca dedesinin anne bir kardeşi Burhânuddîn b. Kındîl'den de yararlandığı ifade edilmiştir. Evine yakın Hâcibiyye Medresesi'nde yazıyı öğrenmiştir. Mescidu'l-'Asâkire'de hafızlık yapan İbn Tolun h. 887 yılında yedi yaşında iken hafızlığını bitirmiştir. Aynı yıl ramazan ayında hafız olduğu bu camide daha yedi yaşında iken namaz kıldırmıştır.⁷³ Yine aynı yılda dedesi Şemsuddîn (ö. 886/1482) ve dedesi ile anne bir kardeşi Burhanuddîn b. Kındîl (ö. 886/1482) de vefat etmiştir. Farklı medreselerde okuyarak Arap dili ve edebiyatı, hadis usulü, fıkıh ve usulü, mantık ve kıraata dair bazı temel metinleri ezberlemiştir.⁷⁴ O, İslâmî ilimlerin yanısıra tıp, matematik, hendese, tarih, edebiyat ve mûsiki gibi döneminde okutulan ilimlerin tamamında, bizzat belirttiğine göre otuz

⁶⁹ İbn Tolun, *Mufâkehetu'l-Hillân...*, s. 5.

⁷⁰ İbrahim-el-Cîlâvî, “*es-Sîratu'z-Zâtiyye ve'l-İlmiyye li'bni Tolun ...*”, s. 1057-1075.

⁷¹ İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtu'z-Zehab fi Ehbâri men Zehab*, c. 8, s. 295; İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 9; İbn Tolun-el-Hanbelî, *Mut'atu'l-Ezhân...*, c. 1, s. 27; Kavas, “İbn Tolun” *DİA*, c. 20, s. 415; İbrahim-el-Cîlâvî, “*es-Sîratu'z-Zâtiyye ve'l-İlmiyye li'bni Tolun ...*”, s. 1057-1075.

⁷² Âdil Nuveyhid, *Mu'cemu'l-Mufessirîn*, c. 2, s. 589; İbrahim-el-Cîlâvî, “*es-Sîratu'z-Zâtiyye ve'l-İlmiyye li'bni Tolun ...*”, s. 1057-1075.

⁷³ İbn Tolun, *el-Fulku'l-Meshûn...*, s. 28; İbrahim-el-Cîlâvî, “*es-Sîratu'z-Zâtiyye ve'l-İlmiyye li'bni Tolun ...*”, s. 1057-1075.

⁷⁴ İbn Tolun-el-Hanbelî, *Mut'atu'l-ezhân...*, c. 1, s. 26; İbn Tolun, *Mufâkehetu'l-Hillân...*, s. 5.

sekiz ilim dalında öğrenim görmüştür.⁷⁵ Kur'ân-ı Kerim'i, önce yedi daha sonra ona üç kıraat ekleyerek on kıraat üzere okumuştur.⁷⁶

İbn Tolun'un zühd konusunda yazmış olduğu şu üç beyit, kendisinin takva ve kanaat sahibi bir zat olduğunu açıkça göstermektedir.

مِيلُوا عَنِ الدُّنْيَا وَلَدَاتِهَا فَإِنَّهَا لَيْسَتْ بِمَحْمُودَةٍ

وَابْتَغُوا الْحَقَّ كَمَا يَنْبَغِي فَإِنَّهَا الْأَنْفَاسُ مَعْدُودَةٌ

فَأَطِيبُ الْمَأْكُولِ مِنْ نُحْلَةٍ وَأَفْخَرُ الْمَلْبُوسِ مِنْ دُودَةٍ

“Dünya ve lezzetlerinden uzak durunuz! Zira dünya övgüye layık değildir. Hak Teala'yı layıkıyla arzulayınız! Zira (aldığımız) nefesler sayılıdır. En lezzetli yiyecek bal arısından, en kıymetli elbise ise ipek böceğinden elde edilir.”⁷⁷

İbn Tolun'un, 10./16. yüz yılın ilk çeyreğinde bulunan Müslümanların en velûd âlimlerinden sayıldığı ifade edilmektedir. Bundan dolayı kendisine; muhakkiklerin sonuncusu, şeyhlerin şeyhi, asrın Sîbeveyhi'si, zaman'ın Zemahşerî'si ve Şam'ın Suyûtî'si gibi lakaplar verilmiştir.⁷⁸

İbn Tolun'un ilme olan şiddetli rağbetinden ve büyük sevgisinden dolayı döneminin en meşhur âlimlerinden yaklaşık beş yüz kişiden ders almıştır.⁷⁹ Kendilerinden ders aldığı âlimlerden Takıyyuddîn İbn Kâdî 'Aclûn (ö. 928/1522), Şemsuddîn Muhammed İbn Ramazan el-Emâsî (ö. 921/1516), 'İzzuddîn b. el-Hemrâ' (ö. 893/1488), Ahmed b. Şekem ed-Dımaşkî (ö. 892/1487), Nâsiruddîn İbn Zureyk (ö. 899/1494), Burhânuddîn İbn Avn el-Hanefî (ö. 915/1510), Necmuddîn İbn Muflih (ö.[?]), Ebu'l-Feth el-Mizzî (ö. 906/1501), Celâluddîn ed-Devvânî (ö. [?]), amcası Cemâluddîn İbn Tolun (ö. 937/1530), Cemâluddîn İbn'u'l-Mibred (ö.

⁷⁵ İbn Tolun, **el-Fulku'l-Meşhûn...**, s. 28-55; ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, c. 4, s. 291; 'Âdil Nuveyhid, **Mu'cemu'l-Mufessirîn**, c. 2, s. 589; İbrahim-el-Cîlâvî, “**es-Sîratu'z-Zâtiyye ve'l-İlmiyye li'bnî Tolun ...**”, s. 1057-1075; İbn Tolun, **Mufâkehetu'l-Hillân...**, s. 5; Kavas, “İbn Tolun” **DİA**, c. 20, s. 415.

⁷⁶ İbn Tolun, **el-Fulku'l-Meşhûn...**, s. 34; İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 9.

⁷⁷ İbn Tolun-el-Hanbelî, **Mut'atu'l-Ezhân...**, c. 1, s. 28.

⁷⁸ İbn Tolun-el-Hanbelî, **Mut'atu'l-Ezhân...**, c. 1, s. 26.

⁷⁹ İbn Tolun-el-Hanbelî, **Mut'atu'l-Ezhân...**, c. 1, s. 26.

908/1503), Zeynuddîn el-‘Aynî (ö. 892/1487), Muhyiddîn en-Nu‘aymî (ö. 926/1520), Suyûtî (ö. 910/1505), ‘Abdunnebî el-Mağribî (ö. 922/1517), Siracuddîn es-Seyraffî (ö. 916/1511), Alâuddîn b. Melîk el-Fekâ‘î (ö. 917/1511), Musa el-Hevrânî (ö. 900/1495), Muhammed b. ‘Îsâ es-Sûfî (ö. 943/1536), ‘Alî b. ‘Atiyye el-Hamevî (ö. 935/1529), Muhyiddîn el-Arbedî (ö. 921/1516), Muhammed b. İbrahim es-Safedî (ö. 901/1496) ve tıp öğrendiği Şemsuddîn İbn Mekkî (ö. [?]) onun üzerinde en etkili olanlardır. O, ayrıca Sâlihiye’de İslâmî ilimlerde âlimlik derecesine yükselmiş kadınlardan Ummu'l-Hasan Fâtîme bnt. Halîl, Ummu Abdurrezzâk Hatice bnt. Abdulkerîm ve Bintu'l-Kâdî İmâduddîn Ebû Bekir’den de dersler almıştır.⁸⁰

İbn Tolun’un her hocasından bir ya da birkaç icâzet aldığı, bunların hepsini bir cilt haline getirdiği ve bunu Yavuz Sultan Selim’in ölümü üzerine Şam Valisi Canbirdî Gazâlî tarafından çıkarılan isyan sırasında kaybettiği nakledilmektedir. Okuduğu birkaç kitap üzerine yazılan icazet belgeleri dışında icazet belgeleri kalmadığı bilinmektedir.⁸¹

1.1.2.2. Müderrisliği ve Öğrencileri

Kaynaklarda geçen bilgilere göre birçok ilimde söz sahibi olan İbn Tolun’un özellikle tarih ve hadis alanlarında dönemine damga vuran şahsiyetler arasında yer aldığı ifade edilmektedir. Memlûkler’in idaresinde bulunan Dımaşk’ın pek çok cami, medrese ve zâviyesinde imam-hatiplik, müderrislik ve murakıplık gibi görevler yapmıştır. Osmanlılar’ın Şam’a egemen olmasından sonra inşa edilen Selimiye Camii’nde Kur’an-ı Kerîm dersi vermekle görevlendirilmiştir. Bu görevine vefatına kadar devam etmiştir. Ayrıca 1524 yılında ‘Umeriyye Medresesi’nde Hanefî fıkhnı ders olarak vermeye başlamıştır.⁸²

⁸⁰ İbn Tolun, *el-Fulku’l-Meşhûn...*, s. 34-53; Kavas, “İbn Tolun” *DİA*, c. 20, s. 415; İbrahim-el-Cîlâvî, “*es-Sîratu’z-Zâtiyye ve’l-‘İlmiyye li’bni Tolun ...*”, s. 1057-1075; İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 10.

⁸¹ İbn Tolun, *el-Fulku’l-Meşhûn...*, s. 34-53; Kavas, “İbn Tolun” *DİA*, c. 20, s. 415; İbrahim-el-Cîlâvî, “*es-Sîratu’z-Zâtiyye ve’l-‘İlmiyye li’bni Tolun ...*”, s. 1057-1075; İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 10.

⁸² İbn Tolun, *el-Fulku’l-Meşhûn...*, s. 59-69; Kavas, “İbn Tolun” *DİA*, c. 20, s. 415.

İbn Tolun Hanefi Mezhebi'ne mensub olduğu halde,⁸³ Şafii, Hanefi, Hanbeli ve Mâliki mezheplerine mensub öğrencileri vardır. Bu da onun, öğrencilerinin mezheplerinden ziyade ilme önem verdiğini göstermektedir. Ayrıca sadece yaşadığı yer olan Dımaşk'tan değil, İslam dünyasının bir çok yerinden öğrencileri olmuştur. Bu da onun ilmi kabiliyetinin yalnız Dımaşk'ta değil İslam dünyasının bir çok yerinde bilindiğini göstermektedir.⁸⁴

İbn Tolun, birçok tarihçiden farklı olarak *Zehâiru'l-Kasr fî Terâcimi Nubelâi'l-'Asr* adlı eserinde kendi öğrencilerinin biyografilerini vermiştir. Eserde, öğrencilerinden 121'i hakkında bilgi vermiştir. Verdiği bilgilerden olmasaydı öğrencilerinin bir çoğundan haberimiz olmayabilirdi. Burada öğrencilerinden bir kaçının ismi zikredilecektir. Şihâbuddîn et-Tîbî (ö. 978/1571), Necmuddîn el-Behnesî (ö. 986/1578), Şihabuddîn el-Vefâî (ö. 1037/1628), Alâuddîn İbnu'l-'Îmâd (ö. 971/1563), Şemsuddîn el-'Îsâvî (ö. 1024/1616), Zeynuddîn İbn Sultân (ö. 946/1540) ve İsmâil en-Nablusî (ö. 992/1585) gibi âlimler bunlar arasında sayılabilir.

85

1.1.2.3. Üstlendiği Görevler

İbn Tolun hicri 887 yılının Ramazan ayında daha yedi yaşında iken hafızlık icazetini aldığı camide cemaate namaz kıldırmıştır. 894 yılında el-Medresetu'l-Murşidiyye'nin sorumluluğunu üstlemiştir. 901 yılında bir müddet el-Medresetu'r-Rukniyye'de hutbe irâd etmiştir. 909 yılında Ebû 'Umer Medresesinde yedi kıraât üzere kıraât dersi vermiştir. 921 yılından 931 yılına kadar Emevî Camisinde müderrislik yapmıştır. 926 yılında 'İziyye Medresesinde hadîs dersi vermiştir. 946 yılında kendisine Emevî Camisinde hatiplik görevi teklif edilmiş ancak o, kabul etmemiştir.⁸⁶

Memlükler'in idaresinde bulunan Dımaşk'ın pek çok cami, medrese ve zâviyesinde imam-hatiplik, müderrislik ve murakıplık gibi görevler yapmıştır.

⁸³ İbn Tolun, *el-Fulku'l-Meşhûn...*, s. 18; İbn Tolun-el-Hanbelî, *Mut'atu'l-Ezhân...*, c. 1, s. 25.

⁸⁴ İbrahim-el-Cîlâvî, "es-Sîratu'z-Zâtiyye ve'l-'İlmiyye li'bni Tolun ...", s. 1057-1075.

⁸⁵ İbn Tolun, *el-Fulku'l-meşhûn...*, s. 59-69; İbrahim-el-Cîlâvî, "es-Sîratu'z-Zâtiyye ve'l-'İlmiyye li'bni Tolun ...", s. 1057-1075; Kavas, "İbn Tolun" *DİA*, c. 20, s. 415; İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 10.

⁸⁶ İbn Tolun, *el-Fulku'l-meşhûn...*, s. 59-69; Kavas, "İbn Tolun" *DİA*, c. 20, s. 415.

Osmanlılar'ın Şam'a egemen olmasından sonra inşa edilen Selimiye Camii'nde Kur'an-ı Kerim dersini vermekle görevlendirilmiştir. Bu görevine vefatına kadar devam etmiştir. Ayrıca 1524 yılında 'Umeriyye Medresesi'nde Hanefî fikhını ders olarak vermeye başlamıştır.⁸⁷

1.1.2.4. Eserleri

Farklı ilim dallarında eğitim görmüş ve eser vermiş olan İbn Tolun bu cihetiyle üstadlarından İmam es-Suyûtî'ye benzemektedir. Dinî ilimlerden, astronomi ve tıpa kadar öğrenim gördüğü ilim dallarında birçok kitap yazmıştır. Ancak bunların büyük bir kısmını asıl ihtisas alanı olan tarih ve hadiste yazdığı görülmektedir. Bir kısım eserleri, özellikle Memlûkler ve Osmanlılar Döneminin en önemli tarih kaynağı sayılmaktadır.⁸⁸ Bizzat kendisi *el-Fulku'l-Meşhûn fî Ahvâli Muhammed b. Tolun* adlı eserinde 726 kitap ve risâlesinin ismini saymakta, onun üzerine çalışmış araştırmacılar ise bu listeyi başka kaynaklardan topladıkları yeni isimlerle daha da zenginleştirip 764 kitab'a çıkarmışlardır.⁸⁹ Maalesef bu eserlerin bir çoğu, Osmanlı Devleti Dımaşk'a girdiğinde ve daha sonra Yavuz Sultan Selim'in ölümü üzerine Şam Valisi Canbirdî Gazâlî tarafından isyan çıkarıldığında kaybolduğu ifade edilmektedir.⁹⁰ Ancak bahsettiğimiz olaylarda kaybolmayan eserlerinin de büyük bölümü maalesef günümüze ulaşmamış veya istifade edilemeyecek şekilde bize intikal etmiştir.⁹¹ Kaynaklarda İbn Tolun'a ait olduğu ifade edilip günümüze ulaşmış bazı önemli eserleri şunlardır.

1.1.2.4.1. Şerhu İbn Tolun⁹²

1.1.2.4.2. İ'lâmu'l-Verâ bi-men Vulliyi Nâ'iben mine'l-Etrâk bi-Dımaşki's-Şâmi'l-Kubrâ

Dımaşk'ta görev yapan Memlûk ve Osmanlı valilerini tanıtan bu eser, aynı zamanda Dımaşk halkı ve kabileleri, önemli olayları, yerleşim merkezleri, dağları ve nehirleri hakkında da bilgi vermiştir. Eser, Memlûkler devrinde kullanılan siyâsî ve

⁸⁷ İbn Tolun, *el-Fulku'l-meşhûn...*, s. 59-69; Kavas, "İbn Tolun" *DİA*, c. 20, s. 415.

⁸⁸ İbrahim-el-Cîlâvî, "es-Sîratu'z-Zâtiyye ve'l-İlmiyye li'bni Tolun ...", s. 1057-1075.

⁸⁹ İbrahim-el-Cîlâvî, "es-Sîratu'z-Zâtiyye ve'l-İlmiyye li'bni Tolun ...", s. 1057-1075.

⁹⁰ İbrahim-el-Cîlâvî, "es-Sîratu'z-Zâtiyye ve'l-İlmiyye li'bni Tolun ...", s. 1057-1075.

⁹¹ İbrahim-el-Cîlâvî, "es-Sîratu'z-Zâtiyye ve'l-İlmiyye li'bni Tolun ...", s. 1057-1075.

⁹² Çalışmamızın konusu olan bu eser hakkında *Şerhu İbn Tolun* başlığı altında bilgi verilecektir.

idarî terimleri de içermektedir.⁹³ Muhammed Ahmed Dehmân tarafından Dımaşk'ta 1964 yılında ilk, 1984'te ikinci sefer basılmıştır. Eser tek ciltli olup birinci baskıda 395, ikinci baskıda 390 sayfadan ibarettir. Ayrıca Abdulazim Hamid Hattâb tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak tahkik edilip 1973 yılında Kahire'de basılmıştır.

1.1.2.4.3. el-Lema'âtu'l-Berkıyye fi'n-Nuketi't-Târîhiyye

Bu eser, kırk dört hikâyeden oluşmaktadır.⁹⁴ İlk defa Mektebetu'l-Kudsî ve'l-Budeyr Müessesesi'sinde aynen neşredilmiştir. Daha sonra Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf tarafından 1994 yılında Beyrut'ta tahkikli olarak yayımlanmıştır. Eser tek ciltli olup 176 sayfadan ibarettir.

1.1.2.4.4. Mufâkehetu'l-Hillân fî Havâdisi'z-Zemân

1479-1520 yılları arasında meydana gelen olayları anlatan kitabın birinci bölümü Memlûkler'in son devrini, ikinci bölümü ise Osmanlılar'ın Suriye ve Mısır'ın fethini ve buralardaki ilk yıllarından bahsetmektedir. Bu geçiş aşaması ile ilgili yazılan nadir eserlerden biri olan kitap, yıl yıl Suriye ve Mısır'la ilgili bütün olaylar hakkında bilgi vermektedir.⁹⁵ Halîl el-Mansûr tarafından 1998 yılında Beyrut'ta neşredilmiştir. Eser tek cilt olup 421 sayfadan ibarettir.

1.1.2.4.5. eş-Şezerâtu'z-Zehebiyye fî Terâcimi'1-E'immeti'1-İsnâ 'Aşer 'Înde '1-İmâmiyye

Bu eser Selâhuddin el-Muneccid tarafından tahkik edilmiş ve *el-E'immetul-İsnâ 'Aşer* adıyla 1958 yılında Beyrut'ta yayımlanmıştır. Eser Tek ciltli olup 143 sayfadan ibarettir.

⁹³ Kavas, "İbn Tolun" *DİA*, c. 20, s. 415-416.

⁹⁴ Kavas, "İbn Tolun" *DİA*, c. 20, s. 415-416.

⁹⁵ Kavas, "İbn Tolun" *DİA*, c. 20, s. 415-416.

1.1.2.4.6. es-Sağru'l-Bessâm fî Zikri men Vulliye Kazâ'e's-Şâm

Bu eser Şâm'ın fethinden müellifin zamanına kadar Dımaşk'ta kadılık yapan fakihlerden bahseder.⁹⁶ Selâhuddîn el-Munecid tarafından *Kudâtu Dımaşk* adıyla 1956 yılında Dımaşk'ta neşredilmiştir. Eser tek ciltli olup 418 sayfadan ibarettir.

1.1.2.4.7. el-Fulku'l-Meşhûn fî Ahvâli Muhammed b. Tolun

Bu eserde müellif tahsil hayatını anlatırken devam ettiği medreseler, ders aldığı âlimler, ders verdiği öğrenciler, okuduğu ve yazdığı kitaplarla ilgili geniş bilgi verdiğinden eser aynı zamanda dönemdeki geleneksel eğitim konusunda zengin bir kaynak sayılır.⁹⁷ Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf tarafından tahkik edilip 1996 yılında Beyrut'ta yayımlanmıştır. Eser tek ciltli olup 226 sayfadan ibarettir.

1.1.2.4.8. et-Temettu' bi'l-İkrân Beyne Terâcimi's-Şuyûh ve'l-Akrân

IX/XV ve X/XVI yüzyıldaki âlimlerin biyografisine dairdir. İbn Tolun bu eserine *Zehâ'iru'l-Kasr fî Terâcimi Nubelâ'i'l-'Asr* adında bir zeyil yazmıştır.⁹⁸ Selahuddin Halil eş-Şeybânî el-Mûsilî tarafından tahkik edilip Dımaşk'ta 1986 yılında yayımlanmıştır. Eser tek ciltli olup 599 sayfadan ibarettir.

1.1.2.4.9. Ğâyetu'l-Beyân fî Tercemeti's-Şeyh Arslan

Şeyh Esed b. Ya'kub'un biyografisidir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır.⁹⁹ Ahmed Aybaş tarafından tahkik edilip Dımaşk'ta 1984 yılında yayımlanmıştır.

1.1.2.4.10. Kaydu's-Şerîd min Ahbâri Yezîd

Bazı kaynaklarda ismi es-Serîd min Ahbâri Yezîd şeklinde geçen eser önceki alimlerin Yezîd b. Muâviye ile ilgili görüşlerini ihtiva eder.¹⁰⁰ Kahire'de; 1976 yılında Fatıma Mustafa Amir tarafından, 1986 yılında ise Muhammed b. Zeynuhum Muhammed Azb tarafından yayımlanmıştır. Eser tek ciltli olup 108 sayfadan ibarettir.

⁹⁶ Kavas, "İbn Tolun" *DİA*, c. 20, s. 415-416.

⁹⁷ Kavas, "İbn Tolun" *DİA*, c. 20, s. 415-416.

⁹⁸ Kavas, "İbn Tolun" *DİA*, c. 20, s. 415-416.

⁹⁹ Kavas, "İbn Tolun" *DİA*, c. 20, s. 415-416.

¹⁰⁰ Kavas, "İbn Tolun" *DİA*, c. 20, s. 415-416.

1.1.2.4.11. el-Me'azze fîmâ Kîle fi'l-Mizze

Bu eser Şam'ın Mizze mahallesinin tarihi olup önemli şahsiyetleri, camileri ve mezarlıkları ile ilgili bilgi verir.¹⁰¹ İlk yayını Dımaşk'ta 1927 yılında tahkiksiz olarak yapılan eser, Muhammed Ömer Hammâde tarafından yine Dımaşk'ta 1983 yılında *Tarihu'l-Mizze ve Âsârihâ* adıyla yeniden yayımlanmıştır. Eser tek ciltli olup birinci baskı 26, ikinci baskı 159 sayfadan ibarettir.

1.1.2.4.12. el-Kalâ'idu'l-Cevheriyye fî Târihi's-Sâlihiyye

İbn Tolun'un bu kitabında Sâlihiyeli iki tarihçi Ziyâuddin el-Makdisî ve İbn Abdulhâdî'nin kitaplarıyla Abdulkâdir en-Nu'aymî'nin *ed-Dâris fî Târîhi'l-Medâris*'inden ve İbn Receb'in *Tabakâtu'l-Hanâbile'sinden* büyük ölçüde yararlandığı ifade edilmiştir.¹⁰² Muhammed Ahmed Dehmân tarafından 1980 yılında Dımaşk'ta yayımlanmıştır. Eser tek ciltli olup 759 sayfadan ibarettir.

1.1.2.4.13. Kurretu'l-'Uyûn fî Ahbâri Bâbi Ceyrûn

Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunan eser, Selâhuddin el-Munecid tarafından 1964 yılında Dımaşk'ta yayımlanmıştır.¹⁰³ Eser tek ciltli olup 24 sayfadan ibarettir.

1.1.2.4.14. Darbu'l-Hûta 'alâ Cemî'i'l-Gûta

Şam'ın Guta bölgesindeki yetmiş köy ile bu bölgede yetişen âlimler hakkında bilgi vermektedir.¹⁰⁴ Eser 10 sayfadan ibaret olup Önce Habîb ez-Zeyyât sonra Muhammed Esad Talas tarafından 1936 yılında Dımaşk'ta yayımlanmıştır.

1.1.2.4.15. Fessu'l-Havâtîm fîmâ Kîle fi'l-Velâim

Bu eser ziyafet adabıyla ilgili olup¹⁰⁵ 1987 yılında Dımaşk'ta Nizar Abaza tarafından neşredilmiştir. Eser tek ciltli olup 127 sayfadan ibarettir.

¹⁰¹ Kavas, "İbn Tolun" *DİA*, c. 20, s. 415-416.

¹⁰² Kavas, "İbn Tolun" *DİA*, c. 20, s. 415-416.

¹⁰³ Kavas, "İbn Tolun" *DİA*, c. 20, s. 415-416.

¹⁰⁴ Kavas, "İbn Tolun" *DİA*, c. 20, s. 415-416.

¹⁰⁵ Kavas, "İbn Tolun" *DİA*, c. 20, s. 415-416.

1.1.2.4.16. Murşidu 'l-Muhtâr ilâ Hasâ'isi'l-Muhtâr

Bu eser Hz. Peygamber'in hususiyetlerine dairdir.¹⁰⁶ Ahmed Ferîd el-Mezîdî tarafından tahkik edilip 2007 yılında Beyrut'ta yayımlanmıştır. Eser tek ciltli olup 256 sayfadan ibarettir.

1.1.2.4.17. İ'lâmu's-Sâ'ilîn 'an Kutubi Seyyidi'l-Murselîn

Bu eser Hz. Peygamberin yirmi altı mektubunu içerir.¹⁰⁷ İlk olarak 1929 yılında Dımaşk'ta basılan eser, daha sonra Mahmud el-Arnaût ve Abdulkâdir el-Arnaût tarafından Beyrut'ta 1987 yılında yeniden basılmıştır. Eser tek ciltli olup birinci baskısı 55, ikinci baskısı 168 sayfadan ibarettir.

1.1.2.4.18. et-Tevcîhu'l-Cemîl li Esrâri Âyâtin mine't-Tenzîl

Bu eser, Mustafa Ya'kub tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanıp 1985 yılında Mekke'de neşredilmiştir.

1.1.2.4.19. el-Mesâ'ilu'l-Mulekkabât fî 'İlmi'n-Nahiv

Abdulfettâh es-Seyyid Selîm tarafından tahkik edilen eser, Âlemü'l-Kutub dergisi tarafından 1991-1992 yıllarında Riyad'da bölümler halinde neşredilmiştir.

1.1.2.4.20. el-Menhelu'r-Raviy fî't-Tıbbi'n-Nebevî

İlk olarak 1995 yılında el-Hafız 'Aziz Beg tarafından tahkik edilip basılan eser, daha sonra Şeyh Zuheyr Osman el-Cuayd tarafından 1996 yılında Beyrut'ta yeniden basılmıştır. Birinci baskısı tek ciltli olup 236 sayfadan ibarettir.

1.1.2.4.21. Nakdu't-Tâlib li-Zeğali'l-Menâsıb

Bu eser resmî kurumlar ve kamu görevleri ile ilgili olup¹⁰⁸ Muhammed Ahmed Dehmân ve Halid Muhammed Dehmân tarafından 1992 yılında Beyrut'ta neşredilmiştir. Eser tek ciltli olup 211 sayfadan ibarettir.

¹⁰⁶ Kavas, "İbn Tolun" **DİA**, c. 20, s. 415-416.

¹⁰⁷ Kavas, "İbn Tolun" **DİA**, c. 20, s. 415-416.

¹⁰⁸ Kavas, "İbn Tolun" **DİA**, c. 20, s. 415-416.

1.1.2.4.22. Risâle fî Tefsîri Kavlihi Te'âlâ “*İnne İbrâhîme kâne hanîfâ*”

Muhammed Hayr Ramazan Yusuf tarafından Beyrut'ta 1997 yılında neşredilmiştir. Eser tek ciltli olup 10 sahifeden ibarettir.

1.1.2.4.23. Kitâbu'l-Ğurafi'l-'Aliyye fî Terâcimi Mute'ahhiri'l-Hanefiyye

Abdulkâdir el-Kureşî el-Hanefî'nin el-Cevâhiru'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye adlı eserine zeyil olarak yazılmıştır.¹⁰⁹ Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunan eser, Şehid Ali Paşa tarafından 1924 yılında neşredilmiştir.

1.2. ŞERHU İBN TOLUN VE İBN TOLUN'A AİDİYETİ

1.2.1.Şerhu İbn Tolun

Bu eser, İbn Tolun tarafından İbn Mâlik'in meşhur *el-Elfiyye'sine* yapılmış şerhlerden biridir. Abdulhamîd Câsım ve Muhammed el-Feyyâd el-Kebîsî tarafından tahkik edilip 2002 yılında Beyrut'ta iki cilt halinde yayınlanmıştır.

Elimizde bulunan nüshanın mukaddimesinde bu eserin iki farklı ismi daha zikredilmektedir. Bunlar “*Şerhu Elfiyeti İbn Mâlik* ve *Şerhu'l-Hulâsa*”dır.¹¹⁰

Şerhu İbn Tolun adındaki bu eser, Arap gramerindeki eserlerden biri olup İbn Mâlik'in *Elfiyye'sine* yapılan şerhlerden biridir. Kelâmın tanımıyla başlayıp idgam konusu ile son bulmuştur. Eserde yalın bir dil kullanılmıştır. Tartışmalara ve ayrıntılı yorumlara fazla yer verilmemiştir. Şarih eserinde Kur'an, hadis, şiir ve atasözleri istişâh veya izah maksadı ile getirmiştir.

Şerhu İbn Tolun'da geçip çalışmamızın konusunu oluşturan şâhid beyitler incelendiğinde şarihin, *el-Elfiyye'nin* diğer şerhlerinde de mevcut olan bir takım müşterek beyitleri kullandığı görülmektedir. Bu da İbn Mâlik'in, *el-Elfiye'nin* bazı

¹⁰⁹ Kavas, “İbn Tolun” *DİA*, c. 20, s. 415-416.

¹¹⁰ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 11.

beyitlerinde telmîh¹¹¹ sanatını kullanmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin *el-Elfiyye'nin* altta belirttiğimiz 757 nolu

وَأِنْ تَصِلْ فَلَفْظُ مَنْ لَا يَحْتَلِفُ وَنَادِرٌ مُنُونٌ فِي نَظْمٍ عُرِفَ

beytinde geçen مُنُونٌ kelimesiyle hikâye mevzusunda açıklanan

أَتَوْا نَارِي فَعُلْتُ مُنُونًا أَنْتُمْ فَقَالُوا الْجِنَّ قُلْتُ عِمُوا ظَلَامًا

şiiirine ima edilmektedir. Bu tarzda takriben ondokuz şiiire ima edilmiştir. Dolayısıyla İbn Mâlik'in *el-Elfiyye'sinin* üzerine kaleme alınan şerhlerde de bu beyitler zaruri bir biçimde ortak şâhid olarak kullanılmıştır.

Ayrıca *Şerhu İbn Tolun* adlı eserde istişhâd amacıyla kullanılan beyitler ile ilgili şu malumat verilebilir. İbn Tolun, eserinde tekrarlarla birlikte toplam 290 beyti şâhid olarak kullanmıştır. Bu beyitlerden 3'ü tekrardır. 29'u Câhiliye devrinde yaşamış şairler tarafından, 9'u hem Câhiliye hem de İslam devrinde yaşamış muhadram şairler tarafından, yine 9'u İslam devrinde yaşamış şairler tarafından, 22'si Emeviler devrinde yaşamış şairler tarafından, 4'ü de hem Emeviler hem de Abbasiler devrinde yaşamış şairler tarafından inşâd edilmiştir. 71 beytin şairi bilinmemektedir. 8 şairin ismi kaynaklarda geçtiği halde hayatları ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Kadınların 4 şiiiri hâricinde büyük çoğunlukla erkek şairlerin şiiirlerinden istifade edilmiştir. Bazı şairlerin birden fazla şiiirlerinden yararlanılmıştır.

İbn Tolun'nun istişhâd olarak kullandığı beyitlerin bahirleri: 110 tavîl, 43 basît, 32 vâfir, 19 kâmil, 15 hafîf, 8 mutekârib, 6 münsarih, 5 remel, 3 seri', 2 medîd, 2 hezec, 1 menhûk'ül-münsarih, 33 recez, 1 recez-i meştur.

İbn Tolun, beyitleri zikrederken bazen beytin tamamını bazen bir mısırâsını bazen de bir cümlesini aktarmıştır. Beyitlerin isnâdında da belli bir metod

¹¹¹ Telmîh, konuşmanın içerisinde kullanılan bir takım kelimelerle söz konusu kelimelerin geçtiği herhangi bir kıssaya ya da şiiire göndermede bulunmaktır. Bkz. Sa'duddîn Mes'ûd b. Fahriddîn et-Teftâzânî, **Muhtasaru'l-Me'ânî**, Dâru'l-fikr, 1411/1990, c. 1, s. 295.

uygulamamıştır. Hemen hemen her beyit için ayrı bir ifade kullanmıştır. İbn Tolun'un eserinde isnâd ile ilgili kullanmış olduğu ifadelerden bazıları şunlardır:

نحو قول النعمان, قال الشاعر, قوله, مثاله, قال رؤبة, نحو

Şerhu İbn Tolun'da, mevzuların çoğunda birden fazla şâhid beyit getirilmiştir. Kimi zaman şâhit beyitler o kadar sıklaşır ki bir sahifede iki üç tane şahit beyit bulabilirsiniz. İhtisâs, tasrif, ibdâl, idgâm ve imâle gibi bazı mevzularda ise hiçbir şâhid beyit getirilmemiştir.

Son olarak *Şerhu İbn Tolun'da*, farklı devirlere (Câhiliye, İslam, Emevîler ve Abbasîler) ait fazla şâhid getirmiştir.

1.2.2. İbn Tolun'a Aidiyeti

İbn Tolun, eserlerini zikrettiği *el-Fulku'l-Meşhûn fî Ahvâli Muhammed b. Tolun* adlı kitabında araştırma konumuz olan *Şerhu İbn Tolun'dan* bahsetmemiştir. Bu da mezkûr eserin kendisine ait olup olmadığı tartışmasına neden olmuştur. Ancak yapılan incelemelerde söz konusu eserin kendisine ait olduğu tespit edilmiştir. Zira mezkûr eseri tahkik eden Abdulhamîd Câsım, onun İbn Tolun'a aidiyeti konusunda şu ifadelerle yer vermektedir: "Her ne kadar İbn Tolun, eserlerini saydığı *el-Fulku'l-Meşhûn fî Ahvâli Muhammed b. Tolun* adlı kitabında *Şerhu İbn Tolun* adlı eserinden bahsetmemiş olsa da, aşağıda zikredeceğimiz kesin deliller, bu eserin kendisine ait olduğunu göstermektedir.

Deliller şunlardır:

a. Dımaşk'ta bulunan Zahiriler'e ait kitap evinden elde ettiğimiz nüshanın birinci sayfasında şöyle bir ifade yer almaktadır: '*Kitabu Şerhi'l-Hulâsa*, ilmiyle amel eden saygı değer âlim İbn Tolun'a aittir.' Nüshanın son sayfasında ise şöyle bir ibare geçmektedir: 'Ben bu güzel nüshayı (muhakkikin nüshası) İbn Tolun el-Hanefî'ye ait nüshadan aldım.'¹¹²

¹¹² İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 11-12.

b. Zahiriler'e ait olan kütüphaneyi tanıtan fihristin nahiv kısmının 267. sayfasında bu eserin İbn Tolun'a ait olduğu belirtilmektedir.¹¹³

c. İbn Tolun, söz konusu eserde kendisine ait olan “*Şerhu Tavdîhi'l-Hazreciyye, el-Mukaddimetu'l-Mevdû'a li Evâli't-Tesânîf ve I'râbu'l-Hazreciyye*” adlı şu üç eseri zikretmektedir. *el-Fulku'l-Meşhûn fî Ahvâli Muhammed b. Tolun* adlı eserine baktığımızda ise bu üç eserden ilk ikisinin zikredildiğini görmekteyiz. Bu da söz konusu eserin de kendisine ait olduğunu teyit etmektedir.¹¹⁴

d. İbn Tolun hem kendisine ait olduğu kesin olarak bilinen *Hidâyetu's-Sâlik ilâ Tercemeti İbn Mâlik* ve *el-Kalâidu'l-Cevheriyye fî Tarihi's-Sâlihiyye* adlı eserlerinde hem de *Şerhu İbn Tolun 'alâ Elfiyye İbn Mâlik* adlı eserin başında geçen *قَالَ مُحَمَّدٌ هُوَ ابْنُ مَالِكٍ* mısrasının açıklamasında İbn Mâlik'in biyografisini anlatmıştır. Her üç eserdeki ifadeleri karşılaştırdığımızda bu ifadelerin büyük bir benzerlik içinde olduklarını görmekteyiz. Bu da bizde söz konusu eserin de İbn Tolun'a ait olduğu kanaatini oluşturmaktadır.¹¹⁵

¹¹³ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 11-12.

¹¹⁴ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 11-12.

¹¹⁵ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 11-12.

İKİNCİ BÖLÜM

BEYİTLERİN İNCELENMESİ

2.1. KELİME VE KELÂM

Beyit No: 1

Beytin Metni: أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ وَكُلُّ نَعِيمٍ لَا مَحَالَةَ زَائِلٌ

Şair: Ebû Akîl Lebîd b. Rebî'a el-Âmirî ¹¹⁶(ö. 41/661)

Bahir:Tavîl

Sözlük: بَطَلَ الشَّيْءُ بَطْلًا وَبَطُولًا وَبَطْلَانًا : Geçersiz olmak, iptal olmak, hükmü

kalmamak, ilga edilmek; kanı yerde kalmak.¹¹⁷ فُلَانٌ وَاسِعٌ : Nimet, mal ، وَالتَّعِيمَى ، والتَّعَمَى

¹¹⁶ Ebû Akîl Lebîd b. Rebî'a el-Âmirî (ö. 41/661): Câhiliye döneminde yaşamış, muallaka sahibi ve muhadram bir şairdir. Muammerûndan olup 157 yıl yaşamıştır. Genç yaşta kabilesi adına Hîre Hükümdarı olan Numân b. Münzir'e (580-602) gönderilen elçi heyetinde yer aldığından dolayı 550-570 yılları arasında dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Neşebi Benî Kilâb, Benî Âmir ve Benî Cafer kabilelerine dayanır. Peygamber efendimizin kalplerini İslâm'a ısıdırmak amacıyla zekât verdiği kimseler arasında yer alan Lebîd kuvvetli görüşe göre hicri 9. (631) senede müslüman olmuştur. Muaviye döneminin ilk yıllarında vefat etmiştir. Şiirlerinde sergilediği betimleme inceliğiyle Câhiliye dönemi şairlerinden daha başarılıdır. Peygamber efendimiz (sav) onun أَلَا كُلُّ

بَطْلٍ مِيسْرَاسَى İÇİN: “Şairlerin söyledikleri en doğru söz Lebîd’in bu sözüdür.” buyurmuştur. Huseyn b. Ahmed ez-Zevzenî, **Şerhu'l-Mu'allakâti'l-Aşr**, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrut 1983, s. 157; Muhammed b. Ahmed b. Kâymâz ez-Zehbî, **Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâti'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm**, el-Mektebetu't-Tevfikiyye, Mısır bty. c. 3, s. 353; Süleyman Tülücü, “Lebîd b. Rebî'a” **DİA**, Ankara 2003, c. 23, s. 122.

¹¹⁷ Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs**, Dâru'l-Hidâye, bty. “بَطَلَ” mad.

التَّعَمَّةِ أَيِّ وَاسِعِ الْمَالِ : Falan kişinin malı çoktur. ¹¹⁸ لَا مَحَالَةَ : Çare yok, muhakkak, şüphesiz.

المَوْتُ آتٍ لَا مَحَالَةَ : Şüphesiz ölüm gelecek.¹¹⁹

K. Matla‘ı: ¹²⁰ أَلَا تَسْتَلَانِ الْمَرْءَ مَاذَا يُجَاوِلُ أَنْخَبْتُ فَيُفْضَى أُمَّ ضَلَّالٌ وَبَاطِلٌ

Hikâye: Rivayete göre bir gün Lebîd; Hz. Ebûbekir’in huzuruna gelip bu beytin birinci mısrasını (أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ) okur, Hz. Ebûbekir ona: “Doğru söyledin.” der, ikinci mısrasını (وَكُلُّ نَعِيمٍ لَا مَحَالَةَ زَائِلٌ) okur, Hz. Ebûbekir ona: “Doğru söylemedin, Allahın yanında zail olmayan nimetler vardır” der.¹²¹

Anlam: “Dikkat, Allah dışında her şey batıldır ve şüphesiz bütün nimetler zail olacaktır.”

İstîşhâd Yönü: Kelime bazen mecaz olarak Kelâm yerine kullanılır. Şâhid beyitte Peygamber Efendimiz (sav) Lebîd’in مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ mısrasını için أَصْدَقُ : “Şairlerin söyledikleri en doğru söz Lebîd’in bu sözüdür.” buyurarak kelâm niteliğindeki mısraya kelime tabiri kullanmıştır.¹²²

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu ‘l-Eşmûnî; Şerhu İbn Ye ‘îş; ed-Duraru ‘l-Levâmi‘; et-Tasrîh ‘ale ‘t-Tavdîh; Muğnî ‘l-Lebîb; Şerhu Şuzûri ‘z-Zeheb; Şerhu Katri ‘n-Nedâ; el-Metâmi ‘u ‘s-Sa ‘îde; eş-Şevâhidu ‘l-Kubrâ; el-Mekâsîdu ‘n-Nahviyye; Tevdîhu ‘l-Mekâsîd ve ‘l-Mesâlik; Evdahu ‘l-Mesâlik; Şerhu İbn Nâzım; Hâşiyetu ‘s-Sabbân; İrşadu ‘s-Sâlik; et-Tezyîl ve ‘t-Tekmîl fî Şerhi Kitabi ‘t-Teshîl; Hâşiyetu Yasîn; Delîlü ‘s-Sâlik; el-Mekâsîdu ‘ş-Şâfiye.*

¹¹⁸ ez-Zebîdî, **Tâcu ‘l-‘Arûs**, “نعم” mad.

¹¹⁹ ez-Zebîdî, **Tâcu ‘l-‘Arûs**, “حول” mad.

¹²⁰ Bedruddin Mahmud b. Ahmed el-‘Aynî, **el-Mekâsîdu ‘n-Nahviyye**, thk. Ali Muhammed Fahir, Daru ‘s-Salam, Kahire 2010, c. 1, s. 114.

¹²¹ Abdurrahman b. Ebî Bekir es-Suyûtî, **Tarihu ‘l-Hulefâ**, Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Matbaatu ‘s-Saade, Mısır 1952, c. 1, s. 87.

¹²² İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 47.

Beyit No: 2

Beytin Metni: مَا أَنْتَ بِالْحَكَمِ التُّرَضَى حُكُومَتُهُ وَلَا الْأَصِيلِ وَلَا ذِي الرَّأْيِ وَالْجَدَلِ

Şair: Ebû Firâs Hemmâm b. Gâlip b. Sa'saa et-Temîmî **el-Ferezdak**¹²³ (ö. 114/732)

Bahir: Basît

Sözlük: حَكَمَ حُكْمًا حُكُومَةً : Yargılamak, hükmetmek, yönetmek. حَاكِمٌ : Hâkim.

الجدلُ : Sert tartışma, mücadele.¹²⁴ Nefsin, zan üstünlüğü ile iki karşıt hükümden birine inanması.¹²⁵ الرأي :¹²⁴ tartışma, mücadele.¹²⁶

K. Matla'ı: ¹²⁷ يَا ذَا الْحَنَاءِ وَمَقَالِ الرَّوْرِ وَالْحَطَلِ قَدْ أَرْغَمَ اللَّهُ أَنْفًا أَنْتَ حَامِلُهُ

M. Rivayet: ¹²⁸ مَا أَنْتَ بِالْحَكَمِ التُّرَضَى حُكُومَتُهُ وَلَا الْبَلِيغِ وَلَا ذِي الرَّأْيِ وَالْجَدَلِ

¹²⁹ مَا أَنْتَ بِالْحَكَمِ الْمُرَضَى حُكُومَتُهُ وَلَا الْأَصِيلِ وَلَا ذِي الرَّأْيِ وَالْجَدَلِ

¹²³ Ebû Firâs Hemmâm b. Gâlip b. Sa'saa et-Temîmî **el-Ferezdak** (ö. 114/732): Temîmlilerin en meşhur şairidir. Birinci tabaka islam şairlerinden kabul edilen el-Ferezdak'ın doğum tarihi hicri 20. yıl olarak tahmin edilmektedir. Alt dudağı veya yüzü somuna benzediği için kendisine bu manaya gelen "Ferezdak" lakabı takılmış ve bu lakapla meşhur olmuştur. Temim kabilesinin Mucâşi' kolundandır. Babası Galib Hz. Peygamber'i göremediğinden muhadramundan sayılır. Dedesi Sa'saa b. Naciye ise sahabelerden olup Câhiliye devrinde kız çocuklarını öldürmeme faziletine sahipti. Şiirleri nahiv ve lugat kaynaklarında istişhâd olarak kullanılmaktadır. "Eğer onun şiirleri olmasaydı lugat ilminin üçte biri yok olurdu." sözüne mazhar olmuştur. Cerîr b. 'Atiyye ve el-Ferezdak arasında 45 sene devam eden hiciv atışmaları "Nakâiz" ilminin ilerlemesinde önemli bir katkı sunmaktadır. el-Bağdâdî, **Hizânetu'l-Edeb...**, c. 1, s. 217; Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, **el-Eğânî**, thk. Ahmed eş-Şenkîti, Matba'atu't-Takaddum, Mısır bty, c. 19, s. 2; Ali Şakir Ergin, "Ferezdak" **DİA**, Ankara 1995, c. 12, s. 373.

¹²⁴ Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail b. Sîde el-Mursî, **el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam**, "حکم" mad. Thk. Abdulhamid Hendâvî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1420/2000.

¹²⁵ Râgıb el-İsfahânî, **el-Mufredât**, "رأى" mad.

¹²⁶ İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, "جدل" mad.

¹²⁷ Ali b. el-Hesen b. 'Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, thk. 'Amr b. Gurâme el-'Amrevî, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1995, c. 72, s. 88.

¹²⁸ Abdurrahman b. Muhammed Kemâluddîn el-Enbârî, **el-İnsâf fî Mesâili'l-Hilâf Beyne'n-Nahviyyîn**, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 2003, c. 2, s. 424.

¹²⁹ İbn 'Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, c. 72, s. 88.

Hikâye: Bir bedevî Abdülmelik b. Mervân'ın (ö. 86/705) yanına gelip onu över. Abdülmelik bedevîye hayran kalır. “Ey bedevî sen kimlersensin?” der. Bedevî: “Uzralılardanım” der. Abdülmelik: “(Ferezdak (ö. 114/732), Cerîr (ö. 110/728) ve Ahtal'a (ö. 92/710-11) işaret ederek) bunlar insanların en fasihidir. Sen İslam devrinin en çok eleştiri alan beytini biliyor musun?” diye sorar. Bedevî: “Cerîr'in şu beytidir.” der.

فَعُضَّ الطَّرْفَ إِنَّكَ مِنْ مُنْمِرٍ فَلَا كَعْبًا بَلَّغْتَ وَلَا كِلَابًا

“Gözünü yum çünkü sen Numeyr kabilesindensin, ne Ka'b ne de Kilâb kabilelerine (izzet ve şerefine) ulaşmışsın.”

Abdülmelik: “Doğru dedin. Peki İslam devrinde inşâd edilmiş en övgülü beyti biliyor musun?” diye sorar. Bedevî: “Biliyorum, Cerîr'in şu beytidir.” der.

أَلَسْتُمْ خَيْرَ مَنْ رَكِبَ الْمَطَايَا وَأَنْدَى الْعَالَمِينَ بُطُونَ رَاحٍ

“Sizler süvarilerin en iyisi ve âlem'in en eli açık olanları değil misiniz?”

Abdülmelik: “Bildin ve mükemmel dedin. Peki İslam devrinde inşâd edilmiş en kibar beyti biliyor musun?” diye sorar. Bedevî: “Biliyorum, Cerîr'in şu beytidir.” der.

إِنَّ الْعُيُونَ الَّتِي فِي طَرْفِهَا حَوْرٌ فَتَلَنَّا ثُمَّ لَمْ يُحْيَيْنِ فَتَلَانَا

يَصْرَعْنَ ذَا اللَّبِّ حَتَّى لَا حَرَكَاءَ بِهِ وَهِنَّ أَضْعَفُ خَلْقِ اللَّهِ أَرْكَانًا

“Gözbebeği siyah beyaz olan o gözler bizleri katletti, sonra ölülerimizi diriltmedi. O gözler, Allah'ın en zayıf yaratıkları oldukları halde, akıllıyı hareketsiz kalana kadar yere vurur.”

Abdülmelik: “Ey bedevî doğru dedin, ancak Cerîr'i tanıyor musun?” diye sorar, Bedevi: “Hayır, fakat onu görüp tanımayı çok istiyorum,” der. Abdülmelik: “Bu el-Ferezdak bu el-Ahtal bu da Cerîr'dir,” der. Bedevî anında şu beyti söyler:

فَحَيَّا الْإِلَٰهَ أَبَا حَزْرَةَ وَأَزْغَمَ أَنْفَكَ يَا أَحْطَلُ

وَجَدُّ الْفَرَزْدَقِ أَنْعَسَ بِهِ وَدَقَّ حَيَاشِيمَهُ الْجَنْدَلُ

“Allah Ebû Hazra’yı (Cerîr) yaşatsın ve ey Ahtal senin burnunu da yere sürtsün. El- Ferezdak’ın dedesi nasıl öldü ve büyük taş (Cerîr) burnunu kırdı.”

Bedevîden sonra el-Ferezdak, konumuza mevzû olan şu beyitleri inşad eder.

قَدْ أَرْغَمَ اللَّهُ أَنْفًا أَنْتَ حَامِلُهُ يَا ذَا الْحَنَاءِ وَمَقَالِ الرَّورِ وَالْحَطَلِ

مَا أَنْتَ بِالْحَكَمِ الرَّضَى حُكُومَتُهُ وَلَا الْأَصِيلِ وَلَا ذِي الرَّأْيِ وَالْجَدَلِ

“Allah taşıdığı burnu yere sürtmüştür, ey edebsiz, iftiracı ve saçmalayan! Sen hükmüne razı olunan hakem değilsin ve sen soylu, düşünce sahibi ve mücadeleci de değilsin.”

Ferezdak’tan sonra Ahtal da bedevîye şu beyitlerle karşılık verdi:

يَا شَرَّمَنْ حَمَلْتَ سَاقَ عَلَى قَدَمِ مَا مِثْلُ قَوْلِكَ فِي الْأَقْوَامِ يُحْتَمَلُ

إِنَّ الْحُكُومَةَ لَيْسَتْ فِي أَبِيكَ وَلَا فِي مَعْشَرٍ أَنْتَ مِنْهُمْ إِهْمَ سَقَلُ

“Ey bacakların ayaklar üzerinde taşıdıklarının en kötüsü, senin bu gibi sözlerine kavimlerde müsamaha gösterilmez. Şüphesiz yönetim ne baban ne de mensûbu olduğun aşirette değildir. Çünkü onlar ‘âdidirler.”

Bunun üzerine öfkeli bir şekilde ayağa kalkan Cerîr, Ferezdak ve Ahtal’a şu beyitlerle karşılık verir:

أَتَشْتُمَانِ سَفَاهًا خَيْرُكُمْ حَسْبًا فَفِيكُمَا وَاللَّهِ الرَّورُ وَالْحَطَلُ

شَتَمْتُمَاهُ عَلَى رَفْعِي وَوَضَعِكُمَا لَارِلْتُمَا فِي الْحَطَاطِ أَيُّهَا السَّقَلُ

“Sizden daha soylu birine akılsızca sövüyor musunuz, oysa vallahi iftiracılık ve saçmalama sizdedir. Beni yüceltip sizi alçalttığı için ona sövüyorsunuz, ey aşağılıklar! Sizler hala ‘âdisiniz.”

Bilahare Cerîr yerinden kalkıp bedevînin başını öper ve Abdülmelik’e: “Ey müminlerin emiri! Bana tahsis edilen pay bedevîye verilsin,” der. Abdülmelik: “Benim malımdan da aynı meblağ bedevîye verilsin,” der. Bedevî kazandığı ödülleri alıp gider.¹³⁰

Anlam: “Sen kararına razı olunan hakem değilsin ve sen ne asilsin ne de görüş ve tartışma ehlisin.”

İstişhâd Yönü: Şâhid beyitte muzâri fiil (تَرْضَى) anlam bakımından sıfata benzediği için üzerine ism-i mevsûl olan أَل dahil olmuştur. Bu da nahiv âlimlerine göre şiir zaruretindedir. Ancak İbn Mâlik’e göre zaruret değil az kullanılan bir lehçedir. Çünkü şair muzâri fiil yerine ism-i mef’ûl kullanabilirdi. Şu şekilde: مَا أَنْتَ بِالْحَكَمِ الْمَرْضَى حُكُومَتُهُ¹³¹

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn Akîl; Evdâhu’l-Mesâlik; Şerhu İbn Nâzım; Tavdîhu’l-Makâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu’l-Eşmûnî; ed-Dureru’l-Levâmi; Hem ‘u’l-Hevâmi; el-Behcetü’l-Merdiyye; Şerhu’t-Tasrih ‘ale’t-Tavdîh; Hâşiyetu’s-Sabbân; Hâşiyetu’l-Hudarî; Delîlu’s-Sâlik; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb.*

Beyit No: 3

Beytin Metni: أَرَأَيْتَ إِنْ جَاءَتْ بِهِ أُمْلُودًا مُرَجَّلاً وَيَلْبَسُ الزُّرُودًا

¹³⁰ İbn Tağrî Burdî, *en-Nucûmu’z-Zahire fi Mulûki Mısır ve’l-Kahire*, byy, bty, c. 1, s. 270; es-Suyûtî, *Şerhu Şevâhidi’l-Muğnî*, Lucnetu’t-Turâsi’l-‘Arabî, 1966, c. 1, s. 46; İbn ‘Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, c. 72, s. 87-89.

¹³¹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 52.

وَلَا تَرَى مَالاً لَهُ مَعْدُودًا أَقَاتِلَنَّ أَحْضِرُوا الشُّهُودًا

Şair: Ru'be b. 'Accâc et-Temîmî ¹³² (ö. 145/762)

Bahir: Recez

Sözlük: رَجُلُهُ ، ¹³⁴ Çizgili elbise, kürk. بُرْدٌ أَبْرَادٌ أَبْرَدٌ مُرْدٌ ¹³³ : Yumuşak. أُمَّلُودٌ

تَرْجِيالًا : Saçı taramak, ona şekil vermek. مُرَجَّلٌ : Saçına şekil verilmiş yakışıklı adam. ¹³⁵

شَهِدًا : Hazır olmak, şahid olmak. شَهِدَ لَهُ بِكَذَا شَهَادَةً : Şahitlik etmek. ¹³⁶

M. Rivayet: ¹³⁷ أَرَيْتَ إِنْ جَاءَتْ بِهٖ جُلْمُودًا مُرَجَّلًا وَيَلْبَسُ الْبُرُودَا أَقَاتِلَنَّ أَحْضِرُوا الشُّهُودَا

أَرَيْتَ إِنْ جِئْتَ بِهٖ أُمَّلُودًا مُرَجَّلًا وَيَلْبَسُ الْبُرُودَا أَقَاتِلَنَّ أَحْضِرُوا الشُّهُودَا ¹³⁸

Hikâye: Araplardan bir adam kendi cariyesi ile ilişkiye girer. Cariye hamile kalınca adam ilişkiyi inkar eder. Bunun üzerine bu şiir inşâd edilir. ¹³⁹

Anlam: “Söyle bana eğer o kadın evlenmek için (körpe dal gibi) nazik, yakışıklı ve kürk giyen ancak kayda değer malı olmayan bir genç getirirse, siz buna razı olup evlenmeleri için şahidlerinizi getirin diyebilecek misiniz?

¹³² Ru'be b.'Accâc et-Temîmî (ö. 145/762): Emevî ve Abbâsî devletleri devrinde yaşamış Arap recez şiirinin en büyük temsilcisi kabul edilen Ru'be, hicri 65 senesinde Basra'da dünyaya gelmiştir. Babası tarafından dedesinin adı ile adlandırılmıştır. Gramer kitaplarında şahid olarak kullanılan birçok beyti vardır. Öldüğü gün Halîl b. Ahmed, Mehdi'nin veziri olan Ya'kûb'a şöyle demiştir: “Biz bugün şiir, lügat ve fesâhat ilmini gömdük.” Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eġânî*, c. 21, s. 57-61; el-Baġdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c.1, s. 91; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Asru'l-İslâmî*, Dâru'l-Ma'ârif, Mısır bty, c. 2, s. 401.

¹³³ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “ملد” mad.

¹³⁴ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “برد” mad.

¹³⁵ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “رجل” mad.

¹³⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “شهد” mad.

¹³⁷ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 3, s. 1477.

¹³⁸ Ebü'l-feteh Osman b. Cinnî, *Sırru Sina'ati'l-İ'râb*, thk. Dr. Hasan Handavî, Daru'l-kalem, Dımaşk 1985, c. 2, s. 447.

¹³⁹ Celâluddîn es-Suyûtî, *Şerhu Şevahidi'l-Muġnî*, Lucnetu't-Turasi'l-'Arabî, 1966, c.2, s. 759.

İstişhâd Yönü: Fiilin alametlerinden biri de te'kit nûnudur. Nadir olmakla beraber şiir zaruretinden dolayı İsm-i fa'ilin sonunda gelir. Şâhid beyitte bulunan (أَقَاتِلْنَ) örneğinde te'kit nûnu ism-i fail olan (فَاتِلْنَ) kelimesinin sonunda gelmiştir.¹⁴⁰

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; el-Behcetü'l-Merdiyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Muğnî'l-Lebîb; eş-Şevâhidü'l-Kubrâ.*

2.2. MU'RAB VE MEBNÎ

Beyit No: 4

Beytin Metni: إِنَّ أَبَاهَا وَأَبَا أَبَاهَا فَدُ بَلَعَا فِي الْمَجْدِ غَايَتَاهَا

Şair: Ru'be b. 'Accâc et-Temîmî

Bu beyit bir kaynakta Ru'be b.'Accâc et-Temîmî'ye (ö. 145/762) isnad edilmiştir.¹⁴¹ Yine aynı eserde şiirin Ebu'n-Necm el-İclî'ye nispet edildiği de ifade edilmiştir.¹⁴²

Bahir: Recez

K. Matla'ı:¹⁴³ وَهِيَ الْمُنَى لَوْ أَنَّنَا نَلْتَاهَا وَهِيَ لِرِيَاءِ ثُمَّ وَهِيَ وَهِيَ

Anlam: “Şüphesiz onun babası ve babasının babası asalet ve şeref zirvesine ulaşmışlardır.”

İstişhâd Yönü: İ'rab bakımından حَمَّ, أَحَّ, أَبُّ kelimelerinde üç lugat vardır:

Kasr (sonlarının elifli olması بِأَبَاهَا مَرَزَتْ بِأَبَاهَا), naks (sonlarında elif, vâv

¹⁴⁰ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 54.

¹⁴¹ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 3, s. 1471.

¹⁴² el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 1, s. 190.

¹⁴³ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 1, s. 190.

ve yâ olmaması (هَذَا أَحْكُ رَأَيْتُ أَحْكَ مَرَزْتُ بِأَخِكَ), üç harflı (sonlarının raf' halinde vâv, nasb halinde elif, cer halinde yâ ile olması حَمَاهُ مَرَزْتُ بِحَمِيهِ). Şâhid beyitte esmâ-i sitteden (altı isim) olan (أَبٌ) kasr lugatıyla kullanılmıştır.¹⁴⁴

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrih 'ale't-Tavdih; Muğni'l-Lebîb; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu'l-Muradî; Tacu 'Ulûmi'l-Edeb; Şerhu İbn Akîl; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; ed-Dureru'l-Levâmi; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu İbn Ye'îş; Şevâhidu'l-Cürcanî; Şerhu İbn 'Uşfûr; Şevâhidu'l-'Adevî; Şerhu Dehlan; Sirru's-Sena'e; en-Nüketu'l-Hisan; Fethu Rabbi'l-'Beriyye.*

Beyit No: 5

Beytin Metni: وَكَانَ لَنَا أَبُو حَسَنِ عَلِيٍّ أَبًا بَرًّا وَنَحْنُ لَهُ بَنِينَ

Şair: İbn Ebû Tâlib'in bir çocuğu

Bu beyit, bir eserde Saîd b. Kays el-Hemedanî'ye isnad edilmiştir.¹⁴⁵

Bahir: Vâfir

M. Rivayet:¹⁴⁶ وَإِنَّ لَنَا أَبًا حَسَنًا عَلِيًّا أَبًا بَرًّا وَنَحْنُ لَهُ بَنِينَ

Anlam: “Ebû Hasan olan Ali bizim için iyi bir baba idi, biz de onun evladıydık.”

¹⁴⁴ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 68-69.

¹⁴⁵ el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 8, s. 75-76.

¹⁴⁶ Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *el-Cumel fi'n-Nahv*, thk. Dr. Fahrudin Kabâve, byy. 1415/1995, s. 243.

İstişhâd Yönü: Benî ‘Âmir kâbilesi بَيْنِ ve سنين gibi mu‘tallu’l-lâm olan isimlere, yâ da kalmak üzere, ن üzerine hareketlerle i‘rab vermektedir. Şâhid beyitte نün haberi olup ن üzerine i‘rab almıştır.¹⁴⁷

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Fethu Rabbi’l-‘Aliyye; Evdahu’l-Mesâlik; Şerhu’r-Radî; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; et-Tezyîl ve’t-Tekmîl fî Şerhi Kitabi’t-Teshîl; el-Hizâne.*

Beyit No: 6

Beytin Metni: وَمَاذَا يَبْتَغِي الشُّعْرَاءُ مِثِّي وَقَدْ جَاوَزْتُ حَدَّ الْأَرْبَعِينَ

Şair: Suheym b. Vesîl er-Riyâhî¹⁴⁸ (580-680)

Şairin adı, bir eserde Suheym b. Vuseyl olarak geçmektedir.¹⁴⁹

Bahir: Vâfir

K. Matla‘ı:¹⁵⁰ أَنَا إِنِّي جَلًا وَطَلَّاعِ الثَّنَائِيَا مَتَى أَصْعُ الْعِمَامَةَ نَعْرِفُونِي

M. Rivayet:¹⁵¹ وَمَاذَا يَدْرِي الشُّعْرَاءُ مِثِّي وَقَدْ جَاوَزْتُ رَأْسَ الْأَرْبَعِينَ

وَمَاذَا يَبْتَغِي الشُّعْرَاءُ مِثِّي وَقَدْ جَاوَزْتُ رَأْسَ الْأَرْبَعِينَ¹⁵²

¹⁴⁷ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 77.

¹⁴⁸ Suheym b. Vesîl er-Riyâhî (580-680): Cahiliye ve İslam devirlerinde yaşamış, tanınmış muhadram bir şairdir. Peygamberlikten kırk sene önce doğmuş ve peygamberlikten altmış sene sonra vefat etmiştir. el-Cumahî onu İslam şairlerinin üçüncü tabakasında saymış ve şiir yeteneği için “Güzel açıklamaya sahip şair” manasına gelen “شاعر خنذيد” tabirini kullanmıştır. el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 1, s. 266.

¹⁴⁹ es-Suyûtî, *Şerhu Şevâhidü’l-Muğnî*, c. 2, s. 460

¹⁵⁰ el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 1, s. 260.

¹⁵¹ Ebû Yûsuf Ya‘kûb b. İshâk b. Sikkî, *İslâhu’l-Mantık*, thk. Muhammed Mur‘ab, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l Arabî, Beyrut 1422/2002, s. 119.

¹⁵² el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 8, s. 67.

وَمَاذَا تَبْتَغِي الشُّعْرَاءُ مِنِّي وَقَدْ جَاوَزْتُ حَدَّ الْأَرْبَعِينَ¹⁵³

وماذا يدري الشعراء مني وقد جاوزت حد الأربعين¹⁵⁴

Sözlük: ابْتَغَاهُ وَتَبَتَّغَاهُ وَاسْتَبْتَّغَاهُ : İstemek, arzulamak, temenni etmek, peşinde olmak.¹⁵⁵

Hikâye: Bir adam, Ubeyrid er-Riyâhî (ö. 68/688) ve amcasının oğlu Ahras'ın yanına gelip develeri için onlardan katran talep eder. Onlar: “Eğer inşâd edeceğimiz şiiri Suheym b.Vesîl'e (580-680) intikal edersen sana katran vereceğiz,” derler. Önerilerini kabul eden adama Suheym'in ihtiyar ve güçsüz olduğuna işaret eden şu şiiri inşâd ederler:

فَإِنَّ بُدَاهَتِي وَجِرَاءَ حَوْلِي لَدُو شِقِّ عَلَى الْخُطْمِ الْحُرُونِ

“Kuşkusuz ansız çıkışlarım ve hızlı dönüşlerim, ihtiyar, güçsüz ve inatçı atlara zor gelir.”

Adam, Suheym'in yanına gelip bu şiiri okuduğunda, Suheym bastonunu alıp vadiye iner ve şairlerin adetine göre vadide ileri geri hareket ederek homurdanmaya başlar. Daha sonra adama gelerek أَنَا أَنَا إِبْنُ جَلَاءٍ وَطَلَّاعِ النَّيَّابِ ile başlayan ve içinde mevzu bahis beytin de geçtiği kasideyi okur.¹⁵⁶

Anlam: “Şairler beni kandırmayı nasıl isterler, oysa ben kırk yaş sınırımı geçmiş biriyim.”

İstişâd Yönü: Cem-i müzekker ve mülhakâtının ahirinde bulunan ن harfi çoğunlukla meftûhtur. Ancak bazen meksûr olarak da gelir. Kesrenin şiirin zaruretine

¹⁵³ Abdullah b.Hişâm el-Ensârî, **Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfîyeti İbn Mâlik**, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1428/2008, c. 1, s. 70.

¹⁵⁴ Ebu'l-Feth 'Usmân b. Cinnî, **Sirru Sina'âti'l-İ'râb**, thk. Dr. Hasan Hindâvî, Daru'l-Kalem, Dımaşk 1405/1985, c. 2, s. 627.

¹⁵⁵ İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, “بغا” mad.

¹⁵⁶ el-Bağdâdî, **Hizânetu'l-Edeb...**, c. 1, s. 261.

has olduğu söylenmiştir. Beyitte geçen **الْأَرْعِينَ** kelimesinin meksûr olarak gelmesi kesrenin şiirin zarûretine has olduğunu savunanlara kanıt olmuştur.¹⁵⁷

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Delîlu's-Sâlik; Tavdîhu'l-Makâsîd ve'l Mesâlik; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu'l-Hudarî; Evdahu'l- Mesâlik; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetu'l-Merdiyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân.*

Beyit No: 7

Beytin Metni: **عَلَى أَحْوَذِيَّيْنِ اسْتَقَلَّتْ عَشِيَّةٌ فَمَا هِيَ إِلَّا لَمَحَةٌ وَتَغِيْبٌ**

Şair: Humeyd b. Sevr el-Hilâlî ¹⁵⁸(ö. 30/650)

Bahir:Tavîl

K. Matla'ı: ¹⁵⁹ **إِذَا وُجِّهَتْ وَجْهًا أَبَانَتْ مُدِلَّةٌ كَذَاتِ الْهَوَى بِالْمَشْفَرَيْنِ لَعُوبٌ**

Sözlük: **حَوْدٌ** : Hızlı gitmek. **الْأَحْوَذِيُّ** : Başladığı her şeyde hızlı olan.

¹⁶⁰ **اسْتَقَلَّتْ** : Uçuşa kalkmak, havada yükselmek. ¹⁶¹

Anlam: “Akşamüstü hafif kanatları üstünde uçup gitti. O yalnız bir an görüldü ve (hemen) kayboldu.”

İstîşhâd Yönü: Tesniye ve ona mülhak kelimelerin nûn'u kesreli olur. Ancak nadiren fethalı olarak da gelir. Yâ'dan sonraki nûn'un fethalı olarak gelmesi Benî

¹⁵⁷ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 78.

¹⁵⁸ Humeyd b. Sevr el-Hilâlî (ö. 30/650): Cahiliyye ve İslam döneminde yaşamış muhadram şairlerdendir. Müşriklerle beraber katıldığı Huneyn savaşından sonra Müslüman olmuştur. Hz. Osman'ın döneminde vefat etmiştir. Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, **el-Eğânî**, c. 4, s. 1570-1572.

¹⁵⁹ el-'Aynî, **el-Mekâsîdu'n-Nahviyye**, c. 1, s. 222.

¹⁶⁰ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs**, “حود” mad.

¹⁶¹ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs**, “قلل” mad.

Esed'in lehçesidir. Şâhid beyitteki أَأَلْحُوذِيَّيْنَ 'de nûn Benî Esed'in lehçesine göre fethalı gelmiştir. ¹⁶²

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; el-Behcetü'l-Merdiyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mukarreb; el-Lisan; Tezkiretu'n-Nuhat; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; en-Nuketu'l-Hisan; Me'ani'l-Ferra'; Delîlu's-Sâlik; Şerhu İbn 'Akîl; İrşâdu's-Sâlik; ed-Derâir.*

Beyit No: 8

Beytin Metni: أَعْرِفُ مِنْهَا الْجِيدَ وَالْعَيْنَانَا وَمِنْخَرَيْنِ أَشْبَهَا طَبْيَانَا

Şair: Dabbe kabilesinden bir adam

Bahir: Recez

Sözlük: الْحَيْدُ : Boyun, daha çok bayan boynu için ¹⁶³ مِنْخَرٌ : Burun deliği. ¹⁶⁴ طَبْيَانَا : Bir adamın ismidir, طَبْيٌ kelimesinin tesniyesi değildir. ¹⁶⁵

K. Matla'ı:¹⁶⁶ إِنَّ لِسَلْمَى عِنْدَنَا دِيْوَانَا أَخْرَى فُلَانًا وَابْنَهُ فُلَانًا

M. Rivayet:¹⁶⁷ أَحَبُّ مِنْكَ الْأَنْفَ وَالْعَيْنَانَا وَمِنْخَرَيْنِ أَشْبَهَا طَبْيَانَا

¹⁶⁸ أَحَبُّ مِنْهَا الْأَنْفَ وَالْعَيْنَانَا وَمِنْخَرَيْنِ أَشْبَهَا طَبْيَانَا

¹⁶² İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 79.

¹⁶³ Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Hamevî, *el-Misbâhu'l-Munîr fi Garibi Şerhi'l-Kebîr*, “نخر” mad. el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut bty.

¹⁶⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “جيد” mad.

¹⁶⁵ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c.1, s. 225.

¹⁶⁶ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c.1, s. 225.

¹⁶⁷ Radiyuddîn el-Esterâbâdî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-Kâfiye*, byy 1398/1978, c.3, s. 349.

169 أَعْرِفُ مِنْهَا الْأَنْفَ وَالْعَيْنَانَا وَمُنْحَرَيْنِ أَشْبَهَا ظُبْيَانَا

170 أَحِبُّ مِنْكَ الْأَنْفَ وَالْعَيْنَانَا وَمُنْحَرَيْنِ أَشْبَهَا ظُبْيَانَا

نَصْرَانَةٌ قَدْ وَكَدَتْ نَصْرَانَا أَعْرِفُ مِنْهَا الْجِيدَ وَالْعَيْنَانَا

وَمُفْلَتَانِ أَشْبَهَا ظُبْيَانَا¹⁷¹

Anlam: “Onun (Selma) boynunu, gözlerini ve Zabyan’inkine benzer burun deliklerini tanırım.”

İstişhâd Yönü: Tesniye ve tesniyeye mülhak sözcüklerin sonundaki ن harfi, cemi‘ müzekker sâlimin aksine meksûr gelmektedir. Bazen de meftûh gelebilmektedir. ن harfinin meftûh gelmesi, tesniyenin ياء ile i‘râb aldığı duruma has bir lugat olduğu denildiği gibi, ister ألف ister ياء ile i‘râb alsın, ن harfi mutlak olarak meftûh olur diyenler de olmuştur. Şâhid beyitteki ألف ’ten sonra ن harfinin meftûh şeklinde gelmiş olması “ن harfi mutlak olarak meftûh olur” diyenlerin görüşlerine kanıt olmuştur.¹⁷²

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu’l-Eşmûnî; el-Behcetü’l-Merdiyye; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; ed-Duraru’l-Levâmi’; en-Nuketü’l-Hisân; Hem‘u’l-Hevâmi’; eş-Şevâhidü’l-Kubrâ; el-Mukarreb; Şerhu İbn ‘Akîl; el-Hizâne; Şerhu İbn Ye’îş; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; Tezkiretu’n-Nuhât; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Şerhu İbn ‘Uşfûr.*

¹⁶⁸ el-Bağdâdî, **Hizânetü’l-Edeb...**, c. 7, s. 424.

¹⁶⁹ el-‘Aynî, **el-Mekâsîdu’n-Nahviyye**, c. 1, s. 226.

¹⁷⁰ İbn Ya’îş, **Şerhu’l-Mulûkî fi’t-Tasrif**, thk. Fahrüddîn Kabâve, Mektebetü’l-‘Arabîyye, Haleb 1392/1973, s. 176.

¹⁷¹ Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, **el-Cumel fi’n-Nahv**, s. 157.

¹⁷² İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 80.

Beyit No: 9

Beytin Metni: يَا أَبْتَا أَرْفَنِ الْقِدَانُ فَالتَّوْمُ لَا تَأْلُمُهُ الْعَيْنَانُ

Şair: Ru'be b. 'Accâc et-Temîmî

Bahir: Recez

Sözlük: أَلْفٌ¹⁷⁴ : Pireler. الْقِدَانُ¹⁷³ : Uykusunu kaçırmak, uyutmamak. أَرْقٌ تَأْرِيقًا

بعضه بعضاً¹⁷⁵: Alışmak, aşına olmak.

K. Matla'ı: يَا أَبْتَا أَرْفَنِ الْقِدَانُ فَالتَّوْمُ لَا تَأْلُمُهُ الْعَيْنَانُ¹⁷⁶

M. Rivayet: يَا أَبْتَا أَرْفَنِ الْقِدَانُ فَالتَّوْمُ لَا تَطْعَمُهُ الْعَيْنَانِ¹⁷⁷

يَا أَبْتَا أَرْفَنِ الْقِدَانُ فَالْعَمَضُ لَا تَطْعَمُهُ الْعَيْنَانِ¹⁷⁸

Anlam: “Babacığım! Pireler beni uyandırdı. Uyku ise gözler ona alışmadı.”

İstişhâd Yönü: الْعَيْنَانُ 'deki tesniye nûn'u zammeli gelmiş. Bu da bir kabilenin lugâtıdır.¹⁷⁹

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; el-Behcetü'l-Merdiyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu Dehlân; ed-Derâir.

¹⁷³ İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, “أرق” mad.

¹⁷⁴ İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, “قذذ” mad.

¹⁷⁵ İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, “ألف” mad.

¹⁷⁶ el-'Aynî, el-Mekâsîdu'n-Nahviyye, c. 1, s. 225.

¹⁷⁷ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 81.

¹⁷⁸ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 81.

¹⁷⁹ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 81.

Beyit No: 10

Beytin Metni: رَأَيْتُ الْوَلِيدَ بْنَ الْيَزِيدِ مُبَارَكًا شَدِيدًا بِأَعْبَاءِ الْخِلَافَةِ كَاهِلُهُ

Şair: Rimâh b. Ebrad, İbn Meyâde ¹⁸⁰ (ö. 149/766)

Bahir: Tavîl

Sözlük: كَاهِلٌ : Sırtın boynun altındaki üst kısmı.¹⁸² YÜK, ağırlık. الْعَبَاءُ : yük, ağırlık.¹⁸¹

K. Matla'ı:¹⁸³ رَأَيْتُ الْوَلِيدَ بْنَ الْيَزِيدِ مُبَارَكًا شَدِيدًا بِأَعْبَاءِ الْخِلَافَةِ كَاهِلُهُ

M. Rivayet:¹⁸⁴ رَأَيْتُ الْوَلِيدَ بْنَ الْيَزِيدِ مُبَارَكًا شَدِيدًا بِأَخْنَاءِ الْخِلَافَةِ كَاهِلُهُ

وَجَدْنَا الْوَلِيدَ بْنَ الْيَزِيدِ مُبَارَكًا شَدِيدًا بِأَعْبَاءِ الْخِلَافَةِ كَاهِلُهُ ¹⁸⁵

Anlam: “Velid oğlu Yezid’i mübarek gördüm. Omuzu hilafetin yükü ile ağırlaşmıştı.”

İstîşhâd Yönü: Gayr-ı munsarif isimler cer halinde fethalı olur. Ancak muzaf olan ya da kendilerine ال (mu‘arrife olsun zaide olsun) takısı dahil olan isimler cer halinde kesreli olur. Şâhid beyitteki الْيَزِيدِ kelimesinde zaid olan ال takısı geldiği için cer halinde kesreli olmuştur.¹⁸⁶

¹⁸⁰ Rimâh b. Ebrad, İbn Meyâde (ö. 149/766): Hicrî 149 yılında dünyaya gelen şairin ismi Rimâh, babasının ismi Ebrad, annesinin ismi Meyâde’dir. Muhadram şairlerden olup Emevîler ve Abbasîler döneminde yaşamıştır. ez-Ziriklî, **el-A‘lâm**, c. 3, s. 31.

¹⁸¹ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-‘Arûs**, “عَبَاءُ” mad.

¹⁸² Ebû Tâhir Muhammed b. Yakup el-Fîruzâbâdî, **el-Kâmus’ul-Muhîd**, “كَاهِلٌ” mad. Muessesetu’r-Risâle, Beyrut 1425/2005.

¹⁸³ el-‘Aynî, **el-Mekâsıdu’n-Nahviyye**, c. 1, s. 246.

¹⁸⁴ el-‘Aynî, **el-Mekâsıdu’n-Nahviyye**, c. 1, s. 246.

¹⁸⁵ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 81.

¹⁸⁶ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 81.

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; el-Behcetü'l-Merdiyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; eş-Şevâhidü'l-Kubrâ; Şerhu İbn Akîl; el-Hizane; Şerhu İbn Ye'îş; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; el-Mekâsîdu's-Şâfiye; Şerhu İbn 'Uşfûr; Muğnî'l-Lebîb; Fethu Rabbi'l-Beriyye; Şerhu'l-Katr; Evdahu'l-Mesâlik; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; İrşâdu's-Sâlik; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; Şerhu Şevâhidi'l-Muğnî; Şerhu'r-Radî; Hâşiyetu'l-Hudarî.*

2.3. MA'RİFE VE NEKRE

Beyit No: 11

Beytin Metni: فَصْرَحَ بِمَنْ هَوَىٰ وَدَعْنِي مِنَ الْكُنَىٰ فَلَا حَيْرَ فِي اللَّذَاتِ مِنْ دُونِهَا سَتْرٌ

Şair: Ebû Nuvâs el-Hasen b. Hâni' b. Abdilevvel el-Hakemî¹⁸⁷ (ö. 198/813[?])

Bahir: Tavîl

Sözlük: كُنَىٰ عَنْ الْأَمْرِ بغيره يَكْنِي كِنَايَةً كُنَىٰ¹⁸⁸ : Sevmek, hoşlanmak. هَوَىٰ هَوَىٰ : Kinayeli konuşmak.¹⁸⁹

K. Matla'ı: ¹⁹⁰ أَلَا فَاسْتَقْنِي حَمْرًا وَقُلْ لِي هِيَ الْحَمْرُ وَلَا تَسْقِنِي سِرًّا إِذَا أَمَكَنَّ الْجَهْرُ

M. Rivayet:¹⁹¹ فَصْرَحَ بِمَنْ هَوَىٰ وَدَعْنِي مِنَ الْكُنَىٰ فَلَا حَيْرَ فِي اللَّذَاتِ مِنْ دُونِهَا سَتْرٌ

¹⁸⁷ Ebû Nuvâs el-Hasen b. Hâni' b. Abdilevvel el-Hakemî (ö. 198/813[?]): Basra'da dünyaya geldiği söylenir, ancak doğumu ve ölümü hakkında çok farklı rivayetler mevcuttur. Ebu 'Ubeyde şair hakkında şöyle demiş: Müteahhirinden Ebû Nuvâs mutekaddiminden İmruulkays gibidir. Denilirdi ki Yemen'in üç şairi var: İmruulkays, Hassân b. Sâbit, Ebû Nuvâs. Ebû 'Amr eş-Şeybânî diyorki: İçkiyi vasfetmede en iyi şair üç kişidir: el-A'sâ, el-Ehtal, Ebû Nuvâs. Mekî şöyle demiş: İlm-i me'ânî, Ebû Nuvâs gelip onu çıkarıncaya kadar yerde hazine gibi duruyordu. Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, **Mulhaku'l-Eğânî**, thk. Ali Mihna-Semir Cabir, Daru'l-Fikir, Lübnan bty, c. 1, s. 9.

¹⁸⁸ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs**, "هوى" mad.

¹⁸⁹ İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, "كنى" mad.

¹⁹⁰ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 97.

¹⁹¹ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 97.

Anlam: “Kimi sevdiğini açık söyle, bana kinâyeli bir şekilde söyleme. Gizli lezzetlerde hayır yoktur.”

İstîshâd Yönü: Zamir, sarîh bir isim olmadığından dolayı Kûfe ekolü ona kinâyeye ve meknî adını koymuşlar. Zira kinâyeye kelimesi sarîh kelimesinin zıddıdır. Şâhid beyitteki صَرَخ kelimesi mana bakımından كُئِيَ kelimesinin zıddı olarak kullanılmıştır.¹⁹²

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; İrşadu't-Tâlibi'n-Nebîl.*

Beyit No: 12

Beytin Metni: وَمَا نُبَالِي إِذَا مَا كُنْتُ جَارَتِنَا أَنْ لَا يُجَاوِرُنَا إِلَّا كِ دَيَّارٌ

Şair: Bilinmiyor.

Bahir: Basît

Sözlük: دَيَّارٌ, دَيَّارٌ, دَيَّارٌ : Önem vermek, özen göstermek.¹⁹³ بَالَى بِالشَّيْءِ يُبَالِي بِهِ

Birisi, kimse, rahip, keşiş.¹⁹⁴

M. Rivayet:¹⁹⁵ وَمَا عَلَيْنَا إِذَا مَا كُنْتُ جَارَتِنَا أَنْ لَا يُجَاوِرُنَا إِلَّا كِ دَيَّارٌ

196 وَمَا نُبَالِي إِذَا مَا كُنْتُ جَارَتِنَا أَنْ لَا يُجَاوِرُنَا حَاشَاكَ دَيَّارٌ

197 وَمَا نُبَالِي إِذَا مَا كُنْتُ جَارَتِنَا أَنْ لَا يُجَاوِرُنَا سِوَاكَ دَيَّارٌ

¹⁹² İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 97.

¹⁹³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “بلا” mad.

¹⁹⁴ Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, “دير” mad. thk. Mehdî el-Mağzûmî, İbrâhîm es-Sâmerrâî, Dâru Mektebeti'l Hilâl, bty.

¹⁹⁵ Behâuddîn Abdullah b. 'Akîl el-'Akîlî el-Mısırî el-Hemedânî, *Şerhu İbn 'Akîl*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid, Dâru'l-Fikir, Dımaşk 1405/1985, c. 1, s. 90.

¹⁹⁶ İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, c. 1, s. 90.

Anlam: “Eğer sen (ey sevgili) bizim komşumuz olursan, senden başka hiç kimsenin komşumuz olmamasına aldırış etmeyiz.”

İstîshâd Yönü: Muttasıl zamir normal şartlarda tek başına cümle başında ve **إِلَّا** ’dan sonra gelmez. Beyitte muttasıl olan **ك** zamirinin **إِلَّا** ’dan sonra gelmiş olması şiir zarûretindedir.¹⁹⁸

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Delîlu's-Sâlik; Tavdîhu'l-Makâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu'l-Hudarî; Evdahu'l Mesâlik; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hemu'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Merdiyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân.*

Beyit No: 13

Beytin Metni: بِأَلْبَاعِثِ الْوَارِثِ الْأَمْوَاتِ قَدْ ضَمِنْتَ إِيَّاهُمْ الْأَرْضُ فِي دَهْرِ الدَّهَارِ

Şair: Ebû Firâs Hemmâm b. Gâlip **el-Ferezdak**

Bahir: Basît

Sözlük: دَهْرُ الدَّهَارِ : Geçmiş zamanların ilki, zamanların başı, geçmiş zamanlar, eski zamanlar.¹⁹⁹ ضَمِنَ بِه ضَمَانًا وَضَمْنَا : Kapsamak, içine almak; bir şeye kefil olmak, onu garanti altına almak.²⁰⁰

K. Matla'ı: ²⁰¹ فِي ذَاكَ مِنْكَ كَنَائِ الدَّارِ مَهْجُورِ كَيْفَ بَيْتِ قَرِيبٍ مِنْكَ مَطْلَبُهُ

¹⁹⁷ İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, c. 1, s. 91.

¹⁹⁸ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 97.

¹⁹⁹ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Herevî, *Tehzîbu'l-Luğa*, “دهر” mad, thk. Muhammed 'Avd Mur'ib, Dâru İhyâ't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1421/2001; el-'Aynî, *el-Mekâsîdu'n-Nahviyye*, c. 1, s. 279.

²⁰⁰ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “ضمن” mad; el-'Aynî, *el-Mekâsîdu'n-Nahviyye*, c. 1, s. 279.

²⁰¹ Ebû Firâs Hemmâm b. Gâlip el-Ferezdak, *Dîvânü'l-Ferezdak*, thk. Ali Fâ'ûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1407/1987, s. 189.

M. Rivayet: ²⁰² بِأَلْبَاعِثِ الْوَارِثِ الْأَمْوَاتِ قَدْ ضَمِنْتُ إِيَّاهُمْ الْأَرْضُ بِالذَّهْرِ الدَّهَارِ

Anlam: “Geçmiş zamanlarda yer yüzünün içine aldığı ölüleri diriltip onlara varis olan (Allah’a yemin ederim ki:)”

Bu beytin daha iyi anlaşılması için öncesinde ve sonrasında yer alan beyitlerin de açıklanmasına gerek duyulmaktadır. Zira şiirin başındaki car ve mecrûrun muta‘allik olduğu kasem fiili bir önceki beyitte, muksam bih ise bir sonraki beyitte geçmektedir.

Beytin öncesi: إِنِّي حَلَفْتُ وَ لَمْ أَخْلِفْ عَلَى فَنَاءِ بَيْتِ مِنَ السَّاعِينَ مَعْمُورُ

“Ziyaretçilerle ma‘mur olan evin (Kâbe) avlusunda yemin ettim -ki yalandan yemin etmem-”

Beytin sonrası: لَوْ لَمْ يُبَشِّرْ بِهِ عَيْسَى وَبَيْنَهُ كُنْتُ النَّبِيِّ الَّذِي يَدْعُو إِلَى التُّورِ

“Eğer Hz. İsa o’nu (peygamberimizi) müjdeleyip açıklamasaydı, nura (İslama) davet eden peygamber sen olacaktın.”

İstişhâd Yönü: Muttasıl olarak gelmesi mümkün olan zamirlerin normal hallerde munfasıl olarak gelmesi doğru değildir. Şâhid beyitteki إِيَّاهُمْ zamirinin munfasıl olarak gelmiş olması şiirin zaruretinden kaynaklanmaktadır. Aksi takdirde zamirin ضَمِنْتُهُمْ şeklinde fiile bitişik olarak gelmesi gerekirdi.²⁰³

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Delîlu’s-Sâlik; Tavdîhu’l-Makâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’l-Hudarî; Evdahu’l Mesâlik; ed-Duraru’l-Levâmi; Hem’u’l-Hevâmi; el-Behcetü’l-Merdiyye; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hâşiyetu’s-Sabbân; el-İnsâf; eş-Şevâhidu’l-Kubra; Tezkiretu’n-Nuhât.

²⁰² el-Ferezdak, *Dîvânu’l-Ferezdak*, s. 190.

²⁰³ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 106.

Beyit No: 14

Beytin Metni: لَوْجِهَكَ فِي الْإِحْسَانِ بَسْطٌ وَبَهْجَةٌ أَنَا لَهُمَا فَفَوُّ أَكْرَمٍ وَالِدٍ

Şair: Bilinmiyor.

Bahir: Tavîl

Sözlük: بَسِيطُ الْوَجْهِ: Güler yüzlü. ²⁰⁴ أَلْبَهْجَةُ: Güzel olmak. أَلْإِتْبَاهُجُ: Mutluluk, sevinç. ²⁰⁵ فَفَوُّ , فَفَوُّ : Tabi olmak ²⁰⁶.

Anlam: “İyilik zamanında güler yüzlülük ve sevinç senin yüzünü sarar. En asil atasına tabi olması, onun yüzüne güler yüzlülük ve sevinç vermiştir.”

İstîşhâd Yönü: Bir cümlede peşpeşe gelen ve dereceleri (gaib, muhatap, mütekellim şeklinde) farklı olmayan iki zamir var ise bunlardan ikincisinin munfasıl olarak gelmesi gerekir. Ancak gaib zamirlerde, zamirler arasında tekil, ikil, çoğul, eril ve dişillik açısından farklılık var ise ikinci zamirin muttasıl olarak gelmesi bazen uygun görülmüştür. أَنَا لَهُمَا örneğinde “هُمَا” ve “ه” zamirleri gaib olup ikil ve tekil olarak birbirinden farklı olduğundan dolayı “ه” zamiri muttasıl olarak gelmiştir. Bazı âlimlere göre âmil fiil olduğunda zamirin muttasıl, isim olduğunda zamirin munfasıl olarak gelmesi daha iyidir. Dolayısıyla burada muttasıl olarak gelmesi daha iyidir.²⁰⁷

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; Şerhu 'l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Tavdîhu 'l-Makâsîd ve 'l Mesâlik; Şerhu 'l-Eşmûnî; Evdahü 'l-Mesâlik; ed-Duraru 'l-Levâmi'; Hem 'u 'l-Hevâmi'; el-Behcetü 'l-Merdiyye; Şerhu 't-Tasrîh 'ale 't-Tavdîh; Hâşiyetu 's-Sabbân; Şerhu İbn 'Akîl; eş-Şevâhidü 'l-Kubrâ; Tezkiretu 'n-Nuhât.

²⁰⁴ İbn Sîde, **el-Muhkem**, “بسط” mad.

²⁰⁵ Zeynuddîn Muhammed b. Ebî Bekir er-Râzî, **Muhtâru's-Sihâh**, “بجح” mad. thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed, Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut 1419/1999.

²⁰⁶ Ahmed b. Fâris el-Kazvîni, **Mu'cemu'l-Luğa**, “قفو” mad, thk. Zuheyr Abdulmuhsin Sultân, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1406/1986.

²⁰⁷ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 109.

Beyit No: 15

Beytin Metni: عَدَدْتُ قَوْمِي كَعَدِيدِ الطَّيْسِ إِذْ ذَهَبَ الْقَوْمُ الْكِرَامُ لَيْسِي

Şair: Ru'be b. 'Accâc et-Temîmî

Bahir: Recez

Sözlük : الطَّيْسُ : Sinek ve karınca gibi nesli fazla olan her böcek, çok fazla kum, sayıca çok olan her şey.²⁰⁸

M. Rivayet: ²⁰⁹ عَهْدِي بِقَوْمِي كَعَدِيدِ الطَّيْسِ قَدْ ذَهَبَ الْقَوْمُ الْكِرَامُ لَيْسِي

²¹⁰ عَهْدْتُ قَوْمِي كَعَدِيدِ الطَّيْسِ قَدْ ذَهَبَ الْقَوْمُ الْكِرَامُ لَيْسِي

²¹¹ حَتَّى لِحِفْنَا بِعَدِيدِ الطَّيْسِ قَدْ ذَهَبَ الْقَوْمُ الْكِرَامُ لَيْسِي

Anlam: “Ben hariç asil olan kavmim göçtüklerinde (öldüklerinde) onları kum tanelerini sayarcasına saydım.”

Şair bu beyitte kavmine sitem etmekte ve kavminin sayıca fazla olmasına rağmen içlerinde, kendisi haricinde asil hiç kimsenin kalmadığını ifade etmektedir.²¹²

İstîşâd Yönü: Fiile bitişen mütekellim zamirinden önce nûn-i vikâyenin gelmesi gerekir. Nâkıs fiillerden كَيْسٍ 'de ise şiir zaruretinden ötürü bazen “nûn” harfi

²⁰⁸ el-Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, “باب الطاء” mad,

²⁰⁹ Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, **Esâsu'l-Belâğe**, “طيس” mad, thk. Mahmûd Bâsıl 'Uyûnu's-Sûd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1418/1998.

²¹⁰ Hasan b. Muhammed es-Sagâni, **el-'Ubâbu'z-Zâhir** (Harfu's-Sin), thk. Muhammed Hasan Âli Yâsîn, Dâru's-Şu'ûni's-Sekâfeti'l-Âmme, Bağdat 1407/1987, s. 255.

²¹¹ İbn Cinnî, **Sirru Sınâ'ati'l-İ'râb**, c. 1, s. 323.

²¹² el-'Aynî, **el-Mekâsıdu'n-Nahviyye**, c. 1, s. 319.

hazfedilir. Beyitte كَيْسِي değil de كَيْسِي şeklinde gelmiş olması şiir zaruretinden ötürüdür ve nadirdir.²¹³

Kaynaklar: *Şerhu ibn Tolun; Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Delîlu's-Sâlik; Tavdîhu'l-Makâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu'l-Eşmûnî; Evdahu'l-Mesâlik; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Merdiyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Hâşiyetu'l-Hudarî; Cevâhiru'l-Edeb; Muğni'l-Lebib; Şerhu İbn Ye'îş.*

Beyit No: 16

Beytin Metni: أَيْهَا السَّائِلُ عَنْهُمْ وَعَنِّي كَسْتُ مِنْ قَيْسٍ وَلَا قَيْسٌ مِنِّي

Şair: Bilinmiyor.

Bahir: Remel

Sözlük: سَأَلَ عَنْ : Haber sormak, haber almak, bilgi almaya çalışmak. مِنْ :

Mal istemek, dilenmek.²¹⁴

Anlam: “Ey beni ve onları soran kişi! Ben Kays'tan (kabile) değilim, Kays da benden değildir. ”

İstişâd Yönü: Cer harflerinden عَنْ ve مِنْ 'e yâ-i mütekellim bitiştiği zaman asli mebnîlik alameti olan sükûnun kalabilmesi için nûn-i vikâyenin (koruma nûn'u), عَنْ veya مِنْ harfleri ile yâ-i mütekellim arasında gelmesi gerekir. Şâhid beyitte söz

²¹³ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 111.

²¹⁴ Râğîb el-İsfahânî, *el-Mufredât*, “سئل” mad.

konusu harflerin عَيِّي ve مَيِّي (şeddeli) olarak değil de, عَيِي ve مَيِي şeklinde (şeddesiz) gelmiş olması şiir zaruretindedir.²¹⁵

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Delîlu's-Sâlik; Şerhu İbn Ye'îş; Tavdîhu'l-Makâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu'l-Eşmûnî; Evdahu'l-Mesâlik; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem 'u'l-Hevâmi'; Cevâhiru'l-Edeb; el-Behcetü'l-Merdiyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Hâşiyetu'l-Hudarî; Hâşiyetu'd-Desûkî.*

Beyit No: 17

Beytin Metni: قَدْنِي مِنْ نَصْرِ الْحُبَيْبَيْنِ قَدِي لَيْسَ الْإِمَامُ بِالشَّحِيحِ الْمُلْحِدِ

Şair: İhtilaflı

Bu beyit kaynaklarda farklı şairlere isnad edilmiştir. Birkaç eserde Humeyd b. Mâlik el-Erkad'a,²¹⁶ bir kitapta Humeyd b. Sevr'e,²¹⁷ başka bir kaynakta ise Ebû Becdele'ye²¹⁸ isnad edilmiştir.

Bahir: Recez

Sözlük: قَدٌ : Kafi, yeter. قَدْنِي كَذَا وَكَذَا : Bu kadar bana yeter.²¹⁹ الْحَبُّ : Aldatan, kandıran, kişilerin arasında fesatçılık yapan. الْحُبَيْبَانُ : Abdullah b. Zübeyr b. 'Avvâm ve kardeşi Mus'ab (ö. 72/691) b. Zübeyr veya Abdullah (ö. 73/692) b. Zübeyr ve oğlu Hubeyb b. Abdullah'a verilen isim.²²⁰ الْإِمَامُ : Kendisine tâbi olunan kişi,

²¹⁵ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 114.

²¹⁶ el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 5, s. 382; Celâluddîn es-Suyûtî, *Şerhu Şevâhidi'l-Muğnî*, c. 1, s. 487; el-'Aynî, *el-Mekâsîdu'n-Nahviyye*, c. 1, s. 357.

²¹⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "لحد" mad.

²¹⁸ ez-Zemahşerî, *Şerhu'l-Mufassal*, c. 3, s. 124.

²¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "قد" mad.

²²⁰ el-Cevherî, *es-Sihâh*, "خب" mad. Byy. bty.

rehber.²²¹ شَحِيحٌ شَحِيحٌ أَشْحَهُ : Cimri ve hırslı.²²² المُلْحِدُ : dinden çıkan, dinden olmayan şeyleri dine sokan kişi.²²³

K. Matla'ı: ²²⁴ فُلْتُ لِعَنْسِي وَهِيَ عَجَلِي تَعْتَدِي لَا نَوْمٌ حَتَّى تَحْسِرِي وَتُلْهَدِي

M. Rivayet: ²²⁵ قَدْنِي مِنْ نَصْرِ الْحُبَيْبَيْنِ قَدِي لَيْسَ أَمِيرِي بِالشَّحِيحِ الْمُلْحِدِ

²²⁶ قَدْنِي مِنْ ذِكْرِ الْحُبَيْبَيْنِ قَدِي لَيْسَ الْإِمَامُ بِالشَّحِيحِ الْمُلْحِدِ

Anlam: “İki Hubeyb’in (Abdullah b. Zübeyr ve kardeşi Mus‘ab veya Abdullah b. Zübeyr ve oğlu Hubeyb) yardımları bana yeter, bana yeter (istemiyorum). Halife (Abdumelik b. Mervan ya da Haccâc b. Yusuf es-Sekafî) katiyen cimri ve mülhid (dinden çıkmış, ateist) değildir.”

Bu beytin kimin için yazıldığı ihtilaf konusudur. Zira Abdumelik (ö. 86/705) b. Mervan’a yazıldığını söyleyenler de vardır, o’nun valisi Haccâc (ö. 95/714) b. Yusuf es-Sekafî’ye yazıldığını söyleyenler de vardır.

İstîshâd Yönü: قط ve قد kelimeleri yâ-i mutekellim’e muzâf olduklarında nûn-i vikâyenin (koruma nûn’u) gelmesi daha fazladır. Şâhid beyitte قد iki şekilde (nûnlu ve nûnsuz) gelmiştir.²²⁷

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Tavdîhu ‘l-Makâsüd ve ‘l-Mesâlik; Şerhu ‘l-Eşmûnî; Evdahu ‘l-Mesâlik; ed-Duraru ‘l-Levâmi; Hem ‘u ‘l-Hevâmi; el-Behcetü ‘l-Merdiyye; Şerhu ‘t-Tasrîh ‘ale ‘t-Tavdîh; Hâşiyetu ‘s-

²²¹ ez-Zebîdî, *Tâcu‘l-‘Arûs*, “أمم” mad.

²²² el-Cevherî, *es-Sihâh*, “شحح” mad.

²²³ ez-Zebîdî, *Tâcu‘l-‘Arûs*, “لحد” mad.

²²⁴ el-Cevherî, *es-Sihâh*, “لحد” mad.

²²⁵ Ahmed b. el-Emîn eş-Şenkîfî, *ed-Dureru‘l-Levâmi*, thk. Muhammed Bâsıl ‘Uyûnu’s-Sûd, Dâru‘l Kutubi‘l-ilmîyye, Beyrut 1419/1999, c. 1, s. 107.

²²⁶ Saîd el-Efgânî, *el-Mûcez fî Kavâ‘idi‘l-Luğati‘l-‘Arabiyye*, Dâru‘l-Fikr, Beyrut 1423/2003, s. 383.

²²⁷ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 115.

Sabbân; Hâşiyetu'l-Hudarî; Hâşiyetu'd-Desûkî; Şevâhidu İbn'n-Nuhas ; Şevâhidu'l-Mufessal ve'l-Mutevessat; Şerhu İbn Ye'îş; es-Sihâh.

2.4. ALEM

Beyit No: 18

Beytin Metni: أَنَا إِبْنُ مُزَيْقِيَا عَمْرٍو وَجَدِّي أَبُوهُ مُنْذِرٌ مَاءُ السَّمَاءِ

Şair: Evs b. es-Sâmit el-Ensârî el-Hazrecî (ö. 34/658)²²⁸

Bahir: Vâfir

مُزَيْقِيَا Yemen'in eski krallarından, ensarların dedesi 'Amr b. 'Âmir'dir.²²⁹

M. Rivayet:²³⁰ أَنَا إِبْنُ مُزَيْقِيَا عَمْرٍو وَجَدِّي أَبُوهُ عَامِرٌ مَاءُ السَّمَاءِ

Anlam: “Ben, Müzeykiya lakaplı 'Amr'in oğluyum. Dedemin babası (anne tarafından) ise Mâu's-semâ' (gök suyu) lakaplı Münzir'dir.”

İstişhâd Yönü: Şâhid beyitte lakap olan مُزَيْقِيَا isim olan عَمْرٍو 'den önce gelmiş. Bu da caiz olmakla beraber genel kıyasa muhaliftir.²³¹

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; Evdahu'l-Mesâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; İrtişâfu'd-Darb; el-Hizâne.*

²²⁸Evs b. es-Sâmit el-Ensârî el-Hazrecî (ö. 34/658): 'Ubade b. Samit'in kardeşi olup Peygamber Efendimiz(sav)'in şairidir. Allah rasûlü ile beraber Bedir savaşına katılmıştır. Filistin topraklarından Ramle'de hicrî 34 yılında 72 yaşında vefat etmiştir. İbnu'l-Esîr, **Usdu'l-Gâbe**, byy, bty, c. 1, s. 92; İbn Hacer, **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe**, thk. el-Bicâvî, byy, bty, c. 1, s. 156.

²²⁹ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs**, “مزق” mad.

²³⁰ İbnu'l-Esîr, **Usdu'l-Gâbe**, c. 1, s. 92

²³¹ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 122.

2.5. İŞARET İSMİ

Beyit No: 19

Beytin Metni: دُمَّ الْمَنَازِلَ بَعْدَ مَنَزَلَةِ اللَّوَى وَالْعَيْشَ بَعْدَ أَوْلَيْكَ الْأَيَّامِ

Şair: Cerîr b. Atyiye el-Hatafâ et-Temîmî ²³² (ö. 110/728)

Bahir: Kâmil

K. Matla'ı: ²³³ سَرَّتِ الْهُمُومُ فَبِتَّ غَيْرَ نِيَامٍ وَأَحْوَى الْهُمُومِ يَرُومُ كُلَّ مَرَامٍ

M. Rivayet: ²³⁴ دُمَّ الْمَنَازِلَ بَعْدَ مَنَزَلَةِ اللَّوَى وَالْعَيْشَ بَعْدَ أَوْلَيْكَ الْأَقْوَامِ

Anlam: “Liva konağından sonra konaklama yerleri, o günlerden sonra da yaşamı kötüle.”

İstîşhâd Yönü: İsm-i işaret olan أَوْلَيْكَ çoğunlukla akıllılar, bazen de akılsızlar için kullanılır. Şâhid beyitte أَوْلَيْكَ akılsız olan الْأَيَّامِ için kullanılmıştır.²³⁵ Muhtelif

²³² Cerîr b. Atyiye el-Hatafâ et-Temîmî (ö. 110/728): Emevîler devrinde eski üslûbu devam ettiren üç büyük hiciv şairinden biridir. Şair, Temîmlilerin Yerbû‘ koluna mensub olup hicretin otuzuncu senesinde Yemâme’de dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Ebû Harze künyesi ile bilinen şairin adı ile ilgili şöyle bir hikâye anlatılır. Annesi onunla hamile iken siyah bir ip doğurduğunu ve bu ipin bir adamın boynuna dolanıp onu boğduğunu sonra başka bir adamın boynuna dolanıp onu da boğduğunu ve bu şekilde birçok kişinin boynuna dolanıp onları boğduğunu görüp korkuyla uyanır. Rüyasını tabir edenler kendisine, insanlara şiddet uygulayacak ve kötülük yapacak bir çocuk doğuracağını söylerler. Bunun için annesi ona ip anlamına gelen Cerîr adını verir. Çölde yaşamını sürdüren şair, yiyecek ve bazı büyük kişileri övmek için Basra’ya gelirdi. Daha sonra kabilesinin ısrarıyla Basra’ya yerleşir ve Haccâc’ı över. Haccâc’ın vasıtasıyla Halife Abdülmelik b. Mervân’ın sarayına giren şair Emevî halifelerinin birçoğunu övmüştür. Edebiyat alimlerine göre İslam devrinde yaşayan hiçbir şair, Emevî devri şairlerinden olan Cerîr, el-Ferzadak ve el-Ahtal’in seviyesine ulaşmamıştır. Âlimlerin birçoğuna göre ise Cerîr şiirde el-Ferzadak’tan daha üstündür ve şiirin fahr, medîh, hiciv ve nesîb dallarında bütün şairleri geçmiştir. Kendi kabilesinden olan el-Ferzadak ile onlarca yıl süren şiir atışmaları vardır. Cerîr’in dîvânı, kavminin başarıları ile düşmanlarının yenilgileri konusunda tarihî bir belge niteliğindedir. Cerîr, döneminin önemli şahsiyetlerini, başarılı ve başarısız simalarını, öldürülen ve esir edilen kimseleri anlatır; ayrıca bu dönemle ilgili sosyal ve ahlâkî olaylardan, hilâfet yönetiminden ve diğer toplumsal olaylardan bahseder. Dîvânında az da olsa Fars dili ve kültürüne ait unsurlar bulunmakta ve Farslar’ı bazı meziyetleriyle övmektedir. Dîvânının çeşitli baskıları vardır. el-Ferzadak’ın ölümüne üzüntü duyan Cerîr, el-Ferzadak’tan bir ay sonra hicrî 110 veya 111 senesinde Yemame’de ölmüştür. Ahmed b. İbrahim el-Hâşimî, **Cevâhiru’l-Edeb fi Edebiyyâti ve İnşâi Luğati’l-‘Arab, Dâru’l-Me‘arif, Beyrut bty, c. 2, s. 151; ez-Ziriklî, el-A‘lâm, c. 2, s. 119; Zülfikar Tüccar, “Cerîr b. ‘Atiyye”, DİA, Ankara 1993, c. 7, s. 412.**

²³³ el-‘Aynî, **el-Mekâsıdu’n-Nahviyye**, c. 1, s. 371.

²³⁴ el-‘Aynî, **el-Mekâsıdu’n-Nahviyye**, c. 1, s. 371.

rivayette olduğu gibi الأَقْوَامُ 'in yerine الأَيَّامُ kelimesi olsaydı bu beyitte istiṣhâd olmazdı.²³⁶

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eṣmûnî; Evdahu'l-Mesâlik; Şerhu't-Tasrih 'ale't-Tavdîh; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Hizâne; Şevâhidu'l-Mufessal ve'l-Mutevessat; Şerhu İbn Ye'îş; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Tavdîhu'l-Makâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu Şevâhidi'l-Muğnî; el-Mu'cemu'l-Mufessal fî Şevâhidi'l-'Arabiyye; Fethu Rabbi'l-Beriyye.*

2.6. MEVSÛL İSMİ

Beyit No: 20

Beytin Metni: فَمَا أَبَاؤُنَا بِأَمْنٍ مِنْهُ عَلَيْنَا اللَّاءِ قَدْ مَهَّدُوا الْحُجُورَا

Şair: Benî Sâlim kabilesinden bir şair

Bahir: Vâfir

Sözlük: حَجْرُ الْمَرْأَةِ : İyilik yapmak; iyiliğiyle övünmek, başa kakmak.²³⁷ مَنْ عَلِيهِ : Kucak.²³⁸ مَهَّدًا : Yumuşak ve rahat yer yapmak, yatak sermek, beşik yapmak.²³⁹

Anlam: “Kucaklarını (bizlere) beşik yapan babalarımız dahi bize ondan daha fazla iyilikte ve ihsanda bulunmamıştır.”

²³⁵ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 135.

²³⁶ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 1, s. 371.

²³⁷ Muhammed Ebû Bekir el-Enbârî, *ez-Zâhir fî Me'anî Kelimâti'n-Nâs*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmın, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1412/1992, c. 2, s. 344.

²³⁸ Ebû Mansûr, *Tehzîbu'l-Luğa*, “حجر” mad.

²³⁹ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “مهد” mad.

Beyitte geçen بِأَمْنٍ مِنْهُ عَلَيْنَا cümlesi “birine iyilik yapmak” manasını taşıdığı gibi “yaptığı ihsanı başa kakma” manasını da taşımaktadır. Müracaat edilen kaynaklarda yukarıdaki anlam verilmiş olsa bile beyite şöyle bir anlam da verilebileceğini düşünüyorum. “Kucaklarını (bizlere) beşik yapan babalarımız dahi iyiliklerini ondan daha fazla başımıza kakmamıştır.”

İstişhâd Yönü: الذي ism-i mevsûlun cem‘i olan اللّائي nadir olarak الذي ’nin cem‘i olarak kullanılır. Şâhid beyitteki اللّائي bu nadir kullanıma göre gelmiştir.²⁴⁰

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; Şerhu’l-Eşmûnî; Evdahu’l-Mesâlik; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Fethu Rabbi’l-Beriyye; ed-Duraru’l-Levâmi‘; Hem ‘u’l-Hevâmi‘; el-Behcetü’l-Merdiyye; Tavdîhu’l-Makâsîd ve’l-Mesâlik.

Beyit No: 21

Beytin Metni: أَسْرَبَ الْقَطَا هَلْ مَنْ يُعِيرُ جَنَاحَهُ لَعَلِّي إِلَى مَنْ قَدْ هَوَيْتُ أَطِيرُ

Şair: Ebu’l-Fazl el-Abbâs b. el-Ahnef el-Yemâmî ²⁴¹ (ö. 192/808)

Bahir:Tavîl

Sözlük: السِّرْبُ : Sürü, kuş sürüsü.²⁴² الْقَطَا : Kaya kuşu.²⁴³ إِعَارَةٌ : Ödünç verme.²⁴⁴ هَوَى : Sevgi, aşk.²⁴⁵

²⁴⁰ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 144.

²⁴¹ Ebu’l-Fazl el-Abbâs b. el-Ahnef el-Yemâmî (ö. 192/808): Döneminin incelik dolu gazeliyle meşhur olmuş şairlerindendir. Bağdat’ta doğdu ve orada öldü. Hiçkimseyi methetmediği gibi hicvetmemesi yönüyle de döneminin şairlerinden ayrılmıştır. Şiirlerinin tamamı gazel ve teşbîb idi. Hârûn er-Reşîd’in teveccühüne mazhar olmuş, Horasan, Azerbaycan ve Ermenistan seyahatlerinde ona eşlik etmiştir. Altmış yaşlarında iken Bağdat’ta vefat etmiştir. Ebu’l-Ferec el-İsfahânî, el-Eğânî, c. 8, s. 3098-3210.

²⁴² ez-Zebîdî, Tâcu’l-‘Arûs, “سرب” mad.

K. Matla'ı: ²⁴⁶ فَعُلْتُ وَمِثْلِي بِالْبُكَاءِ جَدِيرُ بِكَيْتُ إِلَى سِرْبِ الْقَطَا إِذْ مَرَزْنَ بِي

M. Rivayet: ²⁴⁷ لَعَلِّي إِلَى مَنْ قَدْ هَوَيْتُ أَطِيرُ أُسِرَبَ الْقَطَا هَلْ مِنْ مُعِيرٍ جَنَاحَهُ

²⁴⁸ أُسِرَبَ الْقَطَا هَلْ مَا يُعِيرُ جَنَاحَهُ لَعَلِّي إِلَى مَنْ قَدْ هَوَيْتُ أَطِيرُ

Anlam: “Ey kaya kuşu sürüsü! İçinizden kanadını (bana) ödünç olarak verecek var mıdır? Belki (onunla) sevdiğim kişiye uçarım.”

İstîşhâd Yönü: مَنْ çoğunlukla akıllılar için kullanılır. Ancak nadiren akılsızlar için de kullanılır. Şâhid beyitte bulunan birinci مَنْ akılsızlar, ikinci مَنْ ise akıllılar için kullanılmıştır. ²⁴⁹

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Fethu Rabbi'l-Beriyye; ed-Duraru'l-Levâmî; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Evdahu'l-Mesâlik; Hem'u'l-Hevâmi; el-Behcetü'l-Merdiyye; el-Metâli'u's-Sa'ide.

Beyit No: 22

Beytin Metni: جَمَعْتُهَا مِنْ أَيْتِقِ مَوَارِقِ دَوَاتٍ يَنْهَضْنَ بِعَيْرِ سَائِقِ

Şair: Ru'be b. 'Accâc et-Temîmî

Bahir: Recez

²⁴³ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “قطو” mad.

²⁴⁴ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “عير” mad.

²⁴⁵ el-Fîruzâbâdî, el-Kâmus'ul-Muhîd, “فصل الهاء”

²⁴⁶ el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 1, s. 396.

²⁴⁷ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 145.

²⁴⁸ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 145.

²⁴⁹ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 145.

Sözlük: هَضَّضَ هَضًّا : مارِقَةٌ مَوَارِقُ : Hızlı çıkan, ilerleyen.²⁵¹ نَاقَةٌ أَيْتُقُ : Dişi deve.²⁵⁰

هُوضًا : Ayağa kalkmak, bir yerden gitmek.²⁵²

M. Rivayet:²⁵³ دَوَاتٌ يَنْهَضْنَ بِعَيْرِ سَائِقٍ جَمَعْتُهَا مِنْ أَيْتُقٍ سَوَائِقٍ

Anlam: “Onları, çobansız ilerleyen hızlı develerden topladım.”

İstîşhâd Yönü: Tay kabilesinden bazıları دَوَاتٌ , اللَّاتِي kelimesini ise اللَّاتِي anlamında ism-i mevsûl olarak kullanmışlar. Şâhid beyitte دَوَاتٌ kelimesi اللَّاتِي anlamında ism-i mevsûl olarak kullanmıştır.²⁵⁴

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu İbn Nâzım; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Merdiyye; el-Mukarrab.

Beyit No: 23

Beytin Metni: فَيَا رَبِّ لَيْلَى أَنْتَ فِي كُلِّ مَوْطِنٍ وَأَنْتَ الَّذِي فِي رَحْمَةِ اللَّهِ أَطْمَعُ

Şair: Kays b. el-Mulevvah b. Muzâhim el-Âmirî²⁵⁵ (ö. 70/690 [?])

Bu beyit bir eserde Mecnûn Benî 'Âmir'e isnad edilmiştir.²⁵⁶

Bahir: Tavîl

²⁵⁰ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “نوق” mad.

²⁵¹ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “مرق” mad.

²⁵² ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “هَضَّضَ” mad.

²⁵³ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 148.

²⁵⁴ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 148.

²⁵⁵ Kays b. el-Mulevvah b. Muzâhim el-Âmirî (ö. 70/690): Emevîler döneminde Necd kabilesinin gazel şairlerindendir. Sevgilisinin adı Leyla olduğundan Mecnûn-u Leyla olarak lakaplanmıştır. Bazılarına göre böyle bir kişi yoktur ve hayalidir. Bazılarına göre ise içinde Leyla geçen şiirler ona nisbet edilmiştir. ez-Ziriklî, el-A'lâm, s. 208.

²⁵⁶ el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 1, s. 464.

Sözlük: الرَّحْمَةُ : Yumuşaklık, rahmet, şefkat.²⁵⁷ الطَّمَعُ : Arzu, aşırı istek.²⁵⁸

M. Rivayet: ²⁵⁹ فَيَا رَبَّ أَنْتَ اللَّهُ فِي كُلِّ مَوْطِنٍ وَأَنْتَ الَّذِي فِي رَحْمَةِ اللَّهِ أَطْمَعُ

Anlam: Ey Leyla'nın Rabbı sen her yerdesin ve rahmetini arzuladığım zatsın!

İstişhâd Yönü: Sıla cümlesinde mevsûla dönen bir zamirin bulunması gerekir. Bazen zamir yerine zahir isim de gelebilir. Şâhid beyitte bulunan وَأَنْتَ الَّذِي فِي فِي رَحْمَةِ اللَّهِ أَطْمَعُ mısrasındaki رَحْمَةِ اللَّهِ أَطْمَعُ Şair فِي رَحْمَتِهِ أَطْمَعُ yerine فِي رَحْمَةِ اللَّهِ أَطْمَعُ diyerek zahir isim getirmiştir.²⁶⁰

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem 'u'l-Hevâmi'; Muğni'l-Lebîb; Şevâhidu'l-Muğni; el-Câmi 'u's-Sağîr; en-Nuketu'l-Hisân; Şerhu İbn 'Uşfûr.

Beyit No: 24

Beytin Metni: مَا أَنْتَ بِالْحَكَمِ التُّرَضَى حُكُومَتُهُ وَلَا الْأَصِيلِ وَلَا ذِي الرَّأْيِ وَالْجَدَلِ

Bu beyit hakkındaki değerlendirmeler 2 nolu beyitte geçtiği için burada sadece beytin istişhâd yönü ele alınacaktır.

İstişhâd Yönü: Bu beyitte muzâri fiil (التُّرَضَى) mana bakımında sıfata benzediği için mevsûl ismi olan أَل 'in sılâsı olmuştur. Bu da nahiv alimlerinin ekserine göre şiir zaruretindedir. Ancak İbn Mâlik'e göre bu zaruret değil az

²⁵⁷ el-Fîruzâbâdî, el-Kâmus'ul-Muhîd, "فصل الراء"

²⁵⁸ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, "طمع" mad.

²⁵⁹ el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 1, s. 464.

²⁶⁰ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 151.

kullanılan bir lehçedir. Zira şair muzâri fiil değil ism-i mef'ûl (مُرْضَى) kullanabilirdi.

Şu şekilde: ²⁶¹ مَا أَنْتَ بِالْحَكَمِ الْمَرْضَى حُكُومَتُهُ

Beyit No: 25

Beytin Metni: مَا اللَّهُ مُوَلِّيكَ فَضْلًا فَاحْمَدْنَهُ بِهِ فَمَا لَدَى غَيْرِهِ نَفْعٌ وَلَا ضَرَرٌ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Basît

Sözlük: ²⁶² فَضْلًا : Ona iyilikte, ihsanda bulundu, karşılıksız verdi.

²⁶³ حَمْدًا : Hamd etmek, şükretmek, rıza göstermek. ²⁶⁴ فَضْلًا : Hayır, fazlalık.

Anlam: “Allah’ın sana verdiği nimetler birer hayırdır. Buna mukabil Allah’a şükret. Zira onun dışında hiç kimsenin yanında ne fayda ne de zarar vardır.”

İstîşhâd Yönü: Sıladan mevsûla dönen ‘aid zamir, mansûb olup fiil ya da sıfata (ism-i fâil, ism-i mef'ûl vs.) muttasıl ise genellikle hazfedilir. Şâhid beyitte مُوَلِّيكَ (ism-i fâil) sözcüğüne muttasıl olan mansûb gaip zamiri hazfedilmiştir. Takdiri مُوَلِّيكَهُ 'dir. ²⁶⁵

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; ed-Duraru'l-Levâmi; Hem'u'l-Hevâmi; el-Behcetü'l-Merdiyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Delîlu's-Sâlik; Evdahu'l-Mesâlik; Tavdîhu'l-Makâsîd ve'l-Mesâlik; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ.*

²⁶¹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 153.

²⁶² Zeynuddîn er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, “ولي” mad.

²⁶³ Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerriyya, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, “فضل” mad. thk Abdusselam Muhammed Harun, Dâru'l-Fikir, 139971979.

²⁶⁴ el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmus'ul-Muhît*, “فصل الحاء”

²⁶⁵ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 160.

Beyit No: 26

Beytin Metni: وَمِنْ حَسَدٍ يَجُورُ عَلَيَّ قَوْمِي وَأَيُّ الدَّهْرِ دُوٌّ لَمْ يَحْسُدُونِي

Şair: Ebû Seffâne Hâtim b. Abdillâh b. Sa‘d et-Tâi el-Kahtânî ²⁶⁶ (ö. 578 [?])

Bahir: Vâfir

Sözlük: حَسَدُهُ الشَّيْءُ وَعَلَيْهِ يَحْسُدُهُ وَيَحْسُدُهُ حَسَدًا وَحُسُودًا وَحَسَادَةً وَحَسَدَهُ : Kıskançlık,

haset.²⁶⁷ جَارٌ يَجُورُ جَوْرًا : Zulmetmek, adaletsiz davranmak. ²⁶⁸ الدَّهْرُ : Bin yıllık, uzun zaman, dünyanın bütün zamanı.²⁶⁹

Anlam: “Hasetten dolayı kavmim bana zulmediyor. Kavmim hangi dönemde bana haset etmediki?”

İstîşhâd Yönü: Mevsûla dönen zamir, harf-i cer ile mecrûr ise hazfî çok olur. Ancak birkaç şartla: Birincisi; zamirin mecrûr olduğu cer harfî ile mevsûlun mecrûr olduğu cer harfinin lafzen ve manen ya da yalnız manen aynı olması, ikincisi her iki mecrûrun (mevsûl ve sılâ zamiri) âmîlinin lafzen ve manen aynı olması. Şâhid beyitte bulunan مِمَّنْ يَحْسُدُونِي mısrasındaki دُوٌّ mevsûldur, مِمَّنْ يَحْسُدُونِي sılâsıdır,

²⁶⁶ Ebû Seffâne Hâtim b. Abdillâh b. Sa‘d et-Tâi el-Kahtânî (ö. 578 [?]) Künyesi Ebû ‘Adî olan şair Tay kabilesinin Kahtân kolundandır. Tay kabilesinin başkanı olan şair daha çocukken babası Abdullah ölmüştür. Kendisini zengin ve cümert bir bayan olan annesi Guneyye bnt ‘Afif büyütülmüştür. Câhiliye döneminde cömertliği ile meşhur olan şairin cömertliği, aşırı harcamalarına mani olmak için kardeşleri tarafından hapsedilecek kadar iyilik sever olan annesinden gelir. Câhiliye döneminde yaşayan üç meşhur cömertten biri olan Hâtim’in (diğer ikisi Ka‘b b. Mâme ve Herim b. Sinân) bu özelliği darbimesel haline gelmiştir. Hâtim’in kızı Seffâne, Hz. Ali kumandasında Tay kabilesi üzerine gönderilen bir seriyye tarafından esir alınarak Medine’ye getirildiğinde Resûl-i Ekrem’e Hâtim et-Tâi’nin kızı olduğunu söyleyip onun hatırı için serbest bırakılmasını istemiş, Hz. Peygamber de ondan babasının özelliklerini saymasını istemiş, Seffâne'nin bunları sayması üzerine, “Senin baban İslâm’ın telkin ettiği faziletlerle süslü bir adamdı” diyerek onun serbest bırakılmasını söyler. ez-Zirikî, **el-A‘lâm**, c. 2, s. 151; Süleyman Tülücü, “Hâtim et-Tâi” **DİA**, Ankara 1997, c. 16, s. 472.

²⁶⁷ el-Fîruzâbâdî, **el-Kâmus’ul-muhît**, “فصل الحاء”

²⁶⁸ İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, “جور” mad.

²⁶⁹ ez-Zebîdî, **Tâcu’l-‘Arûs**, “دهر” mad

mevsûla dönen zamir ise mahzûf olan فيه 'dir. Mevsûla dönen فيه 'deki zamir في ile mecrûr olmuşken دُو mecrûr olmamıştır. Bundan dolayı bu zamirin hazfî şâzıdır.²⁷⁰

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; Evdahu'l-Mesâlik; Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; el-Mekâsîdu's-Şâfiye; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitâbi't-Teshîl; Tavdîhu'l-Makâsîd ve'l-Mesâlik.*

Beyit No: 27

Beytin Metni: وَإِنَّ لِسَانِي شَهْدَةٌ يُشْتَقَى بِهَا وَهُوَ عَلَى مَنْ صَبَّهَ اللَّهُ عَلَقَمٌ

Şair: Hemedan kabilesinden bir şair.

Bahir:Tavîl

Sözlük: شَهْدَةٌ : Henüz mumundan çıkarılmayan bal.²⁷¹ عَلَقَمٌ: Acı, Ebucehil karpuzu.²⁷²

Anlam: Benim dilim mumundan çıkarılmayan bal gibi olup kendisiyle şifa bulunur. Aynı Zamanda, Allah'ın üzerine musibet indirdiği kişiye Ebucehil karpuzu gibidir.

İstişhâd Yönü: Şâhid beyitte bulunan مَنْ مِنْ صَبَّهَ اللَّهُ عَلَقَمٌ mısrasındaki مَنْ mevsûldur, صَبَّهَ اللَّهُ sılâsıdır, mevsûla dönen zamir ise mahzûf olan عليه 'deki zamirdir.

²⁷⁰ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 162.

²⁷¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “شهد” mad.

²⁷² ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “علقم” mad

Mevsûlun âmili عَلَّمُ 'dur. Mahzûf olan عليه 'nin âmili ise صَبَّ 'dir. Bu beyitte âmil farklılığından dolayı zamirin hazfı şâzdir.²⁷³.

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't- Tasrîh 'ale't-Tavdîh; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; el-Mekâsıdu's-Şâfiye; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu İbn Nâzım; Muğni'l-Lebîb; el-Câmi'u's-Sağîr; Şerhu Şevâhidi'l-Muğni; Şerhu'r-Radî; Haşiyetu'l-Hudarî.*

2.7. TARİF EDATI

Beyit No: 28

Beytin Metni: ذَاكَ خَلِيلِي وَدُو يُعَاتِينِي يَزْمِي وَرَائِي بِأَمْسِهِمْ وَأَمْسَلِمَهُ

Şair: Buceyr b. Ğanme et-Tâî el-Câhilî ²⁷⁴

Bahir: Münserih

Sözlük: الوَرَاءُ : Zıt التَّعْتَبُ والمُعَاتَبَةُ والعِتَابُ : Uyarmak, tatlılıkla ikaz etmek.²⁷⁵

anlamli kelimelerden olup hem arka hem de ön anlamında kullanılır.²⁷⁶

M. Rivayet:²⁷⁷ ذَاكَ خَلِيلِي وَدُو يُوَأْصِلُنِي يَزْمِي وَرَائِي بِأَمْسِهِمْ وَأَمْسَلِمَهُ

²⁷⁸ ذَاكَ خَلِيلِي وَدُو يُوَأْصِلُنِي يَزْمِي وَرَائِي بِالسَّهْمِ وَالسَّلِمَهُ

Anlam: Bu dostumdur ve beni kınayandır. Arkamda bana ok ve taş atıyor.

²⁷³ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 162.

²⁷⁴ Buceyr b. Ğanme et-Tâî el-Câhilî: Câhiliyye dönemi şairi olup Bûlân kabilesindedir. el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 1, s. 429.

²⁷⁵ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, "عتب" mad

²⁷⁶ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, "ورأ" mad

²⁷⁷ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 1, s. 429.

²⁷⁸ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 166.

İstişhâd Yönü: Himyer kabilesi lââm-ı ta‘rîf yerine mîm harfi kullanıyor. Şâhid beyitte bulunan بِالسَّهْمِ وَالسَّلْمَةِ ’nin aslı cumhura göre بِأَمْسَهُمْ وَأَمْسَلِمَهُ 279 dir.

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't- Tasrîh 'ale't-Tavdîh; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu İbn Nâzım; Muğni'l-Lebîb; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; el-Mekâsıdu's-Şâfiye; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; Şerhu Katri'n-Neda; Şerhu Şevâhidi'l-Muğnî.

Beyit No: 29

Beytin Metni: وَلَقَدْ جَنَيْتُكَ أَكْمُؤًا وَعَسَاقِلًا وَلَقَدْ هَمَيْتُكَ عَنِ بَنَاتِ الْأَوْبَرِ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Kâmil

Sözlük: الكَمُّ، كَمَاءٌ، أَكْمُؤٌ 280 : Toprak altında Meyve toplamak. جَنَى، جَنِيًّا : yeşeren mantargillerden bir mantar çeşidi. 281 عَسَاقِلٌ : Kırmızı ve beyaz rengli bir mantar çeşidi. 282 بَنَاتُ الْأَوْبَرِ : Çakıl taşlarına benzeyen küçük, tüylü, tadı hoş olmayan bir mantar çeşidi. 283

Anlam: “Andolsun sana beyaz, büyük ve toz rengindeki mantarları topladım ve seni küçük, tatsız, kötü mantarlardan da sakındırdım.”

İstişhâd Yönü: İsme zâide olarak bitişen elif lââm takısı iki kısma ayrılmaktadır. Zâide-i lâzime, اللات (Tâif'te bulunan bir put ismi) الآن (şimdiki zaman

279 İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 166.

280 el-Cevherî, es-Sihâh, “جنى” mad.

281 Luvis Ma'luf el-Yesûf, el-Muncid fi'l-luğa, “كماً” mad, İntişârâtü Zevî'l-Kurbâ, bty.

282 el-Ferâhîdî, Kitâbu'l-'Ayn, “وبر” mad.

283 İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, V/271.

ismi) الذين (cem‘i müzekker mevsûlu) اللاتي (cem‘i müennes mevsûlu) gibi isimlere bitişen elif lâm takısıdır. Zâide-i gayr-ı lâzime, şiir zaruretinden ötürü isme bitişen elif lâm takısıdır. Şâhid beyitte bulunan الأُوْبِرُ özel isim olduğu halde elif lâm takısı almış olması şiir zaruretinden dolayıdır.²⁸⁴

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; el-Behcetü’l-Merdiyye; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hâşiyetu’s-Sabbân; Delîlu’s-Sâlik; Evdahü’l-Mesâlik; Tavdîhu’l-Makâsîd ve’l-Mesâlik; eş-Şevâhidü’l-Kubrâ; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; el-Îdâh li İbn Hâcib; Şerhu İbn ‘Uşfûr.*

Beyit No: 30

Beytin Metni: رَأَيْتُكَ لَمَّا أَنْ عَرَفْتِ وُجُوهَنَا صَدَدَتْ وَطَبَّتِ النَّفْسَ يَا قَيْسُ عَنْ عَمْرٍو

Şair: Râşid b. Şihâb el-Yeşkurî²⁸⁵

İncelenen kaynak kitaplarda şairin adı, bir eser²⁸⁶ dışında Reşîd b. Şihâb şeklinde geçmektedir. Ancak başka bir kitapta şairin adı Râşid b. Şihâb olarak belirtilmiş, kitabın tahkik kısmında da Reşîd adının nâsîh hatasından kaynaklandığı vurgulanmıştır.²⁸⁷

Bahir: Tavîl

Sözlük: طَابَتْ نَفْسُهُ : Sinirlenmeksizin, ²⁸⁸ الوجهُ، وُجُوهُ : Yüz, kavmin reisi, eşraf.

hor görmeksizin nefsin hoşnut olması.²⁸⁹

²⁸⁴ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 169.

²⁸⁵ Râşid b. Şihâb el-Yeşkûrî: Benî Yeşkûr kabilesine mensup Câhiliye devri şairlerindendir. Kabilesinin şairi ve başkanıdır. Miladi altıncı yüzyılın sonlarında, yedinci yüzyılın başlarında yaşamıştır. Fuat Sezgin, *Târîhu’t-Turâsî’l-‘Arabî el-‘Asru’l-Câhilî*, Arapçaya çev. Mahmûd Fehmî Hicâzî, Câmi’atu’l-İmâm Muhammed b. Su’ûd, el-Memleketü’l-‘Arabiyyeti’s-Su’ûdiyye 1411/1991, c. 2, s. 93.

²⁸⁶ el-‘Aynî, *el-Mekâsîdu’n-Nahviyye*, c. 3, s. 1180.

²⁸⁷ ed-Dabî, *el-Mufaddaliyyât*, s. 307.

²⁸⁸ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, “وجه” mad.

K. Matla‘ı: ²⁹⁰ مَنْ مُبْلَغٌ فُتْيَانَ يَشْكُرُ أَنِّي أَرَى حُبَّةً تُبْدِي أَمَاكِنَ لِلصَّبْرِ

M. Rivayet: ²⁹¹ رَأَيْتُكَ لَمَّا أَنْ عَرَفْتَ جِلَادَنَا رَضِيْتَ وَطَبْتَ النَّفْسَ يَا بَكْرُ عَنْ عَمْرٍو

Anlam: “Ey Kays! Bizim güçlü simalarımızı tanıdığında ‘Amr’dan (intikamını almaktan) vazgeçtiğini ve nefsin bundan memnun olduğunu gördüm.”

İstişhâd Yönü: Zâide-i gayr-ı lâzime olarak isme bitişen elif lâm takısı, bu beyitte temyîz konumundan dolayı nekra olması gereken نفس kelmesine bitişmiştir. Bu da şiir zaruretinden dolayıdır. Şâhid beytin طَبْتَ نَفْسًا değil de طَبْتَ النَّفْسِ şeklinde gelmiş olması şiir zaruretinden ötürü münasip görülmüştür.²⁹²

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; el-Behcetü’l-Merdiyye; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hâşiyetu’s-Sabbân; Delîlu’s-Sâlik; Evdahu’l-Mesâlik; Tavdîhu’l-Makâsıd ve’l-Mesâlik; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’l-Hudarî; ed-Duraru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘.*

2.8. MÜBTEDÂ VE HABER

Beyit No: 31

Beytin Metni: حَلِيلِي مَا وَافٍ بَعْدِي أَنْتَمَا إِذَا لَمْ تَكُونَا لِي عَلَى مَنْ أَقَاطِعُ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

²⁸⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “طيب” mad.

²⁹⁰ Mufaddal b. Muhammed ed-Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru’l-Me’ârif, Kahire bty, s. 310.

²⁹¹ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 1, s. 315.

²⁹² İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 170.

Sözlük: وَفِي, وَفِي : Vefalı, sadık, sözünün eri.²⁹³ الْعَهْدُ : Yemin, sözleşme, söz.²⁹⁴ مُقَاتَعَةٌ, قَاتَعٌ : Biriyle ziyareti veya mektuplaşmayı kesmek.²⁹⁵

Anlam: “Ey iki dostum! İlişkilerimi kestiğim kişilere karşı benim yanımda olmadığınız zaman, bana verdiğiniz söze sadık değilsiniz.”

İstişhâd Yönü: Şâhid beyitte ism-i fail olan وَفِي , nefy edatı مَا ’dan sonra geldiği için mübtedâ olmuş ve faili أَنْتُمَا ile iktifa edip habere gerek duymamıştır.²⁹⁶

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; Şerhu İbn ‘Akîl; Muğni’l-Lebîb; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; el-Behcetü’l-Merdiyye; Şuzûru’z-Zeheb; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdahu’l-Mesâlik; Tavdîhu’l-Makâsîd ve’l-Mesâlik; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’l-Hudarî; ed-Duraru’l-Levâmi; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Hem’u’l-Hevâmi’.

2.9. كَانْ VE BENZERLERİ

Beyit No: 32

Beytin Metni: أَضْحَى بِمَرْقُ أَنْوَإِي وَيَضْرِبِي أَبْعَدَ شَيْبِي يَنْغِي عِنْدِي الْأَدْبَا

Şair: Benî Hizzân kabilesinden bir kadın.

Bahir: Basît

Sözlük: مَرَّقَ تَمْرِيًّا : Yırtıp parçalamak.²⁹⁷

²⁹³ ez-Zebîdî, Tâcu’l-‘arûs, “وَفِي” mad.

²⁹⁴ ez-Zebîdî, Tâcu’l-‘arûs, “عَهْدٌ” mad.

²⁹⁵ el-Yesûî, el-Muncid fi’l-Luğa, “قَاتَعٌ” mad.

²⁹⁶ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 177.

²⁹⁷ ez-Zebîdî, Tâcu’l-‘Arûs, “مَرَّقَ” mad.

M. Rivayet: ²⁹⁸ أَضْحَى مُرِّقُ أَنْوَابِي وَيَضْرِبُنِي أَبْعَدَ سِتِّينَ عِنْدِي تَبْتَعِي الْأَدْبَا

²⁹⁹ أَضْحَى مُرِّقُ أَنْوَابِي وَيَشْتِمُنِي أَبْعَدَ سِتِّينَ عِنْدِي تَبْتَعِي الْأَدْبَا

³⁰⁰ أَنْشَأَ مُرِّقُ أَنْوَابِي يُوَدِّبُنِي أَبْعَدَ شَيْبِي عِنْدِي تَبْتَعِي الْأَدْبَا

³⁰¹ أَنْشَأَ مُرِّقُ أَنْوَابِي وَيَضْرِبُنِي أَبْعَدَ شَيْبِي عِنْدِي تَبْتَعِي الْأَدْبَا

Anlam: “O elbiselerimi parçalayıp beni döver oldu. Yaşlılığımdan sonra mı benden terbiye istiyor?”

İstişhâd Yönü: كَانَ ve benzerlerinden şu sekiz fiil (كان, ظل, بات, أضحى, أصبح,) şartsız amel etmektedir. Şâhit beyitte bulunan أَضْحَى herhangi bir şarta gerek duymadan كَانَ gibi amel etmiştir.³⁰²

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu Katri'n-Nedâ; İrtişâfu'd-Darb; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; Şerhu İbn 'Uşfûr.*

Beyit No: 33

Beytin Metni: أَمَسْتُ خَلَاءَ وَأَمَسَى أَهْلَهَا اِخْتَمَلُوا أَحَقَى عَلَيْهَا الَّذِي أَحَقَى عَلَيَّ عَلَى لُبْدٍ

Şair: Ebû Umâme Ziyâd b. Muâviye **en-Nâbiga** ez-Zubyânî ³⁰³ (ö. 604 [?])

²⁹⁸ Ebu Hayyan el-Endulusî, *et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl*, thk. Hasan Hendavî, Darul-Kalem, Dimaşk bty, c. 4, s. 157.

²⁹⁹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 201.

³⁰⁰ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 201.

³⁰¹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 201.

³⁰² İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 201.

³⁰³ Ebû Umâme Ziyâd b. Muâviye **en-Nâbiga** ez-Zubyânî (ö. 604 [?]): Câhiliye dönemi şairlerindedir. 515-520 yılları arasında Yesrib'in kuzeydoğusundaki Şerebbe'de doğdu. Mensup olduğu Zubyân kabilesi, İsmâilî kabilelerinden olup Me'rib Seddi'nin yıkılmasından sonra Yemen'den kuzeye göç

Bahir: Basît

Sözlük: أَخْنَى عَلَيْهِمُ الدَّهْرُ : أتى عليهم و 304 : غَوَّعَ القَوْمُ وَتَحَمَّلُوا ذَهَبُوا وَارْتَحَلُوا

305 : أَهْلَكَهُمْ : Zaman üzerlerine gelip onları helak etti.

K. Matla'ı: 306 يَا دَارَ مَيَّةَ بِالْعَلْيَاءِ فَالْسَّنْدِ أَقْوَتْ وَطَالَ عَلَيْهَا سَالِفُ الأَبْدِ

M. Rivayet: 307 أَخْنَى عَلَيْهَا الَّذِي أَخْنَى عَلَى أُبَيْدٍ وَأَضْحَى أَهْلَهَا اِحْتَمَلُوا

Anlam: “(Sevgilimin diyarı) boş kalmış, oranın sakinleri de göç etmişler. Kartalı (Lokman b. Âd’ın son kartalı) helak eden orayı da helak etmiştir.”

Lubed, iddia edildiği gibi Lokman b. Âd’ın en son kartalı olup Allah’tan uzun ömür dileyen yedi kartaldan biridir.³⁰⁸

İstîşhâd Yönü: Şâhit beyitte bulunan أَمْسَى herhangi bir şartta gerek duymadan كَانَ gibi amel etmiştir.³⁰⁹

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Lisân; Tezkiretu'n-Nuhât; Fethu Rabbi'l-Beriyeye; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshûl; Şerhu Katri'n-Nedâ; el-Mekâsıdu's-Şâfiye; Dîvânu'n-Nâbiğa ez-Zubyânî; İrtişâfu'd-Darb.*

ederek Şerebbe'ye yerleşmiştir. Olgun yaşta şiire başladığından kendisine en-Nâbiğa (uzman, şiire sonradan heveslenen, her tarafta tanınan, güzel ve parlak şiirleri olan büyük şair) lakabı verilmiştir. Cumahî onu İmrûulkays'tan sonra birinci tabaka şairlerden saymıştır. İbn Kuteybe, en-Nâbiğa ile ilgili şöyle demiş: “Tecrübe kazandıktan sonra şair söylemeye başlamış ve bunamadan da ölmüştür.” el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 2, s. 136; Süleyman Tülücü, “Nâbiğa ez-Zubyânî”, *DİA*, Ankara 2006, c. 32, s. 262.

³⁰⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “حمل” mad.

³⁰⁵ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “خني” mad.

³⁰⁶ *Dîvânu'n-Nâbiğa ez-Zubyânî*, c. 1, s. 18.

³⁰⁷ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 201.

³⁰⁸ Hasan Şurrâb, *Şerhu's-Şevâhidi's-Şi'riyye...*, c. 1, s. 284.

³⁰⁹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 201.

Beyit No: 34

Beytin Metni: لَيْسَ يَنْفَكُ دَا غِيَّ وَاعْتَرَا رِ كُلُّ ذِي عَقَّةٍ مُقِلَّ قُنُوعٍ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Hafif

Sözlük: الْقَنَاعَةُ³¹⁰ : Şereflemek, onurlanmak : يَعْتَرُ بِفُلَانٍ وَاعْتَرَى بِهِ وَتَعَزَّزَ تَشَرَّفَ

Kanaat, yetinme, rıza gösterme.³¹¹

M. Rivayet:³¹² لَيْسَ يَنْفَكُ دَا غِيَّ وَاعْتَرَا رِ كُلُّ ذِي عَقَّةٍ مُقِلَّ قُنُوعٍ

Anlam: “Namuslu, az ile yetinen ve kanaat sahibi herkes hiçbir zaman zenginlik ve saygınlıktan ayrılacak değildir.”

İstîşhâd Yönü: Şâhit beyitte bulunan يَنْفَكُ , kendisinden önce nefy (لَيْسَ) geldiğinden dolayı كان gibi amel etmiştir.³¹³

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu't-Tasrih 'ale't-Tavdîh; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; et-Tezyîl ve 't-Tekmil fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; el-Metâli'u's-Sa'îde.

Beyit No: 35

Beytin Metni: صَاحٍ شَمِيرٍ وَلَا تَنْزَلُ ذَاكِرِ الْمُؤْتِ فَتَنْسِيَانُهُ ضَلَالٌ مُبِينٌ

Şair: Bilinmiyor

³¹⁰ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “عزز” mad.

³¹¹ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “قنع” mad.

³¹² İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 202.

³¹³ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 202.

Bahir: Haffif

Sözlük: ضَلَّ ضَلًّا: Kaybolmak, doğru yolu kaybetmek, helak olmak.³¹⁵ رَجُلٌ مَتَمَّرِيٌّ: Ciddi olmak, işinde çevik olmak.³¹⁴

Anlam: “Arkadaş! İşinde çevik ol ve daima ölümü hatırla! Çünkü ölümü unutmak apaçık dalalettir.”

İstişhâd Yönü: كَانٌ ve benzerlerinden بَرِحَ, زَالَ, فَتِيَ, أَنْفَكَ fiilleri, كَانٌ gibi amel edebilmeleri için nefy veya nefye benzer edatlardan sonra gelmeleri gerekir. Şâhit beyitteki تَزَلُّ fiilinden önce nefyin benzeri olan nehiy geldiğinden dolayı fiil, كَانٌ gibi amel etmiştir. تَزَلُّ fiilinin ismi, içinde müstetir olan zamirdir. ذَاكِرٌ ise haberidir.³¹⁶

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu İbn 'Akîl; Şevâhidu'l-Cercâvî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şevâhidu'l-'Adevî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahu'l-Mesâlik; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu'l-Hudarî; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Delîlu's-Sâlik; Şerhu Katri'n-Nedâ; Şerhu Şuzûri'z-Zehab; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; Tavdîhu'l-Makâsıd ve'l-Mesâlik.

Beyit No: 36

Beytin Metni: يَبْدُلُ وَحَلْمٍ سَادَ فِي قَوْمِهِ الْفَتَىٰ وَكَوْنُكَ إِيَّاهُ عَلَيْكَ يَسِيرٌ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

³¹⁴ İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyîsi'l-Luğa*, “شر” mad.

³¹⁵ el-Cevherî, *es-Sihâh*, “ضلل” mad.

³¹⁶ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 202.

Sözlük: بَدَلَهُ بِبَدَلِهِ وَيَبْدُلُهُ : Bol bol vermek.³¹⁷ حِلْمٌ أَخْلَامٌ : Sabır, müsamaha, hoşgörü.³¹⁸ سَادٌ يَسُودُ سِيَادَةً : Egemen olmak, asil olmak, şerefli olmak, saygın olmak.³¹⁹

Anlam: “ Genç, bol vermekle ve hoşgörüyle kavminde saygın oldu. Böyle olman ise sana kolaydır. ”

İstişhâd Yönü: كَانَ 'nin masdarı da كَانَ gibi amel eder. Şâhid beyitte bulunan كَانَ 'nin masdarı olan كَوْنٌ , fiili gibi amel ederek كٌ zamiri isim, إِيَّاهُ zamiri de haber olarak almıştır.³²⁰

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; Tavdîhu'l-Makâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu İbn 'Akîl; Şevâhidu'l-Cercâvî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şevâhidu'l-'Adevî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdahu'l-Mesâlik; ed-Duraru'l-Levâmi'; el-Behcetü'l-Merdiyye; Hem'u'l-Hevâmi'; İrtişâfu'd-Darb; Delîlu's-Sâlik; Haşiyetu's-Sabban; İrşâdu's-Sâlik; en-Nahvu'l-Vâfî.

Beyit No: 37

Beytin Metni: وَأَمَّا مَنْ يُبْدِي الْبِشَاشَةَ كَائِنًا أَحَاكَ إِذَا لَمْ تُلْفِهِ لَكَ مُنْجِدًا

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

³¹⁷ el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-Muhît, “فصل الباء” mad.

³¹⁸ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “حلم” mad.

³¹⁹ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “سود” mad.

³²⁰ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 204.

Sözlük: البَسُّ والبَشَاشَةُ : طَلَاقُهُ الْوَجْهِ³²¹ : Göstermek, ilan etmek.

Güler yüzlülük.³²² مُنْجِدٌ : Yardımcı.³²³

Anlam: “Her güler yüz gösteren senin kardeşin değildir. Onu kendine yardımcı olarak görmediğin sürece.”

İstîşhâd Yönü: كان ve benzerlerinin çekimli halleri de onlar gibi amel eder.

Nitekim şâhid beyitteki ism-i fail olan كائن gizli zamiri kendine isim, أحاك 'yi de haber olarak almıştır.³²⁴

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; et-Tezyîl ve't-Tekmîl ft Şerhi Kitabi't-Teshîl; Şerhu İbn 'Akîl; Şevâhidu'l-Cercâvî; en-Nahvu'l-Vâfî; Delîlu's-Sâlik; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şevâhidu'l-'Adevî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdahu'l-Mesâlik; ed-Duraru'l-Levâmi'; el-Behcetu'l-Merdıyye; Hem'u'l-Hevâmi'.

Beyit No: 38

Beytin Metni: وَإِذَا أَفْرَضْتَ قَرْضًا فَاجْزِهِ إِتْمَا يَجْزِي الْقَتَى لَيْسَ الْجَمَلُ

Şair: Lebîd b. Rebî'a el-'Âmirî

Bahir: Remel

Sözlük: أَفْرَضَهُ الْمَالَ وَغَيْرَهُ : أَعْطَاهُ إِيَّاهُ قَرْضًا³²⁵ : Ödünç vermek, borç para vermek.

الْقَتَى : Genç, köle, cömert.³²⁶

³²¹ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “بدا” mad.

³²² ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “ب ش ش” mad.

³²³ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “نجد” mad.

³²⁴ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 204.

K. Matla'ı:³²⁷ إن تقوى ربنا خير نفل وبإذن ربنا ريثي والمجل

M. Rivayet:³²⁸ وَإِذَا وُلِّيتَ قَرْضًا فَاجْزِهِ إِنَّمَا يُجْزِي الْفَتَى لَيْسَ الْجَمَلُ

329 وَإِذَا فُورِضْتَ قَرْضًا فَاجْزِهِ إِنَّمَا يُجْزِي الْفَتَى لَيْسَ الْجَمَلُ

330 وَإِذَا جُوزِيَتْ قَرْضًا فَاجْزِهِ إِنَّمَا يُجْزِي الْفَتَى لَيْسَ الْجَمَلُ

331 وَإِذَا أُفْرِضْتَ قَرْضًا فَاجْزِهِ إِنَّمَا يُجْزِي الْفَتَى عَدِيءُ الْجَمَلُ

332 قَدْ قَضَى قَوْلُ لَبِيدٍ بَيْنَنَا إِنَّمَا يُجْزِي الْفَتَى لَيْسَ الْجَمَلُ

333 فَإِذَا جُوزِيَتْ قَرْضًا فَاجْزِهِ إِنَّمَا يُجْزِي الْفَتَى لَيْسَ الْجَمَلُ

Anlam: “Sana ödünç verildiğinde (bir iyilik yapıldığında) ödünç veren kişiyi mükafatlandır. Çünkü ödünç veren kişiyi deve değil, delikanlı mükafatlandırır.”

İstîşâd Yönü: Kûfe ekolüne göre, ليس bazen atıf harfi olarak kullanılır. Dolayısıyla ismi ve haberi olmaz. Şâhid beyitteki لَيْسَ الْجَمَلُ 'de, لَيْسَ atıf harfi olup لَيْسَ الْجَمَلُ kelimesini الْفَتَى kelimesine 'atfetmiştir. Bu beytin i'râbında iki ihtimal daha vardır. Birincisi; لَيْسَ 'nin ismi الْجَمَلُ , haberi ise mahzûf olan جَازِيًا 'dir. Takdiri لَيْسَ

³²⁵ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “قرض” mad.

³²⁶ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “فتى” mad.

³²⁷ el-'Aynî, *el-Mekâsîdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1659.

³²⁸ el-'Aynî, *el-Mekâsîdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1611.

³²⁹ el-'Aynî, *el-Mekâsîdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1660.

³³⁰ el-'Aynî, *el-Mekâsîdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1660.

³³¹ el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 9, s. 299.

³³² dîvân u İbni'r-Rûmî, c. 1, s. 3388.

³³³ *Dîvanu Lebîd b. Rabî'a el-'Amirî*, c. 1, s. 80.

الْجَمَلُ 'dir. İkincisi; لَيْسَ 'nin ismi içinde müstetir olan zamir, haberi ise الْجَمَلُ 'dir.

Takdiri الْجَمَلُ الْجَزَائِي 'dir.³³⁴

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdahu'l-Mesâlik; el-Hizâne; Şerhu İbn 'Uşfûr; Şerhu'r-Radî; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; -Mekâsıdu'ş-Şâfiyye; Şevâhidu'l-A'lem; Dîvanu Lebîd b. Rabî'a el-'Amirî; Delâilu'l-Î'câz; Esâsu'l-Belağâ; en-Nuketu'l-Hisân.*

Beyit No: 39

Beytin Metni: قَنَافِدُ هَدَّاجُونَ حَوْلَ بُيُوتِهِمْ بِمَا كَانَ إِيَّاهُمْ عَطِيَّةً عَوْدًا

Şair: Ebû Firâs Hemmâm b. Gâlip el-Ferezdak

Bahir: Tavîl

Sözlük: قَنَافِدُ : كِرْطِي. ³³⁵ هَدَّاجٌ : تَيْتْرِي. ³³⁶ عَطِيَّةٌ عَوْدًا : بِيْرِيْسِيْنِ بِيْرِيْسِيْنِ شَيْءٍ عَادَتِيْنِ سَاغْلَامَاكِ. ³³⁷

قَنَافِدُ هَدَّاجُونَ حَوْلَ حَبَائِهِمْ بِمَا كَانَ إِيَّاهُمْ عَطِيَّةً عَوْدًا

K. Matla 'ı: ³³⁸ رَأَى عَبْدٌ قَيْسٍ حَفَقَةً شَوَّرَتْ بِهَا يَدَا قَابِسِ الْوَيْ بِهَا تَمَّ أَحْمَدًا

M. Rivayet: ³³⁹ قَنَافِدُ دَرَّاجُونَ حَوْلَ حَبَائِهِمْ لِمَا كَانَ إِيَّاهُمْ عَطِيَّةً عَوْدًا

³⁴⁰ قَنَافِدُ دَرَّاجُونَ حَوْلَ حَبَائِهِمْ بِمَا كَانَ إِيَّاهُمْ عَطِيَّةً عَوْدًا

³³⁴ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 212.

³³⁵ 'Abdullatif 'Aşûr, *Mevsu'atu't-Tayr ve'l-Hayevân min Hadîsi'n-Nebevî*, "قنفذ" mad, Kahire, bty, s. 360.

³³⁶ İbn Fâris, *Mucmelu'l-luğâ*, "هدج" mad.

³³⁷ el-Yesûî, *el-Muncid fi'l-luğâ*, "عاد" mad.

³³⁸ el-Ferezdak, *Dîvânu'l-Ferezdak*, s. 161.

³³⁹ el-Ferezdak, *Dîvânu'l-Ferezdak*, s. 162

Anlam: ‘Atiyye (şair Cerir’in babası)’nin onlara (Cerir’in grubu) öğrettiği gelenek nedeniyle, onlar kendi evlerinin etrafında yaşlılar gibi yürüyen kırıpillerdir.

İstişhâd Yönü: كَانَ ve benzerlerinin haberinin ma‘mûlu -car ve mecrûr veya zarf olmadığı sürece- كَانَ ve benzerleri ile isminin arasına giremez. Ancak Kûfe ekolü bu beyti kanıt göstererek haberin ma‘mûlunun كَانَ ve benzerleri ile ismi arasına girebileceğini söylemişlerdir. Zira şâhid beyitte كَانَ’nin haberi olan عَوَّدَ fiilinin ma‘mûlu konumundaki إِيَاهُمْ , كَانَ ve ismi olan عَطِيَّةً arasına girmiştir.³⁴¹

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şevâhidu’l-‘Adevî; Şerhu’l-Eşmûnî; Şevâhidu’l-Cercâvî; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; el-Behcetü’l-Merdiyye; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdahu’l-Mesâlik; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Hâşiyetuşl-Hudarî; Muğni’l-Lebîb; ed-Duraru’l-Levâmi; Hem‘u’l-Hevâmi; Delîlu’s-Sâlik.

Beyit No: 40

Beytin Metni: مِنْ لُدِّ شَوْلًا قِيَالِي إِتْلَاهِيهَا

Bu söz; bazı kaynaklarda³⁴²şiir, bazılarında³⁴³ise Arap sözü olarak geçmektedir.

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Recez

Sözlük: شَال, شَوْلًا, شَوْلَانًا : Kaldırmak, hayvan kuyruğunu kaldırmak.³⁴⁴

³⁴⁰ Ahmed Muhtar Abdulhamîd Ömer, *el-Bahsu’l-Luğavî ‘İnde’l-‘Arab*, ‘Alemlü’l-Kutub, Beyrut bty, c. 1, s. 158.

³⁴¹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 214.

³⁴² el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 2, s. 610; el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 4, s. 23.

³⁴³ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, c. 1, s. 264; Abdullah el-Fevzân, *Delîlu’s-Sâlik ilâ Elfiye İbn Malik*, Dâru’l-Müslim, byy 1419/1999, c. 1, s. 120.

Anlam: “Devenin kuyruğunu kaldırmısından, yavrusunun onu izlemesine kadar (sen biliyorsun ki)...”

İstişhâd Yönü: كَان , ismiyle birlikte hazfolmuştur. Bu da az kullanılan bir lehçedir. Çünkü كَان , daha çok إِنْ ve لَوْ 'den sonra hazfolur. إِنْ ve لَوْ 'in dışındaki kelimelerden sonra hazfedilmesi az kullanılan bir lehçedir.³⁴⁵

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şevâhidu'l-'Adevî; Şerhu'l-Eşmûnî; Şevâhidu'l-Cercâvî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh Muğni'l-Lebîb; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Evdahu'l-Mesâlik; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; el-Mekâsıdu's-Şâfiye; Tavdîhu'l-Makâsıd ve'l-Mesâlik; İrşâdu's-Sâlik; Şerhu'r-Radî; Şerhu Şuzûri'z-Zehab; İrtişâfu'd-Darb; Şevâhidi'l-Muğnî.*

2.10. كَيْسٌ 'YE BENZEYEN HARFLER

Beyit No: 41

Beytin Metni: فَكُنْ لِي شَفِيعًا يَوْمَ لَا دُوَّ شَفَاعَةٍ مِمَّنْ عَنِ سَوَادِ بْنِ قَارِبٍ

Şair: Sevâd b. Kârib el-Ezdî³⁴⁶ (ö. 15/636)

Bahir: Tavîl

Sözlük: شَفَعَ لِي يَشْفَعُ شَفَاعَةً : Talep etmek, başkası adına talepte bulunmak, dua etmek, şefaata dilemek. الشَّفَاعَةُ : Padişahın başkası için bir ihtiyaç dilemek.³⁴⁷ فُتَيْل : Damar, deri, veya liften yapılmış ince ip; hurma çekirdeğinin yarığındaki lif.³⁴⁸

³⁴⁴ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “شول” mad.

³⁴⁵ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 217.

³⁴⁶ Sevâd b. Kârib el-Ezdî (ö. 15/636): Câhiliye devrinde kâhin ve şair idi. İslam zamanında müslüman oldu. Müslüman olması ile alakalı meşhur bir hikâyesi vardır. Hz. Ömer'in hilafet devrine kadar yaşamıştır. Hicretin on beşinci senesinde Basra'da vefat etmiştir. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, c. 3, s. 144.

K. Matla'ı:³⁴⁹ وَأَتَانِي نَجِيًّا بَعْدَ هَدْيٍ وَرَهْدَةٍ وَمَ يَكُ فِيمَا قَدْ بَلَوْتُ بِكَادِبٍ

M. Rivayet:³⁵⁰ فَكُنْ لِي شَفِيعًا يَوْمَ لَا دُوَّ شَفَاعَةٍ سِوَاكَ مُعْنٍ عَن سَوَادِ بْنِ قَارِبٍ

³⁵¹ فَكُنْ لِي شَفِيعًا يَوْمَ لَا دُوَّ قَرَانَةٍ مُعْنٍ فَتِيْلًا عَن سَوَادِ بْنِ قَارِبٍ

Hikâye: Günün birinde Hz. Ömer (ö. 582/644) bir yerde otururken yanından bir adam geçer. Hz. Ömer'in yanında oturanlardan biri: “Ey Muminlerin emiri! Geçen adamı tanıdın mı?” der. Hz. Ömer: “Hayır tanımadım, o kimdir?” diye sorar. “O, Peygamber’in zuhuruunu kendisine cinlerin bilgi verdiği Sevâd b. Kârib’tir,” derler.

Hz. Ömer ona birini gönderip gelmesini ister. O gelince Hz. Ömer kendisine: “Sen Sevâd b. Kârib misin?” der. Sevâd: “Evet” diye cevap verir.

Hz. Ömer: “Sen hala eski kehanetini sürdürüyor musun?” diye sorunca Sevâd öfkelenir ve: “Müslüman olduğumdan beri hiç kimse bana böyle bir şey sormamıştı,” der.

Hz. Ömer: “Subhanallah! Bizim Müslüman olmadan önce içinde bulunduğumuz şirk senin kehanetinden daha büyük bir günah idi,” der ve: “Cinlerin sana peygamberin zuhuruyla ilgili ne haber verdi, bana söyle,” der.

Sevâd: “Ey müminlerin emiri! Ben bir gece uyku ve uyanıklık arasında iken birden cinim geldi, ayağıyla bana vurdu” ve: “Ey Sevâd kalk! Sözümü dinle, eğer aklın varsa beni anla. Lu’eyy b. Gâlib’in neslinden Allah’a ve kulluğa davet eden bir elçi gönderilmiş,” dedi ve akabinde şu şiiri okudu:

³⁴⁷ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “شفع” mad.

³⁴⁸ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs**, “قتل” mad.

³⁴⁹ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Basrî, **es-Sîretu'n-Nebeviyye**, thk. Mustafa ‘Abdulvâhid, Dâru'l-Ma‘rife, Beyrut 1395/1976, c. 1, s. 346.

³⁵⁰ Ali b. Muhammed el-Mâverdí, **en-Nuke ve'l-'Uyûn**, thk. es-Seyyid b. ‘Abdulkaksûd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut bty, c. 6, s. 116.

³⁵¹ Ali b. İbrahim el-Halebî, **es-Sîretu'l-halebiyye**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1427/2006, c. 1, s. 288.

عَجِبْتُ لِلْحَيِّ وَتَطْلَابِهَا وَشَدَّهَا الْعَيْسَ بِأَفْتَابِهَا

تَهْوِي إِلَى مَكَّةَ تَبْغِي الْهُدَى مَا صَادِقُ الْحَيِّ كَكَذَابِهَا

فَارْحَلْ إِلَى الصَّفْوَةِ مِنْ هَاشِمٍ لَيْسَ قُدَامَاهَا كَأَدْنَابِهَا

“Cinlerin aşırı arzuları ve develere semer vurmaları çok hoşuma gitti. Hidayet maksadıyla Mekke’yi istiyorlar. Cinlerin sadıkları yalancıları gibi değil. Ey Sevâd! Hâşim neslinden en seçkin olanın yanına git, önden gidenler sona kalanlar gibi değil.” Ona: “Gece uyumadım, beni rahatsız etme!” dedim. İkinci ve üçüncü gecede aynı şekilde gelip aynı şeyleri söyledi. Ben de: “Şüphesiz Allah (cc) kalbimi sınıyor,” deyip deveme bindim ve Mekke’ye geldim. Ashabıyla birlikte olan Hz. Peygamber’e yaklaştım ve: “Ey Allah’ın Rasulü! Beni dinle,” dedim. “Hz. Peygamber: Buyur söyle” deyince, şu şiiri okumaya başladım.

أَتَانِي نَجِيِّي بَعْدَ هَدْيٍ وَرَقْدَةٍ وَمَ يَكُ فِيمَا قَدْ بَلَوْتُ بِكَادِبِ

ثَلَاثَ لَيَالٍ قَوْلُهُ كُلَّ لَيْلَةٍ أَتَاكَ رَسُولٌ مِنْ لُؤَيِّ بْنِ عَلَابِ

فَسَمَّرْتُ عَنْ دَيْلِي الْأَزَارَ وَوَسَّطْتُ بِي الدَّعْلِبِ الْوَجْنَاءَ عَبْرَ

السَّبَابِ

فَأَشْهَدُ أَنَّ اللَّهَ لَا شَيْءَ عِزُّهُ وَأَنَّكَ مَأْمُونٌ عَلَى كُلِّ غَائِبِ

وَأَنَّكَ أَدْنَى الْمُرْسَلِينَ وَسَيْلَةٍ إِلَى اللَّهِ يَا بَيْنَ الْأَكْرَمِينَ الْأَطَائِبِ

فَمُرْنَا بِمَا يَأْتِيكَ يَا حَيْرَ مَنْ مَشَى وَإِنْ كَانَ فِيمَا جَاءَ شَيْبُ

الدَّوَائِبِ

وَكُنْ لِي شَفِيعًا يَوْمَ لَا دُوَّ شَفَاعَةَ سِوَاكَ بِمُغْنٍ عَنِ سَوَادِ بْنِ قَارِبٍ

“Ben uyukluyorken, gecenin üçte birinde sırdaşım (cin) geldi. Ve ben onu denediğimde yalancı değildi. Üç gece, art arda, her gece sözü şuydu: Luey b. Gâlib’in neslinden sana bir elçi geldi. Eteğimi topladım ve güçlü devem beni ovalardan getirdi. Allah’tan başka ilâh olmadığına ve senin de yolunu şaşırın her kişiye güven verdiğiğine tanıklık ederim. Ey soyluların evladı! Senin peygamberler arasında Allah’a en yakın vesile olduğuna tanıklık ederim. Perçemleri beyazlatacak kadar ağır da olsa, sana gelen vahyi bize söyle. Sevâd b. Kârib’e senden başka yarar sağlayacak şefaathinin olmadığı günde sen şefaathim ol.”

Hz. Peygamber ve sahabeleri bu dediklerime çok sevindiler, öyle ki sevinç yüzlerinden okunuyordu.³⁵²

Anlam: “Ey Allah’ın Resûlü! Sevâd b. Kârib’e hurma çekirdeğinin ince lifi kadar yarar sağlayacak şefaathçi olmadığı günde sen benim şefaathim ol.”

İstîshâd Yönü: ليس ’ye benzeyen لا ’nın haberine nadiren te’kit ifade etmek için ب harfi dahil olur. Şâhid beyitteki بِمُغْنٍ (câr ve mecrûr) لا ’nın haberidir.³⁵³

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şevâhidu’l-‘Adevî; Şerhu’l-Eşmûnî; Şevâhidu’l-Cercâvî; Kaşifu’l-Hasâse; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Muğni’l-Lebîb; ed-Duraru’l-Levâmi; Hem‘u’l-Hevâmi; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; Delîlu’s-Sâlik; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; Hâşiyetu’s-Sabbân; el-Behcetü’l-Merdiyye.

Beyit No: 42

Beytin Metni: وَإِنْ مُدَّتِ الْأَيْدِي إِلَى الرَّادِّ لَمْ أَكُنْ بِأَعَجَلِهِمْ إِذْ أَجَشَعُ الْقَوْمَ أَعْجَلُ

³⁵² İbn Kesîr, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, c. 1, s. 344.

³⁵³ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 223.

Şair: Sâbit b. Mâlik eş-Şenferâ el-Ezdî³⁵⁴ (ö. M. 525-550 arası)

Şairin adı ile ilgili kaynak kitaplarda ihtilaf söz konusudur. Bir kitapta şairin adı eş-Şenferâ olarak geçmektedir. “eş-Şenferâ’nın (kalın dudaklı) lakap olduğunu, adının ‘Amr b. Berrâk veya Sâbit b. Câbir olduğunu iddia edenler yanılığdadır.” denilmiştir.³⁵⁵

Başka bir eserde eş-Şenferâ’nın adının Sâbit b. Evs el-Ezdî olduğu söylenmektedir.³⁵⁶

Bir başka kaynakta eserlerin eş-Şenferâ’nın adı ile ilgili iki kısma ayrıldığı belirtilmiştir. Çoğu kaynakta şairin adı eş-Şenferâ olarak geçtiği belirtilmiştir. Ancak eş-Şenferâ’nın lakap olduğunu iddia eden kaynaklarda, şair için Sâbit b. Câbir, Sâbit b. Evs, ‘Amr b. Mâlik, ‘Amr b. Berrâk, ‘Amir b. ‘Amr gibi farklı adlar söylenmiştir.³⁵⁷

Başka bir kitapta ise şöyle denilmiştir: “Bazı kaynaklarda ismi diye söylenen ‘Amr b. Berrâk (el-Hemdânî) ve Sâbit b. Câbir onun yağmacı arkadaşlarının adıdır.”³⁵⁸

Bahir: Tavîl

Sözlük: الرَّادُ : Erzak, azık.³⁵⁹ جَشَعٌ, أَجَشَعٌ : Çok hırslı olmak, kendi nasibini alıp diğerlerinin nasibine göz dikmek.³⁶⁰

³⁵⁴ Sâbit b. Mâlik eş-Şenferâ el-Ezdî (ö. m. 525-550 arası): Kendisine isnad edilen Lâmiyyetu'l-‘Arab isimli kaside ile bilinen Câhiliye devri şairi milâdî 475 yılı civarında dünyaya geldi. Nesepleri Kahtânîler’e dayanan Ezd (Benî Hâris b. Rebîa) kabilesinin Evs b. Hacr (Gavs b. Evs) koluna mensuptur. Kaynakların ekserine göre Şenferâ (kalın dudaklı) onun ismi değil lakabıdır. Bazı kaynaklarda adı diye zikredilen Sâbit b. Câbir ve Amr b. Berrâk (el-Hemdânî) onun yağmacı arkadaşlarının adıdır. Teninin siyahlığı nedeniyle Ağribetu'l-Arab’dan ve ‘Addâûn’dan (en hızlı koşan Araplar) sayılan eş-Şenferâ yaptıkları baskın, yağma ve çapul eylemlerini şiirlerinde söyleyen “Sa’âlik” (haydutlar) şairlerindedir. Süleyman Tülücü, “Şenferâ” **DİA**, Ankara 2010, c. 38, s. 535.

³⁵⁵ el-Bağdâdî, **Hizânetu'l-Edeb...**, c. 3, s. 343.

³⁵⁶ Cevâd ‘Ali, **el-Mufassal fî Târîhi'l-‘Arab Kable'l-İslâm**, Dâru’s-Sâkî, Medine 1421/2001, c. 18, s. 203.

³⁵⁷ Mehâsin b. İsmail el-Halebî, **Şerhu Şi‘ri’s-Şenferâ el-Ezdî**, thk. Halid Abdurraûf el-Cebr, Dâru'l-Yenâbî, Amman 1424/2004, s. 9.

³⁵⁸ Tülücü, “Şenferâ” **DİA**, Ankara 2010, c. 38, s. 535.

K. Matla'ı: ³⁶¹ أَقِيمُوا بَنِي أُمِّي صُدُورَ مَطِيئِكُمْ فَإِنِّي إِلَى قَوْمٍ سِوَاكُمْ لَا أُمِّيَاءُ

M. Rivayet: ³⁶² إِذَا مُدَّتِ الْأَيْدِي إِلَى الرَّادِ لَمْ أَكُنْ بِأَعْجَلِهِمْ إِذْ أَحْشَعُ الْقَوْمَ أَعْجَلًا

Hikâye: Şenferâ henüz çok küçükken ailesiyle beraber Kays Aylân'dan Benî Şebâbe b. Fehm'e esir düşmüş. Daha sonra esir mübadelesi neticesinde Ezd'in kollarından Ben-i Selâmân'a geçmiş. Burada yarı köle, yarı esir halinde iken evinde büyüdüğü kimsenin ya da kabile ileri gelenlerinden birinin kızına âşık olmuş. Kız tarafından kabul edilmediği gibi kızın babasından da ağır hakaretlere maruz kalmış. Daha sonra ilk efendileri Benî Şebâbe b. Fehm'e sığınmış. Bunların, o vakite kadar bilmediği kendi soyu hakkındaki hakikatı açıklamaları üzerine öç almak için Ben-i Selâmân'dan yüz kişiyi öldürmeye yemin etmiştir.³⁶³

İşte şair bu meşhûr kasidesinde kabilesinden ayrılışını, vahşi hayvanların yerlerini mesken edindiğini, haydutluğa başladığını, yaratılışından itibaren kendisinde bulunan sıkıntılara karşı sabır ve tahammül vasıflarının varlığını, hızlı bir koşucu ve korkusuz olduğunu, zorlu doğa şartlarına karşı başkalarının çaresiz kaldığı çabasını aktarmıştır.³⁶⁴

Anlam: “Eller yemeğe uzatıldığında ben onların en acelecisi olmam. Zira kavmin en açgözlüsü en acelecisidir.”

İstişhâd Yönü: Bazen olumsuz olan كان 'nin haberine tekit maksadıyla bâ-i zâide dahil olur. Şâhid beyitte م ile menfi olan كان 'nin haberi olan أَعْجَلِهِمْ ismine ب harfinin dahil olması buna kanıt olmaktadır. Bu kullanım da azdır.³⁶⁵

³⁵⁹ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “رود” mad.

³⁶⁰ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “جشع” mad.

³⁶¹ Mehâsin el-Halebî, *Şerhu Şi'ri's-Şenferâ el-Ezdî*, s. 62.

³⁶² Muhammed Ali es-Serrâc, *el-Lubâb fî Kavâ'idî'l-Luğa*, thk. Hayruddin Şemsî Başâ, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1413/1983, c. 1, s. 60.

³⁶³ Tülücü, “Şenferâ”, *DİA*, Ankara 2010, c. 38, s. 535.

³⁶⁴ es-Seyyid Ahmed 'Amâre, *Dirâsete fî Nusûsi'l-'Asri'l-Câhilî*, Mektebetu'l-Mutenebbî, bty, s. 7-12.

³⁶⁵ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 224.

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şevâhidu'l-'Adevî; Şerhu'l-Eşmûnî; Şevâhidu'l-Cercâvî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh Muğni'l-Lebîb; ed-Duraru'l-Levâmi'; Şerhu'l-Mekkûdî; Hem'u'l-Hevâmi'; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahu'l-Mesâlik; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu'l-Hudarî; Delîlu's-Sâlik; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; el-Behcetü'l-Merdıyye; Şerhu Katri'n-Nedâ.

Beyit No: 43

Beytin Metni: يَفْعُولُ إِذَا أَفْلَوَى عَلَيْهَا وَأَقْرَدَتْ أَلَا لَيْتَ ذَا الْعَيْشِ اللَّذِيذَ بِدَائِمِ

Şair: Ebû Firâs Hemmâm b. Gâlip el-Ferezdak

Bahir: Tavîl

Sözlük: نَزَا : اِفْلَوَى عَلَيْهَا : Çiftleşmek için dişinin üzerine atlamak, dişinin üzerine sıçramak.³⁶⁶ أَقْرَدَ, إِقْرَادٌ : Durmak, yere yapışmak.³⁶⁷

M. Rivayet: ³⁶⁸ يَفْعُولُ إِذَا أَفْلَوَى عَلَيْهَا وَأَقْرَدَتْ أَلَا لَيْتَ ذَا الْعَيْشِ اللَّذِيذَ بِدَائِمِ

³⁶⁹ يَفْعُولُ إِذَا أَفْلَوَى عَلَيْهَا وَأَقْرَدَتْ أَلَا هَلْ أَحُو عَيْشٍ لَذِيذٍ بِدَائِمِ

³⁷⁰ يَفْعُولُ إِذَا أَفْلَوَى عَلَيْهَا وَأَقْرَدَتْ أَلَا لَيْسَ دُوْعَيْشٍ لَذِيذٍ بِدَائِمِ

Anlam: “(Cerîr, eşekle) cinsel ilişkiye girdiğinde (hayvan) durursa şöyle der: ‘Keşke bu lezzetli hayat devamlı olsaydı.’”

³⁶⁶ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “قلو” mad.

³⁶⁷ el-Cevherî, es-Sihâh, “قرد” mad.

³⁶⁸ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 224.

³⁶⁹ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 224.

³⁷⁰ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 225.

İstişhâd Yönü: Bâ-i zaide كَيْت 'nin haberi olan دَائِمٌ kelimesinin üzerine dahil olmuştur. Bu da nadir bir kullanımdır.³⁷¹

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Muğni'l-Lebîb; ed-Duraru'l-Levâmi'; Evdahu'l-Mesâlik; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Hem'u'l-Hevâmi'; et-Tezyîl ve't-Tekmil fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; İrtişâfu'd-Darb; Cevâhiru'l-Edeb.

Beyit No: 44

Beytin Metni: إِنَّهُ هُوَ مُسْتَوِيلًا عَلَى أَحَدٍ إِلَّا عَلَى أضعفِ المَجَانِينِ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Münserih

Sözlük: جُنُونٌ : استَوَى عَلَيْهِ : Hâkimiyetinin altına almak, ona üstün gelmek.³⁷²

مَجَانِينٌ: Deli, akıl hastası.³⁷³

M. Rivayet:³⁷⁴ إِنَّهُ هُوَ مُسْتَوِيلًا عَلَى أَحَدٍ إِلَّا عَلَى حَزْبِهِ الْمَلَاعِينِ

إِنَّهُ هُوَ مُسْتَوِيلًا عَلَى أَحَدٍ إِلَّا عَلَى حَزْبِهِ الْمَنَاحِسِ³⁷⁵

Anlam: “O, en çaresiz deliler dışında hiç kimseye hâkim değildir.”

³⁷¹ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 225.

³⁷² İbrahim Mustafa ve Diğerleri, el-Mu'cemu'l-Vesîf, “وَلِي” mad. thk. Mecme'u'l-lugati'l-'Arabiyye, Dâru'd-Da'Ve, bty.

³⁷³ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “جنن” mad.

³⁷⁴ İbn Malik, Şerhu'l-Kâfiyeti's-Şâfiye, c. 1, s. 447.

³⁷⁵ el-Bağdâdî, Hizânetu'l-Edeb..., c. 4, s. 167.

İstişhâd Yönü: اِنْ 'i nâfiye de لا 'ı nâfiye gibi bazen كَيْس 'nin amelini yapar.

Ancak isminin nekra olması şartı yoktur. Yani اِنْ 'i nâfiye hem ma'rife hem de nekra isimlerde كَيْس gibi amel eder. Şâhid beyitteki اِنْ هُوَ مُسْتَوِيًّا cümlesinde هو zamirinin ma'rife olmasına karşın mahallen merfû olup اِنْ edatının ismi olması buna delil teşkil etmektedir. مُسْتَوِيًّا ise haberidir.³⁷⁶

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu İbn 'Akil; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; el-Mekâsıdu's-Şâfiye; Şerhu'r-Radî; en-Nahvu'l-Vâfi; Evdahu'l-Mesâlik; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu'l-Hudarî; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; el-Behcetü'l-Merdiyye; Cevâhiru'l-Edeb.*

2.11. MUKÂREBE FİİLLERİ

Beyit No: 45

Beytin Metni: فَأُبْتُ إِلَىٰ فَهْمٍ وَمَا كِدْتُ آيِبًا وَكَمْ مِثْلَهَا فَارْتُتَهَا وَهِيَ تَصْفُرُ

Şair: Ebû Zuheyr Sâbit b. Câbir el-Fehmî **Teebbeta Şerran**³⁷⁷ (ö. 540)

Kaynak kitaplarda Sâbit'e Teebbeta Şerran lakabının verilmiş sebebi olarak çeşitli hikâyeler nakledilmiştir. Bunlardan meşhur olanına göre şair bir gün koltuğunun altına bir kılıç alıp dışarı çıkmış, komşular annesine böyle hiddetle

³⁷⁶ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 228.

³⁷⁷ Sâbit b. Câbir el-Fehmî **Teebbeta Şerran** (ö. hö. 80/m. 540): Arabistan'ın doğusunda yaşayan Kays Aylân'ın kollarından Fehm (Cedîle) kabilesine mensuptur. Şair ile ilgili malûmat masalı andıran rivayetlerden ibarettir. Güvenli kaynaklarda annesinin Benî Fehm'den Ümeyme isimli iyi bir kadın olduğu söylenir. Teebbeta Şerran, zeki, kurnaz, cesur, kulakları çok hassas ve gözleri çok keskin bir bedevî idi. Dayısı ve yağma arkadaşı Şenferâ gibi çok hızlı koşanlardan olup, atlara ve hatta geyiklere yetişecek kadar koşuculuğu darbimesel olmuş, onun hakkında "iki gözlü, iki kollu ve iki ayaklıların en hızlı koşanı" denilmiştir. Tülücü, "Teebbeta Şerran," **DİA**, Ankara 2011, c. 40, s. 269.

nereye gittiğini sormuş, o da, “Bilmiyorum, koltuğunun altına kötülük aldı (teebbeta şerran) ve çıkıp gitti” diye cevap vermiş, şair o günden sonra bu lakapla anılmıştır.³⁷⁸

Başka bir rivayete göre yer mantarlarının yeşerdiği mevsimde, annesi Sâbit’e: “Kabilenin çocuklarını görmüyor musun? Ailelerine mantar toplayarak onları sevindiriyorlar,” der. Sabit de annesine: “Bana meşin torbanı ver, toplayacağım mantarları içine koyayım,” der. Annesi meşin torbasını verir, Sâbit yakalayabildiği en büyük yılanları meşin torbanın içine koyar, torbayı koltuğunun altına koyup annesinin önüne atar. Annesi torbayı açtığı zaman yılanlar evin içine dağılır ve annesi kaçarak evden çıkar. Kabilenin kadınları: “Sâbit koltuğunun altına ne koymuştu?” diye sorunca, annesi: “(Teebbeta Şerran) kötülüğü koltuğunun altına koymuştu,” der.³⁷⁹

Bahir: Tavîl

Sözlük: أَب, يُؤْبُ, أَوْبًا , إِيَابًا : Geri gelmek, dönmek.³⁸⁰ صَفْرَ, صَفِيرًا : Üfleyerek dudaklarıyla ses çıkarmak, (ıslık çalmak). صَفِيرٌ : Harflerden yoksun, ince ve uzun olan her ses.³⁸¹

K. Matla ‘ı: إِذَا الْمَرْءُ لَمْ يَحْتَمِلْ وَقَدْ جَدَّ جِدُّهُ أَضَاعَ وَقَاسَى أَمْرَهُ وَهُوَ مُدِيرٌ³⁸²

M. Rivayet: فَأُبْتُ إِلَى فَهْمٍ وَمَا كُنْتُ آيِنًا وَكَمْ مِثْلَهَا فَارْقُئْهَا وَهِيَ تَصْفِيرٌ³⁸³

Hikâye: Bu beytin içerisinde olduğu kaside, şair Teebbeta Şerran’ın Huzeyl kabilesi ile yaşadığı efsanevi bir olayı nakletmektedir. Şöyleki; Teebbeta Şerran her

³⁷⁸ Tülücü, “Teebbeta Şerran,” *DİA*, Ankara 2011, c. 40, s. 269; el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 1, s. 137.

³⁷⁹ el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 1, s. 137.

³⁸⁰ İbn Sîde, *el-Muhkem*, “أوب” mad.

³⁸¹ el-Yesûî, *el-Muncid fi’l-luğa*, “صفر” mad.

³⁸² Sâbit b. Câbir Teebbete Şerran, *Divânu Teebbete Şerran ve Ahbâruh*, thk. Ali Zülfikâr Şakir, Dâru’l-Garbi’l-İslamî, 1984, s. 68.

³⁸³ İbn Sa‘îd el-Endulusî, *Neşvetu’t-Tarab fi Târîhi Câhiliyyeti’l-‘Arab*, thk. Nusret Abdurrahman, Mektebetu’l-Aksa, Amman bty, c. 1, s. 589.

sene Huzeylilerin memleketinde bulunan bir mağaradaki balı alıyormuş. Bunu haber alan Huzeyliler onu takip etmeye başlamışlar.³⁸⁴

Bir gün Teebbeta Şerran arkadaşları ile beraber mağaraya gitmiştir. Arkadaşları onu halatla mağaraya sarkıtınca, onları takip eden Huzeyliler mağaranın başında bulunan Teebbeta Şerran'ın arkadaşlarına saldırmış ve onları oradan uzaklaştırmışlar. Mağaranın başında bekleyen Huzeyliler Teebbeta Şerran'ın bağlı olduğu halatı hareket ettirmişler. Teebbeta Şerran bakınca Huzeyliler ona yukarı çıkmasını söylemişler. Teebbeta Şerran: "Hangi koşulla yukarı çıkayım. Fidyeye ile serbest bırakmanız koşuluyla mı?" diye sormuş. Huzeyliler: "Koşulsuz," demişler. Teebbeta Şerran: "Beni öldürüp kestiğim balı da yiyeceksiniz değil mi! Asla bunu yapmam," demiş. Sonra Teebbeta Şerran kestiği balı mağaranın ağzından kayalara akıtmış. Deri kırbayı göğsüne bağlayıp bala yapışmış ve balın üzerinde kayarak dağın dibine kadar sağ salim inmiş ve kalkıp gitmiş. İndiği yer ile dağın tepesinde bulunan Huzeyliler arasında üç günlük mesafe varmış.³⁸⁵

Anlam: "Fehm kabilesinin yanına döndüm, az kaldı ki dönmeyecektim. O kabile (Huzeyl kabilesi, hayretler içinde) ısıklık çalarken bunun gibi birçok (tehlikeli) olaydan uzaklaştım."

İstishâd Yönü: Mukârebe fiillerinden عسى ve كاد fiilleri nâkıs olan كان gibi ismini merfû haberini mansûb yapar. Ancak عسى ve كاد fiillerinin haberi çoğunlukla Muzârî' fiil şeklinde gelir. Bazen ism-i fâil şeklinde de gelir. Şâhid beyitte كاد 'nin haberi آيا şeklinde ism-i fâil olarak gelmiştir. Bu kullanım da azdır.³⁸⁶

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; Şerhu İbn 'Akil; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; el-İrşâd li'l-Kîşî; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahu'l-Mesâlik; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu'l-Hudarî;

³⁸⁴ el-Bağdâdî, **Hizânetu'l-Edeb...**, c. 7, s. 474.

³⁸⁵ el-Bağdâdî, **Hizânetu'l-Edeb...**, c. 7, s. 474.

³⁸⁶ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 231.

ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Delîlu's-Sâlik; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; el-Behcetü'l-Merdiyye.

Beyit No: 46

Beytin Metni: عَسَى الْكَرْبُ الَّذِي أَمْسَيْتُ فِيهِ يَكُونُ وَرَاءَهُ فَرَجٌ قَرِيبٌ

Şair: Hudbe b. Haşrem el-'Uzrî³⁸⁷ (ö. 50/670)

Bahir: Vâfir

Sözlük: الْوَرَاءُ : Sana görülmeyen ön veya arka.³⁸⁹ كَرْبٌ كَرْوْبٌ : Üzüntü, sıkıntı, tasa.³⁸⁸

K. Matla'ı:³⁹⁰ طَرِبْتُ وَأَنْتَ أَحْيَانًا طُرُوبٌ وَكَيْفَ وَقَدْ تَعَلَّكَ الْمَشِيبُ

M. Rivayet:³⁹¹ عَسَى الْهَمُّ الَّذِي أَمْسَيْتُ فِيهِ يَكُونُ وَرَاءَهُ فَرَجٌ قَرِيبٌ

Hikâye: Şair Hudbe (ö. 50/670) ve amcasının oğlu Ziyâde, aileleri ile birlikte hac için yola çıkmışlar. Hudbe'nin kızkardeşi Fatıma da onlarla birlikteymiş. Yolda yürürken Ziyâde devesinden inip Fatıma'nın duyabileceği bir şekilde müstehcen içerikli bir recez okumuş. Bunu gören Hudbe öfkelenmiştir. O da devesinden inip Ziyâde'nin kervanda olmayan Ummu Kasım ismindeki kız kardeşine aynı

³⁸⁷ Hudbe b. Haşrem el-'Uzrî (ö. 50/670): Ebû Suleyman olarak bilinen Hudbe, İslam devriinin fasih şairlerindendir. Annesi, iki bacısı ve dört kardeşi olmak üzere ailenin tümü şairdir. Genç yaşta öldürüldüğünden şiirlerinin ancak bir bölümü muhafaza edilebilmiştir. Bize ulaşan şiirlerinin birçoğunu infazı için bekletildiği hapisnede ve öldürüleceği yere götürülürken inşâd etmiştir. Muaviye devrinde öldürdüğü kişinin oğlu tarafından kısas edilmiştir. ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, c. 8, s. 78; Hudbe b. Haşrem el-'Uzrî, **Şi'ru Hudbe b. Haşrem el-'Uzrî**, thk. Yahya el-Cubûrî, Dâru'l-Kalem, Kuveyt 1406/1986, s. 7.

³⁸⁸ el-Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsu'l-Mûhît**, "فصل الكاف" mad.

³⁸⁹ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs**, "ورأ" mad.

³⁹⁰ Hudbe el-'Uzrî, **Şi'ru Hudbe b. Haşrem el-'Uzrî**, s. 57.

³⁹¹ Ahmed b. Muhammed en-Nahvî en-Nahhâs, **İ'rabu'l-Kur'an**, thk. Abdulmun'im Halil İbrahim, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1421/2000, c. 4, s. 124.

müstehcenlikte bir recez okuyunca Ziyâde, Hudbe'ye küfretmiş. Hudbe de karşılık vermiş ve uzun bir süre birbirlerine küfretmişler.³⁹²

Kervandakiler aralarında kavga çıkar endişesiyle, ikisine de hac yolunda olduklarını hatırlatmış, sınırlarına hakim olmaları için nasihat etmişler. Hudbe'nin kızgınlığı, Ziyâde'nin kendisine daha fazla haksızlık ettiğini düşündüğü için daha fazlaymış. Çünkü Ziyâde, Hudbe'nin kızkardeşinin duyacağı tarzda şiir söylemiştir. Ancak Hudbe'nin okuduğu şiiri, Ziyâde'nin kız kardeşi kervanda olmadığı için duymamıştır.³⁹³

Hac ibadetlerini yapıp memleketlerine dönünceye kadar birbirleriyle konuşmamışlardır. Döndükten sonra birbirlerine hiciv şiirleri inşad etmişlerdir. Hudbe, Ziyâde'yi takip etmiş ve bir gaflet anında Ziyâde'yi katledip şehirden kaçmıştır. O sırada Medine valisi olan Sa'id b. el-'As (624/679), kaçan Hudbe'ye karşılık ailesini ve amcasını Medine'de hapsedmiş. Hudbe bunu duyunca ailesini ve amcasını hapisten kurtarmak için gelip teslim olmuş. Ziyâde'nin kardeşi Abdurrahman o devrin İslam halifesi olan Muâviye'nin huzuruna çıkana kadar Hudbe Medine'de hapiste kalmış.³⁹⁴

Muâviye (602/680) Medine valisine: “Kanıtlar kesinleşince Hudbe'ye kısas uygula,” diye mektup göndermiş. Ancak Vali, hüküm vermekten çekinmiş. Hudbe ve öldürülenin kardeşini Muâviye'ye göndermiş. Muâviye, Hudbe'den vakayı anlatmasını isteyince Hudbe: “Mensûr veya manzûm nasıl anlatmamı istersen öyle anlatayım,” demiş. Muâviye: “Manzûm olarak anlat,” demiş. Hudbe vakayı şiirsel bir biçimde anlatmış ve şiirin son kısmında şöyle demiş:

رُمِينَا فَرَامِينَا فَصَادَفَ رَمِينَا مَنَائِيَا رَجَالٍ فِي كِتَابٍ وَفِي قَدْرِ
وَأَنْتَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ فَمَا لَنَا وَرَأَاكَ مِنْ مَعَدِّي وَلَا عَنْكَ مِنْ قَصْرِ
فَإِنْ تَكُ فِي أَمْوَالِنَا لَمْ تُضِقْ بِهَا ذِرَاعًا وَإِنْ صَبَّرْتُ فَتَصْبِرُ لِلصَّبْرِ

³⁹² el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 9, s. 335-340; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, c. 8, s. 78.

³⁹³ el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 9, s. 335-340; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, c. 8, s. 78.

³⁹⁴ el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 9, s. 335-340; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, c. 8, s. 78.

“Bize (ok) atıldı, biz de attık. Atışımız kitapta ve kaderde (eceli gelmiş) kişilerin ölümüne rastgeldi. Sen müminlerin emirisin senden başka kimseye gitmemiz mümkün değil ve seni sınırlandıracak kimse de yoktur. Şayet malımızla olacaksa (diyet konusunda) cimrilik yapmayız. Şayet sabır (hapis) çekmemiz gerekiyorsa sabır (hapis) için de sabrederiz.”³⁹⁵

Muâviye: “Ey Hudbe! Gördüğüm kadar onu öldürdüğünü itiraf ediyorsun,” demiş, ve Abdurrahman’a dönerek: “Ziyâde’nin oğlu var mı?” diye sormuş. Abdurrahman: “Evet, Misver isminde daha büluğ çağına gelmemiş bir oğlu var. Ben amcasıyım, babasının kanının sahibiyim,” deyince Muâviye: “Oğlu babasının kanını almaya daha müstehaktır,” demiş ve Hudbe’yi yine Medine’ye hapse göndermiş. Misver büluğ çağına gelene kadar Hudbe üç sene hapis yatmış.³⁹⁶

Üç seneden sonra Medine valisinin gözetiminde ve Medine halkının gözü önünde Misver babasının katilini bıçakla öldürmüş. Söz konusu kasidemiz de bu mahpusluk devrinde yazılmıştır.³⁹⁷

Anlam: “İçine düştüğüm üzüntüden sonra yakın bir ferahlığın gelmesi beklenir.”

İstişhâd Yönü: عسى fiilinin haberi olan muzâri‘ fiil çoğunlukla أن (masdariyye) edatıyla birlikte gelir. Ancak bazen أن olmadan da gelir. Şâhid beyitte عسى ’nın haberi konumunda olan يُكُونُ fiili أن ile gelmemiştir. Bu şekildeki kullanımı az olup Sîbeveyhi’nin görüşüdür. Basra ekolünün çoğunluğuna göre bu kullanım, şiir zaruretinin dışında caiz değildir.³⁹⁸

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu’l-Murâdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hâşiyetu’s-Sabbân; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Evdahu’l-Mesâlik; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’l-Hudarî;*

³⁹⁵ el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 9, s. 335-340; ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, c. 8, s. 78.

³⁹⁶ el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 9, s. 335-340; ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, c. 8, s. 78.

³⁹⁷ el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 9, s. 335-340; ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, c. 8, s. 78.

³⁹⁸ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 232.

ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Delîlu's-Sâlik; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; el-Behcetü'l-Merdiyye.

Beyit No: 47

Beytin Metni: رُبْعٌ عَفَا مِنْ بَعْدِ مَا قَدِ انْمَحَى قَدْ كَادَ مِنْ طُولِ الْبَلَى أَنْ يَمْصَحَا

Şair: Ru'be b. 'Accâc et-Temîmî

Bahir: Recez-i Meştûr

Sözlük: رُبْعٌ, رُبْعٌ, رَبَاعٌ : Mahalle, menzil, ev.³⁹⁹ عَفَا الْمَنْزِلُ : Ev belirsiz olmak, silinmek.⁴⁰⁰ مَصْحًا, مُصَوِّحًا, مَحَى : Bir şeyin kalıntılarının yok olması.⁴⁰¹ مَحَى, مَحِيًّا, اِنْحَى : Bir şeyin kalıntılarının yok olması.⁴⁰² مَصَحَتِ الدَّارُ

M. Rivayet: رَسَمَ عَفَا مِنْ بَعْدِ مَا قَدِ انْمَحَى قَدْ كَادَ مِنْ طُولِ الْبَلَى أَنْ يَمْصَحَا⁴⁰³

رُبْعٌ عَفَا الدَّهْرُ طَوْلًا فَانْمَحَى قَدْ كَادَ مِنْ طُولِ الْبَلَى أَنْ يَمْصَحَا⁴⁰⁴

Şair Ru'be, bir beyitten oluşan bu şiirinde sevgilisinin terk edilmiş ve yıkılmış evinden bahsetmektedir.⁴⁰⁵ Tek bir beyitten oluşması ve şair Ru'be'nin dilinin de ağır olması şiirin iyi anlaşılmasına neden olmuştur.

Anlam: “İzlerinin yok olmasıyla ev yok oldu. Zaten uzun zaman yıpranmasından dolayı yok olması an meselesiydi.”

³⁹⁹ el-Cevherî, **es-Sihâh**, “ربع” mad.

⁴⁰⁰ Muhammed el-Ezdî, **Cemheretu'l-luğa**, “عفو” mad.

⁴⁰¹ İbn Sîde, **el-Muhkem**, “محي” mad.

⁴⁰² İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “مصح” mad.

⁴⁰³ el-'Aynî, **el-Mekâsîdu'n-Nahviyye**, c. 2, s. 711.

⁴⁰⁴ el-'Aynî, **el-Mekâsîdu'n-Nahviyye**, c. 2, s. 711.

⁴⁰⁵ el-'Aynî, **el-Mekâsîdu'n-Nahviyye**, c. 2, s. 711.

İstişhâd Yönü: Bir önceki beyitte عسى için söylediğimiz kaidelerin tam aksi için geçerlidir. Yani كاد 'nin haberi olan muzârî' fiil, çoğunlukla أن edatı almaksızın gelirken, bazen أن ile geldiği de görülmektedir. Şâhid beyitte كاد 'nin haberi olan أن يَمْصَحَا muzârî' fiil أن ile gelmesi nadir olan kullanıma göredir.⁴⁰⁶

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; el-Behcetü'l-Merdıyye; Şerhu İbn Ye'îş; Evdahu'l-Mesâlik; Şerhu İbn 'Usfür.

Beyit No: 48

Beytin Metni: يُوشِكُ مَنْ فَرَّ مِنْ مَنِيَّتِهِ فِي بَعْضِ غَرَائِهِ يُؤَافِقُهَا

Şair: Umeyye b. Ebi's-Salt es-Sekafî⁴⁰⁷ (ö. 8/630 [?])

Bu beyit 'İmrân b. Hitân'nın divanında geçer.⁴⁰⁸ Ayrıca bazı eserlerde Hâricîlerden bir adama isnad edilmiştir.⁴⁰⁹

Bahir: Münserih

⁴⁰⁶ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 232.

⁴⁰⁷ Umeyye b. Ebi's-Salt es-Sekafî (ö. 9/631): Arapların ittifakıyla Sakîflilerin en büyük şairi olan Umeyye b. Ebi's-Salt Câhiliye devrinin şairidir. Babası Ebu's-Salt ve sahabe olan oğlu Kasım da kendisi gibi şairdirler. Kitaplar okumuş, putlardan uzak durmuş ve içkiyi kendine yasak kılmıştı. Okuduğu kitaplarda Hicâz'dan bir peygamber geleceğini bildiğinden kendisinin peygamber olmasını istiyordu. Hz. Muhammed (s.a.v.) peygamber olarak gönderilince kıskanıp iman etmemiştir. Şiirlerinde Allah'ın birliğinden, hanif dininden bahseder. Ancak Bedir savaşında öldürülen müşriklere de ağıt yakmıştır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) onunla ilgili: "Dili iman etti ancak kalbi inkâr etti," demiştir. A'râf suresinin 175. ayetinin Umeyye ile ilgili nazil olduğu da söylenmiştir. Hicretin dokuzuncu senesinde Tâif'te ölmüştür. İbn Kuteybe ed-Dîneverî, el-Me'ârif, Dâru'l-me'ârif, bty, c. 1, s. 60; Ahmed b. Ali b. Hacer el,'Askalânî, el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe, thk. 'Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Ma'ûd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1364/1945, c. 1, s. 384.

⁴⁰⁸ 'İmrân b. Hitân, Divânu 'İmrân b. Hitân, s. 123.

⁴⁰⁹ İbn Hişâm, Tahlîsu's-Şevâhid ve Telhîsu'l-Fevâid, s. 323; eş-Şenkîfî, ed-Dururu'l-Levâmi', c. 2, s. 136.

Sözlük: وَافَقَ⁴¹¹ : غَفَرٌ , يَغْفِرُ , غَفَارَةٌ , الْغَيْرَةُ⁴¹⁰ : Ölüm. المَتَى وَالْمَيِّتَةَ الْمُؤْتِ : Gaflet, dikkatsizlik.

يُؤَافِقُ مُؤَافِقَةً⁴¹² : karşılaşmak, anlaşmak, uzlaşmak.

K. Matla'ı: 413 بَاتَتْ هُمُومِي تُرَى طَوَارِقُهَا أَكْفُ عَيْنِي وَالِدَمْعُ سَابِقُهَا

M. Rivayet: 414 يَوْمًا عَلَى غِرَّةٍ يُؤَافِقُهُ

Anlam: “(Savaşta) ölümden kaçan kişinin bazı gaflet anlarında ölümle karşılaşması an meselesidir.”

İstîşhâd Yönü: Bu beyitte يوشك 'nun haberi يوافقها fiili olup أن siz gelmiştir.

Bu da az bir kullanımdır. Çünkü çoğunlukla يوشك 'nun haberi أن ile gelir.⁴¹⁵

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu İbn Ye'îş; Şerhu İbn 'Uşfûr; Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahû'l-Mesâlik; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu'l-Hudarî; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Delîlu's-Sâlik; el-Behcetü'l-Merdiyye; Şerhu Şuzuri'z-Zeheb.

Beyit No: 49

Beytin Metni: سَقَّاهَا دُؤُورًا أَلْحَلَامَ سَجَلًا عَلَى الظَّمَا وَقَدْ كَرَبَتْ أَعْنَافُهَا أَنْ تَقَطَّعَا

Şair: Ebû Zeyd el-Eslemî⁴¹⁶

⁴¹⁰ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “منى” mad.

⁴¹¹ er-Râzî, Muhtâru's-Sihâh, “غرر” mad.

⁴¹² İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “وقف” mad.

⁴¹³ Umeyye b. Ebi's-Salt es-Sekafî, Dîvânu Umeyye b. Ebi's-Salt, thk. Seci' Cemil el-Cubeylî, Dâru Sâdır, Beyrut 1998, s. 169.

⁴¹⁴ İbn 'Asâkir, Târîhu Dımaşk, c. 9, s. 283.

⁴¹⁵ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 234.

⁴¹⁶ İncelenen kaynaklarda şair hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Bahir: Tavîl

Sözlük: سَجَلٌ , سِجَالٌ : İçti su dolu kova.⁴¹⁸ Hilm, akıl.⁴¹⁷ الحِلْمُ , أَحْلَامٌ , حُلُومٌ

ظَمًا , الظَّمُّ

susuzluk.⁴¹⁹

K. Matla'ı: ⁴²⁰ مَدَحْتُ عُرُوقًا لِلنَّدَى مَصَّتِ الثَّرَى حَدِيثًا فَلَمْ تَهْمُمْ بِأَنْ تَتَزَعَّرَعَا

M. Rivayet: ⁴²¹ سَقَاهَا إِلَهُ النَّاسِ سَجَلًا عَلَى الظَّمَا وَقَدْ كَرِهَتْ أَعْنَاقُهَا أَنْ تَقَطَّعَا

⁴²² سَقَاهَا ذُؤُوءَ الْأَرْحَامِ سَجَلًا عَلَى الظَّمَا وَقَدْ كَرِهَتْ أَعْنَاقُهَا أَنْ تَقَطَّعَا

Hikâye: Şair Ebû Zeyd el-Eslemî, Medine valisi İbrahim b. Hişâm'ı övmek için yola çıkar. Yolda Medine'de bulunan Zubeyr ailesini övmeyi hedefleyen Sa'dî diye bilinen Ebû Vecze es-Sulemî ile karşılaşır ve yol arkadaşı olur. Ebû Vecze: "İstersen elde edeceğimiz ikramlara ortak olalım," der. Ebû Zeyd: "Hayır olmaz, çünkü ben sultanları övüyorum. Sen ise normal insanları övüyorsun," diye cevap verir. Medine'ye girdikerinde Ebû Zeyd, Vali İbrahim b. Hişâm'ın huzuruna çıkar ve aşağıdaki şiirle onu methetmeye başlar:

يَا بَنَ هِشَامٍ يَا أَحَا الْكِرَامِ

"Ey Hişâm'ın oğlu! Ey soyluların kardeşi!"

Vali (sözünü keserek): "Ben ancak soyluların kardeşiyim, (öyle mi) yani ben soylulardan değilim," der. Sonra da Ebû Zeyd'in kırbaçlanmasını söyler. Hiçbir ikram alamadığı gibi üstüne kırbaçlanan Ebû Zeyd dönüşte bahis mevzusu beytin

⁴¹⁷ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs**, "حلم" mad.

⁴¹⁸ Muhammed el-Ezdî, **Cemheretu'l-Luğa**, "سجل" mad.

⁴¹⁹ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, "ظما" mad.

⁴²⁰ el-'Aynî, **el-Mekâsıdu'n-Nahviyye**, c. 2, s. 22.

⁴²¹ Muhammed b. Hâşim, Sa'îd b. Hâşim el-Hâlidî, **Hamâsetu'l-Hâlidiyeyn**, thk. Muhammed Ali Dikka, Vezâretu's-Sekâfe, el-Memleketu'l-'Arabiyeti's-Sûriyye 1415/1995, s. 65.

⁴²² Muhammed b. Yezîd el-Muberrid, **el-Kâmil fi'l-Luğa ve'l-Edeb**, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire 1417/1997, c. 1, s. 155.

bulunduğu kaside ile Medine valisini hicveder. Ebû Vecze'ye ise methettiği Zubeyr ailesinden her sene olmak üzere altmış vask (deve yükü) hurma ayrılır.⁴²³

Anlam: “Susuzluktan boyunları kopmak üzere iken, akıl sahipleri onlara kovalarla su verdiler.”

İstişhâd Yönü: Mukârebe fiillerinden olan كرب 'nin haberi, çoğunlukla أن (mastariyye) edatından yoksun olarak gelir. Ancak bazen أن edatı ile de gelmektedir. Şâhit beyitte, aslı تَقَطَّع olup ت harfi hazfedilmiş olan تَقَطَّع fiili muzarinin أن ile gelmesi buna kanıt olmuştur.⁴²⁴

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu İbn 'Uşfûr; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tevdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahu'l-Mesâlik; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu'l-Hudarî; Şerhu İbn 'Akîl; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Delîlu's-Sâlik; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; el-Behcetü'l-Merdiyye; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb

Beyit No: 50

Beytin Metni: يُوشِكُ مَنْ فَرَّ مِنْ مَنِيَّتِهِ فِي بَعْضِ غَرَائِهِ يُؤَافِقُهَا

Bu beyit 48'inci beyitte de geçtiği için burada sadece İstişhâd yönüyle yetineceğiz.

İstişhâd Yönü: كاد ve أوشك fiillerinin dışında kalan mukârebe fiillerinin tümü gayr-ı mutasarriftir. Yani sadece mâzileri olur. Ancak bu iki fiilin mâzisi de

⁴²³ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 2, s. 22.

⁴²⁴ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 235.

Muzâri'si de vardır. Şâhid beyitte أوشك fiilinin Muzâri'i olan يوشك fiili geçmektedir.⁴²⁵

Beyit No: 51

Beytin Metni: فَإِنَّكَ مُوشِكٌ أَنْ لَا تَرَاهَا وَتَعُدُّو دُونَ غَاضِرَةِ الْعَوَادِي

Şair: Ebû Sahr Kuseyyir b. Abdurrahmân el-Huzâî⁴²⁶ (ö. 105/723)

Bahir: Vâfir

Sözlük: عَاضِرَةٌ : Ümmülbenin'in : عَدَا : Kaçmak, uzaklaştırmak.⁴²⁷ عَادِيَةٌ : Bir şeyden engelleyen iş.⁴²⁹ (Abdulaziz b. Mervan'ın kızı, Ömer b. Abdulaziz'in kardeşi) cariyelerinden biri.⁴²⁸

K. Matla'ı:⁴³⁰ سَجَا أَطْعَانُ غَاضِرَةَ الْعَوَادِي بَعِيرٍ مَشُورَةٌ عَرَضًا فُؤَادِي

M. Rivayet:⁴³¹ فَإِنَّكَ مُوشِكٌ أَنْ لَا تَرَاهَا وَتَعُدُّو دُونَ غَاضِرَةِ الْعَوَادِي

Anlam: “Sen Ğâdire'den engelleri uzaklaştırırken az kaldı onu görmeyecektin.”

İstişhâd Yönü: Şâhid beyitte أُوشِكُ'nin ism-i faili olan مُوشِكٌ kullanılmıştır.

Bu kullanım nadirdir.⁴³²

⁴²⁵ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 237.

⁴²⁶ Ebû Sahr Kuseyyir b. Abdurrahmân el-Huzâî (ö. 105/723): Medineli olmasına rağmen genellikle Mısır'da ikamet etmiştir. Abdulmelik b. Mervan'ın huzuruna çıktığında, görünüşü hoşuna gitmese de edebi yönünü öğrenince ona ilgi göstermişti. Devrinin en parlak şairiydi. Gulât-ı şîa'dan olduğu ve tenasuha inandığı da rivayet edilir. Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, c. 9, s. 3123-3159.

⁴²⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “عدا” mad.

⁴²⁸ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 2, s. 705.

⁴²⁹ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “عدو” mad.

⁴³⁰ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 2, s. 705.

⁴³¹ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl*, thk. Hasan Hindâvî, Dâru'l-kalem, Dımaşk, bty. c. 4, s. 372.

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidü'l-Kubrâ; İrşâdu's-Sâlik; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu İbn 'Akîl; el-Mekâsıdu's-Şâfiye; Şerhu't-Tasrih 'ale't-Tevdih; Evdahu'l-Mesâlik; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hâşiyetu's-Sabbân; Hem'u'l-Hevâmi'; İrtişâfu'd-Darb; el-Metâli'u's-Sa'ide; Tahlîsu's-Şevâhid ve Telhîsu'l-Fevâid; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye.*

2.12. إِنَّ VE BENZERLERİ

Beyit No: 52

Beytin Metni: فُفُلْتُ عَسَاهَا نَارُ كَأْسٍ وَعَلَّهَا تَشَكِّي فَأَتِي نَحْوَهَا فَأَعُوذُهَا

Şair: Sahr b. Ca'd el-Hudarî⁴³³ (ö. 140/757)

Şairin ismi bir eserde Sahr b. el-'Üd el-Hadramî olarak geçmektedir.⁴³⁴

Bahir: Tavîl

Sözlük: كَأْسٌ : Bir kadının (Buceyr b. Cundub'un kızı) ismi.⁴³⁵ تَشَكِّي تَشَكِّيَا :

Hastalanmak, hastalıktan şikayet etmek.⁴³⁶

K. Matla'ı:⁴³⁷ تَذَكَّرْتُ كَأْسًا إِذْ سَمِعْتُ حَمَامَةً بَكَتْ فِي دُرَى نَخْلٍ طَوَالَ جَرِيدِهَا

M. Rivayet:⁴³⁸ فُفُلْتُ عَسَاهَا نَارُ كَأْسٍ وَعَلَّهَا تَشَكِّي فَأَمْضِي نَحْوَهَا وَأَعُوذُهَا

فُفُلْتُ عَسَاهَا نَارُ كَأْسٍ وَعَلَّهَا تَشَكِّي فَأَتِي نَحْوَهَا فَأَزُورُهَا⁴³⁹

⁴³² İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 238.

⁴³³ Sahr b. Ca'd el-Hudarî (ö. 140/757): Fasih bir şair olup, Emeviler ve Abbasiler döneminde yaşamıştır. Ke's bnt. Buceyr adında bir kıza tutkunmuş. Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, c. 22, s. 40; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, c. 3, s. 201.

⁴³⁴ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 2, s. 720.

⁴³⁵ es-Suyûtî, *Şerhu Şevâhidi'l-Muğnî*, Lucnetu't-turâsi'l-'arabî, 1385/1966, c. 1, s. 447.

⁴³⁶ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “شكي” mad.

⁴³⁷ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 2, s. 720.

⁴³⁸ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, c. 22, s. 40.

Hikâye: Bir zamanlar şair Sahr, tutulmuş olduğu amcasının kızı Ke's'e iltifatta bulunur. Bir gün Ke's'in erkek kardeşi Vakkâs, Sahr ile karşılaşır kendisine: "Ya Sahr sen amca kızının dillere düşmesine neden oluyorsun. Vallahi biz istemeden o sana varamaz. Doğrusunu söylemek gerekirse biz de seni istemiyoruz. Ancak gerçekten onunla evlenmek istiyorsan dillere düşeceğimize sizi evlendirebiliriz. Fakat eğer bu evliliği istemiyorsan onun hakkında ileri geri konuştuğunu duymayayım. Aksi takdirde yemin ederim ki kılıcımla sana dalarım," der. Bunun üzerine Sahr da: "Vallahi onunla evlenmek istiyorum," der.⁴⁴⁰

Vakkâs kardeşini onunla evlendirmek için kendisine randevu günü verir. Randevu gününde Vakkâs hayvan kesip kavmini toplayınca Sahr ağırdan alır. Bu durumu gören Vakkâs ona bir kişi gönderip gelmesini ister, ama Sahr yine ağırdan alır. Bu duruma kızan Vakkâs kız kardeşini kabileden Hisn adında bir kişi ile evlendirir.⁴⁴¹

Düğün merasimi bitip millet dağılınca, merasime katılanlardan biri Sahr'a durumu bildirir. Sahr da o gece oradan ayrılır ve Ke's'i şöyle hicveder:

وَأَنكَحَهَا حَصْنًا لِيَطْمِسَ حَمْلَهَا وَقَدْ حَمَلْتُ مِنْ قَبْلِ حَصْنٍ وَجَرَّتِ

"Hamileliğini örtbas etmek için Ke's'i Hisn ile evlendirdi. Oysa Ke's, Hisn ile evlenmeden önce hamileydi, hamilelik dönemi uzadı (dokuz ayı geçti)."

Bu mesele Medine'ye ulaşır. O dönemde de Medine'nin valisi Hz. Osman'ın valilerinden Târik'tır. Onun huzurunda mesele tartışılır. Orada Sahr'ı hiç sevmeyen Hazm adında bir kişi de vardır. Ke's'e iftira attığına dair Sahr'ın aleyhinde şahid getirirler. Böylece Sahr'a hadd (şeri ceza) uygulanır.⁴⁴²

Anlam: "Dedimki keşke Ke's'in (sevdiği kız) ateşi çıkıp hastalansaydı da gidip onu ziyaret etseydim."

⁴³⁹ es-Suyûtî, *Şerhu Şevâhidi'l-Muğnî*, c. 1, s. 447.

⁴⁴⁰ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, c. 22, s. 40.

⁴⁴¹ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, c. 22, s. 40.

⁴⁴² Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, c. 22, s. 40.

İstişhâd Yönü: Bir lugatta عَسَى kelimesi إِنَّ ve benzerlerinden sayılmış ve لعل manasında kullanılmıştır. Bu şekildeki عَسَى 'nın isminin zamir olması gerekir. Şâhid beyitte عَسَى kelimesi, لَعَلَّ kelimesinin manasında olup ismi zamir olan ها , haberi ise نَأْ kelimesidir.⁴⁴³

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tevdîh; Evdahu'l-Mesâlik; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hâşiyetu's-Sabbân; Hem'u'l-Hevâmi'; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Şerhu Şevâhidi'l-Muğnî.

Beyit No: 53

Beytin Metni: وَكُنْتُ أَرَى زَيْنًا كَمَا قَيْلَ سَيِّدَا إِذَا إِنَّهُ عَبْدُ الْقَمَّا وَاللَّهَّازِمِ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

Sözlük: سَادَ يَسُودُ سِيَادَةً فَهُوَ سَيِّدٌ : Asil olmak, şerefli olmak, onurlu olmak, saygın olmak.⁴⁴⁴ الْقَمَّا : Başın arka tarafı, ense.⁴⁴⁵ هَازِمٌ , هُزْمَةٌ : Alt ve üst damağın kökü, kulakların altında sakalın bittiği kemikler, çene kemiği.⁴⁴⁶ عَبْدُ الْقَمَّا وَاللَّهَّازِمِ : Ense ve boğazın kulu. Zillet ve adilikten kinâyettir.⁴⁴⁷

⁴⁴³ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 245.

⁴⁴⁴ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, "سود" mad.

⁴⁴⁵ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, "قفو" mad.

⁴⁴⁶ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, "لهزم" mad.

⁴⁴⁷ el-'Aynî, el-Mekâsîdu'n-Nahviyye, c. 2, s. 718.

M. Rivayet:⁴⁴⁸ وَكُنْتُ أَرَى زَيْدًا كَمَا قَبِلَ سَيِّدًا إِذَا أَنَّهُ عَبْدُ الْقَعَا وَاللَّهَازِمِ

Anlam: “Ben Zeyd’i -denildiği gibi- asıl zannedirdim. Bir de gördüm ki o ense ve boğazın kuludur.”

İstişhâd Yönü: إذا الفجائية ’den sonraki اِنَّ edatı hem meftûh hem de meksûr okunabilir. Şâhid beyitte geçen اِنَّهُ عَبْدُ الْقَعَا وَاللَّهَازِمِ cümlesindeki اِذَا edatından sonra isim cümlesinin gelme zorunluluğundan ötürü اِنَّ meksûr okunabilir. Çünkü cümlenin başındaki اِنَّ meksûr okunur. Meftûh da okunabilir. Şöyle ki اِنَّ edatı, kendisinden sonraki isimle birlikte mastar kalıbına girip mübtedâ, haber de mahzûf olur. O zaman cümlenin takdiri فَاِذَا الْعُبُودِيَّةُ حَاصِلَةٌ şeklinde olur.⁴⁴⁹

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tevdîh; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdahu’l-Mesâlik; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’l-Hudarî; ed-Duraru’l-Levâmî; Hem’u’l-Hevâmi; Delîlu’s-Sâlik; el-Behcetü’l-Merdiyye; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb.

Beyit No: 54

Beytin Metni: أَوْ تَخْلِفِي بِرَبِّكَ الْعَلِيِّ أَيْ أَبُو ذَيْالِكِ الصَّبِيِّ

Şair: Ru‘be b. ‘Accâc et-Temîmî

Bahir: Recez

⁴⁴⁸ el-Muberrid, **el-Muktedab**, thk. Muhammed Abdulhâlik ‘Adîme, byy, bty, II/351; el-‘Aynî, **el-Mekâsıdu’n-Nahviyye**, c. 2, s. 718.

⁴⁴⁹ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 249.

Sözlük: حَلَفَ يَحْلِفُ حَلْفًا حَلْفًا حَلْفًا : Yemin etmek, ant içmek.⁴⁵⁰ الرَّبُّ : Sahip, efendi, yönetici, eğitmen, tamamlayıcı.⁴⁵¹ ذِيَالِكِ , ذَاكَ 'nin tasğiridir : Şuncağız.⁴⁵²

K. Matla'ı: ⁴⁵³ لَتَفْعُدَنَّ مَفْعَدَ الْقَصِيِّ مِئِّي ذِي الْقَادُورَةِ الْمُقْلِيِّ

Hikâye: Ru'be b. 'Accâc daha çocukları yokken karısının da hamile olmadığı bir vakitte yolculuğa çıkar. Yolculuktan dönerken evde bir çocuk görür ve karısına:

لَتَفْعُدَنَّ مَفْعَدَ الْقَصِيِّ مِئِّي ذِي الْقَادُورَةِ الْمُقْلِيِّ
أَوْ تَحْلِفِي بِرَبِّكَ الْعَلِيِّ أَنِّي أَبُو ذِيَالِكِ الصَّبِيِّ

“Sen, benim bu çocuğun babası olduğuma yüce Rabbine yemin edene dek, vallâhi nefret edilen ve pislik sahibinin benden uzak olan konumunda oturacaksın,” der. Eşi

şöyle cevap verir:

لَا وَالَّذِي رَدَّكَ يَا صَفِيٍّ مَا مَسَّنِي بَعْدَكَ مِنْ إِنْسِيٍّ
عَبْرَ غُلَامٍ وَاحِدٍ فِتِّيٍّ بَعْدَ امْرَأَتَيْنِ مِنْ بَنِي لُؤَيٍّ
وَأَخْرَيْنَ مِنْ بَنِي عَدِيٍّ وَحَمْسَةَ كَانُوا عَلَى الطَّرِيٍّ
وَسِتَّةَ جَاؤَامِعَ الْعَشِيِّ وَعَبْرَ تُرْكِيٍّ وَنَصْرَانِيٍّ

“Hayır, seni geri getiren Allah'a yemin ederim ki; sen gittikten sonra Luey kabilesinden iki adamdan sonra delikanlılık dönemindeki bir genç, Adiy kabilesinin geri kalanı, uzaklardan gelen beş adam, yatsı vaktinde gelen altı adam, bir Türk ve bir Hıristiyan haricinde hiçbir insan elini bana sürmemiştir.” Ru'be hemen ayağa kalkıp onun ağzını kapatır: “Allah seni kahretsin,” der ve onu boşar. Daha sonra: “Eğer ağzını kapatmasaydım bütün insanları ve cinleri söyleyecekti,” der.⁴⁵⁴

⁴⁵⁰ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “حلف” mad.

⁴⁵¹ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “رب” mad.

⁴⁵² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “ذَا” mad.

⁴⁵³ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 2, s. 723.

⁴⁵⁴ Ahmed b. Muhammed b. Hamdûn es-Silmî, *el-Fethu'l-Vedûd 'ale'l-Mekkûdî*, Dârû'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1435/2014, c. 1, s. 275.

Anlam: “Sen, benim bu çocuğun babası olduğuma yüce Rabbine yemin edene dek...”

İstişhâd Yönü: Beyitteki اِنَّ meksûr ya da meftûh okunabilir. Meksûr okunduğunda اِنَّ ve sonrası cevap-ı kase m cümlesi olarak ele alınır. Meftûh okunduğunda ise اِنَّ , ma‘mulu ile birlikte mastar te’vîline girip تَخْلِفِي fiiline mef‘ûl-u bih gayr-ı sarîh olur.⁴⁵⁵

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; ed-Duraru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdahı’l-Mesâlik; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’l-Hudarî; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb.

Beyit No: 55

Beytin Metni: أَضَاءَتْ لَكَ النَّارُ الْحِمَارَ الْمُقَيَّدَا أَعِدْ نَظْرًا يَا عَبْدَ قَيْسٍ لَعَلَّمَا

Şair: Ebû Firâs Hemmâm b. Gâlip el-Ferezdak

Bahir: Tavîl

Sözlük: أَضَاءَ يُضِيءُ : Bakmak, görmek, seyretmek, düşünmek.⁴⁵⁶ نَظَرَ يَنْظُرُ نَظْرًا

إِضَاءَةً : Aydınlatmak, ışıklandırmak.⁴⁵⁷

K. Matla’ı:⁴⁵⁸ رَأَى عَبْدُ قَيْسٍ حَقَقَةً شَوَّرَتْ بِهَا يَدَا قَابِسٍ أَلْوَى بِهَا ثُمَّ أَحْمَدَا

M. Rivayet:⁴⁵⁹ أَضَاءَتْ لَكَ النَّارُ الْحِمَارَ الْمُقَيَّدَا أَعِدْ نَظْرًا يَا عَبْدَ قَيْسٍ فَرُبَّمَا

⁴⁵⁵ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 249.

⁴⁵⁶ ez-Zebîdî, Tâcu’l-‘Arûs, “نظر” mad.

⁴⁵⁷ İbn Manzûr, Lisânu’l-‘Arab, “ضوأ” mad.

⁴⁵⁸ el-Ferezdak, dîvân u’l-Ferezdak, c. 1, s. 45.

Hikâye: Cerir bir kasidesinde ‘Adî b. Cundub’un ailesinden olan Abdukays ile iftihar eder. Ferezdak da bu beytin içerisinde olduğu kaside ile Cerir’i hicvedip Abdukays’ı eleştirir.⁴⁶⁰

Anlam: “Bir kez daha bak ey Abdukays! Umulur ki ateş, bağlanmış eşeği sana görünür kılar.”

İstîşhâd Yönü: ما’ı kâffe اِنَّ ve benzerlerinin sonuna bitiştiğinde amellerini iptal eder. Çünkü bu durumda söz konusu harfler isme has olan özelliklerini kaybederler. Şâhid beyitte bulunan لعلمأضأت cümlesinde ما’ı kâffe لعل ’den sonra gelip amelini iptal etmiştir.⁴⁶¹

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu’s-Şâfiye; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; ed-Duraru’l-Levâmi’; Hem‘u’l-Hevâmi’; Hâşiyetu’s-Sabbân; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; Şerhu Katri’n-Nedâ; el-Eğânî; et-Tezyil ve’t-Tekmil fi Şerhi Kitabi’t-Teshîl; Şerhu Şevâhidi’l-Muğnî.*

Beyit No: 56

Beytin Metni: وَلَكِنَّمَا أَسْعَى لِمَجْدٍ مُؤْتَلٍ وَقَدْ يُدْرِكُ الْمَجْدَ الْمُؤْتَلُ أَمْثَالِي

Şair: Ebû Vehb Hunduc b. Hucr b. el-Hâris, **İmruulkays**⁴⁶² (ö. 540)

⁴⁵⁹ el-Ferezdak, *dîvân u’l-Ferezdak*, c. 1, s. 45.

⁴⁶⁰ Hasan Şurrâb, *Şerhu’s-Şevâhi’s-Şi’riyye...*, c. 1, s. 280.

⁴⁶¹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 254.

⁴⁶² Ebû Vehb Hunduc b. Hucr b. el-Hâris, **İmruulkays** (ö. 540): Meşhur mu’allaka sahibi ve Arapların en meşhur şairi olan İmruulkays aslen Yemenli olup Necid bölgesinde 540 yılı dolaylarında dünyaya gelmiştir. Lakabıyla meşhur olan şairin adı hakkında Muleyke, Hunduc ve Adiy olmak üzere ihtilaflar söz konusudur. Babası Hucr, Esed ve Gatafân kabilelerinin hükümdarıydı. Annesi de şair el-Muhelhil’in kız kardeşidir. İlk olarak el-Muhelhil, İmruulkays’a şiir talkîn etmiştir. Genç yaşında şiir inşâd eden, eğlenceye dalan ve haydutlarla beraber olan İmruulkays babasının uyarılarına kulak asmayınca, yirmi yaşlarında atalarının memleketi olan Hadramevt’e sürgün edilir. Aile ve kabile geleneklerine uymayan davranışları ve babasının intikamını almak için Zü’l-halâsa adındaki putun önünde ok falı çektiğinde falın olumsuz çıkması üzerine okları putun başına fırlatması gibi isyankâr tavırları İmruulkays’ın hür fikirli bir kimse olduğunu göstermektedir. Onun *Alkame b. Abede, Abîd b. Ebras ve Amr b. Kamîa* gibi şairlerle görüştüğü yolundaki rivayetler şüphelidir. İmruulkays’ın yirmi beş kasideden oluşan bir dîvânı vardır. Bu kasideler arasında Mu’allaka başta olmak üzere

Bahir: Tavîl

Sözlük: المجدُّ المروءةُ والسَّخَاءُ وَالْكَرْمُ وَالشَّرْفُ : Saygınlık, cömertlik, asalet, şeref.⁴⁶³

أسيل، köklü. ⁴⁶⁴ أَذْرَكَ إِذْرَاكَ : Yetişmek, yakalmak.⁴⁶⁵

K. Matla'ı: ⁴⁶⁶ أَلَا عَمَّ صَبَاحًا أُيُّهَا الطَّلُّ الْبَالِي وَهَلْ يَعْمَنُ مَنْ كَانَ فِي الْعَصْرِ الْخَالِي

M. Rivayet: ⁴⁶⁷ وَلَكِنَّمَا أَسْعَى لِمَجْدٍ مُؤْتَلٍ وَقَدْ يُخْرِكُ الْمَجْدَ الْمُؤْتَلُ أَمْتَالِي

Anlam: “Ancak köklü bir şeref için çalışıyorum. Muhakkak benim gibiler köklü şerefe ulaşırlar.”

İstîşhâd Yönü: Şâhid beyitte bulunan لَكِرٌّ كَافَّةً مَا وَلَكِنَّمَا أَسْعَى cümlesinde 'ma'1 kâffe 'den sonra gelip amelini iptal etmiştir.⁴⁶⁸

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu't-Tasrih 'ale't-Tavdîh; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Muğni'l-Lebîb; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu Ebyâti Sîbeveyhi; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; Şerhu İbn 'Akîl; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Şerhu Şevâhidi'l-Muğni.*

Beyit No: 57

şâhid beytimizin de içinde bulunduğu Kaside-i Lâmiyye ve Kasîde-i Bâiyye en meşhur kasideleridir. Hunduc b. Hucr el-Kindî İmruulkays, **Şerhu Dîvâni İmruulkays**, thk. Hasan es-Sendûbî, Dâru İhyâi'l-'Ulûm, Beyrut 1410/1990, s. 16; ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, c. 2, s. 1; Ahmed Savran, “İmru'ulkays b. Hucr”, **DİA**, Ankara 2000, c. 22, s. 238.

⁴⁶³ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “مجد” mad.

⁴⁶⁴ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “أئل” mad.

⁴⁶⁵ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs**, “درك” mad.

⁴⁶⁶ el-'Aynî, **el-Mekâsîdu'n-Nahviyye**, c. 1, s. 237.

⁴⁶⁷ Ebû Mensûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmail es-Se'âlibî en-Nîsâbü'rî, **Lubabu'l-Âdâb**, thk. Ahmed Hasan Lubec, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut, bty, c. 1, s. 106.

⁴⁶⁸ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 255.

Beytin Metni: قَالَتْ أَلَا لَيْتَمَا هَذَا الْحَمَامُ لَنَا إِلَى حَمَامَتِنَا وَنَضْفُهُ فَقَدِرَ

Şair: Ziyâd b. Muâviye en-Nâbiga ez-Zubyânî

Bahir: Basît

Sözlük: الحَمَامُ , الحَمَامَةُ : Güvercin, kumru, üveyik vb. küpeli her kuş.⁴⁶⁹ قَدْ :

Yeterli.⁴⁷⁰

K. Matla'ı:⁴⁷¹ يَا دَارَ مَيَّةَ بِالْعَلْيَاءِ فَالسَّنَدِ أَقْوَتْ وَطَالَ عَلَيْهَا سَالِفُ الْأَبْدِ

M. Rivayet:⁴⁷² قَالَتْ أَلَا لَيْتَمَا هَذَا الْحَمَامُ لَنَا إِلَى حَمَامَتِنَا وَنَضْفُهُ فَقَدِرَ

Hikâye: Kasidenin hikâyesi ayrı, içinde geçen şahid beytin hikâyesi ise ayrıdır. Kasidenin hikâyesi şöyledir; en-Nâbiga (ö. M. 604), Hîre Kralı Nu'man b. Münzir (ö. M. 595) 'in yakın arkadaşıydı. Öyle ki en-Nâbiga, Nu'mân'dan aldığı hediye ve ikramlarla altın bardak ve tabaklarda su içer, yemek yedi. Birgün en-Nâbiga şair Munahhal b. 'Abîd el-Yeşkurî (ö. M. 603) ile birlikte Nu'mân'ın yanında oturuyorlardı. Munahhal, en-Nâbiga'yı Nu'mân'dan gördüğü ikramdan ötürü kıskanıyordu.⁴⁷³

Bir gün Nu'mân, en-Nâbiga'ya: "Ey Ebâ Umâme! Şiirinle eşim el-Mutecerride'yi tasvir et," demiş. en-Nâbiga bir kaside yazmış ve kasidesinde el-Mutecerride'nin tüm uzuvlarını hatta söylenmesi uygun olmayanları da tasvir

⁴⁶⁹ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, "حم" mad.

⁴⁷⁰ Râgıb el-İsfahânî, **el-Mufredât**, "قدد" mad.

⁴⁷¹ Ziyâd b. Mu'âviye en-Nâbiga, **Divânu'n-Nâbiga ez-Zubyânî**, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Dâru'l-Me'ârif, Kahire bty. s. 14.

⁴⁷² en-Nâbiga ez-Zubyânî, **Divânu'n-Nâbiga ez-Zubyânî**, s. 24.

⁴⁷³ Mustafa el-Galâyînî, **Ricâlu'l-Mu'allekâti'l-'Aşr**, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 1998, s. 273-274.

etmiştir. Bunu fırsat bilen Munahhal, Nu‘mân’a: “Bu tasvir hayal mahsûlü olamaz,” demiş.⁴⁷⁴

Bundan dolayı korkan en-Nâbiga, Nu‘mân’dan kaçmış ve Şam’daki Gassân kralına iltica etmiştir. Şam’da bulunduğu vakitlerde yazmış olduğu bu kasidesinde Nu‘mân’dan özür dilemiş ve Munahhal’ın kendisi ile ilgili söylediği şeylerle alakası olmadığını dile getirmiştir.⁴⁷⁵

Şâhid beytin hikâyesine gelirsek şair, bu beyitte Zerkâ el-Yemâme adlı bir kadının sözüne ima etmektedir. Bu kadın üç gün mesafedeki uzaklığı görebiliyormuş ve bu kadının bir güvercini varmış. Birgün iki dağ arasında uçan bir güvercin sürüsü görmüş ve şöyle demiş:

لَيْتَ الْحَمَامَ لِيْهِ إِلَى حَمَامَتِيْهِ أَوْ نِصْفُهُ قَدِيْهِ تَمَّ الْحَمَامُ مِيْهِ

“Keşke bu güvercinler ve bu güvercinlerin yarısı benim güvercinim ile birlikte benim olsaydı, yeterli olurdu bana ve güvercinler yüze tamamlanmış olurdu.”⁴⁷⁶

Gördüğü güvercinler daha sonra bir avcının ağına takılmış. Onları saydıkları zaman güvercinlerin altmışaltı tane olduğunu görmüşler. Yarısı eklenince doksan dokuz olan güvercinlerin sayısı kadının güvercinin de ilave edilmesiyle yüz taneye tamamlanmış olmaktadır.⁴⁷⁷

Anlam: “Kadın, keşke bu güvercinler ve onların yarısı benim güvercinim ile birlikte benim olsaydı, bana yeterliydi, dedi.”

İstîşâd Yönü: Fiile benzeyen harflerin sonuna ما’ı kâffe bitiştiğinde amel etmez. Ancak bu harflerden لَيْت , en-Nâbiga’nın şiirinde (nasb rivâyetine göre)

⁴⁷⁴ el-Galâyînî, *Ricâlu’l-Mu‘allekâti’l-‘Aşr*, s. 273-274.

⁴⁷⁵ el-Galâyînî, *Ricâlu’l-Mu‘allekâti’l-‘Aşr*, s. 273-274.

⁴⁷⁶ es-Silmî, *el-Fethu’l-Vedûd ‘ale’l-Mekkûdî*, c. 1, s. 280.

⁴⁷⁷ es-Silmî, *el-Fethu’l-Vedûd ‘ale’l-Mekkûdî*, c. 1, s. 280.

görüldüğü gibi amel etmiştir. Şâhid beyitteki وَنَصَّفَهُ kelimesi mansûb olup mahallen mansûb لیت 'nin ismi olan هذا kelimesine ma'tûftur.⁴⁷⁸

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu't-Tasrih 'ale't-Tavdîh; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Muğni'l-Lebîb; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahu'l-Mesâlik; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; el-Behcetü'l-Merdiyye; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; et-Tezyîl ve't-Tekmil fi Şerhi Kitabi't-Teshîl; Şerhu İbn 'Akîl; el-Mekâsıdu's-Şâfiye; Tevdihu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; İrşâdu's-Sâlik; Şerhu Katri'n-Neda; Şerhu Şevâhidi'l-Muğni; el-Üsûl fi'n-Nahiv; el-Cumel fi'n-Nahiv; Mecme'ul-Emsâl; el-Eğânî; Divânu'n-Nâbiga ez-Zubyânî; el-İnsâf; el-Hasâis; Şerhu Dehlan; Şerhu İbn 'Uşfûr; Şerhu İbn'in-Nuhas .*

Beyit No: 58

Beytin Metni: وَمَا قَصَّرْتُ بِي فِي التَّسَامِي حُؤُولَةً وَلَكِنَّ عَمِّي الطَّيِّبُ الْأَصْلُ وَالْحَالُ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

Sözlük: الْقَصْرُ : كَيْسَالْتِمَاق، اوزن توتمَاق، انغللمك.⁴⁷⁹ التَّسَامِي :

Yarışmak, övünmek.⁴⁸⁰ حُؤُولَةً : Dayılık, dayı olmak.⁴⁸¹

M. Rivayet: وَمَا قَصَّرْتُ بِي فِي الْمَعَالِي حُؤُولَةً وَلَكِنَّ عَمِّي الطَّيِّبُ الْأَصْلُ وَالْحَالُ⁴⁸²

Anlam: “Dayılık (şan ve şerefte) beni yarışmada engellemedi. Ayrıca amcam ve dayım iyi asıllı kişilerdir.”

⁴⁷⁸ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 255.

⁴⁷⁹ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “قصر” mad.

⁴⁸⁰ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “سمو” mad.

⁴⁸¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “خ و ل” mad.

⁴⁸² İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 258.

İstişhâd Yönü: لَكِنَّ 'nin ismine ma'tûf olan kelime, لَكِنَّ 'nin haberinden sonra gelirse mansûb okunması asıl olsa da merfû' okunması da caizdir. Şâhid beyitte bulunan وَالْحَالُ الطَّيِّبُ الْأَصْلُ وَالْحَالُ mısrasındaki ma'tûf olan وَالْحَالُ haber olan الطَّيِّبُ 'den sonra geldiği için merfû' olarak gelmesi caiz görülmüştür.⁴⁸³

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu't-Tasrih 'ale't-Tavdîh; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahu'l-Mesâlik; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; el-Mekâsıdu's-Şâfiyye; Tahlîsu's-Şevâhid ve Telhîsu'l-Fevâid; el-Mu'cemu'l-Mufessal fî Şevâhidi'l-'Arabiyye; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl.*

Beyit No: 59

Beytin Metni: أَنَا إِبْنُ أَبِي الصَّبَّامِ مِنْ آلِ مَالِكٍ وَإِنَّ مَالِكَ كَانَتْ كِرَامَ الْمَعَادِنِ

Şair: Ebû Nefr Hakem b. Hakîm et-Tâî, **et-Tırmâmâh**⁴⁸⁴ (125/743)

Bahir: Tavîl

Sözlük: أَبَى , قَوْمٌ أَبِيُونَ , أَبَاٌ⁴⁸⁵ : Reddetmek, razı olmamak.⁴⁸⁶ الْمَعَادِنُ الْمَعَادِنُ : Demir, altın, gümüş vb. madenlerin çıkarıldığı yer, kök, soy.⁴⁸⁷

⁴⁸³ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 258.

⁴⁸⁴ Ebû Nefr Hakem b. Hakîm et-Tâî, et-Tırmâmâh (125/743): Mervâniler (Emevîler) devrinde yaşamış İslam şairidir. Şam'da doğup büyümüş, Şam askerleri ile birlikte Kûfe'ye yerleşmiştir. Kûfe'ye geldiğinde meclisinde bulunduğu şeyhin daveti üzerine Ezârika (Hârici fırkasının bir kolu) mezhebini kabul etmiştir. Memleket, kabile ve mezheb farklılığına karşın şair Kumeyt b. Zeyd ile sıkı bir dostluğu vardı. Tırmâmâh usta ve fasih İslam şairleri arasında zikredilir. Arap şiir ravisi olan Hammâd er-Râviye, Tırmâmâh'ın Kûfe mescidinde kendisine inşâd ettiği kasidesini "intihal" etmeye çalışmıştır. Şiirlerinde daha çok hiciv ve fahr sanatını kullanmıştır. Bu çerçevede Mufaddal şöyle demiş: "Tırmâmâh hiciv etmeye başladığında, sanki kendisine vahiy nazil olurdu." el-Hakem b. Hakîm et-Tâî et-Tırmâmâh, **Dîvânu't-Tırmâmâh**, thk. 'Azze Hasan, Dâru's-Şarkî'l-'Arabî, Beyrut 1414/1994, s. 23-29; el-Bağdâdî, **Hizânetu'l-Edeb...**, c. 8, s. 74.

K. Matla'ı: ⁴⁸⁸ نَعَمْ وَالْتَوَى قَطَّاعَةً لِلْقَرَائِنِ أَسَاءَكَ تَقْوِيضُ الحَلِيظِ المُبَايِنِ

M. Rivayet: ⁴⁸⁹ وَنَحْنُ أَبَاةُ الضَّيِّمِ مِنْ آلِ مَالِكٍ وَإِنْ مَالِكٌ كَانَتْ كِرَامَ المَعَادِنِ

Anlam: “Ben zulmü kabul etmeyen Mâlik kabilesinin evladıyım ve gerçekten Mâlik kabilesi asil bir madendir.”

İstîşhâd Yönü: Fiile benzeyen harflerden biri olan اِنَّ , muhaffef olduğunda amel etmesi azalır. Amel etmediği zaman haberinde lââm-i fârika (اِنَّ ve اِنَّ المخففة) ’nin gelmesi zorunludur. Ancak cümlede karine olduğu zaman lââm-ı fârikanın gelmesi zorunlu değildir. Şâhid beytin ilk mısrasının övgü olmasından hareketle sonraki mısradaki bulunan اِنَّ ’in nâfiye olmadığı anlaşılmaktadır. Aksi takdirde beytin başı ve sonu birbirine zıt iki anlamı (yergi ve övgü) barındıracaktır. Bunun için lââm-ı fârika kullanılmamıştır.³⁵⁵

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu İbn Nazım; Şerhu İbn 'Akîl; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Hâşiyetu'l-Hudârî; Evdahu'l-Mesâlik; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetu'l-Merdiyye; Şerhu Katri'n-Nedâ; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; Divanu't-Tırimmâh; el-Mu'cemu'l-Mufessal fî Şevâhidi'l-'Arabiyye; İrşâdu's-Sâlik; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Delilu's-Sâlik; İrtîşâfu'd-Darb.

Beyit No: 60

⁴⁸⁵ el-Cevherî, es-Sihâh, “ضيم” mad.

⁴⁸⁶ İbn Fâris, Mu'cemu Mekâyîsi'l-luga, “أبي” mad.

⁴⁸⁷ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “عدن” mad.

⁴⁸⁸ et-Tırimmâh, Dîvânu't-Tırimmâh, s. 263.

⁴⁸⁹ İbn 'Akîl, Şerhu İbn 'Akîl, c. 1, s. 379.

Beytin Metni: شَلَّتْ يَمِينُكَ إِنْ قَتَلْتَ لِمُسْلِمًا وَجَبَتْ عَلَيْكَ عُقُوبَةُ الْمُتَعَمِّدِ

Şair: Âtike bint Zeyd el-‘Adeviyye ⁴⁹⁰ (ö. 40/660)

Bahir: Kâmil

Sözlük: شَلَّتْ يَدَهُ , تَشَلُّ , شَلًّا , شَلًّا : Elin kuruması, felç olması. ⁴⁹¹

K. Matla’ı: ⁴⁹² عَدَرَ ابْنُ جُرْمُوزٍ بِنَارِسٍ مُهْمَةً يَوْمَ الْإِقَاءِ وَكَانَ غَيْرَ مُعَرِّدٍ

M. Rivayet: ⁴⁹³ شَلَّتْ يَمِينُكَ إِنْ قَتَلْتَ لِمُسْلِمًا كُتِبَتْ عَلَيْكَ عُقُوبَةُ الْمُتَعَمِّدِ

⁴⁹⁴ تَكَلَّتْ أُمَّكَ إِنْ قَتَلْتَ لِمُسْلِمًا حَلَّتْ عَلَيْكَ عُقُوبَةُ الْمُتَعَمِّدِ

⁴⁹⁵ شَلَّتْ يَمِينُكَ إِنْ قَتَلْتَ مُبَارَكًا حَلَّتْ عَلَيْكَ عُقُوبَةُ الْمُتَعَمِّدِ

⁴⁹⁶ تَالَلَهُ رَبِّكَ إِنْ قَتَلْتَ لِمُسْلِمًا وَجَبَتْ عَلَيْكَ عُقُوبَةُ الْمُتَعَمِّدِ

⁴⁹⁰ Âtike bint Zeyd el-‘Adeviyye (ö. 40/660): Aşere-i mübeşşereden Saîd b. Zeyd’in kız kardeşi ve İslâmiyet’i ilk kabul eden şair kadın sahâbîlerden biridir. Mekke’de müslüman olduktan sonra Medine’ye hicret edip orada Hz. Ebû Bekir’in oğlu Abdullah ile evlenmiş. Güzelliği ve cazibesıyla kocasını etkileyerek onun cihad ve benzeri sorumluluklarını gereği gibi yerine getirememesine sebep olduğu için Hz. Ebû Bekir Âtike’yi boşaması için oğluna baskı yapmış. Buna son derece üzülen Abdullah Âtike’yi boşamış. Ancak bu ayrılıktan duyduğu acıyı içli mısralarla terennüm ettiği bir gece oğlunun ıstırabını duyan Hz. Ebû Bekir onun yeniden Âtike ile evlenmesine izin vermiş. Abdullah Tâif Kuşatması’nda aldığı bir ok yarısından Medine’de vefat edince Âtike çok üzülmüş ve ölünceye kadar kocasına ağlayacağını ifade eden bir mersiye söylemiştir. Şiirleri örnek (şâhid) olarak gösterilebilecek kadar iyi bir şair olan Âtike’nin Hz. Peygamber hakkında da bir mersiye yazmıştır. Ebu’l-Ferec el-İsfahânî, **el-Eğânî**, c. 18, s. 63; Yusuf b. Abdillâh el-Kurtubî, **el-İsti‘âb fi Ma‘rifeti’l-Ashâb**, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru’l-Cil, Beyrut 1412/1992, c. 4, s. 1878; Ahmed b. Yahya el-Belâzurî, **Cumelun min Ensâbi’l-Eşrâf**, thk. Suheyl Zekkâr, Riyâd ez-Ziriklî, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1416/1996, c. 9, s. 433; Asri Çubukçu, “Âtike bint Zeyd”, **DİA**, Ankara 2000, c. 4, s. 73.

⁴⁹¹ İbn Sîde, **el-Muhkem**, “شلل” mad.

⁴⁹² el-Bağdâdî, **Hizânetu’l-Edeb...**, c. 10, s. 378.

⁴⁹³ el-Enbârî, **el-İnsâf fi Mesâili’l-Hilâf...**, c. 2, s. 526.

⁴⁹⁴ El-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, **el-Cumel fi’n-Nahv**, thk. Fahrudin Kabâve, byy 1995 c. 1, s. 160.

⁴⁹⁵ Muhammed b. Ahmed Ebû’l-Arab el-İfrîkî, **el-Mihan**, thk. ‘Umer Suleymân el-‘Ukaylî, Dâru’l-‘Ulûm, Riyad 1404/1984, c. 1, s. 108.

⁴⁹⁶ el-Bağdâdî, **Hizânetu’l-Edeb...**, c. 10, s. 373.

Hikâye: Hicretin otuzaltıncı senesinde vuku bulan Cemel savaşında Hz. Zubejr (ö. 36/656) ve Hz. Talha (ö. 36/656) Hz. Aişe (ö. 58/678) ile birlikte Hz. Ali'ye (ö. 40/661) karşı savaşmışlar. Savaşın şiddetlendiği bir zamanda Hz. Ali, Hz. Talha ve Hz. Zubejr'e yaklaşıp şöyle der: "Vallahi Allah katında hesabını veremeyeceğiniz insan ve at hazırlamışsınız. Allah'tan korkunuz ve ipliğini iyice büktükten sonra geri çözen kadın gibi olmayınız (Nahl suresinin 92. ayetinden iktibastır.). Ben sizin din kardeşiniz değil miyim? Ben sizin kanınızı siz de benim kanımı haram sayıyorsunuz. Kanımı size helal kılan bir durum mu var?"⁴⁹⁷

Hz. Talha: "Ey Ali! Sen insanları Hz. Osman'a karşı kışkırttın," der. Hz. Ali: "Ey Talha! Hz. Osman'ın kanına karşı beni mi istiyorsun? Allah'ın laneti Hz. Osman'ı öldürenlerin üzerine olsun," der ve Hz. Zubejr'e: "Ey Zubejr! Allah aşkına, Hz. Peygamber'in sana: 'Ali'yi seviyor musun?' Senin de: 'Onu sevmeme ne mâni olabilir ki o, benim dayımın oğludur' ve yine Hz. Peygamber'in: 'Sen haksız ve zalim bir biçimde onunla savaşacaksın' dediği günü hatırlıyor musun?" diye seslenir.⁴⁹⁸

Hz Zubejr: "Allah'a yemin ederim ki doğrudur, o günü unutmuştum," der ve savaştan çekilip Mekke'ye doğru yola çıkar. Yolda Temîmlilerden bir kavim ile karşılaşır. İbn Curmûz isminde bir kişi Hz. Zubejr'i evine götürür. Yine yola girince İbn Curmûz ona yol arkadaşlık eder. Basra'dan dört fersah uzaklıktaki Vadi's-Sibâ' isimli yere kadar onunla yürür ve orada kalleşçe Hz. Zubejr'i şehid eder. Şehadet haberini alan Âtike b. Zeyd bu beyitlerle eşine ağıt yakar ve eşinin katiline bedduada bulunur.⁴⁹⁹

Anlam: "Ellerin kurusun! Bir Müslümanı öldürdün. Sana taammüden mumin öldürenlerin cezası lazım oldu."

İstişhâd Yönü: إن المحففة 'den sonra gelen fiil genellikle mübtedâyı nesheden fiillerdendir. Ancak bazen nesheden fiil gelmeyebilir. Şâhid beyitteki إن قتلت

⁴⁹⁷ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, **el-Eğânî**, c. 18, s. 63; el-Bağdâdî, **Hizânetu'l-Edeb...**, c. 10, s. 378.

⁴⁹⁸ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, **el-Eğânî**, c. 18, s. 63; el-Bağdâdî, **Hizânetu'l-Edeb...**, c. 10, s. 378.

⁴⁹⁹ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, **el-Eğânî**, c. 18, s. 63; el-Bağdâdî, **Hizânetu'l-Edeb...**, c. 10, s. 378.

cümlesinde إن 'den sonra nasih fiil olmayan قتل 'nin gelmiş olması buna kanıt olmaktadır. Bu da az bir kullanımdır ve buna kıyas olmaz.⁵⁰⁰

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu İbn Nazım; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Hâşiyetu'l-Hudarî; Evdahu'l-Mesâlik; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Mardiyye; Delîlu's-Sâlik; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik.*

Beyit No: 61

Beytin Metni: عَلِمُوا أَنَّ يُؤْمَلُونَ فَجَادُوا قَبْلَ أَنْ يُسْأَلُوا بِأَعْظَمِ سُؤْلِ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Hafîf

Sözlük: جَادَ , جَوَّدَا⁵⁰¹ : Kendini feda etmek, cömert olmak.⁵⁰² السُّؤْلِ : İstenilen şey.⁵⁰³

Anlam: “Onlar umutlandıklarını biliyorlardı. Onun için daha talep edilmeden en büyük isteği verdiler.”

İstîşhâd Yönü: Fiile benzeyen harflerden biri olan اَنَّ , muhaffef olduğunda da amel eder. İsmi müstetir, haberi ise cümle (fiil veya isim cümlesi) olarak gelir. Eğer kendinden sonraki haber, dua olmayan mutasarrıf fiil ise muhaffef olan اَنَّ ve haberi arasında قد , nefy (لا ve لن), tenfîs (سوف ve سين) veya لو harflerinden birisi

⁵⁰⁰ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 262.

⁵⁰¹ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, “أمل” mad.

⁵⁰² Luvîs Ma'lûf, *el-Muncid fi'l-Luğa*, “جاد” mad.

⁵⁰³ el-Cevherî, *es-Sihâh*, “سأل” mad.

fasıl olarak gelir. Bazen de اُنْ ve haberi arasında hiçbir fasıl gelmeyebilir. Şâhit beyitteki haberin اُنْ يُؤْمَلُونَ şeklinde fasıl olmadan gelmiş olması, haberin fasıl olmadan gelebileceğinin caiz olduğuna kanıt olmuştur.⁵⁰⁴

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Hâşiyetu'l-Hudarî; Evdahü'l-Mesâlik; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Merdiyye; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu Katri'n-Nedâ; Şevâhidu'l-'Adevî.*

Beyit No: 62

Beytin Metni: وَصَدْرٍ مُّشْرِقِ النَّحْرِ كَأَنَّ تَدْيَاهُ حُقَّانِ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Hezec

Sözlük: النَّحْرُ : Göğsün üst kısmı, gerdanlığın takıldığı yer.⁵⁰⁵ الحُقَّانُ , حِقَّاقٌ :

Fildişi, cam vb. maddelerden yapılmakta olan küçük, kapaklı kap, hokka,⁵⁰⁶

M. Rivayet:⁵⁰⁷ وَصَدْرٍ مُّشْرِقِ اللَّوْنِ كَأَنَّ تَدْيَاهُ حُقَّانِ

⁵⁰⁸ وَنَحْرٍ مُّشْرِقِ اللَّوْنِ كَأَنَّ تَدْيَاهُ حُقَّانِ

⁵⁰⁹ وَوَجْهِ مُّشْرِقِ اللَّوْنِ كَأَنَّ تَدْيَاهُ حُقَّانِ

⁵¹⁰ وَوَجْهِ مُّشْرِقِ النَّحْرِ كَأَنَّ تَدْيَاهُ حُقَّانِ

⁵⁰⁴ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 265.

⁵⁰⁵ el-Cevherî, *es-Sihâh*, “نحر” mad.

⁵⁰⁶ İbrahim Mustafa ve Diğerleri, *el-Mu'cemu'l-Vesît*, “باب الحاء” mad.

⁵⁰⁷ Radiyyuddîn el-Esterâbâdî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-Kâfiye*, c. 4, s. 370.

⁵⁰⁸ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 2, s. 770.

⁵⁰⁹ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 2, s. 770.

⁵¹⁰ el-Mekkûdî, *Şerhu'l-Mekkûdî...*, c. 1, s. 77.

Anlam: “Gerdanı parlayan bir çok göğüs vardır. O gerdan sahibinin göğüsleri, hokka gibidir.”

İstîshâd Yönü: Fiile benzeyen harflerden biri olan كَأَنَّ , muhaffef olduğu vakit de ameli devam eder. İsmi, bazen açık bazen gizli gelir, haberi ise müfred olarak gelebildiği gibi cümle olarak da gelebilir. Şâhid beyitte muhaffef şeklinde gelmiş olan كَأَنَّ ’nin isminin, müstetir şeklinde gelmiş olması ve haberinin (تَدْيَاهُ) mübteda ve haberden oluşan isim cümlesi şeklinde gelmesi buna kanıt olmaktadır. Ayrıca haberi fiil cümlesi olursa لم ya da قد ’in fasıl olarak gelmeleri gerekir. İsim cümlesinde ise bu edatların gelmesine gerek yoktur.⁵¹¹

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hâşiyetu’s-Sabbân; Hâşiyetu’l-Hudarî; Evdahu’l-Mesâlik; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; ed-Duraru’l-Levâmi’; Hem‘u’l-Hevâmi’; el-Behcetü’l-Merdiyye; Tevdîhu’l-Mekâsıd ve’l-Mesâlik; Şerhu Katri’n-Neda; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; İrtişâfu’d-Darb.*

Beyit No: 63

Beytin Metni: لَا يَهْوِلَنَّكَ إِصْطِلَاءُ لَطَى الْحَرِّ بِ فَمَحْدُورُهَا كَأَنَّ قَدْ أَلَمَّا

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Hafif

Sözlük: اللطى : Çıkmak.⁵¹³ اصطلاء : Korkutmak.⁵¹² هَالِي الأَمْرُ يَهْوِلُنِي هَوْلًا أَي أَفْرَعَنِي :

Ateş, saf alev.⁵¹⁴

⁵¹¹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 266.

⁵¹² İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “هول” mad.

⁵¹³ er-Râzî, *Muhtâru’s-Sihah*, thk. Mahmud Hâtır, Mektebetu Lübnan Naşirun, Beyrut 1415/1995, c. 1, s. 375.

Anlam: “ Savaş ateşinin çıkması seni korkutmasın. Çünkü korkulan savaş başa geldi gibi. ”

İstişhâd Yönü: Muhaffef olan كَأَنَّ ’nin haberi fiil cümlesi olursa لم ya da قد ’in fasıl olarak gelmeleri gerekir. Şâhid beyitte bulunan كَأَنَّ قَدْ أَلَمَّا cümlesinde, كَأَنَّ muhaffeftir. İsmi, mahzûf olan zamir-i şandır. أَلَمَّا قد cümlesi de haberidir. قد ise fasıldır.⁵¹⁵

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubra; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdahu’l-Mesâlik; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; İrtişâfu’d-Darb; el-Mu’cemu’l-Mufessal fî Şevâhidi’l-‘Arabiyye; el-Mekâsıdu’s-Şâfiye.*

Beyit No: 64

Beytin Metni: وَيَوْمًا تُوَافِينَا بِوَجْهِ مُقْسَمٍ كَأَنَّ ظَبْيَةً تَعْطُو إِلَى وَارِقِ السَّلْمِ

Şair: İhtilâflı

Bir kaynakta, Sîbeveyhi’nin İbn Suraym el-Yeşkurî’ye, İbn el-Mustavfi’nin de (ö. 637/1239) İbn Efram el-Yeşkurî’ye, Ebû Ubeyd el-Bekrî’nin ise (ö. 1094) Râşid b. Şihâb el-Yeşkurî’ye, yine İbn Berrî’nin (ö. 582) Bâğıt b. Suraym’e, Kâlî’nin de el-Erkam el-Yeşkurî’ye bu beyti isnad ettikleri belirtilmektedir.⁵¹⁶ Ayrıca bu

⁵¹⁴ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “لطي” mad.

⁵¹⁵ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 267.

⁵¹⁶ el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 10, s. 414.

beyit; Erkam b. ‘İlbâ’ el-Yeşkurî,⁵¹⁷ Zeyd b. Erkam,⁵¹⁸ Ka’b b. Erkam,⁵¹⁹ Bâ’is b. Suraym el-Yeşkurî adlı şairlere de isnad edilmiştir.⁵²⁰

Bahir: Tavîl

Sözlük: الْوَجْهِ : مُقْسَمٌ الْوَجْهِ : Güzel yüzü. الْوَجْهِ : مُقْسَمٌ الْوَجْهِ : Güzel yüzü. عَطَى : يُعْطُو عَطْوًا ⁵²² : Uzanıp almak, tırmanmak. ⁵²³ وَرَقٌ وَرَقَةٌ : Yaprak, kağıt, kağıt para. وَارِقٌ : Yapraklı, kağıtlı, kağıt paralı. ⁵²⁴ السَّلْمُ : İri ve dikenli meşe ağacı, çalılık. ⁵²⁵

K. Matla’ı: ⁵²⁶ وَلَا تَلْكُمَا عِزِّي تَصُدُّ بِوَجْهِهَا وَتَرْعُمُ فِي جَارَاتِهَا أَنْ مَنْ ظَلَمَ

M. Rivayet: ⁵²⁷ فَيَوْمًا تُوَافِينَا بِوَجْهِ مُقْسَمٍ كَأَنَّ طَبِيئَةً تَعْطُو إِلَى نَاضِرِ السَّلْمِ

Hikâye: Şair karısından ve karısıyla geçirdiği zorlu ve sıkıntılı yaşantıdan yakınmaktadır. Karısı bazen çok anlayışlı biri olurken bazen de komşularının dahi gördüğü ahlaksız bir kişiliğe dönüşmektedir.⁵²⁸

Anlam: “Birgün yapraklı selem ağacına tırmanan ceylan gibi, bizi güzel bir yüzle karşılar.”

Şâhid beytin muteakib beyti:

وَيَوْمًا تُرِيدُ مَا لَنَا مَعَ مَا لَهَا فَإِنْ لَمْ تُنَلِّهَا لَمْ تُنَمِّنَا وَلَمْ تَنَمَّ

“Birgün ise bizim malımızı da kendi malı ile birlikte istiyor, eger istediğine ulaşmazsa bizi de uyutmaz kendisi de uyumaz.”

⁵¹⁷ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 2, s. 767.

⁵¹⁸ el-Enbârî, *el-İnsâf fî Mesâilî’l-Hilâf Beyne’n-Nahviyyîn*, c. 1, s. 202.

⁵¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “قسم” mad.

⁵²⁰ Hasan Şurrâb, *Şerhu’ş-Şevâhidi’ş-Şi’riyye...*, c. 3, s. 23.

⁵²¹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “وقى” mad.

⁵²² İbn Fâris, *Mu’cemu Mekâyîsi’l-Luğa*, “قسم” mad.

⁵²³ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, “عطو” mad.

⁵²⁴ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, “ورق” mad.

⁵²⁵ el-Cevherî, *es-Sihâh*, “سلم” mad.

⁵²⁶ Abdulmelik b. Kureyb el-Asma’î, *el-Asma’iyyât İhtiyâru’l-Asma’î*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir-Abdusselam Hârûn, Beyrut bty, s. 157.

⁵²⁷ el-Asma’î, *el-Asma’iyyât İhtiyâru’l-Asma’î*, s. 157.

⁵²⁸ el-Asma’î, *el-Asma’iyyât İhtiyâru’l-Asma’î*, s. 157.

Şâhid beyit tek olarak söylendiğinde şiirin övgü türünde yazıldığı ve şairin sevgilisini methettiği anlaşılmaktadır. Ancak şâhid beytin muteakib beytine de bakıldığında bu beyit övgü içermesine rağmen şairin maksadının eşini yermesi ve onunla geçirdiği hayatın meşakkatine dikkat çekmesi olduğu görülmektedir.

İstişhâd Yönü: كَانَ طَبِيَّةٌ 'de muhaffef olan كَانَ 'nin ismi hazfolmuş, haberi ise müfred (طَبِيَّةٌ) gelmiştir.⁵²⁹

Bu beyitte iki vecih daha vardır. Birincisi: Şâhid beyitte geçen طَبِيَّةٌ kelimesinin mansûb okunmasıdır. Bu vecihte طَبِيَّةٌ kelimesi, كَانَ kelimesinin ismi olup haberi mahzûftur. Kelâmın takdiri şöyledir: طَبِيَّةٌ هَذِهِ الْمَرْأَةُ İkincisi: طَبِيَّةٌ kelimesinin mecrûr okunmasıdır. Bu vecihte كَانَ 'deki أَ harfi zaide olup طَبِيَّةٌ kelimesi kâf harfi ile mecrûrdur. Kelâmın takdiri şöyledir: تَعْطُو كَطَبِيَّةٍ تَعْطُو Burada تَعْطُو 'nun cümlesi طَبِيَّةٌ kelimesinin sıfatıdır.⁵³⁰

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Hâşiyetu'l-Hudarî; Evdahu'l-Mesâlik; el-Mekâsıdu'n-Nehviyye; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Merdiyye; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu Katri'n-Nedâ; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb.

2.13. CİNSİ NEFYEDEN ۞

Beyit No: 65

Beytin Metni: لَوْ أَنَّمْ تَكُنْ عَطْفَانًا لَا دُنُوبَ لَهَا إِذْ لَلَا مَ دَوُّو أَحْسَابًا عُمَرَا

⁵²⁹ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 267.

⁵³⁰ el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 2, s. 767.

عَطْفَانٌ kelimesi alemiyyet ve te'nisten dolayı gayr-i munsarif olup tenvîn veya kesreyi almaz. Ancak şiir zaruretinden dolayı burada tenvîn almıştır.

Şair: Ebû Firâs Hemmâm b. Gâlip **el-Ferezdak**

Bahir: Basît

Sözlük: عَطْفَانٌ : Kabilenin ismidir.⁵³¹ ذَنْبٌ ذُنُوبٌ : Suç, günah, kabahat.⁵³² لَامٌ : Azarlamak, kınamak.⁵³³ حَسَبٌ أَحْسَابٌ : Derece, değer, şeref ve kerem, asalet, saygı, soy, nesep.⁵³⁴

K. Matla'ı:⁵³⁵ يَا أَيُّهَا النَّابِغُ الْعَاوِي لِيَشْفُوْتِهِ إِيَّاكَ أَحْبِرْكَ عَمَّا تَجْهَلُ الْحَبْرَا

M. Rivayet:⁵³⁶ لَوْ لَمْ تَكُنْ عَطْفَانًا لَا ذُنُوبَ لَهَا إِلَى لَا مَتْ ذُوو أَحْسَابِهَا عَمْرًا

Anlam: “Eğer Gatafan kabilesinin suçu olmasaydı, kabilenin saygınları Ömer’i (b. Hubeyr) azarlayacaktı.”

İstişhâd Yönü: Cinsi nefyeden لَا , nâfiye olmak şartıyla إِنَّ ve kardeşleri gibi amel eder. Eğer nâfiye değil de zaide olursa, isimlerde amel etmesi şazdır. Şâhid beyitte bulunan لَهَا ذُنُوبٌ لَا ذُنُوبَ لَهَا ’nın ismi ذُنُوبٌ , haberi ise لَهَا ’dır. Görüldüğü gibi burada لَا zaide olduğu halde şaz olarak amel etmiştir.⁵³⁷

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu'l-Eşmûnî; Evdahu'l-Mesâlik; el-Mekâsıdu'n-Nehviyye; Hâşiyetu's-

⁵³¹ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “غطف” mad.

⁵³² ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “ذنب” mad.

⁵³³ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “لوم” mad.

⁵³⁴ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “حسب” mad.

⁵³⁵ el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 2, s. 784.

⁵³⁶ el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 2, s. 786.

⁵³⁷ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 270.

Sabbân; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Mekâsıdu's-Şâfiye; Şerhu'r-Radî; İrtişâfu'd-Darb; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; el-Mu'cemu'l-Mufessal fî Şevâhidi'l-'Arabiyye.

Beyit No: 66

Beytin Metni: إِنَّ الشَّبَابَ الَّذِي مَجَّدَ عَوَاقِبُهُ فِيهِ نَلْدُ وَلَا لَدَاتٍ لِلشَّيْبِ

Şair: Ebû Mâlik Selâme b. Cendel et-Temîmî el-Hârisî ⁵³⁸ (ö. 608[?])

Bahir: Basît

Sözlük: الْحَمْدُ : Onur, şeref, cömertlik. ⁵³⁹ عَوَاقِبُ : Son, sonuç, netice, akıbet, nesil, soy. ⁵⁴⁰

K. Matla'ı: ⁵⁴¹ أُوْدَى الشَّبَابُ حَمِيداً ذُو التَّعَاجِيبِ أُوْدَى وَذَلِكَ شَأْوٌ غَيْرٌ مَطْلُوبِ

M. Rivayet: ⁵⁴² أُوْدَى الشَّبَابِ الَّذِي مَجَّدَ عَوَاقِبُهُ فِيهِ نَلْدُ وَلَا لَدَاتٍ لِلشَّيْبِ

⁵⁴³ ذَاكَ الشَّبَابِ الَّذِي مَجَّدَ عَوَاقِبُهُ فِيهِ نَلْدُ وَلَا لَدَاتٍ لِلشَّيْبِ

Anlam: “Akıbeti şeref olan gençlikten lezzet alıyoruz. Ancak ihtiyarlığın hiçbir lezzeti yoktur.”

İstişhâd Yönü: لَدَاتِ kelimesi cem‘i müennes sâlimdir. Böyle bir cem‘in ref‘i damme ile nasb ve cerri ise kesre iledir. Şâhid beyitte لَدَاتِ cinsi nefyeden لا ‘nın ism-

⁵³⁸ Ebû Mâlik Selâme b. Cendel et-Temîmî el-Hârisî (ö. 608[?]): Cahiliye döneminde Temîm kabilesinin savaşçı şairlerindendir. Hikmetli ve güzel şiirlerinin yanında en güzel şiirleri at tasvirleriyle ilgili olan şiirleridir. ez-Ziriklî, **el-A‘lâm**, c. 3, s. 106.

⁵³⁹ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “مجد” mad.

⁵⁴⁰ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs**, “عقب” mad.

⁵⁴¹ **Dîvân-u Selâme b. Cendel**, c. 1, s. 1.

⁵⁴² Ebû Hayyân el-Endelüsî, **et-Tezyîl ve't-Tekmîl...**, c. 5, s. 229.

⁵⁴³ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 273.

i olmuştur. Kesre üzere mebnî olması caiz olduğu gibi fetha üzere mebni olması da caizdir.⁵⁴⁴

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu'l-Eşmûnî; Evdahu'l-Mesâlik; Hâşiyetu's-Sabbân; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Şerhu İbn 'Akîl; el-Mekâsıdu'n-Nehviyye; Divan-u Selame b. Cendel; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu'r-Radî; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; el-Mu'cemu'l-Mufessal fî Şevâhidi'l-'Arabiyye.*

Beyit No: 67

Beytin Metni: تَعَزَّ فَلَا إِلْفَيْنِ بِالْعَيْشِ مُتَّبِعًا وَلَكِنْ لِيُورَادِ الْمُنُونِ تَتَائِعًا

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

Sözlük: مَتَّبِعًا تَمَّتِيْعًا : 546 : أَلِفٌ : 545 : تَعَزَّ أَيُّ : تَسَلَّى وَتَصَبَّرَ : Teselli ol, sabret.

المُنُونُ : 548 : وَارِدٌ وَرَادٌ : 547 : Ulaşan, gelen, giren.

Çağ, uzun zaman, ölüm.⁵⁴⁹

Anlam: “Sabret, devamlı hayatta kalan iki dost yoktur. Ancak ölüme gidenlerin ardı arkası kesilmiyor.”

⁵⁴⁴ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 273.

⁵⁴⁵ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 2, s. 792.

⁵⁴⁶ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “الف” mad.

⁵⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “متنع” mad.

⁵⁴⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “ورد” mad.

⁵⁴⁹ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “منن” mad.

İstişhâd Yönü: Cinsi nefyeden لآ 'nın ismi tesniye ya da cemi' olsa yâ harfi üzere mebnî olur. Şâhid beyitte tesniye olan اَلْفَيْنِ kelimesi لآ 'nın ismi olup yâ harfi üzere mebni olmuştur.⁵⁵⁰

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu'l-Eşmûnî; Evdahu'l-Mesâlik; Hâşiyetu's-Sabbân; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu İbn Nâzım; İrşâdu's-Sâlik; et-Tezyîl ve't-Tekmil fi Şerhi Kitabi't-Teshîl; el-Mu'cemu'l-Mufessal fi Şevâhidi'l-'Arabiyye.*

Beyit No: 68

Beytin Metni: يُحْشِرُ النَّاسُ لَا بَيْنَ وَلَا آءَ إِلَّا وَقَدْ عَنَّتْهُمْ شُؤُونُ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Hafif

Sözlük: شَأْنٌ شُؤُونٌ: Büyük işler, büyük durumlar, büyük sorunlar.⁵⁵¹

Anlam: “(Haşir gününde) insanlar çocuksuz ve babasız haşrolunur. Ancak büyük sorunlar onları meşgul eder.”

İstişhâd Yönü: Bir önceki beyitte de geçtiği üzere cinsi nefyeden لآ 'nın ismi tesniye ya da cemi' olsa yâ harfi üzere mebnî olur. Şâhid beyitteki cemi' olan بَيْنَ kelimesi لآ 'nın ismi olup yâ harfi üzere mebnî olmuştur.⁵⁵²

⁵⁵⁰ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 273.

⁵⁵¹ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “شان” mad.

⁵⁵² İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 274.

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu'l-Eşmûnî; Evdahu'l-Mesâlik; Hâşiyetu's-Sabbân; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; el-Mekâsıdu'n-Nehviyye; İrşâdu's-Sâlik; Şerhu İbn Nâzım.*

Beyit No: 69

Beytin Metni: أَلَا اِرْعَوَاءَ لِمَنْ وَلَّتْ شَيْبَتُهُ وَأَدْنَتْ بِمَشْيِبٍ بَعْدَهُ هَرَمٌ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Basît

Sözlük: اِرْعَوَى يَرْعَوِي اِرْعَوَاءً : Birakmak, vazgeçmek.⁵⁵³ اِهْرَمٌ : İhtiyarlık, yaşlılık, elden ayaktan düşme.⁵⁵⁴

Anlam: “Gençliği geçen ve bu durum sonrasında takatsizliğin vuku bulacağı yaşlılığını bildirdiği kişinin (dünyalıktan) el etek çekme vakti gelmedi mi?”

İstîşâd Yönü: Cinsi nefyeden لآ 'dan önce istifham hemzesi geldiği zaman bazen azarlama ifade edip ameli devam eder. Şâhid beyitte bulunan اَلَا اِرْعَوَاءَ 'de لآ 'nın ismi اِرْعَوَاءَ , haberi ise mahzûf olan حاصلٌ 'dür.⁵⁵⁵

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu'l-Eşmûnî; Evdahu'l-Mesâlik; Hâşiyetu's-Sabbân; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Mekâsıdu'n-Nehviyye; el-Mekâsıdu's-Şâfiyye; Delîlu's-Salik; Şerhu İbn 'Akîl; İrşâdu's-Salik; Şerhu İbn Nâzım; Edevâtu'l-İ'râb; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; Şerhu Şevâhidi'l-Muğnî; el-Mu'cemu'l-Mufessal fî Şevâhidi'l-'Arabîyye.*

⁵⁵³ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “رعو” mad.

⁵⁵⁴ er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, “باب الهاء” mad.

⁵⁵⁵ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 277.

Beyit No: 70

Beytin Metni: أَلَا عُمْرَ وَئِي مُسْتَطَاعَ رُجُوعُهُ فَيَرَأَبُ مَا أَتَتْ يَدُ الْعَفَلَاتِ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

Sözlük: رَأَبٌ , يَرَأَبُ , رَأَبٌ : Onarmak, tamir etmek, düzeltmek, ıslah etmek.⁵⁵⁶

أَتَى : Bozma, bozgunculuk, ifsad etmek.⁵⁵⁷

Anlam: “Keşke gidip geri gelmesi mümkün olan bir ömür olsaydı. O zaman gaflat elinin bozduklarını ıslah ederdi.”

İstîşhâd Yönü: Cinsi nefyeden ﻻ harfinden önce istifham hemzesi gelebilir.

Bu durumda bazen hemze ile birlikte temenni ifade eder. ﻻ harfinin ameli ise devam eder. Ancak Sîbeveyhi'ye göre haberi ne lafzen ne de takdiren yoktur. Şâhid beyitte bulunan ﻻ temenni anlamında kullanılmıştır.⁵⁵⁸

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu'l-Eşmûnî; Evdahu'l-Mesâlik; el-Mekâsıdu'n-Nehviyye; Delîlu's-Salik; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; el-Behcetü'l-Merdıyye; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; Şerhu Şevâhidi'l-Muğnî; el-Mu'cemu'l-Mufessal fî Şevâhidi'l-'Arabiyye; İrşâdu's-Salik; Edevâtu'l-İ'râb; el-Kavâ'idu't-Tatbikiyye fî'l-Lugâti'l-'Arabiyye.

⁵⁵⁶ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “رأب” mad.

⁵⁵⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “أتى” mad.

⁵⁵⁸ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 277.

Beyit No: 71

Beytin Metni: إِذَا لَاقَيْتَ الَّذِي لَاقَاهُ أُمَّتًا لِي لَا اصْطَبَارَ لِسَلْمَى أُمَّ هَا جَلْدٌ

Şair: Kays b. el-Mulevvah el-Âmirî

Bahir: Basît

Sözlük: اصْطَبَارٌ : Sabretme, sakince bekleme.⁵⁵⁹ جَلْدٌ : Kuvvet, sabır.⁵⁶⁰

M. Rivayet: ⁵⁶¹ إِذَا لَاقَيْتَ الَّذِي لَاقَاهُ أُمَّتًا لِي لَا اصْطَبَارَ لِيَلَيْ أُمَّ هَا جَلْدٌ

Anlam: “Benim gibi kişilerin karşılaştığı şeyle (ölüme) karşılaştığımda, Selma sabırsızlanır mı yoksa sabredip metanetli mi olur?”

İstîşâd Yönü: Cinsi nefyeden لَ 'dan önce istifham hemzesi geldiğinde; hemze ile birlikte bazen temenni, bazen de azarlama ifade eder. Bazen de her ikisi kendi anlamını ifade eder. Bu da nefyden istifham olur. Bu kullanım ise azdır. Şâhid beyitteki اصْطَبَارٌ 'de أَ istifham, لَ nefy anlamında kullanılmıştır.⁵⁶²

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu'l-Eşmûnî; Evdahu'l-Mesâlik; el-Mekâsıdu'n-Nehviyye; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Hâşiyetu's-Sabbân; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Muğni'l-Lebîb; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; Şerhu Şevâhidi'l-Muğni; el-Mu'cemu'l-Mufessal fî Şevâhidi'l-'Arabiyye; İrşâdu's-Salik; Edevâtu'l-İ'râb; İrtişâfu'd-Darb.

2.14. ظَنَّ VE BENZERLERİ

Beyit No: 72

⁵⁵⁹ el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 2, s. 808.

⁵⁶⁰ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “جلد” mad.

⁵⁶¹ el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 2, s. 808.

⁵⁶² İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 278.

Beytin Metni: تَعَلَّمَ شِفَاءَ النَّفْسِ قَهْرَ عَدُوِّهَا فَبَالِغِ بَلْطَفٍ فِي التَّحِيلِ وَالْمَكْرِ

Şair: Ziyâd b. Seyyâr b. ‘Amr b. Câbir⁵⁶³

Bahir: Tavîl

Sözlük: شِفَاءٌ أَشْفِيَةٌ : Şifa, iyileşme, tedavi.⁵⁶⁴ النَّفْسُ : Ruh, kendi, cevher, öz.⁵⁶⁵

الفَهْرُ : Yenme, zorlama.⁵⁶⁶ مَكْرٌ مَكْرٌ مَكْرًا : Tuzak kurmak, kandırmak.⁵⁶⁷

Hikâye: Ziyâd ile Nâbîga savaş için yola çıkarlar. Ziyâd yolda çekirge görünce: “Bu savaş karışık bir savaş olacak,” der ve geri çekilir. Nâbîga ise yola devam eder. Savaştan ganimet ile dönünce bu şiiri inşâd eder:

يُلاحِظَ طَيْرَةً أَبَدًا زِيَادٌ لثَخِيرُهُ وَمَا فِيهَا حَبِيرٌ

أَقَامَ كَأَنَّ لُقْمَانَ بْنَ عَادٍ أَشَارَ لَهُ بِحِكْمَتِهِ مُشِيرٌ

تَعَلَّمَ أَنَّهُ لَا طَيْرَ إِلَّا عَلَى مُتَطَيَّرٍ وَهُوَ التُّبُورُ

بَلَى شَيْءٌ يُوَافِقُ بَعْضَ شَيْءٍ أَحَابِينَا وَبَاطِلُهُ كَثِيرٌ⁵⁶⁸

Anlam: “Bil ki nefsin şifası düşmanını yenmektedir. Öyleyse çok sinsi bir şekilde hile ve tuzağa çalış!”

İstişhâd Yönü: تَعَلَّمَ ve benzerlerinden olan تَعَلَّمَ , تَعَلَّمَ manasında olup kesinlik ifade eder. Şâhid beyitte bulunan تَعَلَّمَ شِفَاءَ النَّفْسِ قَهْرَ عَدُوِّهَا mısrasında تَعَلَّمَ , تَعَلَّمَ manasında olup kesinlik ifade eder. İki mef’ûl (شِفَاءٌ , قَهْرُ) nasbetmiştir.⁵⁶⁹

⁵⁶³ İncelenen kaynaklarda şair hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

⁵⁶⁴ İbn Manzûr, Lisânu’l-‘Arab, “شفي” mad.

⁵⁶⁵ ez-Zebîdî, Tâcu’l-‘Arûs, “نفس” mad.

⁵⁶⁶ ez-Zebîdî, Tâcu’l-‘Arûs, “قهر” mad.

⁵⁶⁷ ez-Zebîdî, Tâcu’l-‘Arûs, “مكر” mad.

⁵⁶⁸ el-‘Aynî, el-Mekâsıdu’n-Nahviyye, c. 2, s. 825.

⁵⁶⁹ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 282.

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu'l-Eşmûnî; Evdahu'l-Mesâlik; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Delîlu's-Salik; el-Behcetü'l-Merdiyye; Muğni'l-Lebîb; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; Şerhu Şevâhidi'l-Muğni; el-Mu'cemu'l-Mufessal fî Şevâhidi'l-'Arabiyye; İrşâdu's-Salik; el-Mekâsıdu'n-Nehviyye; İrtişâfu'd-Darb.*

Beyit No: 73

Beytin Metni: دُرَيْتَ الْوَيْءِ الْعَهْدِ يَا عُرُو فَاعْتَبِطْ فَإِنَّ اعْتِبَاطًا بِالْوَفَاءِ حَمِيدٌ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

Sözlük: دَرَى : Bilmek, haberdar olmak.⁵⁷⁰ الْعَيْنَةُ : Nimet, gıpta, sevinç.⁵⁷¹ حَمِيدٌ : Övülmeye değer, iyi huylu.⁵⁷²

Anlam: “Ey Urve! Sen sözüne sadık olarak bilinen birisin, sevin. Zira vefâkarlıkla sevinmek övülmeye değerdir.”

İstişhâd Yönü: Kesinlik ifade edip iki mef‘ûl alan fiillerden biri de دَرَى ’dır. Şâhid beyitte bulunan دَرَى fiili yakın anlamında olup iki mef‘ûl almıştır. Birincisi naibi fail olan تَ zamiri, ikincisi الْوَيْءِ ’dir.⁵⁷³

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu'l-Eşmûnî; Evdahu'l-Mesâlik; Şerhu İbn 'Akîl; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Delîlu's-Salik; el-Behcetü'l-Merdiyye;*

⁵⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “درى” mad.

⁵⁷¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “عبط” mad.

⁵⁷² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “حمد” mad.

⁵⁷³ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 283.

Şerhu Katri'n-Neda; Şevâhidü'l-'Adeviyye; Şerhu Dehlan; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; el-Mu'cemu'l-Mufessal fî Şevâhidi'l-'Arabiyye; İrşâdu's-Salik; el-Mekâsıdu'n-Nehviyye; Şerhu İbn Nâzım.

Beyit No: 74

Beytin Metni: قَدْ كُنْتُ أَحْجُو أَبَا عَمْرٍو أَخَا ثِقَّةٍ حَتَّى أَلَمْتُ بِنَا يَوْمًا مُلِمَّاتٍ

Şair: Ebû Ka'b Temîm b.Ubey b. Mukbil el-Aclânî el-Âmirî ⁵⁷⁴(ö. 70/689'dan sonra)

Bu beyit Ebû Şenbel el-A'râbî'ye de isnad edilmiştir.⁵⁷⁵

Bahir: Basît

Sözlük: وَثِقٌ يَتَّقِي وَثَاقَةً ثِقَّةً ⁵⁷⁶ : Onu hayırlı bir insan zannediyorum. ⁵⁷⁷ : İني أحجو به خيراً : Güvenmek, itimat etmek, inanmak. ⁵⁷⁸ : مُلِمَّةٌ مُلِمَّاتٌ : Başına gelmek, inmek. ⁵⁷⁹ : Felaket, afet, bela, musibet, fâcia, sıkıntı.

K. Matla'ı: ⁵⁸⁰ قَدْ كُنْتُ أَحْجُو أَبَا عَمْرٍو أَخَا ثِقَّةٍ حَتَّى أَلَمْتُ بِنَا يَوْمًا مُلِمَّاتٍ

Anlam: “Günün birinde başımıza musibetler gelene kadar, Ebu ‘Amr’ı güvenilir bir kardeş zannediyordum.”

⁵⁷⁴ Ebû Ka'b Temîm b.Ubey b. Mukbil el-Aclânî el-Âmirî (ö. 70/689'dan sonra): Beni Aclân kabilesinden olup Câhiliye dönemi şairlerindedir. İslam dönemine yetişip Müslüman olmuş muhadram şairlerden sayılır. Câhiliye dönemine ağıyordu. Şair Necâşi'ye hicvederdi. Yüz küsur yıl yaşamış olup 657 yıldan sonra vefat etmiştir. ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, c. 2, s. 87.

⁵⁷⁵ eş-Şenkîti, **ed-Duraru'l-Levami'**, c. 2, s. 237.

⁵⁷⁶ el-Cevherî, **es-Sihâh**, “حجا” mad.

⁵⁷⁷ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “وثق” mad.

⁵⁷⁸ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs**, “لم” mad.

⁵⁷⁹ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs**, “لم” mad.

⁵⁸⁰ el-'Aynî, **el-Mekâsıdu'n-Nahviyye**, c. 2, s. 828.

İstişhâd Yönü: Beyitte zan anlamında olan حَجَا'nın muzâri' fiili kullanılmıştır. أَبَا kelimesi birinci, أَخَا kelimesi ise ikinci mef'ûldür.⁵⁸¹

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidü'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu'l-Eşmûnî; Evdahu'l-Mesâlik; Şerhu İbn 'Akîl; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Delîlu's-Salik; el-Behcetü'l-Merdiyye; Şerhu Katri'n-Nedâ; Şevâhidü'l-'Adeviyye; Şerhu Dehlan; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; el-Mu'cemu'l-Mufessal fî Şevâhidi'l-'Arabiyye; el-Mekâsıdu'n-Nehviyye; el-Mekâsıdu's-Şâfiye.*

Beyit No: 75

Beytin Metni: فَلَا تَعُدُّ الْمَوْلَى شَرِيكَكَ فِي الْعَيْ وَوَلَكِنَّمَا الْمَوْلَى شَرِيكَكَ فِي الْعُدْمِ

Şair: Ebû Abdillâh Nu'mân b. Beşîr el-Hazrecî⁵⁸² (ö. 64/ 684)

Bahir: Tavîl

Sözlük: الْمَوْلَى : Dost, kul, efendi, müttefik, seven.⁵⁸³ عُدْمًا : Mahrum olmak, yoksun olmak.⁵⁸⁴

⁵⁸¹ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 284.

⁵⁸² Ebû Abdillâh Nu'mân b. Beşîr el-Hazrecî (ö. 64/ 684): Ensar arasında hicretten sonra doğan ilk çocuk sahâbî olan Nu'mân b. Beşîr, hicretten on dört ay sonra dünyaya geldiği söylenir. Iraklılar, onun Resûl-i Ekrem'den bir çok hadisi bizzat duyduğunu belirtmesine bakarak bu tarihten daha önce doğmuş olabileceğini ileri sürmüştü, Buhârî de hicret senesinde dünyaya geldiğini belirtmiştir. Peygamberimize biat eden bayanlardan olan annesi Amre bint Revâha, Nu'mân'ı Hz. Peygamber'in huzuruna götürerek tahnîk yaptırdı ve ona dua etmesini istedi. Nu'mân İslâmiyet'in ilk yıllarında müslüman olan bir aile ortamında yetişti. Peygamberimizin kumandanlarından olan babası Beşîr Bedir, Uhud ve Hendek başta olmak üzere bütün gazvelerde bulundu. Peygamberimizin vefatından sonra Medineliler ensardan birinin halife olmasını istediği halde o Hz. Ebû Bekir'in halife olmasını savundu ve ona biat etti. Hatip ve şairliğinin yanında sahabenin ileri gelen komutanlarından. Medine'de doğmuş sonra Şam'a yerleşmiştir. Muaviye ile birlikte Siffin savaşına katılmıştır. Bir çok vilayette valilik ve kadılık yaptıktan sonra bir isyan sırasında Humus'ta öldürülmüştür. Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, **el-Eğânî**, c. 16, s. 5790-5820. ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, c. 8, s. 36; İbrahim Hatipoğlu, "Nu'man b. Beşîr", **DİA**, Ankara 2007, c. 33, s. 233.

K. Matla'ı: ⁵⁸⁵ وَأَعْفِرُ لِمَوْلَى الْمَجَاهِرِ بِالظَّلْمِ وَإِنِّي لَأَعْطِي الْمَالَ مَنْ لَيْسَ سَائِلًا

Anlam: “Zenginken sana dost olanı dost sanma, asıl dost yoklukta dostun olandır.”

İstişhâd Yönü: Bu beyitte تَعَدُّ fiili zan anlamında olup iki mef'ûl nasbetmiştir. Şâhid beyitte bulunan الْمَوْلَى kelimesi birinci, شَرِيكَ kelimesi ise ikinci mef'ûldür. ⁵⁸⁶

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidü'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu İbn 'Akîl; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu İbn Nâzım; el-Behcetü'l-Merdiyye; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Delîlu's-Salik; Şevâhidü'l-'Adeviyye; Şerhu Dehlan; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; el-Mu'cemu'l-Mufessal fî Şevâhidi'l-'Arabiyye; el-Mekâsıdu'n-Nehviyye; İrşâdu's-Salik.

Beyit No: 76

Beytin Metni: فَكُنْتُ أَجْرِي أَبَا خَالِدٍ وَإِلَّا فَهَبْنِي امْرَأَةً هَالِكًا

Şair: Abdullah b. Hemmâm es-Selûlî⁵⁸⁷ (ö. 100/718)

Bahir: Mütekarib

⁵⁸³ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “وَي” mad.

⁵⁸⁴ el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-Muhît, “فصل العين” mad.

⁵⁸⁵ el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 2, s. 829.

⁵⁸⁶ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 284.

⁵⁸⁷ Abdullah b. Hemmâm es-Selûlî (ö. 100/718): İslam dönemi şairlerindedir. Emeviler dönemi Muaviye zamanında yaşamış ve Suleyman b. Abdulmelik zamanına yetişmiştir. Sultanların yanında yeri olan, Yezid'i kendinden sonra oğlu Muaviye'yi veliyaht tayin etmesine teşvik edendir. Güzel şiirlerinden dolayı kendisine Attar lakabı verilmiştir. ez-Ziriklî, el-A'lâm, c. 4, s. 143; İbn Selâm el-Cumhî, Tabekâtu Fuhûli's-Şu'ara, thk. Mahmud Muhammed Şakir, Dâru'l-Medenî, Cidde bty. c. 2, s. 625.

Sözlük: أَجَارَ, إِجَارَةٌ : Kurtarmak, savunmak, yardım etmek, korumak, yardımcı olmak, müdafaa etmek, desteklemek, gözetmek, himaye etmek. ⁵⁸⁸ هَبْ : Farzet! Varsay! ⁵⁸⁹ هَلَكَ يَهْلِكُ هَلَكًا : Yok etmek, öldürmek. ⁵⁹⁰

M. Rivayet: ⁵⁹¹ فَعُلْتُ أَجْرِي أَبَا مَالِكٍ وَإِلَّا فَهَبْنِي امْرَأً هَالِكًا

Anlam: “Dedim ki: ‘Ey Ebâ Hâlid beni koru! Yoksa beni ölen biri say.’”

İstîşâh Yönü: Bu beyitte هَبْ fiili zan anlamında olup iki mef‘ûl mansûp yapmıştır. Şâhid beyitte bulunan هَبْ mütekellim '1 يا وَإِلَّا فَهَبْنِي امْرَأً هَالِكًا mısrasında fiilinin birinci, امْرَأً ise ikinci mef‘ûludur. ⁵⁹²

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidü'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu İbn 'Akîl; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu İbn Nâzım; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahu'l-Mesâlik; Tevdîhu'l-Mekâsüd ve'l-Mesâlik; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; el-Mekâsıdu'n-Nehviyye; Muğni'l-Lebîb; Şevâhidü'l-'Adeviyye; Delîlu's-Salik; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; el-Mu'cemu'l-Mufessal fî Şevâhidi'l-'Arabîyye; Cevâhirü'l-Edeb; Şerhu Şevâhidi'l-Muğnî.

Beyit No: 77

Beytin Metni: زَعَمْتَنِي شَيْحًا وَلَسْتُ بِشَيْخٍ إِذَا الشَّيْخُ مَنْ يَدْرُبُ دَيْبًا

Şair: Ebû Umeyye Evs el-Hanefî ⁵⁹³

⁵⁸⁸ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “جور” mad.

⁵⁸⁹ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “وهب” mad.

⁵⁹⁰ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “هلك” mad.

⁵⁹¹ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. I/285.

⁵⁹² İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. I/285.

Bahir: Hafif

Sözlük: شَيْخٌ أَشْيَاخٌ شَيْخَانٌ شَيْوُخٌ : Elli yaşını tamamlayan kişi, ihtiyar, yaşlı.⁵⁹⁴

دَبُّ, يَدِبُّ, دَبَّ: Ağır ağır yürümek.⁵⁹⁵

Anlam: “O kadın beni ihtiyar sandı, ben ihtiyar değilim. Çünkü ihtiyar ağır ağır yürüyendir.”

İstişhâd Yönü: Bu beyitte زَعَمَ fiili zan anlamında olup iki mef‘ûl nasbetmiştir. Şâhid beyitte bulunan زَعَمْتَنِي شَيْخًا وُلِّسْتُ بِشَيْخٍ mısrasında يا ’ı mütekellim زَعَمَ fiilinin birinci, شَيْخًا ise ikinci mef‘ûludur.⁵⁹⁶

Kaynaklar: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu Katri’n-Nedâ; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdahu’l-Mesâlik; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; el-Mekâsîdu’n-Nehviyye; Muğni’l-Lebîb.

Beyit No: 78

Beytin Metni: طَنَنْتُكَ إِن شَبَّتْ لَطَى الْحَرْبِ صَالِيَا فَعَرَّذْتَ فِيمَنْ كَانَ عَنْهَا مُعَرِّدَا

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

Sözlük: صَالَ عَلَيْهِ, يَصُولُ, صَوْلٌ⁵⁹⁷ : Üzerine çıkmak. (savaş, yangın) شَبَّ : saldırı. عَرَّذَ, تَعَرَّذَ⁵⁹⁸ : Kaçmak.⁵⁹⁹

⁵⁹³ İncelenen kaynaklarda şair hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

⁵⁹⁴ İbn Manzûr, Lisânu’l-‘Arab, “شيخ” mad.

⁵⁹⁵ ez-Zebîdî, Tâcu’l-‘Arûs, “دب” mad.

⁵⁹⁶ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. I/285.

Anlam: “Savaş ateşi çıktığında seni o ateşe saldıracağına zannediyordum. Oysa sen kaçanlarla beraber kaçtın.”

İstişhâd Yönü: Bu beyitte ظن fiili ihtimal manasında olup iki mef‘ûl nasbetmiştir. Şâhid beyitte bulunan ظَنُّنُكَ إِنَّ شَبَّ لَطَى الْحَرْبِ صَالِيَا mısrasında muhatab ظن¹ كاف fiilinin birinci, صَالِيَا ise ikinci mef‘ûludur.⁶⁰⁰

Kaynaklar: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu İbn 'Akîl; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahu'l-Mesâlik; Şerhu Şuzûri'z- Zeheb; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye.*

Beyit No: 79

Beytin Metni: وَكُنَّا حَسِبْنَا كُلَّ بَيْضَاءٍ شَحْمَةً عَشِيَّةً لَأَقِينَا جُدَامًا وَحَمِيرًا

Şair: Ebû Huzeyl Zufer b. Hâris el-Kilâbî⁶⁰¹ (ö. 75/695)

Bahir: Tavîl

Sözlük: الشَّحْمَةُ : İç yağ.⁶⁰²

M. Rivayet: لِيَالِي قَارَعْنَا جُدَامًا وَحَمِيرًا⁶⁰³ وَكُنَّا حَسِبْنَا كُلَّ بَيْضَاءٍ شَحْمَةً

⁵⁹⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “شب” mad.

⁵⁹⁸ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “صول” mad.

⁵⁹⁹ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “عرد” mad.

⁶⁰⁰ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. I/286.

⁶⁰¹ Ebû Huzeyl Zufer b. Hâris el-Kilâbî (ö. 75/695): Şair, tâbiîmlerden olup Kays kabilesinin başkanıdır. Muaviye tarafında Kanserin milletin emiri olarak Siffin savaşına katılmıştır. Dahhâk b. Kays el-Fehrî ile birlikte Merc-i Rahit vakasına katılmıştır. Daha sonra Karkisya'ya kaçmış, Abdülmelik b. Mervân'ın döneminde orada ölünceye kadar kalmıştır. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, c. 3, s. 45; el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 2, s. 372.

⁶⁰² ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “شحم” mad.

وَكُنَّا حَسِينًا كُلَّ بَيْضَاءِ شَحْمَةٍ لِيَالِي لَأَقِينَا جُدَامَ وَحَمِيرًا⁶⁰⁴

Anlam: “Akşamleyin Cuzam ve Himyer kabileleriyle karşılaşınca kadar her beyazı iç yağ (her insanı korkak) sanırdık.”

İstişhâd Yönü: Bu beyitte حَسِبَ fiili zan manasında olup iki mef’ûl nasbetmiştir. Şâhid beyitte bulunan وَكُنَّا حَسِينًا كُلَّ بَيْضَاءِ شَحْمَةٍ mısrasında كُلُّ birinci, شَحْمَةٍ ise ikinci mef’ûldür.⁶⁰⁵

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Evdahu’l-Mesâlik; Şerhu Şuzûri’z- Zeheb; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Şerhu İbn Nâzım; Muğni’l-Lebîb.

Beyit No: 80

Beytin Metni: حَسِبْتُ التَّقَى وَالْجُودَ خَيْرَ تِجَارَةٍ رَبَّاحًا إِذَا مَا الْمَرْءُ أَصْبَحَ ثَقِيلًا

Şair: Lebîd b. Rebî‘a el-‘Âmirî

Bahir: Tavîl

Sözlük: الجُودُ : Cömertlik, gereken yere gerekeni vermek.⁶⁰⁶ ثَقِيلًا : Ağır, ölü.⁶⁰⁷

K. Matla’ı:⁶⁰⁸ وَكَانَتْ لَهُ شُعْلًا عَلَى النَّأْيِ شَاغِلًا كُيِّبَشُهُ حَلَّتْ بَعْدَ عَهْدِكَ عَاقِلًا

⁶⁰³ Mahmud b. ‘Umer ez-Zemahşerî, *el-Mustaksâ fi Emsâli’l-‘Arab*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1407/1987, c. 2, s. 329.

⁶⁰⁴ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *et-Tezyîl ve’t-Tekmîl...*, c. 6, s. 35.

⁶⁰⁵ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 286.

⁶⁰⁶ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, “جود” mad.

⁶⁰⁷ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 2, s. 837.

⁶⁰⁸ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 2, s. 837.

Anlam: “Kişi ağırlaştığında (öldüğünde) kendisi için en karlı ticaretin takva ve cömertlik olduğuna inandım.”

İstişhâd Yönü: Bu beyitte حَسِبَ fiili yakın manasında olup iki mef‘ûl nasbetmiştir. Şâhid beyitte bulunan حَسِبْتُ التُّقَى وَالْجُودَ حَيْرَ تِجَارَةٍ mısrasında التُّقَى birinci, حَيْرَ ise ikinci mef‘ûldür.⁶⁰⁹

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu İbn 'Akîl; Hâşiyetu's-Sabbân; ed-Duraru'l-Levâmi'; Şerhu Şuzûri'z- Zeheb; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu İbn Nâzım; el-Mekâsıdu'n-Nehviyye.

Beyit No: 81

Beytin Metni: إِحَالُكَ إِنَّمَا تَعْضُضُ الطَّرْفَ ذَا هَوَىٰ يَسُومُكَ مَا لَمْ يُسْتَطَاعَ مِنَ الْوَجْدِ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

Sözlük: حَالٌ بِحَالٍ خَيْلًا خَيْلًا خَيْلَةً خَيْلَةً خَيْلًا خَيْلًا خَيْلَةً خَيْلَةً خَيْلَةً خَيْلَةً : Zannetmek, sanmak, tahmin etmek.⁶¹⁰ عَضَّ طَرْفَهُ : Bakışlarını indirdi, bakmadı, gözünü kapattı.⁶¹¹

⁶⁰⁹ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 287.

⁶¹⁰ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “خيل” mad.

⁶¹¹ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “غضض” mad;

الطَّرْفُ : Göz, göz kapaklarını hızla açıp kapama.⁶¹² : Uyumazsan⁶¹³ إِنَّ لَمْ تَعْتَضِ الطَّرْفَ

سَامَ يَسُومُ سَوْماً : Zor bir görev yüklemek, ceza vermek.⁶¹⁴

Anlam: “Gözlerini kapatmazsan (uyumazsan) seni, derdi çekilmeyen aşk sahibi zannederim.”

İstîşhâd Yönü: Bu beyitte إِحَالٌ fiili zan manasında olup iki mef‘ûl almıştır. Şâhid beyitte bulunan إِحَالٌ mısrasında muhatab كَاف ‘1 birinci, إِحَالٌ ise ikinci mef‘ûldür.⁶¹⁵

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; ed-Duraru'l-Levâmi'; Şerhu Şuzûri'z-Zehab; Hem 'u'l-Hevâmi'; el-Mekâsıdu'n-Nehviyye.*

Beyit No: 82

Beytin Metni: مَا خِلْتَنِي زَلْتُ بَعْدَكُمْ ضَمِينًا أَشْكُو إِلَيْكُمْ حُمُومَةَ الْأَلَمِ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Münserih

Sözlük: ضَمِينٌ : Kronik hasta, yaşlı, özürlü.⁶¹⁶ حُمُومَةُ الْأَلَمِ : Acının şiddeti, zorluğu.⁶¹⁷

⁶¹² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “طرف” mad.

⁶¹³ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 2, s. 839.

⁶¹⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “سوم” mad.

⁶¹⁵ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 287.

⁶¹⁶ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “ضمن” mad.

⁶¹⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “حما” mad.

Anlam: “Hasta olduğumu kabullendim. Bundan böyle durmadan ağrımın şiddetini size şikayet edeceğim.”

İstişhâd Yönü: Bu beyitte خَالَ fiili kesinlik manasında olup iki mef‘ûl almıştır. Şâhid beyitte bulunan مَا خَلَّتِي زِلْتُ بَعْدَكُمْ ضَمِيمًا mısrasında ياء ’ı mutekellim birinci, ضَمِيمًا ise ikinci mef‘ûldür.⁶¹⁸

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Evdâhu’l-Mesâlik; el-Mekâsıdu’s-Şâfiye; İrşadu’s-Salik; el-Mekâsıdu’n-Nehviyye; et-Tezyîl ve’t-Tekmîl fî Şerhi Kitabi’t-Teshîl; el-Mu’cemu’l-Mufessal fî Şevâhidi’l-‘Arabiyye.*

Beyit No: 83

Beytin Metni: نَحَذُّ عُرَارَ إِثْرِهِمْ دَلِيلًا وَفَرُّوا فِي الْحِجَازِ لِيُعْجِزُونِي

Şair: Ebû Cundub b. Murre el-Huzelî⁶¹⁹

Bahir: Vâfir

Sözlük: الْإِثْرُ : ...in ardından, ...den sonra, ...i müteakiben.⁶²⁰ فَرَّ فِرَارًا : Süratle uzaklaşmak, kaçmak, firar etmek.⁶²¹

K. Matla’ı:⁶²² لَقَدْ أَمَسَى بَنُو حَيَانَ مَنِي بِحَمْدِ اللَّهِ فِي خَزْيٍ مُبِينٍ

M. Rivayet:⁶²³ نَحَذُّ عُرَانَ حَلْفَهُمْ دَلِيلًا وَفَرُّوا فِي الْحِجَازِ لِيُعْجِزُونِي

⁶¹⁸ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 287.

⁶¹⁹ Ebû Cundub b. Murre el-Huzelî: Şair; Huzel kabilesinden olup, aralarında Ebû Hurâş’ın da olduğu on bir kardeşirler. Ebû Muzahim es-Semali’nin muasırır. Câhiliye döneminde ve İslam döneminin başında dili sert olan vefalı bir şairdir. el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 1, s. 293.

⁶²⁰ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, “اثر” mad.

⁶²¹ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, “فرر” mad.

⁶²² el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 2, s. 854.

Anlam: “Arkalarında Ğuraz vadisini delil edindim. Onlar (Beni Lihyân kabilesi) ise beni zor durumda bırakmak için Hicaz’a kaçtılar,”

İstişhâd Yönü: تَحَدَّ tasyîr (bir halden başka bir hale dönüştürme) fiillerinden olup iki mef‘ûl nasbeder. Şâhid beyitte bulunan غُرَازَ mısrasında غُرَازَ تَحَدَّتْ غُرَازَ إِثْرَهُمْ دَلِيلًا birinci, دَلِيلًا ise ikinci mef‘ûldür.⁶²⁴

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Evdahu'l-Mesâlik; el-Mekâsîdu'n-Nehviyye.

Beyit No: 84

Beytin Metni: وَلَعِبَتْ طَيْرٌ بِهَمِّ أَبَائِبِلٍ وَصَبِرُوا مِثْلَ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ

Şair: Ru'be b. 'Accâc et-Temîmî

Bahir: Serî'

Sözlük: العَصْفُ : Hububat sapı ve yaprakları.⁶²⁵

M. Rivayet:⁶²⁶ وَلَعِبَتْ طَيْرٌ بِهَمِّ أَبَائِبِلٍ فَصَبِرُوا مِثْلَ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ

⁶²⁷ وَلَعِبَتْ طَيْرٌ بِهَمِّ أَبَائِبِلٍ فَأَصْبَحُوا مِثْلَ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ

⁶²⁸ وَلَعِبَتْ طَيْرٌ بِهَمِّ أَبَائِبِلٍ فَأَصْبَحَتْ مِثْلَ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ

⁶²³ Ebû Hayyân Muhammed b. Yusuf Esîruddîn el-Endulusî, **İrtişâfu'd-Darb min Lisâni'l-'Arap**, thk. Recep Osman Muhammed, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1418/1998, c. 4, s. 2104.

⁶²⁴ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 289.

⁶²⁵ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs**, “عصف” mad.

⁶²⁶ Ebû Hayyân el-Endelüsî, **et-Tezyîl ve't-Tekmîl...**, c. 6, s. 39.

⁶²⁷ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 289.

Anlam: “Ebabil kuşu onlarla oynadı, yenilmiş sap gibi oldular.”

İstîşhâd Yönü: صَبَّرَ tasyîr fiillerinden olup iki mef’ûl alır. Şâhid beyitte bulunan مِثْلٍ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ mısrasında naib-i fail olan çoğul واو ’ı birinci, مِثْلٍ ise ikinci mef’ûldür.⁶²⁹ Ayrıca bu beyitte iktibas⁶³⁰ vardır.

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Şerhu’l-Eşmûnî; Evdahû’l-Mesâlik; Hem’u’l-Hevâmi’; İrtişâfu’d-Darb; el-Mekâsıdu’n-Nehviyye; Muğni’l-Lebîb.*

Beyit No: 85

Beytin Metni: كَذَاكَ أُدِّبْتُ حَتَّى صَارَ مِنْ خُلْفِي أَبِي وَجَدْتُ مَلَاكَ الشَّيْمَةِ الْأَدَبِ

Şair: Fezâre kabilesinden bir kişi

Bahir: Basît

Sözlük: الْمَلَاكَ : Bir işin esası, dayanağı. مَلَاكَ الدِّينِ الْوَرَعُ : “Dinin esası takvadır.”

⁶³¹ الشَّيْمَةُ : Ahlak, huy.⁶³²

K. Matla’ı : ⁶³³ وَلَا أَلْقِبُهُ وَالسُّوَاءَةَ اللَّقْبُ أُنْكِنِيهِ حِينَ أَنْادِيهِ لِأَكْرَمِهِ

M. Rivayet: ⁶³⁴ كَذَاكَ أُدِّبْتُ حَتَّى صَارَ مِنْ خُلْفِي أَبِي رَأَيْتُ مَلَاكَ الشَّيْمَةِ الْأَدَبِ

⁶²⁸ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 289.

⁶²⁹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 289.

⁶³⁰ Kişinin Kur’ân ve hadisten almış olduğu bir ibareyi kendi cümlesine yerleştirmesidir. Bkz. el-Hatîb el-Kazvînî, *el-İdâh fi ‘Ulûmi’l-Belâğa*, thk. eş-Şeyh Behîc Gazâvî, Dâru İhyâi’l-‘Ulûm, Beyrut 1419/1998, s. 381.

⁶³¹ İbnu’l-Esîr, *Usdu’l-Gabe*, “ملك” mad.

⁶³² İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “شيم” mad.

⁶³³ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 2, s. 866.

⁶³⁴ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 2, s. 866.

Anlam: “Ben bu şekilde edeplendim. Taki edep ahlakım oldu. Zira ben gördüm ki, ahlakın temeli edeptir”

İstişhâd Yönü: Kûfe ekolüne göre ظَنَّ ve benzerleri, ma‘mûllerinden önce gelseler dahi ilga edilmeleri caizdir. Şâhid beyitte ki وَجَدْتُ مَلَا كُ الشَّيْمَةِ الْأَدَبُ cümlesinde وَجَدْتُ âmilinin, ma‘mûllerinden (مَلَا كُ ve الْأَدَبُ) önce gelmesine karşın amel etmemesi Kûfe ekolüne delil teşkil etmiştir.⁶³⁵

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu'l-Eşmûnî; Evdahu'l-Mesâlik; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Mekâsıdu'n-Nehviyye; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Muğni'l-Lebîb; Şerhu İbn Nâzım; Hâşiyetu's-Sabbân; ed-Duraru'l-Levâmi'; el-Behcetü'l-Merdiyye; Tevdihu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Delîlu's-Sâlik.*

Beyit No: 86

Beytin Metni: وَلَقَدْ عَلِمْتُ لَتَأْتِيَنَّ مَيِّتِي إِنَّ الْمَنَايَا لَا تَطِيشُ سِهَامَهَا

Şair: Lebîd b. Rebî'a el-Âmirî

Bu Beyit Lebîd b. Rebî'a el-Âmirî'ye (ö. 41/661) isnad edilmiştir. Ancak Lebîd'in divanında beytin birinci mısrası aşağıdaki gibidir.

صَادَفُنْ مِنْهَا غَيْرَةً فَأَصْبَنَهَا 636 إِنَّ الْمَنَايَا لَا تَطِيشُ سِهَامَهَا

Bahir: Kâmil

Sözlük: طَاشَ السَّهْمُ : Aklın hafif olması. طَاشَ , الطَّيْشُ 637 : Ölümler, vefat. مَيِّتٌ مَنَايَا :

Ok hedeften şaştı. 638 سِهَامٌ , السَّهْمُ : Ok, kumar oku. 639

⁶³⁵ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 292.

⁶³⁶ Lebîd b. Ebî Rabî'a el-Âmirî, *Divânü Lebîd b. Ebî Rebî'a el-Âmirî*, Dâru Sâdır, Beyrut bty, s. 171.

K. Matla'ı: ⁶⁴⁰ عَمَّتِ الدَّارُ مَحَلُّهَا فَمَقَامُهَا مَعَى تَأْتِدُ غَوْلَهَا فَرَجَامُهَا

Anlam: “Yemin ederim ki ecelimin geleceğini biliyordum. Çünkü ölümün okları hedeften şaşmaz.”

İstişhâd Yönü: Bu beyitte geçen وَلَعَدُ عَلِمْتُ لَتَأْتِيَنَّ مَبِيَّتِي mısrasında علم ve ma'mûlleri (تَأْتِيَنَّ مَبِيَّتِي) arasında fasıl olan لام'ı kasem, علم fiilinin zahiren amel etmesine mâni olmuştur. Çünkü sadrû'l-kelâm hakkına sahip kelimelerin öncesi sonrasında amel etmez.⁶⁴¹

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu'l-Eşmûnî; Evdahü'l-Mesâlik; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Mekâsıdu'n-Nehviyye; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Muğni'l-Lebîb; Şerhu İbn Nâzım; Hâşiyetu's-Sabbân; ed-Duraru'l-Levâmi'; el-Behcetü'l-Merdiyye; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu'l-Murâdî; Delîlu's-Sâlik; Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akil; Şerhu Katri'n-Nedâ.*

Beyit No: 87

Beytin Metni: أَرَاهُمْ رِفْقِي حَتَّى إِذَا مَا نَحَاقَ اللَّيْلُ وَأُنْحَزَلَ الْخِزَالَا

Şair: Ebu'l-Hattâb Amr b. Ahmer el-Bâhilî ⁶⁴²(ö. 75/694)

Bahir: Vâfir

⁶³⁷ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “مني” mad.

⁶³⁸ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, “طيش” mad.

⁶³⁹ İbn Sîde, *el-Muhkem*, “سهم” mad.

⁶⁴⁰ Lebîd b. Rebî'a el-'Amirî, *Divânu Lebîd b. Ebî Rebî'a el-'Amirî*, s. 163.

⁶⁴¹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 294.

⁶⁴² Ebu'l-Hattâb Amr b. Ahmer el-Bâhilî (ö. 75/694): Ebu'l-Hattâb künyeli olan şair, muhadram şairlerdendir. Câhiliye devrinin sayılı şairlerinden biri olan şair islam devrine de ulaşıp Müslüman olmuştur. Rum savaşlarına katılıp Hâlid b. Velîd'in atıyla Şam'a gitmiştir. Şiirlerinde bir çok garip sözcükler kullanmıştır. Doksan yaşlarında Abdulmelik b. Mervân'ın döneminde vefat etmiştir. Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, c. 8, s. 234; el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 4, s. 256.

Sözlük: رَفَاقٌ , رَفِيقَةٌ : Birlikte ikamet edip birlikte yolculuk yapan arkadaş topluluğu.⁶⁴³ تَجَافَى : Uzaklaşmak, fırlayıp gitmek.⁶⁴⁴ انْخَزَلَ : Kesilmek, bitmek.⁶⁴⁵

K. Matla'ı:⁶⁴⁶ أَعْدُوا وَأَعَدَّ الْحَيُّ الرِّبَايَا وَشَوْقًا لَا يُبَالِي الْعَيْنَ بَالَا

M. Rivayet:⁶⁴⁷ أَرَاهُمْ رَفِيقِي حَتَّى إِذَا مَا تَوَلَّى اللَّيْلُ وَانْخَزَلَ انْخَزَالًا

Hikâye: Kendisini yapayalnız bırakıp Şam'a giden bazı akrabalarını rüyasında gören şair bu kasideyi inşâd etmiştir.⁶⁴⁸

Anlam: “Gece uzaklaşıp gidene kadar, onları (rüyada) yanımda görüyorum.”

Beyitteki هم zamirinin merce‘i bir önceki beyitte, حتى edatının cevabı ise bir sonraki beyitte geçtiğinden dolayı anlamının iyi anlaşılması için beytin öncesini ve sonrasını görmek gerekir.

أَبُو حَنْسٍ يُؤْرِفُنَا وَطَلَّقَ وَعَمَّارٌ وَأَوْنَةٌ أَنَا لَا

أَرَاهُمْ رَفِيقِي حَتَّى إِذَا مَا تَجَافَى اللَّيْلُ وَانْخَزَلَ انْخَزَالًا

إِذَا أَنَا كَالَّذِي يَجْرِي لَوْدٍ إِلَى آلٍ فَلَمْ يُدْرِكْ بِاللَّيْلِ

“Ebû Haneş, Talk, ‘Ammâr ve bazen de Usâle uykumuzu kaçırıyorlar. Gece uzaklaşıp gidene kadar, onları (rüyada) yanımda görüyorum. Birden (uyanınca) su için seraba koşan ancak dudağımı bile ıslatamayan adam gibi oluyorum.”

⁶⁴³ Ebû Zekeriyâ Yahyâ en-Nevevî, *Tahrîru Elfâzî't-Tenbîh*, thk. Abdulğani ed-Dakr, Dâru'l-Kalem, Dimaşk 1408/1987, s. 141.

⁶⁴⁴ er-Râzî, *Muhtaru's-Sihah*, “باب الجيم” mad.

⁶⁴⁵ el-Cevherî, *es-Sihâh*, “خزل” mad.

⁶⁴⁶ ‘Amr b. Ahmer el-Bâhilî, *Şi‘ru ‘Amr b. Ahmer el-Bâhilî*, thk. Huseyn ‘Atvân, Mecme‘u'l-Luğati'l-‘Arabiyye, Dimaşk bty, s. 124.

⁶⁴⁷ Hasan b. Kâsım el-Misrî el-Murâdî, *Tevdîhu'l-makâsid ve'l-mesâlik bi Şerhi Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Abdurrahman Ali Suleyman, Dâru'l-Fikri'l-‘Arabî, Kahire 1428/2008, c. 1, s. 565.

⁶⁴⁸ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 2, s. 879.

⁶⁴⁹ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 2, s. 879; el-Bâhilî, *Şi‘ru ‘Amr b. Ahmer el-Bâhilî*, s. 129.

İstişhâd Yönü: ظَنَّ ve benzerlerinden ‘İlmiyye (ilimle ilgili) olan رَأَى fiiline verilmiş olan iki mef‘ûl alabilme hükmü, hülmiyye olan (rüyayla ilgili) رَأَى fiiline de verilmiştir. Şâhid beyitte bulunan أَرَاهُمْ رَفَقَتِي cümlesindeki أَرَى fiili “rüyada görmek” anlamında olup tıpkı ‘İlmiyye olan رَأَى fiili gibi iki mef‘ûl (هُمْ ve رَفَقَتِي) almıştır.⁶⁵⁰

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdahü’l-Mesâlik; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; ed-Duraru’l-Levâmi’; Hem‘u’l-Hevâmi’; el-Behcetü’l-Merdiyye; Tevdîhu’l-Mekâsıd ve’l-Mesâlik; Şerhu Şuzûri’z- Zeheb.*

Beyit No: 88

Beytin Metni: وَلَقَدْ نَزَلْتُ فَلَا تَطْفِي غَيْرُهُ مِيَّ مَنَزَلَةِ الْمُحَبِّ الْمُكْرِمِ

Şair: Antere b. Şeddâd b. Amr el-Absî ⁶⁵¹ (ö. m. 614[?])

Bahir: Kamil

⁶⁵⁰ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 296.

⁶⁵¹ Antere b. Şeddâd b. Amr el-Absî (ö. m. 614(?)): Arapların câhiliye devrindeki en ünlü süvarilerinden, birinci tabaka şairlerinden ve Mu‘allaka sairlerinden biri olan ‘Antere, Necid bölgesindedir. Babası Abs kabilesi ileri gelenlerinden Şeddâd, annesi ise Zebîbe isimli Habeşli bir câriyedir. Antere’nin siyahlığından ötürü babası ilk başta onu evlatlıktan reddetmiştir. Ancak daha sonra Antere’nin asil ve emsallerinden üstün olduğunu farkedince evladı olduğunu kabul etmiştir. Alt dudağı yarık olduğu için "Anteretü’l-felhâ" diye de anılan bu şair, annesi câriye olduğu için, zamanının anlayışına göre köle sayılmakta, bu nedenle de küçük yaşta beri sevdiği amcasının kızı ‘Able ile evlenmesi uygun görülmemekteydi. Antere kölelikten kurtulup sevgilisine kavuşmak için bazı başarılar göstermek mecburiyetinde kalmıştı. Câhiliye döneminde melez olmaları sebebiyle kendilerine "Ağribetü’l-‘Arab" (Arap kargaları) denilen ve kahramanlıklarıyla ün salan üç siyah köleden biri olan Antere, Abs kabilesinin hem şairi, hem de cesur, atılgan, hoşsohbet, güzel huylu, zulme boyun eğmeyen savaşçısı olarak tanınmıştır. Benî Zübyân ile Benî Abs arasında cereyan eden Dâhis ve Gabrâ Savaşında büyük kahramanlıklar göstermiş, meşhur muallakasını da bu savaştan sonra söylemiştir. Bu yiğit şair, ilerlemiş yaşına rağmen kendi kabilesi ile Tay kabilesi arasında çıkan bir savaşa katılmış ve savaş sırasında Esed er-Rahîs ya da Cebbar b. ‘Amr et-Tâî tarafından öldürülmüştür. Rizkullah b. Yusuf Şeyho, *Şu‘ârau’n-Nasrâniyye*, Matba‘atu Âbâi’l-Murselîn el-Yesu‘iyyîn, Beyrut 1890, c. 4, s. 794. ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, c. 5, s. 91; el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 1, s. 128; Cemâl Muhtar, “‘Antere b. Şeddâd el-‘Absî”, *DİA*, Ankara 1991, c. 3, s. 237.

K. Matla'ı:⁶⁵² هَلْ غَادَرَ الشُّعْرَاءُ مِنْ مُتَرَدِّمٍ أَمْ هَلْ عَرَفْتَ الدَّارَ بَعْدَ تَوَهُّمٍ

Hikâye: Abslılardan bir şahsın Antere'yi ve annesini siyah derili olmalarından ötürü ayıplaması, bu mu'allakanın inşâd nedenini oluşturmaktadır. Antere kendisini ayıplayan şahısa savaflara katıldığını, tehlikelere daldığını, yardım zamanında ve ganimet paylaşımında ise yüce gönüllü olduğunu söyleyerek cevap verince; şahıs kendisinin daha iyi bir şair olduğunu söyler. Antere: "Kimin daha iyi bir şair olduğunu göreceksin," der ve ahlakını, cesaretini, savaş ve saldırılarını mevzu alan bu kasideyi inşâd eder.⁶⁵³

Anlam: "Yemin ederim ki sen (ey sevgili!) kalbimde sevilen ve ikram gören kişi konumundasın. Bunun dışında bir şeyin olacağını sanma."

İstîshâd Yönü: فَلَا تَنْظِي غَيْرَهُ 'de ظن , غيره 'nin birinci mef'ûlu, ikinci mef'ûlu ise mahzûf olan واقعا 'dir. Burada karine olduğu için cumhura göre hazf caizdir. Ancak İbn Melekûn (ö. 581/1186) bunu kabul etmiyor. Ona göre ظن 'nin ikinci mef'ûlu مَنِّي 'dir. Kelâmın takdiri şöyledir: فَلَا تَنْظِي غَيْرَهُ كَائِنًا مَنِّي⁶⁵⁴

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahu'l-Mesâlik; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Merdiyye; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu Şuzûri'z- Zeheb; Şerhu'l-Muradî.

2.15. أَعْلَمَ وَأَرَى

Beyit No: 89

⁶⁵² 'Antere b. Şeddâd el-'Absî, Şerhu Divâni 'Antere, şrh. el-Hatîb et-Tebrîzî, thk. Mecîd Terrâd, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1996, s. 147.

⁶⁵³ ez-Zevzenî, Şerhu'l-Mu'allakâti's-Seb', s. 232.

⁶⁵⁴ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 299.

Beytin Metni: نُبَيْتُ زُرْعَةَ وَالسَّفَاهَةَ كَاسِمِهَا يُهْدِي إِلَيَّ غَرَائِبَ الْأَشْعَارِ

Şair: Ziyâd b. Muâviye **en-Nâbiga** ez-Zubyânî

Bahir: Kamil

Sözlük: النَّبَأُ : Haber.⁶⁵⁵ السَّفَهُ وَالسَّفَاهُ وَالسَّفَاهَةُ : Ahmaklık, cahillik, sabırsızlık.⁶⁵⁶

K. Matla'ı: ⁶⁵⁷ نُبَيْتُ زُرْعَةَ وَالسَّفَاهَةَ كَاسِمِهَا يُهْدِي إِلَيَّ غَرَائِبَ الْأَشْعَارِ

M. Rivayet: ⁶⁵⁸ نُبَيْتُ زُرْعَةَ وَالسَّفَاهَةَ كَاسِمِهَا يُهْدِي إِلَيَّ أَوَابِدَ الْأَشْعَارِ

Hikâye: Kilâb kabilesinden Zur'a b. 'Amr şair olan Nâbiga ez-Zubyânî'yi hicveder. Nâbiga bunu öğrenince söz konusu kasideyi inşâd edip Zur'a b. 'Amr'ı hicvetmek ve kendisine savaş açmakla tehdit eder.⁶⁵⁹

Anlam: “Zur'a'nın -adı üstünde ahmak- hakkımda garip şiirler söylediğini duydum.”

İstişhâd Yönü: Üç mef'ûl alan fiillerden biri de نَبَأٌ 'dir. Şâhid beyitte bulunan نُبَيْتُ زُرْعَةَ وَالسَّفَاهَةَ كَاسِمِهَا يُهْدِي mısrasında nâib-i fail olan تٌ birinci, زُرْعَةَ ikinci, يُهْدِي ise üçüncü mef'ûldür.⁶⁶⁰

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu İbn 'Akil; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; el-Behcetü'l-Merdiyye; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; el-Mu'cemu'l-Mufessal fî Şevâhidi'l-'Arabiyye; el-Mekâsıdu's-Şâfiyye; İrşâdu's-Sâlik; Esasü'l-Belâğa.*

⁶⁵⁵ er-Râzî, **Muhtaru's-Sihah**, “باب النون” mad.

⁶⁵⁶ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “سفه” mad.

⁶⁵⁷ el-'Aynî, **el-Mekâsıdu'n-Nahviyye**, c. 1, s. 368.

⁶⁵⁸ Ebu'l-Kâsım Mahmud b. 'Umer b. Ahmed ez-Zemahşerî, **Esasu'l-Belâğa**, Daru'n-Neşr, 1399/1979, c. 1, s. 9.

⁶⁵⁹ el-Bağdâdî, **Hizânetu'l-Edeb...**, c. 4, s. 292.

⁶⁶⁰ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 309.

Beyit No: 90

Beytin Metni: وَأُنْبِئْتُ قَيْسًا وَمَ أْبْلُهُ كَمَا زَعَمُوا حَيْرَ أَهْلِ الْيَمَنِ

Şair: Ebû Basîr Meymûn b. Kays **el-A‘şâ**⁶⁶¹(ö. 7/629)

Bahir: Mütেকârib

Sözlük: بَلَا : Denemek, sınamak, tecrübe etmek.⁶⁶²

K. Matla’ı:⁶⁶³ عَلَى الْمَرْءِ إِلَّا عَنَاءٌ مَعْنُ لَعَمْرُكَ مَا طُولُ هَذَا الزَّمَنِ

M. Rivayet:⁶⁶⁴ وَمَ آتِيهِ سَادَ أَهْلِ الْيَمَنِ وَأُنْبِئْتُ قَيْسًا عَلَى نَائِبِهِ

Anlam: “Zannettikleri gibi kendisini denemesem de Kays’ın, Yemen halkının en hayırlısı olduğunu duydum.”

İstişhâd Yönü: Üç mef‘ûl alan fiillerden biri de أَنْبَأُ ’dir. Şâhid beyitte bulunan أَحْيَرَ أَهْلِ الْيَمَنِ ... وَأُنْبِئْتُ قَيْسًا cümlesinde nâib-i fail olan تْ birinci, قَيْسًا ikinci, أَحْيَرَ ise üçüncü mef‘ûldür.⁶⁶⁵

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu İbn Nâzım; ed-Duraru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; el-Behcetü’l-Merdiyye.

⁶⁶¹ Ebû Basîr Meymûn b. Kays **el-A‘şâ** (ö. 7/629): Câhiliye devrinin birinci tabaka şairlerindedir. Yemâme’nin Manfûha köyünde doğmuş ve orada ölmüştür. Görme yetisinin zayıflığından dolayı kendisine Ebû Basîr ve el-A‘şâ denilmiştir. Ömrünün sonlarında görme yetisini tamamıyla kaybetmiştir. Arap ve Fars krallarını fazla ziyaret ettiği için şiirlerinde farsça kelimelere raslanılmaktadır. Mu‘allakâ sahibi olan şair, şiirlerini şarkı tarzında söylediğinden kendisine Sennâcetu’l-‘Arab (Arab Çengcisi) denmiştir. Câhiliye şairlerinin hiçbiri onun kadar fazla şiir söylememiştir. Uzun bir ömür yaşayan şair, İslam dininin çıkışına kadar yaşamış ancak iman etmemiştir. ez-Ziriklî, **el-A‘lâm**, c. 7, s. 341.

⁶⁶² İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, “بلا” mad.

⁶⁶³ el-‘Aynî, **el-Mekâsıdu’n-Nahviyye**, c. 2, s. 899.

⁶⁶⁴ el-‘Aynî, **el-Mekâsıdu’n-Nahviyye**, c. 2, s. 899.

⁶⁶⁵ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 309.

Beyit No: 91

Beytin Metni: أَوْ مُنْعَتُمْ مَا تُسْأَلُونَ فَمَنْ حُدِّدْتُمْ لَهُ عَلَيْنَا الْوَلَاءُ

Şair: Ebû Ubeyde el-Hâris b. Hillize el-Yeşkurî ⁶⁶⁶ (ö. 570[?])

Bahir: Hafif

Sözlük: الْوَلَاءُ : Destek, sadakat, dost. ⁶⁶⁷

K. Matla'ı: أَدَّتْنَا بَيْنَهَا أَسْمَاءُ رَبِّ نَأْوٍ بِمَلِكٍ مِنْهُ النَّوَاءُ ⁶⁶⁸

M. Rivayet: ⁶⁶⁹ أَوْ مُنْعَتُمْ مَا تُسْأَلُونَ فَمَنْ حُدِّدْتُمْ لَهُ عَلَيْنَا الْعَلَاءُ

أَوْ مُنْعَتُمْ مَا تُسْأَلُونَ فَمَنْ حُدِّدْتُمْ لَهُ عَلَيْنَا الْعَلَاءُ ⁶⁷⁰

Anlam: “Sizden istenilen şeyi vermeyecek misiniz? (Geçen zamanlarda) kimin bize galip geldiğini öğrendiniz? (Siz de onlar gibi bize galip gelmek istiyorsunuz)”

İstîşâd Yönü: Üç mef'ûl alan fiillerden biri de حُدِّدْتُ 'dir. Şâhid beyitte bulunan أَوْ مُنْعَتُمْ مَا تُسْأَلُونَ فَمَنْ حُدِّدْتُمْ لَهُ عَلَيْنَا الْوَلَاءُ cümlesinde nâib-i fail olan تُمْ zamiri birinci, هُ ikinci,

دَتْتُمْ لَهُ عَلَيْنَا الْوَلَاءُ cümlesi ise üçüncü mef'ûldür. ⁶⁷¹

⁶⁶⁶ Ebû Ubeyde el-Hâris b. Hillize el-Yeşkurî (ö. 570[?]): Câhiliye dönemi şairi olup mu'allaka şairlerindendir. Besus musalahasından sonra mu'allakasını Hîre meliklerinden 'Amr b. Hind'in huzurunda irticalen irad eder. O da elinde bulunan esirleri Hâris'e geri verir. Fahr (övünme), şiirlerinde işlediği en önemli konulardandır. Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, **el-Eğânî**, c. 11, s. 42; ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, c. 2, s. 154; el-Bağdâdî, **Hizânetu'l-Edeb...**, c. 1, s. 325.

⁶⁶⁷ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs**, “ولي” mad.

⁶⁶⁸ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 310.

⁶⁶⁹ **Divânu Hâris b. Hillize el-Yeşkurî**, c. 1, s. 4.

⁶⁷⁰ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 310.

⁶⁷¹ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 310.

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu İbn Nâzım; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; el-Behcetü'l-Merdiyye; Şerhu İbn 'Akîl; Hâşiyetu's-Sabbân.*

Beyit No: 92

Beytin Metni: وَمَا عَلَيْكَ إِذَا أَحْبَبْتَنِي دَنْفًا وَعَابَ بَعْلُكَ يَوْمًا أَنْ تَعُودِيَنِي

Şair: Kilâb kabilesinden bir adam.

Bahir: Basît

Sözlük: بَعْلٌ بَعَالٌ وَبُعُولَةٌ وَبُعُولٌ⁶⁷² : Koca, eş, uzun süren hastalık. الدَّنْفُ، الدَّنْفُ : Uzun süren hastalık.⁶⁷² عَادَ يَعُودُ عَوْدَةً وَعَوْدًا⁶⁷³ : Dönmek, hastayı ziyaret etmek.⁶⁷⁴

M. Rivayet:⁶⁷⁵ مَاذَا عَلَيْكَ إِذَا أَحْبَبْتَنِي دَنْفًا زَهْنِ الْمَنِيَّةِ يَوْمًا أَنْ تَعُودِيَنِي

Anlam: “Hasta olduğum sana haber verildiğinde, kocanın da evde olmadığı bir günde beni ziyaret etsen ne olur ki!”

İstişhâd Yönü: Üç mef‘ûl alan fiillerden biri de أَحْبَبَ’dır. Şâhid beyitte bulunan وَمَا عَلَيْكَ إِذَا أَحْبَبْتَنِي دَنْفًا mısrasında nâib-i fail olan تِ zamiri birinci, يَا ’1 mütekellim ikinci, دَنْفًا ise üçüncü mef‘ûldür.⁶⁷⁶

⁶⁷² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “دنف” mad.

⁶⁷³ el-Fîruzabâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, “فصل الباء” mad.

⁶⁷⁴ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “عود” mad.

⁶⁷⁵ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 2, s. 903.

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eṣ-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu İbn Nâzım; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; el-Behcetü'l-Merdiyye; Şerhu İbn 'Akîl; Hâşiyetu's-Sabbân.*

Beyit No: 93

Beytin Metni: وَخَبَّرْتُ سَوْدَاءَ الْعَمِيمِ مَرِيضَةً فَأَقْبَلْتُ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهَا

Şair: 'Avvâm b. 'Ukbe b. Ebî Selmâ ⁶⁷⁷

Bahir: Tavîl

Sözlük: عَادَ يَعُودُ عَوْدَةً وَعَوْدًا : Dönmek, hastayı ziyaret etmek. ⁶⁷⁸

K. Matla'ı: ⁶⁷⁹ وَخَبَّرْتُ سَوْدَاءَ الْعَمِيمِ مَرِيضَةً فَأَقْبَلْتُ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهَا

M. Rivayet: ⁶⁸⁰ وَخَبَّرْتُ سَوْدَاءَ الْقُلُوبِ مَرِيضَةً فَأَقْبَلْتُ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهَا

Anlam: “Sevdâ'ul-Ğamîm'in hasta olduğuna dair haber aldım. Mısır'daki ailemden ayrılarak ziyaretine geldim.”

İstîşâd Yönü: Üç mef'ûl alan fiillerden biri de خَبَّرَ 'dır. Şâhid beyitte bulunan سَوْدَاءَ، وَخَبَّرْتُ سَوْدَاءَ الْعَمِيمِ مَرِيضَةً mısrasında nâib-i fail olan تْ zamiri birinci, سَوْدَاءَ ikinci, مَرِيضَةً ise üçüncü mef'ûldür. ⁶⁸¹

⁶⁷⁶ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 310.

⁶⁷⁷ 'Avvâm b. 'Ukbe b. Ebî Selmâ : Ka'b b. Züheyr'in torunu olan şair, Hicaz bölgesinin parlak şairlerindendir. Emevî döneminde parlamış ve sevgilisi Leyla hakkında söylediği şiirleriyle şöhret bulmuştur. Şairin babası, dedesi ve dedesinin babası şairdir. Dolayısıyla şiirde kök salmış bir ailedendir. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, c. 5, s. 93.

⁶⁷⁸ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “عود” mad.

⁶⁷⁹ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 2, s. 902.

⁶⁸⁰ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 2, s. 901.

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu İbn Nâzım; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; el-Behcetü'l-Merdiyye; Şerhu İbn 'Akîl; Hâşiyetu's-Sabbân.*

2.16. FÂİL

Beyit No: 94

Beytin Metni: تَوَلَّى قِتَالَ الْمَارِقِينَ بِنَفْسِهِ وَقَدْ أَسْلَمَاهُ مُبْعَدًا وَحَمِيمًا

Şair: Ubeydullâh b. Kays **er-Rukayyât** ⁶⁸² (ö. 85/704)

Bahir: Tavîl

Sözlük: **المُرُوقُ** : Bir şeyden hızlıca çıkmak. **مَرَقَ السَّهْمُ مِنَ الرِّمَّةِ** , **مُرُوقًا** : Ok hedefin öbür tarafından çıktı. **أَسْلَمَ إِسْلَامًا** ⁶⁸³ : Yüzüstü bırakmak, terketmek, bırakıp gitmek, bir şey vermek, teslim etmek, Müslüman

⁶⁸¹ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 311.

⁶⁸² Ubeydullâh b. Kays er-Rukayyât (ö. 85/704): Emeviler döneminde yaşayan Kureyşli şair Medine'de ikamet ederdi. Medineli meşhur şairin doğum yılı bilinmemekle beraber ölümü yaklaşık hicretin seksen beşinci yılındadır. Ubeydullâh b. Kays, âşık olduğu üç kadının da ismi Rukayye olduğundan er-Rukayyât diye lakaplanmıştır. Abdulmelik b. Mervân'a karşı Mus'ab b. Zübeyr'in yanında yer almış ve en güzel şiirlerini de onun hakkında inşâd etmiştir. Mus'ab b. Zübeyr'in öldürülmesinden sonra Küfe'ye kaçıp bir sene boyunca bir kadının evinde saklanmıştır. Daha sonra Medine'ye gelip Abdullah b. Ca'fer'e sığınmıştır. Abdulah'ın, Velid b. Abdulmelik'in karısı Ummu'l-Benîn ve babası Abdulaziz b. Mervân'a mektup yazıp şefaath istemesiyle affedilmiştir. Sonra Şam'a gidip ölünceye kadar orada kalır. Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, **el-Eğânî**, c. 11, s. 42; ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, c. 2, s. 154; el-Bağdâdî, **Hizânetu'l-Edeb...**, c. 7, s. 281-289; Salâhuddîn Halil b. Aybek es-Sadeî, **el-Vâfi bi'l-Vefeyât**, thk. Ahmed el-Arnaûtî-Turkî Mustafa, Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrut 2000, c. 19, s. 263; Ubeydullâh b. Kays er-Rukayyât, **Divânu Ubeydillâh b. Kays**, thk. Azîze Fevvâl Bâbetî, Dâru'l-Cîl, Beyrut 1415/1995, s. 18.

⁶⁸³ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, "مرق" mad.

olmak.⁶⁸⁴ الحائمة : Kişinin karısı, çocukları ve akrabalarından özel olanlar. الحميم :

Akraba, sıcak dost.⁶⁸⁵

K. Matla'ı:⁶⁸⁶ قَتِيلٌ بِدَيْرِ الْجَائِلِيقِ مُقِيمٌ لَقَدْ أَوْرَثَ الْمَصْرِينَ خَزِيًّا وَذَلَّةً

Hikâye: Hicretin yetmişbirinci senesinde Kûfe'den çıkan Mus'ab b. Zübeyr'in (ö. 72/691)) askerleri ile Şam'dan çıkan Abdulmelik b. Mervân'ın (ö. 86/705) askerleri Deyru'l-Câselik denilen yerde karşılaşırlar. Şair Ubeydullah b. Kays da Mus'ab b. Zübeyr'in saffındadır.⁶⁸⁷

Çıkan savaşta Mus'ab b. Zübeyr'in ordusu yenilir ve kendisi de savaş meydanında Cemâziyelâhir ayının onüçüncü gününde öldürülür. Şair, bu mersiyesinde Mus'ab b. Zübeyr'e ağıt yakmakta, kendisini savaş meydanında yalnız bırakan Bekr, Temîm ve Mudar kabilelerini kınamakta ve Deyru'l-Câselik meydanında öldürülen Mus'ab'ın, Basra ve Kûfe vilayetlerine sonsuza dek zillet ve rezalet bıraktığını belirtmektedir.⁶⁸⁸

Anlam: “Yabancılar ve dostları onu (Mus'ab b. Zübeyr) (hâricilere karşı) yüzüstü bırakmışken o, hâricilerle savaşmayı tek başına üstlendi.”

İstîşâd Yönü: Fâil tesniye ve çoğul da olsa fiil müfred olur. Farklı ve أكلوني

البراغيث diye de isimlendirilen bir lehçeye göre ise tesniye olan fâile isnad edilen fiil “elif” alameti ile, cemi‘ olan fâile isnad edilen fiil ise “vâv” alameti ile kullanılmaktadır. Müfred olan fâillerin birbirlerine atfedildiklerinde de fiile tesniye veya cemi‘ alameti bitişmektedir. Şâhid beyitteki أسلماهُ مُبَعَّدٌ وَحَمِيمٌ cümlesindeki fâiller

⁶⁸⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “سلم” mad.

⁶⁸⁵ Ebû Mansûr, *Tehzîbu'l-Luğa*, “حم” mad.

⁶⁸⁶ ‘Ubeydullâh b. Kays er-Rukiyyât, *Divânu ‘Ubeydillâh b. Kays*, s. 246.

⁶⁸⁷ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 2, s. 213.

⁶⁸⁸ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 2, s. 213.

müfred oldukları halde birbirlerine atfedildikleri için fiil tesniye alameti olan “elif” ile kullanılmıştır. Kıyâsa göre ise *أَسْلَمَهُ مُبَعَّدٌ وَحَمِيمٌ* şeklinde gelmeliydi.⁶⁸⁹

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu İbn Nâzım; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem 'u'l-Hevâmi'; Şerhu'l-Eşmûnî; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; el-Behcetü'l-Merdiyye; Şerhu İbn 'Akîl; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahu'l-Mesâlik; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Delîlu's-Sâlik.*

Beyit No: 95

Beytin Metni: فَلَا مَزْنَةٌ وَدَقَّتْ وَدَقَّتْهَا وَلَا أَرْضَ أَنْبَقَلَ إِنْقَالَهَا

Şair: Âmir b. Cuveyn et-Tâî⁶⁹⁰ (ö. ?)

Bahir: Mütekârib

Sözlük: *بَقَلَتْ* : Yağmur.⁶⁹² *الْوَدْقُ* : Damlamak, *وَدَقَّ* , *وَدَقًّا* ⁶⁹¹ : Bulut. *مَزْنَةٌ* , *المزْنُ* :

أَنْبَقَلْتُ , *الأرضُ* : Toprak taze çayır otu yeşertti.⁶⁹³

M. Rivayet: ⁶⁹⁴ فَلَا دِيمَةٌ وَدَقَّتْ وَدَقَّتْهَا وَلَا أَرْضَ أَنْبَقَلَ إِنْقَالَهَا

⁶⁸⁹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 315.

⁶⁹⁰ Âmir b. Cuveyn et-Tâî (ö. ?): Câhiliye devrinde kavminin başkanı olan şair, ikiyüz sene yaşadığından Arapların mu‘ammerûn (uzun ömürlüler) diye isimlendirdikleri kişilerdendir. Asil, cömert ve süvari olmasına karşın huysuz ve katil olduğu için milleti onu dışlamıştı. Şairin İmruulkays ile birlikte söylenen olayları vardır. Curmlulara saldıran Kelbliler tarafından sabah yelinin estiği bir zamanda öldürülmüştür. Babasının öldürüldüğünü gören oğlu Esved b. Âmir, Kelblilerin peşine düşüp onlardan sekiz kişiyi yakalar, ağızlarını kapatıp ellerini su dolu bir kuyuya koyar. Ve her sabah yeli estiği zamanda birisini öldürür. ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, c. 3, s. 250; el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 1, s. 53.

⁶⁹¹ İbn Sîde, *el-Muhkem*, “مزن” mad.

⁶⁹² el-Cevherî, *es-Sihâh*, “ودق” mad.

⁶⁹³ İbn Sîde, *el-Muhkem*, “بقل” mad.

⁶⁹⁴ Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih el-Endulusî, *el-‘İkdu'l-Ferîd*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1404/1983, c. 4, s. 236.

Anlam: “Hiçbir bulut, bu bulut kadar yağmur yağdırmaz ve hiçbir yer de bu yer kadar ot yeşertmez.”

İstîshâd Yönü: Fiil ve hakiki müennes fâil arasında bir fasıl olduğu zaman fiil te’nis alameti alabildiği gibi almayabilir de. Ancak genellikle te’nis alameti alır. Fâil hakiki müennes değilse fiil ve fâil arasında fasıl olmazsa da fiil te’nis alameti almayabilir. Ancak bu da az ve şiire has bir uygulamadır. Şâhid beyitte ki *ولا أرضَ أبقلَ* örneğinde *أبقلَ* fiili hakiki olmayan *أرضَ* kelimesine raci‘ olan müennes zamire isnâd edilmiştir. Aralarında herhangi bir fasıl olmadığı halde te’nis alametinden arındırılmıştır. Aksi takdirde *ولا أرضَ أبقلتَ* şeklinde gelmesi gerekirdi.⁶⁹⁵

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu İbn Nâzım; ed-Duraru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; Şerhu’l-Eşmûnî; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; el-Behcetü’l-Merdiyye; Şerhu İbn ‘Akîl; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdahu’l-Mesâlik; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; Delîlu’s-Sâlik; Tevdîhu’l-Mekâsıd ve’l-Mesâlik.*

Beyit No: 96

Beytin Metni: *تَزَوَّدْتُ مِنْ لَيْلَى بِتَكْلِيمِ سَاعَةٍ فَمَا زَادَ إِلَّا ضِعْفَ مَا بِي كَلَامُهَا*

Şair: Kays b. el-Mulevvah el-Âmirî

Bahir: Tavîl

Sözlük: *تَزَوَّدَ تَزَوَّدًا* : Azık almak, azıklanmak.⁶⁹⁶

Anlam: “Leyla ile bir saat konuşmakla azımlandım. Onun konuşması bendeki (hüzün ve aşkın) bir kat daha artırmaktan başka bir işe yaramadı. ”

⁶⁹⁵ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 319.

⁶⁹⁶ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, “زود” mad.

İstişhâd Yönü: اِيْمًا ile mahsur (sınırlı) olan fâil ya da mef'ûlun ittifakla sonda gelmesi gerekir. اِلَّا ile mahsur olanlar ise imam Cezûlî (ö. 741/1340) ve müteahhirînlerden bir gruba göre sonda gelmesi gerekir. Ancak Basralılar; Kisaî (ö. 189/805), Ferrâ' (ö. 207/822) ve İbnü'l-Enbarî (ö. 328/940) اِلَّا ile mahsur olan mef'ûlun fâilden önce gelmesine cevaz vermişlerdir. Şâhid beyitte bulunan فَمَا زَادَ اِلَّا مِصْرَاسında اِلَّا ile mahsur olan ضِعْفَ fâil olan كَلَامُهَا 'dan önce gelmiştir.⁶⁹⁷

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu İbn Nâzım; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu'l-Eşmûnî; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; el-Behcetü'l-Merdiyye; Şerhu İbn 'Akîl; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahu'l-Mesâlik; et-Tezyûl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; Delîlu's-Sâlik.*

Beyit No: 97

Beytin Metni: قَلَمٌ يَدْرُ اِلَّا اللّٰهُ مَا هَيَّجَتْ لَنَا عَشِيَّةً اِنَاءَ الدِّيَارِ وِشَامُهَا

Şair: Ebu'l-Hâris Zurrumme Gaylân b. Ukbe el-Kahtânî⁶⁹⁸ (ö. 117/735)

⁶⁹⁷ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 324.

⁶⁹⁸ Ebu'l-Hâris Zurrumme Gaylân b. Ukbe el-Kahtânî (ö. 117/735): Emevîler devrinde tabiat tasvirleriyle öne çıkan şair, çok kısa boylu, çirkin ve siyaha çalan bir renge sahip olup Mudar kabilesindedir. Miladi 696 yılında Necid bölgesinin güneyindeki Dehnâ (Rub'ulhâlî) çölünde doğduğu tahmin edilmektedir. Yaşadığı Emevî döneminin ikinci tabaka şairlerinden kabul edilir. Aynı zamanda tabiinden olan şair, İbn Abbas'tan hadisler rivayet etmiştir. Meyye el-Minkariyye adlı kadına âşık olup birçok kasidesinde bunu dillendirmiştir. Bilal b. Ebî Burde'yi metheden şairleri vardır. Ebû 'Amr b. 'Ala' şöyle der: "Şairleri İmruulkays ile başlatıp Zurrumme ile sonlandırır." Velîd b. Abdulmelik, Ferezdak'a kendisinden daha şair birinin olup olmadığını sorduğunda Ferezdak, Zurrumme'yi kasederek: "Evet Adiy kabilesine mensup deveye binen bir genç var," diyerek cevap vermiştir. Şair, İsfehan'da vefat etmiştir. Muhammed b. Ahmed b. Kâymâz ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, thk. Şu'ayb el-Arnâût, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1985, c. 5, s. 267. Abdülkerim b. Muhammed es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, thk. Abdurrahman b. Yahya el-Yemânî-Haydar Âbâd byy 1962, c. 6, s. 14; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, c. 5, s. 124; Musa Yıldız, "Zurrumme", *DİA*, Ankara 2013, c. 44, s. 583.

Bahir: Tavîl

Sözlük: : النُّؤْيُ , أَنَاءٌ , أَنَاءٌ⁶⁹⁹ : هَيَّجَ تَهْيِجًا : Ayaklandırmak, heyecanlandırmak.

Yağmur sularından korunmak için çadırın sağında ve solunda kazılan çukurlar.⁷⁰⁰
شَامَاتٌ , شَامٌ , الشَّامَةُ : Üzerinde bulunduğu bedene farklı olan işaret, iz, toprak ya da bedende bulunan siyahlık.⁷⁰¹

K. Matla'ı:⁷⁰² مَرَرْنَا عَلَى دَارِ لِمِيَّةٍ مَرَّةً وَجَارَاتِهَا فَدَكَانَ يَعْفُو مَقَامَهَا

M. Rivayet:⁷⁰³ فَلَمْ يَدْرِ إِلَّا اللَّهَ مَا هَيَّجَتْ لَنَا أَهْلَةَ إِنَاءِ الدِّيَارِ وَشَامَهَا

Hikâye Şair, sevgilisinin memleketine gidip onların göç ettiğini görünce bu beytin de içinde bulunduğu kasideyi inşâd etmiştir.⁷⁰⁴

Anlam: “Akşamleyin (sevgilinin) memleketinin etrafındaki işaret ve kazıların bizi ne kadar heyecanlandırıldığını ancak Allah (cc) bilir.”

İstişhâd Yönü: İنا ya da إنا ile mahsur olan fâil ya da mef'ûlun sonda gelmesi gerekir. Yani hasredilen fâilin mef'ûldan, mahsur olan mef'ûlun da fâilden sonra gelmesi gerekmektedir. Ancak yalnız İنا edatı ile hasredilen fâil bazen mukaddem olabilir. Şâhid beyitteki فَلَمْ يَدْرِ إِلَّا اللَّهَ مَا هَيَّجَتْ لَنَا cümlesindeki fâil konumunda olan الله lazıfı İنا ile hasredildiği halde mef'ûl konumunda olan مَا هَيَّجَتْ cümlesinden önce gelmiştir.⁷⁰⁵

⁶⁹⁹ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs**, “هيج” mad.

⁷⁰⁰ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “نأي” mad.

⁷⁰¹ el-Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, “فصل الشين” mad.

⁷⁰² Gaylân b. 'Ukbe Zurrumme, **Divânu Zurrumme**, thk. Ahmed Hasan Besc, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, s. 279.

⁷⁰³ **Divânu Zurrumme**, c. 1, s. 238.

⁷⁰⁴ es-Silmî, **el-Fethu'l-Vedûd 'ale'l-Mekkûdî**, c. 1, s. 334.

⁷⁰⁵ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 324.

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu İbn Nâzım; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu'l-Eşmûnî; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; el-Behcetü'l-Merdiyye; Şerhu İbn 'Akîl; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahu'l-Mesâlik; Delîlu's-âlik; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik.*

2.17. NÂİBÜ'L-FÂİL

Beyit No: 98

Beytin Metni: لَيْتَ وَهَلْ يَنْفَعُ شَيْئًا لَيْتَ لَيْتَ شَبَابًا بُوعَ فَاشْتَرَيْتَ

Şair: Ru'be b. 'Accâc et-Temîmî

Bahir: Recez

Anlam: “Keşke! Acaba keşke bir fayda sağlar mı? Keşke gençlik satılsaydı da onu alsaydım.”

İstîşhâd Yönü: Mu'tellu'l-'ayn olan meçhûl sülâsî fiillerin fâu'l-fiillerinde üç lugat vardır. Birincisi, salt kesre ile, ikincisi, işmâm (kesre sesine damme sesinin karışması) ile gelmesidir. Bu iki lugat fasih olan lugatlardır. Üçüncüsü ve zayıf olan lugat ise salt damme ile gelmesidir. Şâhid beyitte باع fiilinin meçhûl kalıbının بوع olarak gelmesi bu zayıf lugata göredir. Fasîh lugata göre بيع olarak gelmesi gerekirdi.⁷⁰⁶

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu İbn Nâzım; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu'l-Eşmûnî; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; el-Behcetü'l-Merdiyye; Şerhu İbn 'Akîl; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahu'l-Mesâlik; Delîlu's-Sâlik; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik.*

⁷⁰⁶ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 331.

2.18. GEÇİŞLİ VE GEÇİŞSİZ FİLLER

Beyit No: 99

Beytin Metni: أَلَيْتَ حَبَّ الْعِرَاقِ الدَّهْرَ أَطْعَمُهُ وَالْحَبُّ يَأْكُلُهُ فِي الْقَرْيَةِ السُّوسُ

Şair: Cerîr b. Abdilmesîh el-Mutelemmis ⁷⁰⁷ (ö. m. 569)

Bahir: Basît

Sözlük: الحَبُّ , المحبب , الحبَّاتُ ⁷⁰⁸ : Arpa, buğday ve mercimek gibi tarımsal ürünlerin tanesi. أَلَيْتَ : Yemin etmek. ⁷⁰⁹ السُّوسُ : Yün ve gıdaya musallat olan böcek, güve böceği. ⁷¹⁰

K. Matla'ı: ⁷¹¹ يَا آلَ بَكْرٍ أَلَا لِلَّهِ أُمُّكُمْ طَالَ النَّوَاءُ وَتَوُوبُ الْعَجْزِ مَلْبُوسُ

M. Rivayet: ⁷¹² أَلَيْتَ حَبَّ الْعِرَاقِ الدَّهْرَ أَكَلُهُ وَالْحَبُّ يَأْكُلُهُ فِي الْقَرْيَةِ السُّوسُ

⁷⁰⁷ Cerîr b. Abdilmesîh el-Mutelemmis (ö. m. 569): Kır tasvirine dair bir dizesinde mavi karasinek için kullandığı **mutelemmis** (ısrarla yiyecek arayan) sıfatı onun için lakap olan şair, Bahreynli olup Câhiliye devri şairlerindedir. Babası kabilesi içinde putperestlikten Hristiyanlığa dönen ilk kişi olup Mu'allaka sahibi Tarafe b. Abd'in dayısıdır. Şiirlerinde yer alan tasvirlerle dayanarak İrz (Kurrân) vadisinin bir köyünde 525 yılı civarında doğduğunu söylemek mümkündür. Cumâhî onu Câhiliye devri şairleri arasında yedinci tabakada saymaktadır. Ebû Ubeyde ise Cahiliye devrinde "Mukillûn" diye bilinen şairlerin başında el-Mutelemmis'in geldiğini belirtmektedir. Irak Kralı 'Amr b. Hind'in sarayında bulunan ve dostu olan şair daha sonra 'Amr'ı hicvettiğinden kralın kendisini öldürmeye kasetmesi üzerine Şam'a kaçar. 'Amr b. Hind'in Bahreyn'deki valisine götürmesi için kendisine verdiği ve içinde ölüm fermanının olduğu yazıdan ötürü, dışardan iyi görünüp içinde kötülük olan durumlar için صَحِيفَةَ الْمُتَلَمِّسِ (Mutelemmisin sayfasından daha talihsiz) darb-ı mesel oluşmuştur. ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, c. 2, s. 119; el-Bağdâdî, **Hizânetu'l-Edeb...**, c. 6, s. 345; Ali Şakir Ergin, "Mutelemmis", **DİA**, Ankara 2006, c. 32, s. 190.

⁷⁰⁸ Luvîs Ma'lûf, **el-Muncid fi'l-Luğa**, "آلي" mad.

⁷⁰⁹ Ebû Mansûr, **Tehzîbu'l-Luğa**, "حب" mad.

⁷¹⁰ el-Cevherî, **es-Sihâh**, "سوس" mad.

⁷¹¹ Cerîr b. Abdilmesîh el-Mutelemmis, **Divânu Şi'ri'l-Mutelemmis ed-Duba'î**, thk. Hasan Kâmil es-Sayrafî, Cami'âtu'd-Duveli'l-'Arabi, 1389/1970, s. 76.

⁷¹² Ebû Hilâl el-'Askerî, **Cemheretu'l-Emsâl**, Dâru'l-Fikr, Beyrut bty. c. 1, s. 581.

Hikâye: el-Mutelemmis (ö. m. 569) ve yeğeni Tarafe b. el-‘Abd (538/564), Lahmîler’in Kralı ‘Amr b. Hind’in (ö. 578) sarayına gitmiş ve bir süre sarayda kalmışlardır. Rivayete göre Tarafe’nin düşmanı olan amcaoğullarından Abdu‘amr da saraydaymış. Kılolu olan Abdu‘amr, bir gün Kralla birlikte hamama gitmiştir. ‘Abdu‘amr elbisesini çıkardığında Kral, onun şişman biri olduğunu görünce Tarafe’nin kendisini hicvettiği şu şiiri okumuştur:

وَلَا خَيْرَ فِيهِ غَيْرَ أَنَّ لَهُ غِنَى
وَأَنَّ لَهُ كَشْحًا إِذَا

“Zenginliği ve ayağa kalktığında katlanan böğrü hâricinde onun (Abdu‘amr) hiçbir özelliği yoktur.”

Sonra: “ Muhakkak Tarafe seni çıplak bir şekilde görüp de bunu yazmıştır,” der.

‘Abdu‘amr, Krala: “Tarafe’nin sizin aleyhinizde söylediği şiir benim aleyhimde söylediğinden daha kötüdür,” der ve Tarafe’nin, Kralı hicveden şu şiirini okur.

فَلَيْتَ لَنَا مَكَانَ الْمَلِكِ عَمْرٍو
رَعُونًا حَوْلَ قُبَيْبِنَا نَحْوِ

“Keşke Kral ‘Amr b. Hind’in yerine çadırımızın etrafında daha süttten kesilmemiş böğüren bir hayvan yavrusu olsaydı.”

Kral ‘Abdu‘amr’e inanır ancak Tarafe’ye söylememesi için: “Sana inanmıyorum,” der.

Birkaç gün geçtikten sonra Kral, el-Mutelemmis ve Tarafe’yi yanına çağırıp onlara: “Galiba ailenizi özlemişsiniz, eve dönerseniz mutlu olursunuz,” der. Sonra Bahreyn valisi Muka’ber’e onları öldürmesini emreden birer mektup yazar ve onlara birer ikramiye yazdığını, gidip Bahreyn valisinden alıp evlerine dönmelerini söyler.⁷¹³

⁷¹³ el-Bağdâdî, **Hizânetu’l-Edeb...**, c. 2, s. 420.

Mükâfat hevesiyle yola düşen Mutelemmis ve Tarafe, Necef yakınlarına geldiklerinde yol kenarında duran ahmak görünümlü bir ihtiyara Mutelemmis'in söz atması üzerine ondan, "Ölüm fermanını kendi elinde taşıyan adam benden daha ahmaktır" şeklinde bir cevap alınca mektubu açarak muhtevâsından haberdar olur. Mektubu nehre atar ve Tarafe'ye: "Sen de mektubunu nehre at," der. Tarafe: "Hayır" der. Mektubuyla valinin huzuruna çıkar ve vali onu öldürür. El-Mutelemmis ise Şam'da bulunan Benî Cefne krallarına iltica eder.⁷¹⁴

el-Mutelemmis Şam krallarına iltica ettikten sonra yazdığı bir kasidede Tarafe'nin kavmini 'Amr b. Hind'den Tarafe'nin kanını istemeleri için kışkırtır. Bunu duyan 'Amr b. Hind, el-Mutelemmis'i bulduğu yerde öldüreceğine ant içer ve Irak'ın hububatını el-Mutelemmis'e yasakladığını söyler. Bunun üzerine el-Mutelemmis bu mevzu bahis kasideyi söyler.⁷¹⁵

Anlam: "(Ey Kral!) Ömür boyu ona (el-Mutelemmis) Irak hububatından yedirmeyeceğim diyerek ant içmişsin, Oysa Şam'da hububatı (fazla olduğu için) güveler yemektedir."

İstîşhâd Yönü: Lâzimi fiiller anlam açısından mef'ûl almaya gerek duydukları zaman, cer harfî ile müteaddî olup mef'ûl alabilirler. Mef'ûl aldıktan sonra cer harfî hazfolursa mecrûr isim fiilden ötürü mansûb olur. Cer harfinin hazfolup mecrûrun mansûb olması kıyâsî ve semâ'î olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Şâhid beyitteki العِراقِ حَبِّ الْعِراقِ آيَةُ حَبِّ الْعِراقِ cümlesi takdirinde العِراقِ حَبِّ الْعِراقِ آيَةُ حَبِّ الْعِراقِ biçimindedir.⁷¹⁶

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu İbn Nâzım; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu'l-Eşmûnî; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; el-Behcetü'l-Merdiyye; Şerhu İbn 'Akîl; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahu'l-Mesâlik; Delîlu's-Sâlik; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik.*

⁷¹⁴el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 2, s. 420.

⁷¹⁵el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 6, s. 351; Ali Şakir Ergin, "Mutelemmis", *DİA*, Ankara 2006, c. 32, s. 190.

⁷¹⁶İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 352.

2.19. TENAZÛ‘

Beyit No: 100

Beytin Metni: عَهْدَتْ مُعِينًا مُعِينًا مِنْ أَجْرَتِهِ فَلَمْ أَخِذْ إِلَّا فِنَاءَكَ مَوْئِلًا

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

Sözlük: أَجَارَ , إِجَارَةٌ⁷¹⁷ : Yardım etmek, imdadına yetişmek.

وَأَلَّ , وَئُولًا⁷¹⁹ : Evin önünde bulunan genişlik, avlu.

مَوْئِلًا⁷²⁰ : Sığınak,sığımlan yer.

Anlam: “Sen korumaya aldığın kişinin yardımına giden ve ona yeten olarak bilinirsin. Bunun için sadece senin evinin avlusunu kendime sığınak kabul ettim.”

İstişhâd Yönü: Tenazû‘, iki âmilin kendilerinden sonra gelen bir ma‘mûl üzerinde çekişmesidir. Âmilden maksat fiil ya da fiilin yerine geçebilen kelimedir. Bu âmillerin her ikisi fiil olabileceği gibi her ikisi isim de olabilir ya da biri fiil diğeri de isim olabilir. Şâhid beyitte bulunan مُعِينًا مُعِينًا örneğindeki âmillerin ikisi de ism-i fâildir. Her biri ism-i mevsûl olan مِّنْ kelimesinde amel edip kendine mef‘ûlu bih yapmak istemektedir.⁷²¹

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu İbn Nâzım; ed-Duraru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; Şerhu’l-Eşmûnî; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; el-Behcetü’l-Merdiyye; Şerhu İbn ‘Akîl; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdahu’l-Mesâlik; Delîlu’s-Sâlik; Tevdîhu’l-Mekâsıd ve’l-Mesâlik.

⁷¹⁷ el-Hamevî, el-Misbâhu’l-Munîr, “غوٲ” mad.

⁷¹⁸ ez-Zebîdî, Tâcu’l-‘Arûs, “جور” mad.

⁷¹⁹ İbn Manzûr, Lisânu’l-‘Arab, “فنى” mad.

⁷²⁰ er-Râzî, Muhtâru’s-Sihâh, “وأل” mad.

⁷²¹ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 357.

Beyit No: 101

Beytin Metni: فَلَوْ أَنَّ مَا أَسْعَى لِأَذْنَى مَعِيشَةٍ كَفَانِي وَمَ أَطْلُبُ قَلِيلًا مِّنَ الْمَالِ

Şair: Hunduc b. Hucr, İmruulkays

Bahir: Tavîl

Sözlük: المعاشُ والمعيشُ والمعيشَةُ⁷²² : Geçim, rızık, yaşam, hayat,⁷²³ اذْنَى : Sıkıntılı bir hayat sürmek. كَفَى يَكْفِي كَفَايَةً⁷²⁴ : İhtiyacı karşılamak, yetmek.

K. Matla'ı:⁷²⁵ وَأَهْلٌ يَعْمَنُ مَنْ كَانَ فِي الْعُصْرِ الْخَالِي

M. Rivayet:⁷²⁶ وَلَوْ أَنَّ مَا أَسْعَى لِأَذْنَى مَعِيشَةٍ كَفَانِي وَمَ أَطْلُبُ قَلِيلًا مِّنَ الْمَالِ

Anlam: “Eğer benim çalışmam asgari hayat şartları için olsaydı az miktarda mal bana yeterdi ve ben (otorite) istemezdim.”

Beytin anlam açısından tamamlanması ve şairin asıl maksadının anlaşılabilmesi için bir sonraki beyti de zikretmekte yarar görülmektedir.

وَلَكِنَّمَا أَسْعَى لِمَجْدٍ مُّؤْتَلٍّ وَقَدْ يُدْرِكُ الْمَجْدَ الْمُؤْتَلُّ أَمْثَالِي

“Ancak ben yalnız haysiyetli bir şeref için çalışmaktayım ve kuşkusuz haysiyetli bir şerefe benim gibi olanlar ulaşırlar.”

⁷²² ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “دنو” mad.

⁷²³ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “عيش” mad.

⁷²⁴ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “كفى” mad.

⁷²⁵ el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 1, s. 237.

⁷²⁶ el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 3, s. 1032.

İstişhâd Yönü: Şâhid beyitteki كَفَّانِي ve أَطْلُبْ âmillerinden biri kendilerinden sonraki قَلِيلٌ kelimesini ma'mûl olarak almadığından bu beyit tenazû' konusunun haricinde tutulmuştur. Çünkü beytin başındaki لَوْ edatı imtina' harfi olduğundan kendinden sonraki müsbet cümleyi menfi, menfi cümleyi de müsbet yapar. Eğer tenazû' konusuna göre anlam verecek olursak beytin takdiri şu şekilde olur. فَلَوْ أَنَّ مَا أَسْعَى لِأَدْنَى مَعِيشَةٍ كَفَّانِي قَلِيلٌ مِنَ الْمَالِ وَمَ أَطْلُبُ قَلِيلًا مِنَ الْمَالِ ve şöyle bir anlam ortaya çıkar. (Birinci cümle) Eğer benim çabam asgari yaşam için olsaydı az miktarda mal bana yeterdi. لَوْ harfi müsbet olan cümleyi menfi yaptığından bu cümlenin anlamı şöyle olur. (Ben asgari hayat için çalışmıyorum ve azıcık mal bana yetmez). (İkinci cümle) Ben azıcık mal istemezdim. لَوْ harfi menfi olan cümleyi de müsbet yaptığından bu cümlenin de anlamı şu şekilde olur. (ve ben azıcık mal istiyorum) parantezdeki iki cümleyi birleştirirsek beyit şairin amacının haricinde şu şekilde karşıt bir anlam vermiş olur. Ben asgari hayat için çalışmıyorum, azıcık mal bana yetmez ve ben azıcık mal istiyorum. Özetle bu beytin Tenazû' ile ilgisi yoktur. أَطْلُبُ fiilinin mef'ûlu الملك ya da الكثير olmak üzere hafzedilmiştir. Ancak Kûfe Ekolü bunu tenazû'dan sayarlar.⁷²⁷

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu'l-Eşmûnî; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahu'l-Mesâlik; Delîlu'sSâlik; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Şerhu Katri'n-Nedâ.

Beyit No: 102

Beytin Metni: فَأَيْنَ إِلَى أَيْنَ النَّجَاءُ بِنِعْلِي أَتَاكَ أَتَاكَ الْأَحْقُونَ أَحْسِ أَحْسِ

Şair: Bilinmiyor

⁷²⁷ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 359.

Bahir: Tavîl

Sözlük: النَّجَاءُ : Hızlandırma, acele ettirme.⁷²⁸ الْحَبْسُ , حَبَسَ : Engellemek, tutmak, alıkoymak, hapsetmek.⁷²⁹

M. Rivayet: ⁷³⁰ فَأَيْنَ إِلَى أَيْنَ النِّجَاةَ بِيغْلَتِي أَتَاكَ أَتَاكَ اللَّاحِقُونَ أَحْبَسَ أَحْبَسَ

Anlam: “(Şair kendisine seslenerek) nereye kadar, dışı katırınla acele etmek nereye kadar? Arkadakiler sana yaklaştılar ve dur! dur! (diyorlar)”

İstişhâd Yönü: Şâhid beyitteki أَتَاكَ أَتَاكَ اللَّاحِقُونَ cümlesinde önde bulunan iki âmilden ikincisi, âmîl değil, önceki âmîlin te’kididir. Aksi takdirde cümlenin -birinci amilin amel etmesi üzerine- أَتَاكَ أَتَاكَ اللَّاحِقُونَ ya da -ikinci âmîlin amel etmesi üzerine- أَتَاكَ أَتَاكَ اللَّاحِقُونَ şeklinde olması gerekirdi.⁷³¹

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; ed-Duraru’l-Levâmi’; Hem‘u’l-Hevâmi’; Şerhu’l-Eşmûnî; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’s-Sabbân; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Evdahu’l-Mesâlik; Delîlu’s-Sâlik; Tevdîhu’l-Mekâsıd ve’l-Mesâlik; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; Şerhu Katri’n-Nedâ.*

2.20. MEF‘ÛL-U MUTLAK

Beyit No: 103

Beytin Metni: هَلْ مِنْ حُلُومٍ لِأَقْوَامٍ فَتُجْهِرُهُمْ مَا جَرَّبَ الْقَوْمُ مِنْ عَضِّي وَتَضْرِيبي

Şair: Cerîr b. Atıyye el-Hatafâ

⁷²⁸ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 3, s. 1014.

⁷²⁹ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, “حبس” mad.

⁷³⁰ İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl*, c. 3, s. 214.

⁷³¹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 359.

Bahir: Basît

Sözlük: أَحْلَامٌ , خُلُومٌ : Akıl, vakar, hilm.⁷³² أَجْهَرَ إِجْهَارًا : İlan etmek, izhar etmek, bir şeyi açıkça okumak.⁷³³ جَرَّبَ تَجْرِبَةً : Denemek, tecrübe etmek.⁷³⁴ عَضًّا , عَضًّا : Dişiyle bir şeyi tutmak, ısırarak.⁷³⁵ ضَرَسَ : Şiddetli bir şekilde ısırıldı.⁷³⁶

K. Matla'ı:⁷³⁷ حَيِّ الْهَيْدَمَلَةَ مِنْ ذَاتِ الْمَوَاعِيسِ فَالْحِنُوَ أَصْبَحَ فَقَرًا غَيْرَ مَأْنُوسٍ

M. Rivayet:⁷³⁸ هَلْ مِنْ خُلُومٍ لِأَقْوَامٍ فَتُنْدِرُهُمْ مَا جَرَّبَ الْقَوْمُ مِنْ عَضِّي وَتَضْرِيْسِي

⁷³⁹ هَلْ مِنْ خُلُومٍ لِأَقْوَامٍ فَتُخْرِبُهُمْ مَا جَرَّبَ الْقَوْمُ مِنْ عَضِّي وَتَضْرِيْسِي

⁷⁴⁰ هَلْ مِنْ خُلُومٍ لِأَقْوَامٍ فَأُخْرِبُهُمْ مَا جَرَّبَ الْقَوْمُ مِنْ عَضِّي وَتَضْرِيْسِي

⁷⁴¹ هَلْ مِنْ خُلُومٍ لِأَقْوَامٍ فَتُجْهِرُهُمْ مَا جَرَّبَ النَّاسُ مِنْ عَضِّي وَتَضْرِيْسِي

Anlam: “Bazı kavimlerin akılları var mı? Onlara, insanların benim azı dişlerimle ısırmandan (hicivlerimden) ne çektiklerini açıklasaydın.”

İstişhâd Yönü: Te’kit için kullanılan masdar daima tekil gelir, ikil ya da çoğul gelmez. Ancak sayı ifade eden masdar tekil, ikil ve çoğul gelebilir. Durum ifade eden masdarda ise ihtilaf söz konusudur. Çoğunlukla ikil ve çoğul gelmediği

⁷³² İbn Sîde, **el-Muhkem**, “حلم” mad.

⁷³³ İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, “جهر” mad.

⁷³⁴ İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, “جرب” mad.

⁷³⁵ İbn Fâris, **Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa**, “عض” mad.

⁷³⁶ ez-Zemahşerî, **Esâsu'l-Belâge**, “ضرس” mad.

⁷³⁷ Cerîr b. ‘Atiyye el-Hatafî et-Temîmî, **Divânu Cerîr**, Dâru Sâdir, Beyrut, bty, s. 253.

⁷³⁸ Hasan b. Abdillâh el-Kaysî, **Îdâhu Şevâhidi'l-Îdâh**, thk. Muhammed b. Hamûd ed-De‘cânî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî. Beyrut 1407/1987, c. 1, s. 273.

⁷³⁹ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 369.

⁷⁴⁰ el-Mekkûdî, **Şerhu'l-Mekkûdî...**, c. 1, s. 114.

⁷⁴¹ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 369.

halde ikil ve çoğul olarak geldiği de görülmüştür. Şâhid beyitteki حُلُومٌ kelimesi, durum ifade eden حُلْمٌ masdarının çoğuludur.⁷⁴²

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; el-Mekâsıdu's-Şâfiye.*

Beyit No: 104

Beytin Metni: عَلَيَّ حِينَ أَهَى النَّاسَ جُلُّ أُمُورِهِمْ فَتَدَلَّ زُرَيْقُ الْمَالَ تَدَلَّ التَّعَالِبِ

Şair: el-Ahvas el-Ensârî⁷⁴³ (ö. 105/723)

Bir kitapta şiirin el-Ahvas'a (ö. 105/723) ait olduğu zikredilmiştir. Yine aynı kaynakta şiirin *Hamâsetu'l-Basriyye* isimli eserde şair el-A'şâ Hemdân'a (ö. 83/702) isnad edildiği ve el-Cevherî'nin (ö. 400/1009'dan önce) ise bu şiiri Cerîr (ö. 110/728)'e nispet ettiği belirtilmiştir.⁷⁴⁴ Ayrıca başka bir eserde şiirin hikâyesi nakledilmiş ve şiir Ebu'l-Esved ed-Duelî'ye (ö. 69/688) isnad edilmiştir.⁷⁴⁵

Bahir: Tavîl

Sözlük: أَهَى : Onu oyaladı.⁷⁴⁶ هَيَّأ , هَيَّأ , هَيَّأ : İhmal etmek, zikretmemek, unutmak. التَّدَلُّ : Bir şeyi bir yerden başka bir yere hızla götürmek.⁷⁴⁸

⁷⁴² İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 369.

⁷⁴³ el-Ahvas el-Ensârî (ö. 105/723): Hiciv yazarı olan şair Benî Dabî'a kabilesindedir. Cerîr ve Ferezdak'ın muasırı olan şair Medine'de ikamet ederdi. Şam'da olan Velid b. Abdülmelik'in yanına gitti. Velid önce ona değer verdi. Sonra Velid'e onun geçmişi bildirilince, onu Medine'ye geri gönderip kırbaçlanmasını emretti. kırbaçlanıp Benî Umeyye'nin kendilerine kızdıkları kişileri sürgün ettikleri Yemen ile Habeşistan arasındaki Dehlek adasına sürgün edildi. Ömer b. Abdulaziz'in vefatına kadar orada kalan şair, Yezid b. Abdülmelik'in döneminde serbest bırakılınca Dimaşk'a yerleşip orada vefat eder. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, c. 4, s. 116.

⁷⁴⁴ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 3, s. 1041.

⁷⁴⁵ el-'Askalanî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, c. 6, s. 447.

⁷⁴⁶ el-Cevherî, *es-Sihâh*, "هَيَّأ" mad.

K. Matla'ı: ⁷⁴⁹ وَيَخْرُجْنَ مِنْ دَارَيْنِ بُجْرَ الْحَقَائِبِ بِمُرُونَ بِالذَّهْنِ خِفَافًا عَيَابُهُمْ

M. Rivayet: ⁷⁵⁰ أَرَى فِتْنَةً قَدْ أَهْمَتِ النَّاسَ عَنْكُمْ فَندَلًا زُرَيْقُ الْمَالِ نَدَلُ التَّعَالِبِ

Hikâye: Hz. Ali (600/661), Zureyklilerden Nu'mân b. 'Aclân'ı (ö. 37/657) Bahreyn'e vali tayin etmiş. İbn 'Aclân valiliği devrinde Zureyklilerden yanına gelen her kese beytûlmaldan bir şey verirmiş.

Şair, Hz. Ali'nin fitne olaylarıyla uğraştığı için İbn 'Aclân'ın ve kabilesinin beytûlmalı talan ettiğini belirtmektedir.⁷⁵¹

Bir eserde şairin bu şiiri bazı hırsızların aleyhinde yazdığı belirtilmektedir.⁷⁵²

Anlam: “Ey Zureyk! Önemli işlerin insanları oyaladığı zamanda tilki gibi malı hızlıca al.”

İstîşhâd Yönü: Masdarlarda amel eden fiilin hazfî ile ilgili şu üç durum vardır: mumteni (yasak), caiz, vacip. Fiilin manasını te'kit eden masdarlardan fiilin (âmilin) hazfî mumtenidir. Sayı ve durum bildiren masdarlardan ise hazfe delalet eden bir karînenin varlığında fiilin hazfî caizdir. Altı durumda ise masdarlardan fiilinin hazfî vaciptir. Bunlardan biri fiiline bedel olan masdardır. Şâhid beyitteki masdar olan ندلا , hazfedilmiş olan أندل fiiline bedel (naib) olduğundan -bedel ve mubdeluminhunun cem'i mümteni olduğundan- âmil vucûben hazfedilmiştir.⁷⁵³

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; ed-Dureru'l-levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu'l-Eşmûnî; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Evdahu'l-Mesâlik;*

⁷⁴⁷ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “جلل” mad.

⁷⁴⁸ Muhammed el-Ezdî, *Cemheretu'l-Luğa*, “ندل” mad.

⁷⁴⁹ Ali b. Ebi'l-Ferec el-Basrî, *el-Hamâsetu'l-Basriyye*, thk. Muhtâruddin Ahmed, 'Alemlü'l-Kutub, Beyrut bty, c. 2, s. 262.

⁷⁵⁰ Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî Tarihi'l-'Arab Kable'l-İslâm*, Dâru's-Şâkî, 1422/2001, c. 18, s. 317.

⁷⁵¹ Ali, *el-Mufasssal fî Tarihi'l-'Arab...*, c. 18, s. 317.

⁷⁵² Hasan Şurrâb, *Şerhu's-Şevâhidî's-Şi'riyye...*, c. 1, s. 126.

⁷⁵³ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 370-371.

el-Behcetu'l-Merdıyye; Delîlu'sSâlik; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Şerhu Katri'n-Nedâ.

2.21. MEF'ÛL-U ME'AH

Beyit No: 105

Beytin Metni: لَمَّا حَطَطْتُ الرَّحْلَ عَنْهَا وَارِدًا عَلَفْتُهَا تَيْنًا وَمَاءً بَارِدًا

Şair: Zurrumme Gaylân b. Ukbe el-Kahtânî

Bahir: Recez

Sözlük: عَلَفَ , عَلَفًا ⁷⁵⁴ : Semer, bagaj, eyer, yolcunun eşyaları. رِحَالٌ : رحالٌ رِحَالٌ :

Hayvana yem vermek, ⁷⁵⁵ تَبَّنَ الدَّابَّةَ يَتَبَّنُهَا : أطعمها التَّبَنَ ⁷⁵⁶ : Hayvana saman vermek.

M. Rivayet: ⁷⁵⁷ عَلَفْتُهَا تَيْنًا وَمَاءً بَارِدًا حَتَّى عَدْتُ هَمَّالَةً عَيْنَاهَا

⁷⁵⁸ عَلَفْتُهَا تَيْنًا وَمَاءً بَارِدًا حَتَّى بَدْتُ هَمَّالَةً عَيْنَاهَا

⁷⁵⁹ عَلَفْتُهَا تَيْنًا وَمَاءً بَارِدًا حَتَّى شَتَّتْ هَمَّالَةً عَيْنَاهَا

Anlam: “Eve gelip hayvanın yükünü indirdikten sonra, ona saman ve soğuk su verdim.”

⁷⁵⁴ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “رحل” mad.

⁷⁵⁵ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, “علف” mad.

⁷⁵⁶ el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, “فصل التاء” mad.

⁷⁵⁷ el-Mekkûdî, *Şerhu'l-Mekkûdî...*, c. 1, s. 232; İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1434/2013, s. 222.

⁷⁵⁸ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 3, s. 1081.

⁷⁵⁹ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 3, s. 1081.

İstişhâd Yönü: و 'dan sonra mansûb bir şekilde gelip atfedilmesi veya mef'ûlu me'ah olarak da mansûb olması imkansız kelimeler için bir âmil takdir edilir. Şâhid beyitteki عَلَفْتُهَا تَيْنًا وَمَاءً cümlesinde ماءً kelimesi و 'dan sonra gelmiş olup mansûbtur. Kendinden önce geçen تَيْنًا kelimesine atfedilmesi imkansızdır. Çünkü “ma'tûf aleyhten önce geçen sözcük ma'tûftan önce mukadder olur” kuralına binaen cümlenin takdîri şöyle olur. عَلَفْتُهَا تَيْنًا وَعَلَفْتُهَا مَاءً (onu samanla yemledim ve suyla yemledim) su ile yemlemek imkansız olduğundan burada atıf söz konusu değildir. Aynı şekilde تَيْنًا kelimesinin de mef'ûlu me'ah olması imkansızdır. Çünkü yemleme ve sulamanın bir seferde olması düşünülemez. Öyleyse bu gibi hallerde mansûb olan kelimeye bir âmil takdir edilir ve kelime o âmil ile mansûb olur. Beytin takdiri عَلَفْتُهَا تَيْنًا وَسَقَيْتُهَا مَاءً şeklindedir.⁷⁶⁰

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; ed- Dureru'l-levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu'l-Eşmûnî; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Evdahu'l-Mesâlik; el-Behcetü'l-Merdiyye; Delîlu'sSâlik; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Şerhu Katri'n-Nedâ.*

2.22. İSTİSNA'

Beyit No: 106

Beytin Metni: بَجَانِبِ عَنِ أَهْلِ الْبِمَامَةِ نَاقَتِي وَمَا فَصَدَّتْ مِنْ أَهْلِهَا لِسِوَائِيكََا

Şair: Meymûn b. Kays el-A'sâ

Bahir: Tavîl

⁷⁶⁰ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 390.

Sözlük: : القصدُ⁷⁶² : Dişi deve. ناقةٌ أنوق⁷⁶¹ : Uzaklaşmak, uzak durmak. : جَنَابٌ

Meyletmek, yönelmek.⁷⁶³

K. Matla'ı: 764 أَتَشْفِيكَ تَيًّا أَمْ تُرَكِّتُ بِدَائِكَ وَكَأَنْتَ فُتُولًا لِلرِّجَالِ كَذَالِكَ

M. Rivayet: 765 جَنَانَفَ عَنْ جَوْلِ الْيَمَامَةِ نَاقَتِي وَمَا قَصَدْتُ مِنْ أَهْلِهَا لِسِوَائِكَ

766 جَنَانَفَ عَنْ جَوْلِ الْيَمَامَةِ نَاقَتِي وَمَا عَمَدْتُ مِنْ أَهْلِهَا لِسِوَائِكَ

767 جَنَانَفَ عَنْ جَوْلِ الْيَمَامَةِ نَاقَتِي وَمَا عَدَلْتُ مِنْ أَهْلِهَا لِسِوَائِكَ

Anlam: “Devem Yemâme ehlinden uzak durdu ve senin dışında Yemâme ehlinden hiç kimseye yönelmedi.”

İstişhâd Yönü: Sîbeveyhi, Halil, Ferrâ ve Basralıların cumhuru, سِوَاءٌ kelimesinin gayr-ı mutasarraf zarf olduğunu, ancak şiirlerde zarf olmaktan çıkabileceğini söylemektedirler. Bu beyitte de سِوَاءٌ kelimesi zarf olmaktan çıkmış ve غير manasında isim olarak kullanılmıştır.⁷⁶⁸

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu İbn 'Akîl; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; el-Mekâsîdu's-Şâfiye.

2.23. HÂL

Beyit No: 107

⁷⁶¹ Ebû Bekr el-Enbârî, ez-Zâhir, c. 1, s. 429.

⁷⁶² İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “نوق” mad.

⁷⁶³ er-Râzî, Muhtâru's-Sihâh, “قصد” mad.

⁷⁶⁴ Dîvânu'l-A'shâ el-Kebîr, byy. bty. c. 1, s. 39.

⁷⁶⁵ Dîvânu'l-A'shâ el-Kebîr, c. 1, s. 39.

⁷⁶⁶ el-Bağdâdî, Hizânetu'l-Edeb..., c. 3, s. 406.

⁷⁶⁷ Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, Mu'cemu'l-Buldân, Dâru Sâdır, Beyrut 1415/1995, c. 2, s. 190.

⁷⁶⁸ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 399-400.

Beytin Metni: تَسَلَّيْتُ طُرًّا عَنْكُمْ بَعْدَ بُعْدِكُمْ بِذِكْرِكُمْ حَتَّى كَأَنَّكُمْ عِنْدِي

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

Sözlük: طُرًّا : 769 تَسَلَّى : Teselli bulmak, avunmak, açığa çıkmak.

Tamamen, tümüyle, topyekün.⁷⁷⁰

M. Rivayet: 771 تَسَلَّيْتُ طُرًّا عَنْكُمْ بَعْدَ بَيْنِكُمْ بِذِكْرِكُمْ حَتَّى كَأَنَّكُمْ عِنْدِي

Anlam: “(Benden) uzaklaşmanızdan sonra sizi tamamen unutup sanki yanımdaymışsınız gibi hatıranızla avundum”

İstîşhâd Yönü: Nahivcilerin çoğuna göre sâhibu'l-hâl, harf-i cer ile mecrûr olduğunda hâlin kendisinden önce gelmesi doğru değildir. Ancak İbn Mâlik (ö. 672/1274), Arap kelâmında bunun misallerinin var olduğunu, bundan dolayı böyle bir kullanımın doğru olduğunu söylemiştir. Şâhid beyitteki طُرًّا sözcüğünün kendisinden sonra gelen ve cer harfi ile mecrûr olan كم zamirine hâl olması İbn Mâlik'in görüşünü desteklemektedir.⁷⁷²

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu'ş-Şâfiye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahu'l-Mesâlik; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; el-Behcetü'l-Merdiyye; Delîlu's-Sâlik.

⁷⁶⁹ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “سلا” mad.

⁷⁷⁰ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “طرر” mad.

⁷⁷¹ el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 2, s. 373.

⁷⁷² İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 411.

2.24. TEMYÎZ

Beyit No: 108

Beytin Metni: وَلَا يَأْسِ عِنْدَ التَّعَسُّرِ مِنْ يُسْرِ وَإِذَا ذُرْعًا أَضِيقُ بِضَارِعٍ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

Sözlük: ضَاقَ بِحَذَا الْأَمْرِ ذُرْعًا : Güç yetirebileceğinden fazlasını yüklenip aciz kaldı.⁷⁷³ ضَرَعًا , ضَرَعٌ : Boyun eğmek, hakir olmak. ضَارِعٌ : Kendini zengin birisine zayıf gösteren, yalvaran.⁷⁷⁴ تَعَسَّرَ عَلَى : Umutsuzluğa düşmek, umudunu yitirmek.⁷⁷⁵ الْأَمْرُ : Durumum şiddetlendi, zorlaştı.⁷⁷⁶

Anlam: “Ben güç yetiremediğim zamanlarda yalvaran, yakaran kişi değilim ve ben zorluk durumunda kolaylığın geleceğinden de ümitsiz değilim.”

İstîşhâd Yönü: Temyîz konusunda âmil konumundaki sözcük gayr-ı mutasarrıf fiil ya da isim ise nahivcilerin ittifakıyla temyîzin âmilinden sonra gelmesi gerekir. Eğer âmil mutasarrıf fiil ise temyîzin âmilinden önce gelmesinde ihtilaf vardır. İbn Mâlik’e (ö. 672/1274) göre az olmakla beraber caiz görülmüştür. Şâhid beyitteki ذُرْعًا أَضِيقُ misalinde âmil (أَضِيقُ) mutasarrıf fiil olduğundan temyîzi (ذُرْعًا) kendisinden önce gelmiştir.⁷⁷⁷

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu’s-Şâfiye; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu İbn Nâzım; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Şerhu İbn ‘Akîl.*

⁷⁷³ İbn Fâris, *Mu’cemu Mekâyîsi’l-Luğa*, “ذرع” mad.

⁷⁷⁴ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “ضرع” mad.

⁷⁷⁵ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, “ي أ س” mad.

⁷⁷⁶ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, “عسر” mad.

⁷⁷⁷ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 429-430.

2.25. CER HARFLERİ

Beyit No: 109

Beytin Metni: إِذَا أَنْتَ لَمْ تَنْفَعِ فَضُرَّ فَإِنَّمَا يُرْجَى الْفَتَى كَيْمَا يَضُرُّ وَيَنْفَعُ

Şair: Ebû Yezîd Kays b. el-Hatîm el-Evsî⁷⁷⁸ (ö. M. 620)

Bir kitapta bu beytin en-Nâbiga ez-Zubyânî (ö. M. 604) ya da en-Nâbiga el-Ca'dî'ye (ö. 65/685) nispet edildiği, ancak şiirin hakiki sahibinin Kays b. el-Hatîm olduğu söylenmektedir.⁷⁷⁹

Bahir: Tavîl

Sözlük: الرَّجَاءُ : Umut, beklenti, talep.⁷⁸⁰ الْفَتَى : Genç, delikanlı, genç veya ihtiyar köle.⁷⁸¹

M. Rivayet:⁷⁸² إِذَا أَنْتَ لَمْ تَنْفَعِ فَضُرَّ فَإِنَّمَا يُرَادُ الْفَتَى كَيْمَا يَضُرُّ وَيَنْفَعُ

⁷⁸³ إِذَا أَنْتَ لَمْ تَنْفَعِ فَضُرَّ فَإِنَّمَا يُرْجَى الْفَتَى كَيْمَا يَضُرُّ وَيَنْفَعُ

⁷⁸⁴ إِذَا كُنْتَ لَمْ تَنْفَعِ فَضُرَّ فَإِنَّمَا يُرْجَى الْفَتَى كَيْمَا يَضُرُّ وَيَنْفَعُ

⁷⁷⁸Ebû Yezîd Kays b. el-Hatîm el-Evsî⁷⁷⁸ (ö. m. 620): Şair, Evs kabilesinin Câhiliye devri şairlerinden ve kavminin yüreklilerindedir. Babası ve dedesinin katillerinin peşine düşüp ikisini de öldürmesi ve bu serüvenini şiirlerine yansıtması onun ünlü olmasını sağlamıştır. Hicretten önce Evs ve Hazrec kabileleri arasında cereyan eden Bu'âs savaşı ile ilgili yazdığı birçok şiiri vardır. Edebiyatçıların bir bölümü Kays'ın şiirlerini Hassân b. Sâbit'in şiirlerinden üstün tutmuşlardır. Kays, İslam dönemine yetişmiş ancak İslamı kabul etmekte tereddüt göstermiş ve Müslüman olamadan Hazrecliler tarafından hicretten iki sene önce öldürülmüştür. Şairin karısı, Sâbit ve Yezîd isimli çocukları Müslüman olmuşlardır. ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, c. 5, s. 205; İbnü'l-Esir, **Usdu'l-Gabe**, byy, bty, c. 1, s. 144; Kays b. el-Hatîm el-Evsî, **Divânu Kays b. el-Hatîm**, thk. Nâsiruddin el-Esed, Dâru Sâdır, Beyrut bty, s. 12-15.

⁷⁷⁹ el-'Aynî, **el-Mekâsıdu'n-Nahviyye**, c. 3, s. 1196.

⁷⁸⁰ el-Ferâhîdî, **Kitâbu'l-'Ayn**, “رجو” mad.

⁷⁸¹ el-Ferâhîdî, **Kitâbu'l-'Ayn**, “رجو” mad.

⁷⁸² el-'Aynî, **el-Mekâsıdu'n-Nahviyye**, c. 3, s. 1196.

⁷⁸³ Kays b. el-Hatîm, **Divânu Kays b. el-Hatîm**, s. 235.

Anlam: “(İyiliği hak edene) iyilik yapmıyorsan, bari (kötülüğü hak edene) kötülük yap. Zira gençten iyilik veya kötülük beklenir.”

İstişhâd Yönü: Cer harflerinden biri olan ve ta‘lîl için kullanılan كي , لام , ا ta‘lîl anlamında olup masdariyye olan ما edatını sılası ile beraber mecrûr yapar. Şâhid beyitte bulunan كَيْمَا يَضُرُّ وَيَنْفَعُ cümlesinde masdariyye olan ما edatı sılası ile beraber كي harfi ile mecrûr olmuştur.⁷⁸⁵

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu'l-Eşmûnî; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu's-Sabbân; Haşiyetu'l-Hudarî; Şerhu İbn Nâzım; Evdahu'l-Mesâlik; en-Nahvu'l-Vâfi; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb.*

Beyit No: 110

Beytin Metni: فَقَالَتْ أَكُلُّ النَّاسِ أَصْبَحَتْ مَا نَحَا لِسَانِكَ كَيْمَا أَنْ تَعُرَّ وَتُحَدَّعَا

Şair: Ebû Amr Cemîl b. Abdillâh b. Ma‘mer el-Uzrî⁷⁸⁶(ö. 82/701)

Bir kaynakta bu beytin Hassân b. Sâbit el-Ensârî (ö. 62/682)'ye de nispet edildiği, ancak şiirin hakiki sahibinin Cemîl b. Ma‘mer el-Uzrî olduğu söylenmektedir.⁷⁸⁷

Bahir: Tavîl

⁷⁸⁴ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 431.

⁷⁸⁵ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 431.

⁷⁸⁶ Ebû Amr Cemîl b. Abdillâh b. Ma‘mer el-Uzrî (ö. 82/701): Arapların ünlü âşıklarından biri olan Cemîl, ‘Uzralılardandır. Kendi kabilesinden olan Buseyne'ye âşık olmuştur. Onu ailesinden istemiş ancak reddedilmiştir. Medine bölgesindeki Vâdi'l-Kurâ adlı yerde konaklayan ‘Uzra kabilesinin Şam'ın güney bölgesine göç ettiklerinde Cemîl Mısır'a gidip Abdulaziz b. Mervân'ın huzuruna çıkmış. Abdulaziz b. Mervân, kendisine ikramda bulunup ona bir ev vermiş ve kısa bir süre sonra hicretin seksen ikinci senesinde Mısır'da ölmüştür. Şiirleri çoğunlukla aşk, gazel ve medih temalıdır. Ancak medhiyye türünde çok az şiiri vardır. el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 1, s. 397; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, c. 2, s. 138.

⁷⁸⁷ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 3, s. 1195.

Sözlük: المُنْح : İhsanda bulunmak. ⁷⁸⁸ غَرَّ يَعُرُّ غَرًّا : Aldatmak, kandırmak. ⁷⁸⁹ , حَدَعَهُ ,

حَدَعًا : Onu kandırdı, ummadığı bir yerden ona kötülük yaptı. ⁷⁹⁰

K. Matla'ı: ⁷⁹¹ عَرَفْتُ مَصِيفَ الْحَيِّ وَالْمُرَبَّعَا كَمَا حَطَّتِ الْكَفُّ الْكِتَابَ الْمُرَبَّعَا

M. Rivayet: ⁷⁹² فَقَالَتْ أَكُلَّ النَّاسِ أَصْبَحَتْ مَا نَحَا لِسَانِكَ هَذَا كَيْ تَعُرَّ وَتَحْدَعَا

⁷⁹³ فَقَالَتْ أَكُلَّ النَّاسِ أَصْبَحَتْ مَا نَحَا لِسَانِكَ كَيْمَا أَنْ تَعُرَّ وَتَحْدَعَا

⁷⁹⁴ فَقَالَتْ أَكُلَّ النَّاسِ أَصْبَحَتْ مَا نَحَا لِسَانِكَ كَيْمَا أَنْ تَعُرَّ وَتَحْدَعَا

Anlam: “(Buseyne) dedi ki: Bütün insanlarla nazik konuşmanın nedeni onları aldatmak mıdır?”

İstîşhâd Yönü: Cer harflerinden biri olan ve ta‘lîl için kullanılan كِي , burada لام ’ı ta‘lîl anlamında olup masdariye olan اُنْ edatını mecrûr yapmıştır. ⁷⁹⁵

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; ed-Duraru’l-Levâmi; Hem‘u’l-Hevâmi; Şerhu’l-Eşmûnî; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’s-Sabbân; Hâşiyetu’l-Hudarî; Şerhu İbn Nâzım; Evdahu’l-Mesâlik; en-Nahvu’l-Vâfî; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb.

Beyit No: 111

⁷⁸⁸ el-Cehverî, es-Sihâh, “منح” mad.

⁷⁸⁹ ez-Zebîdî, Tâcu’l-‘Arûs, “غرر” mad.

⁷⁹⁰ el-Cevherî, es-Sihâh, “حدع” mad.

⁷⁹¹ Cemîl b. Ma‘mer el-‘Uzrî, Divânu Cemîlu Buseyne, Dâru Sadır, Beyrut, bty, s. 79.

⁷⁹² el-Bağdâdî, Hizânetu’l-Edeb..., c. 8, s. 483.

⁷⁹³ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 432.

⁷⁹⁴ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 432.

⁷⁹⁵ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 432.

Beytin Metni: لَعَاءَ اللَّهِ فَضَّلَكُمْ عَلَيْنَا بِشَيْءٍ أَنْ أُمَّكُمْ شَرِيمٌ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Vâfir

Sözlük: الشَّرِيمُ وَالشَّرِيمُ : Burun ucunun kesik olması. أُذُنٌ شَرْمَاءٌ : Kulağın üst tarafı biraz kesilmiş olması. إِمْرَأَةٌ شَرِيمٌ : Cinsel organı yırtılıp makadıyla birleşmiş kadın.⁷⁹⁶

M. Rivayet: ⁷⁹⁷ لَعَاءَ اللَّهِ فَضَّلَكُمْ عَلَيْنَا بِشَيْءٍ أَنْ أُمَّكُمْ شَرِيمٌ

Anlam: “Belki de Allah, annenizin şerim olması ile sizleri bizden üstün kılmıştır.”

Şair bu beyitte ta‘riz (iğneleme)⁷⁹⁸ sanatını kullanmıştır. Zira beytin birinci mısrasında muhataba iltifat eder gibi görünmekte ancak ikinci mısrasında hakaret etmektedir.

İstîşhâd Yönü: Bilindiği gibi لَعَاءٌ sözcüğü çoğunlukla fiile benzeyen harflerden sayılmaktadır. Ancak şâhid beyitte لَعَاءٌ sözcüğünden sonraki اللَّهُ sözcüğünün mecrûr olarak gelmiş olması, لَعَاءٌ sözcüğünün cer harfi olarak da kullanıldığını göstermektedir.⁷⁹⁹

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; Şerhu't-Tasrih 'ale't-Tavdîh; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu'l-Eşmûnî; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu İbn Nâzım; Evdahu'l-Mesâlik; Şerhu Katri'n-Nedâ; Şerhu İbn 'Akîl; el-Behcetü'l-Merdiyye; Delîlu's-Sâlik.

⁷⁹⁶ İbn Sîde, **el-Muhkem**, “شرح” mad.

⁷⁹⁷ el-Bağdâdî, **Hizânetu'l-Edeb...**, c. 10, s. 422.

⁷⁹⁸ Ta‘riz: Bir sözün hakiki ve mecazi anlamlarının dışında dolaylı olarak ifade ettiği anlamdır. Bkz. Abdulhamid b. Hibetullah Ebû Hâmid, **Şerhu Nehci'l-Belağa**, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, byy, bty, c. 5, s. 63.

⁷⁹⁹ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 433.

Beyit No: 112

Beytin Metni: حَلَى الذَّنَابَاتِ شَمَالًا كَتَبْنَا وَأُمَّ أَوْعَالَ كَهَا أَوْ أَقْرَبًا

Şair: Abdullâh b. Ru‘be el-‘Accâc

Bahir: Recez

Sözlük: الكَتَبُ: Yakınlık, yakın amaç.⁸⁰¹ حَلَى تَحْلِيَةً: Boşaltmak, terketmek, bırakmak.⁸⁰⁰

K. Matla’ı:⁸⁰² مَا هَاجَ دَمْعًا سَاكِبًا مُسْتَسْكِبًا مِنْ أَنْ رَأَيْتَ صَاحِبِكَ أَكْأَبًا

M. Rivayet:⁸⁰³ وَأُمَّ أَوْعَالَ كَهَا أَوْ أَقْرَبَاتِ الْيَمِينِ غَيْرَ مَا إِنْ يَنْكَبَا

نَحَى الذَّنَابَاتِ شَمَالًا كَتَبْنَا وَأُمَّ أَوْعَالَ كَهَا أَوْ أَقْرَبًا⁸⁰⁴

Hikâye: Şair, bu beyitte su içerken avcı gören yaban eşeği ve yanındaki dişi eşeğin Zebânât adlı dağı soluna, Ummu Ev‘âl adlı platoyu da sağına alıp bir beldeye doğru kaçmasını nitelemektedir.⁸⁰⁵

Anlam: “(O yaban eşeği) Zebânât adlı küçük dağı yakın kuzeyde, Ummu Ev‘âl adlı platoyu da onun kadar ya da daha yakın bir yerde bıraktı.”

İstîşâd Yönü: Cer harflerinden كَاف ve رُبُّ edatları zâhir isimlere has olan harflerdir. Ancak bu harfler bazen zamirlerin üzerine de dahil olur. Şâhid beyitte

⁸⁰⁰ er-Râzî, **Muhtâru’s-Sihah**, “باب الحاء” mad.

⁸⁰¹ el-Ferâhîdî, **Kitâbu’l-‘Ayn**, “كتب” mad.

⁸⁰² el-‘Aynî, **el-Mekâsıdu’n-Nahviyye**, c. 3, s. 1202.

⁸⁰³ İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, “وعل” mad.

⁸⁰⁴ el-‘Aynî, **el-Mekâsıdu’n-Nahviyye**, c. 3, s. 1202.

⁸⁰⁵ el-Bağdâdî, **Hizânetu’l-Edeb...**, c. 10, s. 202.

bulunan *كها* misalinde, cer harfi olan *ك*'in *ها* zamirini mahallen mecrûr etmesi bu az kullanıma kanıt teşkil etmektedir.⁸⁰⁶

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahü'l-Mesâlik; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Delîlu's-Sâlik; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Haşiyetu'l-Hudârî.*

Beyit No: 113

Beytin Metni: فَلَا تَرَى بَعْلًا وَلَا حَالِيًا كَهُوَ وَلَا كَهُنَّ إِلَّا حَاطِلًا

Şair: Ru'be b. 'Accâc et-Temîmî

Bahir: Recez

Sözlük: *حَلِيَّةُ الرَّجُلِ* : Karı-koca.⁸⁰⁸ *الحَلِيلُ وَالْحَلِيلَةُ* , *حَالِيًا*⁸⁰⁷ eş. *البعل* : Koca, eş.

Adamın eşi.⁸⁰⁹ *الحظَلُ* : Erkeğin eşini kıskanması ve eşinin dolaşmasına ve davranışına engel olması.⁸¹⁰

K. Matla'ı:⁸¹¹ عَرَفْتُ بِالنَّصْرِيَّةِ الْمَنَازِلَا فَقَرًّا وَكَانَتْ مِنْهُمْ مَآهَلَا

M. Rivayet:⁸¹² وَلَا تَرَى بَعْلًا وَلَا حَالِيًا كَهُوَ وَلَا كَهُنَّ إِلَّا حَاطِلًا

⁸⁰⁶ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 436.

⁸⁰⁷ er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, “بعل” mad.

⁸⁰⁸ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, “حل” mad.

⁸⁰⁹ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 3, s. 1204.

⁸¹⁰ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “حطل” mad.

⁸¹¹ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 3, s. 1204.

⁸¹² Şemsuddîn Muhammed b. Abdulmun'im b. Muhammed el-Cevcerî el-Kâhîrî eş-Şafî'î, *Şerhu Şuzûru'z-Zeheb fî Me'rifeti Kelami'l-'Arab*, thk. Nevav b. Ceza el-Hârisî, 'İmâdetu'l-Bahsi'l-İlmî bi'l-Câmi'âti'l-İslamiyye, Medine 1424/2004, c. 2, s. 559.

813 فَلَا أَرَى بُعْلًا وَلَا حَالًا وَلَا كُهُ وَلَا كُهَنَّ إِلَّا حَاطِلًا

814 فلا ترى بعلا ولا حالًا ولا كه ولا كهَنَّ إلا حاطلا

Anlam: “Karısını kıskanan kişi dışında hiçbir karı koca o (yaban eşeği) ve onlar (dişi eşekler) kadar birbirine vefakâr değildirlir.”

İstîşhâd Yönü: Şâhid beyitteki كُهُ وَلَا كُهَنَّ misalinde isme has olan كاف harfi هُنَّ ve هُوَ gaib ve gaibe olan zamirlerin üzerine dahil olmuştur.⁸¹⁵

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdahu’l-Mesâlik; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Şerhu’t-Tasrih ‘ale’t-Tavdih; Tevdihu’l-Mekâsıd ve’l-Mesâlik; el-Behcetü’l-Merdiyye; ed-Dureru’l-Levâmi’; Hem ‘u’l-Hevâmi’.*

Beyit No: 114

Beytin Metni: فَلَا وَاللَّهِ لَا يَلْقَى أَنَسٌ فَتَى حَتَّكَ يَا بَنَ أَبِي زِيَادٍ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Vâfir

Sözlük: لَقِيَ لِقَاءً لِقَائَةً لِقَائَةً لِقَائًا لِقَائًا : Karşılaşmak, karşı karşıya gelmek, bulmak, rastlamak.⁸¹⁶

M. Rivayet:⁸¹⁷ فَلَا وَاللَّهِ لَا يَلْقَاهُ نَاسٌ فَتَى حَتَّكَ يَا بَنَ أَبِي زِيَادٍ

⁸¹³el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 10, s. 195.

⁸¹⁴el-Mekkûdî, *Şerhu’l-Mekkûdî...*, c. 1, s. 149.

⁸¹⁵İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 436.

⁸¹⁶ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, “لقى” mad.

⁸¹⁷İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 437.

818 فَلَا وَاللَّهِ لَا يُلْفِي أَنَسٌ فَعَى حَتَّكَ يَا بَنَ أَبِي زِيَادٍ

819 فَلَا وَاللَّهِ لَا يُلْفِي أَنَسٌ فَعَى حَتَّكَ يَا بَنَ أَبِي يَزِيدٍ

Anlam: “Hayır! Allah’a yemin ederimki ey Ebû Ziyâd’ın oğlu! İnsanlar sana gelmeyene kadar (kendilerine rehber olan) bir gençle karşılaşmazlar.”

İstîşhâd Yönü: Cer harflerinden biri olan حتى zâhir isimlere hastır. Ancak bazen zamirlerin başına da gelir. Şâhid beyitteki حَتَّكَ misalinde حتى harfî كُ zamirinin üzerine dahil olmuştur.⁸²⁰

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; ed-Dureru’l-Levâmi’; Hem‘u’l-Hevâmi’; Tevdîhu’l-Mekâsıd ve’l-Mesâlik; el-Behcetü’l-Merdiyye.*

Beyit No: 115

Beytin Metni: قَدِ اسْتَوَى بِشَرِّ عَلَى الْعِرَاقِ مِنْ عَيْرِ سَيْفٍ وَدَمٍ مُهْرَاقٍ

Şair: Ebû Mâlik Gıyâs b.Gavs b. es-Salt, **el-Ahtal**⁸²¹ (ö. 92/710-11)

Bahir: Recez

⁸¹⁸ el-‘Aynî, **el-Mekâsıdu’n-Nahviyye**, c. 2, s. 442.

⁸¹⁹ Ebû Hayyân el-Endelüsî, **et-Tezyîl ve’t-Tekmîl...**, c. 11, s. 247.

⁸²⁰ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 437.

⁸²¹ Ebû Mâlik Gıyâs b.Gavs b. es-Salt, **el-Ahtal**⁸²¹ (ö. 92/710-11): Tağlib kabilesinden olan şair, milâdî 640 senesinde Irak’ın Hîre bölgesinde Hıristiyan bir ailenin çocuğu olarak doğmuştur. Daha genç yaşında iken mücadele ettiği Tağliblilerin şairi Ka‘b b. Cu‘ayl’ın ona el-Ahtal demesinden ötürü adından çok el-Ahtal (saçmalayan, sefih) lakabı ile ünlü olmuştur. Cerîr ve el-Ferezdek ile birlikte yaşadığı Emevî devrinin en ünlü üç şairlerinden biridir. Şiirlerinde Muaviye ve Abdülmelik b. Mervân’ı övmüştür. Hasseten Abdülmelik b. Mervân, el-Ahtal’ı öbür şairlerden üstün tutar ve ona daha çok ikramda bulunurdu. el-Ferezdek, kendisine: “İnsanların en iyi şairi kimdir?” diye soran kişiye: “Fahrdâ (övünme) ben, medihte (övgü) el-Ahtal ve hicivde (yergi) Cerîr’dir.” diye cevap vermiştir. el-Ahtal, edebi kişiliğine hayran, kibirli ve yazdığı şiirlere ihtimam veren biriydi. Öyle ki yazdığı kasidelerin üçte ikisini atar, kalan beyitleri ortaya çıkarırdı. İslam dinini lekeleler, Müslümanları hor görürdü. Onun Ensâr aleyhinde bir kasidesi vardır. Allah’ın laneti üzerine olsun. Ebu’l-Ferec el-İsfahânî, **el-Eğânî**, c. 8, s. 290; el-Bağdâdî, **Hizânetu’l-Edeb...**, c. 1, s. 461; ez-Zehbî, **Seyru E’lâmi’n-Nubelâ’**, c. 4, s. 385; ez-Ziriklî, **el-A‘lâm**, c. 5, s. 123.

Sözlük: أَهْرَاقَ يُهْرِيقُ إِهْرَاقًا , 822 : إِسْتَوَى : Hâkim olmak, istila etmek, zorla almak.

823 : فَهُوَ مُهْرِيقٌ , وَالشَّيْءُ مُهْرَاقٌ وَمُهْرَاقٌ : Dökmek,akıtmak.

M. Rivayet: 824 قَدِ اسْتَوَى بِشْرٌ عَلَى الْعِرَاقِ مِنْ غَيْرِ حَرْبٍ وَدَمٍ مُهْرَاقٍ

Anlam: “Bişr kılıç kullanmadan ve kan dökmeden Irak’a hâkim oldu.”

İstişhâd Yönü: Cer harflerinden biri olan ع لى isti‘lâ için kullanıldığında iki mana içerir. Birincisi hissî ya da hakîkî isti‘lâ, ikincisi ise manevî ya da mecâzî isti‘lâdır. Şâhid beyitteki قَدِ اسْتَوَى بِشْرٌ عَلَى الْعِرَاقِ mısrasında ع لى manevî isti‘lâ (egemen olmak, hâkim olmak) manasında kullanılmıştır. 825

Kaynakları: *Şerhu Ibn Tolun; Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu Ibn 'Uşfûr.*

Beyit No: 116

Beytin Metni: إِذَا رَضِيَتْ عَلَيَّ بَنُو فُشَيْرٍ لَعَمْرُ اللَّهِ أَعْجَبَنِي رِضَاهَا

Şair: Kuhayf b. Humeyr el-'Ukaylî 826 (ö. 130/747)

Bahir: Vâfir

Sözlük: لَعَمْرُ اللَّهِ : Allah'ın bekasına yemin olsun. 827

822 er-Râzî, **Muhtâru's-Sihâh**, “سوا” mad.

823 el-Cehveri, **es-Sihâh**, “هرق” mad.

824 Şihâbuddin Mahmûd b. Abdillâh el-Alûsî, **Rûhu'l-Me‘ânî fî Tefsiri'l-Kur‘ani'l-‘Azîm ve’s-Sab‘i'l-Mesânî**, thk. Ali Abdalbârî ‘Atiyye, Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, Beyrut 1415/1994, c. 2, s. 85.

825 İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 442.

826 Kuhayf b. Humeyr el-'Ukaylî (ö. 130/747): Zurrumme'nin çağdaşı olan Kuhayf, İslam devri şairlerindedir. Cumahî, onu onuncu tabaka İslam şairlerinden saymıştır. Onun Harkâ' adlı bir kıza aşk şiiri mevcuttur. Hicri 126 yılında vuku bulan “Yevmu'l-Felec” savaşında öldürülen Yezîd b. et-Tasriyye'ye söylemiş olduğu mersiyesi vardır. Şair “Yevmu'l-Felec” savaşından sonra hicri 130 senesinde ölmüştür. Şiirleri küçük bir divânda bir araya getirilmiştir. el-Bağdâdî, **Hizânetu'l-Edeb...**, c. 4, s. 250; ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, c. 5, s. 191.

M. Rivayet: ⁸²⁸ إِذَا رَضِيْتُ عَلَيَّ بَنُو قُشَيْرٍ لَعَمْرُ اللَّهِ يُعْجِبُنِي رِضَاهَا

⁸²⁹ إِذَا رَضِيْتُ عَلَيَّ بَنُو قُشَيْرٍ لَعَمْرُ أَبِيكَ أَعْجِبُنِي رِضَاهَا

⁸³⁰ إِذَا رَضِيْتُ عَلَيَّ بَنُو مُؤَمَّرٍ لَعَمْرُ اللَّهِ يُعْجِبُنِي رِضَاهَا

Anlam: “Kuşeyroğulları benden razı oldukları zaman, Allah’a yemin ederim ki onların rızası beni sevindirir.”

İstîşâd Yönü: Cer harflerinden biri olan على birçok ayrı manada kullanılmaktadır. Bu manalardan biri de عن manasında kullanılmasıdır. Şâhid beyitteki إِذَا رَضِيْتُ عَلَيَّ misalinde, على harfi عن manasında kullanılmış, cümlenin aslı إِذَا رَضِيْتُ عَنِي şeklindedir. Çünkü رضي fiili على ile değil عن ile müteaddi olur.⁸³¹

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzim; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahu'l-Mesâlik; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem 'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Merdıyye, Delîlu's-Sâlik.*

Beyit No: 117

Beytin Metni: لَا هِ ابْنُ عَمِّكَ لَا أَفْضَلْتَ فِي حَسَبٍ عَيِّي وَلَا أَنْتَ دِيَّانِي فَتَحْزُونِي

Şair: Ebû Advân Hursân b. Muharris, **Zulisba' el-Advânî**⁸³² (ö. m. 600[?])

⁸²⁷ Ebû Bekr el-Enbârî, *ez-Zâhir fî me'ânî kelimâti'n-nas*, I/390.

⁸²⁸ İbnu's-Sâiğ, *el-Lemhe fî Şerhi'l-Milhe*, I/230.

⁸²⁹ el-Cevcerî, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb...*, c. 2, s. 548.

⁸³⁰ Muhammed el-Ezdî, *Cemheretu'l-Luğa*, c. 3, s. 1314.

⁸³¹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 443.

⁸³² Ebû Advân Hursân b. Muharris, **Zulisba' el-Advânî** (ö. m. 600[?]): Adı Hursân b. Muhris olan şair, Câhiliye devrinin tanınmış süvarilerinden biridir. Mudar kabilesine bağlı Kays 'Aylân'dan Benî

Bahir: Basît

Sözlük: الدَّيَّانُ : Yeneni, Aferin amcaoğluna, bravo amcaoğluna.⁸³³ لَأُو ابْنُ عَمِّكَ : kahhar, yargılayıcı, hâkim.⁸³⁴ خَزُواً خَزَا يَخْزُو : Hükmetmek, yönetmek, idare etmek, zorlamak, yenmek.⁸³⁵

K. Matla'ı: يَا مَنْ لِقَلْبٍ شَدِيدِ الْهَمِّ مَحْزُونٍ أَمْسَى تَذَكَّرَ رَبًّا أُمَّ هَرْوَنَ⁸³⁶

M. Rivayet: لَأُو ابْنُ عَمِّكَ لَا أَفْضَلْتَ فِي حَسَبٍ شَيْئًا وَلَا أَنْتَ دَيَّانِي فَتَخْزُونِي⁸³⁷

لَأُو ابْنُ عَمِّكَ لَا أَفْضَلْتَ فِي نَسَبٍ عَيِّي وَلَا أَنْتَ دَيَّانِي فَتَخْزُونِي⁸³⁸

لَأُو ابْنُ عَمِّكَ لَا أَفْضَلْتَ فِي نَسَبٍ دُونِي وَلَا أَنْتَ دَيَّانِي فَتَخْزُونِي⁸³⁹

Hikâye: Şair, 'Amr adında kendisine rekabet eden ve hasmane tutum içerisinde olan amcaoğluna seslenmektedir.⁸⁴⁰

Cedîle'nin kollarından 'Advân'a mensuptur. Câhiliye devrinin hikmetli ve cesur şairlerindedir. Bir yılının ayak parmağını sokması neticesinde ayak parmağının kesilmesinden ya da fazla parmağının olmasından dolayı kendisine "Zulisba" lakabı verilmiştir. Mu'ammerûndan olan şair, Ebû Hâtim es-Sicistânî'ye göre 300, Şerîf el-Murtazâ'ya göre 170 yıl yaşamıştır. Şiirlerinde öğüt, hikmet ve fahr temalı beyitlere fazlaca rastlanır. Medih ve aşk içerikli şiirleri ise azdır. Kaynak kitaplarda şairin dört kızının olduğu ve ilk başlarda kızlarının evliliğini engellediği daha sonra kızlarının evlilik istekleri barındıran beyitler inşâd ettiklerini duyunca onları evlendirdiği söylenir. Umâme adındaki kızı ise hikmet ve şiirde parmaklarla gösterilen biri idi. Şair hicretten 22 sene önce rahmet etmiştir. ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, c. 2, s. 173; Beşir Yemût, **Şa'irâtu'l-'Arab fî'l-Câhiliyye ve'l-İslâm**, el-Mektebetu'l-Ehliyye, Beyrut 1934, s. 61; Süleyman Tülücü, "Zu'l-İsba' el-'Advânî", **DİA**, Ankara 2013, c. 44, s. 563.

⁸³³ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, "لوه" mad.

⁸³⁴ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs**, "دين" mad.

⁸³⁵ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs**, "خزو" mad.

⁸³⁶ el-'Aynî, **el-Mekâsıdu'n-Nahviyye**, c. 3, s. 1229.

⁸³⁷ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, **el-Eğânî**, c. 3, s. 101.

⁸³⁸ Abdurrahman b. İshâk ez-Zeccâcî, **Mecâlisu'l-'Ulemâ**, thk, Abdusselam Muhammed Hârûn, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1403/1983, s. 57.

⁸³⁹ Ahmed b. Muhammed b. Hasan el-Merzûkî, **el-Ezmine ve'l-Emkine**, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut 1417/1996, s. 181.

⁸⁴⁰ el-Bağdâdî, **Hizânetu'l-Edeb...**, c. 7, s. 184.

Anlam: “(Şair kuzenine hitaben kendisini kastederek şöyle der:) Aferin amcaoğluna(yani bana)! Sen konum olarak benden üstün değilsin ve benim hâkimim de değilsin ki beni yargılayasın.”

İstîşhâd Yönü: Cer harflerinden bir olan عن üç manada kullanılır. Bu manalardan biri de عن 'in على manasında (İsti‘lâ) kullanılmasıdır. Şâhid beyitteki لَا أَفْضَلُ وَلَا أَفْضَلْتُ misâlinde عن , على manasında kullanılmış ve beytin takdiri لَا أَفْضَلْتُ فِي حَسْبِ عَيِّي şeklindedir.⁸⁴¹

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahü'l-Mesâlik; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Merdiyye.*

Beyit No: 118

Beytin Metni: أَتَنْتَهُونَ وَلَنْ يَنْهَى دَوِي شَطَطٍ كَالطَّعْنِ يَذْهَبُ فِيهِ الرَّيْتُ وَالْفُتْلُ

Şair: Meymûn b. Kays el-A‘şâ

Bahir: Basît

Sözlük: طَعَنَهُ بِالرُّمْحِ⁸⁴² : Haddi aşmak, haktan uzaklaşmak. شَطَطٌ : شَطَطٌ يَشْطُطُ شَطَطًا

Mızrakla yaralamak.⁸⁴³ الرَّيْتُ : Zeytin yağı.⁸⁴⁴ فُتْلٌ : İnce ip, çekirdeğin içindeki lif.⁸⁴⁵

⁸⁴¹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 444.

⁸⁴² ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “شطط” mad.

⁸⁴³ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “طعن” mad.

⁸⁴⁴ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “زيت” mad.

⁸⁴⁵ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “فتل” mad.

K. Matla'ı: ⁸⁴⁶ ودَع هُريرةَ إِنْ الرَّكَب مُرْتَجِلٌ وَهَل تُطِيقُ وَدَاعًا أَيُّهَا الرَّجُلُ

M. Rivayet: ⁸⁴⁷ لَا تَنْتَهُونَ وَلَنْ يَنْهَى ذُوِي شَطَطٍ كَالطَّعْنِ يَذْهَبُ فِيهِ الرَّيْثُ وَالْفُتْلُ

⁸⁴⁸ هَلْ تَنْتَهُونَ وَلَنْ يَنْهَى ذُوِي شَطَطٍ كَالطَّعْنِ يَذْهَبُ فِيهِ الرَّيْثُ وَالْفُتْلُ

⁸⁴⁹ أُنْتَهُونَ وَلَا يَنْهَى ذُوِي شَطَطٍ كَالطَّعْنِ يَذْهَبُ فِيهِ الرَّيْثُ وَالْفُتْلُ

⁸⁵⁰ أَتَنْتَهُونَ وَلَنْ يَنْهَى ذُوِي شَطَطٍ كَالطَّعْنِ يُهْلِكُ فِيهِ الرَّيْثُ وَالْفُتْلُ

Anlam: “Siz mi durduracaksınız? Oysa hiçbir şey, kendisinde zeytin yağı ve fitilin kayb olduğu yara gibi zalimleri durduramaz.”

İstîshâd Yönü: Harf olmaktan çıkıp isim olarak kullanılan cer harflerinden biri de ك harfidir. Bu da Sîbeveyhi (ö. 180/796) ve İbn ‘Usfûr’a (ö. 669/1271) göre şiir zaruretinde, Ahfeş(ö. 177/793), İbn Cinnî (ö. 392/1002) ve İbn Mâlik(ö. 672/1274)’e göre ise her zaman kullanılabilir. Şâhid beyitte bulunan كَالطَّعْنِ kelimesinde ك isim olup مَثَلٌ manasındadır.⁸⁵¹

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzum; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; ed-Dureru’l-Levâmi’; Hem ‘u’l-Hevâmi’.*

Beyit No: 119

Beytin Metni: عَدَتْ مِنْ عَلَيْهِ بَعْدَ مَا تَمَّ ظَمُّهَا تَصِلُ وَعَنْ فَيْضٍ بَرِّزَاءَ مَجْهَلٍ

⁸⁴⁶ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 3, s. 1232.

⁸⁴⁷ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 3, s. 1232.

⁸⁴⁸ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 3, s. 1232.

⁸⁴⁹ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 3, s. 1232.

⁸⁵⁰ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 3, s. 1232.

⁸⁵¹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 446.

Şair: Muzâhim b. Hâris el-‘Ukaylî ⁸⁵² (ö. 120/738)

Bahir: Tavîl

Sözlük: القَيْضُ : Yavrusu ve suyu ⁸⁵³, الطَّمَأُ : Susuzluk, الطَّمْؤُ : İki su içimi arası. ⁸⁵⁴ صَلَّى , صَلَّى , صَلَّى : Susuzluktan tümüyle çıkmış yumurta, yumurta kabuğu. ⁸⁵⁴ صَلَّى , صَلَّى , صَلَّى : Susuzluktan bağırsakları kurumuş devenin, su içerken bağırsaklarından gelen ses. ⁸⁵⁵ الرِّزَاءُ : Sert toprak, sert yer. ⁸⁵⁶ المَجْهَلُ : İşaretsiz çöl, ıssız arazi. ⁸⁵⁷

K. Matla’ı: ⁸⁵⁸ مَتَى عَهْدُهُ بِالطَّاعِنِ الْمُتَحَمِّلِ خَلِيلِيَّ غُوجَا بِي عَلَى الرَّبِّعِ نَسْأَلِ

M. Rivayet: ⁸⁵⁹ تَصِلُ وَعَنْ قَيْضٍ بَيْنَدَاءَ مَجْهَلِ غَدَتْ مِنْ عَلَيْهِ بَعْدَ مَا تَمَّ ظَمُّهَا

⁸⁶⁰ تَصِرُ وَعَنْ قَيْضٍ بَرِّزَاءَ مَجْهَلِ غَدَتْ مِنْ عَلَيْهِ بَعْدَ مَا تَمَّ ظَمُّهَا

⁸⁶¹ تَصِلُ وَعَنْ قَيْضٍ بَرِّزَاءَ مَجْهَلِ غَدَتْ مِنْ عَلَيْهِ بَعْدَ مَا تَمَّ ظَمُّهَا

Anlam: “(Bağırtlak kuşu) susadıktan sonra yavrusunun ve yumurtasının üzerinden karnı gururdayarak kalkıp ıssız çöle gitti.”

⁸⁵² Muzâhim b. Hâris el-‘Ukaylî (ö. 120/738): Emevî devrinin Müslüman şairi ve onuncu tabakadan olan Muzâhim b. Hâris, el-Ferezdak ve Cerîr’in muasırdır. Abdülmelik b. Mervân, yanına gelen el-Ferezdak’a kendisinden daha şair birini tanıyıp tanımadığını sormuş. el-Ferezdak: “ ‘Ukaylî kabilesine mensup çölden bahseden ve deve çobanı olan bir gencin hâricinde kimseyi tanımıyorum,” demiştir. el-Ferezdak’tan sonra yanına gelen Cerîr ve Zurrumme de aynı soruya benzer cevap vermişlerdir. Cesur şairlerden olan Muzâhim aynı zamanda aşk şairi olarak da bilinir. Şiirlerinde medih ve hiciv sanatını da çok kullanırdı. Muhammed b. Selâm el-Cumahî, **Tabakatu Fuhûli’ş-Şu’arâ’**, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, Dâru’l-Medenî, Cidde bty, c. 2, s. 769-770; ez-Ziriklî, **el-A‘lâm**, c. 7, s. 211; el-Bağdâdî, **Hizânetu’l-Edeb...**, c. 4, s. 273.

⁸⁵³ İbn Fâris, **Mu’cemu Mekâyîsi’l-Luğa**, “طمأ” mad.

⁸⁵⁴ el-Ferâhîdî, **Kitâbu’l-‘Ayn**, “قيض” mad.

⁸⁵⁵ ez-Zebîdî, **Tâcu’l-‘Arûs**, “صلل” mad.

⁸⁵⁶ el-‘Aynî, **el-Mekâsıdu’n-Nahviyye**, c. 3, s. 1240.

⁸⁵⁷ el-‘Aynî, **el-Mekâsıdu’n-Nahviyye**, c. 3, s. 1240.

⁸⁵⁸ Muhammed b. Mubârek, **Muntehe’t-Taleb min Eş‘ârî’l-‘Arab**, thk. Muhammed Nebîl Turayfî, Dâru Sadır, Beyrut 1999, c. 7, s. 113.

⁸⁵⁹ el-‘Aynî, **el-Mekâsıdu’n-Nahviyye**, c. 3, s. 1240.

⁸⁶⁰ İbn Mubarek, **Muntehe’t-Taleb min Eş‘ârî’l-‘Arab**, c. 7, s. 125.

⁸⁶¹ el-‘Aynî, **el-Mekâsıdu’n-Nahviyye**, c. 3, s. 1240.

İstişhâd Yönü: Harf olmaktan çıkıp isim olarak kullanılan cer harflerinden biri de على 'dır. Şâhid beyitteki مِنْ عَلَيْهِ cümlesinde من harfinin على üzerine dahil olması على 'nın فوق manasında isim olarak kullanıldığına delil teşkil etmektedir.⁸⁶²

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahü'l-Mesâlik; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Merdıyye.*

Beyit No: 120

Beytin Metni: وَلَقَدْ أَرَانِي لِلرِّمَاحِ دَرِيئَةً مِنْ عَنِّ يَمِينِي تَارَةً وَأَمَامِي

Şair: Katarî b. Fuca'a el-Hâricî ⁸⁶³ (ö. 78/697)

Bahir: Kamil

Sözlük: الدَّرِيئَةُ : Atış talimi için hedef tahtası. ⁸⁶⁴

K. Matla'ı: ⁸⁶⁵ لَا يَرَكُنُّ أَحَدٌ إِلَى الْإِحْجَامِ يَوْمَ الْوَعَى مُتَّخِذًا لِحِمَامِ

M. Rivayet: ⁸⁶⁶ فَلَقَدْ أَرَانِي لِلرِّمَاحِ دَرِيئَةً مِنْ عَنِّ يَمِينِي تَارَةً وَأَمَامِي

⁸⁶⁷ فَلَقَدْ أَرَانِي لِلرِّمَاحِ دَرِيئَةً مِنْ عَنِّ يَمِينِي مَرَّةً وَشِمَالِي

⁸⁶² İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 447.

⁸⁶³ Katarî b. Fuca'a el-Hâricî (ö. 78/697): Künyesi Ebû Nu'âme olan şair, Temîm kabilesine mensup olup Hâricîlerin önde gelen komutanlarından. Ezârika'nın komutanlarından biri olup aynı zamanda süvari ve hatiptir. Mus'ab b. Zübeyr'in kardeşi Abdulah'ın yerine Irak'a vali tayin edilmesinden sonra halifelğin de kendisine verilmesi için on üç yıl savaştı. Haccâc b. Yûsuf'un gönderdiği ordulara karşı savaşmış ve onları yenmiştir. Bu savaşlarda gösterdiği kahramanlıklar dilden dile dolaştı. Künyesi savaşta Ebû Nu'âme, (Nu'âme atının adıdır) savaş dışında Ebû Muhammed idi. Hamaset, onun işlediği en önemli şiir türüydü. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, c. 5, s. 200.

⁸⁶⁴ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, "درأ" mad.

⁸⁶⁵ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 3, s. 1243.

⁸⁶⁶ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *et-Tezyîl ve't-Tekmîl...*, c. 4, s. 113.

Anlam: “Yemin ederim ki kendimi mızraklara hedef görüyordum. Mızraklar bazen sağımdan bazen de önümden geliyordu.”

İstîşhâd Yönü: Harf olmaktan çıkıp isim olarak kullanılan cer harflerinden biri de عن 'dir. Şâhid beyitte bulunan مِنْ عَنْ يَمِينِي tabiri, من harfinin عن edatının üzerine dahil olduğuna delil olduğu gibi عن edatının da (جَانِبْ anlamında) isim olarak kullanıldığına delil olmaktadır.⁸⁶⁸

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu'l-Eşmûnî; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu'l-Hudari; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahu'l-Mesâlik; İrşâdu's-Sâlik; et-Tezyîl ve't-Tekmil fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; el-Mu'cemu'l-Mufessal fî Şevâhidi'l-'Arabiyye; Edevâtu'l-Î'râb; Şerhu Nehci'l-Belağa.*

Beyit No: 121

Beytin Metni: لَعْمَرِي إِنْني وَأَبَا مُحَمَّدٍ كَمَا النَّشْوَانُ وَالرَّجُلُ الْحَلِيمُ

Şair: Ziyâd el-A'cem⁸⁶⁹ (ö. 100/718)

Bahir: Vâfir

Sözlük: النَّشْوَةُ : Sarhoşluk, النَّشْوَانُ : Sarhoş.⁸⁷⁰

⁸⁶⁷ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 447.

⁸⁶⁸ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 447.

⁸⁶⁹ Ziyâd el-A'cem (ö. 100/718): Künyesi Ebû Umâme olan şair el-'Abdî kabilesindedir. Emevî devletinin şairlerinden olan Ziyâd el-A'cem Benî Kays kabilesinin azadlısıdır. İsfahan'da doğup büyüyen şair, oradan Horasan'a gitmiş ve uzun bir süre yaşadıkdan sonra orada ölmüştür. Dili aksanlı olduğundan kendisine el- A'cem lakabı verilmiştir. Muhalleb b. Ebî Sufre(Emevî devletinin Horasan valisi)'nin muasırıdır. Aynı zamanda Muhalleb ile ilgili medhiyye ve mersiyeleri vardır. Şiirlerinin bir çoğu devrinin cömert emirlerini methetmek ve cimri olanları hicvetmekten oluşmaktadır. Hiciv yazarı olduğundan el-Ferezdak onun korkusundan Benî Abdulkays kabilesini hicvetmekten çekinir ve şöyle derdi: Bu insan yaşadığı sürece Benî Abdulkays kabilesini hicvetmenin yolu yoktur. Şiirleri net, üslubu akıcıdır. Hicretin yüzüncü senesinde ölmüştür. İbn Selâm el-Cumahî, **Tabakatu Fuhûli's-Şu'arâ'**, c. 2, s. 693; Ömer Rızâ Kehhâle, **Mu'cemu'l-Muellifin**, Mektebetu'l-Musenâ-Dâru İhyai't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut bty, c. 4, s. 188; ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, c. 3, s. 54.

K. Matla'ı:⁸⁷¹ وَأَعْلَمُ أَنِّي وَأَبَا حُمَيْدٍ كَمَا النَّشْوَانُ وَالرَّجُلُ الْحَلِيمُ

M. Rivayet:⁸⁷² لَعَمْرُكَ إِنِّي وَأَبَا حُمَيْدٍ كَمَا النَّشْوَانُ وَالرَّجُلُ الْحَلِيمُ

Anlam: “Ömrüm üzerine yemin ederim ki ben ve Ebû Humeyd, şarhoş ve halim olan adam gibiyiz.”

İstîşhâd Yönü: Cer harflerinden biri olan كاف 'tan sonra ما (mâ-i zâide diğer adıyla mâ-i kâffe) gelebilmektedir. Söz konusu ما , kendisinden önce geçen cer harfinin amelini bazen iptal eder bazen de iptal etmez. Şâhid beyitteki كما النشوان misalinde cer harfinden sonraki ما , cer harfi olan كاف 'ın amelini iptal etmiştir. Görüldüğü gibi النشوان kelimesi merfû olup إِنَّ harfinin haberidir.⁸⁷³

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'r-Radî.*

Beyit No: 122

Beytin Metni: رُبَّمَا ضَرْبَةٌ بِسَيْفٍ صَقِيلٍ بَيْنَ بُصْرَى وَطَعْنَةَ نَجْلَاءَ

Şair: Adiy b. Re'lâ' el-Gassânî (ö. ?)

Bahir: Hafif

⁸⁷⁰ İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Luğa*, “نشو” mad.

⁸⁷¹ Ziyâd b. Suleyman, *el-A'cem, Şi'ru Ziyâdi'l-A'cem*, thk. Yusuf Huseyin Bekkâr, Dâru'l-Mesîre 1403/1983, s. 97.

⁸⁷² *el-Mekkûdî, Şerhu'l-Mekkûdî...*, s. 120.

⁸⁷³ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 449.

Sözlük: النَّجْلَاءُ : güzel ve parlattı.⁸⁷⁴ صَقَلَ السَّيْفَ , صَقْلًا , صِقَالًا : kılıcı cilaladı, büyük göz. طَعْنَةُ نَجْلَاءٍ : büyük ve geniş yara.⁸⁷⁵

K. Matla'ı:⁸⁷⁶ رُبَّمَا ضَرْبَةٍ بِسَيْفٍ صَقِيلٍ بَيْنَ بُصْرَى وَطَعْنَةِ نَجْلَاءٍ

M. Rivayet:⁸⁷⁷ رُبَّمَا ضَرْبَةٍ بِسَيْفٍ صَقِيلٍ دُونَ بُصْرَى وَطَعْنَةِ نَجْلَاءٍ

Anlam: “Busrâ'nın (sokakları) arasında parlak kılıç ile nice darbe (vurdum) ve geniş yara (açtım)”

İstişhâd Yönü: ما'1 kâffe, kendisinden önce geçen cer harfinin amelini bazen iptal eder bazen de iptal etmez. Şâhid beyitteki رُبَّمَا ضَرْبَةٍ misalinde, رب harfine ما dahil olduğu halde رب 'nin amelini iptal etmemiştir. Görüldüğü gibi رب 'den sonra ضربة mecrûr olarak gelmiştir. Bu kullanım nadirdir.⁸⁷⁸

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'lHevâmi'; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu'l-Eşmûni; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahu'l-Mesâlik; el-Fevâidu'd-Diyaiyye.

Beyit No: 123

Beytin Metni: وَنَنْصُرُ مَوْلَانَا وَنَعْلَمُ أَنَّهُ كَمَا النَّاسِ بَجُرُومٍ عَلَيْهِ وَجَارِمٌ

⁸⁷⁴ el-Cevherî, es-Sihâh, “صقل” mad.

⁸⁷⁵ İbn Sîde, el-Muhassas, c. 1, s. 98.

⁸⁷⁶ el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 3, s. 1272.

⁸⁷⁷ el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 3, s. 1272.

⁸⁷⁸ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 450.

Şair: ‘Amr b. Berrâka en-Nihmî⁸⁷⁹ (ö. 11/632 den sonra)

Bahir: Tavîl

Sözlük: المولى : Müttefik, dost, efendi, amcaoğlu.⁸⁸⁰ الجرم , الجريمة : Hata, suç, günah.⁸⁸¹

K. Matla’ı:⁸⁸² تَقُولُ سَلِيمِي لَا تَعْرَضُ لِتَلْفَةٍ وَأَيْتُكَ عَنْ لَيْلِ الصَّعَالِيكِ نَائِمٍ

M. Rivayet:⁸⁸³ وَنَنْصُرُ مَوْلَانَا وَنَعْلَمُ أَنَّهُ كَمَا النَّاسِ مَظْلُومٌ عَلَيْهِ وَظَالِمٌ

⁸⁸⁴ وَنَنْصُرُ مَوْلَانَا وَنَعْلَمُ أَنَّهُ كَذَا النَّاسِ مَجْرُومٌ عَلَيْهِ وَجَارِمٌ

Hikâye: *Şerhu Şevâhidi’l-Muğni* isimli kaynak kitapta şiirin hikâyesi şöyle geçmektedir: Murâd kabilesinden Harîm adında bir adam ‘Amr b. Berrâka’nın (ö. 11/632 den sonra) at ve develerini talan eder. At ve develerinin talan edildiğini fark eden ‘Amr b. Berrâka da Harîm’e karşı bir saldırı yapar ve Harîm’in yanında ne varsa tümünü alıp getirir. Bunun üzerine Harîm, ‘Amr’ın yanına gider ve aldıklarının bir kısmını iade etmesini talep eder. ‘Amr, onun bu talebini reddeder ve geri dönen Harîm ile ilgili bu kasideyi inşâ eder.⁸⁸⁵

Anlam: “Biz dostumuza yardım ederiz ve onun da -diğer insanlar gibi- bazen suçsuz bazen suçlu olduğuna biliyoruz.”

⁸⁷⁹ ‘Amr b. Berrâka en-Nihmî (ö. 11/632 den sonra): Hemedan kabilesine mensub olup asıl adı ‘Amr b. Hâris olan şair, daha ziyade annesinin adına nisbeten ‘Amr b. Berrâka olarak bilinir. İslam devrinin hemen öncesinde Hemedanlıların şairi idi. Câhiliye devrine ait birçok olayı vardır. Hz. Ömer’in hilafetine kadar yaşamış, Hz. Ömer’i ziyaret etmiştir. Kelbî’nin dediğine göre ihtiyar ve topal bir halde Hz. Ömer’in huzuruna çıkmıştır. ez-Ziriklî, *el-A’lâm*, c. 5, s. 76.

⁸⁸⁰ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “ولي” mad.

⁸⁸¹ er-Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, “باب الجيم” mad.

⁸⁸² el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 2, s. 484.

⁸⁸³ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 3, s. 1263.

⁸⁸⁴ Takiyyuddîn Suleyman b. Benîn ed-Dakîkî, *İttifâku’l-Mebânî ve İftirâku’l-Me‘ânî*, thk. Yahya Abdurraûf Cebr, Dâru Ammâr, Ammân 1405/1985, s. 237.

⁸⁸⁵ es-Suyûtî, *Şerhu Şevâhidi’l-Muğni*, c. 1, s. 500.

İstişhâd Yönü: Şâhid beyitteki كَمَا النَّاسِ misalinde ك harfinin üzerine ما-i kâffe dahil olup amelini iptal etmemiştir. Görüldüğü gibi النَّاسِ kelimesi mecrûrdur. Bu kullanım nadirdir.⁸⁸⁶

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahu'l-Mesâlik; Şerhu İbn Nâzım; el-Behcetü'l-Merdiyye; Delîlu's-Sâlik.*

Beyit No: 124

Beytin Metni: بَلْ بَلَدٍ مِلْءُ الْفِجَاجِ قَتْمُهُ لَا يُشْتَرَى كَتَانُهُ وَجَهْرُمُهُ

Şair: Ru'be b. 'Accâc et-Temîmî

Bahir: Recez

Sözlük: الفَتْمُ : Toz, pis tozlu geniş yol.⁸⁸⁷ الفِجَاجُ , فِجَاجٌ : İki dağ arasındaki rüzgar.⁸⁸⁸ كَتَانٌ : Kendisinden elbise yapılan bir bitki, keten.⁸⁸⁹ الْجَهْرُمِيَّةُ :Ketenden yapılan kilim vb. dokuma elbiseler.⁸⁹⁰

K. Matla'ı:⁸⁹¹ هَلْ تَعْرِفُ الرَّبْعَ الْمَجِيلَ أَرْسُمُهُ قُلْتُ لِزَيْرٍ لَمْ تَصَلُهُ مَرَمِهِ

M. Rivayet:⁸⁹² بَلْ بَلَدٍ مِلْءُ الْأَكَامِ قَتْمُهُ لَا يُشْتَرَى كَتَانُهُ وَجَهْرُمُهُ

⁸⁸⁶ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 450.

⁸⁸⁷ Ebû Mansûr, *Tehzîbu'l-Luğa*, “فج” mad.

⁸⁸⁸ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “قتم” mad.

⁸⁸⁹ Ahmed b. Mustafa el-Lebâbîdî, *el-Letâif fi'l-Luğa*, (Mu'cemu Esmâi'l-Eşya'), Dâru'l-Fadîle, Kahire bty, s. 315.

⁸⁹⁰ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, “جهرم” mad.

⁸⁹¹ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 1, s. 194.

⁸⁹² İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 451.

Anlam: “Fakat tozu, geniş yolları kapatan birçok şehir vardır ki keten ve kilimleri (pahalılıktan dolayı) satın alınamıyor.”

İstişhâd Yönü: Cer harflerinden biri olan رُبُّ ; بَلٌّ , فاء ve واو harflerinden sonra hazf olup ameli devam eder. Şâhid beyitteki بَلٌّ بَلٌّ tabirinde بَلٌّ kelimesi, بَلٌّ harfinden sonra hazfolmuş olan رُبُّ ile mecrûr olmuştur.⁸⁹³

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahu'l-Mesâlik; Şerhu İbn Nâzım; el-Behcetü'l-Mardıyye; Delîlu's-Sâlik; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb.

Beyit No: 125

Beytin Metni: فَمِثْلُكَ حُبْلَى قَدْ طَرَقَتْ وَمُرَضِعٍ فَأَهْلَيْتُهَا عَنْ ذِي تَمَائِمٍ مَحْوَلٍ

Şair: Hunduc b. Hucr, İmruulkays

Bahir: Tavîl

Sözlük: تَمِيمَةٌ , التَّمَائِمُ : Bize falan kişi gece vakti geldi.⁸⁹⁴ أَنَا فُلَانٌ طَرَقًا

Bedevîlerin yanlış inançlarına göre nazardan korunmak amacı ile çocuklara taktıkları boncuklar, nazarlık.⁸⁹⁵ أَحْوَلُ الصَّبِيِّ , مَحْوَلٌ : Bir yaşına basmış bebek.⁸⁹⁶

K. Matla'ı:⁸⁹⁷ فَمَا نَبِّكَ مِنْ دِكْرِي حَبِيبٍ وَمَنْزِلٍ بِسْفِطِ اللَّوَى بَيْنَ الدَّخُولِ فَحَوْمَلٍ

⁸⁹³ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 451.

⁸⁹⁴ el-Cevherî, es-Sihâh, “طرق” mad.

⁸⁹⁵ Ebû Mansûr, Tehzîbu'l-Luğa, “تم” mad.

⁸⁹⁶ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “حول” mad.

M. Rivayet: ⁸⁹⁸ فَأَهَيْتُهَا عَنْ ذِي تَمَائِمٍ مُعْبِلٍ فَمِثْلُكَ حَبْلِي قَدْ طَرَفْتُ وَمُرْضِعٍ

⁸⁹⁹ وَمِثْلُكَ بِكَرًّا قَدْ طَرَفْتُ وَثِيْبًا فَأَهَيْتُهَا عَنْ ذِي تَمَائِمٍ مُعْبِلٍ

Anlam: “Senin gibi hamile ve emziren nice bayana geceleyin gittim ve onu, bir yaşına basmış, nazarlıklı çocuğundan alıkoyarak oyaladım.”

İstîshâd Yönü: Bir önceki beyitte olduğu gibi bu beyitteki فَمِثْلُكَ misalinde de ف harfinden sonra mahzûf olan رُبَّ amel etmiş ve مِثْل kelimesini mecrûr etmiştir.⁹⁰⁰

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahu'l-Mesâlik; Şerhu İbn Nâzım; el-Behcetü'l-Merdıyye; Delîlu's-Sâlik. Şerhu Şuzûri'z-Zeheb.

Beyit No: 126

Beytin Metni: وَأَيْلِ كَمَوْجِ الْبَحْرِ أَرْحَى سُدُولَهُ عَلَيَّ بِأَنْوَاعِ الْهُمُومِ لِيَبْتَلِي

Şair: Hunduc b. Hucr, İmruulkays

Bahir: Tavîl

Sözlük: سَدَلٌ ثَوْبُهُ , سَدَلًا ⁹⁰¹ : Suyun üzerine çıkan su, dalga. المَوْجُ , مَاَج :

Elbisesini aşağı sarkıttı. ⁹⁰²

⁸⁹⁷ İmru'ulkays, Dîvânu İmru'ulkays, s. 164.

⁸⁹⁸ el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 2, s. 487.

⁸⁹⁹ Sîbeveyhi, el-Kitâb, byy, bty, c. 2, s. 163.

⁹⁰⁰ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 451-452.

⁹⁰¹ el-Ferâhîdî, Kitâbu'l-'Ayn, “مَوْج” mad.

⁹⁰² el-Cevherî, es-Sihâh, “سدل” mad.

K. Matla'ı: ⁹⁰³ قَفَا نَبَكِ مِنْ ذِكْرِي حَبِيبٍ وَمَنْزِلٍ بِسْفَطِ اللَّوَى بَيْنَ الدَّخُولِ فَحَوْمَلٍ

Hikâye: İmruulkays ergenlik çağına geldiği halde daha hiç şiir söylememiştir. Babası Hucr: “Bu benim oğlum değil, eğer oğlum olsaydı şimdiye kadar şiir söylerdi,” demiş. Sonra adamlarından iki kişiye: “Bunu alın falan yerede öldürün,” demiş.⁹⁰⁴

Onlar da İmruulkays'ı yanlarına alıp bilinen yere götürmüşler. Tam onu öldürecekleri zaman, ağlamış ve şu beyti inşâd etmiştir.

“Durun! Yârin ve onun ed-Dahûl ile Havmel arasındaki Sıktu'l-Livâ'da bulunan evinin anısına ağlayalım.”

Adamlar İmruulkays'ı babasının yanına geri getirip babasına: “Bu, yeryüzünün en büyük şairidir. Durdu, durdurdu, ağladı, ağlattı, canana ve cananın evine feryat figan etti. Ve tüm bunları yarım beyitte yaptı,” demişler. Bunu duyan babası ayağa kalkmış, oğlunu kucaklamış ve: “Sen gerçekten oğlumsun,” demiştir.⁹⁰⁵

Anlam: “Denizin (karanlık) dalgaları gibi bir çok gece, (beni) denemek için perdelerini çeşit çeşit üzüntülerle üzerime sarkıttı.”

İstişhâd Yönü: Şâhid beyitteki *وليل* ifadesinde, *واو* harfinden sonra *رُبَّ* hazfedilmiştir. *كَيْلٍ* kelimesi mahzûf olan *رُبَّ* ile mecrûr olmuştur.⁹⁰⁶

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahu'l-Mesâlik; Şerhu İbn Nâzım; el-Behcetü'l-Merdiyye; Delîlu's-Sâlik; Şerhu Şuzûri 'z-Zeheb.*

⁹⁰³ İmru'ulkays, *Dîvânu İmru'ulkays*, s. 164.

⁹⁰⁴ Zeynuddîn Muhammed Abdurra'ûf el-Munâvî, *Feydu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr*, el-Mektebetu't-Ticâriyyeti'l-Kubrâ, Mısır 1356/1937, c. 2, s. 186.

⁹⁰⁵ el-Munâvî, *Feydu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr*, c. 2, s. 186.

⁹⁰⁶ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 452.

Beyit No: 127

Beytin Metni: إِذَا قِيلَ أَيُّ النَّاسِ شَرُّ قَبِيلَةٍ أَشَارَتْ كَلَيْبٍ بِالْأَكْفِ الْأَصَابِعِ

Şair: Hemmâm b. Gâlip el-Ferezdak

Bahir: Tavîl

Sözlük: الكفُّ , أكفُّ , كُفوفٌ : El, elin bilek kemiğine kadar olan kısmı, avuç içi.⁹⁰⁷

K. Matla'ı: وَمِنَّا الَّذِي اخْتِيرَ الرَّجَالَ سَمَاحَةً وَجُودًا إِذَا هَبَّ الرِّيحُ الرَّعَازُغُ⁹⁰⁸

M. Rivayet: إِذَا قِيلَ أَيُّ النَّاسِ شَرُّ قَبِيلَةٍ أَشَارَتْ كَلَيْبًا بِالْأَكْفِ الْأَصَابِعِ⁹⁰⁹

إِذَا قِيلَ أَيُّ النَّاسِ شَرُّ قَبِيلَةٍ أَشَارَتْ كَلَيْبٍ بِالْأَكْفِ الْأَصَابِعِ⁹¹⁰

Anlam: “Kabilelerin en kötüsü hangisidir diye sorulduğunda, parmaklar avuçlar ile birlikte Kuleyb kabilesini işaret eder.”

İstîşhâd Yönü: رُبُّ 'nin dışındaki cer harflerinin hafzedilip amel edebilmeleri iki kategoride değerlendirilir. Birincisi kıyas dışı olup kullanımı azdır. İkincisi ise kıyâsîdir. Şâhid beyitteki أَشَارَتْ كَلَيْبٍ إِلَى cümlesinde إِلَى harfi mahzûf olduğu halde كَلَيْبٍ kelimesini mecrûr etmiştir. Bu da kıyas dışı olup kullanımı azdır.⁹¹¹

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; ed-

⁹⁰⁷ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “كف” mad.

⁹⁰⁸ el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 2, s. 988.

⁹⁰⁹ el-Bağdâdî, Hizânetu'l-Edeb..., c. 9, s. 115.

⁹¹⁰ el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 2, s. 988.

⁹¹¹ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 453.

Dureru'l-Levâmi; *Hem'u'l-Hevâmi*; *Şerhu İbn 'Akîl*; *Şerhu'l-Eşmûnî*; *Hâşiyetu's-Sabbân*; *Evdahu'l-Mesâlik*; *Şerhu İbn Nâzım*.

2.26. İZÂFET

Beyit No: 128

Beytin Metni: مَشِينٌ كَمَا اهْتَزَّتْ رِمَاحٌ تَسْفَهَتْ أَعَالِيهَا مَرُّ الرِّيحِ النَّوَاسِمِ

Şair: Zurrumme Gaylân b. 'Ukbe el-Kahtânî

Bahir: Tavîl

Sözlük: مِزْرَاحٌ : الرُّمْحُ , رِمَاحٌ , أَرْمَاحٌ⁹¹² : Hareket ettirmek, sallamak. هَزَّ , هَزًّا :

نَاسِمَةٌ نَوَاسِمٌ⁹¹⁵ : رُزْغَارٌ : الرِّيحُ , رِيَّاحٌ , أَرْيَاحٌ⁹¹⁴ : Rüzgar dalları salladı. تَسْفَهَتْ الرِّيحُ العُصُونُ⁹¹³

: Esinti, hafif rüzgar, meltem.⁹¹⁶

K. Matla'ı: حَلِيلِي عُوْجَا الْيَوْمِ حَتَّى تُسَلِّمَا عَلَى طَلَلٍ بَيْنَ النَّقَا وَالْأَحَارِمِ⁹¹⁷

M. Rivayet: جَرَيْنَ كَمَا اهْتَزَّتْ رِمَاحٌ تَسْفَهَتْ أَعَالِيهَا مَرُّ الرِّيحِ النَّوَاسِمِ⁹¹⁸

رُوَيْدًا كَمَا اهْتَزَّتْ رِمَاحٌ تَسْفَهَتْ أَعَالِيهَا مَرُّ الرِّيحِ النَّوَاسِمِ⁹¹⁹

Anlam: “O bayanlar, meltem rüzgârlarının üst tarafını eğdiği (dikili) mızrağın titreyişi gibi salınarak yürüdüler.”

⁹¹² ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “هز” mad.

⁹¹³ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, “رمح” mad.

⁹¹⁴ İbn Sîde, *el-Muhkem*, “سفه” mad.

⁹¹⁵ er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, “باب الرءاء” mad.

⁹¹⁶ el-'Aynî, *el-Mekâsîdu'n-Nahviyye*, c. 3, s. 1293.

⁹¹⁷ Zurrumme, *dîvânu Zurrumme*, s. 270.

⁹¹⁸ Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *Mecme'u'l-Emsâl*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, *Dâru'l-Ma'rife*, Beyrut bty, c. 2, s. 80.

⁹¹⁹ Zurrumme, *Dîvânu Zurrumme*, s. 271.

İstişhâd Yönü: Kendisine ihtiyaç duyulmayan bir konumda olan muzâf, bazen muzâf olduğu müennes kelimedenden müenneslik (dişillik) alır. Şâhid beyitte bulunan *تَسَفَّهَتْ أَعَالِيَهَا مَرُّ الرِّيحِ* cümlesindeki *تَسَفَّهَتْ* fiilinin fâili olan *مَرُّ* sözcüğü, kendisine ihtiyaç duyulmayan bir konumda olduğu için muzâf olduğu *الرِّيحِ* kelimesinden müenneslik almıştır. *مَرُّ* kelimesinin izâfetten müenneslik aldığı kanıtı, kendisine isnâd edilen *تَسَفَّهَتْ* fiilinin müenneslik alameti almış olmasıdır.⁹²⁰

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu İbn Nâzım.*

Beyit No: 129

Beytin Metni: *رُؤْيُهُ الْفِكْرِ مَا يُؤُولُ لَهُ الْأَمُّ رُ مَعِينٌ عَلَى اجْتِنَابِ التَّوَانِي*

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Hafîf

Sözlük: *وَيْ , يَنْي , وَنِيًا وَمِنْهُ التَّوَانِي*.⁹²¹ *آلٍ إِلَيْهِ , يُؤُولُ , أَوْلًا , مَالًا*
: İhmalkârlık, tembellik.⁹²²

Anlam: “Bir işin sonucunu gözden geçirme düşüncesi, ihmalkârlıktan korunmaya yardımcı olur.”

İstişhâd Yönü: Kendisine ihtiyaç duyulmayan bir konumda olan muzâf, bazen muzâf olduğu müzekker kelimedenden müzekkerlik (erillik) alır. Şâhid beyitte bulunan *رُؤْيُهُ الْفِكْرِ* misalinde mübtedâ olan *رُؤْيُهُ* sözcüğü, müennes olup muzâftır.

⁹²⁰ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 459.

⁹²¹ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Ârûs*, “أول” mad.

⁹²² el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, “وي” mad.

Muzâf olduğu الفِكْرِ kelimesinden müzekkerlik almıştır. رُوِيَةٌ kelimesinin izâfetten müzekkerlik aldığı delili, beytin ikinci mısrasındaki مُعِينٌ kelimesinin müzekker olduğu halde kendisine haber olmasıdır. Aksi takdirde -mübtedâ ve haber arasındaki uyumdan ötürü- haberin مُعِينَةٌ şeklinde müennes olarak gelmesi gerekirdi.⁹²³

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Tevdihu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu İbn Nâzım; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Mardıyye.*

Beyit No: 130

Beytin Metni: دَعَوْتُ لِمَا نَابَنِي مِسْوَرًا فَلَأَيَّ فَلَأَيَّ يَدَيَّ مِسْوَرًا

Şair: Esed kabilesinden bir adam

Bahir: Mütekârib

Hikâye: Bir kişi, aleyhinde kararlaştırılmış olan diyetini ödemek için Misver adında bir kişiden maddi yardım ister. Misver de ona olumlu cevap verince borçlu kişi bu şiiri inşâ eder.⁹²⁴

Olayın zamanı ve diyetin konusu aktarılmadığı için kanaatimce bu hikâye beytin anlamından esinlenerek uydurulmuştur.

Anlam: “Başıma gelen sıkıntıdan dolayı Misver’i (yardımına) çağırdım, O da davetimi kabul etti. Bu nedenle Misver’in ellerinin (zâtının) emrindeyim, emrindeyim.”

⁹²³ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 460.

⁹²⁴ Zeynuddîn Hâlid b. Abdillâh el-Mısrî, *Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1420/2000, c. 1, s. 698.

İstişhâd Yönü: Arapçada lafzen ve ma‘nen izâfet mecburiyeti olan birtakım sözcükler vardır. Bu sözcüklerden bazıları yalnız zamire izâfet edilir. Şâhid beyitte bulunan *فَلَيْتَ يَدَيَّ مِسْوَرٍ* misalinde zamire izâfet mecburiyeti olan *لَيْتَ* kelimesinin zahir isim olan *يَدَيَّ* kelimesine izâfet edilmiş olması şâz ve şiire özgü bir kullanımdır.⁹²⁵

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu İbn Nâzım; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Merdiyye; Delîlu's-Sâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdahu'l-Mesâlik.*

Beyit No: 131

Beytin Metni: *عَلَى حِينِ أَهْلِي النَّاسِ جُلُّ أُمُورِهِمْ فَتَدَلَّأَ زُرَيْقُ الْمَالَ نَدَلَ التَّعَالِبِ*

Bu beyit 104 numarada geçtiğinden dolayı burada yalnız beytin istişhâd yönünü ele alacağız.

İstişhâd Yönü: *إِذ* yerine kullanılıp cümleye izâfet edilen ismi zaman kalıbları, hem mu‘rab hem de mebnî olarak kullanılabilir. Ancak izâfet edildikleri cümle mebnî bir fiille başlarsa, ismi zaman kalıplarının mebnî olarak ele alınmaları tercih edilen görüştür. Şâhid beyitte bulunan *عَلَى حِينِ أَهْلِي* misalinde *إِذ* yerine kullanılan *حِينَ* kelimesinden sonraki cümle, mebnî olan mâzi bir fiil ile başlamıştır. Bundan dolayı *حِينَ* kelimesi, başındaki cer harfine rağman fetha üzere mebnî olarak kullanılmıştır. Mu‘rab rivayeti de (meksûr) mevcuttur.⁹²⁶

Beyit No: 132

⁹²⁵ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 463.

⁹²⁶ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 465.

Beytin Metni: لَا جَذَابَ مِنْهُمْ قَلْبِي تَحَلُّمَا عَلَى حِينَ يَسْتَصْبِينُ كُلَّ حَلِيمٍ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

Sözlük: جَذَابًا , يَجْذِبُهُ , جَذَبَ الشَّيْءُ : Bir yerden nakletmek, çekmek. اِجْتَذَبَهُ : Kapıp almak, aşırmaq.⁹²⁷ الحَلِيمُ : Müsamaha, hoşgörü, yumuşak huyluluk. تَحَلَّمَ : Halim olmak için kendini zorladı.⁹²⁸ اِسْتَصْبَيْتُ فُلَانًا إِذَا عَدَدْتَهُ صَبِيًّا : Onu çocuklardan saydım.⁹²⁹

Anlam: “(O kadınlar) bütün halim kişileri çocuk saydıkları bir anda, kendimi halim gösterip kalbimi onlardan çekip alacağım.”

İstişhâd Yönü: Yukarıdaki beyitte olduğu gibi şâhid beyitte bulunan عَلَى حِينَ misalinde إِذ yerine kullanılan حِينَ kelimesinden sonra gelen cümle, muzârî fiilin mebnî sigası ile başlamıştır. Bundan dolayı حِينَ kelimesi, başındaki cer harfine rağman fetha üzere mebnî olarak kullanılmıştır. Mu‘rab rivayeti de (meksûr) mevcuttur.⁹³⁰

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Tevdîhu’l-Mekâsıd ve’l-Mesâlik; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Evdahü’l-Mesâlik.

Beyit No: 133

Beytin Metni: أَلَمْ تَعَلِّمِي يَا عَمْرُكَ اللَّهُ أَنِّي كَرِيمٌ عَلَى حِينَ الْكِرَامِ قَلِيلٌ

⁹²⁷ İbn Sîde, el-Muhkem, “جذب” mad.

⁹²⁸ er-Râzî, Muhtâru’s-Sihâh, “حلم” mad.

⁹²⁹ el-‘Aynî, el-Mekâsıdu’n-Nahviyye, c. 3, s. 1328.

⁹³⁰ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 465.

Şair: Mubeşşir b. Huzeyl el-Fezârî⁹³¹

Bahir: Tavîl

K. Matla'ı:⁹³² أُمَّ تَعَلَّمِي يَا عَمْرُكَ اللَّهُ أَنَّنِي كَرِيمٌ عَلَى حِينِ الْكِرَامِ قَلِيلٌ

M. Rivayet:⁹³³ أُمَّ تَعَلَّمِي عَمَّرْتُكَ اللَّهُ أَنَّنِي كَرِيمٌ عَلَى حِينِ الْكِرَامِ قَلِيلٌ

Anlam: “Sen, Allah sana uzun ömürler versin!, asil insanların nadir olduğu zamanda benim asil bir insan olduğumu bilmiyor musun?.”

İstîşhâd Yönü: إذ yerine kullanılıp cümleye izâfet edilen ismi zaman kalıbları, hem mu‘rab hem de mebnî olarak kullanılabilir. Ancak izâfet edildikleri cümle mübteda veya muzârî fiilin mu‘rab sigası ile başlarsa, ismi zaman kalıplarının mu‘rab olarak kullanılmalari tercih edilmektedir. Şâhid beyitte bulunan عَلَى حِينِ الْكِرَامِ misalinde إذ yerine kullanılan حِين kelimesinden sonraki cümle, mübtedâ ile başlamıştır. Bundan dolayı حِين kelimesi, mu‘rab olarak kullanılmıştır. Mebnî rivayeti de (meftûh) mevcuttur.⁹³⁴

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu'l-Mekkûdî.

Beyit No: 134

Beytin Metni: أُمَّ تَعَلَّمِي يَا عَمْرُكَ اللَّهُ أَنَّنِي كَرِيمٌ عَلَى حِينِ الْكِرَامِ قَلِيلٌ

⁹³¹ Mubeşşir b. Huzeyl el-Fezârî: Câhiliye dönemi şairlerinden olabileceği tahmin edilir. Sa‘leb, onun Şamh kabilesine mensub olduğunu söyler. ez-Ziriklî, **el-A‘lâm**, c. 5, s. 273.

⁹³² Ebû Hilâl el-‘Askerî, **Divânu'l-Me‘ânî**, thk, Ahmed Hasan Besc, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1414/1994, c. 1, s. 89.

⁹³³ Ebû ‘Usmân ‘Amr b. Bahr el-Câhız, **el-Beyân ve't-Tebyîn**, Dâru Mektebeti'l-Hilâl, Beyrut 1423/2002, c. 1, s. 503.

⁹³⁴ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 466.

İstişhâd Yönü: Bir önceki beyitte geçen حين kelimesinin mebnî (meftûh) rivayetidir.⁹³⁵

Beyit No: 135

Beytin Metni: كِلَا أَخِي وَخَلِيلِي وَاجِدِي عَضُدًا فِي النَّاتِيَاتِ وَالْمَامِ الْمَلِمَاتِ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Basît

Sözlük: الْعَضُدُ : Dirsekten omuza kadar olan bölüm, pazu. فُلَانٌ يَعْضُدُ فُلَانًا : Falan kişi falan kişiye yardım ediyor.⁹³⁶ الْإِلْمَامُ : Nüzûl, aşağı inmek. الْمَلِمَةُ : Musibet, felaket, dünya sıkıntısı.⁹³⁷

Anlam: “Kardeşim ve dostum ikisi de belalarda ve musibetlerin indiği anda beni destekçileri olarak görürler.”

İstişhâd Yönü: كِلَا ve كُنَّا kelimeleri, hem lafzen hem de ma‘nen izâfet edilmeleri gereken kelimelerdendir. İzâfet edildikleri sözcüklerin marife ve tesniye olmaları gerekir. Ayrıca onların muzâf ileyhleri sadece bir kelime olması gerekir. Şâhid beyitteki وَخَلِيلِي misâlinde muzâf ileyh atıf yoluyla tesniye olmuştur. Bu ise şiir zaruretinden sayılır.⁹³⁸

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-

⁹³⁵ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 466.

⁹³⁶ el-Ferâhîdî, Kitâbu'l-'Ayn, “عضد” mad.

⁹³⁷ er-Râzî, Muhtâru's-Sihâh, “لم” mad.

⁹³⁸ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 468.

Hevâmi; *Şerhu'l-Mekkûdî*; *Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh*; *Evdahu'l-Mesâlik*; *Şerhu İbn 'Akîl*; *Şerhu İbn Nâzım*; *Delîlu's-Sâlik*.

Beyit No: 136

Beytin Metni: أَلَا تَسْأَلُونَ النَّاسَ أَيُّيَ وَأَيُّكُمْ عَدَاةَ الْمُتَّقِينَ كَانَ خَيْرًا وَأَكْرَمًا

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

Sözlük: عَدَاةُ : Kuşluk vakti. غُدُوَّةٌ : Sabah namazından güneşin doğuşuna kadar olan vakit.⁹³⁹

Anlam: “(Düşmanla) karşı karşıya geldiğimiz kuşluk vaktinde hangimizin daha hayırlı ve asil olduğunu insanlara sormaz mısınız?”

İstîşhâd Yönü: Manen izâfet edilmesi gereken kelimelerden biri olan أَيُّ 'nun izâfet şartı, -cümle içerisinde tekrarlanmadığı sürece- ma'rifeye ve müfred olan sözcüklere izâfet edilmemesidir. Şâhid beyitteki أَيُّيَ وَأَيُّكُمْ misalinde أَيُّ kelimesinin -tekrarlandığından- müfred olan zamire izâfet edilmesi caiz görülmüştür. Bazı nahivcilere göre bu izâfet şekli ancak şiirde caiz görülmektedir.⁹⁴⁰

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun*; *eş-Şevâhidu'l-Kubrâ*; *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*; *Şerhu'l-Eşmûnî*; *Hâşiyetu's-Sabbân*; *Şerhu'l-Mekkûdî*; *Şerhu İbn 'Akîl*; *Şerhu İbn Nâzım*; *Delîlu's-Sâlik*.

Beyit No: 137

⁹³⁹ el-Hamevî, *el-Misbâhu'l-Munîr*, “غدو” mad.

⁹⁴⁰ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 469.

Beytin Metni: صَرِيحٌ عَوَانٍ رَاقِهَةٌ وَرَقْنَةٌ لَدُنْ شَبِّ حَتَّى شَابَ سُودُ الدَّوَابِّ

Şair: Ebû Saîd Umeyr b. Şuyeym et-Tağlibî, **el-Kutâmî**⁹⁴¹(ö. 101/719-20)

Bahir: Tavîl

Sözlük: راقه⁹⁴² : Süslenmesi gereksiz güzel kadın, namuslu kadın. عَوَانٍ , العَانِيَةُ

الدَّوَابِّ , الدَّوَابَّةُ : Perçem, kakül, kafada
Hoşuna gitmek, hayran kalmak.⁹⁴³ الدَّوَابِّ , الدَّوَابَّةُ : Perçem, kakül, kafada
kakülün olduğu yer.⁹⁴⁴

K. Matla'ı:⁹⁴⁵ نَأْتَاكَ بِلَيْلَى نَيْتَةً أَمْ تُقَارِبُ وَمَا حُبُّ لَيْلَى مِنْ فُؤَادِي بِدَاهِبِ

Hikâye: Şair el-Kutâmî yolculuklarının birinde Kays kabilesinin Muhârib kolundan bir kadının misafiri olur. Kadına kimlerden olduğunu sorar.

Kadın: “Ben açlıktan kurutulmuş eti kızartıp yiyenlerdenim,” der.

el-Kutâmî: “Vay haline! Onlar kimlerdir ?” diye sorar.

Kadın: “Muhârib kabilesi,” der ve el-Kutâmî'ye ikramda bulunmaz. Geceyi onun evinde çok kötü bir biçimde geçirmek mecburiyetinde kalan el-Kutâmî, kadın hakkında bu kasideyi inşâ eder.⁹⁴⁶

⁹⁴¹ Ebû Saîd Umeyr b. Şuyeym et-Tağlibî, **el-Kutâmî** (ö. 101/719-20): Emevî devri şairlerinden olan Umeyr b. Şuyeym, el-Kutâmî ve Sâri‘u‘l-Gavânî lakapları ile tanınmaktadır. Sâri‘u‘l-Gavânî (güzellere tutkun) lakabını ilk kullanan kişidir. Irak’taki Hristiyan Tağlib kabilesinin bir bireyi olarak dünyaya gelen şair daha sonra Müslüman olmuştur. İbn Sellâm el-Cumahî onu ikinci tabaka Müslüman şairleri arasında saymaktadır. Emevî devrinin ünlü Hristiyan şairi el-Ahtal’ın yeğenidir. el-Ahtal’ın ünlü olduğu devirde el-Kutâmî henüz çocuk idi. Daha çok aşk şiirleri yazmıştır. Bazı şiir âlimleri, İmruulkays’ı Câhiliye devrinin, el-Kutâmî’yi de İslam devrinin en yaratıcı şairleri olarak görmektedirler. Ebu‘l-Ferec el-İsfahânî, **el-Eğânî**, c. 12, s. 24; el-Bağdâdî, **Hizânetu‘l-Edeb...**, c. 2, s. 371; ez-Ziriklî, **el-A‘lâm**, c. 5, s. 88.

⁹⁴² ez-Zebîdî, **Tâcu‘l-Ârûs**, “غنو” mad.

⁹⁴³ er-Râzî, **Muhtâru‘s-Sihâh**, “روق” mad.

⁹⁴⁴ el-Ferâhîdî, **Kitâbu‘l-‘Ayn**, “ذأب” mad.

⁹⁴⁵ Abdurrahim b. Ahmed el-‘Abbâsî, **Me‘âhidu‘t-Tensîs ‘alâ Şevâhidi‘t-Telhîs**, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, ‘Âlemu‘l-Kutub, Beyrut 1367/1947, c. 1, s. 181.

⁹⁴⁶ Ebu‘l-Ferec el-İsfahânî, **el-Eğânî**, c. 12, s. 24; el-Bağdâdî, **Hizânetu‘l-Edeb...**, c. 7, s. 89.

Anlam: “O, güzel kadınların tutkunudur. O, gençliğinin ilk yıllarından, siyah perçemleri beyazlayıncaya kadar kadınlardan hoşlanır, kadınlar da ondan hoşlanırlardı.”

İstişhâd Yönü: Lafız ve mana bakımından izâfet edilmesi gereken sözcüklerden biri de لُدُّ 'dir. Ancak bu sözcük yalnız müfred kelimelere izâfet edilir. Şâhid beyit İbn Tolun tarafından cümleye izafet babında şâhid olarak kullanılmamıştır. Aksine İbn Tolun, bu beyti لُدُّ kelimesinin cümleye de izâfet edililebileceğine kanıt gösteren el-Murâdî (ö. h. 749)'ye itiraz etmektedir. İbn Tolun, el-Murâdî'nin şâhid olarak kullandığı bu beytin لُدُّ شَبَّ حَتَّى شَابَ سُودُ الذَّوَائِبِ bu beytin mısrasında, لُدُّ kelimesinden sonra اُنْ harfinin mukadder olduğunu ve شَبَّ fiilin اُنْ harfi ile müevvel masdar olup müfred olduğunu söylemektedir.⁹⁴⁷

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu'l-Mekkûdî; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdahu'l-Mesâlik; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik.*

Beyit No: 138

Beytin Metni: وَتَذَكُرُ نِعْمَاهُ لَدُنْ أَنْتَ يَا فَيْعٍ إِلَى أَنْتَ دُو فَوْدَيْنِ أْبَيْضَ كَالنَّسْرِ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

⁹⁴⁷ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 471.

Sözlük: أَيْمَعَ الْعُلَامُ فَهُوَ يَأْفَعُ : Genç, bülüğ çağına yaklaştı.⁹⁴⁸ الْقَوْدُ , أَفْوَادُ : Başın yan tarafı, baştaki saçın kulaklar tarafında bulunan büyük kısmı.⁹⁴⁹ النَّسْرُ , أَنَسْرٌ , نُسُورٌ : Keskin tırnakları olan pençesiz kuş, kartal.⁹⁵⁰

Anlam: “Ergenlik çağına yaklaştığı vakitten kartal gibi beyaz şakaklara sahip oluncaya kadar onun nimetlerini hatırlarsın.”

İstişhâd Yönü: Bir önceki beyitte olduğu gibi İbn Tolun, bu beyit ile de لُدُّ kelimesinin isim cümlesine izâfet olabileceğine kanıt gösteren el-Murâdî’ye itiraz etmekte ve لُدُّ kelimesinden sonraki isim cümlesinin hazfolmuş bir mevsûfa (وقت) لُدُّ وَفَتَ أَنْتَ فِيهِ يَأْفَعُ sıfat olduğunu belirtmektedir. Ona göre bu beytin takdiri لُدُّ وَفَتَ أَنْتَ فِيهِ يَأْفَعُ şeklindedir ve لُدُّ kelimesi bu beyitte de müfred bir kelimeye muzâf olmuştur.⁹⁵¹

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; ed-Dureru’l-Levâmi; Hem’u’l-Hevâmi; Tevdihu’l-Mekâsıd ve’l-Mesâlik.

Beyit No: 139

Beytin Metni: لُدُّ عُدُوَّةً حَتَّى إِذَا امْتَدَّتِ الضُّحَى وَحَتَّى الْقَطِيبِ الشَّحْشَحَانُ الْمُكَلَّفُ

Şair: Zurrumme Gaylân b. Ukbe el-Kahtânî

Bahir: Tavîl

⁹⁴⁸ İbn Mansûr, Lisânu’l-‘Arab, “يفع” mad.

⁹⁴⁹ ez-Zebîdî, Tâcu’l-‘Arûs, “فود” mad.

⁹⁵⁰ ‘Abdullatîf ‘Aşûr, Mevsu‘atu’t-Tayr, “نسر” mad.

⁹⁵¹ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 472.

Sözlük: العُدْوَةُ : Sabah namazı ile güneşin doğması arasındaki zaman.⁹⁵²

الشَّحْشَاحُ وَالشَّحْشَاحُ : Bir yerde ikamet edenler, evin sakinleri, köle, cariye.⁹⁵³

Teşvik edip çabuk yürütücü olan, bir işte gayretli ve ciddi olan.⁹⁵⁴

K. Matla'ı: ⁹⁵⁵ أَمِنْ أَجْلِ دَارِ بِالرَّمَادَةِ قَدْ مَضَى لَهَا زَمَنْ ظَلَّتْ بِكَ الْأَرْضُ تَرْجُفُ

Anlam: “Gayret sahibi olan görevli, sabah erkenden kuşluk vaktine kadar ikamet edenleri (hizmetçileri yolculuğa) teşvik etti.”

İstişâd Yönü: Daha önceki beyitte de söylediğimiz gibi لَدُنْ kelimesi hem lafzen hem de manen izâfet edilmesi gereken sözcüklerdendir. Bundan dolayı kendinden sonra gelen sözcük muzâf ileyh olduğundan mecrûr olması gerekir. Ancak az da olsa عُدْوَةٌ sözcüğü لَدُنْ kelimesinden sonra mansûb olarak gelmiştir. Şâhid beyitteki لَدُنْ عُدْوَةٌ misalinde olduğu gibi عُدْوَةٌ kelimesinin mansûb olarak gelmiş olması bu az kullanıma kanıt olmuştur.⁹⁵⁶

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu 'ş-Şâfiye; Şerhu 'l-Mekkûdî.

Beyit No: 140

Beytin Metni: فَسَاعَ لِي الشَّرَابِ وَكُنْتُ قَبْلًا أَكَادُ أَعْصُ بِالْمَاءِ الرُّلَالِ

Şair: Yezîd b. es-Sa'k el-Kilâbî⁹⁵⁷

⁹⁵² er-Râzî, Muhtâru's-Sihâh, “غدا” mad.

⁹⁵³ Ebû Mansûr, Tehzîbu'l-Luġa, “قطن” mad.

⁹⁵⁴ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “شحح” mad.

⁹⁵⁵ Zurrumme, dîvânu Zurrumme, s. 172.

⁹⁵⁶ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 472.

⁹⁵⁷ Yezîd b. es-Sa'k el-Kilâbî: Cahiliye devrinin süvari şairlerindendir. el-'Amrad'ın ona vurduğu darbe sonucunda topal kalmıştır. Adı Yezid b. 'Amr olduğu halde kendisine İbn Sa'ik (yıldırım oğlu) denilmesinin sebebi şudur: Dedesi kavmine Ukâz panayırında bir yemek hazırlar. Çıkan fırtınada

Bu beyit bir eserde Abdullah b. Ya‘rib’e isnad edilmiştir.⁹⁵⁸

Bahir: Vâfir

Sözlük: عُصَصٌ , الْعُصَّةُ : Boğazda kalan yiyecek ya da içecek.⁹⁵⁹ الرُّلَالُ : Saf,

hâlis olan her şey. ماءٌ زُلَالٌ : Boğazdan kolaylıkla geçen su, tatlı su, soğuk su.⁹⁶⁰

K. Matla’ı:⁹⁶¹ أَلَا أَبْلِغُ لَدَيْكَ أَبَا حُرَيْثٍ وَعَاقِبَةُ الْمَلَامَةِ لِلْمَلِيمِ

M. Rivayet:⁹⁶² فَسَاعَ لِي الشَّرَابُ وَكُنْتُ قَبْلًا أَكَادُ أُعْصُ بِالْمَاءِ الْحَمِيمِ

⁹⁶³ فَسَاعَ لِي الشَّرَابُ وَكُنْتُ قَبْلًا أَكَادُ أُعْصُ بِالْمَاءِ الْفُرَاتِ

⁹⁶⁴ فَسَاعَ لِي الشَّرَابُ وَكُنْتُ قَبْلًا أُعْصُ بِنُقْطَةِ الْمَاءِ الْحَمِيمِ

⁹⁶⁵ فَسَاعَ لِي الشَّرَابُ وَكُنْتُ قَبْلًا أَكَادُ أُعْصُ بِالْمَاءِ الْقَرَّاحِ

⁹⁶⁶ فَسَاعَ لِي الشَّرَابُ وَكُنْتُ قَدَمًا أَكَادُ أُعْصُ بِالْمَاءِ الْحَمِيمِ

⁹⁶⁷ فَسَاعَ لِي الشَّرَابُ وَكُنْتُ قَبْلًا أَكَادُ أُعْصُ بِالْمَاءِ الْمَعِينِ

hazırladığı yemeğe toz girdiğinden ötürü rüzgâra lanet eder ve akabinde yıldırım çarpması neticesinde ölür. el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 1, s. 409; ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, c. 8, s. 185.

⁹⁵⁸ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 3, s. 1348.

⁹⁵⁹ İbrahim Mustafa ve Diğerleri, *el-Mu‘cemu’l-Vasît*, “عص” mad.

⁹⁶⁰ İbn Sîde, *el-Muhkem*, “زلل” mad.

⁹⁶¹ el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 1, s. 426.

⁹⁶² İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl*, c. 3, s. 73.

⁹⁶³ Abdullah el-Ensârî İbn Hişam, *Şerhu Katri’n-Nedâ ve Belli’s-Sadâ*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Kahire 1383/1963, s. 21.

⁹⁶⁴ el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 1, s. 426.

⁹⁶⁵ Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf Semîn el-Halebî, *ed-Durru’l-Mes’ûn fî ‘Ulûmi’l-Kitâbi’l-Meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât, Dâru’l-Kalem, Dımaşk, bty, c. 3, s. 403.

⁹⁶⁶ ez-Zebîdî, *Tâcu’l ‘Arûs*, “سوغ” mad.

⁹⁶⁷ Ebu’l-Hasan Ali b. Faddâl el-Kayrevânî, *en-Nuke fî’l-Kur’ân*, thk. Abdullah Abdulkadir et-Tavîl, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 2007, s. 387.

Hikâye: Gatafânlıların memleketinde verimli bir arazi varmış. ‘Amr b. Sa‘sa kabilesi, o arazinin bir kısmında hayvanlarını otlatıyormuş. Bunun üzerine (Gatafan kabilesinin ‘Abs kolundan) Rabî‘ b. Ziyâd el-‘Absî, ‘Amr b. Sa‘sa kabilesinden Yezîd b. Sa‘ik’a saldırı düzenler. Rabî‘ b. Ziyâd kalabalığın içinde ona ulaşamaz ancak Ca‘fer ve Vâhid adlı kişilerin develerini ganimet olarak alır ve Yezîd ile ilgili bir beyit söyler. Bunu duyan Yezîd ise öç alıncaya kadar kadınlara yaklaşmayı ve güzel koku sürmeyi kendisine yasaklar. Daha sonra çeşitli kabileleri bir araya getiren Yezîd, Gatafânlılara saldırı düzenler, onların develerini alıp Rabî‘ b. Ziyâd ile ilgili bu beyti söyler.⁹⁶⁸

Anlam: “İçecekler benim için rahat içilir oldu. Oysa daha önce (intikamımı almadan) tatlı suyla boğulmak üzere idim.”

İstişhâd Yönü: قبل ve بعد ’nun muzâf ileyhleri hazfolup tamamen yok kabul edilirse, mu‘rab olarak zarfiyet üzere mansûb ya da مِنْ harfi ile mecrûr olurlar. Şâhid beyitteki وَكُنْتُ قَبْلًا cümlesinde mahzûf olan muzâf ileyh tamamen yok kabul edildiğinden dolayı قَبْلًا kelimesi mu‘rab olarak mansûb olmuştur.⁹⁶⁹

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Evdahu’l-Mesâlik; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Tevdîhu’l-Mekâsıd ve’l-Mesâlik; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; Şerhu Katri’n-Nedâ; el-Behcetü’l-Merdiyye.

Beyit No: 141

Beytin Metni: أَكُلُّ أَمْرِي تَحْسَبِينَ أَمْرًا وَنَارٍ تُوقَدُ بِاللَّيْلِ نَارًا

⁹⁶⁸ el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 1, s. 428.

⁹⁶⁹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 475.

Şair: Câriye b. el-Haccâc Ebû Duâd el-İyâdî ⁹⁷⁰

Bu beyit bir kaynakta ‘Adiy b. Zeyd’e isnad edilmiştir.⁹⁷¹ Ayrıca şairin adı ile ilgili de ihtilaf vardır. Bir eserde şairin adı Cuveyre b. el-Haccâc,⁹⁷² bir başka kitapta ise Ebû Davûd el-İyâdî⁹⁷³ şeklinde geçmektedir.

Bahir: Mütekârib

K. Matla’ı: ⁹⁷⁴ وَدَارٍ يُقُولُ هَذَا الرَّائِدُ نَ وَئِيلُ أُمَّ دَارِ الحُدَاقِيَّ دَارًا

M. Rivayet: ⁹⁷⁵ أَكُلَّ امْرِئٍ تَحْسَبِينَ امْرَأً وَنَارًا تُحَرِّقُ بِاللَّيْلِ نَارًا

⁹⁷⁶ أَكُلَّ امْرِئٍ تَحْسَبِينَ امْرَأً وَنَارٍ تَأْجِجُ بِاللَّيْلِ نَارًا

Anlam: “Sen her kişiyi adam ve gece tutuşan her ateşi de ateş mi sanıyorsun.”

İstîşhâd Yönü: Muzâfin hazföduğu hallerde muzâf ileyhın mecrûr olarak kalması doğru değildir. Ancak hazfolmuş olan muzâf kendinden öncesine lafzen ve manen atfolmuş ise o zaman muzâf hazfedilse de muzâf ileyh mecrûr kalabilir. Şâhid beyitteki وَنَارٍ kelimesi muzâf ileyhdır ve kendisine muzâf olan sözcük (كُلَّ) hazföduğu halde mecrûr kalmıştır. Çünkü hazfolmuş olan كُلَّ kelimesinin beytin başında bulunan كُلَّ kelimesine lafzen ve manen atfolmuştur.⁹⁷⁷

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; ed-Dureru’l-Levâmi’; Hem’u’l-

⁹⁷⁰ Câriye b. el-Haccâc Ebû Duâd el-İyâdî: Ebû Du’âd olarak bilinen şairin adı Câriye b. el-Haccâc el-İyâdî’dir. Câhiliye devri şairlerinden olup atları çok vasfeden usta şairlerdendir. ez-Ziriklî, **el-A’lâm**, c. 2, s. 106.

⁹⁷¹ el-Muberrid, **el-Kâmil fi’l-Luğa ve’l-Edeb**, c. 3, s. 75.

⁹⁷² Celâluddîn es-Suyûtî, **Şerhu Şevâhidî’l-Muğnî**, c. 2, s. 700.

⁹⁷³ Hasan Şurrâb, **Şerhu’s-Şevâhidî’s-Şi’riyye...**, c. 1, s. 410.

⁹⁷⁴ Celaluddin es-Suyûtî, **Şerhu Şevâhidî’l-Muğnî**, c. 2, s. 700.

⁹⁷⁵ İbn Kuteybe ed-Dîneverî, **eş-Şi’ru ve’s-Şu’arâ**, c. 1, s. 233.

⁹⁷⁶ Mecduddîn Ebu’s-Se’âdât el-Mubârek b. Muhammed İbnu’l-Esîr, **el-Bedî’ fî ‘İlmi’l-‘Arabiyye**, Fethî Ahmed ‘Aliyyuddîn, Câmi’a Ummi’l-Kurâ, Mekke 1420/1999, c. 1, s. 383.

⁹⁷⁷ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 477.

Hevâmi'; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdahu'l-Mesâlik; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; el-Behcetü'l-Merdiyye; Delîlu's-Sâlik.

Beyit No: 142

Beytin Metni: يَا مَنْ رَأَى عَارِضًا يُسِّرُ بِهِ بَيْنَ ذِرَاعَيْ وَجْبَهَةِ الْأَسَدِ

Şair: Hemmâm b. Gâlip el-Ferezdak

Bahir: Münserih

Sözlük: العَارِضُ : Ufukta yayılan bulut.⁹⁷⁸ سَرَّ سُورًا : Sevindirmek, mutlu etmek, memnun etmek, hoşnut etmek.⁹⁷⁹ ذِرَاعِ الْأَسَدِ : Ayın konakladığı parlak iki yıldız.⁹⁸⁰ الْجِبْهَةُ : Alın; insan ve at topluluğu.⁹⁸¹ وَجْبَهَةُ الْأَسَدِ : Dört yıldızdan oluşan ayın indiği konak.⁹⁸²

M. Rivayet:⁹⁸³ يَا مَنْ رَأَى عَارِضًا أُسِرَّ بِهِ بَيْنَ ذِرَاعَيْ وَجْبَهَةِ الْأَسَدِ

⁹⁸⁴ يَا مَنْ رَأَى عَارِضًا أُرِقَّتْ لَهَا بَيْنَ ذِرَاعَيْ وَجْبَهَةِ الْأَسَدِ

⁹⁸⁵ يَا مَنْ رَأَى بَارِقًا أَكْفَكُمُهُ بَيْنَ ذِرَاعَيْ وَجْبَهَةِ الْأَسَدِ

Anlam: “Ey aslanın iki pençesi ve alını (ayın iki konağı) arasında sevinç veren bulutu gören kişi (bana da haber ver).”

⁹⁷⁸ el-Cevherî, **es-Sihâh**, “عرض” mad.

⁹⁷⁹ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs**, “سرر” mad.

⁹⁸⁰ el-Cevherî, **es-Sihâh**, “ذرع” mad.

⁹⁸¹ el-Feyûmî, **el-Misbâhu'l-Munîr**, “كتاب الجيم” mad.

⁹⁸² İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “جبه” mad.

⁹⁸³ el-'Aynî, **el-Mekâsıdu'n-Nahviyye**, c. 3, s. 1361.

⁹⁸⁴ Ebû Hayyân el-Endelüsî, **İrtişâfu'd-Darb...**, c. 5, s. 2429.

⁹⁸⁵ Ebû Mansûr, **Tehzîbu'l-Luğa**, c. 15, s. 481.

İstîshâd Yönü: Muzâf ileyh iki tane olup ikisi de aynı şey olursa birincisi hazfedilir. Bu beyitte de iki tane muzâf ileyh vardır: Birincisi ذِرَاعِي kelimesinden sonraki zamir (هـ), ikincisi جَبْهَةً kelimesinden sonraki الْأَسَدِ 'dir. İkincisinin gelmesiyle birinci muzâf ileyh hazfolmuştur. Şayet birinci muzâf ileyh hazfolmasaydı, beytin aslı ذِرَاعِي الْأَسَدِ وَجَبْهَتِهِ şeklinde olurdu. Bu el-Muberrid (ö. 286/899)'in mezhebidir. Sîbeveyhi'ye göre ذِرَاعِي , الْأَسَدِ 'e muzâftır, جَبْهَةً ise mukhem (ikisinin arasına sokulmuş)dir. el-Ferrâ (ö. 207/822)'a göre ise ikisi de (ذِرَاعِي , جَبْهَةً) 'e muzâftır.

986

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik.*

Beyit No: 143

Beytin Metni: فَرَشَنِي بِخَيْرٍ لَا أَكُونَنَّ وَمَدَحْتِي كَنَاجِتٍ يَوْمًا صَحْرَةَ بَعْسِيلٍ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

Sözlük: رَاشٍ فُلَانًا : Falanın durumunu düzeltilti.⁹⁸⁷ التَّحْتُ : Yontmak, soymak.⁹⁸⁸ الْعَسِيلُ : Attarın, esans taşını süpürdüğü kıldan yapılmış süpürge.⁹⁸⁹

⁹⁸⁶ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 479.

⁹⁸⁷ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “ريش” mad.

⁹⁸⁸ İbn Mansûr, *Lisânu'l-'Arab*, “نحت” mad.

⁹⁸⁹ İbn Sîde, *el-Muhassas*, “كتاب النخل” mad.

Anlam: “Durumumu iyileştir ki ben ve methiyem, bir gün boyunca attar süpürgesi ile kaya yontan kişi gibi olmayalım.”

İstîşhâd Yönü: Nahivcilerin cumhuruna göre muzâf ve muzâf ileyh aynı şeyden ibaret oldukları için, şiir zarureti dışında aralarına herhangi bir sözcüğün girmesi doğru değildir. Ancak İbn Mâlik bunu zaruret ve zaruret hârici olmak üzere iki kategoride değerlendirmektedir. Şâhid beyitteki *كَنَاحَتِ يَوْمًا صَخْرَةً بِعَسَبِيلِ* misalinde muzâf olan *ناحت* ve muzâf ileyh olan *صخرة* kelimeleri arasında muzâfin ma‘mûlu olan *يومًا* fasıl olarak girmiştir. İbn Mâlik bunu şiir hâricindeki cümlelerde de doğru kabul etmektedir.⁹⁹⁰

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdahu'l-Mesâlik; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; el-Behcetü'l-Merdiyye.*

Beyit No: 144

Beytin Metni: *لَأَنْتَ مُعْتَادٌ فِي الْهَيْجَا مُصَابِرَةٌ يَصْلَى بِهَا كُلُّ مَنْ عَادَاكَ نِيرَانًا*

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Basît

Sözlük: *الهِيجُ , الهَيْجَا , الهَيْجَاءُ*:⁹⁹¹ Alışmak, adet edinmek. *إِعْتَادٌ إِعْتِيَادٌ*: savaşı.⁹⁹² *المصَابِرَةُ*: Sabrın bir üst mertebesi.⁹⁹³ *عِدَاءٌ*: Karşı olma, düşmanlık, husumet.⁹⁹⁴

⁹⁹⁰ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 481.

⁹⁹¹ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “عود” mad.

⁹⁹² İbn Sîde, *el-Muhkem*, “هيج” mad.

Anlam: “Sen, savaşta sabırlı davranmaya alışmışsın. Sana düşmanlık eden herkes (sabrından dolayı, savaşın) ateşine düşüyor.”

İstîşhâd Yönü: İbn Mâlik’e göre muzâf ve muzâf ileyh arasına muzâfın ma’mulu olan car ve mecrûrun fasıl olarak girmesi, şiir zaruretinde olduğu gibi şiir zarureti hâricinde de doğrudur. Şâhid beyitteki *فِي الْهَيْجَا مُعْتَادُ فِي الْهَيْجَا مُصَابِرَةٌ* misalinde *فِي الْهَيْجَا* car ve mecrûru muzâf olan *مُعْتَادُ* ve muzâf ileyh olan *مُصَابِرَةٌ* arasına fasıl olarak girmiştir.⁹⁹⁵

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Tevdîhu’l-Mekâsıd ve’l-Mesâlik.*

Beyit No: 145

Beytin Metni: *كَمَا حُطَّ الْكِتَابُ بِكَفِّ يَوْمًا يَهُودِيٍّ يُقَارِبُ أَوْ يُزِيلُ*

Şair: Ebû Hayye el-Heyssem b. er-Rebî‘ b. Zurâre en-Numeyrî ⁹⁹⁶ (ö. 183/800)

Bahir: Vâfir

Sözlük: *الْحَطُّ* : Hat, kitabet, yazı.⁹⁹⁷ *أَرَالَ إِزَالَةً وَإِزَالًا* : Bir birinden ayırmak.⁹⁹⁸

⁹⁹³ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, “صبر” mad.

⁹⁹⁴ İbn Mansûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “عدا” mad.

⁹⁹⁵ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 482.

⁹⁹⁶ Ebû Hayye el-Heyssem b. er-Rebî‘ b. Zurâre en-Numeyrî (ö. 183/800): Basralı olan şair, usta ve fâsih bir recez şairidir. Emevîlerin ve Abbasîlerin devirlerinde yaşamış ve devrinin halifelerini övmüştür. Kendisi ile ilgili korkak, sakar, cimri ve yalancı olduğu söylenmektedir. Şöyle söylediği rivayet edilir: “Bir ceylana ok attım. Attığım ok yaydan çıktığına (ceylan misali) bir sevgilimi hatırladım ve okun peşinden koşup tüyünden tutup yakaladım.” Ağaçtan hiçbir farkı olmayan bir kılıcı olan şair, kılıcına “ölüm oyuncağı” ismini vermişti. Abbasî halifesi Mansur’un hilafetinin son yıllarında hicri 158 yılında ölmüştür. Abdulkadir el-Bağdâdî’ye göre ise hicri yüz seksenden sonra vefat etmiştir. Ahmed b. Ali b. Hacer Ebu’l-Fadl el-‘Askalânî eş-Şafi’î, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru’l-Ceyl, Beyrut 1412/1991, c. 7, s. 100; ez-Ziriklî, *el-A’lâm*, c. 8, s. 103; İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *eş-Şi’ru ve’s-Şu’arâ*, c. 2, s. 762.

M. Rivayet: ⁹⁹⁹ كَمَا حُطَّ الْكِتَابُ بِكَفِّ يَوْمًا يَهُودِيٍّ يُقَارِبُ أَوْ يُعِيدُ

¹⁰⁰⁰ كَتَحْبِيرِ الْكِتَابِ بِكَفِّ يَوْمًا يَهُودِيٍّ يُقَارِبُ أَوْ يُرِيءُ

Anlam: “(Sevgilimin terkedilmiş diyarı), günün birinde Yahudinin eliyle sözcükleri birbirine yakın veya uzak bir şekilde yazılmış kitaba benzemektedir.”

İstişhâd Yönü: Muzâfın ma‘mulu olmayan bir sözcüğün muzâf ve muzâf ileyh arasında bulunması ancak şiir zaruretinden ötürü caizdir. Şâhid beyitteki بِكَفِّ يَهُودِيٍّ misalinde muzâf olan بِكَفِّ ve muzâf ileyh olan يَهُودِيٍّ kelimeleri arasında muzâfın ma‘mulu olmayan يَوْمًا kelimesinin gelmesi şiir zaruretinden ötürü caiz görülmüştür.¹⁰⁰¹

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdahü'l-Mesâlik; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; el-Behcetü'l-Merdiyye; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Delîlu's-Sâlik.*

Beyit No: 146

Beytin Metni: نَجْوَتْ وَقَدْ بَلَ الْمُرَادِيُّ سَيْفُهُ مِنْ ابْنِ أَبِي شَيْخِ الْأَبَاطِحِ طَالِبِ

Şair: Ebû Abdirrahmân Muâviye b. Ebî Sufyân el-Kureşî ¹⁰⁰² (ö. 60/680)

⁹⁹⁷ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, “خط” mad.

⁹⁹⁸ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “زيل” mad.

⁹⁹⁹ el-Ferâhîdî, *el-Cumel fi'n-Nahv*, s. 105.

¹⁰⁰⁰ Ebu'l-Hesen Alî b. Abdulazîz el-Kâdî el-Curcânî, *el-Vesâta Beyne'l-Mutenebbî ve Husûmih*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim-Ali Muhammed el-Bicâvî, Matba'atu İsâ el-Bâbî el-Halebî, bty, s. 464.

¹⁰⁰¹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 483.

¹⁰⁰² Ebû Abdirrahmân Muâviye b. Ebî Sufyân el-Kureşî (ö. 60/680): Emevî Devleti'nin kurucusu olan Muaviye hicretten yirmi sene önce miladî 603 senesinde Mekke'de doğmuştur. Mekke'nin fethedildiği gün müslüman olmuştur. Hesap ve hat bilgisinden ötürü Peygamber efendimiz (s.a.v.)

Bahir: Tavîl

Sözlük: البَلَلُ : Yaşlık, ıslaklık.¹⁰⁰³ مُرَادٌ : Yemen kabilelerinden Abdurrahman b.

Mülcem'in mensub olduğu kabiledir.taşların olduğu : İçinde küçük¹⁰⁰⁴ البَطْحَاءُ , أَبَاطِحُ geniş yataklı dere. قُرَيْشُ الْبَطْحَاءِ : Mekke'deki iki dağ arasında ikamet edenler.¹⁰⁰⁵

K. Matla'ı:¹⁰⁰⁶ وَقَتَكَ وَأَسْبَابَ الْأُمُورِ كَثِيرَةً مَبِينَةً شَيْخٍ مِنْ لُؤَيِّ بْنِ غَالِبٍ

Hikâye: Burak b. Abdullah (ö. 40/660), Abdurrahman b. Mülcem (ö. 40/660) ve 'Amr b. Bekir (ö. 40/660) adlı Hâriciler Hz. Ali (ö. 40/661), 'Amr b. Âs' (ö. 43/664) ve Muâviye b. Ebû Süfyân (ö. 60/680)'ı öldürmek üzere anlaşırlar. Kılıçlarına zehir sürüp aralarında herbirinin öldürmesi gereken kişinin ikamet ettiği şehirde Ramazan'ın 27. gecesinde hazır olup pusuya girmeyi karara bağladılar.¹⁰⁰⁷

İbn Mülcem Kûfe'ye, 'Amr b. Bekir Mısır'a, Burak b. Abdullah da Dımaşk'a gider. Ramazan ayının 27. gecesinde Hz. Ali camiye giderken İbn Mülcem tarafından başından yaralanır ve daha sonra şehid olur. Burak b. Abdullah da aynı gece sabah namazına giden Muâviye'ye saldırır ve onu kılıçla yaralar. Ancak Muâviye tedavi edilir ve iyileşir. 'Amr b. Bekir ise pusuda 'Amr b. Âs'ın dışarı çıkmasını beklerken tevâfuken şiddetli bir karın sancısına düşer kalan 'Amr b. Âs, namaz kıldırmak için kendi yerine vekili Hârice'yi gönderir. Dışarı çıkanın 'Amr b. Âs olduğunu sanan 'Amr b. Bekir, Hârice'ye saldırır ve onu öldürür. Hz. Ali'nin şehadet haberini alan Muâviye bu kasideyi söyler.¹⁰⁰⁸

Anlam: "Murâd kabilesine mensub kişi (İbn Mülcem), kılıcını Mekke'nin başkanı Ebû Tâlib'in oğlunun kanıyla ıslatmışken ben kurtuldum."

onu vahiy kâtibi olarak tayin etmiştir. Miladî 680 senesinde Dımaşk'ta vefat etmiştir. ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, c. 7, s. 261.

¹⁰⁰³ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, "بلل" mad.

¹⁰⁰⁴ Hasan Şurrâb, **Şerhu's-Şevâhi's-Şi'riyye...**, c. 1, s. 130.

¹⁰⁰⁵ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs**, "بطح" mad.

¹⁰⁰⁶ Suleyman b. Ahmed et-Taberânî, **el-Mu'cemu'l-Kebîr**, thk. Hamdî b. Abdulmecîd es-Selefi, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire bty, c. 1, s. 97.

¹⁰⁰⁷ el-'Aynî, **el-Mekâsıdu'n-Nahviyye**, c. 2, s. 581.

¹⁰⁰⁸ el-'Aynî, **el-Mekâsıdu'n-Nahviyye**, c. 2, s. 581.

İstîshâd Yönü: Muzâf ile muzâf ileyh arasına muzâfa ait bir sıfatın fasıl olarak girmesi yalnız şiir zaruretinden dolayı caiz görülmüştür. Şâhid beyitteki مِنْ ابْنِ طَالِبٍ misalinde muzâf olan أَبِي ve muzâf ileyh olan طَالِبٍ kelimeleri arasına muzâfın sıfatı olan شَيْخِ الْأَبَاطِحِ tamlamasının fasıl olarak girmiş olması şiirin zaruretinden ötürü caiz görülmüştür. Beyit şayet mensûr bir ibare olsa مِنْ ابْنِ أَبِي طَالِبٍ şeklinde kullanılmalıdır.¹⁰⁰⁹

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdahü'l-Mesâlik; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; el-Behcetü'l-Merdiyye; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Delîlu's-Sâlik.*

Beyit No: 147

Beytin Metni: وَقَائُ كَعْبُ بُجَيْرٍ مُنْتَقِدٌ لَكَ مِنْ تَعْجِيلِ هَاطِكَةٍ وَالْخُلْدِ فِي سَفَرًا

Şair: Buceyr b. Zuheyr b. Ebî Sulmâ el-Muzenî¹⁰¹⁰ (ö. ?)

Bahir: Basît

Sözlük: الْوَقَائُ : Mavafakat, yardımlaşmak, anlaşmak.¹⁰¹¹ التَّقْدُ : Kurtuluş, selamet.¹⁰¹² سَفَرًا : Cehennem adlarından biri.¹⁰¹³

¹⁰⁰⁹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 483.

¹⁰¹⁰ Buceyr b. Zuheyr b. Ebî Sulmâ el-Muzenî (ö. ?): Buceyr ve kardeşi Ka'b (Kaside-i Burde'nin yazarı) iyi şairlerden olup Necidlilerdendir. Babaları (Zuheyr b. Ebî Sulma) ise Câhiliye devrinin önde gelen şairlerindendir. Buceyr Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in yanına gelip Müslüman olmuştur. Mekke'nin Fethi ve daha sonra Müslüman olan kardeşi Ka'b ile ilgili inşâd ettiği beyitler nakledilmektedir. İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, c. 1, s. 269; el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 9, s. 156; Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, c. 17, s. 93; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, c. 5, s. 226.

¹⁰¹¹ el-Cevherî, *es-Sihâh*, "وقف" mad.

¹⁰¹² ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, "نقد" mad.

Hikâye: Bu beytin hikâyesi kaynak kitaplarda müstakil olarak geçmemektedir. Ancak Buceyr'in İslam dinini kabul ettikten sonra kardeşi Ka'b b. Zuheyr (ö. 26/645) ile yaşadıkları incelendiğinde beytin inşâd nedeni tahmin edilebilir. Şöyle ki, Buceyr'in İslamiyeti kabul ettiğini öğrenen Ka'b, kendisini hicveden bir şiir inşâd eder. Söylediği şiir Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ulaşınca Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle der: "Kim Ka'b'ı görürse onu öldürsün." Buceyr, kardeşi Ka'b'e (ö. 26/645) kendisini kurtarmasını sağlayan bir mektup yollar. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, huzuruna gelip şehadet getirenin şehadetini kabul ettiğini, daha önce yaptıklarını yok hükmünde saydığını, gelip Müslüman olmasını tavsiye eden bir mektup daha yollar.

Daha sonra Ka'b b. Zuheyr Hz. Peygamber (s.a.v.) 'in yanına gelir, şehadet getirerek Müslüman olur ve meşhur olan Kaside-i Burde'yi inşâd eder.¹⁰¹⁴

Buceyr, kardeşine İslamı kabul etmesini tavsiye ederken bu beyti "Ey Ka'b (kardeşin) Buceyr'e (İslamı kabul etmekte) mutabık olman seni hemen (dünyada) helak olmaktan ve cehennemde devamlı kalmaktan kurtarır," inşâd etmiştir.¹⁰¹⁵

Anlam: "Ey Ka'b! (kardeşin) Buceyr'e (İslamı kabul etmekte) mutabık olman seni hemen (dünyada) helak olmaktan ve cehennemde sonsuz kalmaktan kurtarır."

İstîshâd Yönü: Münâdânın muzâf ve muzâfun ileyh arasına fasıl olarak girmesi şiir zarureti dışında doğru değildir. Şâhid beyitteki **وَفَاقُ كَعْبُ بُجَيْرٍ** misalinde muzâf olan **وَفَاقُ** ve muzâfun ileyh olan **بُجَيْرٍ** sözcükleri arasına münâdâ olan **كَعْبُ** kelimesinin girmesi şiir zarûretinden dolayı caiz görülmüştür. Beytin mensûr halî **وَفَاقُ كَعْبُ بُجَيْرٍ يَا كَعْبُ** şeklinde olmalıdır.¹⁰¹⁶

¹⁰¹³ er-Râzî, **Muhtârû's-Sihâh**, "باب السين" mad.

¹⁰¹⁴ İbnu'l-Esîr, **Usdu'l-Gâbe**, c. 4, s. 449; el-Kândehevî, **Hayâtu's-Sahabe**, byy, bty, c. 1, s. 221.

¹⁰¹⁵ el-'Aynî, **el-Mekâsıdu'n-Nahviyye**, c. 3, s. 1389.

¹⁰¹⁶ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 1, s. 484.

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu İbn 'Akîl.*

2.27. MUTEKELLİM YÂ'YA İZÂFET

Beyit No: 148

Beytin Metni: سَبِّفُوا هَوِيَّ وَأَعْنَفُوا لِهَوَاهُمْ فَتَفَرَّقُوا وَلِكُلِّ جَنْبٍ مَصْرَعٌ

Şair: Ebû Zueyb Huveylid b. Hâlid b. Muharris el-Huzelî ¹⁰¹⁷ (ö. 28/648-49)

Bahir: Kâmil

Sözlük: مَصْرَعُ الْقَوْمِ : Ölüm anında düşme yeri. ¹⁰¹⁸ الهوى : Nefsin istediği şeyler, arzu, istek. الأَهْوَاءُ , ¹⁰¹⁹

K. Matla'ı: ¹⁰²⁰ أَمِنَ الْمُنُونَ وَرَيْبَهَا تَتَوَجَّعُ وَالذَّهْرُ لَيْسَ بِمُعْتَبَرٍ مَنْ يَجْزَعُ

M. Rivayet: ¹⁰²¹ سَبِّفُوا هَوِيَّ وَأَعْنَفُوا لِهَوَاهُمْ فَفَقَدْتُهُمْ وَلِكُلِّ جَنْبٍ مَصْرَعٌ

¹⁰²² سَبِّفُوا هَوِيَّ وَأَعْنَفُوا لِهَوَاهُمْ فَتُخْرِمُوا وَلِكُلِّ جَنْبٍ مَصْرَعٌ

¹⁰¹⁷ Ebû Zueyb Huveylid b. Hâlid b. Muharris el-Huzelî (ö. 28/648-49): Câhiliye ve İslam devirlerinde yaşamış muhadram şairlerdendir. Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in vefat ettiği gece huzura gelmiş ve Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) 'i kefenlenmişken görmüştür. Medine'de ikamet eden şair, savaş ve fetihlere katılmıştır. Abdullah b. Sa'd b. Ebî Sarh komutasında savaşçı olarak Afrika'ya gitmiştir. Hz. Osman'ın hilâfet dönemine kadar yaşamış olan şair, Abdullah b. Zubeyr ve bir grup sahabe ile birlikte fetih müjdecisi olarak Afrika'dan dönerken Mısır'da vefat etmiştir. Söylediği şiirler içerisinde en meşhur olanı aynı senede taundan ölen beş çocukları için yazmış olduğu mersiyesidir. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, c. 2, s. 325.

¹⁰¹⁸ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “هوى” mad.

¹⁰¹⁹ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, “صرع” mad.

¹⁰²⁰ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 3, s. 1392.

¹⁰²¹ Usâme b. Munkiz, *el-Menâzil ve'd-Diyâr*, thk. Mustafa Hicâzî, Dâru Su'âd es-Sabâh, Kahire 1412/1992, s. 421.

¹⁰²² el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 3, s. 1392.

Hikâye: Ebû Zueyb, Mısır'a gittikten sonra bir yılda taundan beş çocuğu ölür. Şair çocukları için bu kasideyi inşâd eder.¹⁰²³

Anlam: “(Çocuklarım) isteklerimin önüne geçip kendi isteklerine sarılıp dağıldılar (öldüler). Fakat her canlının bir ölüm yeri vardır.”

İstîşhâd Yönü: Huzeyl kabilesi maksûr sözcükleri yâ-i mütekellime izâfe ettikleri zaman, maksûr sözcüklerin sonundaki elifleri yâ harfine dönüştürüp her iki yâ-i birbirine idğâm ederler. Diğer lugatlarda ise maksûr sözcüklerin sonundaki eliflere dokunulmaz. Şâhid beyitteki هَوَيْ تamlaması Huzeylilerin lugatine göre kullanılmıştır. Diğer lugatlara göre هَوَاي şeklinde kullanılmaktadır.¹⁰²⁴

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdahu'l-Mesâlik; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Delîlu's-Sâlik; Şerhu Katri'n-Nedâ.

Beyit No: 149

Beytin Metni: كَنَاطِحٍ صَحْرَةً يَوْمًا لِيُوَهِنَهَا فَلَمْ يَضِرْهَا وَأَوْهَى قَرْنَهُ الْوَعْلُ

Şair: Meymûn b. Kays el-A'şâ

Bahir: Basît

Sözlük: أَوْهَاهُ : 1026 : ضَارَ ضَيْرًا : Zarar vermek.¹⁰²⁵ بَوَيْضًا : Boynuzla vurmak.¹⁰²⁷ نَطَحَ نَطْحًا :

أَضَعَفَهُ : Yıpratmak, zayıflatmak.¹⁰²⁸ الْوَعْلُ , الْوَعْلُ : Dağ keçisi, dağ tekesi.

¹⁰²³ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 3, s. 1392.

¹⁰²⁴ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 487.

¹⁰²⁵ el-Fîruzabâdî, *el-Kâmusu'l-Muhît*, “فصل النون” mad.

¹⁰²⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “ضير” mad.

K. Matla'ı:¹⁰²⁹ وهل تُطِيقُ وَدَاعًا أَيُّهَا الرَّجُلُ وَدِعْ هُرَيْرَةَ إِنَّ الرِّكْبَ مُرْتَحِلٌ

M. Rivayet:¹⁰³⁰ كَنَاطِحِ صَحْرَةَ يَوْمًا لِيُقْلِعَهَا فَلَمْ يَضِرْهَا وَأَوْهَى قَرْنَهُ الْوَعْلُ

¹⁰³¹ كَنَاطِحِ صَحْرَةَ يَوْمًا لِيُقْلِعَهَا فَلَمْ يَضِرْهَا وَأَوْهَى قَرْنَهُ الْوَعْلُ

Hikâye: Şiirin hikâyesi sahibi olan el-A‘şa’dan şöyle rivayet edilir:

Hadramevt’te kalan Kays b. Ma‘dîyekrib’i kastederek yola girdim. Daha önce o bölgeye gitmediğim için Yemen bölgesine girdiğimde yolumu şaşırđım ve akabinden yağmura tutuldum. Yağmurdan korunabileceğim bir yer ararken kıldan yapılmış bir çadıra gözüm ilişti ve çadıra yöneldim. Çadırın önünde beklemekte olan ihtiyar bir adam görüp kendisine selam verdim. İhtiyar selamımı aldı, devemi evinin yanındaki başka bir çadıra koydu. Ben de yükümü indirip oturdum.

İhtiyar: “Kimsin, nereye gidiyorsun?” dedi.

Ben: “el-A‘şâ, Ma‘dîyekrib’in ziyaretine gidiyorum,” dedim.

İhtiyar: “Aferin! Senin onu bir şiirle methettiğini düşünüyorum,” dedi. Evet dedim. İhtiyar: “Şiirini okur musun?” dedi. Kasidenin matla’ beytini

رَحَلْتُ سُمَيْةً عُذْوَةً أَجْمَاهَا عَضِيَّيْ عَلَيَّكَ فَمَا تَقُولُ بَدَا لَهَا

okuduğumda, ihtiyar: “Bu kadarı kâfi, bu kaside senin mi? dedi, evet dedim, peki isnadda bulunduğun Sümeyye’yi tanıyor musun?” diye sordu.

“Hayır Sümeyye’yi tanımam o yalnız zihnime bırakılmış bir addır,” dedim.

¹⁰²⁷ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, “وهي” mad.

¹⁰²⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “وعل” mad.

¹⁰²⁹ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 3, s. 1417.

¹⁰³⁰ A‘şâ el-Kebîr, *dîvân u’l-A‘şâ*, s. 61.

¹⁰³¹ ‘Usâme b. Munkiz, *el-Bedî‘ fî Nakdi’s-Şi‘r*, thk. Ahmed Bedevî, Hâmid Abdulmecîd, Vezâretu’s-Sekâfe ve’l-İrşâdi’l-Kavmî, el-Cumhuriyetu’l-‘Arabiyeti’l-Muttahide, bty, s. 54,

İhtiyar: “ Sümeyye! Gel,” diye seslendi. İçerden beş yaşlarında bir kız çocuğu çıkıp “ Efendim babacığım,” dedi.

İhtiyar: “Başında sana isnadda bulunduğum kasideyi amcana oku,” dedi. Kız, kasidenin hiçbir harfini eksik bırakmadan sonuna kadar okudu. İhtiyar, kıza: “Tamam gidebilirsin,” dedi.

Sonra ihtiyar, bana: “Bunun hâricinde herhangi bir şiir inşâd ettin mi?” diye sordu.

“Evet; Yezîd b. Misher adlı amcaoğlumla aramda, her amcaoğullarının arasında olabilecek bir kırgınlık oldu. O beni hicveden bir kaside inşâd ederken, ben de onu hicveden bir kaside inşâd ettim ve onu susturdum,” dedim.

İhtiyar “Onunla ilgili ne dedin?” dedi. Ona şu beyti okumaya başladım.

وَدَخَّ هُرَيْرَةَ إِنَّ الرُّكْبَ مُرَّحِلٌ
وهل تُطِيقُ وَدَاعًا أَيُّهَا الرَّجُلُ

İlk mısrasını okuduğumda bana: “Bu kadarı kâfi, isnadda bulunduğun Hüreyre’yi tanır mısın?” dedi. “Hüreyre’yi tanımam onun durumu da bir önceki şiirin durumu gibidir,” dedim.

İhtiyar: “Ya Hüreyre!” diye seslenince, ilk gelen kız çocuğunun yaşlarındaki bir kız çocuğu çıkıp geldi.

İhtiyar: “Yezîd b. Misver’i hicvettiğim şiiri amcana oku,” dedi. Kız hiçbir harfi eksik bırakmadan kasideyi baştan sonuna kadar okudu.

Şaşırdım, ellerim yana düştü, titremeye başladım. Durumumu fark eden ihtiyar: Ey Ebâ Basîr! Ben senin içgüdün (cin), diline şiir ilkâ eden Mishal b. Esâse’yim” deyince rahatladım. Yağmur dinince bana yolu gösterdi ve: “Kays vilayetine ulaşınca kadar sağa-sola ayrılmadan yola devam et,” dedi.¹⁰³²

¹⁰³² es-Suyûtî, *Şerhu Şevâhidi'l-Muğnî*, c. 2, s. 969; el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 8, s. 395-396.

Anlam: “(O adam) günün birinde yerinden kaldırmak için boynuzları ile bir kayayı vuran ve ona zarar veremeyip boynuzunu yıpratın dağ tekesi gibidir.”

İstîshâd Yönü: İsmi fâilin amel edebilmesi için kendinden önce nidâ, istifhâm ve nefy edatlarından birinin bulunması veya müsned ya da bir mevsufa sıfat olması gerekir. Sıfat olan ismi fâilin mevsûfu mukadder veya mezkûr olur. Şâhid beyitteki *صَحْرَةٌ* *كَطَاحٍ* misalinde *طَاحٍ* kelimesi ismi fâil olup mukadder olan *وَعِلٍ* kelimesinin sıfatı olduğundan kendinden sonraki *صَحْرَةٌ* sözcüğünü mef'ul yapmıştır. Aslı *كَوْعِلٍ طَاحٍ صَحْرَةٌ* şeklindedir.¹⁰³³

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdahu'l-Mesâlik; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb.*

2.28. İSM-İ FÂİLİN 'AMELİ

Beyit No: 150

Beytin Metni: *ضُرُوبٌ بِنَصْلِ السَّيْفِ سَوْقَ سِمَاهَا إِذَا عَدِمُوا زَادًا فَإِنَّكَ عَائِرٌ*

Şair: Ebû Tâlib Abdumenâf b. Abdilmuttalib b. Hâşim el-Kureşî el-Hâşimî¹⁰³⁴(ö. 619)

Bahir: Tavîl

Sözlük: *النَّصْلُ* : Kılıcın keskin tarafı.¹⁰³⁵ *سَوْقٌ* , *السَّاقُ* : Ayak, bacak.¹⁰³⁶ *عَقَّرَ* :

Vurdu, yaraladı. *عَقَّرَ البَعِيرَ بِالسَّيْفِ*: Kılıçla deveyi vurdu.¹⁰³⁷

¹⁰³³ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 496.

¹⁰³⁴ Ebû Tâlib Abdumenâf b. Abdilmuttalib b. Hâşim el-Kureşî el-Hâşimî (ö. 619): Miladî 540 senesinde Mekke'de doğmuştur. Hz. Ali'nin babası, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in amcası, mürebbisi ve koruyucusudur. Hâşimîlerin kahramanı, hatibi ve başkanı idi. Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) onun evinde yetişmiş ve çocukluğunda onunla birlikte Şam diyarına gitmiştir. Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) peygamberliğini ilan edince kendisini onu öldürmeye çalışanlardan korumuş ancak Hz. Peygamber efendimiz (s.a.v.) 'in İslam davetine olumlu cevap vermemiştir. Miladî 620 senesinde yine Mekke'de ölmüştür. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, c. 4, s. 166.

K. Matla'ı: ¹⁰³⁸ أَرَقْتُ وَدَمْعُ الْعَيْنِ فِي الْعَيْنِ غَائِرٌ وَجَادَتْ بِمَا فِيهَا الشُّؤُنُ الْأَعَاوِرُ

M. Rivayet: ¹⁰³⁹ ضَرْوْبٌ بِنَصْلِ السَّيْفِ سُوْقٍ سَمَّاهَا إِذَا أَرْمَلُوا زَادًا فَلِيَّ لَعَائِرُ

Hikâye: Ebû Tâlib (m. 540/620) bu beyitte ticaret maksadıyla Şam'a giden ve Serv-i Suhaym denilen bölgede hayatını kaybeden damadı ('Atike Bint Abdilmuttalib'in kocası) Ebû Umâme'ye ağıt yakmaktadır.¹⁰⁴⁰

Anlam: "O (Ebû Umâme), kılıcın keskin tarafıyla etli develerin ayaklarına çok vurandır. (Misafirler) erzak bulamadıkları zaman sen deve keserdin."

İstişhâd Yünü: فَعَالٌ , مِفْعَالٌ , فَعُولٌ , فَعِيلٌ , فَعِلٌ mübâlağa siğaları, ismi fâilin amel etme şartları ile amel ederler. Şâhid beyitteki ضَرْوْبٌ بِنَصْلِ السَّيْفِ سُوْقٍ سَمَّاهَا mısrasında bulunan ضَرْوْبٌ siğası mukadder olan mübtedâyâ haber olduğundan ismi fâil gibi amel etmiştir. Çünkü içinde müstetir olan zamir mahallen merfû olup faili, سُوْقٌ kelimesi de lafzen mansûb olup mef'ûludur.¹⁰⁴¹

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdahu'l-Mesâlik; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu Katri'n-Neda; Şerhu Şuzûri'z-Zehab; Tevdîhu'Mekâsıd ve'l-Mesâlik.

Beyit No: 151

Beytin Metni: خَذِرٌ أُمُورًا لَا تَضِيرُ وَأَمِنٌ مَا لَيْسَ مُنْجِيَهُ مِنَ الْأَقْدَارِ

¹⁰³⁵ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, "نصل" mad.

¹⁰³⁶ el-Cevherî, *es-Sihâh*, "سوق" mad.

¹⁰³⁷ er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, "باب العين" mad.

¹⁰³⁸ Abdumenâf b. Abdilmuttalib, Ebû Tâlib, *Divânu Ebî Tâlib*, thk. Muhammed et-Tûncî, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1414/1994, s. 45.

¹⁰³⁹ Ebû Tâlib, *Divânu Ebî Tâlib*, c. 1, s. 39.

¹⁰⁴⁰ el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 8, s. 146.

¹⁰⁴¹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 1, s. 498-499.

Şair: İhtilafı

Bir kaynakta Ebân el-Lahikî'ye,¹⁰⁴² başka bir eserde ise Ebû Yahya el-Lahikî'ye¹⁰⁴³ isnad edilmiştir.

Bahir: Kamil

Sözlük: الحَذْرُ : İhtiyatlı davranmak, korunmak. حَذِرٌ رَجُلٌ : Dikkatli, sakınan, ihtiyatlı adam.¹⁰⁴⁴ ضَارَهُ الْأَمْرُ , يَضِيرُهُ , ضَيْرًا ¹⁰⁴⁵ : Ona zarar verdi.¹⁰⁴⁵

M. Rivayet: ¹⁰⁴⁶ حَذِرٌ أُمُورًا لَا تَخَافُ وَأَمِنٌ مَا لَيْسَ مُنْجِيَهُ مِنَ الْأَقْدَارِ

Anlam: “O, kendisine zarar vermeyecek şeylerden korunan ve kendisini kaderinden kurtaramayacak şeylere de güvenen biridir.”

İstişhâd Yönü: Bir önceki beyitte de aktardığımız bilgilere göre şâhid beyitteki حَذِرٌ mübâlağa siğası mahzûf olan هُوَ 'ye haber olduğu için ismi fâil gibi amel etmiştir. İçinde müstetir olan zamir mahallen merfû faili, أُمُورًا kelimesi de lafzen mansûb mef'ûludur.¹⁰⁴⁷

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Tevdîhu'Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu İbn Nazım; Şerhu İbn 'Akîl.

2.29. MASTAR KALIPLARI

Beyit No: 152

¹⁰⁴² el-Bağdâdî, Hizânetu'l-Edeb..., c. 8, s. 169.

¹⁰⁴³ el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 3, s. 543.

¹⁰⁴⁴ er-Râzî, Muhtârû's-Sihâh, “باب الحاء” mad.

¹⁰⁴⁵ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “ضير” mad.

¹⁰⁴⁶ Sîbeveyhi, el-Kitâb, c. 1, s. 113.

¹⁰⁴⁷ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 1, s. 499.

Beytin Metni: بَاتَتْ تُنَزِّي دَلْوَهَا تَنْزِيًّا كَمَا تُنَزِّي شَهْلَةً صَبِيًّا

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Recez

Sözlük: التَّنْزِي : Hızlı davranmak, sıçramak.¹⁰⁴⁸ الشَّهْلَةُ : Kocakârı.¹⁰⁴⁹

M. Rivayet:¹⁰⁵⁰ فَهِيَ تُنَزِّي دَلْوَهَا تَنْزِيًّا كَمَا تُنَزِّي شَهْلَةً صَبِيًّا

1051 وَهِيَ تُنَزِّي دَلْوَهَا تَنْزِيًّا كَمَا تُنَزِّي شَهْلَةً صَبِيًّا

1052 بَاتَ يُنَزِّي دَلْوَهُ تَنْزِيًّا كَمَا تُنَزِّي شَهْلَةً صَبِيًّا

1053 بَاتَتْ تُنَزِّي دَلْوَهَا تَنْزِيًّا كَمَا تُنَزِّي شَهْلَةً صَبِيًّا

Anlam: “O kadın, bir kocakârının bebeği (özenle) hareket ettirmesi gibi kovasını (kuyudan) çekiyor.”

İstişhâd Yönü: Kıyasa göre نَزَّى fiilinin masdarı تَنْزِيَّةً şeklinde -tıpkı زَكَّى تَزْكِيَّةً gibi- sonu yuvarlak ta (ة) ile bitmelidir. Buna muhalif olan masdarlar semâidir. Şâhid beyitteki بَاتَتْ تُنَزِّي دَلْوَهَا تَنْزِيًّا mısrasında تُنَزِّي fiilinin masdarı تَنْزِيَّةً değil de تُنَزِّي olarak gelmesi kıyasa aykırıdır. Bu şekildeki masdarlar semâi masdarlardır.¹⁰⁵⁴

¹⁰⁴⁸ el-Cevherî, **es-Sıhâh**, “نزى” mad.

¹⁰⁴⁹ el-Ferâhîdî, **Kitâbu'l-'Ayn**, “شهل” mad.

¹⁰⁵⁰ eş-Şeyh Radiyyuddin Muhammed b. el-Hesan el-Esterâbâdî en-Nahvî, **Şerhu Şâfiyeti İbni'l-Hâcîp**, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut bty, c. 1, s. 165.

¹⁰⁵¹ el-'Aynî, **el-Mekâsıdu'n-Nahviyye**, c. 3, s. 1343.

¹⁰⁵² İbnu'l-Esîr, **el-Bedî' fî 'İlmi'l-'Arabiyye**, c. 3, s. 1343.

¹⁰⁵³ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs**, “نزى” mad.

¹⁰⁵⁴ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 2, s. 10.

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdahü'l-Mesâlik; Tevdîhu'Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım.*

2.30. TAACCUB

Beyit No: 153

Beytin Metni: يَا مَاهُ أَمِيلِحْ غَزْلَانًا شَدَنَّ لَنَا مِنْ هُوَئَلِيَاءِ كُنَّ الضَّالِّ وَالسَّمَرِ

Şair: İhtilafı

Bu beyit; bir eserin farklı yerlerinde el-Mecnûn, el-'Aceriyye, Zurrumme, el-Huseyn b. Abdillâh, Ali b. Muhammed el-'Uraynî ve Ali b. Muhammed el-Mağribî adlı şairlere isnad edildiği belirtilmiştir.¹⁰⁵⁵ Ayrıca bir başka kaynakta Kâmil es-Sakafî'ye de nispet edilmiştir.¹⁰⁵⁶

Bahir: Basît

Sözlük: غَزَال : Geyiğin yavrusu, ceylan.¹⁰⁵⁷

K. Matla'ı:¹⁰⁵⁸ حَوْرَاءُ لَوْ نَظَرْتُ يَوْمًا إِلَى حَجْرٍ لَأَثَرْتُ سَمًّا فِي ذَلِكَ الْحَجْرِ

M. Rivayet:¹⁰⁵⁹ يَا مَاهُ أَمِيلِحْ غَزْلَانًا شَدَنَّ لَنَا مِنْ هُوَئَلِيَاءِ بَيْنَ الضَّالِّ وَالسَّمَرِ

Anlam: “Arkadaş, bu küçücük dâl ve semerle (iki çeşit ağaç) bizim için büyüyen güzelceğiz ceylana bakar mısın?”

¹⁰⁵⁵ el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 1, s. 93, 96, 97, 98- c. 9, s. 363.

¹⁰⁵⁶ es-Suyûtî, *Şerhu Şevâhidi'l-Muğnî*, c. 2, s. 962.

¹⁰⁵⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “غزل” mad.

¹⁰⁵⁸ es-Suyûtî, *Şerhu Şevâhidi'l-Muğnî*, c. 2, s. 961.

¹⁰⁵⁹ Radiyyuddîn el-Esterâbâdî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-Kâfiye*, byy 1398/1978, c. 1, s. 49.

İstişhâd Yönü: Taaccub kalıplarından biri olan أَفْعَلَ Basriyyûn'a göre fiil, Kûfiyyûn'a göre ise musağğarı olduğu için isimdir. Çünkü tasğîr, isme has olan bir özelliktir. Şâhid beyitte bulunan أَمِيلِح , أَمْلِح 'nin musağğarıdır. Basriyyûn'a göre ise bu şiir şazdır. ¹⁰⁶⁰

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Tevdîhu'Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzim; Şerhu'r-Radî; Hâşiyetu'l-Hudarî.

Beyit No: 154

Beytin Metni: جَزَى اللهُ عَنَّا وَالْجَزَاءُ بِفَضْلِهِ رَبِيعَةَ خَيْرًا مَا أَعَفَّ وَأَكْرَمًا

Şair: Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Tâlib el-Kureşî el-Hâşimî ¹⁰⁶¹ (ö. 40/661)

Bu beyit nahiv kaynak kitaplarının hepsinde Hz. Ali'ye nispet edilmiştir. Ancak Hz. Ali'ye isnad edilen divandaki rivayet ile nahiv kaynak kitaplarındaki rivayet birbirinden çok farklıdır. Divandaki rivayet şöyledir:

جَزَى اللهُ قَوْمًا قَاتَلُوا فِي لِقَائِهِمْ لَدَى الْبَأْسِ خَيْرًا مَا أَعَفَّ وَأَكْرَمًا

رَبِيعَةَ أَعْنِي إِيَّاهُمْ أَهْلُ نَجْدَةٍ وَبَأْسٍ إِذَا لَاقُوا حَمِيْسًا عَرَفَرَمًا ¹⁰⁶²

Bahir: Tavîl

¹⁰⁶⁰ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 26.

¹⁰⁶¹ Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Tâlib el-Kureşî el-Hâşimî ¹⁰⁶¹ (ö. 40/661): Hicretten yaklaşık yirmi iki yıl önce (m. 600) Mekke'de dünyaya gelmiş, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) 'in Hücre-i Saadetinde yetişmiş ve hayatı boyunca da Peygamber Efendimiz'den ayrılmamıştır. Hz. Hatice'den sonra ilk iman eden kişi olan Hz. Ali, cennet ile müjdelenen on sahabeden biri olup Hulefa-i Raşidinin dördüncüsüdür. Aynı zamanda Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in amcasının oğlu ve eniştesidir. İslamın yiğit kahramanlarındandır. Hilafeti devrinde Cemel Vakası ve Siffin savaşı meydana gelmiştir. On yedisi kız on biri erkek olmak üzere toplam yirmi sekiz çocuğu vardır. 661 senesinde İbn Mulcem tarafından şehid edilmiştir. ez-Ziriklî, el-A'lâm, c. 4, s. 295-296.

¹⁰⁶² Ali b. Ebî Tâlib, dîvân u'l-imâm Ali, thk. Na'îm Zerkûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1405/1985, s. 171.

Sözlük: الجزاء : Ceza, mükafat.¹⁰⁶³

K. Matla'ı: لَنَا الرَّايَةُ الْحُمْرَاءُ يَخْفِقُ ظِلُّهَا إِذَا قِيلَ قَدِّمَهَا حَضِينُ تَقَدَّمَا¹⁰⁶⁴

M. Rivayet: جَزَى اللَّهُ عَنِّي وَالْجَزَاءُ بِفَضْلِهِ رِبِيعَةَ خَيْرًا مَا أَعَفَّ وَأَكْرَمًا¹⁰⁶⁵

جَزَى اللَّهُ عَنِّي وَالْجَزَاءُ بِلُطْفِهِ رِبِيعَةَ خَيْرًا مَا أَعَفَّ وَأَكْرَمًا¹⁰⁶⁶

جَزَى اللَّهُ عَنِّي وَالْجَزَاءُ بِكَفِّهِ رِبِيعَةَ خَيْرًا مَا أَعَفَّ وَأَكْرَمًا¹⁰⁶⁷

Hikâye: Sıffin savaşında genç olduğu halde kırmızı sancağı ile ilerleyen Rebî'alılardan Hudayn b. Munzir'i (ö. 97/715) fark eden Hz. Ali, onun ilerleyişi hoşuna gider ve bu kasideyi söyler.¹⁰⁶⁸

Anlam: “Allah (cc) Rebî'a kabilesini hayırla mükâfatlandırırsın. Mükâfat da onun iyiliğindedir. Onlar ne kadar namuslu! Ve ne kadar asildirler!”

İstişhâd Yönü: Taaccub fiillerinde müteacceb minh dinleyen tarafından bilinen bir şey ise hafzedilebilir. Şâhid beyitteki مَا أَفْعَلُ وَأَكْرَمًا cümlesinde مَا أَفْعَلُ kalıbında gelen taaccub fiilinde müteacceb minh ve kendinden önce söylenen رِبِيعَةَ kelimesine dönen çoğul zamiri olan هُمْ hafzedilmiştir. Cümlenin aslı مَا أَفْعَلُهُمْ وَأَكْرَمَهُمْ şeklindedir.¹⁰⁶⁹

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân;ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Tevdîhu'Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu İbn Nâzım; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; el-Behcetü'l-Merdiyye.

¹⁰⁶³ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “جزى” mad.

¹⁰⁶⁴ Ali b. Ebî Tâlib, Dîvânu'l-imâm Ali, s. 170.

¹⁰⁶⁵ el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 3, s. 1477.

¹⁰⁶⁶ İbn Sâiğ, el-Lemhe fi Şerhi'l-Milhe, c. 1, s. 512.

¹⁰⁶⁷ İbn Abdîrabbih, el-'İkdu'l-Ferîd, c. 5, s. 87.

¹⁰⁶⁸ Ali b. Ebî Tâlib, Dîvânu'l-imâm Ali, s. 170.

¹⁰⁶⁹ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 27.

Beyit No: 155

Beytin Metni: أَخْلِقْ بِدِي الصَّبْرِ أَنْ يُعْنَى بِحَاجَتِهِ وَمُدْمِنِ الْقَرْعِ لِلْأَبْوَابِ أَنْ يَلِجَا

Şair: Muhammed b. Beşîr el-Hâricî¹⁰⁷⁰

Bahir: Basît

Sözlük: أَذْمَنَ الشَّيْءَ : أَدَامَهُ وَلَزِمَهُ وَمَنْ يَنْفَكَ عَنْهُ : Sürekli yapmak, bağımlı olmak.¹⁰⁷¹

فَرَعٌ يَفْرَعُ فَرَعًا : Vurmak, çalmak, tıklamak.¹⁰⁷²

K. Matlâ'ı:¹⁰⁷³ مَاذَا يَكْلِفُكَ الرُّوحَاتِ وَالِدَلْجَا الْبِرْطُورًا وَطُورًا تَرْكِبُ اللَّجْجَا

M. Rivayet:¹⁰⁷⁴ أَخْلِقْ بِدِي الصَّبْرِ أَنْ يَخْطَى بِحَاجَتِهِ وَمُدْمِنِ الْقَرْعِ لِلْأَبْوَابِ أَنْ يَلِجَا

Anlam: “Sabırlının ihtiyacına önem verilmesi, sürekli kapı çalanın da içeri girebilmesi ne güzeldir!”

İstîşhâd Yönü: Taaccub kalıbı fiilden türetilir. Fiili olmayanın taaccub kalıbı da olmaz. Şâhid beyitte bulunan أَخْلِقُ taaccub kalıbı, fiili olmadığı için şazdır.¹⁰⁷⁵

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu İbn 'Akîl; Hâşiyetu'l-Hudarî; İrşadu's-Salik; el-Mekâsıdu's-Şafiyye; ed-Derâir; el-Beyân ve't-Tebyîn; Dîvân-u Muhammed b. Beşir el-Hâricî; el-Mu'cemu'l-Mufessal fî Şevâhidi'l-'Arabiyye; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; Lubabu'l-Adâb; Dîvânu'l-Hemâse.*

¹⁰⁷⁰ İncelenen kaynaklarda şair hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

¹⁰⁷¹ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “دمن” mad.

¹⁰⁷² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “قرع” mad.

¹⁰⁷³ Muhammed b. Beşir el-Hâricî, *Dîvânu Muhammed b. Beşir el-Hâricî*, byy, bty, s. c. 1, s. 49.

¹⁰⁷⁴ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “قرطع” mad.

¹⁰⁷⁵ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 31.

Beyit No: 156

Beytin Metni: أَقِيمُ بَدَارَ الْحَرْبِ مَا دَامَ حَزْمُهَا وَأَخْرِ إِذَا حَالَتْ بِأَنْ أَتَحَوَّلَا

Şair: Evs b. Hucr et-Temîmî ¹⁰⁷⁶ (ö. 620)

Bahir: Tavîl

Sözlük: مَا أَحْرَاهُ ¹⁰⁷⁷ : Bir işi kararlı bir şekilde yapmak. حَزْمٌ يَحْزُمُ حَزْمًا وَحِزْمَةً وَحِزْمَةً

وَأَخْرَى بِهِ : Bir yerden HAL يُحْوَلُ ¹⁰⁷⁸ : Yapmaya uygun, yapmaya layık, yapmaya münasip.

أَيْرِيهِ : Ayrılma, feragat etme. ¹⁰⁸⁰ تَحَوَّلَ يَتَحَوَّلُ تَحْوُلًا ¹⁰⁷⁹ ayrılmak.

K. Matla'ı: ¹⁰⁸¹ وَكَانَ بَدْرِي أُمِّ عَمْرٍو مُوَكَّلَا صَحَا فَلَبُّهُ عَن سَكْرِهِ فَتَأَمَّلَا

M. Rivayet: ¹⁰⁸² وَأَخْرِ إِذَا حَالَتْ بِأَنْ أَتَحَوَّلَ أَقِيمُ بَدَارِ الْحَرْمِ مَا دَامَ حَزْمُهَا

Anlam: “(Ummu ‘Amr) savaş memleketinde ikamet etmekte kararlı olduğu sürece ben de ikamet edeceğim. (Ummu ‘Amr)(oradan) ayrılırsa benim ayrılmam daha uygun olur.”

İstişhâd Yönü: Taaccub fiili ve ma‘mûlu arasına car ve mecrûr ya da zarfın dışında bir şeyin fasıl olarak girmesi doğru değildir. Şâhid beyitteki وَأَخْرَى إِذَا حَالَتْ بِأَنْ

¹⁰⁷⁶ Evs b. Hucr et-Temîmî (ö. m. 620): Temîmlilerin Câhiliye devri şairlerinden olup miladi 530 senesinde dünyaya gelmiştir. Çok fazla gezmiş ve çoğunlukla Hire Kralı ‘Amr b. Hind’in yanında ikamet etmiştir. Şiirlerinde hikmet ve incelik vardır. Kadınları seven bir gazel şairidir. Temîmliler onu diğer Arap şairlerinden üstün tutardı. Uzun bir süre yaşamasına karşın İslam devrine yetişmeden ölmüştür. ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, c. 2, s. 31.

¹⁰⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, “حزم” mad.

¹⁰⁷⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, “حری” mad.

¹⁰⁷⁹ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-‘Arûs*, “حول” mad.

¹⁰⁸⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, “حول” mad.

¹⁰⁸¹ Evs b. Hucr et-Temîmî, *Divânu Evs b. Hucr*, thk. Muhammed Yusuf Necm, Dâru Sâdır, Beyrut 1399/1979, s. 82.

¹⁰⁸² İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 32.

أَمْحَوْلًا mısrasında taaccub fiili أَحْرَّ ile ma'mûlu أَمْحَوْلًا arasında, إِذَا حَالَتْ zarfı fasıl olarak girmiş olması doğru kabul edilmektedir.¹⁰⁸³

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Hem'u'l-Hevâmi'; Tevdîhu'Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu İbn Nâzım; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Şerhu't-Tasrih 'ale't-Tavdîh; Evdahu'l-Mesâlik.*

Beyit No: 157

Beytin Metni: وَقَالَ نَبِيُّ الْمُسْلِمِينَ تَقَدَّمُوا وَأَحْبَبَ إِلَيْنَا أَنْ يَكُونَ الْمُقَدَّمَا

Şair: Ebu'l-Heysem Abbâs b. Mirdâs b. Ebî Âmir es-Sulemî¹⁰⁸⁴ (ö. 18/639)

Bahir: Tavîl

K. Matla'ı:¹⁰⁸⁵ مَنْ مَبْلُغِ الْأَقْوَامِ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولَ الْإِلَهِ زَاشِدٌ حَيْثُ بَمَّ مَا

M. Rivayet:¹⁰⁸⁶ وَقَالَ نَبِيُّ الْمُؤْمِنِينَ تَقَدَّمُوا وَحُبَّ إِلَيْنَا أَنْ نَكُونَ الْمُقَدَّمَا

1087 وَقَالَ إِمَامُ الْمُسْلِمِينَ تَقَدَّمُوا وَأَحْبَبَ إِلَيْنَا أَنْ يَكُونَ الْمُقَدَّمَا

1088 وَقَالَ نَبِيُّ الْمُسْلِمِينَ تَقَدَّمُوا وَأَحْبَبَ إِلَيْنَا أَنْ نَكُونَ الْمُقَدَّمَا

¹⁰⁸³ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 32.

¹⁰⁸⁴ Ebu'l-Heysem Abbâs b. Mirdâs b. Ebî Âmir es-Sulemî (ö. 18/639): Ebu'l-Heysem künyesiyle bilinen şair Mudar kabilesinden olup şaire olan el-Hansâ'nın oğludur. Câhiliye ve İslam devirlerinde yaşamış, Mekke'nin fethinden hemen önce Müslüman olmuştur. Muellifetu'l-Kulûb olan sahabilerdendir. Câhiliye devrinde içkiyi kötüleyen ve kendine haram kılanlardandır. Saf bedevî olan şair, Basra çöllerinde ikamet edip Basra'ya çok giderdi. Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v) ile katıldığı savaşlardan sonra Mekke ve Medine'de ikamet etmeyip hemen çöle, kavminin yanına dönerdi. Kavminin şairi, süvarisi ve önderi idi. Binddiği atın isminden ötürü "Fârisu'l-'Ubeyd" diye çağrılırdı. Hz. Ömer'in hilafeti zamanında vefat etmiştir. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, c. 3, s. 267.

¹⁰⁸⁵ el-'Abbâs b. Mirdâs es-Sulemî, *Divânu'l-'Abbâs b. Mirdâs es-Sulemî*, thk. Yahya el-Cebûrî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1411/1991, s. 141.

¹⁰⁸⁶ İbn Mirdâs es-Sulemî, *Divânu'l-'Abbâs b. Mirdâs es-Sulemî*, s. 142.

¹⁰⁸⁷ Ebû İshak İbrahim b. Musa eş-Şâtibî, *el-Makâsîdu's-Şâfiye fî Şerhi'l-Hulâseti'l-Kâfiye*, thk. Muhammed İbrahim el-Bennâ-Abdulmecid Kutamiş, Me'hedu'l-Buhûsi'l-'İlmiyye ve İhyâu't-Turâsi'l-'İslamî, Mekke 1427/2007, c. 4, s. 501.

1089 وَقَالَ نَبِيُّ الْمُسْلِمِينَ تَقَدَّمُوا وَأَحْبَبَ إِلَيْنَا أَنْ نَكُونَ الْمُقَدَّمَا

Anlam: “(Savaş meydanında) Müslümanların Paygamberi: ‘İlerleyin,’ dedi. Onun da önde olması bizi ne kadar sevindirdi.”

İstişhâd Yönü: Şâhid beyitteki يُكُونُ الْمُقَدَّمَا أَنْ يَكُونُ الْمُقَدَّمَا ile أَحْبَبَ ile ma‘mûlu يُكُونُ الْمُقَدَّمَا أَنْ masdar-ı müevveli arasına, إِلَيْنَا car ve mecrûrun fasıl olarak girmesi doğru kabul edilmektedir.¹⁰⁹⁰

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Hem'u'l-Hevâmi; Tevdîhu'Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu İbn Nâzım; el-Mekâsîdu'n Nahviyye; Şerhu İbn 'Akîl; ed-Dureru'l-Levâmi; Şerhu Katri'n-Neda; el-Behcetü'l-Merdiyye; Delîlu's-Sâlik.*

2.31. ÖVME VE YERME FİİLLERİ

Beyit No: 158

Beytin Metni: فَنِعْمَ ابْنُ أُحْتِ الْقَوْمِ عَيْرٍ مُكَدِّبٍ زُهَيْرٌ حُسَامٌ مُفَرَّدٌ مِنْ حَمَائِلِ

Şair: Ebû Tâlib el-Kureşî el-Hâşimî

Bahir: Tavîl

Sözlük: الحسام : Keskin kılıç¹⁰⁹¹ حَمَائِلٌ وَحَمِيلَةٌ : Kılıç askısı, kın.¹⁰⁹²

K. Matla'ı:¹⁰⁹³ وَقَدْ قَطَعُوا كُلَّ الْعَرَى وَالْوَسَائِلِ لَمَّا رَأَيْتُ الْقَوْمَ لَا وَدَّ فِيهِمْ

¹⁰⁸⁸ el-'Aynî, *el-Mekâsîdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 2132.

¹⁰⁸⁹ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *et-Tezyîl ve't-Tekmil...*, c. 10, s. 214.

¹⁰⁹⁰ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 33.

¹⁰⁹¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “حسم” mad.

¹⁰⁹² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “حمل” mad.

M. Rivayet:¹⁰⁹⁴ وَنَعَمَ إِنَّ أُمَّتِ الْقَوْمِ غَيْرَ مُكَذَّبٍ زُهَيْرٌ حُسَامٌ مُفْرَدٌ مِنْ حَمَائِلِ

Anlam: “Kavmin yeğenleri arasında en iyisi -yalansız- kınından çıkarılmış keskin kılıç olan Züheyr’dir.”

İstişhâd Yönü: نَعَم ve بئس ’nin failleri müstetir zamir şeklinde gelebildiği gibi zahir isim şeklinde de gelebilir. Eğer zahir isim şeklinde gelirse; ya kendisi elif-lamlı, ya kendisine izâfe edilen isim, ya da kendisine izâfe edilen isim elif-lamlı bir isme izâfe edilmiş olacaktır. Şâhid beyitte bulunan نَعَم ’nin faili olan اِنَّ elif-lamlı değildir, ancak kendisine izâfe edilen isim (اُمَّتِ), elif-lamlı bir isme (الْقَوْمِ) izâfe edilmiştir.¹⁰⁹⁵

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu’l-Eşmûnî; Hem’u’l-Hevâmi’; Tevdîhu’Mekâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu İbn Nâzım; el-Mekâsîdu’nNahviyye; ed-Dureru’l-Levâmi’; Hâşiyetu’l-Hudarî; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; Evdahû’l-Mesâlik; Dîvânu Ebî Tâlib; el-Mu’cemu’l-Mufasssal fî Şevâhidi’l-‘Arabiyye; et-Tezyîl ve’t-Tekmîl fî Şerhi Kitabi’t-Teshîl; İrtişâfu’d-Darb; İrşâdu’s-Sâlik.*

Beyit No: 159

Beytin Metni: تَزَوَّدَ مِثْلَ زَادِ أَبِيكَ فِينَا فَنَعَمَ الرَّادُ زَادُ أَبِيكَ زَادَا

Şair: Cerîr b. Atıyye el-Hatafâ

Bahir: Vâfir

¹⁰⁹³ el-‘Aynî, *el-Mekâsîdu’n-Nahviyye*, c. 4, s. 1505.

¹⁰⁹⁴ el-‘Aynî, *el-Mekâsîdu’n-Nahviyye*, c. 4, s. 1505.

¹⁰⁹⁵ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 36.

Sözlük: تَزَوَّدَ تَزْوُدًا : Azık almak, azık tedarik etmek, azıklanmak.¹⁰⁹⁶

K. Matla'ı: ¹⁰⁹⁷ مِنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ لَقِيْتُ بِحَجْرًا إِذَا نَقَصَ الْبُحُورُ الْمِدَّ زَادَا

Anlam: “Aramızda babanın azığı gibi azıklan! Babanın azığı ne kadar güzel bir azıktı.”

İstişhâd Yönü: Medh ve zem fiillerinde zahir fâil ile temyîzin beraber gelmesi ihtilâflı bir konudur. Şâhid beyitte bulunan الرَّادُ زَادُ أَبِيكَ زَادَا mısrasında fâil olan الرَّادُ kelimesi ile temyîz olan زَادَا kelimesinin aynı cümlede birlikte gelmiş olması, zahir fâil ile temyîzin birlikte gelebileceğini iddia edenlere kanıt olmuştur.¹⁰⁹⁸

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu'l-Eşmûnî; Tevdîhu'Mekâsîd ve'l-Mesâlik; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; ed-Dureru'l-Levâmi'; Şerhu İbn 'Akîl; Hâşiyetu's-Sabbân; Delîlu's-Sâlik.*

Beyit No: 160

Beytin Metni: نَعَمَ الْفَتَاةُ فَتَاةً هِنْدُ لَوْ بَدَلَتْ رَدَّ النَّحِيَّةَ نُطْقًا أَوْ بِإِيْمَاءٍ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Basît

Sözlük: بَدَلَ يَبْدِلُ وَيَبْدُلُ بَدَلًا : Vermek, cömertçe vermek.¹⁰⁹⁹ النَّحِيَّةُ : Selam, selamlaşma, selamlama; bekâ.¹¹⁰⁰

¹⁰⁹⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “زود” mad.

¹⁰⁹⁷ el-'Aynî, *el-Mekâsîdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1527.

¹⁰⁹⁸ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 37.

¹⁰⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “بدل” mad.

¹¹⁰⁰ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “حبي” mad.

Anlam: “Şayet dille veya işaretle selam alırsa, kızların en iyisi Hind olur.”

İstişhâd Yönü: Şâhid beyitte bulunan نَطَقًا أَوْ بِإِيْمَاءٍ cümlesinde fâil olan نَطَقًا kelimesi ile te’kit için zikredilen ve temyiz olan نَطَقًا kelimesinin aynı cümlede gelmiş olması, zahir fâil ile temyiz beraber gelebileceğini iddia edenlere delil olmuştur.¹¹⁰¹

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu’l-Eşmûnî; Hem’u’l-Hevâmi; Tevdîhu’Mekâsîd ve’l-Mesâlik; el-Mekâsîdu’nNahviyye; ed-Dureru’l-Levâmi; en-Nahvu’l-Vâfi; Evdahu’l-Mesâlik.

Beyit No: 161

Beytin Metni: حُبُّ بِالرَّوْرِ الَّذِي لَا يُرَى مِنْهُ إِلَّا صَفْحَةٌ أَوْلِمَامٌ

Şair: Hakem b. Hakîm et-Tâî, **et-Tırmîh**

Bahir: Medîd

Sözlük: الرَّوْرُ : Ziyaretçi, misafir.¹¹⁰² الصَّفْحُ : Yan, kenar, vücudun sağ veya solu.¹¹⁰³ اللَّيْمَةُ اللَّيْمَامُ : Saç lülesi, kulak memesini geçen saç.¹¹⁰⁴

Anlam: “Yanından ya da saçından başka hiçbir yeri görünmeyen (az kalan) misafirler ne kadar iyidirler!”

¹¹⁰¹ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 37.

¹¹⁰² İbn Manzûr, Lisânu’l-‘Arab, “رور” mad.

¹¹⁰³ İbn Manzûr, Lisânu’l-‘Arab, “صفح” mad.

¹¹⁰⁴ ez-Zebidi, Tacu’l-‘Arûs, “لمم” mad.

İstişhâd Yönü: نَعَم anlamındaki حُب 'nin fâilinde bâ-i zaide gelebilir. Şâhid beyitte bulunan بِالرَّؤْرِ الَّذِي لَا يُرَى حُب mısrasında حُب 'nin fâili olan الرَّؤْر 'de bâ-i zaide gelmiştir. ¹¹⁰⁵

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Tevdîhu'Mekâsîd ve'l-Mesâlik; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; ed-Dureru'l-Levâmi'; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdahû'l-Mesâlik; el-Mu'cemu'l-Mufessal fi Şevâhidi'l-'Arabiyye.*

Beyit No: 162

Beytin Metni: أَلَا حَبَّذَا عَاذِرِي فِي الْهُوَى وَلَا حَبَّذَا الْجَاهِلُ الْعَاذِلُ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Mütekârib

Sözlük: الْعَاذِرُ : Özür kabul eden.¹¹⁰⁶ الْعَاذِلُ : Özür kabul etmeyen.¹¹⁰⁷

Anlam: “Aşk konusunda beni anlayan kişi ne iyi bir insandır! Halimden anlamayan cahil eleştirici ise ne kötü bir insandır!”

İstişhâd Yönü: حَبَّذَا övgü fiili olup başında لَا geldiğinde yergi fiili olur. Şâhid beyitte bulunan أَلَا حَبَّذَا الْجَاهِلُ الْعَاذِلُ mısrasında övgü fiili, بِالرَّؤْرِ الَّذِي لَا يُرَى حُب mısrasında ise yergi fiilidir.¹¹⁰⁸ Birinci mısradaki حَبَّذَا 'dan önce gelen أَلَا tenbîh (uyarma) harfidir.¹¹⁰⁹

¹¹⁰⁵ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 41.

¹¹⁰⁶ el-'Aynî, *el-Mekâsîdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1516.

¹¹⁰⁷ el-'Aynî, *el-Mekâsîdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1516.

¹¹⁰⁸ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 41.

¹¹⁰⁹ el-'Aynî, *el-Mekâsîdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1516.

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Hem'u'l-Hevâmi'; İrşadu's-Salik; en-Nahvu'l-Vâfi; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; ed-Dureru'l-Levâmi'; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdahü'l-Mesâlik; el-Mu'cemu'l-Mufessal fî Şevâhidi'l-'Arabiyye; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; 'İlmu'l-Me'ânî.*

2.32. EF'ALU'T-TAFDİL

Beyit No: 163

Beytin Metni: وَزَادَنِي كَلْفًا بِالْحُبِّ أَنْ مُنِعْتُ وَحَبُّ شَيْءٍ إِلَى الْإِنْسَانِ مَا مُنِعَا

Şair: el-Ahvas el-Ensârî

Bahir: Besît

Sözlük: الكَلْفُ والكَلْفُ : Tutkun ¹¹¹⁰

M. Rivayet: ¹¹¹¹ وَزَادَنِي كَلْفًا بِالْحُبِّ أَنْ مُنِعْتُ أَحَبُّ شَيْءٍ إِلَى الْإِنْسَانِ مَا مُنِعَا

¹¹¹² وَزَادَهُ كَلْفًا فِي الْحُبِّ أَنْ مُنِعْتُ وَحَبُّ شَيْءًا إِلَى الْإِنْسَانِ مَا مُنِعَا

¹¹¹³ وَزَادَنِي كَلْفًا فِي الْحُبِّ أَنْ مُنِعْتُ وَحَبُّ شَيْءٍ إِلَى الْإِنْسَانِ مَا مُنِعَا

Anlam: “(Sevgilime ulaşmamın) engellenmesi, ona olan sevgimin artmasına neden oldu. Çünkü insanın en çok sevdiği şey engellenen şeydir.”

¹¹¹⁰ ez-Zebidi, *Tacu'l-'Arûs*, “كلف” mad.

¹¹¹¹ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, c. 12, s. 147.

¹¹¹² Hasan Şurrâb, *Şerhu's-Şevâhi's-Şi'riyye...*, c. 2, s. 122.

¹¹¹³ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, c. 4, s. 296.

İstişhâd Yönü: Ef‘alu’t-tafdil أَفْعَلُ veznindedir. Çok kullanıldığından dolayı خَيْرٌ ve شَرٌّ , فَعْلٌ vezninde de kullanılmaktadır. Bazen أَحَبُّ de bunlar gibi فَعْلٌ vezninde kullanılır. Şâhid beyitte bulunan حَبُّ , فَعْلٌ vezninde kullanılmıştır.¹¹¹⁴

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Hem‘u’l-Hevâmi‘; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Şerhu’l-Eşmûnî; Tezkiretu’n-Nuhât; el-Mu‘cemu’l-Mufessal fî Şevâhidi’l-‘Arabiyye; et-Tezyîl ve’t-Tekmîl fî Şerhi Kitabi’t-Teshîl; en-Nahvu’l-Vâfi; Mecme‘ul-Emsâl; el-Eğânî.*

Beyit No: 164

Beytin Metni: بِإِلَاحِ خَيْرِ النَّاسِ وَإِنَّ الْأَخْيَرَ

Şair: Ru‘be b. ‘Accâc et-Temîmî

Bahir: Recez

Sözlük: نَاسٌ : İnsan ve cinne şamil olan bir kelimedir.¹¹¹⁶ الْحَيْرُ : Kötülüğün zıddı, mal.¹¹¹⁵ حَارٌ يَحِيرُ خَيْرٌ : İyiliği tercih etmek. يَنْوَسُ نَوْسًا وَنَوْسَانًا : Hareket etmek, sallanmak, tereddüt etmek, kararsız olmak, dalgalanmak.

Anlam: “ Bilal insanların en hayırlısı ve en hayırlıların oğludur.”

İstişhâd Yönü: Bir önceki beyitte de geçtiği üzere ef‘alu’t-tafdil أَفْعَلُ vezninde gelir. Çok kullanıldığından dolayı خَيْرٌ ve شَرٌّ , فَعْلٌ vezninde kullanılır.

¹¹¹⁴ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 44.

¹¹¹⁵ er-Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, “باب الحياء” mad.

¹¹¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “نوس” mad.

Bazen aslı üzerine أَفْعَلٌ ve أَشْرٌ şeklinde أَفْعَلٌ vezninde de kullanılır. Şâhid beyitte hem أَفْعَلٌ vezninde أَحْيَرٌ kullanılmış, hem de فَعْلٌ vezninde حَيْرٌ kullanılmıştır.¹¹¹⁷

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Hem‘u‘l-Hevâmi‘; ed-Dureru‘l-Levâmi‘; Şerhu‘t-Tasrîh ‘ale‘t-Tavdîh; Şerhu‘l-Eşmûnî; İrşadu‘s-Salik; Hâşiyetu‘l-Hudarî; Şerhu Şuzûri‘z-Zeheb; Hâşiyetu‘s-Sabbân; Şerhu İbn ‘Akîl; Tezkiretu‘n-Nuhât.*

Beyit No: 165

Beytin Metni: إِذَا الرِّجَالُ شَتَّوْا وَاشْتَدَّ أَكْلُهُمْ فَأَنْتَ أْبَيْضُهُمْ سِرْبَالٌ طَبَّاحٌ

Şair: Ebû Amr Tarafe b. el-Abd b. Sufyân b. Sa‘d el-Bekrî el-Vâilî¹¹¹⁸ (ö. 564 [?])

¹¹¹⁷ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 45.

¹¹¹⁸ Ebû Amr Tarafe b. el-Abd b. Sufyân b. Sa‘d el-Bekrî el-Vâilî (ö. 564 [?]): Câhiliye dönemi şairlerindendir. Mu‘allaka şairi olup Bahreyn’de dünyaya geldi. Gerçek adı Amr olup Tarafe lakabıdır. Yemâme ile Bahreyn arasında bir yere yerleşen Sa‘lebe b. Bekir b. Tağlib b. Vâil kabilesinden olup seceresi Araplar’ın büyük dedesi Adnân’a kadar çıkar. Kız kardeşi Hırmık, dayısı Mutelemmis, amcası Murakk el-Asgar ve babasının amcası Murakk el-Ekber de şairdir. Yirmi ya da yirmi altı yaşında öldürüldüğü için “İbnu‘l-‘işrîn” olarak da bilinir. Tarafe, henüz küçük yaşta iken usta bir şair olan Museyyeb b. Ales’i bir şiirinde erkek deve için dişi deve sıfatı kullandığı için sonraları darbımesel haline gelen, “Erkek deve dişi deveye dönüşmüş” sözüyle eleştirmiş, küçük bir çocuğun bu acı eleştirisi karşısında Museyyeb, “Bir gün dili yüzünden öldürülür” demiştir. Kabilesi arasında rahat edemeyen şair vatanını terkedip dayısı Mutelemmis ile beraber Hıre Kralı Amr b. Hind’in sarayına gitti. Kral şiirlerinden çok hoşlandı ve onu nedimleri arasına aldı. Bir müddet sarayda kaldı. Ancak kral kendisini hicveden Tarafe ile dayısı Mutelemmis’e birer mektup vererek mükâfatlandırılacakları vaadiyle Bahreyn valisine gönderdi. Mektuptan şüphelenen Mutelemmis yolda onu okutup ölüm fermanını öğrenince mektubu Hıre nehrine atarak Dımaşk’a kaçtı. Tarafe dayısının uyarısına karşın mektubu açmayıp Bahreyn’e götürdü; akrabası olan vali kaçması için ona fırsat verdiyse de kaçmadı. Vali idam hükmünü uygulamayarak görevinden istifa etti. Yerine gelen yeni vali olan el-Muke‘ber Tarafe’yi ellerini ve ayaklarını kesip toprağa gömdü. Abdülkadir el-Bağdâdî’ye göre Tarafe, Câhiliye şairleri arasında şiir kalitesi açısından İmruulkays’tan sonra ikinci sırada gelir. Lebîd’e, “Araplar’ın en iyi şairi kimdir?” diye sorulduğunda “şaşkın kral” (İmruulkays)

Bahir: Basît

Sözlük: سَتَا يَشْتُو : Kışa girmek.¹¹¹⁹ سِرْبَالُ سِرَابِيلُ : Gömlek, peşmal, zırh yelek.¹¹²⁰ الطَّبَّاحُ : Aşçı.¹¹²¹

M. Rivayet: ¹¹²² لَوْ مَا أْبَيْضُهُمْ سِرْبَالِ طَبَّاحٍ أَمَّا الْمُلُوكُ فَأَنْتَ الْيَوْمَ الْأَمَّهُمْ

¹¹²³ إِنْ قُلْتَ نَصْرٌ فَنَصْرٌ كَانَ شَرَفِي قَدَمَا وَأَبْيَضُهُمْ سِرْبَالِ طَبَّاحٍ

Hikâye: Bu beytin hikâyesine 99. beyitte değinilmiştir.

Anlam: “Adamlar kışa girip yiyecek bakımından sıkıntıya girdiklerinde sen, aşçı peştamalı en beyaz olan kişisin. (en cimri kişisin)”

İstîşhâd Yönü: Ef’alu’t-tafdil genel olarak sülasî (üç harfli) fiillerden türetilmektedir. Sülasî mezîd fiillerden türetilmesi nadirdir. Şâhid beyitte bulunan اَبْيَضُ , Sülasî mezîd olan اَبْيَضُ fiilinden türetilmiştir.¹¹²⁴

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; el-İnsâf; Şerhu İbn ‘Akîl; Hâşiyetu’l-Hudarî; Mecme’ul-Emsâl; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Tezkiretu’n-Nuhât; en-Nahvu’l-Vâfi; el-Mekâsıdu’s-Şâfiye.

Beyit No: 166

Beytin Metni: فَقَالَتْ لَنَا أَهْلًا وَسَهْلًا وَرَوَّدَتْ جَنَى النَّحْلِ بَلْ مَا رَوَّدَتْ مِنْهُ أَطْيَبُ

demiş, “Sonra kim?” denildiğinde “yirmilik delikanlı” (Tarafe) cevabını vermiştir. ez-Ziriklî, **el-A’lâm**, c. 3, s. 225; Emrullah İşler, “Tarafe b. ‘Abd”, **DİA**, Ankara 2011, c. 44, s. 14.

¹¹¹⁹ ez-Zebidi, **Tacu’l-‘Arûs**, “شتو” mad.

¹¹²⁰ İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, “سريل” mad.

¹¹²¹ İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, “طبخ” mad.

¹¹²² Tarafe b. el-‘Abd, dîvân u **Tarafe b. el-‘Abd**, c. 1, s. 17.

¹¹²³ el-Bağdâdî, **Hizânetu’l-Edeb...**, c. 8, s. 239.

¹¹²⁴ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 2, s. 46.

Şair: Hemmâm b. Gâlip el-Ferezdak

Bahir: Tavîl

Sözlük: زَوَّدَ تَزْوِيداً : Sefer ve sefer hâricinde ihtiyaç duyulan azığı temin ettirmek.¹¹²⁵ أَجْنَاءُ جَنِى : Kesilmiş bal.¹¹²⁶ نَحْلٌ , نَحْلَةٌ : Bal arısı.¹¹²⁷

K. Matla'ı:¹¹²⁸ لَأُحْتِ بِنِي دُهِلٍ عَدَاةً لَقَيْتُهَا عَرِيْرَةً فِينَا مِنْكَ يَا مَيِّ أَرْعَبُ

M. Rivayet:¹¹²⁹ وَقَالَتْ لَنَا أَهْلًا وَسَهْلًا وَرَوَّدَتْ جَنِى النَّحْلِ أَوْ مَا رَوَّدَتْ هُوَ أَطْيَبُ

¹¹³⁰ وَقَالَتْ لَنَا أَهْلًا وَسَهْلًا وَرَوَّدَتْ جَنِى النَّحْلِ أَوْ مَا رَوَّدَتْ مِنْهُ أَطْيَبُ

¹¹³¹ وَقَالَتْ لَنَا أَهْلًا وَسَهْلًا وَرَوَّدَتْ جَنِى النَّحْلِ بَلْ مَا رَوَّدَتْ مِنْهُ أَطْيَبُ

Hikâye: Ebû 'Ubeyde'nin *Kitâbu'd-Difân* isimli eserinde bu beytin hikâyesi şöyle geçmektedir: el-Ferezdak (ö. 114/732), Mu'allâ denilen yerde Meyye ed-Dabbiyye isimli bir kadının misafiri olur. Meyye, el-Ferezdak'ı ağırlamaz, kendisine binek ve yol azığı vermez.¹¹³²

Daha sonra el-Ferezdak, Sa'lebe kabilesinin Zuhl kolundan Azîze adlı bir kadının evine gelir. Azîze kendisini ağırlar, ona binek ve yol azığı verir. Bunun üzerine el-Ferezdak bu kasideyi söyler.¹¹³³

Anlam: "O (kadın) bize :'Hoşgeldiniz, safalar getirdiniz,' dedi ve bize bal ikram etti. Aslında (gösterdiği misafirperverlik) baldan da daha lezzetliydi."

¹¹²⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, "زود" mad.

¹¹²⁶ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, "جنى" mad.

¹¹²⁷ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, "نحل" mad.

¹¹²⁸ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1539.

¹¹²⁹ Ebû 'Ubeyde Mu'ammer b. el-Musennâ, *Şerhu Nekâidi Cerîr ve'l-Ferzadk*, thk. Muhammed İbrahim Hûr-Velid Mahmud Hâlis, el-Mecme'us-Sakâfî, el-İmârât 1418/1998, III/c. 3, s. 765.

¹¹³⁰ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *et-Tezyîl ve't-Tekmîl...*, c. 10, s. 255.

¹¹³¹ el-Eşmûnî, *Şerhu'l-Eşmûnî...*, c. 2, s. 309.

¹¹³² el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1539.

¹¹³³ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1539.

İstişhâd Yönü: Ef‘alu’t- tafdil ile kullanılan مِنْ harfinin mecrûru istifhâm ismi ya da istifhâm ismine muzâf olan bir isim ise -istifhâm edatının sadareti (baş tarafı) istemesinden ötürü- مِنْ ve mecrûrunun ef‘alu’t-tafdil’den önce gelmesi gerekir. Bu iki durum dışında مِنْ ve mecrûru ef‘alu’t-tafdil’den sonra gelmesi gerekir. Ancak az da olsa مِنْ ve mecrûru ef‘alu’t-tafdil’den önce kullanılır. Şâhid beyitteki بَلْ مَا زَوَّدَتْ مِنْ harfinin -mecnûru istifhâm ismi olmadığı halde- ef‘alu’t-tafdil’den önce gelmiş olması az kullanıma göredir.¹¹³⁴

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Hem‘u‘l-Hevâmi‘; ed-Dureru‘l-Levâmi‘; Şerhu‘l-Eşmûnî; Tezkiretu‘n-Nuhât; Şerhu‘l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Hâşiyetu‘s-Sabbân; el-Mekâsıdu‘n-Nahviyye; Tavdihu‘l-Mekâsıd ve‘l-Mesâlik.*

2.33. NA‘T

Beyit No: 167

Beytin Metni: حَتَّىٰ إِذَا جَنَّ الظَّلَامُ وَاحْتَلَطُ جَاؤُوا بِمَذِقٍ هَلْ رَأَيْتَ الذَّبَّ قَطُ

Şair: Abdullâh b. Ru‘be el-‘Accâc

Bahir: Recez

Sözlük: مَذِقَ اللَّبَنَ يَمْدُقُهُ مَدْقًا فَهُوَ مَمْدُوقٌ وَمَذِيقٌ. : Gece onu gizledi. جَنَّ اللَّيْلُ , يَجْنُهُ , جُنُونًا

¹¹³⁵ وَمَذِيقٌ: Süte su karıştırmak. ¹¹³⁶ قَطُ : Geçmiş zaman. ¹¹³⁷

¹¹³⁴ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 49.

¹¹³⁵ İbn Manzûr, *Lisânu‘l-‘Arab*, “جنن” mad.

¹¹³⁶ İbn Manzûr, *Lisânu‘l-‘Arab*, “مذق” mad.

M. Rivayet: ¹¹³⁸ حَتَّى إِذَا كَادَ الظَّلَامُ يَخْتَلِطُ جَاؤُوا بِمَذْقِ هَلْ رَأَيْتَ الدِّثْبَ قَطُ

¹¹³⁹ حَتَّى إِذَا كَانَ الظَّلَامُ يَخْتَلِطُ جَاؤُوا بِمَذْقِ هَلْ رَأَيْتَ الدِّثْبَ قَطُ

Hikâye: Şair, bu beyitte bir kavme konuk olduğunu, gece geç saatine kadar kendisine bir şey ikram etmediklerini ve sonunda su karıştırıldığından rengi, kurdun rengi gibi olan bulanık bir süt ikram ettiklerini söylemektedir.¹¹⁴⁰

Anlam: “Karanlılık çöküp (geceye) karıştığında, (gören kişiye) ‘hiç kurt gördün mü?’ ifadesini hatırlatan su karıştırılmış süt getirdiler.”

İstîşhâd Yönü: Talep (emir, nehiy, istifhâm, dua vb.) bildiren cümlelerin sıfat olması doğru değildir. Bundan dolayı Arap kelâmında talep bildiren cümleler sıfat görünümünde olsalar onlardan önce قَوْلُ kelimesi takdir edilir. Şâhid beyitteki هَلْ رَأَيْتَ الدِّثْبَ قَطُ cümlesi kendinden önceki مَذْقِ sözcüğünün sıfatı gibi görünse de aslında مَذْقِ kelimesinin sıfatı, talep cümlesinden önce mukadder olan قَوْلُ kelimesidir.

Beytin takdiri şöyledir: ¹¹⁴¹ جَاؤُوا بِمَذْقِ مَعُولٍ عِنْدَ رُؤْيَيْهِ هَلْ رَأَيْتَ الدِّثْبَ قَطُ

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'Ale't-Tavdîh; Hem'u'l-Hevâmi'; ed-Dureru'l-Levâmi'; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Tavdihu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Evdahu'l-Mesâlik.*

Beyit No: 168

¹¹³⁷ er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, “باب القاف” mad.

¹¹³⁸ Bedruddîn Muhammed İbnu'l-İmâm Cemâluddîn Muhammed b. Mâlik, *Şerhu İbni'n-Nâzım 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Bâsıl 'Uyûnu's-Sûd, Dâru'l-Kutubi'l-İmiyye, 1420/2000, c. 1, s. 353.

¹¹³⁹ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1555.

¹¹⁴⁰ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 3, s. 119.

¹¹⁴¹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 55-56.

Beytin Metni: بَكَيْتُ وَمَا بُكِيَ رَجُلٌ حَزِينٍ عَلَى رُبْعَيْنِ مَسْلُوبٍ وَبَائِي

Şair: Rimâh b. Ebrad, İbn Meyâde

Bu beyit başka bir kaynakta Bâhile kabilesinden bir adama isnad edilmiştir.¹¹⁴²

Bahir: Vâfir

Sözlük: المَسْلُوبُ : Talan edilmiş, الرُّبْعُ : Ev, konut, ikametgâh. ¹¹⁴³ Talan edilmiş, yağmalanmış.¹¹⁴⁴

K. Matla'ı: ¹¹⁴⁵ أَمِنْ طَلَلٍ بِمَدْفَعِ ذِي طَلَالٍ أَحْمَى جَدِيدِهِ قَدَمِ اللَّيَالِي

M. Rivayet: ¹¹⁴⁶ بَكَيْتُ وَمَا بُكِيَ رَجُلٌ حَلِيمٍ عَلَى رُبْعَيْنِ مَسْلُوبٍ وَبَائِي

Anlam: “Yağmalanmış ve aşınmış iki evin üzerine -üzgün adamın ağlayışıyla değil- ağladım.”

İstîşâd Yönü: Mevsûf; lafız veya mana bakımından bir olmayıp sıfatları da farklı ise, sıfatların birbirinden atıf harfıyla ayrılmaları gerekir. Şâhid beyitte mevsûf olan رُبْعَيْنِ mana bakımından bir olmayıp sıfat olan مَسْلُوبٍ ve بَائِي de farklı oldukları için birbirinden atıf harfıyla ayrılmışlar.¹¹⁴⁷

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Muğni'l-Lebîb; Şerhu Şevâhidi'l-Muğni; Ebyatu'l-Muğni.

¹¹⁴² Sîbeveyhi, el-Kitâb, c. 1, s. 431.

¹¹⁴³ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “ربع” mad.

¹¹⁴⁴ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “سلب” mad.

¹¹⁴⁵ es-Suyûtî, Şerhu Şevâhidi'l-Muğni, c. 2, s. 774.

¹¹⁴⁶ İmîl Bedî' Yakup, el-Mu'cemu'l-Mufassal fî Şevâhidi'l-'Arabiyye, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, byy, 1416/1996, c. 6, s. 376.

¹¹⁴⁷ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 57.

2.34. TE’KÎD

Beyit No: 169

Beytin Metni: فِدَاكَ حَيِّ حَوْلَانُ جَمِيعُهُمْ وَهَمْدَانُ

Şair: Araplardan bir kadın

Bahir: Menhûku'l-Münserih

Sözlük: حَوْلَانُ¹¹⁴⁸ : Fidyeye verme, fidyeyle kurtarma, kurban, fidye. فِدَاءُ الْفَدَى : Fidyeye verme, fidyeyle kurtarma, kurban, fidye.

هَمْدَانُ : Yemende bulunan iki kabile.¹¹⁴⁹

M. Rivayet: فِدَاكَ حَيِّ حَوْلَانُ جَمِيعُهُمْ وَهَمْدَانُ¹¹⁵⁰

el-‘Aynî bu rivayetin yanlış olduğunu belirterek şöyle der: “Bazıları bu beytin başındaki فِدَاكَ kelimesini فِدَاكَ şeklinde ف ’yi atıf harfi, ذا ’yı işaret ismi, ك ’ı ise hitap harfi zannederek inşad etmiştir.”¹¹⁵¹

Hikâye: Bir kadın çocuğunu dans ettirirken bunu söylemiş.¹¹⁵²

Anlam: “Bütün Havlan ve Hemdan kabileleri sana feda olsun.”

İstişâd Yönü: جَمِيعُهُمْ kelimesi كُلُّ gibi te’kîd yapar. Şâhid beyitte bulunan جَمِيعُهُمْ , حَيِّ kelimesinin te’kîdidir.¹¹⁵³

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'Ale't-Tavdîh; Hem'u'l-Hevâmi'; ed-Dureru'l-Levâmi'; Şerhu İbn Nâzım; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Evdahu'l-Mesâlik.

¹¹⁴⁸ İbn Manzûr, Lisânu'l-‘Arab, “فدى” mad.

¹¹⁴⁹ el-‘Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 4, s. 1580.

¹¹⁵⁰ el-‘Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 4, s. 1580.

¹¹⁵¹ el-‘Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 4, s. 1580.

¹¹⁵² el-‘Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 4, s. 1580.

¹¹⁵³ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 65.

Beyit No: 170

Beytin Metni: يَا لَيْتَيْ كُنْتُ صَبِيًّا مُرْضِعًا تَحْمِلُنِي الدَّلْفَاءُ حَوْلَ أَكْتَعَا

إِذَا بَكَيتُ قَبْلَتِي أَرْبَعًا إِذْنُ دَلَيْتُ الدَّهْرَ أَبْجِي أَجْمَعًا

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Recez

Sözlük: مُرْضِعٌ : Emzirilen çocuk süt emdi. رَضِعَ الصَّبِيُّ أُمَّهُ , يَرْضَعُهَا , رَضَاعًا : Emzirilen bebek.¹¹⁵⁴ حَوْلُ كَتَبْتُ : Eksiksiz, tam bir yıl.¹¹⁵⁵

Hikâye: Bedevînin biri Zelfâ' adında güzel bir kadın ve yanında ağlayan bir çocuk görür. Çocuk her ağladığında o güzel kadın çocuğu öpüyormuş. Bunun üzerine bedevî, bu iki beyti inşâd eder.¹¹⁵⁶

Anlam: “Keşke ben emzirilen bir bebek olsaydım. Zelfâ' tam bir sene beni (kucağında) taşısaydı. Ağladığımda beni dört sefer öpseydi. O zaman sürekli ağlardım.”

İstîşhâd Yönü: Bazen أَجْمَعٌ ve türevleriyle (أَجْمَعِينَ, جَمْعَاءُ, أَجْمَعِينَ) - kendilrinden önce الدَّهْرُ , أَجْمَعٌ kelimesi gelmediği halde- te'kîd yapılır. Şâhid beyitte bulunan الدَّهْرُ , أَجْمَعٌ 'nin te'kîdidir.¹¹⁵⁷

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Hem'u'l-Hevâmi'; ed-Dureru'l-Levâmi'; Şerhu İbn Nâzım; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Evdâhu'l-Mesâlik;

¹¹⁵⁴ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “رضع” mad.

¹¹⁵⁵ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “كتع” mad.

¹¹⁵⁶ İbn Abdîrabbih el-Endelüsî, Tabâ'i'ü'n-Nisâ' ve mâ Câe Fihâ min 'Acâ'ibe ve Garâ'ibe ve Ahbârin ve Esrâr, thk. Muhammed Selîm İbrahim, Mektebetu'l-Kur'ân, Kahire bty, s. 88.

¹¹⁵⁷ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 66.

Anlam: “ Hayır! Besne’ye olan aşkıma açıklamam. Çünkü açıklamayacağıma dair benden söz almıştı.”

İstişhâd Yönü: Şâhid beyitte bulunan ikinci ل nâfiye olup birinci ل ’nın te’kîdidir. ¹¹⁶²

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; ed-Duraru’l-Levâmi; Hem‘u’l-Hevâmi; Şerhu’l-Eşmûnî; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdahu’l-Mesâlik; Şerhu Katri’n-Nedâ.

Beyit No: 173

Beytin Metni: وَقُلْنَ عَلَى الْفِرْدَوْسِ أَوَّلُ مَشْرَبٍ أَجَلُ جَيْرٍ إِنْ كَانَتْ أُبِيحَتْ دَعَائِيرُهُ

Şair: Mudarris b. Rib‘î el-Esedî ¹¹⁶³

Bahir: Tavîl

Sözlük: الْفِرْدَوْسُ : Tüm bahçelerdeki ürünleri barındıran bahçe, bağların olduğu yer, bahçe , cennette bir bahçe. ¹¹⁶⁴ جَيْرٌ : Evet, gerçekten, hakikaten. ¹¹⁶⁵ دَعَائِيرُ : Kırık havuz. ¹¹⁶⁶

M. Rivayet: ¹¹⁶⁷ وَقُلْنَ عَلَى الْفِرْدَوْسِ أَوَّلُ مَشْرَبٍ نَعَمْ جَيْرٍ إِنْ كَانَتْ أُبِيحَتْ دَعَائِيرُهُ

¹¹⁶⁸ وَقُلْنَ عَلَى الْفِرْدَوْسِ أَوَّلُ مَشْرَبٍ نَعَمْ جَيْرٍ إِنْ كَانَتْ رَوَاءَ أَسَافِلُهُ

¹¹⁶² İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 70.

¹¹⁶³ Mudarris b. Rib‘î el-Esedî: Câhiliye dönemi şairi olan Mudarris, Esed kabilesinden Rib‘î’nin oğludur. Doğum ve ölüm tarihi belli olamayan şair, benzetmeyi güzel yapardı. ez-Ziriklî, el-A‘lâm, c. 7, s. 250.

¹¹⁶⁴ ez-Zebîdî, Tâcu’l-‘Arûs, “فردس” mad.

¹¹⁶⁵ ez-Zebîdî, Tâcu’l-‘Arûs, “جير” mad.

¹¹⁶⁶ ez-Zebîdî, Tâcu’l-‘Arûs, “دعتر” mad.

¹¹⁶⁷ Muhammed b. Ali es-Sabbân, Hâşiyetu’s-Sabbân ‘ale’l-Eşmûnî lî Elfiyyeti İbn Mâlik, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1417/1997, c. 1, s. 556.

Anlam: “(Bir grup kadın) bahçeye girerek: ‘İlk çeşme sırası bizimdir’ dediler. (Onlara cevap veren de): ‘Evet doğrudur. Ancak eğer bahçenin kırık havuzları (herkese) mübahsa’ (dedi).”

İstişhâd Yönü: Lafzî te’kîd bir önceki lafzın tekrarıyla olur. Ancak lafzî te’kîd cevap harfleriyle olursa müradifiyle (eş anlam) olması daha iyidir. Şâhid beyitte bulunan جَيْرِ , أَجَلْ ’in müradifi olup te’kîdidir.¹¹⁶⁹

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; ed-Duraru’l-Levâmi’; Hem’u’l-Hevâmi’; Şerhu’l-Eşmûni; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’s-Sabbân; Şerhu İbn Nâzım.*

Beyit No: 174

Beytin Metni: فَإِيَّاكَ إِيَّاكَ الْمِرَاءَ فَإِنَّهُ إِلَى الشَّرِّ دَعَاءٌ وَلِلشَّرِّ جَالِبٌ

Şair: el-Fazl b. Abdillâh el-Kureşî¹¹⁷⁰

Bahir: Tavîl

Sözlük: حَلَبٌ يَجْلِبُ وَيَجْلُبُ جَلْبًا¹¹⁷¹ : Tartışmak, münakaşa etmek. مَارَاهُ مُمَارَاةً وَمِرَاءً

وَجَلْبًا: Bir şeyi bir yerden bir yere çekmek, getirmek.¹¹⁷²

M. Rivayet:¹¹⁷³ فَإِيَّاكَ إِيَّاكَ الْمِرَاءَ فَإِنَّهُ إِلَى الشَّرِّ دَعَاءٌ وَلِلشَّرِّ جَالِبٌ

¹¹⁷⁴ فَإِيَّاكَ إِيَّاكَ الْمِرَاءَ فَإِنَّهُ إِلَى الشَّرِّ دَعَاءٌ وَلِلشَّرِّ رَاجِعٌ

¹¹⁶⁸ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *et-Tezyîl ve’t-Tekmîl...*, c. 11, s. 407.

¹¹⁶⁹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 71.

¹¹⁷⁰ İncelenen kaynaklarda şair ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamadı.

¹¹⁷¹ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, “مري” mad.

¹¹⁷² İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “جلب” mad.

¹¹⁷³ el-Muberrid, *el-Muktedab*, thk. Muhammed Abdulhalik ‘Adîme, byy. bty, c. 3, s. 213.

فَإِيَّاكَ إِيَّاكَ الْمِرَاءَ فَإِنَّهُ إِلَى الشَّرِّ دَعَاءٌ وَبِالشَّرِّ أَمْرٌ¹¹⁷⁵

Anlam: “Mücadeleden Sakın! Sakın! Çünkü mücadele, kötülüğe çokça davet çıkararak ve kötülüğü çekendir.”

İstişhâd Yönü: Munfasıl zamirlerin te’kîdi tekrarlarıyla olur. Şâhid beyitte bulunan ikinci إِيَّاكَ birinci إِيَّاكَ ’nin te’kîdidir.¹¹⁷⁶

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu’l-Eşmûnî; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Şerhu İbn Nâzım; Evdahû’l-Mesâlik; Hâşiyetu’l-Hudarî.*

2.35. ATF

Beyit No: 175

Beytin Metni: أَقْسَمَ بِاللَّهِ أَبُو حَفْصٍ عُمَرُ مَا مَسَّهَا مِنْ نَقَبٍ وَلَا دَبْرٍ فَاعْفِرْ لَهُ اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ فَجْرٌ

Şair: İhtilaflı

Bu beyit bir kaynakta Abdullah b. Keysebe en-Nehdî’ye,¹¹⁷⁷ başka bir eserde ise bedevî bir adama isnad edilmiştir.¹¹⁷⁸

Bahir: Recez

Sözlük: النَّقَبُ : Devenin toynağı incelmek.¹¹⁷⁹ الدَّبْرُ : Devenin toynağı yalın kalmak.¹¹⁸⁰ فَجْرٌ فُجُورًا : Günah işlemek, yalan söylemek, doğrudan ayrılmak.¹¹⁸¹

¹¹⁷⁴ Ebû Bekir Muhammed b. Sehl b. es-Sirâc en-Nahvî el-Bağdâdî, **el-Usûl fi’n-Nahv**, thk. Abdulhuseyn el-Fetlî, Muessesetu’r-Risale, Beyrut 1988, c. 2, s. 251.

¹¹⁷⁵ Ebû Hayyân el-Endelüsî, **et-Tezyîl ve’t-Tekmîl...**, c. 7, s. 52.

¹¹⁷⁶ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 2, s. 72.

¹¹⁷⁷ el-Bağdâdî, **Hizânetu’l-Edeb...**, c. 5, s. 154.

¹¹⁷⁸ el-‘Aynî, **el-Mekâsîdu’n-Nahviyye**, c. 1, s. 355.

M.Rivayet:¹¹⁸² مَا إِنَّ بِهَا مِنْ نَقَبٍ وَلَا دَبْرٍ إِغْفِرُ لَهُ اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ

فَجَرَ

أَقْسَمَ بِاللَّهِ أَبُو حَفْصٍ عُمَرُ مَا رَأَيْهَا مِنْ نَقَبٍ وَلَا دَبْرٍ إِغْفِرُ لَهُ اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ فَجَرَ¹¹⁸³

Hikâye: Günün birinde bir bedevî Hz. Ömer'in yanına gelir ve şöyle der: “Ey Müminlerin Emiri, ailem buradan uzak bir yerdedir. Benim de toynağı yırtılıp ayağı yalın kalmış bir devem vardır. Bana bir deve ver.” Hz. Ömer: “Yalan söylüyorsun! Ne devenin toynağı incelmış ne de ayağı yalın kalmıştır,” der. Bunun üzerine bedevî yükünü devesine yükleyip yola çıkar. Devenin arkasında da şâhid beyti söyler. Hz. Ömer onu takip eder. Bedevînin: “Ey Allah’ım eğer Ömer doğrudan ayrılmışsa onu affet!” dediğini duyan Hz. Ömer, Allah’ım dediğini kabul et diyerek bedevînin yanına gider ve elini tutup “Yükünü indir!” der. Bedevî yükünü indirir. Hz. Ömer doğru söylediğini görünce ona deve , azık ve elbise verir.¹¹⁸⁴

Anlam: “Ebû Hafs olan Ömer Allah’a yemin ederek şöyle dedi: “Ne devenin toynağı incelmış ne de ayağı yalın kalmıştır.” Ey Allah’ım eğer doğrudan ayrılmışsa onu affet!”

İstîshâd Yönü: Atf, atf-1 nesak ve atf-1 beyân olmak üzere iki kısma ayrılır. Atf-1 beyân, tabi olduğu ma‘tûfu sıfat gibi açıklayan isimdir. Genellikle alemlerden oluşur. Şâhid beyitte alem olan عُمر , أَبُو حَفْصٍ , nin atf-1 beyânıdır.¹¹⁸⁵

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Hâşiyetu’s-Sabbân; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; Hâşiyetu’l-Hudarî; Şerhu’l-Eşmûnî; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Şerhu İbn Nâzım; Evdahü’l-

¹¹⁷⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “نقب” mad.

¹¹⁸⁰ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “دبر” mad.

¹¹⁸¹ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, “فجر” mad.

¹¹⁸² el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 5, s. 152.

¹¹⁸³ el-Ferahîdî, *Kitâbu’l-‘Ayn*, c. 8, s. 307.

¹¹⁸⁴ el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 5, s. 152.

¹¹⁸⁵ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 75.

Mesâlik; İrşâdu's-Sâlik; Şerhu Nehci'l-Belâğa; Şerhü'r-Radî; el-Mu'cemu'l-Mufessal fî Şevâhidi'l-'Arabiyye; el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa.

Beyit No: 176

Beytin Metni: أَنَا ابْنُ التَّارِكِ الْبَكْرِيِّ بِشِيرٍ عَلَيْهِ الطَّيْرُ تَرْقُبُهُ وَفُوعَا

Şair: el-Merrâr b. Sa'îd el-Fek'asî¹¹⁸⁶ (ö. ?)

Bahir: Vâfir

Sözlük: رَقَبَهُ , يَرْقُبُهُ , رَقَبَةً , رَقَبَانًا : Gözlemek, gözetlemek, beklemek.¹¹⁸⁷

M. Rivayet:¹¹⁸⁸ أَنَا ابْنُ التَّارِكِ الْبَكْرِيِّ بِشِيرٍ عَلَيْهِ الطَّيْرُ تَرْقُبُهُ عُكُوفًا

¹¹⁸⁹ أَنَا ابْنُ التَّارِكِ الْبَكْرِيِّ بِشِيرًا عَلَيْهِ الطَّيْرُ تَأْكُلُهُ وَفُوعَا

Hikâye: Şair, bu beyitte dedesi Hâlid b. Nadla'nın Eyyâmu'l-'Arap'tan sayılan "Kulâb" gününde Bekir kabilesinden Bişr b. 'Amr'ı (Şair Tarafe'nin damadı, bacası Hırnik'in eşi) öldürdüğünü iddia edip bununla övünmektedir. Oysa Bişr'i öldüren, şairin dedesi Halid b. Nadla'nın komutasındaki asker olan Sab' b. Hashas'tır.¹¹⁹⁰

Anlam: "Ben, Bekir kabilesinden Bişr'i (yaralayıp) üzerine konmak üzere kuşların beklediği bir durumda terkeden kişinin oğluyum."

¹¹⁸⁶ el-Merrâr b. Sa'îd el-Fek'asî (ö. ?): Emevîler devrinin Müslüman şairi olup künyesi Ebû Hassan'dır. Cılız ve çok kısa biriymiş. el-Musâvir b. Hind'i hicvederdi. el-Merzubânî (ö. 384/994) onun hakkında şöyle der: "Çok fazla şiir inşâd ederdi." Bu anlamlı beytin şairidir. "Merrâr yoksul ise yoksulluğu kimse tarafından bilinmez, ancak zenginleşirse arkadaşları da zengin olur". ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, c. 7, s. 199.

¹¹⁸⁷ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, "رقب" mad.

¹¹⁸⁸ İbn Serrâc el-Bağdâdî, **el-Usûl fi'n-Nahv**, c. 1, s. 135.

¹¹⁸⁹ ez-Zebîdî, **Tacu'l-'Arûs**, "وقع" mad.

¹¹⁹⁰ Detaylı bilgi için bkz. el-Bağdâdî, **Hizânetu'l-Edeb...**, c. 4, s. 287-288.

İstişhâd Yönü: Atf-1 beyân -iki yer dışında- bedel de olabilir. Şâhid beyitte bulunan **أَنَا ابْنُ التَّارِكِ الْبَكْرِيِّ بِشْرٍ** mısrasındaki **بِشْرٍ** kelimesi, kendisinden önce geçen **الْبَكْرِيِّ** 'ye atf-1 beyândır. Burada **بِشْرٍ** kelimesinin bedel olması caiz değildir. Zira mubdelun minhde amel eden âmilin tekrarı söz konusudur. Eğer **بِشْرٍ** kelimesi bedel şeklinde değerlendirilirse, beytin takdiri **أَنَا ابْنُ التَّارِكِ الْبَكْرِيِّ التَّارِكِ بِشْرٍ** şeklinde olur. Bu durumda da, **ال** takısı almış bir sözcüğün (**التَّارِكِ**) **ال** takısı almamış bir sözcüğe (**بِشْرٍ**) izâfesi söz konusu olur ki bu da caiz değildir.¹¹⁹¹

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Şerhu'l-Eşmûnî; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu İbn Nâzım; Evdahu'l-Mesâlik; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu Katri'n-Neda; Delîlu's-Sâlik; el-Behcetü'l-Merdıyye; Hem'u'l-Hevâmi'; ed-Dureru'l-Levâmi'.*

2.36. ATF-I NASAK

Beyit No: 177

Beytin Metni: فَهَرْنَاكُمْ حَتَّى الْكُمَاءَ فَأَنْتُمْ هَابُونََنَا حَتَّى بَيْنَا الْأَصَاغِرَا

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

Sözlük: هَابَ يَهَابُ هَيْبًا¹¹⁹² : Zırhlı, cesur, yiğit, pehlivan. الْكُمَاءُ الْأَصَاغِرَا : الكَمِي : Zırhlı, cesur, yiğit, pehlivan.¹¹⁹²

مَهَابَةً : Saygı duymak, korkmak, çekinmek.¹¹⁹³

¹¹⁹¹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 76.

¹¹⁹² ez-Zebîdî, *Tacu'l-'Arûs*, “كمي” mad.

¹¹⁹³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “هيب” mad.

M. Rivayet: ¹¹⁹⁴ قهرناكم حتى الكماة فأنتم لتخشوننا حتى بنينا الأصاغرا

قَهْرَنَاكُمْ حَتَّى الْكُمَاءَ فَكُلُّكُمْ يُحَاذِرُنَا حَتَّى بُنُونَا الْأَصَاغِرَا ¹¹⁹⁵

Anlam: “Pehlivanlarınız da dahil hepinizi yendik. Dolayısıyla bizden, hatta küçük çocuklarımızdan bile korkuyorsunuz.”

İstişhâd Yönü: حَتَّى ’nın ma’tûfu ma’tûfun aleyhinin bir parçası olması gerekir. Bir de حَتَّى ’nın ma’tûfu ma’tûfun aleyhinin (kuvvet ya da zayıflık, şeref ya da adilik bakımından) son noktası olması gerekir. Şâhid beyitte bulunan قَهْرَنَاكُمْ حَتَّى cümlesinde ma’tûf olan الْكُمَاءُ , ma’tûfun aleyh olan كُمْ zamirinin en kuvvetli kısmıdır. Yine şâhid beyitte bulunan نَبِينَا الْأَصَاغِرَا حَتَّى مَيْمُونَنَا حَتَّى mısrasında ma’tûf olan نَبِينَا , ma’tûfun aleyh olan نَا zamirinin en zayıf kısmıdır. ¹¹⁹⁶

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu’l-Eşmûnî; Hem’u’l-Hevâmi’; ed-Dureru’l-Levâmi’; Muğni’l-Lebîb; İrtişâfu’d-Darb; Tezkiretu’n-Nuhât.*

Beyit No: 178

Beytin Metni: وَلَسْتُ أَبَالِي بَعْدَ فُقْدَيْ مَالِكَا أَمْوَتِي نَاءِ أُمَّ هُوَ الْآنَ وَاقِعُ

Şair: Ebû Nehşel Mutemmim b. Nuveyre b. Cemre b. Şeddâd el-Yerbûî et-Temîmî¹¹⁹⁷ (ö. 30/650)

¹¹⁹⁴ Esîrudîn el-Endelüsî, *İrtişâfu’Darb min Lisani’l-‘Arab*, thk. Receb ‘Usmân Muhammed, Mektebetu’l-Hâncî, Kahire 1418/1998, c. 4, s. 1999.

¹¹⁹⁵ Bedî’ Yakup, *el-Lemhe fi Şerhi’l-Milhe*, III/277.

¹¹⁹⁶ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 83.

¹¹⁹⁷ Ebû Nehşel Mutemmim b. Nuveyre b. Cemre b. Şeddâd el-Yerbûî et-Temîmî (ö. 30/650): Künyesi Ebû Nehşel olan şair sahâbi olup kavminin önde gelenlerindedir. Sahâbi olan Malik b. Nuveyre’nin kardeşidir. Câhiliyye ve İslam dönemlerinde meşhur olan şair kısa ve tek gözlüdür. Hz. Ömer döneminde Medine’de ikamet ederdi. ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, c. 5, s. 274.

Bahir: Tavîl

Sözlük: النَّاءُ¹¹⁹⁸ : بَالَى بِالشَّيْءِ يُبَالِي بِهِ : İlgilenmek, önemsemek, dikkat etmek.
Uzak.¹¹⁹⁹

Anlam: “Mâlik’i kaybettikten sonra (öldükten sonra)ölümüm uzak mı yakın mı umrumda değil.”

İstişhâd Yönü: أمّ iki kısma ayrılır: muttasile ve munkati‘a. Muttasile olan أمّ , ya hemze-i tesviyeden (eşitleme) sonra ya da أَيُّ anlamındaki hemzeden sonra gelir. Hemze-i tesviyeden sonra gelen أمّ sadece cümleleri atfeder. O cümle de genellikle fiil cümlesi olur. Şâhid beyitte muttasile olan أمّ ile, isim cümlesi هُوَ الْآنَ وَقَعَ , yine isim cümlesi مَوْتِي نَاءٍ’e atfedilmiştir.¹²⁰⁰

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Muğni’l-Lebîb; İrtişâfu’d-Darb; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; Şerhu’l-Eşmûnî; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Şerhu İbn Nâzım; Evdahu’l-Mesâlik; Tevdîhu’l-Mekâsıd ve’l-Mesâlik; Hem’u’l-Hevâmi’; ed-Dureru’l-Levâmi’; İrşâdu’s-Sâlik; en-Nahvu’l-Vâfî.*

Beyit No: 179

Beytin Metni: فَعُمْتُ لِلطَّيْفِ مُرْتَاعًا فَأَرَقَنِي فَعُمْتُ أَهْبِي سَرَتْ أُمَّ عَادِنِي حُلْمٌ

Şair: Ziyâd b. Hamel¹²⁰¹(ö. [?])

¹¹⁹⁸ ez-Zebîdî, *Tacu’l-‘Arûs*, “بلي” mad.

¹¹⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “نبا” mad.

¹²⁰⁰ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 84.

¹²⁰¹ Ziyad b. Hamel (ö. [?]): Temîm kabilesinin memleketi olan Yemen’in Batnu’r-Rames bölgesinde ikamet eden şair Temîm kabilesinin Âdeviyye koluna mensuttur. Doğum ve ölüm tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 1, s. 272.

Bu beyit bir kitapta Ziyad b. Munkiz'e,¹²⁰² başka bir eserde Merrar b. Munkiz'e,¹²⁰³ bir başka kaynakta ise Bedr b. Saîd'e isnad edilmiştir.¹²⁰⁴

Bahir: Basît

Sözlük: إِرْتَابًا : Tayf, Şeytanın vesvesesi, hayal gibi şeyler.¹²⁰⁵ سَرَى يَسْرِي : Ürkmek, korkmak.¹²⁰⁶ أَرْقَى تَأْرِيقًا : Uyumasına engel olmak, uyutmamak.¹²⁰⁷ سُرَى وَسْرِيَّةٌ وَسْرِيَّةٌ : Gece yolculuğu yapmak.¹²⁰⁸ الحُلْمُ, الحُلْمُ : Rüya.¹²⁰⁹

K. Matla'ı: 1210 لَا حَبْدًا أَنْتِ يَا صَنْعَاءُ مِنْ بَلَدٍ وَلَا شَعُوبُ هَوَى مَنِّي وَلَا نُفْمٌ

M. Rivayet: 1211 فَعُفْتُ لِلزُّورِ مُرْتَاعًا وَأَرْقِي فَعُفْتُ أَهْيَ سَرَتْ أَمَّ عَادِنِي حُلْمٌ

وَقُفْتُ لِلزُّورِ مُرْتَاعًا وَأَرْقِي فَعُفْتُ أَهْيَ سَرَتْ أَمَّ عَادِنِي حُلْمٌ¹²¹²

فَعُفْتُ لِلطَّيْفِ مُرْتَاعًا وَأَرْقِي فَعُفْتُ أَهْيَ سَرَتْ أَمَّ عَادِنِي حُلْمٌ¹²¹³

Anlam: “Gördüğüm rüyadan dolayı korku içinde uyandım. Bu rüya uykumu kaçırdı. Kendi kendime şöyle dedim: ‘O mu (sevgilisi Ruveyka) geldi yoksa bu bir düş müydü?’”

¹²⁰² el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 5, s. 244-245.

¹²⁰³ Hasan Şurrâb, *Şerhu'ş-Şevâhidi'ş-Şi'riyye...*, c. 3, s. 70.

¹²⁰⁴ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, c. 10, s. 329.

¹²⁰⁵ ez-Zebîdî, *Tacu'l-'Arûs*, “طيف” mad.

¹²⁰⁶ ez-Zebîdî, *Tacu'l-'Arûs*, “روح” mad.

¹²⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “أرق” mad.

¹²⁰⁸ ez-Zebîdî, *Tacu'l-'Arûs*, “سرى” mad.

¹²⁰⁹ el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmus'ul-Muhît*, “فصل الحاء” mad.

¹²¹⁰ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 1, s. 272.

¹²¹¹ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 1, s. 272.

¹²¹² *Dîvânu'l-Hamâse*, byy. bty, c. 2, s. 156.

¹²¹³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “هيا” mad.

İstişhâd Yönü: Hemzeden sonra gelen **أَمْ** , **أَيُّ** manasındadır. Söz konusu **أَمْ** genellikle müfredi, bazen de cümleyi atfeder. Şâhid beyitte bulunan **أَمْ** , fiil cümlesi olan **هِيَ سَرَتْ عَادِنِي حُلْمٌ** cümlesini yine fiil cümlesi olan **هِيَ سَرَتْ** cümlesine atfetmiştir.¹²¹⁴

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Muğni'l-Lebîb; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu'l-Eşmûnî; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; el-Behcetü'l-Merdiyye; Şerhu İbn Nâzım; Evdahü'l-Mesâlik; Hem'u'l-Hevâmi'; Hâşiyetu's-Sabbân; ed-Dureru'l-Levâmi'.*

Beyit No: 180

Beytin Metni: **لَعَمْرُكَ مَا أَدْرِي وَإِنْ كُنْتُ دَارِيًّا شُعَيْثُ بْنُ سَهْمٍ أَمْ شُعَيْثُ بْنُ مَنَقَرٍ**

Şair: Esved b. Ya'fer et-Temîmî¹²¹⁵ (ö. 600)

Bahir: Tavîl

Sözlük: **دَرَى دَرِيًّا وَدَرِيَّةً وَدَرِيَانًا وَدَرِيَّةً** : Bilmek, tanımak.¹²¹⁶

M. Rivayet: ¹²¹⁷ **لَعَمْرُكَ مَا أَدْرِي وَلَوْ كُنْتُ دَارِيًّا شُعَيْثُ بْنُ سَهْمٍ أَمْ شُعَيْثُ بْنُ مَنَقَرٍ**

Anlam: “Eskiden biliyor olsam bile, ömrüne yemin olsun ki! Şimdi Şu‘ays, Sehm kabilesinden mi, yoksa Minkar kabilesinden mi bilmiyorum.”

İstişhâd Yönü: Anlamda sıkıntı olmazsa, **أَمْ** 'den önceki hemze-i tesviye (eşitleme) hazfolabilir. Şâhid beyitteki **شُعَيْثُ بْنُ سَهْمٍ أَمْ شُعَيْثُ بْنُ مَنَقَرٍ** 'nin aslı **شُعَيْثُ بْنُ سَهْمٍ**

¹²¹⁴ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 2, s. 85.

¹²¹⁵ Esved b. Ya'fer et-Temîmî (ö. 600): Câhiliye dönemi şairlerinden olup Temîm kabilesinin önderlerindedir. Künyesi Ebû Neşsel ve Ebu'l-Cerrâh olan şair Dârimî kabilesinin Neşselî kolundan Ya'fer'in oğludur. Numân b. Munzir'in nedimidir. Fasih ve cömert olan şair yaşlandığında gözlerini kaybetmiştir. Ona Benî Neşsel'in A'sâ'sı denilirdi. ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, c. 1, s. 330.

¹²¹⁶ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “درى” mad.

¹²¹⁷ el-'Aynî, **el-Mekâsıdu'n-Nahviyye**, c. 4, s. 1624.

'dir. Burada أم sayesinde anlamda sıkıntı olmadığı için hemze-i tesviyenin hazfı caiz görülmüştür.¹²¹⁸

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Muğni'l-Lebib; Şerhu't-Tasrih 'ale't-Tavdih; Şerhu'l-Eşmûni; el-Behcetü'l-Merdiyye; Şerhu İbn Nâzım; Evdahu'l-Mesâlik; Hem'u'l-Hevâmi; Hâşiyetu's-Sabbân; ed-Dureru'l-Levâmi*.

Beyit No: 181

Beytin Metni: فَلَيْتَ سُلَيْمَى فِي الْمَمَاتِ ضَجِيعِي هُنَالِكَ أَمَّ فِي جَنَّةٍ أَمَّ جَهَنَّمَ

Şair: Ebu'l-Hattâb Ömer b. Abdillâh b. Ebî Rebîa el-Kureşî el-Mahzûmî¹²¹⁹
(ö. 93/712)

Bahir: Tavîl

Sözlük: الضَّجِيعُ الضَّجِيعَةُ : Yatak arkadaşı, dost.¹²²⁰

K. Matla'ı:¹²²¹ شَمْتُ الَّذِي مَا بَيْنَ عَيْنَيْكَ وَالْقَمِّ فَيَا لَيْتَ أُنِّي حِينَ قَدْ تَرَمِينِي

M. Rivayet:¹²²² لَدَى الْجَنَّةِ الْخُضْرَاءِ أَوْ فِي جَهَنَّمَ فَلَيْتَ سُلَيْمَى فِي الْمَمَاتِ ضَجِيعِي

وَلَيْتَ سُلَيْمَى فِي الْمَمَامِ ضَجِيعِي هُنَالِكَ أَمَّ فِي جَنَّةٍ أَمَّ جَهَنَّمَ¹²²³

¹²¹⁸ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 85.

¹²¹⁹ Ebu'l-Hattâb Ömer b. Abdillâh b. Ebî Rebîa el-Kureşî el-Mahzûmî (ö. 93/712): Künyesi Ebu'l-Hattâp olan şair Kurayş kabilesinin Mahzûm kolundandır. Kureyş kabilesinin en iyi şairidir. Milâdî 644 senesinde Hz. Ömer'in vefat ettiği gecede dünyaya gelmiştir. Bundan ötürü kendisine Ömer ismi verilmiştir. Cerîr ve el-Ferezdek'in içinde olduğu tabakadan olup döneminin en ince şairlerindendir. Abdulmelik b. Mervân'ın huzuruna gider ve halife ona ikramda bulunurdu. Ömer b. Abdilaziz'e, şairin hacı bayanlara müdahale edip onlarla ilgili aşk şiirleri söylediği bildirilince Ömer b. Abdilaziz onu Dehlek'e (Kızıldeniz'in güneyinde bulunan adalar) sürmüştür. Daha sonra katıldığı bir deniz savaşında içinde bulunduğu geminin yanması sonucu boğularak ölmüştür. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, c. 6, s. 52; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, Daru İhyai't-Turasi'l-'Arabî, Beyrut bty, c. 7, s. 294.

¹²²⁰ ez-Zebîdî, *Tacu'l-'Arûs*, “ضجع” mad.

¹²²¹ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1629.

¹²²² es-Suyûtî, *Şerhu Şevâhidi'l-Muğni*, c. 1, s. 33.

فَلَيْتَ سُلَيْمَى فِي الْمَنَامِ ضَجِيعَتِي هُنَالِكَ أُمَّ فِي جَنَّةٍ أُمَّ جَهَنَّمَ¹²²⁴

Anlam: “Keşke öte dünyada Süleyma yatak arkadaşım olsaydı. İşte orada ister Cennet’te ister Cehennem’de (olsaydım farketmezdi).”

İstişhâd Yönü: Munkati‘a olan أُمَّ , haberden (istifham olmayan) sonra gelirse istifham değil, بل manasındadır. Şâhid beyitte bulunan هُنَالِكَ أُمَّ فِي جَنَّةٍ أُمَّ جَهَنَّمَ mısrasındaki هُنَالِكَ أُمَّ جَهَنَّمَ ’nin anlamı بل جَهَنَّمَ ’dir.¹²²⁵

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu İbn Nâzım; Evdahü’l-Mesâlik; Tarihu Dımaşk; el-Mu’cemu’l-Mufessal fî Şevâhidi’l-‘Arabîyye; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye.*

Beyit No: 182

Beytin Metni: بَدَتْ مِثْلَ قَرْنِ الشَّمْسِ فِي رَوْثِ الضُّحَى وَصُورَتَهَا أَوْ أَنْتِ فِي الْعَيْنِ أَمْلَحُ

Şair: Zurrumme Gaylân b. Ukbe el-Kahtânî

Bahir: Tavîl

Sözlük: قَرْنُ الشَّمْسِ : Güneşin kenarı, üstü, ilk görünen kısmı, doğduğu andaki ilk ışığı.¹²²⁶ رَوْثُ الضُّحَى : Kuşluk vaktinin güzelliği.¹²²⁷

Anlam: “(Sevgilim) ışıltılı bir kuşluk vaktinde güneşin ilk görünen kısmı hatta güneşin kendisi gibi göründü. (Şair konuşma üslubunu değiştirip gaipten hitaba geçerek sevgilisine şöyle der): ‘Oysa sen gözümde bunlardan daha güzelsin.’”

¹²²³ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 4, s. 1629.

¹²²⁴ Bedî’ Yakup, *el-Lemhe fî Şerhi’l-Milhe*, c. 7, s. 419.

¹²²⁵ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 87.

¹²²⁶ ez-Zebîdî, *Tacu’l-‘Arûs*, “قرن” mad.

¹²²⁷ ez-Zebîdî, *Tacu’l-‘Arûs*, “رث” mad.

İstişhâd Yönü: أُوْ , altı manada kullanılır: tahyîr, ibaha, taksîm, ibham, şekk, idrâb. Şâhid beyitte bulunan اَلْعَيْنِ اَمْلَحُ أَوْ اُنْتُ فِي الْعَيْنِ اَمْلَحُ cümlesinde أُوْ idrâb anlamındadır. Bu Kûfeliler'in görüşüdür. Basralılar'a göre ise şekk anlamındadır.¹²²⁸

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Cevâhiru'l-Edeb; el-Hasâis; el-İnsâf; Şerhu İbn 'Uşûr; en-Nahvu'l-Vâfi; Şerhu'r-Radî; el-Mekâsıdu's-Şâfiye; el-Mu'cemu'l-Mufessal fi Şevâhidi'l-'Arabiyye; Dîvanu Zurrumme.*

Beyit No: 183

Beytin Metni: فَلَقَدْ أَرَانِي لِلرِّمَاحِ دَرِيئَةً مِنْ عَنِّي يَمِينِي مَرَّةً وَأَمَامِي

حَتَّى حَضَبْتُ بِمَا تَحَدَّرَ مِنْ دَمِي أَكْنَافَ سَرْجِي أَوْ عِنَانَ لِحَامِي

Şair: Kutarî b. Fucâ'a el-Hâricî

Bahir: Kâmil

Sözlük: تَحَدَّرَ تَحَدُّرًا : Boyamak, rengini değiştirmek.¹²²⁹ حَضَبَ يَحْضِبُ حَضْبًا :

Akmak, inmek.¹²³⁰ كَنْفٌ أَكْنَافٌ : Kenar.¹²³¹

K. Matla'ı: لَا يَرْتَكِنُ أَحَدٌ إِلَى الْإِحْجَامِ يَوْمَ الْوَعَى مُتَخَوِّفًا لِحِمَامِ

M. Rivayet: حَتَّى حَضَبْتُ بِمَا تَحَدَّرَ مِنْ دَمِي أَخْنَاءَ سَرْجِي أَوْ عِنَانَ لِحَامِي¹²³³

حَتَّى حَضَبْتُ بِمَا تَحَدَّرَ مِنْ دَمِي أَكْنَافَ سَرْجِي بَلْ عِنَانَ لِحَامِي¹²³⁴

¹²²⁸ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 88.

¹²²⁹ ez-Zebîdî, *Tacu'l-'Arûs*, "حَضَب" mad.

¹²³⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, "حدر" mad.

¹²³¹ ez-Zebîdî, *Tacu'l-'Arûs*, "كنف" mad.

¹²³² el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 3, s. 1120.

¹²³³ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 89.

Anlam: “Yemin ederim ki kendimi gah sağdan gah önden gelen mızraklara hedef görüyordum. Öyle ki akan kanımla eyerin kenarları ile gemin yularını boyadım.”

İstîşhâd Yönü: Kûfelilere göre أو bazen و anlamında (mutlak cemi‘) kullanılır. Onlara göre şâhid beyitte bulunan أو عِنَانَ لِحَامِي ’nin anlamı عِنَانَ لِحَامِي ’dir.

1235

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; İrtîşâfu’d-Darb; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Şerhu Şevâhidi’l-Muğnî; el-İdâh fî ‘Ulûmi’l- Belâğâ; Hizânetu’l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni’l- ‘Arab.*

Beyit No: 184

Beytin Metni: يَا لَيْتَمَا أُمَّتَا شَاكَتْ نَعَامُتُهَا أُمَّتَا إِلَى جَنَّةِ أُمَّتَا إِلَى نَارِ

Şair: Sa’d b. Kart el-‘Abdî¹²³⁶

Bu beyit el-Ahvas’a da isnad edilmiştir.¹²³⁷

Bahir: Basît

Sözlük: شَاكَتْ نَعَامَةُ : Ayağın altı.¹²³⁹ كَالدِّرَامِ : Kaldırmak.¹²³⁸ شَالَ : يَشُولُ شَوْلًا شَوْلَانًا : Öldüler, dağıldılar.¹²⁴⁰

القَوْمِ : Öldüler, dağıldılar.¹²⁴⁰

¹²³⁴ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 89.

¹²³⁵ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 89.

¹²³⁶ Sa’d b. Kart el-‘Abdî: Şairin doğum ve ölüm tarihi bilinmemektedir. Lakabı en-Nehîtu’l-Hedri olan şair annesine kötü davrananlardandır. Çok kötü biri olan şair zaman zaman annesine hicvederdi. Annesi çoğu zaman ona nasihat ederdi ancak daha kötü olurdu. Kendisinden daha kötü ve mağrur olan amcasının oğluna dikilinceye kadar bu şekilde devam etti. Amcasının oğlu onu yere vurup boynunu kırarak öldürdü. Celaluddin es-Suyûtî, *Şerhu Şevâhidi’l-Muğnî*, c. 1, s. 186.

¹²³⁷ ez-Zebîdî, *Tacu’l-‘Arûs*, “أمم” mad.

¹²³⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “شول” mad.

K. Matla'ı: ¹²⁴¹ يَا لَيْتَمَا أُمَّنَا شَأَلَتْ نَعَامَتُهَا أَيْمًا إِلَى جَنَّةٍ أَيْمًا إِلَى نَارٍ

M. Rivayet: ¹²⁴² يَا لَيْتَمَا أُمَّنَا شَأَلَتْ نَعَامَتُهَا إِيْمًا إِلَى جَنَّةٍ إِيْمًا إِلَى نَارٍ

¹²⁴³ يَا لَيْتَمَا أُمَّنَا شَأَلَتْ نَعَامَتُهَا إِيْمًا إِلَى جَنَّةٍ إِيْمًا إِلَى نَارٍ

¹²⁴⁴ يَا لَيْتَ أُمِّي فَدَّ شَأَلَتْ نَعَامَتُهَا أَيْمًا إِلَى جَنَّةٍ أَيْمًا إِلَى نَارٍ

Hikâye: Abdu'l-kays kabilesinden bir kadının oğlu annesine kötü davranırdı. Çok kötü olan bu adamın adı Sa'd b. Kart el-'Abdî'dir. Annesi çoğu zaman ona nasihat ederdi. Fakat o, daha kötü olurdu. el-'Abdî, kendisinden daha kötü ve mağrur olan amcasının oğluna dikilinceye kadar annesine bu şekilde kötü davranmaya devam etmiştir. Amcasının oğlu onu yere vurup boynunu kırarak öldürmüştür.¹²⁴⁵

Anlam: “Keşke annemiz ölseydi. Onun cennete ya da cehenneme girmesi benim için farketmez.”

İstişhâd Yönü: İkinci إِيْمًا şekk veya tahyîr bakımından أُو gibidir. Nahivcilerin çoğu onu atıf harfî saymışlar. el-Farisî(ö. 377/987)'ye göre ise إِيْمًا daki atıf, و 'sız gelmesi zorunludur. و 'ın gelmesi zorunludur. و 'sız gelmesi şazdır. Şâhid beyitte bulunan إِيْمًا إِلَى جَنَّةٍ أَيْمًا إِلَى نَارٍ mısrasındaki إِيْمًا 'nın şaz lugatı olan ikinci أَيْمًا , و 'sız gelmiştir.¹²⁴⁶

¹²³⁹ ez-Zebîdî, *Tacu'l-'Arûs*, “نعم” mad.

¹²⁴⁰ ez-Zebîdî, *Tacu'l-'Arûs*, “شنيل” mad.

¹²⁴¹ el-'Aynî, *el-Mekâsdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1639.

¹²⁴² Radiyyuddin el-Esterâbâzî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-Kâfiye*, c. 4, s. 402.

¹²⁴³ el-Eşmûnî, *Şerhu'l-Eşmûnî...*, c. 1, s. 218.

¹²⁴⁴ Abdulhamid b. Hibetullah Ebû Hâmid 'İzzuddin, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, *Dâru İhyai'l-Kutubi'l-'Arabiyye*, bty, c. 5, s. 47.

¹²⁴⁵ es-Suyûtî, *Şerhu Şevâhidi'l-Muğnî*, c. 1, s. 186.

¹²⁴⁶ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 90.

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu Şevâhidi'l-Muğnî; Şerhu'l-Eşmûnî; Hizânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-'Arab; Şerhu İbn Nâzım; Evdahü'l-Mesâlik; Hem'u'l-Hevâmi'; ed-Dureru'l-Levâmi'; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Muğni'l-Lebîb.*

Beyit No: 185

Beytin Metni: قُلْتُ إِذْ أَقْبَلْتُ وَزُهْرٌ تَهَادَى كَيْعَاجِ الْمَلَا تَعَسَّفَنَ رَمَلًا

Şair: Ömer b. Abdillâh el-Kureşî el-Mahzûmî

Bahir: Hafîf

Sözlük: النَّعْجَةُ : Yaban sığırı, dişi koyun. ¹²⁴⁸ نِعَاجٌ : Beyaz, parlak. ¹²⁴⁷ زُهْرٌ , زَهْرَاءُ :

الملا : Sahra, çöl. ¹²⁴⁹ الرَّمَلُ : Hızlı ve çalımlı yürümek. ¹²⁵⁰

M. Rivayet: ¹²⁵¹ قُلْتُ إِذْ أَقْبَلْتُ وَزُهْرٌ تَهَادَى كَيْعَاجِ الْفَلَا تَعَسَّفَنَ رَمَلًا

Anlam: “O (yâr) ve parlak yüzlü kadınlar, yoldan çıkıp hızlı yürüyen yaban sığırları gibi salınarak geldiklerinde dedim ki:”

Bu şiir iki beyitten ibarettir. Söz konusu beytin başında geçen قول kelimesinin mekûlü ikinci beyit olduğundan ikinci beyti de aktarmak anlam bakımından daha anlaşılır olur.

فَدُ تَنْقَبَنَّ بِالْحَرِيرِ وَأَبْدِي نَ غَيْوْنَا حُورَ الْمَدَامِعِ نُجَالًا ¹²⁵²

¹²⁴⁷ İbrâhim Mustafa ve Diğerleri, *el-Mu‘cemu'l-Vesît*, “زهر” mad.

¹²⁴⁸ el-Cevherî, *es-Sihâh*, “نعج” mad.

¹²⁴⁹ er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, “باب الميم” mad.

¹²⁵⁰ er-Râzî, *Muthâru's-Sihâh*, “باب الراء” mad.

¹²⁵¹ el-Eşmûnî, *Şerhu'l-Eşmûnî...*, c. 1, s. 221.

“O kadınlar ipek peçe ile yüzlerini kapatmışlar. Ancak büyük ve kapkara gözlerini ise teşhir etmektedirler.”

İstîshâd Yönü: Bir isim muttasıl bariz ya da mustetir merfû zamire atfedildiğinde, atıf harfî ile ma‘tûfun aleyh arasında bir fasılın gelmesi gerekir. Ancak bazen fasıl gelmeyebilir, bu da zayıf bir lehçedir. Şâhid beyitteki إِذْ أَقْبَلْتُ وَزُهْرٌ misalinde زُهْرٌ kelimesi herhangi bir fasıl yokken atıf harfî ile أَقْبَلْتُ fiilindeki müstetir merfû zamire (هي) atfedilmiştir.¹²⁵³

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu İbn Nâzım; ed-Dureru'l-Levâmi'; Şerhu İbn 'Akîl; Hâşiyetu's-Sabbân; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik.*

Beyit No: 186

Beytin Metni: فَادْهَبْ فَمَا بِكَ وَالْأَيَّامِ مِنْ عَجَبٍ فَالْيَوْمَ قَرَيْتَ مَهْجُونًا وَتَشْتَمُنَا

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Basît

Sözlük: الشَّتْمُ¹²⁵⁵ : Hiciv, şiirle küfretmek. هَجَاؤًا¹²⁵⁴ : Yaklaşmak. قَرَّبَ تَقْرِيْبًا¹²⁵⁴ :

: Küfür, kötü söz.¹²⁵⁶

M. Rivayet:¹²⁵⁷ فَادْهَبْ فَمَا بِكَ وَالْأَيَّامِ مِنْ عَجَبٍ أَلَّا نَقَرَيْتَ مَهْجُونًا وَتَشْتَمُنَا

¹²⁵² İbn Ebî Rabî'a, *Divânu 'Umer b. Ebî Rabi'a*, Dâru'l-Kalem, Beyrut bty, s. 177.

¹²⁵³ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 93.

¹²⁵⁴ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1647.

¹²⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “هجا” mad.

¹²⁵⁶ Ebû Mansûr, *Tehzîbu'l-luğa*, “شتم” mad.

¹²⁵⁷ Sirâcuddîn Ömer b. Ali ed-Dimaşkî, *el-Lubâb fî 'Ulûmi'l-Kitâb*, thk. 'Adil Ahmed 'Abdulmevcûd-Ali Muhammed Ma'ûd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1418/1998, c. 17, s. 342.

Anlam: “Bugün bizi hicvetmeye ve bize küfretmeye geldin. Git, sana ve (içinde bulunduğumuz) günlere taaccüp edilecek bir durum yoktur.”

İstîshâd Yönü: Eğer bir isim mecrûr bir zamire atfedilecek olursa cer harfinin tekrar edilip edilmemesi Kûfe ve Basra ekolleri arasında ihtilaf konusudur. İbn Mâlik, Kûfe ekolünün mezhebini benimseyerek cer harfinin tekrarlanmasının gerekmediğini söylemiştir. İbn Mâlik, bu kullanımın manzûm ve sahîh mensûr cümlelerde (Kur’ân-ı Kerîm) olduğunu söylemiştir. Şâhid beyitteki *فَمَا بِكَ وَالْأَيَّامِ* misalinde, *الْأَيَّامِ* kelimesinin cer harfi tekrarlanmadan *بِ* ile mecrûr olan *كَ* zamirine atfedilmiş olması buna kanıt olmaktadır.

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu İbn Nâzım; ed-Dureru’l-Levâmi’; Şerhu İbn ‘Akîl; Hâşiyetu’s-Sabbân; Tevdihu’l-Mekâsıd ve’l-Mesâlik; el-İnsâf; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hem ‘u’l-Hevâmi’; Delîlu’s-Sâlik.*

Beyit No: 187

Beytin Metni: يَا رَبِّ بَيْضَاءَ مِنَ الْعَوَاهِجِ أُمَّ صَبِيٍّ قَدْ حَبَا أَوْ دَارِحِ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Recez

Sözlük: حَبَا الصَّبِيُّ حَبْوًا¹²⁵⁸ : Yaratılışı tam olan güzel kadın. عَوَاهِجُ عَوَاهِجُ :

Emeklemek.¹²⁵⁹ دَرَجَ الشَّيْخُ وَالصَّبِيُّ يَدْرُجُ دَرْجًا وَدَرْجَانًا وَدَرْجِيًّا ، فَهُوَ دَارِحٌ : Yavaş ve küçük adımlarla yürümek.¹²⁶⁰

¹²⁵⁸ ez-Zebîdî, *Tacu’l-‘Arûs*, “عجج” mad.

¹²⁵⁹ ez-Zebîdî, *Tacu’l-‘Arûs*, “حبو” mad.

¹²⁶⁰ ez-Zebîdî, *Tacu’l-‘Arûs*, “درج” mad.

K. Matla'ı:¹²⁶¹ يَا لَيْتَنِي عَلَّمْتُ غَيْرَ حَارِجٍ قَبْلَ الصَّبَاحِ ذَاتَ خَلْقٍ بَارِحٍ

Anlam: “Dikkat! Emekleyen veya küçük adımlarla yürüyen çocukların bir çok beyaz anneleri, yaratılışı tam olan kadınlardandır.”

İstişhâd Yönü: Fiil, fiile benzeyen isme atfedildiği gibi fiile benzeyen isim de fiile atfedilebilir. Şâhid beyitte bulunan قَدْ حَبَا أَوْ دَارِحَ mısrasında fiile benzeyen isim olan دَارِحَ fiil olan حَبَا 'ya atfedilmiştir.¹²⁶²

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu İbn Nâzım; Hâşiyetu's-Sabbân; Tevdihu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdahu'l-Mesâlik; el-Mekâsıdu's-Şâfiyye; İrşâdu's-Sâlik.*

2.37. BEDEL

Beyit No: 188

Beytin Metni: بَلَعْنَا السَّمَاءَ مَجْدُنَا وَسَنَاؤُنَا وَإِنَّا لَنَرْجُو فَوْقَ ذَلِكَ مَطَهْرًا

Şair: Ebû Leylâ Kays b. Abdillâh **en-Nâbiğa** el-Ca'dî el-Âmirî ¹²⁶³ (ö. 65/685[?])

¹²⁶¹ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1656.

¹²⁶² İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 98.

¹²⁶³ Ebû Leylâ Kays b. Abdillâh en-Nâbiğa el-Ca'dî el-Âmirî (ö. 65/685[?]): Necid bölgesinin güneyindeki Felec'de dünyaya gelen şair, ömrünün önemli bir kısmını İslâm'dan önce geçirmiştir. Âmir b. Sa'saa kabilesinin Benî Ca'de koluna mensuptur. Uzunca bir süre şiiire ara verdikten sonra İslâm devrinde yeniden başlamıştır. Şiiire başlamasıyla dikkat çektiğinden kendisine birden parlayan anlamında “en-Nâbiğa” lakabı verilmiştir. en-Nâbiğa, hicrî 9. Senesinde Peygamber Efendimiz(s.a.v)'in yanına gelip müslüman olmuş ve onun huzurunda bir methiyesini okumuştur. Methiyesinde, “Şeref ve asaletimiz bizi göklere yükseltti, fakat biz bunun da üstünde bir makam istiyoruz” dediğinde Efendimiz o makamın nerede olduğunu sormuş, “cennette” cevabını alınca “inşaallah” demesini istedikten sonra, “Çok güzel söyledin” diye takdirlerini ifade etmiştir. en-Nâbiğa, İslamiyetten önce putlara tapmayı ve içki içmeyi kendine haram kılanlardandır. Ebu'l-Ferec

Bahir: Tavîl

Sözlük: المَجْدُ : Şeref, mertlik, cömertlik.¹²⁶⁴ السَّنَاءُ : Kıymet ve konunun yükselmesi.¹²⁶⁵

Anlam: “Şeref ve asaletimiz bizi göklere yükseltti, fakat biz bunun da üstünde bir makam istiyoruz”

İstîşhâd Yönü: Zahir isim gâib zamire mutlak olarak bedel olabilir. Ancak mütekellim veya muhâtap zamire bedelü'l-küll, bedelu'l-ba'd veya bedelu'l-iştîmâl olabilmektedir. Şâhid beyitteki مَجْدُنَا , بَلَعْنَا 'daki نَا mütekellim zamirinin bedelü'l-iştîmâldır.¹²⁶⁶

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu İbn Nâzım; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdahu'l-Mesâlik; Kâşifu'l-Hasasa; el-Mekâsıdu's-Şâfiye; el-Mu'cemu'l-Mufessal fi Şevâhidi'l-'Arabîyye; İrşadu's-Sâlik.

2.38. NİDÂ

Beyit No: 189

Beytin Metni: أَيَا شَاعِرًا لَا شَاعِرَ الْيَوْمَ مِثْلَهُ جَرِيرٌ وَلَكِنْ فِي كُتَيْبٍ تَوَاضَعُ

Şair: es-Saletân el-'Abdî ¹²⁶⁷ (ö. 80/700)

Bahir: Tavîl

el-İsfahânî, el-Eğânî, c. 5, s. 4-5; ez-Zehebî, Seyru E'lâmi'n-Nubelâ, c. 3, s. 177; ez-Ziriklî, el-A'lâm, c. 5, s. 207.

¹²⁶⁴ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “مجد” mad.

¹²⁶⁵ ez-Zebîdî, Tacu'l-'Arûs, “سني” mad.

¹²⁶⁶ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 102.

¹²⁶⁷ es-Saletân el-'Abdî (ö. 80/700): Adı Fesm b. Habiye olan şair Abdulkays kabilesinin Benî Muhârib kolundandır. Bilge bir şair olup ancak hangi tarihte dünyaya geldiği bilinmemektedir. ez-Ziriklî, el-A'lâm, c. 5, s. 190.

Sözlük: التَّوَاضُّعُ : Eziklik, ezilmişlik.¹²⁶⁸

K. Matla'ı: ¹²⁶⁹ أَنَا الصُّلْتَانِي الَّذِي قَدْ عَلِمْتُمْ مِنِّي مَا يَحْكُمُ فَهُوَ بِالْحُكْمِ صَادِعٌ

M. Rivayet: ¹²⁷⁰ فَيَا شَاعِرًا لَا شَاعِرَ الْيَوْمِ مِثْلَهُ جَرِيرٌ وَلَكِنْ فِي كُتَيْبٍ تَوَاضَعُ

¹²⁷¹ أرى شاعِرًا لا شاعِرَ الْيَوْمِ مِثْلَهُ جَرِيرٌ وَلَكِنْ فِي كُتَيْبٍ تَوَاضَعُ

¹²⁷² أرى شاعِرًا لا شاعِرَ الْيَوْمِ مِثْلَهُ جَرِيرٌ وَلَكِنْ فِي كُتَيْبٍ تَوَاضَعُ

Anlam: “Ey bunlar! Cerîr bugün benzeri olmayan şairdir. Ancak Kuleyb (Cerîr’in kabilesi) kabilesinde eziklik vardır.”

İstişhâd Yönü: أَيْ nidâ harfi olup يَا harfinden daha uzak olanlar için kullanılır. Şâhid beyitte münâdâ olan هؤلاء mahzûftur.¹²⁷³

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu İbn 'Uşfûr; eş-Şi'ru ve's-Şu'arâ'; Mecme'u'l-Emsâl; Şerhu'r-Radî; el-Mu'cemu'l-Mufessal fî Şevâhidi'l-'Arabiyye; Hizânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-'Arab.*

Beyit No: 190

Beytin Metni: هِيَا ظَبْيَةَ الْوَعَسَاءِ بَيْنَ جَلَّاجِلٍ وَبَيْنَ النَّقَا أَأَنْتَ أُمُّ أُمِّ سَالِمٍ

Şair: Zurrumme Gaylân b. Ukbe el-Kahtânî

¹²⁶⁸ er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, “باب الواو” mad.

¹²⁶⁹ Râdiyuddin el-Esterâbâzî, *Şerhu'r-Radî 'ala'l-Kâfiye*, c. 1, s. 355.

¹²⁷⁰ el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 2, s. 156.

¹²⁷¹ Ahmed b. Muhammed el-Meydânî en-Nisâbûrî, *Mecme'u'l-Emsâl*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Daru'l-Ma'rife, Beyrut bty, c. 2, s. 282.

¹²⁷² Ebu'l-Fadl en-Nisâbûrî. *Mecmeu'l-Emsâl*, c. 2, s. 282.

¹²⁷³ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 105.

Bahir: Tavîl

Sözlük: الوَعْسَاء : Sa‘lebiyye ve Huzeymiyye kabileleri arasında bilinen bir bölgedir.¹²⁷⁴

M. Rivayet: ¹²⁷⁵ فَيَا ظَنِيَّةَ الْوَعْسَاءِ بَيْنَ جَلَاجِلٍ وَبَيْنَ النَّقَا أَأَنْتَ أُمُّ أُمِّ سَالِمٍ

¹²⁷⁶ أَيْ يَا ظَنِيَّةَ الْوَعْسَاءِ بَيْنَ جَلَاجِلٍ وَبَيْنَ النَّقَا أَأَنْتَ أُمُّ أُمِّ سَالِمٍ

¹²⁷⁷ هَيَا ظَنِيَّةَ الْوَعْسَاءِ بَيْنَ خَلَاجِلٍ وَبَيْنَ النَّقَا أَأَنْتَ أُمُّ أُمِّ سَالِمٍ

Anlam: “Ey Celâcil (bir yer) ve kumul tepesi arasındaki Ve‘sâ’ (bir yer) ceylanı! Sen mi ceylansın yoksa Ummu Sâlim mi?”

İstişhâd Yönü: Nidâ harflerinden biri olan هَيَا , uzakta bulunan münâdâ için kullanılır. Şâhid beyitte bulunan هَيَا , şairden uzak olup münâdâ olan هَيَا için kullanılmıştır.¹²⁷⁸

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; Şerhu İbn ‘Uşfûr; Şevâhidu’s-Şâfiye; el-İrşâdu İlä ‘İlmi’l-İ’râb; el-İnsâf; el-Hasâis; ed-Dureru’l-Levâmi; el-Mu’cemu’l-Mufessal fî Şevâhidi’l-‘Arabiyye; el-İdah fî ‘Ulûmi’l-Belâğa; Hem’u’l-Hevâmi; el-Kâmil fî’l-Luğa ve’l-Edeb; el-Cumel fî’n-Nahv; el-Eğânî.

Beyit No: 191

Beytin Metni: مُحَمَّدٌ وَأَلَّانَتْ ضِرْنُءٌ نَجِيْبَةٌ فِي قَوْمِهَا وَالْفَحْلُ فَحْلٌ مُعْرِقٌ

¹²⁷⁴ ez-Zebîdî, Tacu’l-‘Arûs, “وعس” mad.

¹²⁷⁵ Bedî’Yakup, el-Lemhe fî Şerhi’l-Milhe, c. 7, s. 398.

¹²⁷⁶ Ebu’l-Ferec el-İsfahânî, el-Eğânî, c. 9, s. 18.

¹²⁷⁷ ez-Zebîdî, Tacu’l-‘Arûs, “وعس” mad.

¹²⁷⁸ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 106.

Şair: Kuteylâ bnt. Nadr b. Hâris ¹²⁷⁹ (ö. 20/640)

Bahir: Kâmil

Sözlük: فَحْلٌ فُحُولٌ ¹²⁸² : asil ¹²⁸¹ : المغرِقُ : Asil, soylu. ¹²⁸⁰ النَّجِيبُ النَّجِيبَةُ : asıl ¹²⁸⁰ : الصَّنُّ : asıl

Her hayvanın erkek olanı, koç, erkek, usta şair. ¹²⁸³

K.Matla'ı: ¹²⁸⁴ يَا رَاكِبًا إِنَّ الْأُنثِيلَ مَطْنَةٌ مِنْ صُبْحِ حَامِسَةٍ وَأَنْتَ مُوَفَّقٌ

M. Rivayet: ¹²⁸⁵ مُحَمَّدٌ وَالصَّنُّ ضَنْءٌ نَجِيبَةٌ فِي قَوْمِهَا وَالْفَحْلُ فَحْلٌ مُعْرِقٌ

¹²⁸⁶ مُحَمَّدٌ أَوْلَسْتَ ضِئءَ نَجِيبَةٍ فِي قَوْمِهَا وَالْفَحْلُ فَحْلٌ مُعْرِقٌ

¹²⁸⁷ مُحَمَّدٌ وَأَنْتَ نَجْلٌ نَجِيبَةٌ فِي قَوْمِهَا وَالْفَحْلُ فَحْلٌ مُعْرِقٌ

¹²⁸⁸ مُحَمَّدٌ وَأَنْتَ ضِئءُ نَجِيبَةٍ مِنْ قَوْمِهَا وَالْفَحْلُ فَحْلٌ مُعْرِقٌ

¹²⁸⁹ مُحَمَّدٌ وَأَنْتَ نَجْلٌ نَجِيبَةٌ مِنْ قَوْمِهَا وَالْفَحْلُ فَحْلٌ مُعْرِقٌ

¹²⁹⁰ مُحَمَّدٌ وَأَنْتَ نَسْلٌ نَجِيبَةٌ فِي قَوْمِهَا وَالْفَحْلُ فَحْلٌ مُعْرِقٌ

¹²⁷⁹ Kuteyla bnt. Nadr b. Hâris (ö. 20/640): Kureyşli olup Câhiliye dönemi şairlerindendir. İslam dönemine yetişmiştir. Babası Nadr Bedir savaşında esir düşmüş, peygamberin emriyle öldürülmüştür. Babasının hakkında şiir söyleyince peygamberimiz(sav) duygulanıp ağlamış ve Hz. Ebubekr'e: "Bilseydim öldürtmezdim," dedi. Daha sonra Müslüman olup Hz. Peygamber'den hadis rivayet etmiştir. Hz. Ömer (ra) döneminde vefat etmiştir. ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, c. 5, s. 190; İbnu'l-Esîr, **Usdu'l-Gâbe**, c. 1, s. 1404.

¹²⁸⁰ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs**, "ضناً" mad.

¹²⁸¹ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, "نجب" mad.

¹²⁸² İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, "عرق" mad.

¹²⁸³ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs**, "فحل" mad.

¹²⁸⁴ **Divânu'l-Hamase**, c. 1, s. 401.

¹²⁸⁵ Ebû İshak eş-Şâtibî, **el-Mekâsıdu's-Şâfiye...**, c. 5, s. 281.

¹²⁸⁶ Şihabuddin Ahmed b. Abdulvahhab en-Nuveyrî, **Nihâyetu'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb**, thk, Mufîd Kamehiyye, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut 1424/2004, c. 17, s. 136.

¹²⁸⁷ el-'Aynî, **el-Mekâsıdu'n-Nahviyye**, c. 4, s. 1971.

¹²⁸⁸ **Divânu'l-Hamase**, c. 1, s. 401.

¹²⁸⁹ es-Suyûtî, **Şerhu Şevâhidi'l-Muğnî**, c. 1, s. 401.

أَحْمَدُ يَا ضِيَاءَ كُلِّ نَجِيَّةٍ فِي قَوْمِهَا وَالْفَحْلُ فَحْلٌ مُعْرِقٌ¹²⁹¹

Hikâye: Bedir savaşında esir düşen Nadr b. Hâris, Peygamber Efendimiz(sav)'in emriyle Hz. Ali tarafından öldürülür. Kızı Kuteylâ, şâhid beytin de içinde yer aldığı kasideyi söyleyince Peygamber Efendimiz(sav) duygulanır ve şöyle der: “Nadr b. Hâris’i öldürtmeden önce bu kasideyi duysaydım onu öldürtmezdim.”¹²⁹²

Anlam: “Ey Muhammed (sav) sen, kavmi içinde soylu bir bayanın aslısın (oğlusun). Ve koç (baban) asil bir koçtur.”

İstîşhâd Yönü: Nidâ harflerinden biri olan ^أ, sadece yakın münâdâ için kullanılır. Şâhid beyitte bulunan ^أ, şaire yakın olup münâdâ olan مُحَمَّدٌ için kullanılmıştır.¹²⁹³

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; ed-Dureru'l-Levâmi'; Divânu'l-Hamase; İrşâdu's-Sâlik; Şevâhidu'l-Muğnî; el-Mu'cemu'l-Mufessal fî Şevâhidi'l-'Arabiyye; Lisânu'l-'Arab; Tâcu'l-'Arûs; en-Nihâye fî Gâribi'l-Eser.*

Beyit No: 192

Beytin Metni: تَبْكِيهِمْ أَسْمَاءُ مُعَوْلَةً وَتَقُولُ سَلَمَى يَا زَرْيَبِيَّةَ

Şair: Ubeydullâh b. Kays **er-Rukayyât**

Bahir: Kâmil

¹²⁹⁰ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, **el-Eğânî**, c. 1, s. 24.

¹²⁹¹ Suleyman b. Benîn ed-Dekîkî en-Nahvî, **İttifâku'l-Mebânî ve'f-Tirâku'l-Me'anî**, thk. Yehya Abdurrauf Ceber, Dâru 'Ammar, Amman 1405/1985, c. 1, s. 129.

¹²⁹² Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, **el-Eğânî**, c. 1, s. 24; el-'Aynî, **el-Mekâsıdu'n-Nahviyye**, c. 4, s. 1971.

¹²⁹³ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 2, s. 106.

Sözlük: الرُّزُّ و المرزئة و الرزئة بالمد و العول و العولة و العويل¹²⁹⁴ : Yüksek sesle ağlamak.

الرزئة: Bela, musibet, facia.¹²⁹⁵

K.Matla'ı:¹²⁹⁶ وَرَأَى الْعَوَائِي شَيْبَ لَمْتِيَّةَ ذَهَبِ الصَّبَا وَتَرَكْتُ عَيْتِيَّةَ

M. Rivayet:¹²⁹⁷ وَتَقُولُ سَعْدَى يَا رَزِيئِيَّةَ تَبْكِيهِمْ دَهْمَاءَ مُعَوْلَةَ

¹²⁹⁸ وَتَقُولُ لَيْلَى يَا رَزِيئِيَّةَ تَبْكِيهِمْ أَسْمَاءَ مُعَوْلَةَ

¹²⁹⁹ وَتَقُولُ سَلْمَى وَرَزِيئِيَّةَ تَبْكِيهِمْ أَسْمَاءَ مُعَوْلَةَ

Anlam: “Esmâ yüksek sesle onlara ağlarken, Selma da: “Vay musibetim” diyor.”

İstişâd Yönü: Herhangi bir şeyden duyulan acı nedeniyle yapılan nidâya nudbe denir. Nudbe daha çok و edatıyla kullanılır. İltibas (anlaşılmazlık) olmadığı zaman يَا edatıyla da kullanılır. Şâhid beyitte bulunan يَا رَزِيئِيَّةَ 'de iltibas olmadığı için يَا nudbede kullanılmıştır.¹³⁰⁰

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu İbn 'Uşfûr; İrşâdu's-Sâlik; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik.

Beyit No: 193

¹²⁹⁴ er-Râzî, Mühtârü's-Sihâh, “باب العين” mad.

¹²⁹⁵ er-Râzî, Mühtârü's-Sihâh, “باب الراء” mad.

¹²⁹⁶ el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 4, s. 1750.

¹²⁹⁷ el-Muberrid, el-Muktedab, c. 4, s. 272.

¹²⁹⁸ el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 4, s. 1750.

¹²⁹⁹ el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 4, s. 1749.

¹³⁰⁰ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 107.

Beytin Metni: يَا أَبَجْرَ بْنَ أَبَجْرٍ يَا أُنْتَا أَنْتَ الَّذِي طَلَّمْتَ عَامَ جُعْتَنَا

Şair: Sâlim b. Dâre el-Gatafânî ¹³⁰¹ (ö. 60/650)

Bu beyit el-Ahvas'a da isnad edilmiştir. ¹³⁰²

Bahir: Recez

Sözlük: جَاعٌ يَجُوعُ جُوعًا وَجَمَاعَةً: Acıkmak, açlık çekmek. ¹³⁰³

M. Rivayet: ¹³⁰⁴ يَا أَفْرَعَ بْنَ حَابِسٍ يَا أُنْتَا أَنْتَ الَّذِي طَلَّمْتَ عَامَ جُعْتَنَا

يَا مُرَّ يَا ابْنَ وَاقِعٍ يَا أُنْتَا أَنْتَ الَّذِي طَلَّمْتَ عَامَ جُعْتَنَا ¹³⁰⁵

Anlam: “Ey Ebcer’in oğlu Ebcer! Hey sen! Sen, acıktığın yılda (eşini) boşayan kişisin!”

İstişhâd Yönü: Nidâ edatı her zaman hazfolabilir. Ancak üç yer dışında: mendûb, zamir, müstegâs bih. Şâhid beyitte bulunan يَا أُنْتَا cümlesinde zamir olan أَنْتَ 'den يَا nidâ edatı hazfolmamıştır. ¹³⁰⁶

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu't-Tasrîh'ale't-Tavdîh; Şerhu İbn 'Uşfûr; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu'l-Eşmûnî; Evdahü'l-Mesâlik; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu'r-Radî; İrşâdu's-Sâlik; Hizânetu'l-Edeb; el-Mu'cemu'l-Mufessal fî Şevâhidi'l-'Arabiyye; el-Lemhe fî Şerhi'l-Milhe.

¹³⁰¹ Sâlim b. Dâre el-Gatafânî (ö. 60/650): Câhiliye dönemi şairlerinden olup İslam dönemine yetişmiştir. Künyesi İbn Dâre olan şair Gatafân kabilesinin Ceşmî kolundandır. Hicrî altmışlı yıllarda Medine'de vefat etmiştir. Kehhale, **Mu'cemu'l-Muellifin**, c. 4, s. 204.

¹³⁰² el-'Aynî, **el-Mekâsıdu'n-Nahviyye**, c. 4, s. 1750.

¹³⁰³ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs**, “جوع” mad.

¹³⁰⁴ el-Bağdâdî, **Hizânetu'l-Edeb...**, c. 2, s. 123.

¹³⁰⁵ el-Bağdâdî, **Hizânetu'l-Edeb...**, c. 2, s. 125.

¹³⁰⁶ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 2, s. 108.

Beyit No: 194

Beytin Metni: إِذَا هَمَلْتُ عَيْنِي لَهَا قَالَ صَاحِبِي بِمِثْلِكَ هَذَا لَوْعَةٌ وَعَرَامٌ

Şair: Zurrumme Gaylân b. Ukbe el-Kahtânî

Bahir: Tavîl

Sözlük: لَوْعَةٌ الْحُبِّ : Aşk ateşi. ¹³⁰⁷ : إلتاع فؤاده

غرام : Aşk, devam eden azap. ¹³⁰⁸ هَمَلًا , هَمَلًا , هَمَلًا : Gözyaşı taşıtı, aktı. ¹³⁰⁹ هَمَلْتُ عَيْنِي , كَمَلْتُ , هَمَلًا

K.Matla'ı: 1310 عَلَيكُمْ يَا أَطْلَالَ مَيِّ بِشَارِعٍ عَلَى مَا مَضَى مِنْ عَهْدِكُمْ سَلَامٌ

M. Rivayet: 1311 إِذَا هَمَلْتُ يَوْمًا لَهَا قَالَ صَاحِبِي بِمِثْلِكَ هَذَا لَوْعَةٌ وَعَرَامٌ

1312 إِذَا هَمَلْتُ عَيْنِي لَهَا قَالَ صَاحِبِي بِمِثْلِكَ هَذَا فِتْنَةٌ وَعَرَامٌ

Anlam: “Gözlerim onun (sevgili) için gözyaşı döktüğünde, dostum:‘Sanki sende aşk ateşi ve kara sevda vardır,’ dedi.”

İstişâd Yönü: Münâdâdan nidâ harfinin hazfedilip hazfedilmemesi konusu üç kategoride değerlendirilir. Birincisi; münâdâ müstegâs, mendûb ya da zamir ise nidâ edatının hazfedilmesi doğru değildir. İkincisi; münâdâ işaret veya mu'ayyen olan cins ismi ise nidâ edatı nadiren hazfedilir. Üçüncüsü; bu iki kategorinin hâricinde kalan diğer münâdâda nidâ edatının hazfedilmesi doğru görülmüştür. Şâhid beyitteki لَوْعَةٌ هَذَا بِمِثْلِكَ misalinde işaret ismi olan هَذَا münâdâ olup nidâ edatı

¹³⁰⁷ er-Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, “لوع” mad.

¹³⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “عرم” mad.

¹³⁰⁹ el-Cevherî, *es-Sihâh*, “همل” mad.

¹³¹⁰ Zurrumme, *Dîvânu Zurrumme*, s. 252.

¹³¹¹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 110.

¹³¹² Zurrumme, *Dîvânu Zurrumme*, s. 252.

hazfedilmiştir. Basra ekolüne göre işaret ve mu‘ayyen olan cins isimlerinde nidâ harfinin hazfi doğru değildir.¹³¹³

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu't-Tasrîh'ale't-Tavdîh; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu'l-Eşmûnî; Evdahu'l-Mesâlik; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu İbn Nâzım; Hâşiyetu's-Sabbân.*

Beyit No: 195

Beytin Metni: فَيَا رَاكِبًا إِمَّا عَرَضْتَ فَبَلَّغْنَا نَدَامَايَ مِنْ نُجْرَانَ أَلَّا تَلَاقِيَا

Şair: ‘Abduyağûs b. Vakkâs el-Hârisî¹³¹⁴(ö. 584)

Bahir: Tavîl

Sözlük: عَرَضَ الرَّجُلُ إِذَا أَتَى الْعُرُوضَ وَهِيَ مَكَّةُ وَالْمَدِينَةُ وَمَا حَوْلَهُمَا : Adam ‘Arûz(Mekke ve Medine çevresi)’a geldi.¹³¹⁵ نَدَامًا : Arkadaş, dost.¹³¹⁶

K. Matla’ı: أَلَّا لَا تَلُومَانِي كَفَى اللَّوْمَ مَا بِيَا¹³¹⁷ فَمَا لَكُمَا فِي اللَّوْمِ خَيْرٌ وَلَا لِيَا

M. Rivayet:¹³¹⁸ فَيَا رَاكِبًا إِمَّا عَرَضْتَ فَبَلَّغْنَا نَدَامَايَ مِنْ نُجْرَانَ أَلَّا تَلَاقِيَا

يَا رَاكِبًا إِمَّا عَرَضْتَ فَبَلَّغْنَا نَدَامَايَ مِنْ نُجْرَانَ أَلَّا تَلَاقِيَا¹³¹⁹

¹³¹³ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 110.

¹³¹⁴ ‘Abduyağûs b. Vakkâs el-Hârisî (ö. hö. 40/584): Câhiliye dönemi şairi olup Yemenli’dir. Kahtân kabilesinin Benî Hâris kolundandır. Benî Hâris kolunun efendisi ve lideridir. Bir olayda esir düşer, ona nasıl ölmek istediğini sorarlar. Fazla içki içerken kolundaki hayat damarının kesilmesiyle ölmek istediğini söyler. Onun dediğini yapıp kolundaki hayat damarını keserler ve kan kaybından ölür. ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, c. 4, s. 187.

¹³¹⁵ el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 2, s. 173.

¹³¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, “ندم” mad.

¹³¹⁷ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, s. c. 16, s. 361.

¹³¹⁸ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1688.

Hikâye: ‘Abduyağûs el-Harisî Kilâb gününde Teym er-Rabâb tarafından esir düşer. Ondan, adamlarından öldürülen Numân b. Cessâs’ın kanını talep ederler. Öldürüleceğini anlayınca bu şiirle kendine ağıt yakar.

أَلَا لَا تَلُومَانِي كَفَى اللَّوْمُ مَا بِيَا فَمَا لَكُمَا فِي اللَّوْمِ خَيْرٌ وَلَا لِيَا

أَلَمْ تَعْلَمَا أَنَّ الْمَلَامَةَ نَفْعُهَا قَلِيلٌ وَمَا لَوْمِي أَحْيَى مِنْ شِمَالِيَا

فِيَا رَاكِبًا إِمَّا عَرَضْتَ فَبَلِّغْ نَدَامَايَ مِنْ نَجْرَانَ أَلَّا تَلَاقِيَا

“Beni azarlamayın, içinde olduğum durum bana yeter. Azarlamakta ne sizin ne de benim faydam vardır. Azarlamamanın faydasının az olduğunu bilmiyorsunuz? Benim kardeşimi azarlamam iyi bir huy değildir. Ey süvari! Eğer ‘Arûz (Mekke ve Medine çevresi)’a gidersen, Necrân’dan olan dostlarıma bundan böyle artık buluşmanın olmayacağını haber ver.”¹³²⁰

Anlam: “Ey süvari! Eğer ‘Arûz (Mekke ve Medine çevresi)’a gidersen, Necran’dan olan dostlarıma bundan böyle artık buluşmanın olmayacağını haber ver.”

İstişhâd Yönü: Münâdâ; muzâf, şibh-i muzâf veya belli bir kişinin kast edilmediği nekra isim olursa mansûb olur. Şâhid beyitte bulunan رَاكِبًا ifadesinde رَاكِبًا gayr-i maksûd nekre isim olduğu için mansûb olmuştur.¹³²¹

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Tevdîhu’l-Mekâsid ve’l-Mesâlik; Şerhu’l-Eşmûnî; Evdahu’l-Mesâlik; Şerhu İbn Nâzım; Hâşiyetu’s-Sabbân; el-Usûl fi’n-Nahiv; el-Cumel fi’n-Nahiv; el-Eğânî; eş-Şi’r ve’ş-Şu’ara; el-Beyân ve’t-Tebyîn; el-‘İkdu’l-Ferîd; el-Mu’cemu’l-Mufessal fi Şevâhidi’l-‘Arabiyye; Şerhu Şevâhidi’l-Muğnî; el-Me’ani’l-kebîr; Şerhu Nehci’l-Belağâ; Şerhu Katri’n-Nedâ.*

¹³¹⁹ el-Bağdâdî, **Hizânetu’l-Edeb...**, c. 2, s. 194.

¹³²⁰ Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. es-Seyyid el-Batalyevsî, **el-İktidâb fi Şerhi Edebi’l-Kitâb**, thk. Mustafa es-Sakâ-Hâmid Abdulmecid, Matbaatu Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Kahire 1416/1996, c. 3, s. 88.

¹³²¹ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 2, s. 113.

Beyit No: 196

Beytin Metni: سَلَامُ اللَّهِ يَا مَطَرٌ عَلَيْهَا وَلَيْسَ عَلَيْكَ يَا مَطَرُ السَّلَامُ

Şair: el-Ahvas el-Ensârî

Bahir: Vâfir

Sözlük: مَطَرٌ : Bir adamın adıdır.¹³²²

K. Matla'ı:¹³²³ اِنَّ نَادِي هَدِيًّا يَوْمَ فُلْحٍ مَعَ الْإِشْرَاقِ فِي فَنَنِ حَمَامٍ

Hikâye: Basra'ya gelen el-Ahvas (ö. 105/723), Temîmlilerden bir kişinin kızını istemiş ve kişiye kendi soyunu söylemiş. Temîmli kişi: “Eğer bana Hamiyu'd-Debr'in¹³²⁴ oğlu olduğuna tanıklık eden bir kaç kişi getirirsen kızımı saninle evlendiririm,” demiş. el-Ahvas da buna tanıklık eden bir kaç kişi götürmüş ve Temîmli, kızını el-Ahvas ile evlendirmiştir.¹³²⁵

Kız, el-Ahvas'a kendisini ailesinden herhangi birisinden engellememesini şart koşmuş, el-Ahvas da kızın şartını kabul etmiştir. Medine-i Münevvere'ye doğru yola çıkmışlar. el-Ahvas'ın karısının ablası yol güzergâhlarına yakın Temîm kabilesinden bir adamın karısıymış. el-Ahvas'ın karısı: “Ablamın evine gidelim,” demiş ve gitmişler. el-Ahvas'ın karısının ablası onlara yemek vermiş. Ablasının kocası develerini olatıyormuş. Karısı, el-Ahvas'a: “Eniştem gelinceye kadar

¹³²² el-'Aynî, **el-Mekâsıdu'n-Nahviyye**, c. 1, s. 172.

¹³²³ el-'Aynî, **el-Mekâsıdu'n-Nahviyye**, c. 1, s. 172.

¹³²⁴ Hamiyu'd-Debr(arı sürüsünün koruduğu): Adı 'Asım b. Sâbit olan sahabi, kendisine bu adın verilme sebebi hicretin dördüncü senesinde meydana gelen Recî' olayına dayanmaktadır. Müşrikler şehid ettikleri 'Asım b. Sâbit'in kafasını Uhud savaşında iki oğlunu öldürdüğü Sulâfe bint Sa'd'a satmak amacıyla kesmek isterler. Ancak Allah'ın emri ile bir arı sürüsü Hz. 'Asım'ın bedenini kaplar ve müşriklerin ona yaklaşmalarını engeller. 'İzzuddîn Alî b. Muhammed el-Cezerî, İbnu'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Tarih**, thk. 'Umer 'Abdusselâm Tedmurî, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1417/1997, c. 2, s. 56.

¹³²⁵ el-Bağdâdî, **Hizânetu'l-Edeb...**, c. 2, s. 134; Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, **el-Eğânî**, c. 15, s. 284.

bekleyelim,” demiş. el-Ahvas tamam demiş. Akşamleyin ablasının kocası çobanıyla beraber gelmiş, misafirleri görünce çok sevinmiş.¹³²⁶

el-Ahvas bacanağını kısa boylu ve çirkin biri olarak gördüğünde onu küçümsemiş ve onunla alay etmiş. Bacanağın adı Matar imiş. el-Ahvas’ın karısı: “Kalk bacanağına selam ver,” demiş. el-Ahvas ayağa kalkmış ve parmağıyla baldızına işaret ederek bu kasideyi okumuş. Mevzu bahis beyte geldiğinde parmağıyla Matar’a işaret ederek şöyle demiş: “Ey Matar! Allah’ın selamı onun (eşinin) üzerine olsun ve ey Matar! Selam senin üzerine olmasın.” Matar ve çocukları el-Ahvas’a saldırmışlar. Durum daha fazla kötülemeden aralarına girmişler.¹³²⁷

Anlam: “Ey Matar! Allah’ın selamı onun (eşinin) üzerine olsun ve ey Matar! Selam senin üzerine olmasın.”

İstîşhâd Yönü: Zamme üzere mebnî olarak gelmesi gereken münâdâ (alem ve nekra-i maksûde), şiir zaruretinden ötürü tenvin almış ise mansûb veya madmûm gelebilir. Şâhid beyitteki يَا مَطَرٌ misalinde مَطَرٌ kelimesi şiir zaruretinden dolayı tenvin aldığı için madmûm olarak gelmiştir.¹³²⁸

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu’l-Eşmûnî; Evdahu’l-Mesâlik; Şerhu İbn Nâzım; Hâşiyetu’s-Sabbân; el-İnsâf; Muğni’l-Lebîb; Şerhu İbn ‘Akîl; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Hem ‘u’l-Hevâmi’; ed-Dureru’l-Levâmi’; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; el-Behcetü’l-Merdiyye; Delîlu’s-Sâlik.*

Beyit No: 197

Beytin Metni: أَعْبَدًا حَلَّ فِي شُعْبَى عَرَبِيًّا أَلُمَّا لَا أَبَا لَكَ وَأَعْتَرَابًا

Şair: Cerîr b. Atıyye el-Hatafâ

¹³²⁶ el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 2, s. 134; Ebu’l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, c. 15, s. 284.

¹³²⁷ el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 2, s. 134; Ebu’l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, c. 15, s. 284.

¹³²⁸ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 116.

Bahir: Vâfir

Sözlük: حَلَّ حَلًّا وَحَلَّلًا وَحَلَّلًا : Yerleşmek.¹³²⁹ شُعْبَى : Tayyi' dağında bir yerin adıdır.¹³³⁰

K. Matla'ı:¹³³¹ أَحَالَدَ عَادَ وَعَدُّكُمْ جَلَابًا وَمَنْبَيْتِ الْمَوَاعِدِ وَالْكَذَابَا

Anlam: “Ey Şu‘aba bölgesinde yabancı bir kişi durumuna düşen köle! Gurbette olduğun halde de-babasız (asılsız)!-eleştiriyorsun?”

İstîşhâd Yönü: Şâhid beyitte bulunan أَعْبَدًا örneğinde عَبَدًا sözcüğü şiir zaruretinden dolayı tenvin aldığı için mansûb olarak gelmiştir.¹³³²

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh'ale't-Tavdîh; Şerhu'l-Eşmûnî; Evdahû'l-Mesâlik; Şerhu İbn Nâzım; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye.

Beyit No: 198

Beytin Metni: فَيَا الْعُلَامَانَ اللَّذَانَ فَرًّا إِيَّاكُمْ أَنْ تُكْسِبَانَا شَرًّا

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Recez

M. Rivayet:¹³³³ فَيَا الْعُلَامَانَ اللَّذَانَ فَرًّا إِيَّاكُمْ أَنْ تُكْسِبَانِي شَرًّا

¹³³⁴ فَيَا الْعُلَامَانَ اللَّذَانَ فَرًّا إِيَّاكُمْ أَنْ تَعْفُبَانَا شَرًّا

¹³²⁹ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “حلل” mad.

¹³³⁰ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “شعب” mad.

¹³³¹ el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 3, s. 1043.

¹³³² İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 117.

¹³³³ Kemâluddîn el-Enbârî, el-İnsâf, c. 1, s. 274.

فَيَا الْعُلَّامَانَ اللَّذَانَ فَرَا ۖ أَيَّاكُمْ أَنْ تَكْتُمَانَا سِرًّا¹³³⁵

Anlam: “Ey firar eden iki köle! Bize kötülük etmekten sakının.”

İstişhâd Yönü: Nidâ harfi ile ال takısının birlikte gelmesi ancak şiir zaruretinden dolayı caiz görülmüştür. Şâhid beyitteki فَيَا الْعُلَّامَانَ örneğinde nidâ harfi ile ال takısının birlikte gelmiş olması şiir zaruretinden dolayı caizdir.¹³³⁶

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tevdîh; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu İbn Nâzım; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Hem'u'l-Hevâmi'; ed-Dureru'l-Levâmi'; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; el-Behcetü'l-Merdıyye; Delîlu's-Sâlik.*

2.39. MUNÂDAYA TABİ KELİMELEK

Beyit No: 199

Beytin Metni: وَأَنْ أَشْهَدَ اللَّذَاتِ هَلْ أَنْتَ مُخْلِئِي ۖ أَلَا أَيُّهَذَا الرَّاجِرِيُّ أَحْضَرَ الْوَعَى

Şair: Tarafe b. el-Abd el-Bekrî el-Vâilî

Bahir: Tavîl

Sözlük: رَجَرَ يَزْجُرُ رَجْرًا : Yasaklamak, engellemek.¹³³⁷ الْوَعَى : Gürültü, savaş.¹³³⁸

أَخْلَدَ إِخْلَادًا : Ebedi kılmak, sonsuz kılmak, ölümsüz kılmak, sürdürmek.¹³³⁹

¹³³⁴ İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl...*, c. 3, s. 264.

¹³³⁵ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1696.

¹³³⁶ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 118.

¹³³⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “زجر” mad.

¹³³⁸ er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, “باب الواو” mad.

¹³³⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “خلد” mad.

K. Matla'ı:¹³⁴⁰ لِحَوْلَةِ أَطْلَالٍ يَبْرَقَةَ نَهْمَدِ ظَلَلتَ بِمَا أَبْكِي وَأَبْكِي إِلَى الْغَدِ

M. Rivayet:¹³⁴¹ أَلَا أَيُّهَا الرَّاجِرِيُّ أَحْضُرِ الْوَعَى وَأَنْ أَشْهَدَ اللَّذَاتِ هَلْ أَنْتَ مُخْلِدي

1342 أَلَا أَيُّهَا اللَّائِمِيُّ أَحْضُرِ الْوَعَى وَأَنْ أَشْهَدَ اللَّذَاتِ هَلْ أَنْتَ مُخْلِدي

1343 أَلَا أَيُّهَا الرَّاجِرِيُّ أَشْهَدَ الْوَعَى وَأَنْ أَشْهَدَ اللَّذَاتِ هَلْ أَنْتَ مُخْلِدي

1344 أَلَا أَيُّهَا اللَّاحِيُّ أَنْ أَحْضُرِ الْوَعَى وَأَنْ أَشْهَدَ اللَّذَاتِ هَلْ أَنْتَ مُخْلِدي

Anlam: “Ey savaşa katılmamı ve zevklere tanık olmamı yasaklayan kişi! Sen beni ebedileştirecek kişi misin?”

İstîşhâd Yönü: Zikredeceğimiz üç çeşit kelimelerden birisi, münâdâ olan أَيُّ kelimesine sıfat olması gerekir: ال takısı almış isim, ال takısı almış ism-i mevsûl ve ism-i işaret. İsm-i işaret de genellikle ال takısı almış bir isimin mevsûfu olmalıdır. Bu şekilde olmaması nadirdir. Şâhid beyitte bulunan أَيُّ münâdâ olup ism-i işaret olan هَذَا sıfatıdır. İsm-i işaret olan هَذَا da ال takısı almış الرَّاجِرِيُّ'nun mevsufudur.¹³⁴⁵

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; el-İnsâf; Muğni'l-Lebîb; el-Mekâsıdu's-Şâfiyye; Şerhu'r-Radî; İrşâdu's-Sâlik; el-Usûl fi'n-Nahiv; Lisânu'l-'Arab; es-Sihâh; Tâcu'l-'Arûs; Şerhu Nehci'l-Belâğa; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fi Şerhi Kitabi't-Teshîl; el-Bedî' fi 'İlmi'l-'Arabiyye; el-Mu'cemu'l-Mufessal fi Şevâhidi'l-'Arabiyye; Şerhu Şevâhidi'l-İdâh; Hâşiyetu'l-Hudarî; Şerhu Şevâhidi'l-Muğni.

¹³⁴⁰ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1886.

¹³⁴¹ İbnu's-Serrac, *el-Usûl fi'n-Nahv*, c. 2, s. 162.

¹³⁴² el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 1, s. 131.

¹³⁴³ Celaluddin es-Suyûtî, *el-Mezher fi 'Ulûmi'l-Luğa ve Envâ'iha*, thk. Fuad Ali Mansûr, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut 1998, c. 2, s. 123.

¹³⁴⁴ Ebû Bekir Muhammed b. el-Kâsım b. Beşşar el-Enbârî, *Şerhu'l-Kasâidi's-Seb' et-Tivâlu'l-Câhiliyyat*, thk. Abdusselam Muhammed Hârun, Dâru'l-Me'ârif, bty, c. 1, s. 193.

¹³⁴⁵ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 123.

Beyit No: 200

Beytin Metni: أَلَا أَيُّهَذَا كُلاً زَادَكُمْ مَا وَدَعَانِي وَأَغِلًّا فِيمَنْ يَغُلُّ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Ramel

Sözlük: وَغَلًّا , يَغُلُّ , وَعَلَّ : Davet edinmeksizn bir kavmin arasına girip onlarla birlikte yiyip içmek; davetsiz kişinin yiyip içtiği yiyecek ve içecekler.¹³⁴⁶

M. Rivayet: ¹³⁴⁷ أَيُّهَذَا كُلاً زَادَيْكُمْ مَا وَدَعَانِي وَأَغِلًّا فِيمَنْ وَعَلَّ

¹³⁴⁸ أَيُّهَذَا كُلاً زَادَيْكُمْ مَا وَدَعَانِي وَأَغِلًّا فِيمَنْ يَغُلُّ

¹³⁴⁹ أَيُّهَذَا كُلاً زَادَكُمْ مَا وَدَعَانِي وَأَغِلًّا فِيمَنْ وَعَلَّ

Anlam: “Ey ikiniz! Azıklarınızı yiyiniz ve beni, davetsiz misafirlik edenle, davetsiz bir halde bırakın.”

İstîşhâd Yönü: Nekre-i maksûdeden sayılan أَيُّ kelimesi münâdâ ise ال takısı almış isim, ya ال takısı almış ism-i mevsûl ya da ism-i işaret ile vasıflandırılması gerekmektedir. İsm-i işaret de genellikle ال takısı almış bir ismin mevsufu olmalıdır. Bu şekilde olmaması nadirdir. Şâhid beyitte أَيُّ ’nun sıfatı olan ال , هَذَا takılı sıfat almamıştır.¹³⁵⁰

¹³⁴⁶ el-Cevherî, **es-Sihâh**, “وغل” mad.

¹³⁴⁷ Bedî’ Yakup, **el-Lemhe fi Şerhi’l-Milhe**, c. 6, s. 23.

¹³⁴⁸ el-‘Aynî, **el-Mekâsıdu’n-Nahviyye**, c. 3, s. 238.

¹³⁴⁹ el-Eşmûnî, **Şerhu’l-Eşmûnî...**, c. 3, s. 37.

¹³⁵⁰ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 2, s. 124.

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu'l-Eşmûnî; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Hâşiyetu's-Sabbân.*

Beyit No: 201

Beytin Metni: يَا تَيْمَ تَيْمَ عَدِيٍّ لَا أَبَالَكُمْ لَا يُلْقِيَنَّكُمْ فِي سَوْءَةٍ عُمُرُ

Şair: Cerîr b. Atıyye el-Hatafâ

Bahir: Basît

Sözlük: لَا أَبَالَكُمْ, لَا أَبَالَكُمْ : Dua anlamında olup babasız, babasız kalasınız demek olan bu iki tabir; övme, yerme ve şaşırma manalarında kullanılır.¹³⁵¹ أَلْفَى الشَّيْءِ
: Atmak, koymak.¹³⁵² السَّوْءَةُ : Yüz kızartıcı iş ve durum, öğrenilince utanılacak fiil ve söz.¹³⁵³

K. Matla'ı: ¹³⁵⁴هَاجَ الْهُوَى وَضَمِيرَ الْحَاجَةِ الدِّكْرِ وَاسْتَعَجَمَ الْيَوْمَ مِنْ سَلُومَةِ الْحَبْرِ

M. Rivayet: ¹³⁵⁵ يَا تَيْمَ تَيْمَ عَدِيٍّ لَا أَبَالَكُمْ لَا يُلْقِيَنَّكُمْ فِي سَوْءَةٍ عُمُرُ

¹³⁵⁶ يَا تَيْمَ تَيْمَ عَدِيٍّ لَا أَبَالَكُمْ لَا يُقْدِفَنَّكُمْ فِي سَوْءَةٍ عُمُرُ

¹³⁵⁷ يَا تَيْمَ تَيْمَ عَدِيٍّ لَا أَبَالَكُمْ لَا يُوقِعَنَّكُمْ فِي سَوْءَةٍ عُمُرُ

¹³⁵¹ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 3, s. 1043; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, "أبي" mad.

¹³⁵² ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, "لقي" mad.

¹³⁵³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, "سوأ" mad.

¹³⁵⁴ Cerîr el-Hatafâ, *Dîvânu Cerîr el-Hatafâ*, s. 322.

¹³⁵⁵ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 3, s. 239.

¹³⁵⁶ Sa'îd el-Efğânî, *Esvâku'l-'Arab fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1974, s. 431.

¹³⁵⁷ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, c. 8, s. 23.

Hikâye: Cerîr bu kasideyi kendisini hicveden şair Ömer b. Lece' (ö. 105/724) ve kavmi için söylemiştir. Teym kabilesiyle konuşarak Ömer b. Lece'in hicivlerine mani olmalarını talep etmektedir. Aksi halde kendisinin hicivlerine maruz kalacaklarını söylemektedir. Bu kaside üzerine Teymliler Ömer'i bağlı bir şekilde Cerîr'in yanına götürürler ve Cerîr de onları hicvetmekten vazgeçer.¹³⁵⁸

Anlam: “Ey Teym! ‘Adiy (kabilesinin) Teym (kolu)! Babasız kalasınız. Sakın Ömer sizi kötü bir duruma koymasın.”

İstişhâd Yönü: Zamme üzere mebnî olan münâdâ muzâf olarak tekrarlandığında, tekrarlanan kelimenin (ikinci kelime) mansûb olması gerekir. Münâdâ ise hem merfû hem de mansûb gelebilir. Şâhid beyitteki يَا تَيْمُ تَيْمُ عَلَيَّ misalinde muzâf olarak tekrarlanan تَيْمُ kelimesi mansûb olarak gelmiştir. Nidâ harfinden sonraki تَيْمُ kelimesinde ise muhtelif rivayette de görüldüğü üzere hem merfû hem de mansûb olarak gelmiştir.¹³⁵⁹

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu İbn 'Akîl; Evdahu'l-Mesâlik; el-Fevâidu'd-Diyaiyye; Cevâhiru'l-Edeb; el-Hasa'is; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ.*

Beyit No: 202

Beytin Metni: يَا سَعْدُ سَعْدُ الْيَعْمَلَاتِ الدُّبَلِ تَطَاوَلَ اللَّيْلُ عَلَيْكَ فَأَنْزِلْ

Şair: Ebû Muhammed Abdullâh b. Revâha¹³⁶⁰ (ö. 8/629)

¹³⁵⁸ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 3, s. 239.

¹³⁵⁹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 125.

¹³⁶⁰ Ebû Muhammed Abdullâh b. Revâha (ö. 8/629): Hazrec kabilesinin Beni Haris kolundan Revâha b. Sa'lebe'nin oğludur. Muhadremûn şairlerinden olup sahabîdir. Müslüman olduktan sonra şiirlerini yalnız Hz. Peygamberi ve İslam dinini savunmak, müşrikleri hicvetmek için inşâd etmiştir. Hz. Peygamber onun şiirlerini çok severdi. Onun için söylediği bilinen, “Şiirleri müşrikler üzerinde oklardan daha tesirlidir.” cümlesi şairlik kudreti, “Şüphe yok ki kardeşiniz boş ve batıl söz

Bahir: Recez

Sözlük: ذَبَلِ الْفَرَسُ يَذْبُلُ ، ذَبَالًا ¹³⁶¹ : Zayıflamak, eriyip gitmek. ¹³⁶²

M. Rivayet: ¹³⁶³ يَا زَيْدُ زَيْدَ الْيَعْمَلَاتِ الذُّبُلِ تَطَاوَلَ اللَّيْلُ عَلَيْكَ فَأَنْزِلْ

Anlam: “Ey Sa’d! Zayıf olan hızlı develerin Sa’d’ı! Gece uzadı, (develerden) in!”

İstişhâd Yönü: Bir önceki beyitte naklettiklerimize göre bu beyitte bulunan يَا زَيْدُ زَيْدَ الْيَعْمَلَاتِ misalinde muzâf olarak tekrarlanan ikinci sıradaki سَعْدُ kelimesi mansûb olarak gelmiştir. Nidâ harfinden sonra zikredilmiş olan سَعْدُ kelimesinin ise hem merfû hem de mansûb olarak gelmesi caizdir. ¹³⁶⁴

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu İbn Nâzım; el-Lisan; Muğni'l-Lebîb; ed-Dureru'l-Levâmi; Hem'u'l-Hevâmi; Şerhu İbn 'Akîl; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; et-Tezyîl ve't-Tekmil fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; el-Kâmil fî'l-Luğa ve'l-Edeb; Esâsu'l-Belağa; el-Mu'cemu'l-Mufessal fî Şevâhidi'l-'Arabiyye.*

2.40. İSTİĞÂSE

Beyit No: 203

Beytin Metni: يَا لَقَوْمِي وَيَا لَأَمْثَالِ قَوْمِي لِأُنَاسٍ عُنُوهُمْ فِي أَرْذِيَادٍ

söyemez.” cümlesi ise kişiliği hakkındaki görüşlerini yansıtmaktadır. Mûte savaşında şehid düşen üçüncü kumandandır. Hâlid Muhammed Hâlid, **Ricâlun Havle'r-Rasûl**, byy. bty. c. 1, s. 74; Sargon Erdem-Hulusî Kılıç, “Abdullah b. Revaha”, **DİA**, Ankara 1988. C. 1, s. 129.

¹³⁶¹ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “عمل” mad.

¹³⁶² ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs**, “ذبل” mad.

¹³⁶³ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 2, s. 126.

¹³⁶⁴ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 2, s. 126.

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Hafîf

Sözlük: عَتَا , يَعْتُو , عَتُوًا , عَتِيًّا : Kibirleşmek, büyüklenmek, haddi aşmak. ¹³⁶⁵

Anlam: “Ey milletim! Ve ey milletimin emsâleri! Zulümleri gittikçe fazlalaşan insanlara karşı bana yardım edin.”

İstîşhâd Yönü: Müsteğâs olan münâdâyâ lâm-i cer dahil olduğunda müsteğâs mecrûr, lâm-i cer ise meftûh olarak gelir. Müsteğâs üzerine atfedilen sözcükte ise nidâ harfi tekrarlanmış ise lâm-i cer yine meftûh olur. Eğer tekrarlanmamış ise lâm-i cer meksûr olur. Şâhid beyitteki يَا لَقَوْمِي وَيَا لَأَمْتَالِ قَوْمِي misalinde يَا لَقَوْمِي cümlesi kendisinden önce geçen ve müsteğâs olan يَا لَقَوْمِي cümlesine atfedilmiştir. Atfedilirken nidâ harfi tekrarlandığı için lâm-i cer - müsteğâsta olduğu gibi- meftûh olarak gelmiştir. ¹³⁶⁶

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu İbn Nâzım; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahu'l-Mesâlik; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu Katri'n-Nedâ; el-Behcetü'l-Merdiyye.

Beyit No: 204

Beytin Metni: يَا لَلْكُهُولِ وَاللَّشْبَانَ لِعَجَبٍ بَيْنِكَ نَاءِ بَعِيدِ الدَّارِ مُعْتَرِبٍ

Şair: Bilinmiyor

¹³⁶⁵ İbn Manzûr, Tâcu'l-'Arûs, “عتا” mad.

¹³⁶⁶ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 134.

Bu beyit bir kitapta Ebu'l-Esved ed-Duelî'ye (ö. 69/688) ait olduğu söylenmiş ve Ebû Zubeyd et-Tâî'ye (ö. 62/682) de isnad edildiği ifade edilmiştir.¹³⁶⁷

Bahir: Basît

Sözlük: إِعْتَرَبَ إِعْتَرَابًا : Uzak olan. نَائِي : Uzaklık, uzaklaşmak. نَائِي , نَيْئِي , نَائِيَا :

Memleketinden uzak olmak, gurbete gitmek, akrabasından olamayan bir kadınla evlenmek..¹³⁶⁹ الكَهْلُ : Otuz üç yaşını geçmiş ve saç, sakalı kısmen ağarmış kişi, ihtiyar.¹³⁷⁰

Anlam: “Senin (ölümüne) evinden uzak olan garipler ağlıyor. (mirasçıların ise ağlamıyorlar) Ey yaşlılar ve gençler! Bu acayip duruma bakınız.”

İstişhâd Yönü: Bir önceki beyitte naklettiklerimize göre bu beyitte müsteğâs olan münâdâya atfedilen لِلشُّبَّانِ kelimesinde nidâ harfî olan لَ tekrarlanmadığı için lâm-i cer meksûr olarak gelmiştir.¹³⁷¹

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu İbn Nâzım; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'lHevâmi'; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahu'l-Mesâlik; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu Katri'n-Nedâ.

Beyit No: 205

Beytin Metni: يَا زَيْدَا لِأَمَلٍ نَيْلٍ عَزِيٍّ وَغِيٍّ بَعْدَ فَاقَةٍ وَهَوَانٍ

Şair: Bilinmiyor

¹³⁶⁷ Ebû Ali el-Hasan b. Abdillâh el-Kîsî, **İdâhu Şevâhidü'l-İdâh**, thk. Muhammed b. Mahmud ed-De'cânî, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1408/1987, c. 1, s. 268.

¹³⁶⁸ Muhammed el-Ezdî, **Cemheretu'l-Luğa**, “نَائِي” mad.

¹³⁶⁹ er-Râzî, **Muhtâru's-Sihâh**, “باب العين” mad.

¹³⁷⁰ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “كهل” mad.

¹³⁷¹ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 2, s. 134.

Bahir: Hafif

Sözlük: نَالَ يَنَالُ نَيْلًا ¹³⁷² : Ulaşmak, ümit etmek. أَمَلَ يَأْمُلُ أَمَلًا

elde etmek, kazanmak. ¹³⁷³ الْهُونُ وَالْهُوَانُ : Rezalet, rezillik. ¹³⁷⁴

M. Rivayet: ¹³⁷⁵ يَا زَيْدَا لِأَمَلٍ نَيْلٍ عَرِيٍّ وَغِيٍّ بَعْدَ فَاقَةٍ وَهَوَانٍ

Anlam: “Ey Zeyd! Fakirlik ve rezaletten sonra şeref ve zenginliğe ulaşmayı umut edenin yardımına gel!”

İstişhâd Yönü: Bazen müsteğâsın sonuna elif bitişip başındaki lam hafzedilir. Şâhid beyitte bulunan زَيْدَا ’nın sonunda elif olduğu için başındaki lam hafzedilmiştir. ¹³⁷⁶

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu İbn Nâzım; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdahu’l-Mesâlik; Tevdîhu’l-Mekâsıd ve’l-Mesâlik; Şerhu Katri’n-Nedâ; el-Behcetü’l-Merdiyye.*

Beyit No: 206

Beytin Metni: أَلَا يَا قَوْمَ الْعَجَبِ الْعَجِيبِ وَلِلْغَفَلَاتِ تَعْرِضُ لِلْأَرِيبِ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Vâfir

¹³⁷² İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “أمل” mad.

¹³⁷³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “نيل” mad.

¹³⁷⁴ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “هون” mad.

¹³⁷⁵ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 4, s. 1738.

¹³⁷⁶ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 134.

Sözlük: عَرَضَ : Başına gelmek, maruz kalmak.¹³⁷⁷ الأريب : Bilgili, dahi.¹³⁷⁸

Anlam: “Ey kavmim! Dahi insanın maruz kaldığı dehşet ve gafletlere dikkat edin!”

İstîşhâd Yönü: Müsteğâs bihin başında lam-ı istiğâsenin, sonunda da elifin aynı anda gelmemesi nadir bir kullanımdır. Şâhid beyitte bulunan ’ألا يا قوم’ de müstağâs bih olan ’قوم’ münâdâ gibi kullanılmış olup ne başında lâm-ı istiğâse ne de sonunda elif gelmiştir.¹³⁷⁹

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu İbn Nâzım; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Evdahu’l-Mesâlik; Tevdîhu’l-Mekâsıd ve’l-Mesâlik; Şerhu Katri’n-Nedâ; el-Behcetü’l-Merdiyye.*

2.41. NUDBE

Beyit No: 207

Beytin Metni: فَوَاكِدًا مِنْ حُبِّ مَنْ لَا يُحِبُّنِي وَمِنْ عِبْرَاتٍ مَا هُنَّ فَنَاءُ

Şair: Kays b. el-Mulevvah el-Âmirî

Bahir: Tavîl

¹³⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “عرض” mad.

¹³⁷⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “أرب” mad.

¹³⁷⁹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 135.

Sözlük: عَبْرَةٌ عَبْرَاتٌ عَبْرٌ : Gözyaşı.¹³⁸⁰ فِي يَفِي فَنَاءٌ : Son bulmak, bitmek, tükenmek,
yok olmak, yaşlanıp ölüme yaklaşmak, varlığı sona ermek.¹³⁸¹

K. Matla'ı: ¹³⁸² وَمِنْ عَبْرَاتٍ مَا هُنَّ فَنَاءٌ فَوَا كَيْدًا مِنْ حُبِّ مَنْ لَا يُجِبُّنِي

Anlam: “Beni sevmeyenin sevgisinden ve kesilmeyen gözyaşlarımdan vah ciğerimin haline.”

İstîşhâd Yönü: Nudbe bazen mütefecce‘ ‘aleyh, bazen de mütefecce‘ leh içindir. Şâhid beyitte bulunan كَيْدًا kelimesi mütefecce‘ lehdir.¹³⁸³

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; el-Mekâsîdu's-Şâfiye; en-Nahvu'l-Vâfî.*

Beyit No: 208

Beytin Metni: حُمِلْتُ أَمْرًا عَظِيمًا فَاصْطَبَرْتُ لَهُ وَوَقُفْتُ فِيْنَا بِأَمْرِ اللَّهِ يَا عُمَرَا

Şair: Cerîr b. Atıyye el-Hatafâ

Bahir: Basît

Sözlük: إِصْطَبَرَ إِصْطِبَارًا : Sabretmek, katlanmak, tahammül etmek.¹³⁸⁴

K. Matla'ı: ¹³⁸⁵ نَعَى النَّعَاهُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ لَنَا يَا خَيْرَ مَنْ حَجَّ بَيْتَ اللَّهِ وَاعْتَمَرَ

M. Rivayet: ¹³⁸⁶ حُمِلْتُ أَمْرًا عَظِيمًا فَاصْطَلَعْتُ بِهِ وَوَقُفْتُ فِيهِ بِإِذْنِ اللَّهِ يَا عُمَرَا

¹³⁸⁰ İbn Manzûr, *Tâcu'l-'Arûs*, “عبر” mad.

¹³⁸¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “فنى” mad.

¹³⁸² İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 136.

¹³⁸³ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 136.

¹³⁸⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “صبر” mad.

¹³⁸⁵ el-'Aynî, *el-Mekâsîdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1708.

1387 حُمِلَتْ أَمْرًا عَظِيمًا فَاصْطَبِرْتَ لَهُ وَفُتِّتَ فِيهِ بِأَمْرِ اللَّهِ يَا عُمَرَا

Anlam: “Ey Ömer (b. Abdulaziz)! Büyük bir iş omuzlayıp ona sabrettin, ve Allah’ın emrini aramızda yücelttin.”

İstişhâd Yönü: Muzâf olsa da olmasa da mendûbun sonuna genellikle elif bitişir. Şâhid beyitte muzâf olmayan عُمَرُ ’in sonuna elif bitişmiştir. ¹³⁸⁸

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu ’l-Eşmûnî; Şerhu ’t-Tasrîh ’ale ’t-Tavdîh; Tevdîhu ’l-Mekâsîd ve ’l-Mesâlik; el-Mekâsîdu ’ş-Şâfiye; en-Nahvu ’l-Vâfi; Şerhu İbn Nâzım; eş-Şevâhidu ’l-Kubrâ; Evdahu ’l-Mesâlik; ed-Dureru ’l-Levâmi’; Hem ’u ’l-Hevâmi’; Şerhu Katri ’n-Nedâ; el-Behcetü ’l-Merdıyye.*

Beyit No: 209

Beytin Metni: أَلَا يَا عَمْرُو عَمْرَاهُ وَعَمْرُو بِنِ الرَّبِيعِ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Hezec

Anlam: “Vah ‘Amr (b. Zübeyr) vah! Yazık oldu ‘Amr b. Zübeyr’e!”

İstişhâd Yönü: Mendûbun üzerine vakıf yapıldığı zaman sonuna sâkin olan hâ-i sekte getirilebilir. Şiir zaruretinden dolayı sözü edilen hâ bazen mazmûm gelir. Şâhid beyitte عَمْرَاهُ ve الرَّبِيعِ ’daki hâ-i sekte mazmûm gelmiştir. ¹³⁸⁹

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu ’l-Eşmûnî; el-Mekâsîdu ’ş-Şâfiye; Şerhu İbn Nâzım; eş-Şevâhidu ’l-Kubrâ; el-Mekâsîdu ’n-Nahviyye; Şerhu İbn ’Akîl; Şerhu İbn ’Usfûr; el-Behcetü ’l-Mardıyye.*

¹³⁸⁶ el-‘Aynî, *el-Mekâsîdu ’n-Nahviyye*, c. 4, s. 1708.

¹³⁸⁷ el-‘Aynî, *el-Mekâsîdu ’n-Nahviyye*, c. 4, s. 1708.

¹³⁸⁸ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 138.

¹³⁸⁹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 139.

Beyit No: 210

Beytin Metni: حُمِلَتْ أَمْرًا عَظِيمًا فَاصْطَبْرَتْ لَهُ وَقُفِّمَتْ فِينَا بِأَمْرِ اللَّهِ يَا عَمْرًا

Bu şiir 208'inci beyitte geçtiği için burada İstişhâd yönüyle iktifa edeceğiz.

İstişhâd Yönü: Mendûbun üzerine vakıf yapıldığı zaman sonuna sakin olan ha-i sekte getirilebildiği gibi getirilmeyebilir. Şâhid beyitte bulunan يَا عَمْرًا'nın sonuna hâ-i sekte getirilmemiştir.¹³⁹⁰

2.42. TERHÎM

Beyit No: 211

Beytin Metni: يَا مَرْوُ إِنَّ مَطِيَّتِي مَحْبُوسَةٌ تَرْجُو الْحَيَاءَ وَرَهْمًا لَمْ يَبْنَأْسِ

Şair: Hemmâm b. Gâlip el-Ferezdak

Bahir: Kâmil

Sözlük: الْمَطِيَّةُ وَجَمْعُهَا مَطَايَا¹³⁹¹ 'nun tarhîmli hali olup bir kişinin ismidir. مَرْوُ : مَرْوَانُ : مَرْوٌ

حَبَسَ : Hapsetmek, حَبَسَ يَحْبِسُ حَبْسًا فَهُوَ مَحْبُوسٌ وَحَبِيسٌ¹³⁹² : Hızlı yürüyen binek hayvanı. وَمَطِيَّةٌ

engellemek.¹³⁹³ الْحَيَاءُ : Hediye, ödül.¹³⁹⁴

K. Matla'ı: إِذَا مَا الْأَمْرُ بِالْمَكْرُوهِ عَالَا تَرَى الْعُرَّ الْحَجَاحِجَ مِنْ فُرَيْشٍ¹³⁹⁵

¹³⁹⁰ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 140.

¹³⁹¹ el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 4, s. 1767.

¹³⁹² İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, "مطا" mad.

¹³⁹³ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, "حبس" mad.

¹³⁹⁴ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, "حبو" mad.

M. Rivayet: ¹³⁹⁶ مَرْوَانُ إِنَّ مَطِيَّتِي مَعْكُوسَةٌ تَرْجُو الْحَبَاءَ وَرَهْمًا لَمْ يَنْبَأَسِ

Anlam: “Ey Mervan! Bineğim (yemden) engellenmiş, hediye (yem) bekliyor. Sahibi de umutsuz değildir. ”

İstişhâd Yönü: İsm-i murahhamın sondan ikinci harfi sahih harf ise hazfolmaz, ‘illet harfi ise iki şartla hazfolur: sakın ve dördüncü, beşinci veya altıncı harf olursa. Şâhid beyitte bulunan مَرْو ’nin aslı مَرْوَان ’dır. ن harfi terhîmde hazfolunca elif de sakın ve dördüncü harf olduğu için hazfolmuştur. ¹³⁹⁷

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; Şerhu’l-Eşmûnî; el-Mekâsıdu’s-Şâfiye; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; el-Eğânî; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Evdahu’l-Mesâlik; İrşâdu’s-Sâlik; Hizânetu’l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni’l-‘Arab; el-Mu’cemu’l-Mufessal fi Şevâhidi’l-‘Arabiyye.

Beyit No: 212

Beytin Metni: مَرَزْتُ بِعُغْبٍ وَهُوَ قَدْ ذَلَّ لِلْعِدَا فَعَدَّوْا لِقَائِي لَهُ خَيْرٌ نَاصِرٍ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

Sözlük: العِدَا : Düşmanlar. ¹³⁹⁸

Anlam: “Ukbe düşmanlara boyun eğmişken kendisine uğradım. (Düşmanlar) onunla buluşmamı kendisine en hayırlı yardım saydılar.”

İstişhâd Yönü: Münâdâ olmadığı halde münâdâ ve terhîm olabilen isim, şiir zaruretinden dolayı terhîm olabilir. Münâdâda olduğu gibi, terhîmden sonra kalan

¹³⁹⁵ el-‘Aynî, el-Mekâsıdu’n-Nahviyye, c. 4, s. 1767.

¹³⁹⁶ Dîvâu’s-Şi’ri’l-‘Arabî ‘alâ Merri’l-‘Usûr, Mevki’u’l-Edeb, c. 39, s. 62.

¹³⁹⁷ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 144.

¹³⁹⁸ er-Râzî, Muhtâru’s-Sihâh, “باب العين” mad.

ismi müstakil isim olarak değerlendirilebildiği gibi değerlendirilmeyebilir. Şâhid beyitte bulunan عُنْبٍ kelimesi terhîmden sonra müstakil isim olarak değerlendirilmiş olup sonundaki ب harfi meksûr gelmiştir.¹³⁹⁹

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; es-Sirâcu'l-Munîr; İrşâdu's-Sâlik.*

Beyit No: 213

Beytin Metni: أَلَا أَضَحَّتْ جِبَالُكُمْ رِمَامًا وَأَضَحَّتْ مِنْكَ شَاسِعَةٌ أَمَامًا

Şair: Cerîr b. Atıyye el-Hatafâ

Bahir: Vâfir

Sözlük: رِمَّةٌ وَرَمَّةٌ رِمَمٌ وَرِمَامٌ : İp, söz, güvenlik, kavuşma.¹⁴⁰⁰ جِبَالٌ وَأَحْبَالٌ :

Çürük, çürümüş.¹⁴⁰¹ شَوَاسِعٌ : Uzak durmak, uzaklaşmak.¹⁴⁰²

M. Rivayet: 1403 وَمَا عَهْدُ كَعَهْدِكَ يَا أَمَامًا وَأَصْبَحَ جِبَالُكُمْ رِمَامًا

1404 أَلَا أَضَحَّتْ جِبَالُكُمْ رِمَامًا وَمَا عَهْدِي كَعَهْدِكَ يَا أَمَامًا

Anlam: “Dikkat! Bağınız çürüdü. (Aramızdaki iletişim sebepleri kesilmek üzere) (Şair sonra kendi nefesine hitap ederek şöyle der) Ve sevgilin Umame senden uzaklaştı.”

¹³⁹⁹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 148.

¹⁴⁰⁰ er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, “باب الحاء” mad.

¹⁴⁰¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “رمم” mad.

¹⁴⁰² İbrahim Mustafa ve Diğerleri, *el-Mu'cemu'l-Vesît*, “باب الشين” mad.

¹⁴⁰³ *Cerîr, dîvânu Cerîr*, c. 1, s. 542.

¹⁴⁰⁴ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1758.

İstişhâd Yönü: Bir önceki beyitte naklettiklerimize göre bu beyitte bulunan أَمَامًا , terhîmden sonra müstakil isim olarak değerlendirilmediği için أَصْحٰتْ 'ın ismi olduğu halde mazmûm olmamıştır.¹⁴⁰⁵

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; el-Mekâsıdu's-Şâfiye; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdahu'l-Mesâlik; İrşâdu's-Sâlik; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; el-İnsâf; Kâşifu'l-Hasâse; Hizânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-'Arab; Esrâru'l-'Arabiyye; el-Mu'cemu'l-Mufessal fi Şevâhidi'l-'Arabiyye; Şerhu'r-Radî; Şerhu İbn Nazım; Hâşiyetu'l-Hudarî.*

2.43. TAHZİR VE İĞRÂ'

Beyit No: 214

Beytin Metni: فَإِيَاكَ إِيَاكَ الْمِرَاءَ فَإِنَّهُ إِلَى الشَّرِّ دَعَاءٌ وَلِلشَّرِّ جَالِبٌ

Bu beyit 174. beyitte geçtiği için burada sadece İstişhâd yönü ile iktifa edeceğiz.

İstişhâd Yönü: Eğer muhazzer (uyarılan kişi) إِيَّاْ lafzı ile gelmiş ise, muhazzer ve muhazzer minh(kendisinden uyarılan şey)in nâsibi (mansûb yapan âmil) mukadder olması gerekir. Şâhid beyitte bulunan فَإِيَاكَ إِيَاكَ الْمِرَاءَ فَإِنَّهُ mısrasındaki muhazzer, إِيَّاْ lafzı ile gelmiştir. Muhazzer ve ve muhazzer minhin nâsibi ise mukadder olan جَنَّبَ نَفْسَكَ الْمِرَاءَ فَإِنَّهُ¹⁴⁰⁶ 'dir. Bu mısranın takdiri şöyledir:

Beyit No: 215

¹⁴⁰⁵ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 148.

¹⁴⁰⁶ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 152.

Beytin Metni: حَلَّ الطَّرِيقَ لِمَنْ يَبْنِي الْمَنَارَ بِهِ وَأَثَرُ بِهَرَّةٍ حَيْثُ إِضْطَرَّكَ الْقَدَرُ

Şair: Cerîr b. Atıyye el-Hatafâ

Bahir: Basît

Sözlük: الْمَنَارُ : Yol işareti, trafik lambası.¹⁴⁰⁷ بَرَزَ بُرُوزًا : Çıkmak, ortaya çıkmak, aşikar olmak. بَرَزَهُ : Ömer b. Lece' (ö. 105/724)'in annesidir.¹⁴⁰⁸

Hikâye: Bu kasidenin hikâyesi 201 no. lu beyitte zikredilmiştir.

Anlam: “Yola trafik lambası koyana yol aç! Ve kaderin seni sürüklediği yere kadar Berze’yi aşikar et!”

İstişhâd Yönü: Eğer muhazzer (uyarılan kişi) إِيًّا lafzı ile gelmemiş ise, muhazzer minh de müfred (tekrarlı olmayan) olup ma‘tûf olmazsa âmilinin mukadder olması vacip değildir. Şâhid beyitte bulunan حَلَّ الطَّرِيقَ cümlesinde muhazzer minhin âmili olan حَلَّ zikredilmiştir.¹⁴⁰⁹

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Eğânî; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdahu'l-Mesâlik; el-Mekâsıdu's-Şâfiye; Hizânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-'Arab; el-Mu'cemu'l-Mufessal fî Şevâhidi'l-'Arabiyye; Şerhu Şevâhidi'l-Muğnî.*

Beyit No: 216

Beytin Metni: أَخَاكَ أَخَاكَ إِنَّ مَنْ لَا أَخَا لَهُ كَسَاعٍ إِلَى الْهَيْجَا بَعِيرٍ سِلَاحٍ

¹⁴⁰⁷ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “نور” mad.

¹⁴⁰⁸ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “برز” mad.

¹⁴⁰⁹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 153.

Şair: Rebî‘a b. Âmir b. Uneyf b. Şureyh et-Temîmî, **Miskîn ed-Dârimî** ¹⁴¹⁰
(ö. 89/708)

Bu beyit Kays b. ‘Asım el-Minkarî’ye (ö. 20/640) de isnad edilmiştir.¹⁴¹¹

Bahir: Tavîl

Sözlük: سَعَى الرَّجُلُ , يَسْعَى , سَعِيًا : Koşmak, çalışmak, hızlı yürümek, kastetmek.

¹⁴¹² الهَيْجَاءُ , الهَيْجَاءُ : Savaş.¹⁴¹³

K. Matla’ı: ¹⁴¹⁴ أَحَاكَ أَحَاكَ إِنَّ مَنْ لَا أَحَا لَهُ كَسَاعٍ إِلَى الْهَيْجَاءِ بَعِيرٍ سِلَاحٍ

Hikâye: Miskîn ed-Dârimî (ö. 89/708), Muâviye’nin huzuruna çıkar ve kendisine bir ödeneğin tahsis edilmesini ister. Muâviye, Miskîn’in bu isteğini kabul etmez. Muâviye’nin huzurundan çıkan Miskîn ed-Dârimî bu beyitleri inşâd eder.¹⁴¹⁵

Anlam: “Kardeşine sahip çık, kardeşinden ayrılma! Kuşkusuz kardeşsiz kişi, savaşa silahsız giden kişi gibidir.”

İstîşâd Yönü: Muğrâ bihin hükmü muhazzar minhin hükmü gibidir. Muğrâ bih tekrar ya da atf edilmesi halinde mükadder bir fiille mansûb olması vaciptir. Şâhid beyitteki أَحَاكَ أَحَاكَ misalinde أَحَاكَ sözcüğü tekrarlandığı için zorunlu olarak mükadder olan أَلِمْ fiili ile mansûb olmuştur.¹⁴¹⁶

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu’l-Eşmûnî; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Evdahu’l-Mesâlik; el-*

¹⁴¹⁰ Rebî‘a b. Âmir b. Uneyf b. Şureyh et-Temîmî, **Miskîn ed-Dârimî** (ö. 89/708): Adı Rabî‘a b. ‘Amir olan şair Emevîlilerin devrinde yaşamış ve Temîmlilerdendir. Şiirlerinde kullandığı Miskîn lafzından ötürü daha çok Miskîn ed-Dârimî olarak bilinmektedir. Kaynak kitaplarda Muaviye ile yaşadığı olayları zikredilmektedir. ez-Ziriklî, **el-A‘lâm**, c. 3, s. 16.

¹⁴¹¹ el-Basrî, **el-Hamâsetu’l-Basriyye**, c. 2, s. 60.

¹⁴¹² ez-Zebîdî, **Tâcu’l-‘Arûs**, “سعي” mad.

¹⁴¹³ İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, “هيج” mad.

¹⁴¹⁴ Miskîn ed-Dârimî, **Dîvânu Şi‘ri Miskîni’d-Dârimî**, thk. Kârîn Sâdır, Dâru Sâdır, Beyrut 1420/2000, s. 33.

¹⁴¹⁵ el-‘Aynî, **el-Mekâsıdu’n-Nahviyye**, c. 3, s. 286.

¹⁴¹⁶ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 2, s. 155.

Mekâsıdu's-Şâfiye; Şerhu İbn Nâzım; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Hâşiyetu's-Sabbân; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu Katri'n-Nedâ; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb.

2.44. ESMÂU'L-EF'ÂL VE'L-ESVÂT

Beyit No: 217

Beytin Metni: وَآبِئِي أَنْتِ وَفُوكِ الْأَشْنَبُ كَأَمَّا دُرٌّ عَلَيْهِ الرَّزَنْبُ

Şair: Temîm kabilesinin recez şairlerinden bir şair

Bahir: Recez

Sözlük: الْأَشْنَبُ : Dişleri beyaz ve güzel olan.¹⁴¹⁷ الرَّزَنْبُ : Güzel kokulu bir bitki.¹⁴¹⁸

M. Rivayet:¹⁴¹⁹ وَآبِئِي ثَعْرُكَ ذَاكَ الْأَشْنَبُ كَأَمَّا دُرٌّ عَلَيْهِ الرَّزَنْبُ

Anlam: “Babam sana ve senin güzel dişli ağzına feda olsun! Sanki ağzına zerneb(güzel kokulu bir bitki) dökülmüştür.”

İstişhâd Yönü: İsim-fiiller (esmâu'l-ef'âl) genellikle emir anlamında kullanılır. Bazen Muzâri' anlamında da kullanılır. Şâhid beyitte bulunan وَآبِئِي , وَآبِئِي 'in bir lugatı olup Muzâri' fiil olan أَعْجَبُ anlamında kullanılmıştır.¹⁴²⁰

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Tevdîhu'l-

¹⁴¹⁷ İbrahim Mustafa ve Diğerleri, *el-Mu'cemu'l-Vesît*, “باب الشين” mad.

¹⁴¹⁸ İbrahim Mustafa ve Diğerleri, *el-Mu'cemu'l-Vesît*, “باب الزاي” mad.

¹⁴¹⁹ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, “زعب” mad.

¹⁴²⁰ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 160.

Mekâsıdve'l-Mesâlik; Şerhu Katri'n-Neda; Muğni'l-Lebîb; Cevâhiru'l-Edeb; Şevâhidu'l-Muğnî.

Beyit No: 218

Beytin Metni: أَلَا أَيُّهَا اللَّيْلُ الطَّوِيلُ أَلَا انْجَلِي بِصُبْحٍ وَمَا الْإِصْبَاحُ مِنْكَ بِأَمْتَلٍ

Şair: Hunduc b. Hucr, **İmruulkays**

Bahir: Tavîl

Sözlük: الصُّبْحُ وَالصَّبِيحَةُ وَالصَّبَاحُ وَالْإِصْبَاحُ وَالْمِصْبَاحُ : Sabah, fecr-i sadık, seher.¹⁴²¹

M. Rivayet:¹⁴²² أَلَا أَيُّهَا اللَّيْلُ الطَّوِيلُ أَلَا انْجَلِي بِصُبْحٍ وَمَا الْإِصْبَاحُ فِيكَ بِأَمْتَلٍ

Anlam: “Ey upuzun gece! Sabahla birlikte ağarmaz mısın? Gerçi sabah da senden daha iyi değildir ya.”

İstîşhâd Yönü: Esmâu'l-Esvât (ses isimleri) iki kısma ayrılır. Bunlardan birincisi bir sesi taklit etmek, ikincisi ise fiile benzeyip akılsız şeylere hitap etmek için kullanılan isimlerdir. Ancak akılsız şeylere hitap için kullanılıp fiile benzemeyen isimler esmâu'l-esvâtтан sayılmaz. Şâhid beyitte bulunan أَلَا أَيُّهَا اللَّيْلُ الطَّوِيلُ أَلَا انْجَلِي mısrasındaki أَيُّهَا fiile benzemediği için esmâu'l-esvâtтан sayılmıyor.¹⁴²³

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't=Tavdîh; Cevâhiru'l-Edeb; İrşâdu's-Sâlik.*

¹⁴²¹ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “صبح” mad.

¹⁴²² Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, **el-Eğânî**, c. 9, s. 86.

¹⁴²³ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 2, s. 163.

2.45. TE'KÎD NÛNLARI

Beyit No: 219

Beytin Metni: هَلَّا تَمَنَّيْنَ بِوَعْدِ غَيْرِ مُخْلَفَةٍ كَمَا عَهَدْتُكَ فِي أَيَّامِ ذِي سَلَمٍ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Basît

Sözlük: وَعَدَ يَعِدُ وَعْدًا : Vaad etmek, söz vermek.¹⁴²⁴

Anlam: “Zîselem’deki günlerde sana söz verdiğim gibi dönmeyen bir sözle minnet etsene!”

İstişhâd Yönü: Te’kîd nûnları emir ve muzâri‘ fiillere has olup mâzî fiillere dahil olmaz. Şâhid beyitte bulunan هَلَّا تَمَنَّيْنَ cümlesinde tehdîd (teşvik) harfinden sonra muzâri‘ fiile nûn-i hafife dahil olmuştur.¹⁴²⁵

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; Şerhu’l-Eşmûnî; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; el-Behcetu’l-Merdiyye; Şerhu İbn Nâzım; İrtişâfu’d-Darb; Evdahu’l-Mesâlik; Tevdîhu’l-Mekâsıdve’l-Mesâlik; İrşâdu’s-Sâlik.

Beyit No: 220

Beytin Metni: فَلَيْتَكَ يَوْمَ الْمُتَمَقِّي تَرِينَنِي لِكَيْ تَعَلِّمِي أَبِي امْرُؤَ بِكِ هَاءِمْ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

¹⁴²⁴ er-Râzî, Muhtâru’s-Sihâh, “باب الواو” mad.

¹⁴²⁵ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 166.

Sözlük: هَامٌ يَهِيمٌ هَيْمًا وَهَيْمَانًا : Kadına aşık olmak, kara sevdalı olmak. هَائِمٌ :

Tutkun, aşık, kara sevdalı. ¹⁴²⁶

M. Rivayet: ¹⁴²⁷ فَلَيْتَكَ يَوْمَ الْمُلتَقَى تَرِينَنِي لِكَيْ تَعْلِمِي أَيَّ امْرِئٍ بِكِ هَائِمٌ

Anlam: “Keşke karşılaştığımız gün beni görseydin ki sana ne kadar aşık biri olduğumu bilseydin.”

İstişhâd Yönü: Şâhid beyitte temenniden sonra gelen muzâri‘ fiile (تَرِينَنِي) nûn-i sakile dahil olmuştur. ¹⁴²⁸

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; Şerhu’l-Eşmûnî; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; el-Behcetü’l-Merdıyye; Şerhu İbn Nâzım; İrtişâfu’d-Darb; Evdahu’l-Mesâlik; Tevdîhu’l-Mekâsıdve’l-Mesâlik.

Beyit No: 221

Beytin Metni: قَالَتْ فَطَيْمَةُ حَلَّ شِعْرَكَ مَدَحُهُ أَفْبَعَدَ كَيْدَهُ تَمَدَحَنَّ قَبِيلاً

Şair: Hunduc b. Hucr, İmruulkays

Bahir: Kâmîl

Sözlük: كَنَدَ يَكْنُدُ كُنُودًا : Nankörlük etmek. كَيْدُهُ : Bir Arap kabilesi. ¹⁴²⁹

Anlam: “Futayme: ‘Şiirinle onu övmekten vazgeç! Kinde kabilesinden sonra bir kabileyi övecek misin?’ dedi.”

¹⁴²⁶ ez-Zebîdî, Tâcu’l-‘Arûs, “هيم” mad.

¹⁴²⁷ el-‘Aynî, el-Mekâsıdu’n-Nahviyye, c. 4, s. 1798.

¹⁴²⁸ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 166.

¹⁴²⁹ İbn Manzûr, Lisânu’l-‘Arab, “كند” mad.

İstişhâd Yönü: Şâhid beyitte istifhamdan sonra muzâri‘ fiile (تَمَدَّحْنَ) nûn-i sakile dahil olmuştur.¹⁴³⁰

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu İbn Nâzım; Evdahu'l-Mesâlik.*

Beyit No: 222

Beytin Metni: بِمِثْلٍ لِّأَبْغَضٍ كُلِّ امْرِئٍ يُرْحَرِفُ قَوْلًا وَلَا يَفْعَلُ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Mutekârib

Sözlük: أَبْغَضَ يُبْغِضُ إِبْغَاضًا : Sevmemek, buğz etmek, nefret etmek, iğrenmek.¹⁴³¹ الرُّحْرِفُ مِنَ الْقَوْلِ : Yalanla süslenmiş, güzelleştirilmiş söz.¹⁴³²

Anlam: “Yemin ederim güzel konuşup (sonra) dediğini yapmayan herkesten nefret ediyorum.”

İstişhâd Yönü: Te’kîd nûnları, müsbet ve müstakbel olan kasem (yemin)in cevabına dahil olur. Menfi ve hal olan kasemin cevabına dahil olmaz. Şâhid beyitte hal olan لِّأَبْغَضٍ muzâri‘ fiiline te’kîd nûnu dahil olmamıştır.¹⁴³³

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu'l-Hudarî; İrşâdu's-Sâlik; el-Mekâsıdu's-Şâfiye; Evdahu'l-Mesâlik.*

¹⁴³⁰ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 167.

¹⁴³¹ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “بغض” mad.

¹⁴³² ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “ر ح ف” mad.

¹⁴³³ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 167.

Beyit No: 223

Beytin Metni: يَا صَاحِإِمَّا تَجِدُنِي غَيْرَ ذِي جِدَةٍ فَمَا التَّحَلِّي عَنِ الحُلَّانِ مِنْ شِيَمِي

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Basît

Sözlük: حَلِيلٌ حُلَّانٌ¹⁴³⁴ : Ayırmak, bırakmak, terketmek, çekilmek.

Dost, arkadaş, gönüldaş.¹⁴³⁵ شِيَمَةٌ شِيَمٌ : Huy, ahlak, tabiat.¹⁴³⁶

M. Rivayet: ¹⁴³⁷ يَا صَاحِإِمَّا تَجِدُنِي غَيْرَ ذِي جِدَةٍ فَمَا التَّحَلِّي عَنِ الإِخْوَانِ مِنْ شِيَمِي

Anlam: “Arkadaş! Beni zengin olmayan biri olarak görsen de, dostları terketmek karakterimde yoktur.”

İstîşhâd Yönü: إمَّا -i şartiyeden sonra gelen muzâri‘ fiile nûn-i te’kîdin dahil olması vacib değildir. Ancak te’kîdsiz gelmesi çok nadirdir. Şâhid beyitte bulunan تَجِدُنِي fiiline te’kîd nûnu dahil olmamıştır.¹⁴³⁸

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; Şerhu’l-Eşmûnî; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; İrşâdu’s-Sâlik; Şerhu İbn Nâzım; Evdahu’l-Mesâlik.

Beyit No: 224

¹⁴³⁴ İbn Manzûr, Lisânu’l-‘Arab, “حلا” mad.

¹⁴³⁵ el-‘Aynî, el-Mekâsıdu’n-Nahviyye, c. 4, s. 1814.

¹⁴³⁶ İbn Manzûr, Lisânu’l-‘Arab, “شيم” mad.

¹⁴³⁷ Abbâs Hasan, en-Nahvu’l-Vâfi, Daru’l-Me’ârif, bty, c. 4, s. 174.

¹⁴³⁸ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 168.

Beytin Metni: قَلِيلًا بِهِ مَا يَحْمَدُكَ وَارِثٌ إِذَا نَالَ مِمَّا كُنْتَ تَجْمَعُ مَعَنَا

Şair: Hâtim b. Abdillâh et-Tâî el-Kahtânî

Bahir: Tavîl

Sözlük: نَالَ نَيْلًا : Ulaşmak, elde etmek, kazanmak.¹⁴³⁹

Anlam: “Varis, senin topladığın mala ulaştığı zaman sana çok az şükreder.”

İstişhâd Yönü: Te’kîd nûnlarının مَا ’i zâide, nâfiye olan لا ve لم edatları ile نِ dışında şart edatlarından sonra gelen muzârî‘ fiiline bitişmesi nadir olarak görülür. Şâhid beyitte bulunan مَا يَحْمَدُكَ ’de مَا ’i zâideden sonra nûn-i sakile gelmiştir.¹⁴⁴⁰

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; Şerhu’l-Eşmûnî; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; İrşâdu’s-Sâlik; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Hevârî; ed-Dureru’l-Levâmi; Hem’u’l-Hevâmi; Kâşifu’l-Hasâse; Tevdîhu’l-Mekâsıdvê’l-Mesâlik; Evdahu’l-Mesâlik.

Beyit No: 225

Beytin Metni: يَحْسِبُهُ الْجَاهِلُ مَا لَمْ يَعْلَمَا شَيْخًا عَلَى كُرْسِيِّهِ مَعَمَّمَا

Şair: İhtilâflı

Bu beyit bir kitapta Abdullah b. Ru’be el-‘Accâc’a (ö. 90/708) isnad edilmiştir. Aynı eserde beytin ‘Abd Benî ‘Abs’a da nispet edildiği belirtilmiştir.¹⁴⁴¹

¹⁴³⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “نيل” mad.

¹⁴⁴⁰ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 168.

¹⁴⁴¹ el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 11, s. 409-411.

Ayrıca Ebû Hayyân el-Fak‘asî’ (ö. [?]),¹⁴⁴² ve Musâvir el-‘Absî (ö. 75/695)’ye de¹⁴⁴³ isnad edilmiştir.

Bahir: Recez

Sözlük: الشَّيْخُ , شَيْوُخٌ : Saçları ağarmış kişi; elli bir yaşından ömrünün sonuna kadar herhangi bir yaşta olan kişi.¹⁴⁴⁴ المَعَمَّمُ : Sarıklı, milletin işlerinde taklit ettiği ve avamın da sığındığı kişi.¹⁴⁴⁵

K. Matla’ı:¹⁴⁴⁶ عَيْسِيَّةٌ لَمْ تَرَ عَفْطًا أَدْرَمًا وَمَ تَعَجَمَ عَرْفُطًا مُعْجَمًا

Anlam: “Bilmeyen kişi öğrenmedikçe onu (köpüren sütü), koltuğuna oturmuş sarıklı bir ihtiyar sanır.”

İstîshâd Yönü: Bir önceki beyitte aktardığımız kurala göre şâhid beyitteki مَ عَيْسِيَّةٌ misalinde مَ ’den sonra gelen muzâri‘ fiiline, elife dönüşmüş nûn-i hafifenin bitişmesi bu nadir kaideye kanıt olmaktadır. Beytin aslı مَ يَغْلَمَنُ şeklinde olup nûn harfi vakıftan ötürü elif’e dönüşmüştür.¹⁴⁴⁷

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; Şerhu’l-Eşmûnî; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; İrşâdu’s-Sâlik; Şerhu İbn Nâzım; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; Kâşifu’l-Hasâse; Tevdîhu’l-Mekâsıdve’l-Mesâlik; Evdahu’l-Mesâlik; Şerhu İbn ‘Akîl; Hâşiyetu’s-Sabbân.

Beyit No: 226

¹⁴⁴² el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 4, s. 329.

¹⁴⁴³ eş-Şenkîfî, *ed-Dureru’l-Levami‘*, (c. 5, s. 158.

¹⁴⁴⁴ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, “شَيْخ” mad.

¹⁴⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “عمم” mad.

¹⁴⁴⁶ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 4, s. 1571.

¹⁴⁴⁷ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 167.

Beytin Metni: مَنْ تَتَّقَعْنَ مِنْهُمْ فَلَيْسَ بِأَيِّبٍ أَبَدًا وَقَتْلُ بَنِي قُتَيْبَةَ شَائِي

Şair: Binti Merrâ b. ‘Ahân el-Hârisî ¹⁴⁴⁸

Bahir: Kâmîl

Sözlük: أَب : آَب يُؤُوب فَهُوَ آَيِبٌ ¹⁴⁴⁹. Almak, yakalamak. تَتَّقَعُ فِي مَوْضِعٍ كَذَا : Geri dönmek, geri gelmek. شَفَى يَشْفِي شِفَاءً ¹⁴⁵⁰ : Tedavi etmek, şifa vermek, iyileştirmek. ¹⁴⁵¹

M. Rivayet: ¹⁴⁵² مَنْ يُتَّقَعْنَ مِنْهُمْ فَلَيْسَ بِأَيِّبٍ أَبَدًا وَقَتْلُ بَنِي قُتَيْبَةَ شَائِي

¹⁴⁵³ مَنْ يُتَّقَعُوا مِنَّا فَلَيْسَ بِوَائِلٍ أَبَدًا وَقَتْلُ بَنِي قُتَيْبَةَ شَائِي

¹⁴⁵⁴ مَنْ نَتَّقَعْنَ مِنْهُمْ فَلَيْسَ بِأَيِّبٍ أَبَدًا وَقَتْلُ بَنِي قُتَيْبَةَ شَائِي

Anlam: “Benî Kuteybe’den yakaladığın kişi asla ailesine dönmeyecek. Ve onların öldürülmesi bana şifa verir.”

İstîşâd Yönü: Bir önceki beyitte aktardığımız kurala göre şâhid beyitteki مَنْ تَتَّقَعْنَ örneğinde مَنْ edatından sonra gelen muzârî‘ fiiline nûn-i hafifenin bitişmiş olması bu nadir kaideye delil teşkil etmektedir. ¹⁴⁵⁵

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; Şerhu’l-Eşmûnî; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Şerhu İbn Nâzım; ed-

¹⁴⁴⁸ İncelenen kaynaklarda şair hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

¹⁴⁴⁹ ez-Zebîdî, Tâcu’l-‘Arûs, “تقف” mad.

¹⁴⁵⁰ ez-Zebîdî, Tâcu’l-‘Arûs, “اب” mad.

¹⁴⁵¹ ez-Zebîdî, Tâcu’l-‘Arûs, “شفى” mad.

¹⁴⁵² Sîbeveyhi el-Kitâb, c. 3, s. 516.

¹⁴⁵³ el-Bağdâdî, Hizânetu’l-Edeb..., c. 11, s. 427.

¹⁴⁵⁴ el-Bağdâdî, Hizânetu’l-Edeb..., c. 11, s. 424.

¹⁴⁵⁵ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 169.

Dureru 'l-Levâmi'; el-Mekâsıdu 'ş-Şâfiye; Hem 'u 'l-Hevâmi'; Kâşifu 'l-Hasâse; Tevdîhu 'l-Mekâsıd ve 'l-Mesâlik; İrşâdu 's-Sâlik; Şerhu İbn 'Akîl; Hâşiyetu 's-Sabbân.

Beyit No: 227

Beytin Metni: لَا تُهَيِّنَ الْفَقِيرَ عَلَّكَ أَنْ تَرْكَعَ يَوْمًا وَالِدَّهْرُ قَدْ رَفَعَهُ

Şair: Edbat b. Kuray' es-Sa'dî (ö. ?) ¹⁴⁵⁶

Bahir: Münserih

Sözlük: الرَّجُلُ : (meczaz) : كُفِّمَ : Küçümsemek, aşağılamak, tahkir etmek. ¹⁴⁵⁷ الْإِهَانَةُ :

Zenginken fakir olmak. ¹⁴⁵⁸ رَفَعَ يَرْفَعُ رَفْعًا : Kaldırmak, yükseltmek, yüceltmek. ¹⁴⁵⁹

K. Matla'ı: ¹⁴⁶⁰ قَدْ يَجْمَعُ الْمَالُ غَيْرَ آكِلِهِ وَيَأْكُلُ الْمَالُ غَيْرَ مَنْ جَمَعَهُ

M. Rivayet: ¹⁴⁶¹ لَا تَحْقِرَنَّ الضَّعِيفَ عَلَّكَ أَنْ تَرْكَعَ يَوْمًا وَالِدَّهْرُ قَدْ رَفَعَهُ

¹⁴⁶² وَلَا تُعَادِ الْفَقِيرَ عَلَّكَ أَنْ تَرْكَعَ يَوْمًا وَالِدَّهْرُ قَدْ رَفَعَهُ

¹⁴⁶³ وَلَا تُهَيِّنِ الْكَرِيمَ عَلَّكَ أَنْ تَرْكَعَ يَوْمًا وَالِدَّهْرُ قَدْ رَفَعَهُ

¹⁴⁵⁶ Edbat b. Kuray' es-Sa'dî (ö. ?): Sa'd kabilesinden olan şair, eski devir Câhiliye şairlerindedir. Kavminin kendisine gösterdiği kötü davranıştan ötürü başka kavimlerin yanına gitmiştir. Onlardan da benzer kötülüğü görünce meşhur "Her vadide Sa'd kabilesi vardır," sözünü söylemiştir. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, c. 1, s. 334.

¹⁴⁵⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, "هون" mad.

¹⁴⁵⁸ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, "رُكِعَ" mad.

¹⁴⁵⁹ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, "رَفَعَ" mad.

¹⁴⁶⁰ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1810.

¹⁴⁶¹ Muhammed b. Muhammed Ebu's-Su'ûd el-'İmâdî, *Tefsîru Ebi's-Su'ûd (İrşâdu'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm)*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut bty, c. 1, s. 97.

¹⁴⁶² el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1810.

¹⁴⁶³ İbn Cinnî 'Usman el-Mevsilî, *el-Lum'â fi'l-'Arabiyye*, thk. Fâiz Fâris, Dâru'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Kuveyt bty, s. 202.

1464 لَا تَحْقِرَنَّ الْفَقِيرَ عَلَّكَ أَنْ تَرَكَعَ يَوْمًا وَالِدَهُرُ قَدْ رَفَعَهُ

1465 لَا تُحِينَ الْفَقِيرَ عَلَّكَ أَنْ تَخْشَعَ يَوْمًا وَالِدَهُرُ قَدْ رَفَعَهُ

1466 لَا تَحْقِرَنَّ الْوَضِيعَ عَلَّكَ أَنْ تَلْقَاهُ يَوْمًا وَالِدَهُرُ قَدْ رَفَعَهُ

Hikâye: *Hizânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-'Arab* isimli kaynak kitapta el-Eğânî'den nakledilerek kasidenin hikâyesi şöyle aktarılmıştır: Edbat'ın teyze çocukları Ben-i Sa'd (Edbat'ın kabilesi) kabilesi ile savaşırlar. Edbat, kendi kavminin yanında ve karşısında olmak üzere iki gruba ayrılmalarından korktuğundan teyze çocuklarını desteklediğini açıklamamış, ancak gizliden onlara silah ve at gönderip onlara fikirler veriyormuş. Teyze çocukları da Edbat'ın yanında iken kabul ettikleri fikirleri daha sonra değiştiriyorlarmış ve buna rağmen Edbat'a onun verdiği fikirlerle hareket ettiklerini söylüyorlarmış. Edbat, bu durumu öğrenince bu kasideyi inşâd etmiştir.¹⁴⁶⁷

Anlam: “Fakiri küçümseme! Belki zaman onu yüceltmişken, sen günün birinde fakir düşersin.”

İstîshâd Yönü: Muzârî' fiiline bitişen nûn-i hafîfe sakin bir harf ile karşılaştığı zaman hazfedilir. Şâhid beyitteki لَا تُحِينَ الْفَقِيرَ misali, aslında لَا تُحِينَ الْفَقِيرَ şeklidir. Fiilin sonuna bitişen sâkin olan nûn-i hafife kendisinden sonraki الْفَقِيرَ kelimesinin başındaki sâkin olan lâm harfiyle karşılaştığından hazfedilmiştir.¹⁴⁶⁸

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu İbn Nâzım; ed-Dureru'l-Levâmi'; el-Mekâsıdu's-Şâfiye; Hem'u'l-Hevâmi'; Kâşifu'l-Hasâse;*

¹⁴⁶⁴ el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 11, s. 477.

¹⁴⁶⁵ İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *eş-Şi'ru ve's-Şu'arâ'*, c. 1, s. 371.

¹⁴⁶⁶ Ebû Alî el-Muhassin b. Alî et-Tenûhî, *el-Ferec Be'de's-Şidde li't-Tenûhî*, thk. Abbûd eş-Şâlecî, Dâru Sâdır, Beyrut 1398/1978, c. 5, s. 10.

¹⁴⁶⁷ el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 11, s. 454-455.

¹⁴⁶⁸ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 172.

Tevdîhu 'l-Mekâsıdve 'l-Mesâlik; İrşâdu's-Sâlik; Şerhu İbn 'Akîl; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu 'l-Mekkûdî; Evdahu 'l-Mesâlik; el-Behcetü 'l-Merdıyye.

Beyit No: 228

Beytin Metni: وَإِيَّاكَ وَالْمَيْتَاتِ لَا تَقْرَبَنَّهَا وَلَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ وَاللَّهِ فَاعْبُدَا

Şair: Meymûn b. Kays el-A'şâ

Bahir: Tavîl

Sözlük: مَيْتَةٌ مَيْتَاتٌ : Ceset, murdar hayvan, usulüne uygun kesilmeyen hayvan.

شَطَنَ يَشْطُنُ : شَاطِئٌ يَشِيطُ شَيْطَانٌ وَشَيْطُونَةٌ وَشَيْطَانَةٌ : Ölü insan.¹⁴⁶⁹

شَطَنًا : Uzak düşmek, uzakta olmak. (فَاعْلَانُ) الشَّيْطَانُ : Yanmış olan, helak olan; uzak olan.¹⁴⁷⁰

K. Matla'ı:¹⁴⁷¹ وَأَعَادَكَ مَا عَادَ السَّلِيمَ الْمَسْهَدَا

M. Rivayet:¹⁴⁷² وَلَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ وَاللَّهِ فَاعْبُدَا

وَسَبَّحْ عَلَى حِينِ الْعَشِيِّاتِ وَالضُّحَى وَلَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ وَاللَّهِ فَاعْبُدَا¹⁴⁷³

وَصَلِّ عَلَى حِينِ الْعَشِيِّاتِ وَالضُّحَى وَلَا تَحْمَدِ الشَّيْطَانَ وَاللَّهِ فَاحْمَدَا¹⁴⁷⁴

Anlam: “Sakin ölmüş hayvanlara yaklaşma(etlerini yeme). Ve şeytana değil sadece Allah’a ibadet et.”

¹⁴⁶⁹ el-Feyûmî, el-Misbâhu'l-Munîr, “كتاب الميم” mad.

¹⁴⁷⁰ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “شيط” mad.

¹⁴⁷¹ el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 4, s. 1816.

¹⁴⁷² es-Suyûtî, Şerhu Şevâhi'l-Muğnî, c. 2, s. 577.

¹⁴⁷³ İbn Hişâm el-Ensârî, Tahlîsu's-Şevâhid ve Telhîsu'l-Fevâid, thk. 'Abbas Mustafa es-Sâlihî, Daru'l-Kutubi'l-'Arabî, byy 1406/1986, c. 1, s. 229.

¹⁴⁷⁴ el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 4, s. 1816.

İstişhâd Yönü: Nûn-i hafife fethadan sonra gelirse vakıf halinde elife dönüşür. Şâhid beyitte bulunan فَاعْبُدَا 'nın aslı فَاعْبُدْ 'dir.¹⁴⁷⁵

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; ed-Dureru'l-Levâmi'; el-Mekâsıdu's-Şâfiye; Hem'u'l-Hevâmi'; Evdahu'l-Mesâlik; Şerhu Şevâhidi'l-Muğni; Tahlîsu's-Şevâhid ve Telhîsu'l-Fevâid; el-Lemhe fî Şerhi'l-Milhe; el-İnsâf; Cevâhiru'l-Edeb; Muğni'l-Lebîb.

2.46. GAYR-I MUNSARİF

Beyit No: 229

Beytin Metni: كَأَنَّ بَنِي الدَّعْمَاءِ إِذْ حَفُّوا بِنَا فِرَاحُ القَطَا لَأَقْبَيْنَ أَجْدَلَ بَارِيَا

Şair: İhtilâflı

Bu beyit 'Umeyr b. Şuyeym el-Kutamî (ö. 130/747),¹⁴⁷⁶ ve Ca'fer b. 'Albe el-Hârisî (ö. 145/762)'ye¹⁴⁷⁷ isnad edilmiştir.

Bahir: Tavîl

Sözlük: البازي البزاة : Doğan.¹⁴⁸⁰ Şahin.¹⁴⁷⁹ الأجدل : Şahin.¹⁴⁷⁸ القطاة : güvercin.¹⁴⁷⁸

K. Matla'ı:¹⁴⁸¹ إِذَالَمَ أُعَدِّبُ أَنْ يَجِيءَ جَمَامِيَا أَلَا لَا أَبَالِي بَعْدَ يَوْمٍ بِسَحْبِلٍ

M. Rivayet:¹⁴⁸² كَأَنَّ العُقَيْلِيَيْنِ يَوْمَ لَقِيَتْهُمُ فِرَاحُ القَطَا لَأَقْبَيْنَ أَجْدَلَ بَارِيَا

¹⁴⁷⁵ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 173.

¹⁴⁷⁶ el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 4, s. 1823.

¹⁴⁷⁷ Hasan Şurrâb, Şerhu's-Şevâhidi's-Şi'riyye..., c. 3, s. 349.

¹⁴⁷⁸ İbrahim Mustafa ve Diğerleri, el-Mu'cemu'l-Vesît, "باب القاف" mad.

¹⁴⁷⁹ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, "جدل" mad.

¹⁴⁸⁰ er-Râzî, Muhtâru's-Sihâh, "باب الباء" mad.

¹⁴⁸¹ el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 4, s. 1823.

كَأَنَّ بَنِي الدَّعْمَاءِ إِذْ لَحِقُوا بِنَا فِرَاحُ القَطَا لَأَقْبِنَ أَجْدَلُ بَارِنَا¹⁴⁸³

Anlam: “Benî Dağmâ’ kabilesi bizimle karşılaştığında şahin ve doğanla karşılaşan güvercin yavruları gibiydi.”

İstişhâd Yönü: أَجْدَلُ , أَحْبَبُ ve أَفْعَى asıllarında ve şimdi isim oldukları için munsariftir. Ancak bazı Araplar onları gayr-ı munsarif kabul ederler. Şâhid beyitte bulunan أَجْدَلُ , fiil vezni ve sıfatı anıştırmaktan dolayı gayr-ı munsariftir.¹⁴⁸⁴

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu İbn Nâzım; İrşâdu's-Sâlik; Evdahu'l-Mesâlik; el-Lemhe fî Şerhi'l-Milhe.*

Beyit No: 230

Beytin Metni: دَرِينِي وَعَلِمِي بِالْأُمُورِ وَشِبْمِي فَمَا طَائِرٌ يَوْمًا عَلَيْكَ بِأَحْيَا

Şair: Ebu'l-Velîd Hassân b. Sâbit el-Hazrecî el-Ensarî¹⁴⁸⁵ (ö. 60/680)

Bahir: Tavîl

¹⁴⁸² el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1823.

¹⁴⁸³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “جدل” mad.

¹⁴⁸⁴ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 180.

¹⁴⁸⁵ Ebu'l-Velîd Hassân b. Sâbit el-Hazrecî el-Ensarî (ö. 60/680): Künyesi Ebu'l-Velîd olan şair, Medine'nin yerleşik iki önemli Arap kabilesinden biri olan Hazrec'in Neccâroğulları kolundandır. Hz. Peygamber'in şairi olarak meşhur olan sahâbî, Medine'de dünyaya gelmiştir. Kendisine isnad edilen bir rivayete göre Peygamberimiz'den yedi sekiz sene önce (562-563) dünyaya geldiği kaydedilmekle beraber 570 veya 590 yıllarında dünyaya geldiğine dair rivayetler de mevcuttur. Muhadram şairlerden olup hem Câhiliye hem de İslâm döneminde yaşamıştır. Yaklaşık altmış yıl Câhiliye döneminde altmış yıl da İslâm döneminde yaşamıştır. Hz. Peygamber'i, ashabını ve İslâm dinini müşriklerin hicivlerine karşı şiirleriyle savunduğu için “şâiru'n-nebî”, Ebu'l-Mudarrîb (iyi savaşçı) ve Ebu'l-Husâm (keskin kılıç sahibi) unvanlarıyla tanınmıştır; ayrıca annesine nisbetle İbnu'l-Furey'a künyesiyle de bilinir. Abdulmuttalib'in annesinin Neccâroğulları'ndan olması nedeniyle Hassân'ın Peygamberimizle neseb yakınlığı vardır. Şair olan babası kabilesinin ileri gelenlerindendi. Annesi Furey'a da aynı kabilenin diğer bir önemli şahsiyeti olan Hâlid b. Kays'ın kızı olup İslâmiyet'i kabul etmiştir. Ömrünün son yıllarında her iki gözünü de kaybederek Medine-i Munevvere'de vefat etmiştir. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, c. 2, s. 175. Huseyin Elmalı, “Hassan b. Sabit”, *DİA*, Ankara 1997, c. 16, s. 399.

Sözlük: تَدْرِينٌ ذَرِي (Mâzisi kullanılmamış): Terketmek, bırakmak.¹⁴⁸⁶ أَحْيَل

أَحْيَل : Çalı kuşu.¹⁴⁸⁷

K. Matla'ı: ¹⁴⁸⁸ لَكَ الْخَيْرُ عُضِّي اللَّوْمَ عَنِّي فَإِنِّي أُحِبُّ مِنَ الْأَخْلَاقِ مَا كَانَ أَجْمَلًا

M. Rivayet: ¹⁴⁸⁹ ذَرِينِي وَعِلْمِي بِالْأُمُورِ وَشِيمَتِي فَمَا طَائِرِي فِيهَا عَلَيْكَ بِأَحْيَلًا

ذَرِينِي وَعِلْمِي بِالْأُمُورِ وَشِيمَتِي فَمَا طَائِرِي يَوْمًا عَلَيْكَ بِأَحْيَلًا¹⁴⁹⁰

Anlam: “Beni işleri bilmem ve karakterimle başbaşa bırak! Zira hiçbir kuş bir gün olsun senden daha uğursuz olmamıştır.”

İstishâd Yönü: Bir önceki beyitte aktardığımız bilgiye göre şâhid beyitteki أَحْيَل , fiil vezni ve sıfatı anıştırmaktan dolayı gayr-ı munsariftir.¹⁴⁹¹

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu İbn Nâzım; Evdahü'l-Mesâlik; el-Mekâsıdu's-Şâfiye; el-Lemhe fî Şerhi'l-Milhe.*

Beyit No: 231

Beytin Metni: مُطَرِّقٌ يَرُوشِحُ مَوْتًا كَمَا أَطُّ رَقَّ أَفْعَى يَنْفُثُ السُّمَّ صِلُ

Şair: İhtilafı

¹⁴⁸⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “وذر” mad.

¹⁴⁸⁷ İbrahim Mustafa ve Diğerleri, *el-Mu'cemu'l-Vesît*, “باب الحياء” mad.

¹⁴⁸⁸ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1825.

¹⁴⁸⁹ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “خیل” mad.

¹⁴⁹⁰ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1825.

¹⁴⁹¹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 180.

Bu beyit bir kaynakta Teebbeta Şerran (ö. hö. 80/m. 540)'a isnad edilmiş olup aynı eserde beytin Halef el-Ahmer (ö.180/796)'e de nispet edildiği ve sahih olan görüş de bu olduğu belirtilmiştir.¹⁴⁹² Ayrıca Teebbeta Şerran'ın yeğeni (kız kardeşinin oğlu) olan eş-Şenferî (ö. hö. 70/m. 525)'ye de isnad edilmiştir.¹⁴⁹³

Bahir: Medîd

Sözlük: أَطْرَقَ الرَّجُلُ : Gözüyle yere bakmak.¹⁴⁹⁴ أَفْعَى : Engerek yılanı.¹⁴⁹⁵ الصَّيْلُ : Kobra.¹⁴⁹⁶

M. Rivayet: ¹⁴⁹⁷ مُطْرَقٌ يَرُوشِحُ سَمًّا كَمَا أَطَّ رَقَ أَفْعَى يَنْقُثُ السَّمَّ صَيْلٌ

Anlam: “(Şair kendini kastederek şöyle der) O; yere bakan engerek yılanın (fırsat kollaması) ve kobranın zehir saçması gibi ölüm saçıyor.”

İstîşhâd Yönü: Bir önceki beyitte aktardığımız bilgiye göre şâhid beyitteki أَفْعَى , fiil vezni ve sıfatı anıştırmaktan dolayı gayr-ı munsariftir.¹⁴⁹⁸

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; el-‘İkdu’l-Ferîd; Şerhu dîvâni’l-Hamase.*

Beyit No: 232

Beytin Metni: مَا هَاجَ حَسَّانَ رُسُومُ الْمَقَامِ وَمَظْعَعُ الْحَيِّ وَمَبْنَى الْحَيَامِ

Şair: Hassân b. Sâbit el-Ensarî

Bahir: Serî‘

¹⁴⁹² el-Merzûkî, *Şerhu Divâni’l-Hamâse*, c. 2, s. 161.

¹⁴⁹³ el-Endelüsî, *et-Tezyîl ve’t-Tekmîl...*, c. 6, s. 328.

¹⁴⁹⁴ er-Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, “باب الطاء” mad.

¹⁴⁹⁵ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, “فعي” mad.

¹⁴⁹⁶ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “صلل” mad.

¹⁴⁹⁷ *Dîvanu Sâbit b. Câbir*, c. 1, s. 35.

¹⁴⁹⁸ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 181.

Sözlük: طَعَنَ يَطْعُنُ طَعْنًا وَطَعْنَا وَطَعُونَا : Gitmek.¹⁴⁹⁹ حَيْمٌ حِيَامٌ : Çadır, çardak.¹⁵⁰⁰

K. Matla'ı:¹⁵⁰¹ مَا هَاجَ حَسَانَ رُسُومِ الْمَقَامِ وَمَطْعُنُ الْحَيِّ وَمَبْنَى الْحِيَامِ

M. Rivayet:¹⁵⁰² مَا هَاجَ حَسَانَ رُسُومِ الْمَدَامِ وَمَطْعُنُ الْحَيِّ وَمَبْنَى الْحِيَامِ

Anlam: “Yerin izleri, kavmin gitmesi ve çadırların yeri Hassân'ı harekete geçirmedir.”

İstîshâd Yönü: Şâhid beyitte bulunan حَسَانَ kelimesinin sonundaki nûn harfi zâid ise حَسَانَ gayr-ı munsarif, değil ise munsariftir.¹⁵⁰³

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; İrşâdu's-Sâlik; el-Eğânî.*

Beyit No: 233

Beytin Metni: إِيَّ رَأَيْتُ عَجَبًا مُدَّ أَمْسَا عَجَائِرًا مِثْلَ السَّعَالِي حَمْسَا

Şair: İhtilâflı

Bu beyit; bir kitapta söyleyeni bilinmeyen şiir olarak geçerken¹⁵⁰⁴ başka bir eserde Ğaylân b. Hurays er-Rab'î,¹⁵⁰⁵ bir başka kaynakta ise el-'Accâc (ö. 145/762)'a¹⁵⁰⁶ isnad edilmiştir.

Bahir: Recez

¹⁴⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “ظعن” mad.

¹⁵⁰⁰ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “حيم” mad.

¹⁵⁰¹ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, c. 17, s. 174.

¹⁵⁰² el-Eşmûnî, *Şerhu'l-Eşmûnî...*, c. 1, s. 314.

¹⁵⁰³ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 189.

¹⁵⁰⁴ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1833.

¹⁵⁰⁵ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, c. 3, s. 445.

¹⁵⁰⁶ El-Ferâhîdî, *el-Cumel fi'n-Nahiv*, c. 1, s. 202.

Sözlük: السَّعْلَةُ والسَّعْلَانُ : Goril, gülyabanî. ¹⁵⁰⁷

M. Rivayet: ¹⁵⁰⁸ لَقَدْ رَأَيْتُ عَجَبًا مُدَّ أَمْسًا عَجَائِزًا مِثْلَ السَّعَالِي حَمْسًا

إِنِّي رَأَيْتُ عَجَبًا مُدَّ أَمْسًا عَجَائِزًا مِثْلَ الْأَفَاعِي حَمْسًا ¹⁵⁰⁹

Anlam: “Ben dünden beri çok acayip şeyler, gulyabaniler gibi beş tane koca karı gördüm.”

İstîshâd Yönü: Benî Temîm kabilesine göre أَمْسٌ dün (bir önceki gün) manasında olduğu zaman alemiyet benzerliği ve ‘adldan dolayı gayr-ı munsarif olur. Şâhid beyitte bulunan أَمْسًا , dün manasında olduğu için gayr-ı munsariftir. ¹⁵¹⁰

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; İrşâdu’s-Sâlik; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Şerhu İbn Nâzım; ed-Dureru’l-Levâmi’; Hem‘u’l-Hevâmi’; Tevdîhu’l-Mekâsıdve’l-Mesâlik; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; Şerhu Katri’n-Nedâ.*

Beyit No: 234

Beytin Metni: اِعْتَصِمَ بِالرَّجَاءِ إِنْ عَزَّ بَأْسٌ وَتَنَاسَ الَّذِي تَضَمَّنَ أَمْسٌ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Hafif

Sözlük: تَنَاسَى تَنَاسِيًا ¹⁵¹¹ : Unutmuş görünmek, unutmuş gibi yapmak. ¹⁵¹²

¹⁵⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “سعل” mad.

¹⁵⁰⁸ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 4, s. 1833.

¹⁵⁰⁹ el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 7, s. 154.

¹⁵¹⁰ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 195.

M. Rivayet: ¹⁵¹³ اِعْتَصِم بِالرَّجَاءِ اِنْ عَنَّ بَأْسٌ وَتَنَاسَ الَّذِي تَضَمَّنَ اَمْسُ

¹⁵¹⁴ اِعْتَصِم بِالرَّجَاءِ اِنْ عَنَّ بَأْسٌ وَتَنَاسَ الَّذِي تَضَمَّنَ اَمْسُ

Anlam: “Eğer şiddet galip gelirse umuda sarıl ve dünün içine aldığı şeyleri unutmış gibi yap.”

İstîşhâd Yönü: Şâhit beyitte bulunan اَمْسُ mebni değil gayr-ı munsarıftır. ¹⁵¹⁵

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; İrşâdu’s-Sâlik; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; ed-Dureru’l-Levâmi’; Hem‘u’l-Hevâmi’; Evdahu’l-Mesâlik; Şerhu’l-Eşmûnî.*

Beyit No: 235

Beytin Metni: اِذَا قَالَتْ حَدَامٌ فَصَدَّقُوهَا فَإِنَّ الْقَوْلَ مَا قَالَتْ حَدَامٌ

Şair: Luceym b. Sa‘b¹⁵¹⁶ (ö. [?])

Bu beyit Deyssem b. Târik’a da isnad edilmiştir. ¹⁵¹⁷

Bahir: Vâfir

Sözlük: صَدَّقَ يُصَدِّقُ تَصَدِّقًا : İnanmak, iman etmek, doğrulamak, onamak, tasdik etmek. ¹⁵¹⁸

¹⁵¹¹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “بأس” mad.

¹⁵¹² er-Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, “باب النون” mad.

¹⁵¹³ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 4, s. 1848.

¹⁵¹⁴ es-Suyûtî, *Hem‘u’l-Hevâmi’...*, c. 2, s. 189.

¹⁵¹⁵ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 195.

¹⁵¹⁶ Luceym b. Sa‘b (ö. [?]): Câhiliye dönemi şairi olup ‘Adnan kabilesinin Rebî’a kolundandır. Doğum ve ölüm tarihi bilinmemektedir. Nesli ‘Acel ve Hanîfe olan iki oğlu ile devam etmiştir. ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, c. 5, s. 241.

¹⁵¹⁷ Hasan Şurrâb, *Şerhu’s-Şevâhidi’s-Şi’riyye...*, c. 3, s. 19.

M. Rivayet:¹⁵¹⁹ إِذَا قَالَتْ حَدَامٌ فَأَنْصِتُوهَا فَإِنَّ الْقَوْلَ مَا قَالَتْ حَدَامٌ

Anlam: “Hazâmi bir şey söylediğinde onu tasdik ediniz! Zira söz onun söylediği sözdür.”

İstişhâd Yönü: فَعَالٍ vezninde gelen alemler Hicazlılara göre kesre üzere mebnî, Temîmlilere göre gayr-i munsariftir. Şâhit beyitte alem olan حَدَامٌ her iki yerde de faildir. Merfû‘ olması gerekirken Hicazlılara göre kesre üzere mebnî olduğu için meksûr gelmiştir.¹⁵²⁰

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; İrşâdu’s-Sâlik; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Evdahu’l-Mesâlik; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; Şerhu İbn ‘Akîl; el-Mekâsıdu’s-Şâfiye; Şerhu Katri’n-Nedâ; el-Lemhe fî Şerhi’l-Milhe; el-‘İkdu’l-Ferîd.*

Beyit No: 236

Beytin Metni: وَمَرَّ دَهْرٌ عَلَى وَبَارٍ فَهَلَكْتُ جَهْرَةً وَبَارٍ

Şair: Meymûn b. Kays el-A‘şâ

Bahir: Basît

Sözlük: جَهَرَ يَجْهَرُ جَهْرًا وَجَهَارًا¹⁵²¹ : Âd kavminin yeri. وَبَارٍ : görünmek, sesi yükseltmek الجُهْرَةُ : Açıkça, aşikare olarak, alenen.¹⁵²²

¹⁵¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “صدق” mad.

¹⁵¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “نصت” mad.

¹⁵²⁰ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 196.

¹⁵²¹ el-Cevherî, *es-Sihâh*, “وبر” mad.

¹⁵²² İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “جهر” mad.

M. Rivayet:¹⁵²³ وَمَرَّ دَهْرٌ عَلَى وَبَارٍ فَهَلَكْتَ عَنْوَةً وَبَارٍ

Anlam: “Vebar üzerinden bir asır geçti. O, göz göre göre helak oldu.”

İstişhâd Yönü: Şâhid beyitte bulunan وَبَار , iki şekilde kullanılmıştır: kesre üzerinde mebnî ve gayr-i munsarif mu‘rab.¹⁵²⁴

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Evdahü’l-Mesâlik; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; el-Mekâsıdu’s-Şâfiyye; Şerhu İbn Nâzım; ed-Dureru’l-Levâmi’; Hem‘u’l-Hevâmi’; Tevdîhu’l-Mekâsıdvê’l-Mesâlik; Şerhu İbn ‘Uşfûr.*

Beyit No: 237

Beytin Metni: قَدْ عَجِبْتُ مِثِّي وَمَنْ يُعِينِيَا لَمَّا رَأَيْتَنِي حَلَقًا مُثْلَوْلِيَا

Şair: Hemmâm b. Gâlip **el-Ferezdak**

Bahir: Recez

Sözlük: المثلوي : Büzülmüş, kasılmış.¹⁵²⁵ الحلق : Yıpranmış, eskimiş.¹⁵²⁶

Anlam: “O (kadın) beni yıpranmış ve büzülmüş olarak görünce bana ve Yu‘ayli’ya acayib kaldı.”

İstişhâd Yönü: Gayr-i munsarifliğinin sebebi alemiyet ve başka bir sebep olup isim menkûs ise, sonundaki yâ harfi raf^ˆ ve cer halinde düşer, nasb halinde ise fethalı kalır. Kisâet ve Yunus’a göre yâ harfi raf^ˆ halinde sakin nasb ve cer halinde

¹⁵²³ el-Muberrid, *el-Muktedab*, c. 3, s. 50.

¹⁵²⁴ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 197.

¹⁵²⁵ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, “ثلو” mad.

¹⁵²⁶ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, “خلق” mad.

fethalı olur. Şâhid beyitte bulunan يُعْتَلِبَا , cer halinde fethalı gelmiştir. Nahivcilerin çoğunluğuna göre bu, şiir zaruretinden dolayı caiz görülmüştür.¹⁵²⁷

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; el-Mekâsıdu's-Şâfiye; Şerhu İbn Nâzım; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Tevdîhu'l-Mekâsıdve'l-Mesâlik.*

Beyit No: 238

Beytin Metni: فَمَا كَانَ حِصْنٌ وَلَا حَابِسٌ يُفُوقَانِ مِرْدَاسَ فِي مَجْمَعٍ

Şair: Abbâs b. Mirdâs es-Sulemî

Bahir: Mütekârib

Sözlük: المِجْمَعُ¹⁵²⁸ : Şeref açısından emsallerinden üstün olmak. فَاقَ الرَّجُلُ أَصْحَابَهُ

:Toplanılan yer, topluluk.¹⁵²⁹

K.Matla'ı:¹⁵³⁰ أَتَجْعَلُ نَهْيِي وَنَهْبَ الْعُبَيْدِ دِ بَيْنَ عَيْنَيْهِ وَالْأَفْرَعِ

M. Rivayet: وَمَا كَانَ حِصْنٌ وَلَا حَابِسٌ يُفُوقَانِ مِرْدَاسَ فِي مَجْمَعٍ¹⁵³¹

¹⁵³² فَمَا كَانَ حِصْنٌ وَلَا حَابِسٌ يُفُوقَانِ شَيْخِي فِي مَجْمَعٍ

¹⁵³³ وَمَا كَانَ بَدْرٌ وَلَا حَابِسٌ يُفُوقَانِ مِرْدَاسَ فِي مَجْمَعٍ

¹⁵²⁷ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 199.

¹⁵²⁸ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, “نوق” mad.

¹⁵²⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “جمع” mad.

¹⁵³⁰ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1841.

¹⁵³¹ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1841.

¹⁵³² el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 1, s. 157.

¹⁵³³ İbnu'l-Esîr, *el-Bedî' fî 'İlmi'l-'Arabiyye*, c. 3, s. 584.

Hikâye: Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Huneyn savaşı ganimetinden müellefetu'l-kulûb diye adlandırılan Safvân b. Umeyye (ö. 41/661), ‘Alkame b. ‘Ulâse (ö. 20/640), Ebû Sufyân b. Harb (ö.18/639), el-Akra‘ b. Hâbis (ö. 33/653), ‘Uyeyne b. Hısn (ö. 30/650), Mâlik b. ‘Avf (ö. 20/640)’a yüzer adet deve vermiş. Abbâs b. Mirdâs’a ise yüz deveden az vermiştir. Bunun üzerine Abbâs b. Mirdâs Peygamber Efendimiz(s.a.v.)’e hitaben şu beyitleri söylemiş:

أَجْعَلُ نَهْيِي وَهَبَ الْعَبِيدِ دِ بَيْنَ عَيْنَيْهِ وَالْأَقْرَعِ

وَمَا كَانَ حِصْنٌ وَلَا حَابِسٌ يَفُوقَانِ مِرْدَاسَ فِي جَمْعٍ

وَمَا كُنْتُ دُونَ أَمْرِيءَ مِنْهُمَا وَمَنْ تَضَعِ الْيَوْمَ لَا يُرْفَعِ

وَقَدْ كُنْتُ فِي الْقَوْمِ ذَا تَدْرَأُ فَلَمْ أُعْطَ شَيْئاً وَلَمْ أَمْنَعِ

“(Ya Rasulellah) sen, benim ve ‘Ubeyd’in (atının ismi) ganimetini ‘Uyeyne ve el-Akra‘ arasında mı paylaşıyorsun? Ne Hısn ne de Hâbis (el-Akra‘’ın babası), herhangi bir topluluk içinde Mirdâs’tan (şairin babası) daha üstün değillerdi. Ben ikisinden (‘Uyeyne ve el-Akra‘) daha düşük biri değildim. Ve bugün küçük düşürdüğün kişi yücelmez. Ben, kuşkusuz topluluk içinde (düşmana karşı koyacak) güce sahiptim. (Bugün) ganimetten mahrum bırakılmadım ancak yeterli bir şey de alamadım.”

Daha sonra Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Abbâs b. Mirdâs’ın develerini de yüze tamamlamıştır.¹⁵³⁵

Anlam: “Ne Hısn ne de Hâbis (el-Akra‘’ın babası), herhangi bir topluluk içinde Mirdâs’tan (şairin babası) daha üstün değillerdi.”

¹⁵³⁴ el-Mekkûdî, *Şerhu'l-Mekkûdî...*, c. 1, s. 277.

¹⁵³⁵ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1841.

İstişhâd Yönü: Kûfe ekolunun da savunduğu sahih görüşe göre şiir zaruretinden dolayı munsarif isimler gayr-i munsarif olarak kullanılabilir. Şâhit beyitteki مَرْدَامِن kelimesinin, munsarif olduğu halde tenvîn almamış olması bu görüşü desteklemektedir.¹⁵³⁶

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; el-Mekâsıdu's-Şâfiye; Şerhu İbn Nâzım; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Tevdîhu'l-Mekâsıdve'l-Mesâlik; Hâşiyetu's-sabbân.*

2.47. FİİLİN İ'RÂBİ

Beyit No: 239

Beytin Metni: أَيَادِي سَبَا يَا عَزَّ مَا كُنْتُ بَعْدَكُمْ فَلَمْ يَخْلُ لِّلْعَيْنَيْنِ بَعْدَكَ مَنْظَرٌ

Şair: Kuseyyir b. Abdurrahmân el-Huzâî

Bahir: Tavîl

Sözlük: أَيَادِي سَبَا : Dağınık, saçılmış, istikrarsız.¹⁵³⁷ يَخْلِي : Hoşuna gitmek, beğenmek, şaşırtmak, hayran kalmak.¹⁵³⁸

M. Rivayet:¹⁵³⁹ فَلَمْ يَخْلُ لِّلْعَيْنَيْنِ بَعْدَكَ مَنْزِلٌ أَيَادِي سَبَا يَا عَزَّ مَا كُنْتُ بَعْدَكُمْ

Anlam: “Ey ‘Azze! Siz (gittikten) sonra dağınık kaldım. Ve senden sonra hiçbir manzara gözüme hoş görünmedi.”

¹⁵³⁶ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 201.

¹⁵³⁷ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “سبأ” mad.

¹⁵³⁸ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “خلو” mad.

¹⁵³⁹ Bedî' Yakup, *el-Lemhe fi Şerhi'l-Milhe*, c. 4, s. 224.

İstişhâd Yönü: Nahiv âlimlerinin çoğunluğuna göre لَنْ , muzâri‘ fiili mansûb yapar. Ancak nadiren Muzâri‘ fiili merfû‘ veya meczûm da yapar. Şâhid beyitte bulunan يَخْلُ ’nin aslı يَخْلَى olup لَنْ ile meczûm olmuştur. Cezmin alameti sonundaki elifin hazfidir. ¹⁵⁴⁰

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Şerhu’l-Eşmûnî; İrşâdu’s-Sâlik; Haşiyetu’l-Hudarî; Hâşiyetu’s-Sabbân; Muğni’l-Lebîb; el-Mu’cemu’l-Mufessil fî Şevâhidi’l-‘Arebiyye, Şevâhidu’l-Muğnî.*

Beyit No: 240

Beytin Metni: فَأَوْقَدْتُ نَارِي كَيْ لِيُبْصَرَ ضَوْوُهَا وَأَخْرَجْتُ كُلِّي وَهُوَ فِي الْبَيْتِ دَاخِلُهُ

Şair: Hâtîm b. Abdillâh et-Tâî el-Kahtânî

Bu beyit Mansûr b. ez-Zeberkân en-Nemerî (ö. 190/805)’ye de isnad edilmiştir. ¹⁵⁴¹

Bahir: Tavîl

Sözlük: ضَوْءٌ : Işık, parıltı, aydınlık, nur. ¹⁵⁴²

K. Matla’ı: ¹⁵⁴³ وَدَاعٍ دَعَا بَعْدَ الْهُدُوِّ كَأَمَّا يُقَاتِلُ أَهْوَالَ السَّرَى وَتُقَاتِلُهُ

M. Rivayet: ¹⁵⁴⁴ فَأَبْرَزْتُ نَارِي ثُمَّ أَتَّقَبْتُ ضَوْوَهَا وَأَخْرَجْتُ كُلِّي وَهُوَ فِي الْبَيْتِ دَاخِلُهُ

¹⁵⁴⁵ فَأَوْقَدْتُ نَارًا كَيْ لِيُبْصَرَ ضَوْوَهَا وَأَخْرَجْتُ كُلِّي وَهُوَ فِي الْبَيْتِ دَاخِلُهُ

¹⁵⁴⁰ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 204.

¹⁵⁴¹ el-Merzûkî, *Şerhu Dîvânî’l-Hamâse*, s. 1697.

¹⁵⁴² İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “ضوء” mad.

¹⁵⁴³ es-Suyûtî, *Şerhu Şevâhidi’l-Muğnî*, c. 1, s. 509.

¹⁵⁴⁴ es-Suyûtî, *Şerhu Şevâhidi’l-Muğnî*, c. 1, s. 509.

Anlam: “Ateşimi yaktım ışığı görünsün diye. Ve köpeğimi evin içindeyken çıkardım.”

İstişhâd Yönü: كِي -i ta‘lilye (sebebiyet) lâm-i ta‘lilyenin üzerine dahil olur. Şâhid beyitte bulunan كِي لِيْبَصَرَ ’de كِي ’deki lâm-i ta‘lilyenin üzerine dahil olmuştur.¹⁵⁴⁶

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Şerhu’l-Eşmûnî; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Muğni’l-Lebîb; Tevdihu’l-Mekâsıdve’l-Mesâlik; en-Nahvu’l-Vafî; el-Mu’cemu’l-Müfessil fî Şevâhidi’l-‘Arebiyye, Şevâhidu’l-Muğnî.

Beyit No: 241

Beytin Metni: عَلِمُوا أَنْ يُؤْمَلُونَ فَجَادُوا قَبْلَ أَنْ يُسْأَلُوا بِأَعْظَمِ سُؤْلِ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Hafîf

Sözlük: جَادَ , جَوْدًا : Cömert olmak,¹⁵⁴⁷ أَمَلْتُه , أَوْمَلْتُهُ , تَأْمِيلاً : Beklenti, rica, ümit.¹⁵⁴⁸ السُّؤْلُ : İstenilen şey.¹⁵⁴⁹ iyilikte bulunmak, kendini feda etmek.

Anlam: “Onlar (insanlar tarafından) ümit edildiklerini bildiler de daha kendilerinden bir şey talep edilmeden verilebileceklerin en büyüğünü verdiler.”

İstişhâd Yönü: Muhaffef اَنَّ genellikle kendisiyle ondan sonra gelen fiilin arasına tenfis, nefy, فَدَّ ya da لَوْ harflerinden birisi fasıl olarak gelir. Ancak bazen fasıl

¹⁵⁴⁵ el-‘Aynî, el-Mekâsıdu’n-Nahviyye, c. 4, s. 1891.

¹⁵⁴⁶ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 206.

¹⁵⁴⁷ İbn Fâris, Mu’cemu Mekâyisi’l-Luğa, “أمل” mad.

¹⁵⁴⁸ el-Yesûî, el-Muncid fi’l-Luğa, “جاد” mad.

¹⁵⁴⁹ el-Cevherî, es-Sihâh, “سأل” mad.

gelmeyebilir. Şâhid beyitte bulunan أَنْ ile يُؤْمَلُونَ arasında herhangi bir fasıl gelmemiştir.¹⁵⁵⁰

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Hâşiyetu'l-Hudarî; Evdahu'l-Mesâlik; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem 'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Merdıyye; Şerhu Katri'n-Nedâ.*

Beyit No: 242

Beytin Metni: أَنْ تَقْرَأَنِ عَلَى أَسْمَاءَ وَيُحْكَمَا مِئِي السَّلَامِ وَأَلَّا تُشْعِرَا أَحَدًا

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Basît

Sözlük: وَيُحْ عَمْرٍو : Bela ve müsibet sahibi için kullanılan acıma kelimesi. **وَيْح** : 'Amr'e yazıktır, vay 'Amr'ın haline.¹⁵⁵¹ **الإشعار** : Bildirmek, bildirim, hissettirmek.

1552

K.Matla'ı:¹⁵⁵³ يَا صَاحِبِي فَدَثْ نَفْسِي تُفُوسِكُمَا وَحَيْثُمَا كُنْتُمَا لَا قِيْثُمَا رَشْدًا

M. Rivayet:¹⁵⁵⁴ أَنْ تَقْرَأَنِ عَلَى أَسْمَاءَ وَيُحْكَمَا مِئِي السَّلَامِ وَأَلَّا تُغْلِمَا أَحَدًا

¹⁵⁵⁵ أَنْ تَقْرَأَنِ عَلَى أَسْمَاءَ وَيُحْكَمَا مِئِي السَّلَامِ وَأَلَّا تُخْبِرَا أَحَدًا

¹⁵⁵⁰ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 207.

¹⁵⁵¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “ويح” mad.

¹⁵⁵² ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs*, “شعر” mad.

¹⁵⁵³ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1859.

¹⁵⁵⁴ Ebu'l-Feteh 'Usman b. Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr, 'Alemlü'l-Kutub, Beyrut, c. 1, s. 390.

Anlam: “Vay ikinizin haline! (nedir bu başınıza gelenler) (Sizden isteğim) hiç kimseye hissettirmeden, selamımı Esmâ’ya iletmeniz.”

İstîşhâd Yönü: Bazı Araplar mutlak (muhaffef olsun masdariyye olsun) olarak اُنْ edatının -masdariyye ما ’sına hamledilip- amelinin iptal edilmesini caiz görmekte-dirler. Şâhid beyitteki اُنْ تَقْرَأْنَ misalinde اُنْ edatı kendisinden sonraki muzâri‘ fiilinde amel etmemiştir. Aynı beytin son mısrasındaki اَلَا تُشْعِرُونَ misalinde ise اُنْ edatı amel etmiştir.¹⁵⁵⁶

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Şerhu’l-Eşmûnî; Tevdîhu’l-Mekâsıd ve’l-Mesâlik; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hâşiyetu’s-Sabbân; Hâşiyetu’l-Hudarî; Evdahu’l-Mesâlik; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; el-Mekâsıdu’s-Şâfiye; İrşâdu’s-Sâlik; Şerhu Katri’n-Nedâ.*

Beyit No: 243

Beytin Metni: إِذَا مَا رَكِبْنَا قَالَ وَوَدَانُ أَهْلِنَا تَعَالَوْا إِلَى أَنْ يَأْتِنَا الصَّيْدُ نُحَطِّبُ

Şair: Hunduc b. Hucr, İmruulkays

Bahir: Tavîl

Sözlük: حَطَّبَ يَحْطِّبُ : Gel, gelsene, yukarı çık.¹⁵⁵⁷ تَعَالَى لَهَا تَعَالَى وَهُمْ تَعَالَوْا وَهِنَّ تَعَالَيْنَ

حَطَّبًا : Odun toplamak.¹⁵⁵⁸

¹⁵⁵⁵ Huseyn b. Muhammed Râğib el-İsfahânî, **Muhâdarâtu’l-Udebâ’ ve Muhâverâtu’s-Şu‘arâ’ ve’l-Bulegâ’**, Şirketu Dâri’l-Arkam b. Ebî’l-Arkam, Beyrut 1420/1999, c. 2, s. 118.

¹⁵⁵⁶ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 2, s. 208.

¹⁵⁵⁷ ez-Zebîdî, **Tâcü’l-‘Arûs**, “علو” mad.

¹⁵⁵⁸ İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, “حطب” mad.

K.Matla'ı: ¹⁵⁵⁹ خَلِيلِي مَرَّ بِى عَلَى أُمِّ جَنْدَبٍ لَتَقْضِي حَاجَاتِ الْفُؤَادِ الْمُعَدَّبِ

M. Rivayet: ¹⁵⁶⁰ إِذَا مَا عَدَوْنَا قَالَ وَلِدَانُ أَهْلِنَا تَعَالَوْا إِلَى أَنْ يَأْتِنَا الصَّيْدُ نَحْطِبُ

Anlam: “ (Bineklerimize) bindiğimiz zaman ailemizin çocukları şöyle dediler: ‘Gelin! Av bize gelinceye kadar odun toplayalım.’ ”

İstîşhâd Yönü: Bazı araplar masdariyye olan اُنَّ ile cezm yaparlar. Şâhid beyitte bulunan يَأْتِنَا , اُنَّ ile meczûm olmuştur. Bu çok nadirdir. ¹⁵⁶¹

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu'l-Hudarî; İrşâdu's-Sâlik; Muğni'l-Lebîb; Şevâhidu'l-Muğnî.*

Beyit No: 244

Beytin Metni: لِإِنَّ عَادَ لِي عَبْدًا عَزِيزًا يَمِثُلُهَا وَأَمَكَّنِي مِنْهَا إِذَنْ لَا أُفِيلُهَا

Şair: Kuseyyir b. Abdurrahmân el-Huzâî

Bahir: Tavîl

Sözlük: عَادَ يَعُودُ عَوْدَةً وَعَوْدًا : Vazgeçmek, geri dönmek, tekrar gelmek. ¹⁵⁶² أَقَالَ

إِقَالَةً : Terketmek, feshetmek, iptal etmek, reddetmek. ¹⁵⁶³

K.Matla'ı: ¹⁵⁶⁴ إِذَا لَبَسَ النَّاسُ الْمَكَارِمَ بِذَمِّهِمْ عَرَضَتْ أَخْلَاقُ ابْنِ لَيْلَى وَطُولُهَا

¹⁵⁵⁹ es-Suyûtî, *Şerhu Şevâhidi'l-Muğnî*, c. 1, s. 91.

¹⁵⁶⁰ el-Eşmûnî, *Şerhu'l-Eşmûnî...*, c. 1, s. 336.

¹⁵⁶¹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 208.

¹⁵⁶² ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “عود” mad.

¹⁵⁶³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “فيل” mad.

¹⁵⁶⁴ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1862.

M. Rivayet: ¹⁵⁶⁵ لِإِنَّ عَادَ لِي عَبْدُ الْعَزِيزِ بِمِثْلِهَا وَأَمْكَنْتَنِي مِنْهَا إِذْ لَا أُفِيئُهَا

Anlam: “Eğer Abdulaziz onun (irşad planın) aynısıyla bana teklifte bulunup fırsat verirse onu (irşad planını) reddetmeyeceğim.”

Beytin anlam açısından tamamlanması ve şairin asıl maksadının anlaşılabilmesi için bir önceki iki beyti de zikretmekte yarar mülâhaza edilmektedir.

عَجِبْتُ لِتَرْكِي حُطَّةَ الرُّشْدِ بَعْدَمَا بَدَأَ لِي مِنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ قَبُولُهَا

حَلَفْتُ بِرَبِّ الرَّاقِصَاتِ إِلَى مَنَى يُعُولُ الْبِلَادَ نَصُّهَا وَدَمِيئُهَا

“İrşad planını Abdulaziz’in kabul ettiği ortaya çıktıktan sonra kabul etmediğime üzülererek şaşırđım. Bundan dolayı Mina’ya dans edercesine gidip yürüyüş ve koşullarıyla memleketleri kateden develerin Rabbine yemin ettim ki:”

İstışhâd Yönü: Muzârî‘ fiili naspeden harflerden biri olan إِذْ üç şartla amel eder: 1. Fiilin müstakbel olması. 2. Kendisi ile fiilin arasında kasem dışında fasıl olmaması. 3. Cümlenin başında olması. Eğer cümlenin ortasında olursa amel etmez. Şâhid beyitte bulunan إِذْ , kasem (bir önceki beyitte geçen حَلَفْتُ) ile kasemin cevabı olan لَا أُفِيئُهَا arasında olduğu için amel etmemiştir.¹⁵⁶⁶

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Evdahu’l-Mesâlik; ed-Duraru’l-Levâmi; Hem’u’l-Hevâmi; el-Behcetü’l-Merdiyye; Şerhu Şuzûri’z-Zehab; el-Mekâsıdu’ş-Şâfiye; İrşâdu’s-Sâlik; Muğni’l-Lebîb.*

Beyit No: 245

¹⁵⁶⁵ el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 8, s. 474.

¹⁵⁶⁶ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 210.

Beytin Metni: إِذْ وَاللّٰهِ نَزَمِيَهُمْ بِحَرْبٍ تُشِيبُ الطِّفْلَ مِنْ قَبْلِ الْمَشِيبِ

Şair: Hassân b. Sâbit el-Ensarî

Bahir: Vâfir

Sözlük: المَشِيبُ : Yaşlılık, saçın beyazlaması.¹⁵⁶⁷

M. Rivayet:¹⁵⁶⁸ إِذْ وَاللّٰهِ نَزَمِيَهُمْ بِحَرْبٍ يَشِيبُ الطِّفْلَ مِنْ قَبْلِ الْمَشِيبِ

Anlam: “O zaman vallahi onlara yaşlanmadan önce çocuğu yaşlandıran bir savaş açacağız.”

İstîşhâd Yönü: إِذْ ile fiilinin arasına kasemin girmesiyle إِذْ 'in ameli iptal olmaz. Şâhid beyitte bulunan إِذْ ile نَزَمِيَهُمْ arasında kasem (والله) olduğu halde إِذْ amel etmiştir.¹⁵⁶⁹

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdahu'l-Mesâlik; ed-Duraru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Şerhu Katri'n-Neda; el-Mu'cemu'l-Mufessil fî Şevâhidi'l-'Arebîyye, Muğni'l-Lebîb.*

Beyit No: 246

Beytin Metni: لَأَسْتَسْهَلَنَّ الصَّعْبَ أَوْ أُدْرِكَ الْمُنَى فَمَا انْقَادَتِ الْأَمَالُ إِلَّا لِصَابِرٍ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

¹⁵⁶⁷ er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, “باب الشين” mad.

¹⁵⁶⁸ el-Eşmûnî, *Şerhu'l-Eşmûnî...*, c. 1, s. 338.

¹⁵⁶⁹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 211.

Sözlük: اسْتَسْهَلَ الشَّيْءَ : Kolaylaştırmak, kolay adetmek.¹⁵⁷⁰ اِتِّقَادَ الرَّجُلِ : İtaat etmek, boyun eğmek.¹⁵⁷¹

Anlam: “Hedefe ulaşınca kadar zorlukları kolay sayacağım. Zira emeller ancak sabredenlere boyun eğer.”

İstişhâd Yönü: حَتَّى ya da إِلَّا anlamında olan أَوْ ’den sonra muzâri‘ fiili mansûb yapan اُذْرَكَ edatı mukadderdir. Şâhid beyitte bulunan اُذْرَكَ حَتَّى anlamına gelen أَوْ ’den sonra mukadder olan اَنَّ edatı ile mansûb olmuştur.¹⁵⁷²

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Şerhu’l-Eşmûni; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Evdahu’l-Mesâlik; ed-Duraru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; Şerhu Katri’n-Nedâ; el-Mu‘cemu’l-Mufessil fî Şevâhidi’l-‘Arebiyye, Muğni’l-Lebîb; Şerhu İbn ‘Akîl.

Beyit No: 247

Beytin Metni: وَكُنْتُ إِذَا عَمَزْتُ فَنَاءَ قَوْمٍ كَسَرْتُ كُغُوبَهَا أَوْ تَسْتَقِيمَا

Şair: Ziyâd el-A‘cem

Bahir: Vâfir

Sözlük: كَعَبٌ كُغُوبٌ : Mızrak.¹⁵⁷⁴ فَنَاءٌ : Elle tutup sıkmak.¹⁵⁷³ العَمَزُ :

Mızrakın her iki tarafı.¹⁵⁷⁵

¹⁵⁷⁰ er-Râzî, Muhtârû’s-Sihâh, “باب السين” mad.

¹⁵⁷¹ ez-Zebîdî, Tâcu’l-‘Arûs, “فود” mad.

¹⁵⁷² İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 213.

¹⁵⁷³ İbn Manzûr, Lisânu’l-‘Arab, “عمز” mad.

¹⁵⁷⁴ İbn Manzûr, Lisânu’l-‘Arab, “قنا” mad.

¹⁵⁷⁵ İbn Manzûr, Lisânu’l-‘Arab, “كعب” mad.

K.Matla'ı:¹⁵⁷⁶ أَلَمْ تَرَ أَنِّي أَوْتَرْتُ قَوْسِي لِأَبْنَعٍ مِنْ كِلَابِ بَنِي تَمِيمٍ

Anlam: “Bir kavmin mızrağını elime aldığım zaman, düzelmemesi halinde (her iki) ucunu kırardım.”

İstişhâd Yönü: Bir önceki beyitte aktardığımız bilgiye göre şâhid beyitteki *أَنَّ* edatı ile mansûb anlamına gelen *أَوْ* 'den sonra mukadder olan *أَنَّ* edatı ile mansûb olmuştur.¹⁵⁷⁷

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûni; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Şerhu Katri'n-Nedâ; el-Mu'cemu'l-Mufessel fi Şevâhidi'l-'Arabîyye; Muğni'l-Lebîb; Şerhu İbn 'Akîl; el-Behcetü'l-Mardıyye; Şerhu İbn Nâzım; el-Mekâsıdu's-Şâfiyye; İrtişafu'd-Darb.*

Beyit No: 248

Beytin Metni: يَا نَاقُ سِيرِي عَنَّا فَبِيحَا إِلَى سُلَيْمَانَ فَتَسْتَرِيحَا

Şair: Ebu'n-Necm el-Fazl b. Kudâme er-Râciz el-İclî¹⁵⁷⁸ (ö. 125/743'ten önce)

Bahir: Recez

¹⁵⁷⁶ es-Suyûtî, *Şerhu Şevâhidi'l-Muğni*, c. 1, s. 205.

¹⁵⁷⁷ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 214.

¹⁵⁷⁸ Ebu'n-Necm el-Fazl b. Kudâme er-Râciz el-İclî (ö. 125/743'ten önce): Künyesi Ebû'n-Necm olan şair Vâil kabilesinin Bekr kolundandır. Emevîlerin döneminde parlamıştır. Abdülmelik b. Mervân ve oğlu Hişâm'ın meclislerinde bulunmuştur. Kûfe'nin iç bölgelerinde ikamet etmiştir. Recez tarzında şiir inşâd edenlerin en büyüklerinden sayılan şair aynı anda şiiri en güzel söyleyen kişilerden de sayılmaktadır. Meşhur râcız el-'Accâc'dan daha derin ifadeye sahip olduğu söylenir. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, c. 5, s. 151.

Sözlük: العَنَقُ : Devenin hızlı bir yürüyüş şekli. ¹⁵⁷⁹ فُسُوحًا , فَسْحًا , يُفْسِحُ , فَسَحَ :

Geniş, adımlarının arası geniş olmak. ¹⁵⁸⁰ اسْتِرَاحَةً : Dinlenmek, istirahat etmek, mola vermek. ¹⁵⁸¹

K.Matla'ı: ¹⁵⁸² يَا نَاقُ سِيرِي عَنَقًا فَيَسِيحًا إِلَى سُلَيْمَانَ فَتَسْتَرِيحًا

Anlam: “Ey dişi deve! Hızlı ve büyük adımlarla Süleyman(b. Abdilmelik)’a doğru yürü ki dinlenelim.”

İstişhâd Yönü: Nâsibe olan أن edatı mukadder olarak, taleb fiiline (emir, nehiy, istifhâm, dua, ‘arz, tahdîd ve temenni) cevap olup ف harfinden sonra gelen muzâri‘ fiilini nasbetmektedir. Şâhid beyitteki فَتَسْتَرِيحًا örneğinde نَسْتَرِيح muzâri‘ fiili, emir fiiline (سِيرِي) cevap olup ف harfinden sonra geldiği için mukadder أن edatı ile mansûb olmuştur. ¹⁵⁸³

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Şerhu’l-Eşmûni; Şerhu’t-Tasrih ‘ale’t-Tavdîh; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; Şerhu Katri’n-Nedâ; Şerhu İbn ‘Akîl; el-Behcetü’l-Merdiyye; Şerhu İbn Nâzım; ed-Dureru’l-Levâmi; Hem’u’l-Hevâmi; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdahu’l-Mesâlik; Tevdîhu’l-Mekâsıd ve’l-Mesâlik.

Beyit No: 249

Beytin Metni: رَبِّ وَفَّقْنِي فَلَا أَعْدَلَ عَنِّي سَنَنْ السَّاعِينَ فِي حَيْرِ سَنَنْ

¹⁵⁷⁹ ez-Zebîdî, Tâcu’l-‘Arûs, “عنق” mad.

¹⁵⁸⁰ İbn Manzûr, Lisânu’l-‘Arab, “فسح” mad.

¹⁵⁸¹ İbn Manzûr, Lisânu’l-‘Arab, “روح” mad.

¹⁵⁸² el-Fadl b. Kudâme Ebu’n-Necm el-‘İclî, Divânu Ebi’n-Necm el-‘İclî, thk. Muhammed Edîb Abdulvâhid Cemrân, Metbû’âtu Mecme‘i’l-Luğati’l-‘Arabiyye, Dımaşk 1426/2006, s. 123.

¹⁵⁸³ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 216.

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Remel

Sözlük: عَدَلَ يَعْدِلُ عُدُولًا : ...den dönmek, vazgeçmek, ayrılmak.¹⁵⁸⁴ السَّنُّ : Yol, yön.¹⁵⁸⁵

Anlam: “Ey Rabbim! Beni muvaffak eyle ki, yolların en hayırlısında yürüyenlerin yolundan ayrılmayayım.”

İstişhâd Yönü: Bir önceki beyitte aktardığımız bilgiye göre şâhid beyitteki عَدَلَ muzârî‘ örneğinde dua fiiline (وَقَفِّي) cevap olup ف harfinden sonra gelen عَدَلَ fiili, mukadder olan أن edatı ile mansûb olmuştur.¹⁵⁸⁶

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Şerhu Katri'n-Nedâ; Şerhu İbn 'Akîl; el-Behcetü'l-Merdıyye; Şerhu İbn Nâzım; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu'l-Mekkûdî; el-Mekâsıdu's-Şâfiye; İrşâdu's-Sâlik.

Beyit No: 250

Beytin Metni: يَا ابْنَ الْكَرَامِ أَلَا تَدْنُو فَتُبْصِرَ مَا قَدْ حَدَّثُوكَ فَمَا رَأَى كَمَنْ سَعَا

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Basît

Sözlük: دَنَا يَدْنُو دُنُوًّا وَدَنَاوَةً : Yakın olmak, yaklaşmak.¹⁵⁸⁷ حَدَّثَ تَحْدِيثًا :

Anlatmak, tebliğ etmek, bildirmek.¹⁵⁸⁸

¹⁵⁸⁴ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “عدل” mad.

¹⁵⁸⁵ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “سنن” mad.

¹⁵⁸⁶ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 217.

Anlam: “Ey asillerin oğlu! Yaklaşmaz mısın ki, onların sana anlattıkları şeyleri (gözlerinle) göresin. Çünkü gören işiten gibi değildir.”

İstişhâd Yönü: Şâhid beyitte bulunan *تُبَصِّرْ* muzârî‘ fiili ‘arz ifade eden *أَلَا تَدُنُّو* cümlesinin cevabı olup *ف* harfinden sonra geldiği için mukadder olan *أَنْ* edatı ile mansûb olmuştur.¹⁵⁸⁹

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu’t-Tasrih ‘ale’t-Tavdih; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; Şerhu Katri’n-Nedâ; Şerhu İbn ‘Akîl; el-Behcetü’l-Merdiyye; Şerhu İbn Nâzım; ed-Dureru’l-Levâmi’; Hem‘u’l-Hevâmi’; Hâşiyetu’s-Sabbân; Şerhu’l-Mekkûdî; İrşâdu’s-Sâlik.*

Beyit No: 251

Beytin Metni: *فَعُلْتُ ادْعِي وَأَدْعُو إِنَّ أُنْدَى لِيصَوْتٍ أَنْ يُنَادِي دَاعِيَانِ*

Şair: İhtilâflı

Bu beyit; el-A’sâ (ö. 7/629)’ya,¹⁵⁹⁰ Desâr b. Şeybân en-Nasrî (ö. [?])’ye,¹⁵⁹¹ el-Hatîe (ö. 45/665)’ye,¹⁵⁹² ve Rabî’a b. Ceşm (ö. [?])’e¹⁵⁹³ isnad edilmiştir.

Bahir: Vâfir

Sözlük: *هُوَ أُنْدَى صَوْتًا* : O daha gür sesli ve sesi daha fazla uzağa gidendir.¹⁵⁹⁴

¹⁵⁸⁷ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, “دنو” mad.

¹⁵⁸⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “حدث” mad.

¹⁵⁸⁹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 217.

¹⁵⁹⁰ Hasan Şurrâb, *Şerhu’ş-Şevâhi’s-Şi’riyye...*, c. 3, s. 220.

¹⁵⁹¹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, c. 2, s. 159.

¹⁵⁹² el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 4, s. 1875.

¹⁵⁹³ es-Suyûtî, *Şerhu Şevâhidi’l-Muğnî*, c. 2, s. 827.

K. Matla'ı:¹⁵⁹⁵ دَعَانِي الأَنْبَجَانِ ابْنَا بَغِيضٍ وَأَهْلِي بِالْعَلَاةِ فَمَنْبِيَانِي

M. Rivayet:¹⁵⁹⁶ فَكُلْتُ ادْعِي وَأَدْعُ فَإِنَّ أُنْدَى لِيصَوْتِ أَنْ يُنَادِي دَاعِيَانِ

Anlam: (Kadına) dedimki: ‘Seslen, ben de seninle sesleneyim. Zira uzağa en fazla giden ses iki kişinin seslenişidir.’”

İstîshâd Yönü: Nâsibe olan أن edatı mukadder olarak, taleb fiiline (emir, nehiy, istifhâm, dua, ‘arz, tahdîd ve temenni) cevap olup و-i me‘iyye (beraberlik ifade eden و)den sonra gelen muzâri‘ fiilini nasbetmektedir. Şâhid beyitte bulunan اُدْعُو fiili emir ifade eden ادْعِي fiilinin cevabı olup و-i me‘iyyeden sonra geldiği için mukadder olan أن edatı ile mansûb olmuştur.¹⁵⁹⁷

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûni; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; el-İnsâf; Kâşifu'l-Hasâsa; Cevahiru'l-Edeb; İrtişafu'd-Darb.*

Beyit No: 252

Beytin Metni: لَأَتْنَنَّ عَنْ خُلُقِي وَتَأْتِي مِثْلَهُ عَاژَ عَلَيْكَ إِذَا فَعَلْتَ عَظِيمُ

Şair: İhtilaflı

¹⁵⁹⁴ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “دنا” mad.

¹⁵⁹⁵ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, c. 2, s. 183.

¹⁵⁹⁶ Hasan Şurrâb, *Şerhu's-Şevâhi's-Şi'riyye...*, c. 3, s. 220.

¹⁵⁹⁷ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 218.

Bu beyit; Ebu'l-Esved ed-Duelî (ö. 69/688)'ye,¹⁵⁹⁸ el-Mutevekkil el-Leysî (ö. [?])'ye,¹⁵⁹⁹ el-Mutevekkil el-Kenânî (ö. [?])'ye,¹⁶⁰⁰ et-Tırmâmâh (ö. 670/743)'a,¹⁶⁰¹ ve Hassân b. Sâbit (ö. 60/680)'e¹⁶⁰² isnad edilmiştir.

Bahir: Kâmil

K. Matla'ı:¹⁶⁰³ فَبِطْنِ مَكَّةَ عَهْدُهُنَّ قَدِيمٌ لِلْعَانِيَاتِ بِذِي الْمِجَازِ رُسُومٌ

Anlam: “Bir huyun aynısını yapadururken onu yasaklama. Böyle bir şey yaptığın takdirde büyük ayıp etmiş olursun.”

İstîshâd Yönü: Bir önceki beyitte aktardığımız bilgiye göre şâhid beyitteki تَأْتِي fiili nehiy ifade eden لَا تَنْتَهَ cümlesinin cevabı olup و-i me'iyeye (beraberlik ifade eden و)den sonra geldiği için mukadder olan أن edatı ile mansûb olmuştur.¹⁶⁰⁴

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrih 'ale't-Tavdih; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Şerhu İbn 'Akil; Şerhu İbn Nâzım; el-İnsâf; Kâşifu'l-Hasâsa; Cevahiru'l-Edeb; İrtişafu'd-Darb.*

Beyit No: 253

Beytin Metni: أَلَمْ تَسْأَلِ الرَّبْعَ الْعَوَاءَ فَيَنْطِقُ وَهَلْ تُخْبِرُنَاكَ الْيَوْمَ بَيِّدَاءَ سَمَلُوقُ

Şair: Cemîl b. Abdillâh el-Uzrî, **Cemîlu Buseyne**

Bahir: Tavîl

¹⁵⁹⁸ Hasan Şurrâb, *Şerhu'ş-Şevâhi's-Şi'riyye...*, c. 3, s. 21.

¹⁵⁹⁹ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, c. 12, s. 156.

¹⁶⁰⁰ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 393.

¹⁶⁰¹ el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 8, s. 564.

¹⁶⁰² es-Seyrâfî, *Şerhu Ebyâti Sibeveyhi*, c. 2, s. 188.

¹⁶⁰³ es-Suyûtî, *Şerhu Şevâhidi'l-Muğnî*, c. 2, s. 779.

¹⁶⁰⁴ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 219.

Sözlük: الرَّبْع : Ev, mesken.¹⁶⁰⁵ وَالْقَوَاءُ : Boş, kimsesiz.¹⁶⁰⁶ بَيْدَاءٌ : Öldürücü

çöl.¹⁶⁰⁷ السَّمْلَقُ : Bitkisi olmayan çöl.¹⁶⁰⁸

K. Matla'ı: ¹⁶⁰⁹ وَهَلْ تُخْبِرُنَا الْيَوْمَ بَيْدَاءَ سَمْلَقٍ أَلَمْ تَسْأَلِ الرَّبْعَ الْقَوَاءَ فَيَنْطِقُ

M. Rivayet: ¹⁶¹⁰ وَهَلْ يُخْبِرُنَا الْيَوْمَ بَيْدَاءَ سَمْلَقٍ أَلَمْ تَسْأَلِ الرَّبْعَ الْقَوَاءَ فَيَنْطِقُ

¹⁶¹¹ وَهَلْ تُخْبِرُنَا الْيَوْمَ بَيْدَاءَ سَمْلَقٍ أَلَمْ تَسْأَلِ الرَّبْعَ الْقَدِيمَ فَيَنْطِقُ

¹⁶¹² وَهَلْ تُخْبِرُنَا الْيَوْمَ بَيْدَاءَ سَمْلَقٍ أَلَمْ تَسْأَلِ الرَّبْعَ الْحَالَةَ فَيَنْطِقُ

Anlam: “(Şair bu beyitte kendi kendine konuşuyor.) Boş eve sormaz mısınız? O konuşur. Ve bugün bitkisi olmayan (öldürücü) çöl sana haber verecek mi?”

İstişâd Yönü: Fâ-i isti'nafiyyeden (başlangıç) sonra gelen muzâri' fiil mansûb olmaz merfû' olur. Şâhid beyitte bulunan يَنْطِقُ muzâri' fiili, fâ-i isti'nafiyyeden sonra geldiği için merfû' olmuştur.¹⁶¹³

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Muğni'l-Lebîb; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Lisan; el-Behcetü'l-Merdiyye; İrşâdu's-Sâlik.*

¹⁶⁰⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “ربع” mad.

¹⁶⁰⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “قوا” mad.

¹⁶⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “بيد” mad.

¹⁶⁰⁸ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “سملق” mad.

¹⁶⁰⁹ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1888.

¹⁶¹⁰ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1888.

¹⁶¹¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “سملق” mad.

¹⁶¹² Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğâni*, c. 8, s. 154.

¹⁶¹³ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 220.

Beyit No: 254

Beytin Metni: وَقَوْلِي كُلَّمَا جَشَأْتُ وَجَاشَتْ مَكَانَكَ تُحْمَدِي أَوْ تَسْتَرْجِي

Şair: Ömer b. el-İtnâbe el-Ensârî ¹⁶¹⁴ (ö. [?])

Bahir: Vâfir

Sözlük: جَشَأْتُ نَفْسِي : Korku ya da hüzünden ötürü nefsin çarpması, hoptlaması. جَاشَتْ : Yürek bulantısı. ¹⁶¹⁵

K. Matla'ı: ¹⁶¹⁶ وَأَحْذِي الْحَمْدَ بِالْتَّمَنِ الرَّيْحِ أَبْتُ لِي عِقِّي وَأَبِي بَلَائِي

M. Rivayet: ¹⁶¹⁷ وَقَوْلِي كُلَّمَا جَشَأْتُ وَجَاشَتْ رُوَيْدَكَ تُحْمَدِي أَوْ تَسْتَرْجِي

¹⁶¹⁸ أَقُولُ لَهَا إِذَا جَشَأْتُ وَجَاشَتْ مَكَانَكَ تُحْمَدِي أَوْ تَسْتَرْجِي

¹⁶¹⁹ وَقَوْلِي كُلَّمَا جَشَأْتُ لِنَفْسِي مَكَانَكَ تُحْمَدِي أَوْ تَسْتَرْجِي

Anlam: “(Savaş sırasında) nefsimin her çarpıntı ve bulantısında ona (nefsime) söylediğim söz: ‘Yerinde dur, (ya cesaretinden ötürü insanlar tarafından) övüleceksin ya da (ölerek) rahata kavuşacaksın.’ demekten ibarettir. ”

İstîşhâd Yönü: Talep ifade eden kelimelerin cevabında bulunan ف harfi hazfedilip ceza kastedilirse, kendisinden sonra gelen muzâri‘ fiil meczûm olur.

¹⁶¹⁴ Ömer b. el-İtnâbe el-Ensârî (ö. [?]): Cahiliye devrinin şair ve süvarilerindedir. Adı ‘Amr b. Âmir olan şair daha çok annesine nisbetle ‘Amr b. el-İtnâbe olarak bilinmektedir. Medine’de ikamet etmiştir. Kendisini, Cahiliye devri Arap krallarından sayan rivayetler de vardır. Hazreclilerin başkanı olan şair, Hazrec ve Evs kabileleri arasında devam etmekte olan bir savaşta Hazreclilerin komutanlığını yapmıştır. Muâviye, Sıffin savaşında kendisini kaçırmaktan ‘Amr b. el-İtnâbe’nin bu söz konusu şiirinin engellediğini söylemiştir. ez-Ziriklî, **el-A‘lâm**, c. 5, s. 80.

¹⁶¹⁵ İbn Fâris, **Mu‘cemu Mekâyisi’l-Luğa**, “جَشَأْتُ” mad.

¹⁶¹⁶ el-‘Aynî, **el-Mekâsıdu’n-Nahviyye**, c. 4, s. 1902.

¹⁶¹⁷ Muhammed el-Ezdî, **Cemheretu’l-Luğa**, c. 2, s. 1905.

¹⁶¹⁸ Mahmud b. ‘Umer ez-Zemaşerî, **Esasu’l-Belağa**, Daru’n-Neşr. 1399/1979, c. 1, s. 94.

¹⁶¹⁹ Ebû Mansûr, **Tehzîbu’l-Luğa**, “جَشَأْتُ” mad.

Şâhid beyitteki مَكَانِكَ مُحَمَّدِي misalinde مُحَمَّدِي fiilinin talep bildiren ism-i fiilden (مَكَانِكَ) sonra gelmiş olması ve başındaki ف harfinin hazfedilip ceza anlamının kasedilmesinden ötürü muzâri‘ fiil, sonundaki nûn harfinin hazfiyle meczûm olmuştur.¹⁶²⁰

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; Muğni’l-Lebîb; Hâşiyetu’s-Sabbân; İrşâdu’s-Sâlik; Şerhu İbn Nâzım; Tevdîhu’l-Mekâsıd ve’l-Mesâlik; Şerhu Katri’n-Nedâ; Evdahu’l-Mesâlik.*

Beyit No: 255

Beytin Metni: لَلْبَسُ عَبَاءَةٍ وَتَفَرَّ عَيْنِي أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ لُبْسِ الشُّفُوفِ

Şair: Meysûn bnt. Bahdel b. Uneyf el-Kelbî¹⁶²¹ (ö. 80/700)

Bahir: Vâfir

Sözlük: الْعَبَاءَةُ : Büyük, siyah çizgileri olan bol bir elbise çeşidi, aba. أَعْبِيَةٌ ,

: Aynı anlamda kullanılan farklı bir lugat.¹⁶²² تَفَرَّ عَيْنًا قَرَّتْ عَيْنًا: Gözyaşın soğuk

¹⁶²⁰ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 223.

¹⁶²¹ Meysûn bnt. Bahdel b. Uneyf el-Kelbî (ö. 80/700): Kelb kabilesinin Benî Hârise kolundan olan şaire, Muâviye’nin karısı, Yezîd’in annesidir. Şam’da Muâviye ile evlenince göçebe hayatının özlemiyle bu mevzu bahis kasideyi söylemiştir. Bunun üzerine Muâviye onu boşamış ve ailesinin yanına göndermiştir. O sırada Yezîd ile hamile idi. Diğer bir rivayete göre Yezîd o sırada daha süt içerdi. Onu da beraberinde götürdü. Çölde fasih olarak yetiştirdi. ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, c. 7, s. 339; el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 4, s. 1880.

¹⁶²² ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, “عی” mad.

olsun, gözün aydın.¹⁶²³ الشَّفَّ وَالشَّفَّ , شُفُوفٌ : Yünden yapılmış, kırmızı renkli, ince şeffaf giysi.¹⁶²⁴

K. Matla'ı: ¹⁶²⁵ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ فَصْرِ مُنِيفٍ لَبِيَّتٌ تَخْفُقُ الْأَرْوَاحَ فِيهِ

M. Rivayet: ¹⁶²⁶ وَأُبْسُ عَبَاءَةَ وَتَقَرَّ عَيْنِي أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ لُبْسِ الشُّفُوفِ

Hikâye: Meysûn bedevî bir kız idi. Muâviye onunla teserrî akdi¹⁶²⁷ yaptığı için canı sıkılır. Muâviye, Meysûn'a evlenmeden önce aba giydiğini, bugün ise bu muazzam saltanatın kıymetini bilmediğini söyler ve onu azarlar. Bunun üzerine Meysûn şâhid beytin içinde olduğu bu kasideyi inşâd eder. Muâviye bu şiiri duyunca: “Ey Bahdel’in kızı! Sen benden razı olmadın, hatta beni şişman ve kaba biri yaptın,” der. Ve Meysûn’u boşayıp ailesine gönderir. O sırada Meysûn’un Yezîdle gebe olduğu daha sonra onu çölde doğurduğu ve bunun için de Yezîd’in fasih biri olduğu rivayet edilmektedir.¹⁶²⁸

Anlam: “Şüphesiz aba giyinmek ve gözlerimin aydın olması bana şeffaf elbiselerin giyinmesinden daha sevimlidir.”

İstîşhâd Yönü: Muzâri‘ fiil, halis bir isme atfedilirse -mezkûr ya da mukadder- أن harfi ile mansûb olur. Şâhid beyitteki وَتَقَرَّ عَيْنِي misalinde muzâri‘ fiil (تَقَرَّ), mısranın başında bulunan isme (لُبْسِ) و harfi ile atfedilmiş ve cevâzen mukadder olan أن harfi ile mansûb olmuştur.¹⁶²⁹

¹⁶²³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, “قر” mad.

¹⁶²⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, “شفف” mad.

¹⁶²⁵ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 3, s. 361.

¹⁶²⁶ el-Mekkûdî, *Şerhu'l-Mekkûdî...*, c. 1, s. 285.

¹⁶²⁷ Cariye olarak elde edilen birini eş olarak almak ve onunla beraber olmaya karar vermek. Bkz. Ali b. Muhammed b. Ali el-Curcânî, *et-Ta‘rifât*, thk. İbrahim el-Ebyârî, *Dâru'l-Kitabi'l-‘Arabî*, Beyrut 1405/1984, c. 1, s. 80.

¹⁶²⁸ el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 8, s. 505-506.

¹⁶²⁹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 224.

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Muğni'l-Lebîb; Hâşiyetu's-Sabbân; İrşâdu's-Sâlik; Şerhu İbn Nâzım; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu Katri'n-Nedâ; Şerhu İbn 'Akîl.

Beyit No: 256

Beytin Metni: لَوْلَا تَوَقُّعٌ مُّعْتَرٍّ فَأَعْطَيْتُهُ مَا كُنْتُ أُوتِرُ إِتْرَابًا عَلَيَّ تَرِي

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Basît

Sözlük: أَتْرَبَ الرَّجُلُ : 1630 Dilenmeye niyetlenen ancak dilenmeyen kişi.

Adam zengin oldu, adam fakir oldu. أَتْرَابٌ : Yaşıt, akran. التَّرْبُ : fakir. المَثْرَبُ : zengin. 1631

M. Rivayet: 1632 لَوْلَا تَوَقُّعٌ مُّعْتَرٍّ فَأَرْضِيئَهُ مَا كُنْتُ أُوتِرُ إِتْرَابًا عَلَيَّ تَرِي

Anlam: “Kendisine vermem gereken çaresizin beklentisi olmasaydı, hiçbir zenginliği fakirliğime tercih etmezdim.”

Beyitte bulunan إِتْرَابًا kelimesi أَتْرَابًا şeklinde hemzesi meftûh olarak okunsa yaşıt, akran anlamında olur. Dolayısıyla beyit şu şekilde de tercüme edilebilir:

1630 er-Râzî, Muhtâru's-Sihâh, “عرر” mad.

1631 ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “ترب” mad.

1632 Muhammed el-Ehdel, el-Kevâkibu'd-Durriyye, Muessesetu'l-Kutubi's-Sekafiyye, Beyrut 1436/2015, s. 128.

“Kendisine vermem gereken çaresizin beklentisi olmasaydı, hiçbir yaşıtı kendi yaşıtılarına tercih etmezdim.

İstîshâd Yönü: Bir önceki beyitte aktardığımız bilgiye göre şâhid beyitteki misalinde muzârî‘ fiil (أَعْطِيَهُ), kendinden önce geçen isme (تَوْفُّع) ف harfi ile atfedilmiş ve cevazen mukadder olan أن edatı ile mansûb olmuştur.¹⁶³³

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Hâşiyetu's-Sabbân; İrşâdu's-Sâlik; Şerhu İbn Nâzım; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu İbn 'Akil; Evdahu'l-Mesâlik; el-Behcetü'l-Merdiyye.

Beyit No: 257

Beytin Metni: إِيَّيْ وَقْتَلِي سَلِيكًا ثُمَّ أَعْقَلُهُ كَالنَّوْرِ يُضْرَبُ لَمَّا عَافَتْ أَلْبَقْرُ

Şair: Enes b. Mudrike el-Has'amî¹⁶³⁴ (ö. 35/655)

Bahir: Basît

Sözlük: النَّوْرُ جُ أَنْوَارٌ¹⁶³⁵ : العَقْلُ : Diyet, kan. عَقَلْتُ الْقَيْلَ : Maktulun kanını vermek.

إِذَا عَافَ الشَّيْءُ , يَعَافُهُ , عَيْفًا , عَيْفَةً , عَيْفَةً : Öküz, boğa.¹⁶³⁶ وَثِيْرَةٌ وَثِيْرَةٌ وَثِيْرَةٌ وَثِيْرَةٌ وَثِيْرَةٌ : İçecek ya da yiyeceği yememek, tiksirmek. عَافَ الْمَاءَ : Susadığı halde su içmemek. Araplar süt

¹⁶³³ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 225.

¹⁶³⁴ Enes b. Mudrike el-Has'amî (ö. 35/655): Künyesi Ebû Sufyân olup Has'am kabilesinin Eklebî kolundandır. Mu'ammerûn ve muhadram şairlerden sayılan şair, Cahiliye devrinde Has'amlıların başkanı ve kahramanı idi. İslam devrine ulaşıp Müslüman olmuş ve Kûfe'de ikamet etmiştir. Hz. Ali'nin tarafında olan Enes, o devirde meydana gelen savaşların birinde şehid edilmiştir. 145 sene yaşadığı söylenir. ez-Ziriklî, el-A'lâm, c. 2, s. 25.

¹⁶³⁵ el-Cevherî, es-Sihâh, “عقل” mad.

¹⁶³⁶ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “نور” mad.

veren ineklerin sudan tiksindikleri zaman sütlerine zarar gelmemesi ve korkup su içmeleri için öküzleri döverlermiş. ¹⁶³⁷

M. Rivayet: ¹⁶³⁸ إِيَّيْ وَقَتْلِي كُنَيْبًا ثُمَّ أَعْقَلَهُ كَالثَّوْرِ يُضْرَبُ لَمَّا عَافَتِ الْبَقْرُ

Hikâye: es-Suleyk b. es-Selke (ö. m. 605) Arab haramilerinden biridir. Saldırılarından birinden dönerken Has‘amlılardan ailesi evde olmayan bir haneye girer. Genç ve güzel bir kadın görür. Kadına tecavüz edip yoluna devam eder. Kadın (kendisine yapılanı) kabilesine haber verir. Enes b. Mudrike atına binip, es-Suleyk’in peşine düşer ve es-Suleyk’i öldürür. Daha sonra Enes’ten, es-Suleyk’in kanını istediklerinde, Enes: “Yemin ederim ben bir deve yavrusu bile vermem,” der ve bu şiiri inşâ eder. ¹⁶³⁹

Anlam: “Kuşkusuz ben ve benim es-Suleyk’i öldürüp daha sonra kanını vermem, sudan tiksinen ineğin (yerine) dövülen öküz gibi olurum.”

İstîşhâd Yönü: Önceki beyitlerde aktardığımız bilgiye göre şahid beyitteki ^{ثُمَّ} misalinde muzâri‘ fiil (أَعْقَلَهُ) kendinden önceki isme (قَتْلِي) ثُمَّ harfi ile atfedilmiş ve cevazen mukadder olan أن harfi ile mansûb olmuştur. ¹⁶⁴⁰

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; Hâşiyetu’s-Sabbân; Şerhu İbn Nâzım; Tevdîhu’l-Mekâsıd ve’l-Mesâlik; Şerhu İbn ‘Akîl; Evdahu’l-Mesâlik; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; el-Behcetü’l-Merdiyye.

Beyit No: 258

Beytin Metni: سَأَتْرُكُ مَنْزِلِي لِيَبِي تَمِيمٍ وَالْحَقُّ بِالْحِجَازِ فَأَسْتَرْبِحَا

¹⁶³⁷ İbn Manzûr, Lisânu’l-‘Arab, “عیف” mad.

¹⁶³⁸ İbn Manzûr, Lisânu’l-‘Arab, “عیف” mad.

¹⁶³⁹ el-‘Aynî, el-Mekâsıdu’n-Nahviyye, c. 4, s. 1883; Ebu’l-Ferec el-İsfahânî, el-Eğânî, c. 20, s. 400.

¹⁶⁴⁰ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 225.

Şair: el-Müğîre b. ‘Amr el-Hanzelî, **İbn Habennâ**’¹⁶⁴¹ (ö. 91/710)

Bahir: Vâfir

M. Rivayet:¹⁶⁴² سَأْتِرُكَ مَنْزِلِي لَيْبِي تَمِيمٍ وَالْحَقُّ بِالْعِرَاقِ فَأَسْتَرِيحَا

¹⁶⁴³ سَأْتِرُكَ مَنْزِلِي لَيْبِي تَمِيمٍ وَالْحَقُّ بِالْحِجَازِ لِأَسْتَرِيحَا

Anlam: “Yurdumu Benî Temîm kabilesine bırakacağım. Ve Hicaz’a gidip rahat edeceğim.”

İstişhâd Yönü: Fâ harfinden sonra fiilin mansûb olabilmesi için kendisinden önce nefy ya da talebin gelmesi gerekir. Aksi takdirde mansûb olması şiir zaruretindedir. Şâhid beyitte fâ‘dan önce nefy ya da talep gelmediği halde أُسْتَرِيحُ mansûb olmuştur.¹⁶⁴⁴

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu Şuzûri’z-Zehab; ed-Dureru’l-Levâmi’; Hem’u’l-Hevâmi’; Muğni’l-Lebîb; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu Şevâhidi’l-Muğni; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; İrşâdu’s-Sâlik; el-Mekâsıdu’s-Şâfiye; en-Nahvu’l-Vâfi.*

Beyit No: 259

Beytin Metni: فَلَمْ أَرْ مِثْلَهَا حُبَّاسَةً وَاحِدٍ وَهَنَهْتُ نَفْسِي بَعْدَ مَا كِدْتُ أَفْعَلُهُ

¹⁶⁴¹ el-Müğîre b. ‘Amr el-Hanzelî, **İbn Habennâ**’ (ö. 91/710): Künyesi Ebû İsa olan şair Temîm kabilesinin Hanzele kolundandır. Müslüman olup Emevî devletinin şairidir. el-Muhelleb b. Ebî Safra’nın adamlarındandır. Annesi Habenna’ya nisbeten İbn Habenna’ künyesi ile meşhur olmuştur. el-Merzubânî, hakkında şöyle der:“ Bütün şiirlerini el-Muhelleb ve onun çocukları hakkında söylemiş ve Ezârika’ya karşı savaşlarını anlatmıştır.” Kendisi gibi babası ve iki kardeşi olan Sahr ve Yezîd de şair ve süvaridir. Şair, kardeşi Sahr’ı zaman zaman hicvederdi. Hicrî 91. yılında Buhâra’ya yakın Nesef bölgesinde şehid olmuştur. ez-Ziriklî, **el-A’lâm**, c. 7, s. 278; el-Bağdâdî, **Hizânetu’l-Edeb...**, c. 3, s. 601; es-Suyûtî, **Şerhu Şevâhidi’l-Muğni**, c. 1, s. 497.

¹⁶⁴² el-Muberrid, **el-Muktedab**, c. 2, s. 24.

¹⁶⁴³ Ebû Sa’îd es-Seyrâfî el-Hesen b. Abdullah b. el-Merzubânî, **Şerhu Kitâbi Sîbeveyhi**, thk. Ahmed Hasan Mehdelî-Ali Seyid Ali, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1428/2008, c. 3, s. 235.

¹⁶⁴⁴ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 2, s. 227.

Şair: ‘Âmir b. Cuveyn et-Tâî

Bu beyit bir kaynakta İmruulkays’a,¹⁶⁴⁵ bir başka eserde ise Âmir b. et-Tufeyl(ö. 11/632)’e¹⁶⁴⁶ isnad edilmiştir.

Bahir: Tavîl

Sözlük: الحُبَّاسَةُ : Yağma, ganimet.¹⁶⁴⁷ مَهْنَهُ عَنِ الْأَمْرِ : Engellemek, menetmek, yasaklamak.¹⁶⁴⁸

M. Rivayet: ¹⁶⁴⁹ وَمَلَأَ أَرْشُورَاهَا حُبَّاسَةً وَاحِدٍ وَكَهْنَهُ نَفْسِي بَعْدَ مَا كِدْتُ أَفْعَلُهُ

أَرَدْتُ بِهَا فَتْكًا فَلَمْ أَرْتَضِ لَهُ وَكَهْنَهُ نَفْسِي بَعْدَ مَا كِدْتُ أَفْعَلُهُ ¹⁶⁵⁰

Hikâye: İmruulkays (ö. m. 545), ‘Alkame(ö. m. 603)’nin şiirlerini kendi şiirlerinden üstün tutan Tay kabilesinden olan karısı Ummu Cundeb’i boşadıktan sonra Taylıların memleketinden ayrılır. Âmir b. Cuveyn’in yanına gidip orada kendine develer edinir. Âmir ise huysuz ve katil biri idi. Kavmi, işlediği suçlardan ötürü ondan beri olmuştu.¹⁶⁵¹

İmruulkays, Âmir’in yanında bir vakit kalır. Ancak Âmir’in şu beyti okuduğunu duyunca:

أَرَدْتُ بِهَا فَتْكًا فَلَمْ أَرْتَضِ لَهُ وَكَهْنَهُ نَفْسِي بَعْدَ مَا كِدْتُ أَفْعَلُهُ

“Ona (Hind bnt. İmruulkays) aniden saldırmayı düşündüm ancak buna razı olmadım. O eylemi yapmak üzereyken kendime mani oldum.”

¹⁶⁴⁵ İbnu’l-Haddâd, **Kitâbu’l-Ef’âl**, c. 3, s. 242.

¹⁶⁴⁶ Ebu’l-Berekât Abdurrahman el-Enbârî, **el-İnsâf fi Mesâili’l-Hilâf**, Dâru’l-Fikr, Dımaşk, byy, c. 2, s. 561.

¹⁶⁴⁷ İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, “خبس” mad.

¹⁶⁴⁸ ez-Zebîdî, **Tâcu’l-‘Arûs**, “مهنه” mad.

¹⁶⁴⁹ İbn Sîde, **el-Muhassas**, c. 4, s. 476.

¹⁶⁵⁰ Huseyn b. Ahmed ez-Zevzenî, **Şerhu’l-Mu‘allakâti’s-Seb’**, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, Beyrut 1422/2002, c. 1, s. 29.

¹⁶⁵¹ ez-Zevzenî, **Şerhu’l-Mu‘allakâti’s-Seb’**, c. 1, s. 29.

İmruulkays, Âmir'in kızına ve malına zarar verebileceğini anlar. Âmir'den habersiz oradan ayrılır ve Su'al kabilesine sığınır.¹⁶⁵²

Anlam: "Ben onun (Hind bnt. İmruulkays) gibi bir ganimet görmedim. O eylemi yapmak üzereyken kendime mani oldum."

İstîşhâd Yönü: Muzâri' fiil, bazen mansûb olması gereken yerlerin haricinde de şâz olarak mansûb olabilmektedir. Şâhid beyitteki كَذَّبْتُ أَفْعَلَهُ misalinde أَفْعَلَهُ muzâri' fiilinin mansûb olmasını gerektiren zikredilmiş sebeplerden hiçbirinin olmamasına karşın mansûb olmuştur. Bu ise şâz ve şiire has bir kullanımdır.¹⁶⁵³

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu Şuzûri'z-Zehab; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Muğni'l-Lebîb; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu Şevâhidi'l-Muğni; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu's-Şâfiye; Şerhu İbn 'Akîl; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahu'l-Mesâlik.*

2.48. CEZM EDATLARI

Beyit No: 260

Beytin Metni: إِذَا مَا حَرَجْنَا مِنْ دِمَشْقَ فَلَا نَعُدُّ لَهَا أَبَدًا مَا دَامَ فِيهَا الْجُرَاضِمُ

Şair: Hemmâm b. Gâlip el-Ferezdak

Bu beyit Velîd b. 'Ukbe (ö. 61/680)'ye de isnad edilmiştir.¹⁶⁵⁴

Bahir: Tavîl

Sözlük: الْجُرَاضِمُ : Geniş karınlı, Çok yiyen, göbeği büyük olan.¹⁶⁵⁵

¹⁶⁵² ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-Seb'*, c. 1, s. 29.

¹⁶⁵³ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 228.

¹⁶⁵⁴ el-Mısrî, *Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tevdîh*, C. 2, S. 246

Anlam: “Dımaşk’tan çıktığımızda o göbekli adam (Muâviye b. Ebî Sufyân) orada olduğu sürece asla dönmeyeceğiz.”

İstîşhâd Yönü: Cezm edatları, bir fiili cezmedenler ve iki fiil cezmedenler olmak üzere iki kısma ayrılır. Bir fiili cezmedenler dört tanedir. Bunlar: لم , لما , lâ-m-ı emir ve lâ-i nâhiyedir. İki fiil cezmedenler ise on bir tanedir. Bunlar da: اَيَّانَ , اَيْنَ , اِيْمًا , اِيْمًا , اِيْمًا , اِيْمًا , اِيْمًا , اِيْمًا , اِيْمًا , اِيْمًا , اِيْمًا , edatlarıdır. Birinci şahsın ma‘lûm muzâri‘ fiilinin üzerine lâ-m-ı emrin dahil olması az, lâ-i nâhiyenin dahil olması ise daha azdır. Şâhid beyitte birinci şahsın malûm muzâri‘ fiilinin çoğulu olan نَعُدُّ ‘un üzerine lâ-i nâhiye dahil olmuştur.¹⁶⁵⁶

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Şerhu’l-Eşmûnî; Muğni’l-Lebîb; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu Şevâhidi’l-Muğni; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Kâşifu’l-Hasâsa; en-Nahvu’l-Vâfi; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Evdahu’l-Mesâlik.*

Beyit No: 261

Beytin Metni: وَإِنَّكَ إِذْمَا تَأْتِ مَا أَنْتَ أَمِيرٌ بِهِ تُلْفِ مَنْ إِيَّاهُ تَأْمُرُ آيَاتِ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

Sözlük: أَلْفَاؤُ : Onu buldu, ona rastladı.¹⁶⁵⁷

M. Rivayet:¹⁶⁵⁸ وَإِنَّكَ إِذْمَا تَأْتِ مَا أَنْتَ أَمِيرٌ بِهِ تُلْفِ مَنْ إِيَّاهُ تَأْمُرُ آيَاتِ

¹⁶⁵⁹ وَإِنَّكَ إِذْمَا تَأْتِ مَا أَنْتَ أَمِيرٌ بِهِ لَا يَجِدُ مَنْ أَنْتَ تَأْمُرُ فَاعِيلاً

¹⁶⁵⁵ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, “جرضم” mad.

¹⁶⁵⁶ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 230.

¹⁶⁵⁷ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, “لفو” mad.

¹⁶⁵⁸ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 4, s. 1914.

Anlam: “Emrettiğin şeyi kendin yaparsan, kendilerine emrettiğin kişilerin de o şeyi yaptıklarını görürsün.”

İstişhâd Yönü: Şâhid beyitte bulunan ... تلف ... إذا تأت cümlesinde şart edatı olan إذا تأت 'yi şart, تلف 'yi ise cevap olarak meczûm etmiştir. Cezmin alameti ise şart ve cevap fiillerinden ي harfinin düşmesidir.¹⁶⁶⁰

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu İbn Nâzım; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; en-Nahvu'l-Vâfi; Şerhu İbn 'Akîl; İrşâdu's-Sâlik; Şerhu Katri'n-Nedâ; Şevahidu'l-'Adeviyye.*

Beyit No: 262

Beytin Metni: وَمَهْمَا تَكُنْ عِنْدَ امْرِئٍ مِنْ خَلِيقَةٍ وَأَلُو حَالَهَا تَخْفَى عَلَى النَّاسِ تُعَلِّمُ

Şair: Ebû Sulmâ Zuheyr b. Ebî Sulmâ b. Riyâh el-Muzenî¹⁶⁶¹ (ö. 609[?])

Bahir: Tavîl

Sözlük: حَالُ الشَّيْءِ , يَخَالُ , خَيْلًا¹⁶⁶² : الحَلِيقَةُ الحَلَائِكِيُّ : Mizac, ahlak, huy, seciye.

Zannetmek.¹⁶⁶³

¹⁶⁵⁹ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1914.

¹⁶⁶⁰ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 233.

¹⁶⁶¹ Ebû Sulmâ Zuheyr b. Ebî Sulmâ b. Riyâh el-Muzenî (ö. 609[?]): Mudar kabilesinin el-Muzenî kolundandır. Medine yakınındaki Muzeyne'de dünyaya gelen şair, Necid bölgesinde bulunan el-Hâcir'de ikamet ederd. Câhiliye devrinin en ünlü üç şairlerinden (en-Nâbîga, İmrulkays) biri olan Züheyr b. Ebî Sulma, mu'allaka sahibi ve Câhiliye devri şairlerinin bilgesidir. Edebiyat dünyasında Züheyr'i bütün Arap şairlerinden üstün tutanlar da vardır. Babası Rabi'a, iki kız kardeşi olan Selma ve el-Hansâ', iki oğlu olan Ka'b ve Buceyr ve dayısının şair olduğu için İbn A'râbî, onu şiir alanında hiç kimsede olmayan imtiyazlara sahip biri olarak tanıtmıştır. Züheyr'in bir ayda bir kaside yazdığı ve o kasideyi bir sene inceleyip düzenlediği rivayet edilir. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, c. 3, s. 52; ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-Seb'*, c. 1, s. 121; Süleyman Tülücü, “Zuheyr b. Ebî Sulma”, *DİA*, Ankara 2013, s. 541.

¹⁶⁶² er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, “باب الحناء” mad.

¹⁶⁶³ İbn Sîde, *el-Muhkem*, “خيل” mad.

K. Matla'ı: ¹⁶⁶⁴ أَمِنْ أُمَّ أَوْفَى دِمْنَةً لَمْ تَكَلِّمْ بِحَوْمَانَةَ الدَّرَاجِ فَالْمُتَنَلِّمِ

M. Rivayet: ¹⁶⁶⁵ وَمَهْمَا تَكُنْ عِنْدَ امْرِئٍ مِنْ خَلِيقَةٍ وَإِنْ خَالَهَا تُخْفَى عَلَى النَّاسِ تُعَلِّمُ

Hikâye: Züheyr, bu ünlü kasidesinde Zübyân ile 'Abs kabileleri arasında meydana gelen ve yaklaşık kırk sene devam ederek çok sayıda insanın ölümüne neden olan Gabrâ ve Dâhis savaşlarını, üç bin deve diyet ödeyerek barışla neticelendiren Benî Murre'nin başkanlarından Herim b. Sinân ile yeğeni Hâris b. Avf'ı övmektedir.¹⁶⁶⁶

Anlam: “Ne olursa olsun, her kimde bir huy varsa insanlara gizli kalacağını zannetse de o huy bilinecektir.”

İstîshâd Yönü: Şâhid beytin başında bulunan مَهْمَا edatı kendinden sonraki تُعَلِّمُ ve beytin sonundaki تَكُنْ fiillerini şart ve ceza fiilleri olarak meczûm etmiştir. تُعَلِّمُ fiilinin sonunda bulunan kesre kafiye düzeni için gelmiştir.¹⁶⁶⁷

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; en-Nahvu'l-Vâfi; Şerhu Katri'n-Nedâ; Muğni'l-Lebîb; Şerhu Şevâhidi'l-Muğni; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Hâşiyetu's-Sabbân.*

Beyit No: 263

Beytin Metni: وَلَسْتُ بِحَلَالِ التَّلَاعِ مَخَافَةً وَلَكِنْ مَتَى يَسْتَرْفِدِ النَّاسُ أَزِيدُ

Şair: Tarafe b. el-Abd el-Bekrî

¹⁶⁶⁴ Zuheyr b. Ebî Sulmâ, **Divânu Zuheyr b. Ebî Sulmâ**, thk. Ali Hasan Fâ'ûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1408/1988, s. 102.

¹⁶⁶⁵ el-Bağdâdî, **Hizânetu'l-Edeb...**, c. 9, s. 28.

¹⁶⁶⁶ el-Bağdâdî, **Hizânetu'l-Edeb...**, c. 3, s. 5; Muhammed Ahmed Câdulmevlâ Beg-Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim-Ali Muhammed el-Becâvî, **Eyyâmu'l-'Arab fi'l-Câhiliyye**, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Mısır 1365/1946, s. 246-277; Süleyman Tülücü, “Zuheyr b. Ebî Sulma”, **DİA**, Ankara 2013, s. 541.

¹⁶⁶⁷ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 2, s. 233.

Bahir: Tavîl

Sözlük: التَّلْعَةُ التَّلْعَاتُ التَّلَاعُ¹⁶⁶⁸ : İnen. حَالٌ حُلُولٌ حَلَالٌ : İniş, su akıntısı, geniş dere yatağı.¹⁶⁶⁹ يَسْتَرْفِدُ يَسْتَرْفِدُ إِسْتَرْفَادًا¹⁶⁷⁰ : Yardım istemek.

K. Matla'ı:¹⁶⁷¹ ظَلِمْتُ بِهَا أَبْيَكي وَأَبْيَكي إِلَى الْعَدِيِّ لِحَوْلَةِ أَطْلَالٍ بِبِرْقَةٍ تُهَمِّدِ

M. Rivayet:¹⁶⁷² وَلَكِنْ مَتَى يَسْتَرْفِدِ الْقَوْمُ أَرْفِدِ

¹⁶⁷³ وَلَسْتُ بِمَحَلِّ التَّلَاعِ مَخَافَةً وَلَكِنْ مَتَى يَسْتَرْفِدِ النَّاسُ أَرْفِدِ

¹⁶⁷⁴ وَلَسْتُ بِوَلَّاجِ التَّلَاعِ مَخَافَةً وَلَكِنْ مَتَى يَسْتَرْفِدِ النَّاسُ أَرْفِدِ

¹⁶⁷⁵ وَلَسْتُ بِمَحَلِّ التَّلَاعِ بِبَيْتِهِ وَلَكِنْ مَتَى يَسْتَرْفِدِ النَّاسُ أَرْفِدِ

¹⁶⁷⁶ وَلَسْتُ بِمَحَلِّ التَّلَاعِ مَخَافَةً وَلَكِنْ مَتَى يَسْتَرْفِدِ النَّاسُ أَرْفِدِ

Anlam: “Ben, korkudan dere yataklarına inen kişi değilim. Ancak insanlar ne zaman (benden) yardım isterlerse onlara yardım ederim.”

İstişhâd Yönü: Şâhid beyitte bulunan مَتَى edatı kendinden sonra gelen يَسْتَرْفِدِ ve beytin sonundaki أَرْفِدِ fiillerini şart ve ceza fiilleri olarak meczûm etmiştir. أَرْفِدِ fiilinin sonundaki kesre kafiye düzeni için ilave edilmiştir.¹⁶⁷⁷

¹⁶⁶⁸ el-Fîruzâbâdî, **el-Kâmus'ul-Muhît**, “كهل” mad.

¹⁶⁶⁹ el-Fîruzâbâdî, **el-Kâmus'ul-Muhît**, “فصل التاء” mad.

¹⁶⁷⁰ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “رفد” mad.

¹⁶⁷¹ el-'Aynî, **el-Mekâsıdu'n-Nahviyye**, c. 4, s. 1910.

¹⁶⁷² el-'Aynî, **el-Mekâsıdu'n-Nahviyye**, c. 4, s. 1910.

¹⁶⁷³ el-'Aynî, **el-Mekâsıdu'n-Nahviyye**, c. 4, s. 1910.

¹⁶⁷⁴ Ebû Bekir Muhammed b. el-Kâsım b. Beşşâr el-Enbârî, **Şerhu'l-Kasâidi's-Seb' et-Tivâl el-Câhiliyât**, thk. Abdusselam Muhammed Hârun, Dâru'l-Me'ârif, bty, c. 1, s. 186.

¹⁶⁷⁵ Ebû Bekir el-Enbârî, **Şerhu'l-Kasâidi's-Seb'...**, c. 1, s. 186.

¹⁶⁷⁶ el-'Aynî, **el-Mekâsıdu'n-Nahviyye**, c. 4, s. 1910.

¹⁶⁷⁷ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 2, s. 234.

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu İbn Nâzım; el-Mekâsıdu's-Şâfiyye; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Muğni'l-Lebîb; Şerhu Şevâhidi'l-Muğni.*

Beyit No: 264

Beytin Metni: أَيَّانَ نُؤْمِنُكَ تَأْمَنُ غَيْرَنَا وَإِذَا لَمْ تُدْرِكِ الْأَمْنَ مِنَّا لَمْ تَزَلْ حَذِرًا

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Basît

Sözlük: رَجُلٌ حَذِرٌ وَحَذُرٌ¹⁶⁷⁸ : Sakıngan, korkan, dikkatli adam.¹⁶⁷⁹

M. Rivayet:¹⁶⁸⁰ أَيَّانَ نُؤْمِنُكَ تَأْمَنُ غَيْرَنَا وَإِذَا لَمْ تُدْرِكِ الْأَمْنَ مِنَّا لَمْ تَزَلْ حَائِفًا

Anlam: “Biz ne zaman sana eman verirsek bizim dışımızdakilerin (şerrinden) güven içinde olursun. Bizden eman almadığın zaman ise sürekli korku içinde olursun.”

İstişhâd Yönü: Şâhid beytin başında bulunan أَيَّانَ edatı kendinden sonra zikredilen نُؤْمِنُكَ ve تَأْمَنُ fiillerini şart ve ceza fiilleri olarak meczûm etmiştir.¹⁶⁸¹

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; en-Nahvu'l-Vâfi; Şerhu İbn 'Akîl; İrşâdu's-Sâlik; Şevahidu'l-Adeviyye.*

¹⁶⁷⁸ er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, “باب الألف” mad.

¹⁶⁷⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “حذر” mad.

¹⁶⁸⁰ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, Daru'l-Me'ârif, bty, c. 4, s. 430.

¹⁶⁸¹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 234.

Beyit No: 265

Beytin Metni: أَيْنَ تَضْرِبُ بِنَا الْعُدَاةَ بَجْدْنَا نَصْرَفُ الْعَيْسِ نَحْوَهَا لِلتَّلَاقِي

Şair: Abdullah b. Humâm es-Selûlî¹⁶⁸² (ö. 100/718)

Bahir: Hafîf

Sözlük: صَرَفَهُ : Çevirmek, yöneltmek, sarfetmek.¹⁶⁸³ العيسُ : Beyaz deve.¹⁶⁸⁴

M. Rivayet: ¹⁶⁸⁵ أَيْنَ تَضْرِبُ بِنَا الْعُدَاةَ بَجْدْنَا نَصْرَفُ الْعَيْسِ نَحْوَهَا لِلتَّلَاقِي

Anlam: “Düşman bizimle nerede savaşmak isterse, onlarla karşılaşmak için kendilerine doğru beyaz develeri yönelttiğimizi göreceksin.”

İstişâd Yönü: Şâhid beytin başında bulunan أَيْنَ edatı kendinden sonra gelen تَضْرِبُ ve بَجْدْنَا fiillerini şart ve ceza fiilleri olarak meczûm etmiştir.¹⁶⁸⁶

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu's-Şâfiye; İrşâdu's-Sâlik; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu İbn Ye'îş; Şerhu İbni'n-Nuhâs.*

Beyit No: 266

Beytin Metni: حَيْثُمَا تَسْتَقِيمُ يُقَدِّرُ لَكَ اللَّ هُ نَجَاحًا فِي غَابِرِ الْأَزْمَانِ

¹⁶⁸² Abdullah b. Humâm es-Selûlî (ö. 100/718): Müslüman olup Emevîlerin şairidir. Sa'sa'a kabilesinin Benî Murra kolundandır. Şiirinin güzelliğinden dolayı kendisine 'Attar künyesi verilmiştir. Şair, Yezîd b. Muâviye'yi oğlu Muâviye'ye bey'at vermesi için teşvik etmiştir. Doğum tarihi bilinmemektedir. Hicrî 100. Yıl civarında vefat etmiştir. ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, c. 4, s. 143; el-Bağdâdî, **Hizânetu'l-Edeb...**, c. 3, s. 638.

¹⁶⁸³ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “صرف” mad.

¹⁶⁸⁴ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “عيس” mad.

¹⁶⁸⁵ 'Abbâs Hasan, **en-Nahvu'l-vâfi**, c. 4, s. 431.

¹⁶⁸⁶ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 2, s. 235.

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Hafîf

Sözlük: اسْتَقَامَ اسْتِقَامَةً : Doğru olmak, düz olmak.¹⁶⁸⁷ عَبَرَ يَعْبُرُ عَبُورًا : Zıd anlamlı kelimelerdendir. Geçmek, gitmek; kalmak, sürdürmek. الْعَابِرُ : Geçen, kalan.¹⁶⁸⁸

Anlam: “Ne zaman dosdoğru olursan, Allah kalan zamanda sana başarı takdir eder.”

İstîşhâd Yönü: Şâhid beytin başında bulunan حَيْثُمَا edatı kendinden sonra zikredilen نَسْتَقِمُ ve يُعَدِّزُ fiillerini şart ve ceza fiilleri olarak meczûm etmiştir.¹⁶⁸⁹

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu İbn 'Akîl; İrşâdu's-Sâlik; Haşiyetu Yasin; Muğni'l-Lebib; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu Şevâhidi'l-Muğni; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb.

Beyit No: 267

Beytin Metni: خَلِيلِي أَنْ تَأْتِيَانِي تَأْتِيَا أَحَا عَيْرَ مَا يُرْضِيكُمَا لَا يُجَاوِلُ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

¹⁶⁸⁷ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “قوم” mad.

¹⁶⁸⁸ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “عبر” mad.

¹⁶⁸⁹ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 235.

Sözlük: حَلِيلٌ أَخِيٌّ وَحَلَاؤُنُ وَالْأُنْتَى حَلِيلَةٌ حَلِيَّاتٌ : Samimi dost, candan arkadaş.¹⁶⁹⁰

حَاوَلَ الشَّيْءَ : Arzulamak, çabalamak, uğraşmak.¹⁶⁹¹

Anlam: “Dostlarım! Ne zaman yanıma gelerseniz, sizi memnun etmekten başka hiçbir şey istemeyen bir kardeşe gelirsiniz.”

İstîşhâd Yönü: Şâhid beytte bulunan اُنْتَى edatı kendinden sonra zikredilen تَأْتِيَانِي ve تَأْتِيَانِي fiillerini şart ve ceza fiilleri olarak meczûm etmiştir.¹⁶⁹²

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu İbn 'Akîl; İrşâdu's-Sâlik; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu Dehlan; Şerhu İbn Nâzım; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu Şuzûri 'z-Zeheb.

Beyit No: 268

Beytin Metni: وَإِنْ أَتَاهُ حَلِيلٌ يَوْمَ مَسْعَبَةٍ يَشْوُلُ لَا غَائِبٌ مَالِي وَلَا حَرِمٌ

Şair: Zuheyr b. Ebî Sulmâ el-Muzenî

Bahir: Basît

Sözlük: الحَلِيلُ : Sıkıntı nedeniyle malını kaybedip fakirleşen kişi.¹⁶⁹³ الحَرِمُ : Men edilmek, mahrum bırakmak, mahrumiyet.¹⁶⁹⁴ مَسْعَبَةٌ : açlık.¹⁶⁹⁵

¹⁶⁹⁰ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “خلل” mad.

¹⁶⁹¹ er-Râzî, Muhtâru's-Sihâh, “باب الحاء” mad.

¹⁶⁹² İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 235.

¹⁶⁹³ el-Ferâhîdî, Kitâbu'l-'Ayn, “خل” mad.

¹⁶⁹⁴ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “حرم” mad.

¹⁶⁹⁵ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “سغب” mad.

K. Matla'ı: ¹⁶⁹⁶ قَفَّ بِالذَّيَارِ الَّتِي لَمْ يَعْطُهَا الْقَدَمُ بَلَى وَعَبَّرَهَا الْأَزْوَاجُ وَالذَّيَمُ

M. Rivayet: ¹⁶⁹⁷ وَإِنْ أَنَا خَلِيلٌ يَوْمَ مَسْأَلَةٍ يَقُولُ لَا غَائِبٌ مَالِي وَلَا حَرَمٌ

Anlam: “Eğer açlık gününde bir fakir onun (Herim b. Sinân) yanına gelirse: ‘Benim hazır olmayan ve mahrum bırakılan malım yoktur,’ der.”

İstişhâd Yönü: Cezm harfinden sonra gelen şart mâzi fiil ise muzâri‘ fiil olan cevabın merfû şeklinde gelmesi caizdir. Ancak meczûm olarak gelmesi daha iyidir. Şâhid beyitte cezm harfinden sonra gelen şart (أَتَى) mâzi fiil olduğundan cevap olan يَقُولُ muzâri‘ fiil merfû olarak gelmiştir.¹⁶⁹⁸

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu İbn Nâzım; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu İbn Akîl; Evdahü'l-Mesâlik; eş-Şevâhidü'l-Kubrâ; Muğni'l-Lebîb; el-Mekâsıdu's-Şâfiye; Şerhu Dehlan; en-Nahvu'l-Vâfi; Şerhu'l-Mekkûdî.*

Beyit No: 269

Beytin Metni: يَا أَفْرَعُ بِنَ حَابِسٍ يَا أَفْرَعُ إِنَّكَ إِنْ بُصِرَ أَحْوَكُ تُصِرَّعُ

Şair: ‘Amr b. Husârim el-Becelî ¹⁶⁹⁹ (ö. ?)

Bu beyit bir kaynakta Cerîr b. Abdillâh el-Becelî (ö. 51/671)’ye isnad edilmiştir.¹⁷⁰⁰ Ancak beyit hikâyesinin aktarıldığı eserde Cerîr b. Abdillâh el-Becelî

¹⁶⁹⁶ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1919.

¹⁶⁹⁷ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1919.

¹⁶⁹⁸ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 237.

¹⁶⁹⁹ İncelenen kaynaklarda şair ‘Amr b. Husârim ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır. Sadece *Hizânetu'l-Edeb* (VIII/24) isimli eserde şairin Câhiliye devrinde yaşamış olduğu söylenmektedir.

¹⁷⁰⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “بجل” mad.

hikâyenin kahramanı olarak gösterilmiş ve beyit ‘Amr b. Husârim el-Becelî’ye nispet edilmiştir.¹⁷⁰¹

Bahir: Recez

Sözlük: الصَّرَعُ : Yere yıkmak, yere çalmak.¹⁷⁰²

K. Matla’ı:¹⁷⁰³ يَا أَفْرَعُ بَنَ حَابِسٍ يَا أَفْرَعُ إِنِّي أَخُوكَ فَانظُرْ مَا تَصْنَعُ

M. Rivayet:¹⁷⁰⁴ يَا أَفْرَعُ بَنَ حَابِسٍ يَا أَفْرَعُ إِنَّكَ إِذَا تَصْرَعْتَ أَخَاكَ تُصْرَعُ

Hikâye: Hâlid b. Ertâ el-Kelbî ve Cerîr b. Abdillâh el-Becelî (ö. 51/671), -o dönem Arapların en bilgisi olan- el-‘Akra‘ b. Hâbis’in (ö. 33/653) hakemliğinde birbirine münâferette¹⁷⁰⁵ bulunurlar.¹⁷⁰⁶

el-‘Akra‘, Halid b. Ertâ’ya: “(övünecek) Neyin var?” der. Hâlid: “Bizler ovada ikamet eder, mızraklarla yaralarız, ve bizler feryadın evletlarıyız,” der. el-‘Akra‘, Cerîr’e dönerek : “Senin neyin var?” der. Cerîr: “Bizler sarı altın ve aspur ile boyanmış kırmızı (kumaş) ehliyiz. Korkuturuz, korkmayız. Yediririz, yemek istemeyiz. Boyun eğmeyen bir kabileyiz. Rüzgâr estiği sürece yemek yeriz ve bir ay oruç tutarız, ve biz Kayser’in kralıyız,” der. el-‘Akra‘: “Lât ve ‘Uzzâ’ya yemin ederim ki eğer sen Fars memleketinin kralı Kisra, Rum memleketinin Kralı Kayser ve Arap memleketinin kralı Nu‘mân ile münâferette bulunursan onları da yenersin,” der.¹⁷⁰⁷

İşte ‘Amr b. Husârim el-Becelî, şirini bu münâferetle ilgili söylemiştir.¹⁷⁰⁸

¹⁷⁰¹ el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 8, s. 20-23-28.

¹⁷⁰² İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “صرع” mad.

¹⁷⁰³ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 4, s. 1920.

¹⁷⁰⁴ el-‘Askalânî, *el-İsâbe fi Temyîzi’s-Sahâbe*, c. 1, s. 253.

¹⁷⁰⁵ İki kişinin nesep ve hasep bakımından birbiriyle övünüşmek, sonra aralarında bu meseleyi helletmek için bir kişiyi hakem tayin etmektir. Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “نفر” mad.

¹⁷⁰⁶ el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 8, s. 20-21; el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 4, s. 1920.

¹⁷⁰⁷ el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 8, s. 20-21; el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 4, s. 1920.

¹⁷⁰⁸ el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 8, s. 20-21; el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 4, s. 1920; Yıldız, “Şerhu’l-Mekkûdî Adlı Eserde Geçen Şâhid Beyitlerin İncelenmesi”, “Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi”, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2016, s. 314.

Anlam: “Ey ‘Akra‘! Ey Hâbis’in oğlu ‘Akra‘! Kardeşinin sırtı yere gelirse muhakkak senin de sırtın yere gelir.”

İstîşhâd Yönü: Cezm edatından sonraki şart muzâri‘ fiil olsa cevap fiilinin merfû olarak gelmesi zayıf bir kullanımdır. Şâhid beyitteki *إِنَّكَ إِذَا تُصِرَّعَ أَحْوَاكَ تُصِرَّعَ* mısrasında şart muzâri‘ fiil (*تُصِرَّعَ*) şeklinde geldiği halde cevap fiilinin (*تُصِرَّعَ*) merfû olarak gelmiş olması zayıf bir kullanımdır.¹⁷⁰⁹

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; Hâşiyetu’s-Sabbân; Şerhu İbn Nâzım; Tevdîhu’l-Mekâsıd ve’l-Mesâlik; Şerhu İbn ‘Akîl; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Muğni’l-Lebîb; el-Mekâsıdu’s-Şâfiye; Şerhu Dehlan; Şerhu Şevâhidi’l-Muğni; Şerhu’r-Radî; İrşâdu’s-Sâlik; en-Nahvu’l-Vâfi.*

Beyit No: 270

Beytin Metni: *فَإِنْ يَهْلِكُ أَبُو قَابُوسَ يَهْلِكُ رِبْعُ النَّاسِ وَالْبَلَدُ الْحَرَامُ*

وَنَأْخُذُ بَعْدَهُ بِذِنَابِ عَيْشٍ أَجَبَ الظَّهْرَ لَيْسَ لَهُ سَنَامٌ

Şair: Ziyâd b. Muâviye **en-Nâbiga ez-Zubyânî**

Bahir: Vâfir

Sözlük: *الدِّنَابُ* , *الدَّنْبُ* : Kuyruk, bir şeyin arka tarafı ve sonu.¹⁷¹⁰ *الجَبَبُ* : Deve hörgücünün kesik olması; hörgücün büyümesinin semer ve palan tarafından engellenmesi. *الجَبُّ* : Hörgücün hiç olmaması.¹⁷¹¹ *السَّنَامُ* , *أَسْنِمَةٌ* : Devenin hörgücü.¹⁷¹²

¹⁷⁰⁹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 237.

¹⁷¹⁰ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, “ذنب” mad.

K. Matla'ı: ¹⁷¹³ ألم أقسم عليك لثخيريّ أحمولُ على النعش الهمامُ

M. Rivayet: ¹⁷¹⁴ ومُسيكُ بعده بذنابِ عيشٍ أجبّ الظهرِ ليسَ له سنّامُ

¹⁷¹⁵ فإن يَهْلِكُ أبو قابوسَ يَهْلِكُ ربيعُ النَّاسِ والشَّهْرُ الحرامُ

¹⁷¹⁶ ونأخذُ بعده بذنابِ عيقي أجبّ الظهرِ ليسَ له سنّامُ

Hikâye: Nâbiga ez-Zubyânî (ö. m. 604), Arab Kralı Nu'mân (ö. m. 595)'ın özel nudemâsındandı. Nâbiga'yı hased edenler onu yapmadığı bir şeyle suçlamışlar. Nu'mân da onu öldürmek istemiştir. Nu'mân'ın hacibi 'Îsâm b. Şehîr el-Curamî, Nâbiga'ya kaçmasını söylemiştir. Nâbiga da Gassân Krallarına iltica edip onları övmeye başlamıştır.¹⁷¹⁷

Daha sonra Nabiga'ya Nu'mân'ın tehlikeli bir hastalığa yakalandığı haberi ulaşınca Nâbiga, Nu'mân'ın ziyaretine gitmiş. Nu'mân'ın iki adam tarafından Hire ve Gamr'daki köşkleri arasında taşındığını görünce Nu'mân'ın hacibi 'Îsâm'a hitaben bu kasideyi söylemiş. Daha sonra Nu'mân iyileşince Nâbiga'yı affetmiştir.¹⁷¹⁸

Anlam: “Eğer Ebû Kâbûs (Nu'mân b. Munzir) ölürse insanların baharı ve el-Beledü'l-harâm (Mekke) yok olur. Ondan sonra hörgücü kesik bir hayatın kuyruğundan tutarız.”

İstişhâd Yönü: Cecap fiilinden sonra bir muzâri' fiil و ya da ف harflerinden sonra gelirse, merfû, mansûb veya meczûm olarak okunabilir. Şâhid beyitteki فإن

¹⁷¹¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “جب” mad.

¹⁷¹² ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “سنم” mad.

¹⁷¹³ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 3, s. 1448.

¹⁷¹⁴ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 3, s. 1449.

¹⁷¹⁵ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, c. 11, s. 32.

¹⁷¹⁶ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, “جب” mad.

¹⁷¹⁷ el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 9, s. 365-366.

¹⁷¹⁸ el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 9, s. 365-366.

يَهْلِكُ يَهْلِكُ misalinde ikinci fiil olan يَهْلِكُ meczûmdur ve şart edatının cevabıdır. Kendisinden sonra gelen و نَأْخُذُ fiili de muzâri‘ olup و harfinden sonra geldiği için, isti'nâf cümlesi olarak merfû, mukadder olan أن edâtı ile mansûb ya da cevap cümlesine atfedilerek meczûm olarak okunabilir.¹⁷¹⁹

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu İbn Nâzım; Haşiyetu Yasin; el-İnsâf; Kaşifu'l-Hasasa; Şerhu İbn 'Akîl; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu's-Şâfiye; Esasu'l-Belâğa; Şerhu'r-Radî; İrşâdu's-Sâlik; en-Nahvu'l-Vâfi.*

Beyit No: 271

Beytin Metni: وَمَنْ يَفْتَرِبْ مِنَّا وَيَخْضَعْ نُؤْوِهِ وَلَا يَحْشَى ظُلْمًا مَا أَقَامَ وَلَا هَضَمًا

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

Sözlük: أَوْيْتُهُ, ¹⁷²⁰ : İtaat etmek, boyun eğmek, teslim olmak. حَضَعَ يَخْضَعُ خُضُوعًا

أَوْيْتُهُ, ¹⁷²¹ : Barındırmak, korumak, (bir yere) yerleştirmek, (bir yerde) konaklatmak. ¹⁷²² هَضَمَ يَهْضِمُ هَضْمًا : Birine aşırı yüklenmek, kaba davranmak, zulmetmek, sindirmek.

M. Rivayet: ¹⁷²³ وَمَنْ يَفْتَرِبْ مِنَّا وَيَخْضَعْ نُؤْوِهِ وَلَا يَحْشَى ظُلْمًا مَا أَقَامَ وَلَا ضَيْمًا

¹⁷¹⁹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 240.

¹⁷²⁰ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “خضع” mad.

¹⁷²¹ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “أوى” mad.

¹⁷²² ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “هضم” mad.

¹⁷²³ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1926.

Anlam: “ Kim bize yaklaşır ve itaat ederse onu (aramızda) barındırırız. Ve (aramızda) kaldığı sürece zulüm ve sindirilmekten korkmaz.”

İstişhâd Yönü: Şart ile cevap fiilleri arasına giren ve ف ya da و ’dan sonra gelen muzâri‘ fiil mansûb veya meczûm okunabilir. Şâhid beyitte bulunan وَمَنْ يَغْتَرِبْ gelen muzâri‘ fiil mansûb veya meczûm okunabilir. Şâhid beyitte bulunan وَمَنْ يَغْتَرِبْ mısrasında مَا وَيَخْضَعُ نُؤُوه fiil, şart (يَغْتَرِبْ) ve cevap (نُؤُوه) fiillerinin arasında و ’dan sonra geldiği için mansûb ya da meczûm okunabilir. Ancak burada şiir vezni için sadece mansûb okunabilir.¹⁷²⁴

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu’t-Tasrîh‘ale’t-Tavdîh; Evdahu’l-Mesâlik; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; İrşâdu’s-Sâlik; el-Behcetü’l-Merdiyye; en-Nahvu’l-Vâfi.

Beyit No: 272

Beytin Metni: فَطَلَّفَهَا فَلَسْتَ لَهَا بِكُفٍّ وَإِلَّا يَغْلُ مَفْرَقَكَ الْحَسَامُ

Şair: el-Ahvas el-Ensârî

Bahir: Vâfir

Sözlük: الكُفُّ : Eş, benzer. الكَفَّاءَةُ فِي النَّكَاحِ : Erkeğin hasep, nesep, din ve aile açısından eşine eşit olması.¹⁷²⁵ عَلَا غُلُوءًا : Yükselmek, kalkmak.¹⁷²⁶ المَفْرَقُ : Başın ortası, saçın ayırım yeri.¹⁷²⁷ الْحَسَامُ : keskin kılıç.¹⁷²⁸

¹⁷²⁴ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 241.

¹⁷²⁵ İbn Manzûr, Lisânu’l-‘Arab, “كُفًّا” mad.

¹⁷²⁶ el-Fîruzâbâdî, el-Kâmusu’l-Muhît, “فصل العين” mad.

¹⁷²⁷ er-Râzî, Muhtâru’s-Sihâh, “فَرَقَ” mad.

K. Matla'ı: ¹⁷²⁹ أَإِنَّ نَادَى هَدِيلاً يَوْمَ فُلْجٍ مَعَ الْإِشْرَاقِ فِي فَنَنْ حَمَامٍ

M. Rivayet: ¹⁷³⁰ فَطَلَّقَهَا فَلَسْتَ لَهَا بِأَهْلٍ وَإِلَّا عَضَّ مَفْرَقَكَ الْحُسَامُ

¹⁷³¹ فَطَلَّقَهَا فَلَسْتَ لَهَا بِبَنَدٍ وَإِلَّا يَعْأُ مَفْرَقَكَ الْحُسَامُ

¹⁷³² فَطَلَّقَهَا فَلَسْتَ لَهَا بِأَهْلٍ وَإِلَّا شَقَّ مَفْرَقَكَ الْحُسَامُ

Hikâye: Bu kasidenin hikâyesi 196 numaralı beyitte geçmiştir.

Anlam: “Onu (eşini) boşa, sen onun dengi değilsin. Eğer boşamazsan keskin kılıç, saçının ayırım yerine yükselecektir.”

İstişâd Yönü: Şart fiilinin hazfine delalet eden bir karinenin var olduğu ve şart edatıyla beraber لا harfinin geldiği yerlerde şart fiili hazfedilebilir. Şâhid beyitteki وَإِلَّا يَعْأُ örneği, takdirinde وَإِلَّا تُطَلِّقُهَا يَعْأُ olup beytin başındaki فَطَلَّقَهَا karinesinin var olduğu ve şart edatının لا harfiyle beraber geldiği için şart fiili olan تُطَلِّقُ hazfedilmiştir.¹⁷³³

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu İbn Nâzım; Haşiyetu Yasin; el-İnsâf; Kaşifu'l-Hasâsa; Şerhu İbn 'Akîl; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu's-Şâfiye; İrşâdu's-Sâlik; en-Nahvu'l-Vâfi; ed-Dureru'l-Levâmi'; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hem'u'l-Hevâmi'; Evdahu'l-Mesâlik; el-Behcetü'l-Merdiyye; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb.*

¹⁷²⁸ er-Râzî, **Muhtâru's-Sihâh**, “حسم” mad.

¹⁷²⁹ el-'Aynî, **el-Mekâsıdu'n-Nahviyye**, c. 1, s. 173.

¹⁷³⁰ Muhammed b. Sellâm el-Cumahî, **Tabakâtu Euhûli's-Şu'arâ'**, thk. Mahmud Muhammed Şakir, Dâru'l-Medenî, Cidde bty, c. 2, s. 668.

¹⁷³¹ Kemâluddîn el-Enbârî, **el-İnsâf**, c. 1, s. 61.

¹⁷³² el-Ahvas, **Şi'ru'l-Ahvasi'l-Ensârî**, thk. Muhammed Suleyman Cemal, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1410/1990, s. 238.

¹⁷³³ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 2, s. 242.

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu İbn Nâzım; Kaşifu'l-Hasasa; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu's-Şâfiye; İrşâdu's-Sâlik; ed-Dureru'l-Levâmi'; Tevdihu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Merdiyye; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl.*

Beyit No: 274

Beytin Metni: لَعْنُ مُنِيَّتَ بِنَا عَنْ غِبِّ مَعْرَكَةٍ لَا تُلْفِنَا عَنْ دِمَاءِ الْقَوْمِ نَنْتَفِلُ

Şair: Meymûn b. Kays el-A'sâ

Bahir: Tavîl

Sözlük: العِيبُ : Sonuç, netice, 1741 : Mubtela olmak, sınanmak. 1742 : Sonuç, netice, akibet. 1742 : Savaş alanı. 1743 : Bulmak, raslamak. 1744 : Uzak durmak. 1745 : Uzak durmak.

K. Matla'ı: 1746 وَدَّعَ هُرَيْرَةَ إِنْ الرِّكْبَ مُرْتَجِلٍ وَهَلْ تُطَبِّقُ وَدَاعًا أَبِيهَا الرَّجُلُ

M. Rivayet: 1747 وَإِنْ مُنِيَّتَ بِنَا عَنْ غِبِّ مَعْرَكَةٍ لَا تُلْفِنَا عَنْ دِمَاءِ الْقَوْمِ نَنْتَفِلُ

1748 لَعْنُ مُنِيَّتَ بِنَا عَنْ جِدِّ مَعْرَكَةٍ لَا تُلْفِنَا عَنْ دِمَاءِ الْقَوْمِ نَنْتَفِلُ

¹⁷⁴¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “مني” mad.

¹⁷⁴² ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “غيب” mad.

¹⁷⁴³ er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, “عرك” mad.

¹⁷⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “لفا” mad.

¹⁷⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “نفل” mad.

¹⁷⁴⁶ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 3, s. 1227.

¹⁷⁴⁷ el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 9, s. 455.

لَئِنْ مُنِيتَ بِنَا عَنْ غَيْبِ مَعْرَكَةٍ لَا تُؤَلِّفُنَا مِنْ دِمَائِ الْقَوْمِ نَنْتَفِلُ¹⁷⁴⁹

لَئِنْ مُنِيتَ بِنَا فِي يَوْمِ مَعْرَكَةٍ لَا تُؤَلِّفُنَا عَنْ دِمَائِ الْقَوْمِ نَنْتَفِلُ¹⁷⁵⁰

Hikâye: Bu kasidenin hikâyesi 149 no.lu beyitte geçmiştir.

Anlam: “(Yemin ederim) eğer bir muharebeden sonra bizimle sınanırsan, milletimizin öcünü almaktan uzak durduğumuzu göremezsin.”

İstişhâd Yönü: Kasem ve şart aynı cümlede birlikte gelirse baştakinin cevabıyla iktifa edilir, sonrakinin cevabı hazfedilir. Eğer kasem ve şarttan önce haber talep eden bir sözcük (mübtedâ ya da aslen mübtedâ olanlar) geçerse kasemin cevabı hazfedilir, şartın cevabı kalır. Bazen ise cümlenin başında haber talep eden sözcük geçmediği halde kasemden sonra gelen şart edatının cevabı kalır, kasemin cevabı hazfedilir. Şâhid beyitteki لَئِنْ مُنِيتَ ... لَا تُؤَلِّفُنَا cümlesi aslında لَئِنْ مُنِيتَ ... لَا تُؤَلِّفُنَا şeklinde. Görüldüğü gibi cümlenin başında haber talep eden bir sözcük geçmemiştir. Kasem kelimesi başta olduğu halde kasemden sonraki şart edatının cevabı olan لَا تُؤَلِّفُنَا zikredilmiştir. لَا تُؤَلِّفُنَا fiilinde ي harfinin düşmesi onun şart edatının cevabı olduğunu göstermektedir. Kasemin cevabı olsaydı لَئِنْ مُنِيتَ şeklinde olması gerekirdi. Bu şiirdeki bir diğer ihtimal de لَئِنْ 'deki lââm'ın zaide olmasıdır.¹⁷⁵¹

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu İbn Nâzım; Kaşifu'l-Hasâsa; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu İbn 'Akîl; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu Dehlan; Şerhu'r-Radî; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; el-Usûl fî'n-Nahiv.*

¹⁷⁴⁸ el-Cevherî, **es-Sihâh**, “نفل” mad.

¹⁷⁴⁹ İbrahim Mustafa ve Diğerleri, **el-Mu'cemu'l-Vesît**, “باب النون” mad.

¹⁷⁵⁰ el-Mekkûdî, **Şerhu'l-Mekkûdî...**, c. 1, s. 294.

¹⁷⁵¹ İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 2, s. 245.

2.49. لَوْ HARFİ

Beyit No: 275

Beytin Metni: مَا كَانَ ضَرْكَ لَوْ مَنَّتْ وَرَبِّمَا مَنَّ الْفَتَى وَهُوَ الْمَغِيظُ الْمُحْنَقُ

Şair: Kuteylâ bnt. Nadr

Bahir: Kamil

Sözlük: غَاظٌ يَغِيظُ غَيْظًا وَهُوَ غَائِظٌ وَذَلِكَ مَغِيظٌ : Sinirlendirmek, kızdırmak.¹⁷⁵² الْمُحْنَقُ :

Hiddetli, şiddetle kızgın, şiddetle öfke, köpürme.¹⁷⁵³

K. Matla'ı: ¹⁷⁵⁴ يَا رَاكِبًا إِنَّ الْأَثِيلَ مَطْنَةٌ مِنْ صَبْحِ خَامِسَةٍ وَأَنْتَ مُوَفَّقٌ

Hikâye: Bu kasidenin hikâyesi 191 no. lu beyitte zikredilmiştir.

Anlam: “(Onu) minnetle serbest bıraksaydın ne olurdu ki. Genç bile kızgın ve öfkeli olduğu halde bazen minnetle serbest bırakır.”

İstişhâd Yönü: لَوْ 'in şart dışında iki anlamı daha vardır: taklîl (azaltma, eksiltme) ve masdariyye. Masdariyye olduğu zaman genellikle temenni bildiren fiilden sonra gelir. Ancak bazen temenni bildiren fiil olmadan da gelir. Şâhid beyitte bulunan لَوْ 'den önce temenni bildiren fiil yoktur.¹⁷⁵⁵

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu İbn Nâzım; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; Şevâhidu'l-Muğnî; Muğni'l-Lebîb; Tezkiretu'n-Nuhât; Şerhu'l-Merzûkî; es-Sirâcu'l-Munîr; İrşâdu's-Sâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; İrtişafu'd-Darb.

¹⁷⁵² ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “غِيظٌ” mad.

¹⁷⁵³ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “حَنَّ” mad.

¹⁷⁵⁴ el-'Aynî, el-Mekâsıdu'n-Nahviyye, c. 4, s. 1971.

¹⁷⁵⁵ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 247.

Beyit No: 276

Beytin Metni: وَلَوْ تَلَّتْقِي أَصْدَاءُنَا بَعْدَ مَوْتِنَا وَمِنْ دُونِ رَمْسَيْنَا مِنَ الْأَرْضِ سَبَسَبُ

أَظْلًا صَدَى صَوْتِي وَإِنْ كُنْتُ رَمَةً لَصَوْتِ صَدَى لَيْلَى يَهْشُ وَيَطْرَبُ

Şair: Kays b. el-Mulevvah el-Âmirî

Bahir: Tavîl

Sözlük: صَدَى أَصْدَاءُ : Yansıma,¹⁷⁵⁷ Engin çöl. : السَّبَسَبُ¹⁷⁵⁶ Kâbir, mezar. : الرَّمْسُ : yankı, aksiseda.¹⁷⁵⁸

K. Matla'ı:¹⁷⁵⁹ أَمَّ خِيَالَ طَارِقٍ مُنَاوِبُ لِأَمِّ حَكِيمٍ بَعْدَ مَا نَمَتِ مَوْصِبُ

M. Rivayet:¹⁷⁶⁰ فَلَوْ تَلَّتْقِي أَرْوَاحَنَا بَعْدَ مَوْتِنَا وَمِنْ دُونِ رَمْسَيْنَا مِنَ الْأَرْضِ مَنْكَبُ

Anlam: “Kabirlerimizin olduğu yer engin bir çöl olsa bile biz öldükten sonra ses yankılarımız karşılaşırsa, çürüyüp gittiğim halde sesimin yankısı Leyla'nın sesinin yankısıyla neşelenip sevinçten titreyecektir.”

İstişhâd Yönü: لَوْ 'in لُ edatı gibi müstakbel fiillerde şart olması azdır. O zaman muzâri' fiili istikbala (geleceğe) has kılar. Şâhid beyitte bulunan وَلَوْ تَلَّتْقِي örneğinde لَوْ muzâri' fiili (تَلَّتْقِي) istikbala has kılmıştır.¹⁷⁶¹

¹⁷⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “رمس” mad.

¹⁷⁵⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “سباسب” mad.

¹⁷⁵⁸ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “صدى” mad.

¹⁷⁵⁹ es-Suyûtî, *Şerhu Şevâhi'l-Muğnî*, c. 2, s. 643.

¹⁷⁶⁰ dîvân u *Mecnûn Leyla*, c. 1, s. 13.

¹⁷⁶¹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 248.

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şevâhidu'l-Muğnî; Muğni'l-Lebîb; Şerhu't-Tasrih 'ale't-Tavdîh; Mûsilu't-Tulâb; Evdehu'l-Mesâlik.*

Beyit No: 277

Beytin Metni: لَوْ بَعِيرِ الْمَاءِ حَلْقِي شَرِقٌ كُنْتُ كَالْعَصَانِ بِالْمَاءِ اعْتَصَارِي

Şair: Adî b. Zeyd b. Hammâd el-İbâdî et-Temîmî¹⁷⁶² (ö. 590)

Bahir: Remel

Sözlük: الشَّرِقُ : Boğazda takılan lokma, boğulma.¹⁷⁶³ عَصَا : Yutamayıp nefessiz kalan.¹⁷⁶⁴ الإِعْتِصَارُ : İltica, sığınma, kurtuluş.¹⁷⁶⁵

K. Matla'ı: ¹⁷⁶⁶ أَبْلِغِ النُّعْمَانَ عَنِّي مَأَلِكًا أَنَّهُ قَدْ طَالَ حَبْسِي وَانْتَظَرِي

Anlam: “Eğer boğazım su dışında başka bir şeyle tikanırsa, boğazında bir şey kalan kimse gibi kurtuluşum suyla olur. (Peki sudan öyle olsa ne yapacağım?)”

İstişhâd Yönü: Şart edatlarından biri olan لَوْ , إِنْ , -i şartiyye gibi sadece fiilin üzerine dahil olur. Şayet لَوْ 'den sonra isim gelirse fiil takdir edilir. Şâhid beyitte

¹⁷⁶² Adî b. Zeyd b. Hammâd el-İbâdî et-Temîmî (ö. 590): Câhiliye devrinin şair ve dâhilerindendir. Hîreli bir köylü olan şair Arapça ve Farsça dillerini iyi bir şekilde biliyordu ve aynı zamanda usta bir okçu idi. Kısra'nın sarayında ilk Arapça kâtiplik yapan 'Adiy, Kısra ve Araplar arasında tercümanlık yapmıştır. Kısra'nın ölümünden sonra oğlu Hürmüz, 'Adiy'nin konumunu daha da yükseltip onu Rum Kralına elçi olarak göndermiştir. Nu'mân b. Munzir'in kızı Hind ile evlenmiş daha sonra ise düşmanlarının onu Kralın huzurunda gammazlamaları üzerine Kral tarafından hapse atılmış ve hapiste öldürülmüştür. ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, c. 4, s. 220.

¹⁷⁶³ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “شرق” mad.

¹⁷⁶⁴ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs**, “عصص” mad.

¹⁷⁶⁵ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “عصر” mad.

¹⁷⁶⁶ el-'Aynî, **el-Mekâsıdu'n-Nahviyye**, c. 4, s. 1950.

bulunan لَوْ شَرِقَ mukadderdir. Takdiri لَوْ شَرِقَ لَوْ بَعِيرِ الْمَاءِ örneğinde لَوْ 'den sonra fiil olan لَوْ شَرِقَ mukadderdir. Takdiri لَوْ شَرِقَ لَوْ بَعِيرِ الْمَاءِ şeklindedir.¹⁷⁶⁷

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu İbn Nâzım; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Cevâhiru'l-Edeb; Şerhu İbn 'Uşfûr; el-Mekâsıdu's-Şâfiye; en-Nahvu'l-Vâfi; Şevâhidu'l-Muğni; Muğni'l-Lebîb; Tezkiretu'n-Nuhât; Hâşiyetu'l-Hudarî; Ebyatu'l-Muğni; Şerhu't-Tasrih 'ale't-Tavdîh; İrtişafu'd-Darb.*

2.50. أَمَّا وَلَوْلَا وَلَوْ مَا

Beyit No: 278

Beytin Metni: وَأَمَّا الْقِتَالُ لَا قِتَالَ لَدَيْكُمْ وَلَكِنَّ سَيْرًا فِي عِرَاضِ الْمَوَاكِبِ

Şair: el-Hâris b. Hâlid el-Mahzûmî¹⁷⁶⁸ (ö. 80/700)

Bahir: Tavîl

Sözlük: مَوَاكِبُ , مَوْكِبٌ : Yaya ya da süvari insan topluluğu, kabile; gezinti ve şenlik konvoyu.¹⁷⁶⁹ عِرَاضٌ , أَعْرَاضٌ , عَرَضٌ : En, yan, kenar.¹⁷⁷⁰

K. Matla '1:¹⁷⁷¹ فَمَضَحْتُمْ فُرَيْشًا بِالْفَرَارِ وَأَنْتُمْ قُمْدُونَ سَوْدَانَ عِظَامِ الْمَنَاكِبِ

¹⁷⁶⁷ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 249.

¹⁷⁶⁸ el-Hâris b. Hâlid el-Mahzûmî (ö. 80/700): Emevî devri Kureyş'in Mahzûm kabilesi şairlerindendir. Kabilesinin önde gelen simalarından olan el-Hâris, Hz. Aişe'den hadis rivayet etmiştir. Lugat, şiir ve ahbâr ilimlerinde önemli bir konuma sahipti. Kabilesi Hz. Zübeyr'in taraftarı iken kendisi Mervânîlerin taraftarı idi. Yezîd b. Muaviye ve Abdilmelik b. Mervân devirlerinde Mekke'ye valilik yapmıştır. Hâris b. Hâlid el-Mahzûmî, *Şi'ru'l-Haris b. Hâlid el-Mahzûmî*, thk. Yahyâ el-Cubûrî, Matba'atu'n-Nu'mân, Necef 1972, s. 10-11; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, c. 2, s. 154.

¹⁷⁶⁹ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, "وَكِب" mad.

¹⁷⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, "عرض" mad.

Anlam: “Savaşmaksa, sizlerde savaşmak yoktur. Sizler ancak kabilelerin yanında seyahat edersiniz.”

İstişhâd Yönü: أَمَّا edatının cevabında gelen ف harfi, mensûrda bazen, şiirde ise genellikle hafzedilir. Şâhit beyitte bulunan أَمَّا edatının cevabı olan لَا قِتَالَ ise genellikle hafzedilir. Şâhit beyitte bulunan أَمَّا edatının cevabı olan لَا قِتَالَ cümlesinin başındaki ف harfi hafzedilmiştir. Cevap cümlesinin aslı فَلَا قِتَالَ şeklindedir.¹⁷⁷²

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu İbn Nâzım; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Mekâsıdu's-Şâfiye; Şevâhidu'l-Muğni; Muğni'l-Lebîb; Şerhu İbn 'Akîl; Evdahü'l-Mesâlik; Ebyatu'l-Muğni; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; İrtişafu'd-Darb.

Beyit No: 279

Beytin Metni: أَتَيْتُ بَعْدَ اللَّهِ فِي الْقَيْدِ مُوثِقًا فَهَلَّا سَعِيدًا ذَا الْحَيَانَةِ وَالْعَدْرِ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

Sözlük: أَوْثَقَ إِثْقًا¹⁷⁷³ : Bağlamak, zincirlemek, kelepçelemek.¹⁷⁷⁴ الْعَدْرُ : Vevasızlık, ihanet, sözde durmama.¹⁷⁷⁵

M. Rivayet:¹⁷⁷⁶ أَتَيْتُ بَعْدَ اللَّهِ فِي الْقَيْدِ مُوثِقًا فَهَلَّا سَعِيدًا ذَا الْحَيَانَةِ وَالْعَدْرِ

¹⁷⁷¹ Hâris el-Mahzûmî, Şi'ru'l-Haris b. Hâlid el-Mahzûmî, s. 44.

¹⁷⁷² İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 252.

¹⁷⁷³ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “قيد” mad.

¹⁷⁷⁴ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “وثق” mad.

¹⁷⁷⁵ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, “عدر” mad.

Anlam: “Abdullah’ı kelepçeli bir şekilde getirdim. Neden ihanet ve vefasızlık sahibi Said’i bu şekilde getirmedi?”

İstîshâd Yönü: Tahdîd (teşvik) edatları mâzî fiillere hastır. Şayet onlardan sonra isim gelirse isimden önce fiil takdir edilir. Şâhid beyitte tahdîd edatı olan هَلَّا ’dan sonra isim olan سَعِيدًا kelimesi geldiği için fiil takdir edilir. Cümlenin takdiri فهلا سَعِيدًا şeklindedir.¹⁷⁷⁷

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu İbn Nâzım; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; İrşâdu’s-Sâlik.*

Beyit No: 280

Beytin Metni: وَتُبَيْتُ لَيْلَى أَرْسَلْتُ بِشَفَاعَةٍ إِلَىٰ فَهَلَّا نَفْسُ لَيْلَى شَفِيعُهَا

Şair: İhtilafı

Bu beyit; *Şerhu Şevâhidi’l-Muğnî* isimli eserde Kays b. el-Mulevvah el-Âmirî (ö. 68/688)’ye,¹⁷⁷⁸ *el-Makâsıdu’n-Nahviyye* adlı kaynakta es-Samme b. Abdillâh el-Kuşeyrî (ö. 95/714)’ye,¹⁷⁷⁹ *Hizânetu’l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni’l-Arab* isimli eserde ise İbrahim es-Sûlî(ö. 243/857)’ye¹⁷⁸⁰ isnad edilmiştir. Ayrıca İbnu’d-Dumeyye’nin divânında da geçmektedir.¹⁷⁸¹

Bahir: Tavîl

M. Rivayet:¹⁷⁸² يَغُولُونَ لَيْلَى أَرْسَلْتُ بِشَفَاعَةٍ إِلَىٰ فَهَلَّا نَفْسُ لَيْلَى شَفِيعُهَا

¹⁷⁷⁶ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 4, s. 1976.

¹⁷⁷⁷ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 254.

¹⁷⁷⁸ es-Suyûtî, *Şerhu Şevâhidi’l-Muğnî*, c. 1, s. 221.

¹⁷⁷⁹ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 3, s. 416.

¹⁷⁸⁰ el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 3, s. 60.

¹⁷⁸¹ İbnu’d-Dumeyye, *Divânu İbni’d-Dumeyye*, byy, bty, s. 206.

¹⁷⁸² el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 11, s. 324.

Anlam: “Duydum ki Leyla bana aracı göndermiş. Leyla’nın kendisi aracı olsaydı ya!”

İstîshâd Yönü: Tahdîd edatları mâzî fiillere hastır. Eğer onlardan sonra isim gelirse isimden önce fiil, isim cümlesi gelirse şa’n zamiri merfû eden كَأَنَّ takdir edilir. Şâhid beyitte tahdîd edatı هَلَّا ’dan sonra isim cümlesi olan نَفْسٌ لَيْلَى شَفِيعُهَا geldiği için şa’n zamiri merfû eden كَأَنَّ takdir edilir. Cümlenin takdiri فَهَلَّا كَأَنَّ الشَّائِئُ نَفْسٌ لَيْلَى شَفِيعُهَا şeklindedir.

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; Şerhu İbn Nâzım; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; Tevdîhu’l-Mekâsıd ve’l-Mesâlik; ed-Dureru’l-Levâmi’; Hem’u’l-Hevâmi’; el-Mekâsıdu’ş-Şâfiye; Şevâhidu’l-Muğnî; Ebyatu’l-Muğnî; Muğni’l-Lebîb; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; en-Nahvu’l-Vâfi; Tezkiretu’n-Nuhât; el-Behcetü’l-Mardiyye; Kâşifu’l-Hasâsa.*

2.51. ‘ADED (SAYI)

Beyit No: 281

Beytin Metni: إِذَا عَاشَ الْفَتَى مِائَتَيْنِ عَامًا فَقَدْ ذَهَبَ الْمَسِيرَةُ وَالْفَتَاءُ

Şair: İhtilafı

Bu beyit; bir kaynakta Rubey‘ b. Dabu‘ el-Fezârî (ö. [?])’ye,¹⁷⁸³ başka bir eserde ise Yezîd b. Dubbe es-Sekâfî (ö. 130/747)’ye¹⁷⁸⁴ isnad edilmiştir.

Bahir: Vâfir

¹⁷⁸³ el-‘Aynî, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye*, c. 4, s. 1985.

¹⁷⁸⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâp*, c. 2, s. 162.

Sözlük: سَرَّ سُورًا وَسُرًّا وَسُرَى وَسِرَّةً وَمَسْرَةً : Sevindirmek, neşelendirmek, mutlu etmek, memnun etmek, hoşnut etmek.¹⁷⁸⁵ الْفَتَاءُ : Gençlik, delikanlılık.¹⁷⁸⁶

K. Matla'ı:¹⁷⁸⁷ أَلَا أُنْبِغُ نَبِيَّ بَنِي رَبِيعٍ فَأَشْرَارُ الْبَيْنِ هُمْ فِدَاءُ

M. Rivayet:¹⁷⁸⁸ إِذَا عَاشَ الْفَتَى حَمْسِينَ عَامًا فَقَدْ ذَهَبَ الْمَسْرَةُ وَالْفَتَاءُ

1789 إِذَا عَاشَ الْفَتَى سِتِينَ عَامًا فَقَدْ ذَهَبَ الْمَسْرَةُ وَالْفَتَاءُ

1790 إِذَا عَاشَ الْفَتَى مِائَتِينَ عَامًا فَقَدْ ذَهَبَ اللَّذَادَةُ وَالْفَتَاءُ

1791 إِذَا عَاشَ الْفَتَى مِائَتِينَ عَامًا فَقَدْ ذَهَبَ التَّحْيِيلُ وَالْفَتَاءُ

1792 إِذَا عَاشَ الْفَتَى مِائَتِينَ عَامًا فَقَدْ ذَهَبَ الْبِشَاشَةُ وَالْفَتَاءُ

1793 إِذَا عَاشَ الْفَتَى مِائَتِينَ عَامًا فَقَدْ أُوذِيَ الْمَسْرَةُ وَالْفَتَاءُ

Anlam: “Bir genç, ikiyüz yıl yaşadığında kendisi için neşe ve gençlik diye bir şey kalmaz.”

İstişhâd Yönü: مائة ile أَلْفُ sayılarının temyizleri müfred ve mecrûrdur. Ancak bu beyitte مائة kelimesinin temyizi kuralın aksine mansûb gelmiştir.¹⁷⁹⁴

¹⁷⁸⁵ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “سرر” mad.

¹⁷⁸⁶ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “فتي” mad.

¹⁷⁸⁷ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1985.

¹⁷⁸⁸ el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 7, s. 358.

¹⁷⁸⁹ el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 7, s. 358.

¹⁷⁹⁰ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1985.

¹⁷⁹¹ Ebû Muhammed el-Batalıyevsî, *el-İktidâb fî Şerhi Edebi'l-Kitâb*, c. 3, s. 198.

¹⁷⁹² ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, c. 1, s. 463.

¹⁷⁹³ Sîbeveyhi, *el-kitâb*, c. 1, s. 208.

¹⁷⁹⁴ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 267.

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's- Sabbân; Şerhu İbn Nâzım; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Mekâsıdu's-Şâfiyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; en-Nahvu'l-Vâfi; el-Behcetü'l-Merdiyye; 'İlelu'n-Nahiv; Esasu'l-Belağa, el-Kitab; Edebu'l-Katib; Evdahu'l-Mesâlik.*

Beyit No: 282

Beytin Metni: تَوَهَّمْتُ آيَاتٍ لَهَا فَعَرَفْتُهَا لِسِنَّةِ أَعْوَامٍ وَذَا الْعَامِ سَابِعٍ

Şair: Ziyâd b. Muâviye **en-Nâbiga** ez-Zubyânî

Bahir: Tavîl

Sözlük: الْعَامُ أَعْوَامٌ : Yıl, السَّيِّئَةُ الشَّيْءُ : Hayal etmek, kuruntuya düşmek.¹⁷⁹⁵ sene.¹⁷⁹⁶

K. Matla'ı: ¹⁷⁹⁷ عَمَّا ذُو حُسَا مِنْ فَرْتَنِي فَالْفَوَارِغِ فَجَنَّبَا أَرِيكَ فَالتَّلَاغِ الدَّوَابِعِ

M. Rivayet: ¹⁷⁹⁸ تَبَيَّنْتُ آيَاتٍ لَهَا فَعَرَفْتُهَا لِسِنَّةِ أَعْوَامٍ وَذَا الْعَامِ سَابِعٍ

Anlam: “(Evi terkettikten) altı yıl sonra -ki bu yedinci yıl oluyor-bazı belirtilerinden yola çıkarak onu tanıyabildim.”

İstişâd Yönü: Sıra sayıları izâfeli gelebildiği gibi izâfesiz de gelebilir. Şâhid beyitte sıra sayısı olan سَابِعٍ izâfesiz gelmiştir.¹⁷⁹⁹

¹⁷⁹⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “وهم” mad.

¹⁷⁹⁶ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “عوم” mad.

¹⁷⁹⁷ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 1986.

¹⁷⁹⁸ Ebu'l-Hilal el-Hesen b. Abdullah b. Sehl el-'Askerî, *Kitâbu's-Sina'ateyn el-Kitâbe ve's-Şi'r*, thk. 'Ali Muhammed el-Becâvî-Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 1406/1986, c. 1, s. 48.

¹⁷⁹⁹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 273.

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu's-Şâfiye; Şerhu't-Tasrih 'ale't-Tavdîh; el-Usûl fi'n-Nahiv; el-Cumel fi'n-Nahiv; el-Eğani; Şerhu'r-Radî; İrşâdu's-Sâlik; İrtişâfu'd-Darb; Evdahu'l-Mesâlik.*

2.52. HİKÂYE

Beyit No: 283

Beytin Metni: أَتَوْا نَارِي فَعُلْتُ مَنُونًا أَنْتُمْ فَقَالُوا الْجِنَّ قُلْتُ عَمُوا ظَلَامًا

Şair: İhtilâflı

Bu beyit iki ayrı kafiye ile rivayet edilmiştir. Birinci rivayette (şâhid beytimiz); bir kaynakta Teebeta Şerran (ö. m. 540)'a,¹⁸⁰⁰ başka bir eserde ise Şumeyr b. el-Hâris ed-Dabbî (ö. h. 288)'ye¹⁸⁰¹ isnad edilmiştir. İkinci rivayette ise beyit bir kitapta geçtiği üzere ittifakla Ciz' b. Sinân el-Gassânî'ye nispet edilmiştir.¹⁸⁰² İkinci rivayet şöyledir:

¹⁸⁰³ أَتَوْا نَارِي فَعُلْتُ مَنُونًا أَنْتُمْ فَقَالُوا الْجِنَّ قُلْتُ عَمُوا صَبَاحًا

Bahir: Vâfir

Sözlük: عَمٌ صَبَاحًا , عَمٌ ظَلَامًا , عَمٌ مَسَاءً : Selamlama kelimesi, “günaydın, hayırlı akşamlar, hayırlı geceler.”¹⁸⁰⁴

K. Matla'ı:¹⁸⁰⁵ وَنَارٍ قَدْ حَضَّاتُ بُعِيدَ وَهْنٍ بِدَارٍ مَا أُرِيدُ بِهَا مَقَامًا

¹⁸⁰⁰ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 285.

¹⁸⁰¹ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 2008.

¹⁸⁰² el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 4, s. 168.

¹⁸⁰³ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 1, s. 43.

¹⁸⁰⁴ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “وعم” mad.

¹⁸⁰⁵ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 2009.

M. Rivayet: ¹⁸⁰⁶ عَشَوْنَا نَارِي فَقُلْتُ مَنُونَ أَنْتُمْ فَقَالُوا الْجِنَّ قُلْتُ عَمُوا ظَلَامًا

¹⁸⁰⁷ أَتَوْنَا نَارِي فَقُلْتُ مَنُونَ قَالُوا سَرَاةَ الْجِنَّ قُلْتُ عَمُوا ظَلَامًا

¹⁸⁰⁸ أَتَوْنَا دَارِي فَقُلْتُ مَنُونَ أَنْتُمْ فَقَالُوا الْجِنَّ قُلْتُ عَمُوا ظَلَامًا

Anlam: “Ateşime geldiler, ‘Siz kimsiniz?’ dedim. ‘(bizler) cinniz,’ dediler. (onlara) ‘hayırlı akşamlar,’ dedim.”

İstîshâd Yönü: مَنْ harfî ile yapılan müzekker çoğul hikâyesi, vakıfta raf halinde مَنُونَ , cer halinde ise مَنِين şeklinde gelmektedir. Vasl halinde ise değişmeksizin مَنْ şeklinde gelmektedir. Şâhid beyitteki مَنُونَ أَنْتُمْ misalinde müzekker çoğul hikâyesinin -vasl halinde olmasına karşın- مَنُونَ şeklinde gelmiş olması nadir bir kullanım olup ancak şiir zarûretinden ötürü caiz görülmüştür. Kıyasa göre مَنْ أَنْتُمْ şeklinde olmalıydı.¹⁸⁰⁹

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Mekâsıdu's-Şâfiyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu'r-Radî; İrşâdu's-Sâlik; İrtişâfu'd-Darb; Evdahu'l-Mesâlik; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; ed-Dureru'l-Levâmi'; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Hem'u'l-Hevâmi'; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Hasâis; Kaşifu'l-Hasâse; Şerhu Dehlan; Cevahiru'l-Edeb.

2.53. MAKSÛR VE MEMDÛD İSİMLER

Beyit No: 284

¹⁸⁰⁶ Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib el-Bâkîllânî, 'İ'câzu'l-Kur'ân lî'l-Bâkîllânî, thk. Ahmed Sakr, Dâru'l-Me'ârif, Mısır 1417/1997, c. 1, s. 40.

¹⁸⁰⁷ el-Bağdâdî, Hizânetu'l-Edeb..., c. 6, s. 162.

¹⁸⁰⁸ Hasan b. Muhammed b. Mahmûd el-'Attâr, Hâşiyetu'l-'Attâr 'alâ Şerhi'l-Mahallî 'alâ Cem'i'l-Cevâmi', Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut bty, c. 1, s. 460.

¹⁸⁰⁹ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 285.

Beytin Metni: لَيْلَى وَمَا لَيْلَى وَمَا أَرَّ مِثْلَهَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ذَاتَ عِقَاصٍ

Şair: Umeyye b. Ebî ‘Âiz el-‘Umerî ¹⁸¹⁰ (ö. 75/695)

Bahir: Kamil

Sözlük: العَقِصَةُ : Örgü, saç örgüsü. ¹⁸¹¹

Anlam: “Leyla! Kimdir Leyla? Ben, gökyüzü ve yeryüzü arasında onun gibi örgülü saça sahip birini görmedim.”

İstişâd Yönü: Nahiv âlimleri, şiir zaruretinden ötürü memdûd isimlerin kasr ile okunmasında ittifak etmiş, maksûr isimlerin med ile okunmasında ise ihtilaf etmişlerdir. Basra ekolü med ile okunamaz derken Kûfe ekolü zaruret halinde okunabilir der. Şâhid beyitteki السَّما kelimesi aslında السَّماء olup memdûd bir isimdir. Şiir zarûretinden dolayı hemze hazfolup kasr şeklinde okunmuştur. ¹⁸¹²

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Divânu'l-Huzeliyyîn.*

Beyit No: 285

Beytin Metni: وَالْمَرْءُ يُبْلِيهِ بِلَاءَ السَّرْبَالِ تَعَاثُبُ الْإِهْلَالِ بَعْدَ الْإِهْلَالِ

Şair: Abdullâh b. Ru‘be el-‘Accâc

Bahir: Serî’

¹⁸¹⁰ Umeyye b. Ebî ‘Âiz el-‘Umerî (ö. 75/695): Câhiliye ve İslam devirlerinde yaşamış muhadram şairlerindendir. Huzeyl kabilesinden olup Emevîleri öven şairlerden biridir. Mısır’da Abdumelik b. Mervân’ın huzuruna çıkmış, Abdumelik’in onunla ülfet bulmasından ötürü epey zaman orada ikamet etmiş ve Abdumelik tarafından güzel bağışlarla ödüllendirilmiştir. Ailesini ve çölü özleyen şair, saraydan ayrılıp tekrar memleketine dönmüştür. Abdumelik b. Mervân hakkında kasideleri vardır. ez-Zirikî, *el-A‘lâm*, c. 2, s. 22; el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb...*, c. 2, s. 435-436.

¹⁸¹¹ er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, “عقَص” mad.

¹⁸¹² İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 296.

Sözlük: السَّرْبَالُ : Elbise,¹⁸¹³ بَلِيَ الثَّوْبُ , يَبْلِي , بَلِيَ : Eskimek, yıpranmak, çürümek.¹⁸¹⁴ أهلة , أهلة : gömlek, zırh.¹⁸¹⁵ أهلة : أهلة : Ay çıktı, göründü, belirledi, gözükte.¹⁸¹⁶ أهلة : أهلة : Aybaşımda görülen ayın ilk hali; ayın ilk iki ve yirmi altı ile yirmi yedinci gecesinde görülen ay, hilal.¹⁸¹⁶

M. Rivayet:¹⁸¹⁷ وَالْمَرْءُ يُبْلِيهِ بِلَاءُ السَّرْبَالِ مَرُّ اللَّيَالِيِ وَانْتِقَالُ الْأَحْوَالِ

¹⁸¹⁸ وَالْمَرْءُ يُبْلِيهِ بِلَاءُ السَّرْبَالِ كَرُّ اللَّيَالِيِ وَاخْتِلَافُ الْأَحْوَالِ

¹⁸¹⁹ وَالْمَرْءُ يُبْلِيهِ بِلَاءُ السَّرْبَالِ كَرُّ اللَّيَالِيِ وَاخْتِلَافُ الْأَحْوَالِ

¹⁸²⁰ وَالْمَرْءُ يُبْلِيهِ بِلَاءُ السَّرْبَالِ كَرُّ اللَّيَالِيِ وَانْتِقَالُ الْأَحْوَالِ

¹⁸²¹ وَالْمَرْءُ يُبْلِيهِ بِلَاءُ السَّرْبَالِ تَنَاسُخُ الْإِهْلَالِ بَعْدَ الْإِهْلَالِ

Anlam: “Ay çıkışının birbirini takip etmesi, kişiyi -gömleğin yıpranması gibi- yıpratır.”

İstişhâd Yönü: Bir önceki beyitte aktardığımız bilgiye göre şâhid beyitteki بلاء kelimesi aslında بلى şeklinde olup maksûr bir isimdir. Şiir zaruretinden dolayı sonuna hemze getirilerek memdûd bir isim şeklinde okunmuştur.¹⁸²²

¹⁸¹³ el-Cevherî, **es-Sıhâh**, “ بلا ” mad.

¹⁸¹⁴ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “سريل” mad.

¹⁸¹⁵ el-Feyûmî, **el-Misbâhu'l-Munîr**, “كتاب الهاء” mad.

¹⁸¹⁶ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “هلل” mad.

¹⁸¹⁷ Ebû Bekir Muhammed b. el-Kâsim el-Enbârî, **ez-Zâhir fî Me'ânî Kelimâti'n-Nas**, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1412/1992, c. 1, s. 217.

¹⁸¹⁸ Ebû İbrahim İshak b. İbrahim el-Fârâbî, **Mu'cemu Divânî'l-Edeb**, thk. Ahmed Muhtâr 'Umer, Muessesetu Dâri'ş-Şa'b, Kahire 1423/2003, c. 4, s. 46.

¹⁸¹⁹ el-'Aynî, **el-Mekâsıdu'n-Nahviyye**, c. 4, s. 2026.

¹⁸²⁰ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “بلا” mad.

¹⁸²¹ Ebû Hayyân el-Endelüsî, **İrtişâfu'd-Darb min Lisâni'l-'Arab**, c. 5, s. 2386.

¹⁸²² İbn Tolun, **Şerhu İbn Tolun**, c. 2, s. 297.

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu'l-Eşmûnî; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Menkûs Ve'l-Memdûd; İrtişâfu'd-Darb.*

2.54. MAKSÛR VE MEMDÛD İSİMLERİN İKİL VE SAHİH ÇOĞULLARI

Beyit No: 286

Beytin Metni: عَلَّ صُرُوفَ الدَّهْرِ أَوْ دَوْلَاتَهَا يُدِلُّنَا اللَّمَّةَ مِنْ لَمَاتِهَا فَتَسْتَرِيحُ النَّفْسُ مِنْ زَفْرَاتِهَا

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Recez

Sözlük: عَلَّ لَعَلَّ 'nin farklı lugatı olup belki, umulurki, ola ki, keşke ve muhtemelen anlamlarına gelir.¹⁸²³ صَرْفُ الدَّهْرِ صُرُوفٌ : Asrın tasarrufu, şansı; felaketi, belası, şansızlığı, tersliği.¹⁸²⁴ دَوْلٌ , دَوْلَاتٌ , الدَّوْلَةُ : Elden ele geçme, dönüşüm. الإِدَالَةُ : Üstün olmak, galip gelmek.¹⁸²⁵ اللَّمَّةُ : Sıkıntı, şiddet.¹⁸²⁶ زَفْرَاتٌ , الرَّفِيرُ : Nefesini çektikten sonra dışarı vermek, teneffüs.¹⁸²⁷

M. Rivayet: عَلَّ صُرُوفِ الدَّهْرِ أَوْ دَوْلَاتِهَا تُدِيلُنَا اللَّمَّةَ مِنْ لَمَاتِهَا¹⁸²⁸

Anlam: “Umulur ki asrın tasarrufu ya da dönüşümü bizi asrın bazı sıkıntılarına üstün kılar ve nefis, iç çekmelerinden rahatlar (kurtulur).”

¹⁸²³ er-Râzî, **Muhtâru's-Sihâh**, “باب العين” mad.

¹⁸²⁴ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “صرف” mad.

¹⁸²⁵ er-Râzî, **Muhtâru's-Sihâh**, “باب الدال” mad.

¹⁸²⁶ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs**, “لم” mad.

¹⁸²⁷ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “زفر” mad.

¹⁸²⁸ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'Arûs**, “لم” mad.

İstişhâd Yönü: İbn Malik Elfiye'sinde, maksûr ve memdûd isimlerin tesniye ve cemi' kurallarının tamamını aktardıktan sonra faslın sonunda şöyle der: "Aktardıklarına uymayan isimler ya nadir kullanıma sahip ya zaruretten dolayı kullanılan ya da bazı Arapların kullanımı olan isimlerdir." Burada konunun tamamını aktarmamız mümkün olmadığı için sadece şâhid isim üzerinde değerlendirme yapacağız. Şâhid beyitteki زُفْرَات kelimesi söylenen şartları taşıdığından 'aynu'l-ismin (ف) fâu'l-isme(ج) tabi olmak suretiyle زُفْرَات şeklinde meftûh olarak gelmesi gerekirdi. Ancak kıyasa muhalif olarak sâkin (harekesiz) gelmesi, şiir zaruretiinden dolayı caiz görülmüştür.¹⁸²⁹

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûni; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; el-Hasâis; Kâşifu'l-Hasâsa; Şerhu İbn Nâzım; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Kitâb; Muğni'l-Lebîb; el-Behcetü'l-Merdıyye; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl.

Beyit No: 287

Beytin Metni: أَخُو بَيضَاتٍ رَائِحٍ مُتَأَوِّبٌ رَفِيقٌ بِمَسْحِ الْمُنْكَبِينَ سُبُوخٌ

Şair: Huzeyl kabilesine mensub bir şair

Bahir: Tavîl

Sözlük: البَيْضَةُ بِيوضٌ وَبَيضَاتٌ¹⁸³⁰ : الأخُ وَالْأَخَا وَالْأَخُو : Kardeş, birader, arkadaş, dost.

: رُحْنَا رَوَاحًا : Öğle vaktinden gece vaktine kadar olan zaman. الرِّوَاخُ¹⁸³¹ : Yumurta. وَبَيْضٌ

¹⁸²⁹ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 305.

¹⁸³⁰ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, "أخا" mad.

¹⁸³¹ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, "بيض" mad.

Gece vakti seyahat etmek, çalışmak. ¹⁸³² الأوب : Gece suya gitmek. مُتَأَوِّبٌ , مُتَأَوِّبٌ :

Gecenin ilk vaktinde dönen. ¹⁸³³ سَبَّحُ الْفَرَسِ : Atın koşması. ¹⁸³⁴

M. Rivayet: ¹⁸³⁵ رَفِيقٌ بِمَسْحِ الْمَنَكِبَيْنِ سُبُوخٌ أَبُو بَيْضَاتٍ رَائِحٌ مُتَأَوِّبٌ

Anlam: “(Devekuşu) yumurtaların sahibidir. Öğleden sonra giden, akşam erkenden dönerdir. Kanatlarını iyi kullanabilen ve güzel koşabilendir.”

Bir çok kaynakta geçtiği üzere şairin, devesini -beyitte söylenen özelliklere sahip- bir devekuşuna benzettiği belirtilmiştir. ¹⁸³⁶ Ancak beytin başının ve sonunun olmadığı için, şairin bu şiirinde bir devekuşunu methettiğini söylemek daha makul görülmektedir.

İstîşhâd Yönü: Mu‘tellu’l-‘ayn olan isimler cemi’ yapıldığı vakit nahiv âlimlerinin çoğunluğuna göre illet harfi sâkin kalır. Ancak Huzeyliler illet harfine üstün harekesi verirler. Şâhid beyitteki بَيْضَاتٍ kelimesinde illet harfinin üstün almış olması Huzeylilerin lugatına göre olup nadir bir kullanımdır. Kıyasa göre بَيْضَاتٍ şeklinde illet harfinin sâkin (harekesiz) gelmesiydi. ¹⁸³⁷

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu’l-Eşmûnî; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; eş-Şevâhidu’l-Kubrâ; el-Hasâis; Şerhu İbn Nâzım; Hâşiyetu’s-Sabbân; et-Tezyîl ve’t-Tekmîl fî Şerhi Kitabi’t-Teshîl; ed-Dureru’l-Levâmi’; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hem’u’l-Hevâmi’; Evdahû’l-Mesâlik.*

¹⁸³² el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-‘Ayn*, “روح” mad.

¹⁸³³ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, “أوب” mad.

¹⁸³⁴ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “سبح” mad.

¹⁸³⁵ İbn Cinnî ‘Usman el-Mevsilî, *el-Munsif li İbn Cinnî*, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Kadîm, 1373/1954, s. 343.

¹⁸³⁶ el-‘Aynî, *el-Mekâsîdu’n-Nahviyye*, c. 4, s. 2030; el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb...*, c. 8, s. 105.

¹⁸³⁷ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 305.

2.55. NESEB (İSM-İ MENSÛB)

Beyit No: 288

Beytin Metni: فَكَيْفَ لَنَا بِالشُّرْبِ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَنَا دَرَاهِمٌ عِنْدَ الحَانَوِيِّ وَلَا نَقْدٌ

Şair: İhtilafı

Beyit, el-Ferezdak (ö. 114/732)'a isnad edilmekte¹⁸³⁸ ancak onun dîvânında bulunmamaktadır. Temîm b. Mukbil (ö. 37/657)'e nispet edilmekte¹⁸³⁹ ve onun Dîvân (I/71)'inde bulunmaktadır. Ayrıca başka bir eserde beyit, Zurrumme (ö. 117/735)'ye isnad edilmekte¹⁸⁴⁰ ve onun Dîvân (s. 1862)'inde da bulunmaktadır.

Bahir: Tavîl

Sözlük: التَّقْدُ : Peşin para, parayı ayıklamak, sahtesini ayırmak.¹⁸⁴² الحَانَوِيُّ : Bakkal, meyhaneci.¹⁸⁴¹ الحَانِيّ , الحَانَوِيُّ

K. Matla'ı: فَكَيْفَ لَنَا بِالشُّرْبِ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَنَا دَرَاهِمٌ عِنْدَ الحَانَوِيِّ وَلَا نَقْدٌ¹⁸⁴³

M. Rivayet: فَكَيْفَ لَنَا بِالشُّرْبِ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَنَا دَرَاهِمٌ عِنْدَ الحَانَوِيِّ وَلَا نَقْدٌ¹⁸⁴⁴

1845 دَوَانِقُ عِنْدَ الحَانَوِيِّ وَلَا نَقْدٌ

1846 دَوَانِيقُ عِنْدَ الحَانَوِيِّ وَلَا نَقْدٌ

1847 دَنَانِيرُ عِنْدَ الحَانَوِيِّ وَلَا نَقْدٌ

¹⁸³⁸ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 2054.

¹⁸³⁹ ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, c. 1, s. 443.

¹⁸⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “عون” mad.

¹⁸⁴¹ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “حنو” mad.

¹⁸⁴² ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “نقد”

¹⁸⁴³ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 2054.

¹⁸⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “حنا” mad.

¹⁸⁴⁵ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, “حنو” mad.

¹⁸⁴⁶ el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 2054.

فَكَيْفَ لَنَا بِالشُّرْبِ إِنْ لَمْ تَكُنْ لَنَا دَوَانِقُ عِنْدَ الحَانَوِيِّ وَلَا نَعْدُ¹⁸⁴⁸

Anlam: “Eğer meyhanecide altın ve gümüşümüz yoksa (içki) içmekten nasıl lezzet alırız.”

İstişhâd Yönü: Mankûs yâ'nın (ismin sonunda bulunan ve bir önceki harfi meksûr olan yâ) dördüncü sırada olduğu isimler, nisbet edildiklerinde yâ'nın hazfedilmesi ya da vâv'a dönüştürülmesi caizdir. Ancak hazfi daha güzeldir. Şâhid beyitteki الحَانَوِيُّ kelimesi حَانِيَّةٌ kelimesinin ism-i mensûbudur. Görüldüğü gibi حَانِيَّةٌ kelimesinde dördüncü sırada olup bir önceki harfi meksûr olan mankûs yâ, kelimenin nisbet halinde vâv'a dönüştürülmüştür.¹⁸⁴⁹

Kaynakları: *Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu İbn Nâzım; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Esasu'l-Belâğa.*

2.56. VAKF

Beyit No: 289

Beytin Metni: يَا رَبِّ يَوْمَ لِي لَا أَظَلُّهُ أَرْمَضُ مِنْ تَحْتِ وَأُصْحَى مِنْ عَلَهُ

Şair: İhtilafı

Beyit; bir kaynakta Ebû Servân (ö. [?])'a,¹⁸⁵⁰ başka bir eserde Ebû Mervân (ö. 575/1179)'a,¹⁸⁵¹ bir başka kitapta ise Ebu'l-Hecencil (ö.[?])'e¹⁸⁵² isnad edilmiştir.

¹⁸⁴⁷ el-'Aynî, *el-Mekâsîdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 2054.

¹⁸⁴⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “حنا” mad.

¹⁸⁴⁹ İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, c. 2, s. 353.

¹⁸⁵⁰ el-'Aynî, *el-Mekâsîdu'n-Nahviyye*, c. 4, s. 2062.

¹⁸⁵¹ el-Mısrî, *Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tevdîh*, c. 2, s. 346.

Bahir: Recez

Sözlük: ظَلَّلَ فُلَانًا : Gölgelemek, gölge vermek.¹⁸⁵³ الرَّمَضُ : Güneşten ısınan taşın sıcaklığı. رَمَضَ الْإِنْسَانُ : Kızgın taşların üzerinde yürümek.¹⁸⁵⁴ ضَحِيًّا , ضَحِيًّا , يَضْحَى , ضَحِي : Güneşin sıcaklığına maruz kalmak.¹⁸⁵⁵

Anlam: “Ey ahali! Gölgelemediğim bir çok günlerim oldu. Alttan (kızgın taşlardan) ayağım yanıyordu, üstten de güneşe maruz kalıyordum.”

İstişhâd Yönü: Vakfın özelliklerinden biri de hâ-i sektenin gelmesidir. Hâ-i sekte her zaman mebnî olan sözcüklerin harekesine bitişebilir. Ancak bitişmesi güzel olup zorunlu değildir. Mu‘rab ya da arizi (geçici) mebnî olan sözcüklerin harekesine bitişmez. Şâhid beyitte bulunan ve her zaman mebnî olmayan عَلٌ kelimesine hâ-i sektenin bitişmesi şâzdır. Zira عَلٌ kelimesi فَوْقٌ manasında olup قبلٌ ve بعدٌ gibi bazen mebnî bazen de mu‘raptır.¹⁸⁵⁶

Kaynakları: Şerhu İbn Tolun; Şerhu'l-Eşmûnî; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; eş-Şevâhidu'l-Kubrâ; Şerhu İbn Nâzım; Hâşiyetu's-Sabbân; Muğni'l-Lebîb; et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitabi't-Teshîl; ed-Dureru'l-Levâmi'; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hem'u'l-Hevâmi'; Şevahidu't-Tevdîh; Evdahu'l-Mesâlik; Kâşifu'l-Hasâse; İrşâdu's-Sâlik; Şerhu Şevâhidi'l-Muğni.

Beyit No: 290

Beytin Metni: أَتَوْنَا نَارِي فَعُلْتُ مَنُونًا أَنْتُمْ فَقَالُوا الْجُرُّ فُلْتُ عَمُوا ظَلَامًا

¹⁸⁵² es-Suyûtî, Şerhu Şevâhidi'l-Muğni, c. 1, s. 448.

¹⁸⁵³ İbrahim Mustafa ve Diğerleri, Mu‘cemu'l-Vesît, “باب الظاء” mad.

¹⁸⁵⁴ el-Ferâhîdî, Kitâbu'l-'Ayn, “رمض” mad.

¹⁸⁵⁵ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “ضحاً” mad.

¹⁸⁵⁶ İbn Tolun, Şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 377.

Bu beyit hakkındaki değerlendirmeler 283 nolu beyitte geçtiği için burada sadece beytin istişhâd yönünü ele alacağız.

İstişhâd Yönü: Bazı durumlarda vasl haline vakfın hükmü verilmektedir. Bu, şâz olup nesirde az, şiirde ise çoktur. مَنُونٌ kelimesi, çoğul halindeyken vakfedilirse مَنُونٌ olarak, vasledilirse مَنٌ şeklinde gelir. şâhid beyitte bulunan مَنُونٌ kelimesi vasl durumunda olduğu için vakf haliyle gelmesi şâzdır.¹⁸⁵⁷

¹⁸⁵⁷ İbn Tolun, şerhu İbn Tolun, c. 2, s. 378.

SONUÇ

Arap dili ile uğraşan tüm dil alimleri istişhâda ehemmiyet vermişlerdir. İbn Tolun da istişhâda ehemmiyet veren, Arap dilinde mütehasıs alimlerden biridir. Dil alimleri istişhâd için ayet, hadis ve şiiri temel almışlar, fakat daha çok şiiri şâhid olarak getirmişlerdir. İbn Tolun da *el-Elfiyye* üzerinde yazmış olduğu *Şerhu İbn Tolun* adlı eserinde daha çok şiirlerle istişhâd etmiştir.

Şerhu İbn Tolun'da şâhid beyitlerin sayısı tekrarlarıyla birlikte 290'dır. Bunlardan 3'ü tekrardır. 29'u Câhiliye devri şairleri, 9'u hem Câhiliye hem de İslam döneminde yaşamış muhadram şairler, 9'u İslam devri şairleri, 22'si Emeviler dönemi şairleri, 4'ü de hem Emeviler hem de Abbasiler devri şairleri tarafından söylenmiştir. 71 beytin şairi ise bilinmemektedir. 8 şairin ismi kaynaklarda geçtiği halde yaşadıkları devir ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Kadınların 4 şiiri hâricinde erkek şairlerin şiirlerinden istifade edilmiştir. Bazı şairlerin birden fazla şiirlerinden yararlanılmıştır. İstişhâd amacıyla kullanılan beyitlerin ait olduğu şairlerin isimleri bazen zikredilmiş, bazen zikredilmemiştir. Şâhid beyitlerde çoğunlukla Ru'be b. 'Accâc, el-A'sâ, el-Ferezdak, İmruulkays, Ru'be el-'Accâc, en-Nâbiğa ez-Zubyânî, 'Amr el-Bahilî, Umeyye b. Ebi's-Salt, Lebîd, Kuseyyir 'Azze, el-'Abbâs b. Mirdâs, Hâtim et-Tâî, Cerir b. 'Atiyye el-Hatafa ve Zurrumme isimlerinin ön planda olduğu görülmüştür.

Şerhu İbn Tolun'da bazı kelimelerin manası dışında beyitlerin anlamı verilmemiştir. Yine az olmakla birlikte beyitlerde geçen bir kelime veya cümlenin i'râbına çok kısa bir şekilde değinilmiştir. Ayrıca beyitte geçen bir kelime gramer kurallarına aykırı ise, bunun şiir zaruretinden dolyı kullanıldığı veya şaz olduğu dile getirilmiştir.

Şerhu İbn Tolun'da mevzuların çoğunda birden fazla şâhid beyit getirilirken, ihtisâs, tasrif, ibdâl, idğâm ve imâle gibi bazı mevzularda hiçbir şâhid beyit getirilmemiştir.

Şerhu İbn Tolun'daki beyitler bazen beytin tümü, bazen bir mısırâsı bazen de bir cümlesi aktarılmıştır. Beyitlerin isnâdında da belli bir metod uygulanmamıştır. Hemen hemen her beyit için ayrı bir ifade kullanılmıştır. Söz konusu eserde kullanılan bazı ifadeler şunlardır: نحوقول النعمان, قال الشاعر, قوله, مثاله, قال رؤبة, نحو .

Şerhu İbn Tolun'da geçen bir kısım şâhid beyitlerin *el-Elfiyye'nin* diğer şerhlerinde geçmediği tespit edilmiştir. Bu da, *el-Elfiyye'deki* kaidelere dair şâhid beyitlerin zenginleşmesinde ve kuralların anlaşılmasında İbn Tolun'un söz konusu şerhinin önemli ve müracaat edilmesi gereken bir eser olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Kur'an-ı Kerim

ABDURRAHÎM, Abdurrahîm Abdurrahman, **el-Hayâtu'l-İctimâiyye fi'l-Vilâyâti'l-'Arabiyye Esnâe'l-'Ahdî'l-'Usmânî**, Merkezu'd-Dirâsâti ve'l-Buhûsi'l-'Usmâniyye, Zağvân, 1408/1988.

el-'ABSÎ, 'Antere b. Şeddâd, **Şerhu Dîvânî 'Antere**, şrh. el-Hatîb et-Tebrîzî, thk. Mecîd Terrâd, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1416/1996.

ALÎ, Cevâd, **el-Mufasssal fî Târîhi'l-'Arab Kable'l-İslâm**, Dâru's-Sâkî, Medine 1421/2001.

el-ÂLÛSÎ, Mahmûd Şukrî, **İthâfu'l-Emcâd fîmâ Yesihhu bihi'l-İstişhâd**, thk. Adnân Abdurrahman ed-Durî, Matba'atu'l-İrşâd, Bağdad 1402/1982.

el-ALÛSÎ, Şihâbuddin Mahmûd b. Abdillâh, **Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'ani'l-'Azîm ve's-Sab'i'l-Mesânî**, thk. Ali Abdulbârî 'Atiyye, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415/1994.

'AMÂRE, es-Seyyid Ahmed, **Dirâse fî Nusûsi'l-'Asri'l-Câhilî**, Mektebetu'l-Mutenebbî, bty.

el-'ÂMİRÎ, Lebîd b. Ebî Rabî'a, **Divânu Lebîd b. Rabî'a el-'Âmirî**, Dâru Sâdır, Beyrut, bty.

eL-'ASIMÎ, Abdulmelik b. Huseyn, **Simtu'n-Nucûmi'l-'Avâlî fî Enbâi'l-Evâli ve't-Tevâlî**, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muavvad, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1419/1998.

el-'ASKALANÎ, Ahmed b. Ali b. Hacer, **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe**, thk. 'Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Ma'ûd, Dâru'l-Kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, 1945.

el-'ASKERÎ, Ebû Hilâl, **Kitâbu's-Sinâ'ateyn**, thk. Ali Muhammed el-Becâvî-Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhim, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Beyrut, 1952.

_____, **Cemheretu'l-Emsâl**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, bty.

- _____, **Divânu'l-Me'ânî**, thk, Ahmed Hasan Besc, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut,1994.
- el-ASMA'Î, Abdulmelik b. Kureyb, **el-Asma'ıyyât İhtiyâru'l-Asma'î**, thk. Ahmed Muhammed Şâkir- Abdusselam Hârûn, Beyrut, bty.
- 'AŞÛR, Said Abdulfettâh, **el-'Asru'l-Memâlik fî Mısır ve's-Şâm**, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Kahire 1395/1976.
- 'AŞÛR, 'Abdullatîf, **Mevsu'atu't-Tayr ve'l-Hayevân min Hadîsi'n-Nebevî**, Kahire, bty.
- el-'ATTÂR, Hasan b. Muhammed b. Mahmûd, **Hâşiyetu'l-'Attâr 'alâ Şerhi'l-Mahallî 'alâ Cem'il Cevâmi'**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, bty.
- AYAZ, Fatih Yahya, **Memlükler (1250-1517)**, İSAM Yayınları, İstanbul 2015.
- el-'AYNÎ, Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed, **el-Mekâsıdu'n-Nahviyye**, thk. Ali Muhammed Fahir, Daru's-Selam, Kahire 2010.
- el-BAĞDÂDÎ, Abdulkâdir b. Ömer, **Hizânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-'Arab**, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1997.
- el-BAĞDÂDÎ, Muhammed b. Hasan Bahâuddin, **et-Tezkiretu'l-Hamdûniyye**, Dâru Sâdır, Beyrut, h. 1417.
- el-BÂHİLÎ, 'Amr b. Ahmer, **Şi'ru 'Amr b. Ahmer el-Bâhilî**, thk. Huseyn 'Atvân, Mecme'u'l-Luğati'l-'Arabiyye, Dimaşk, bty.
- el-BÂKILLÂNÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib, **'Î'câzu'l-Kur'ân lî'l-Bâkullânî**, thk. Ahmed Sakr, Dâru'l-Me'ârif, Mısır, 1997.
- el-BASRÎ, Ali b. Ebî'l-Ferec, **el-Hamâsetu'l-Basriyye**, thk. Muhtâruddin Ahmed, 'Alemü'l-Kutub, Beyrut, bty.
- el-BELÂZURÎ, Ahmed b. Yahya, **Cumel min Ensâbi'l-Eşrâf**, thk. Suheyl Zekkâr, Riyâd ez-Ziriklî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1996.
- BEZCÎ, Ramazan, **"İbn Mâlik ve Nahiv Metodunda Hadisle İstişâdin Yeri"**, "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2014.
- BURDÎ, İbn Tağrî, **en-Nucûmu'z-Zahire fî Mulûki Mısır ve'l-Kahire**, byy, bty.
- CÂDULMEVLÂ BEG, Muhammed Ahmed, Muhammed Ebu'l-Fadl İBRAHİM, Ali Muhammed el-Becâvî, **Eyyâmu'l-'Arab fi'l-Câhiliyye**, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Mısır,1946.

- el-CÂHİZ, Ebû Osmân ‘Amr b. Bahr, **el-Beyân ve’t-Tebyîn**, Dâru Mektebeti’l-Hilâl, Beyrut, 1423.
- el-CEVHERÎ, **es-Sihâh fi’l-Luġa**, byy, bty.
- el-CUMAHÎ, Muhammed b. Sellâm, **Tabakâtu Fuhûli’s-Şu‘arâ’**, thk. Mahmud Muhammed Şakir, Dâru’l-Medenî, Cidde, bty.
- el-CURCÂNÎ, Ebu’l-Hasen Alî b. Abdilazîz el-Kâdî, **el-Vesâta Beyne’l-Mutenebbî ve Husûmih**, thk. Muhammed Ebu’l-Fazl İbrâhim-Ali Muhammed el-Bicâvî, Matba‘atu Îsâ el-Bâbî el-Halebî, bty.
- ed-DABÎ, Mufaddal b. Muhammed, **el-Mufaddaliyyât**, thk. Ahmed Muhammed Şakir Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru’l-Me‘ârif, Kahire, bty.
- ed-DAKÎKÎ, Takiyyuddîn Süleyman b. Benîn, **İttifâku’l-Mebânî ve İftirâku’l-Me‘ânî**, thk. Yahya Abdurraûf Cebr, Dâru Ammâr, Ammân, 1985.
- ed-DÂRİMÎ, Miskîn, **Divânu Şi‘ri Miskîni’d-Dârimî**, thk. Kârîn Sâdır, Dâru Sâdır, Beyrut, 2000.
- DAYF, Şevkî, **Târihu’l-Edebi’l-Arabî el-‘Asru’l-İslâmî**, Dâru’l-Me‘arif, Kahire bty.
- ed-DIMAŞKÎ, Sirâcuddîn Ömer b. Ali, **el-Lubâb fi ‘Ulûmi’l-Kitâb**, thk. ‘Adıl Ahmed ‘Abdülmevcûd-‘Ali Muhammed Ma‘ûd, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1998.
- DURMAZ, Yusuf, “**Muhammed b. Ali b. Ahmed İbn Tolun ed-Dımaşki (953/1546)’nin Hayatı, Eserleri ve Hz. Peygamber Dönemi Vesikalarına Dair İ‘lâmu’s-Sâilin ‘an Kutubi Seyyidi’l-Murselin Adlı Eseri**”, “Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi”, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2012.
- DURMUŞ, İsmail, “Nesir” **DİA**, c. 33, TDV Yayınları, Ankara 2007.
- _____, “İstişhâd”, **DİA**, c. 23, TDV Yayınları, Ankara, 2001.
- EBU’L-BEKÂ’, Eyûb b. Musa el-Hanefî, **el-Kulliyât**, thk. Adnan Dervîş-Muhammed el-Misrî, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut, bty.
- EBÛ HÂMÎD, Abdulhamid b. Hibetullah, **Şerhu Nehci’l-Belaġa**, thk. Muhammed Ebu’l-Fazl İbrahim, Dâru İhyâi’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, byy, bty.
- EBU’S-SU‘ÛD, Muhammed b. Muhammed el-‘Îmâdî, **Tefsîru Ebi’s-Su‘ûd (İrşâdu’l- ‘Akli’s-Selîm ilâ Mezâya’l-Kitâbi’l-Kerîm)**, Dâru İhyî’t-Turâsi’l-‘Arabî, Beyrut, bty.
- EBÛ TÂLİB, Abdumenâf b. Abdilmuttalib, **Divânu Ebî Tâlib**, thk. Muhammed et-Tûncî, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, Beyrut, 1994.

- el-EFGĀNÎ, Sa'îd, **fî Usûli'n-Nahiv**, el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1407/1987.
- _____, **el-Mûcez fî Kavâ'idi'l-Lugâti'l-'Arabiyye**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2003.
- _____, **Esvâku'l-'Arab fî'l-Câhiliyyeti ve'l-İslâm**, Dâru'l-Fikr, Beyrut , 1974.
- el-EHDEL, Muhammed, **el-Kevâkibu'd-Durriyye**, Muessesetu'l-Kutubi's-Sekafiyye, Beyrut, 2015.
- EMECEN, Feridun, "Osmanlılar", **DİA**, c. 33, TDV Yayınları, Ankara 2007.
- el-ENBÂRÎ, Muhammed Ebû Bekir, **ez-Zâhir fî Me'anî Kelimâti'n-Nâs**, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1992.
- el-ENBÂRÎ, Abdurrahman b. Muhammed Kemâluddîn, **el-İnsâf fî Mesâili'l-Hilâf Beyne'n-Nahviyyîn**, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 2003.
- el-ENDELÜSÎ, Ebu Hayyân, **et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerhi Kitâbi't-Teshîl**, thk. Hasan Hendavî, Darul-Kalem, Dımaşk, bty.
- el-ENDELÜSÎ, Esîru'd-Dîn, **İrtişâfu'Darb min Lisani'l-'Arab**, thk. Receb Osman Muhammed, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire, 1998.
- el-ENDELÜSÎ, İbn Sa'îd, **Neşvetu't-Tarab fî Târîhi Câhiliyyeti'l-'Arab**, thk. Nusret Abdurrahman, Mektebetu'l-Aksa, Amman, bty.
- el-ENDELÜSÎ, İbn Abdurabbih, **el-'İkdu'l-Ferîd**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, h. 1404.
- _____, **Tebâi'u'n-Nisâ' ve mâ Cae fihâ min 'Acâib ve Ğarâib ve Ahbâr ve Esrâr**, thk. Muhammed Selîm İbrahim, Mektebetu'l-Kur'ân, Kahire, bty.
- el-ENDELÜSÎ, Abdulhak b. Gâlib b. 'Atiyye, **el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz**, thk. Abdusselam Abduşşafî Muhammed, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1422.
- ERDEM, Sargon, Hulusî KILIÇ, "Abdullah b. Revâha" **DİA**, c. 1, TDV Yayınları, Ankara 1988.
- ERGİN, Ali Şakir, "Ferezdak" **DİA**, c. 12, TDV Yayınları, Ankara 1995.
- el-ESTERÂBÂDÎ, Radiyyuddîn, **Şerhu'r-Radî ale'l-Kâfiye**, byy, 1978.
- el-EŞMÛNÎ, Ali b. Muhammed, **Şerhu'l-Eşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.
- el-EVSÎ, Kays b. el-Hatîm, **Divânu Kays b. Hatîm**, thk. Nâsiruddîn el-Esed, Dâru Sâdır, Beyrut, bty.

- el-EZDÎ, Ebû Ali el-Hesen el-Kayrevani İbn Raşık, **el-'Umde fi Mehasini's-Şi'r ve Âdâbih ve Nakdih**, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut 1981.
- el-EZDÎ, Muhammed b. Hasan, **Cemheretu'l-Luğa**, thk. Remzî Munîr Ba'lebakkî, Dâru'l-İlim Li'l-Melâyîn, Beyrut, 1987.
- el-FÂRÂBÎ, Ebû İbrahim İshak b. İbrahim, **Mu'cemu Dîvânî'l-Edeb**, thk. Ahmed Muhtâr Ömer, Muessesetu Dâri's-Şa'b, Kahire, 2003.
- el-FERÂHÎDÎ, Halîl b. Ahmed, **el-Cumel fi'n-Nahv**, thk. Fahrudîn Kabâve, byy, 1995.
- _____, **Kitâbu'l 'Ayn**, thk. Mehdî el-Mağzûmî-İbrâhîm el-Âmerrâî, Dâru Mektebeti'l Hilâl, bty.
- el-FERAZDAK, Ebû Firâs Hemmâm b. Gâlib, **Divanu'l-Ferezdak**, thk. Ali Fâ'ûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987.
- el-FEVZÂN, Abdullah, **Delilu's-Sâlik ilâ Elfiye İbn Malik**, Dâru'l-Müslim, byy 1419/1999.
- el-FÎRÛZÂBÂDÎ, Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 2005.
- el-GALÂYÎNÎ, Mustafa, **Ricâlu'l-Mu'allakâti'l-'Aşr**, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 1998.
- GÜNDÜZ, Tufan, "Safeviler", **DİA**, c. 35, TDV Yayınları, Ankara 2008.
- el-HADÎSÎ, Hatice, **Mevkifu'n-Nuhât mine'l-İhticâc bi'l-Hadîs**, Dâru'r-Raşît, byy 1401/1981.
- el-HALEBÎ, Ali b. İbrahim, **es-Sîretu'l-Halebiyye**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1427/2006.
- el-HALEBÎ, Şihâbuddîn Ahmed b. Yûsuf Semîn, **ed-Durru'l-Mes'ûn fi 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn**, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât, Dâru'l-Kalem, Dimaşk, bty.
- el-HALEBÎ, Mehasin b. İsmail, **Şerhu Şi'ri's-Şenferâ el-Ezdî**, thk. Hâlid Abdurraûf el-Cebr, Dâru'l-Yenâbi', Amman, 2004.
- el-HÂLÎDÎ, Muhammed b. Hâşim-Sa'id b. Hâşim, **Hamâsetu'l-Hâlidîyeyn**, thk. Muhammed Ali Dıkka, Vezâretu's-Sekâfe, el-Memleketuu'l-'Arabiyeti's-Sûriyye, 1995.
- el-HANBELÎ, Şihâbuddîn Ebu'l-Felâh Abdulhayy b. Ahmed İbnu'l-'Îmâd, **Şezerâtu'z-Zehab fi Ahbâri men Zeheb**, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk 1406/1986.

- el-HAMEVÎ, Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed, **el-Misbâhu'l-Munîr fî Garîbi Şerhi'l-Kebîr**, el-Mektebetu'l-'İlmiyye, Beyrut, bty.
- el-HAMEVÎ, Yâkût b. Abdillâh, **Mu'cemu'l-Buldân**, Dâru Sâdır, Beyrut, 1995.
- HASAN ŞURRÂB, Muhammed b. Muhammed, **Şerhu's-Şevâhidi's-Şi'riyye fî Ummâti'l-Kutubi'n-Nahviyye**, Muessesetu'r-Risale, Beyrut 1427/2007.
- HASAN, Abbas, **en-Nahvu'l-Vâfi**, Daru'l-Me'arif, bty.
- el-HÂŞİMÎ, Ahmed b. İbrahim, **Cevâhiru'l-Edeb fî'l- Edebiyyât ve İnşâi Luğati'l-'Arab**, Dâru'l-Me'arif, Beyrut, bty.
- el-HATAFÎ, Cerîr b. Atıyye el-Hatafâ et-Temîmî , **Divânu Cerîr**, Dâru Sâdır, Beyrut, bty.
- el-HEREVÎ, Ebû Sehl Muhammed b. Ali b. Muhammed, **İsfâru'l-Fesîh**, thk. Ahmed b. Sa'id b. Muhammed Kaşşâş, 'Îmâdetu'l-Bahsi'l-'İlmî bi'l-Câmi'ati'l-İslamiyye, Medine 1420/1999.
- el-HEREVÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, **Tehzîbu'l-Luğa**, thk. Muhammed 'Avd Mur'ib, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabi, Beyrut, 2001.
- el-HUZELÎ, Huveylid b. Hâlid, Ebû Zueyb, **Divânu Ebî Zueyb el-Huzelî**, thk. Ahmed Halil eş-Şâlî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2014.
- İBN 'AKÎL, Abdullâh, **Şerhu İbn Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik**, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dâru't-Turâs, Kahire, 1980.
- İBN 'ASÂKİR, Ali b. el-Hasen, **Târîhu Dımaşk**, thk. 'Amr b. Gurâme el-'Amrevî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995.
- İBN CİNNÎ, Osman el-Mevsilî, **Sirru Sinâ'ati'l-İ'râb**, thk. Hasan Hindavî, Daru'l-Kalem, Dımaşk, 1985.
- _____, **el-Munsıf li İbn Cinnî**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Kadîm, 1954.
- _____, **el-Luma' fi'l-'Arabiyye**, thk. Fâiz Fâris, Dâru'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Kuveyt, bty.
- İBN EBÎ SULMÂ, Zuheyr, **Divânu Zuheyr b. Ebî Sulmâ**, thk. Ali Hasan Fâ'ûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.
- İBN EBÎ TÂLİB, Ali, **Divânu'l-İmâm Ali**, thk. Na'îm Zerzûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985.
- İBNU'L-ESÎR, Mecduddîn Ebu's-Se'âdât el-Cezerî, **en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadis ve'l-Eser**, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî-Mahmûd Muhammed et-Tenâhî, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, 1979.

İBNU'L-ESÎR, 'İzzuddîn Alî b. Muhammed el-Cezerî, **el-Kâmil fi't-Tarîh**, thk. Ömer 'Abdusselâm Tedmûrî, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, 1997.

_____, **Usdu'l-Ġâbbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe**, thk. Ali Muhammed Mu'avvad-Adil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.

İBN FÂRİS, **Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luġa**, byy, bty.

İBN HACER, **el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe**, thk. el-Bicâvî, byy, bty.

İBN HALLİKÂN, Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed el-Bermekî, **Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân**, thk. İhsân 'Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrut, 1990.

İBN HİŞÂM, Abdullah el-Ensârî, **Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik**, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 2008.

_____, **Şerhu Şuzûri'z-zeheb**, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 2013.

_____, **Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik**, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, bty.

_____, **Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ**, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Kahire, 1383/1963.

_____, **Tahlîsu's-Şevâhid ve Telhîsu'l-Fevâid**, thk. 'Abbas Mustafa es-Sâlihî, Daru'l-Kutubi'l-'Arabî, byy. 1986.

İBN HİTÂN, 'İmrân, **Divânu 'İmrân b. Hitân**, byy, bty.

İBN KESÎR, İsmail b. Ömer, el-Basrî, **es-Sîretu'n-Nebeviyye**, thk. Mustafa 'Abdulvâhid, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1976.

İBN MANZÛR, Muhammed b. Mukrim el-Mısrî, Lisânu'l-'Arab, Dâru Sâdır, Beyrut, bty.

İBN MUNKİZ, Usâme, **el-Bedî' fi Nakdi's-Şi'r**, thk. Ahmed Bedevî-Hâmid Abdulmecîd, Vezâretu's-Sekâfe ve'l-İrşâdi'l-Kavmî, el-Cumhuriyetu'l-'Arabiyeti'l-Muttahide, bty.

İBN MUBÂREK, Muhammed, **Muntehe't-Taleb min Eş'âri'l-'Arab**, thk. Muhammed Nebîl Turayfî, Dâru Sadır, Beyrut 1999.

İBN NÂZİM, Bedruddin Muhammed İbnü'l-İmam Cemaluddin Muhammed b. Mâlik, **Şerhu İbn Nâzım 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik**, thk. Muhammed Basıl, 'Uyûnu's-Sûd, Daru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2000.

İBN SÎDE, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail b. Sîde el-Mursî, **el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam**, thk. Abdulhamid Hindâvî, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut 1420/2000.

İBNÜ'S-SİKKÎT, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk, **İslâhu'l-Mantık**, thk. Muhammed Mur'ab, Dâru İhyâi't-Turâsi'l Arabî, Beyrut 2002.

İBRAHİM, Nâciye Abdullah, Nedâ Abdurrazzak Mahmûd el-CÎLÂVÎ, “es-Sîratu'z-Zâtiyye ve'l-‘İlmiyye li'bni Tolun Şemsuddîn Muhammed b. ‘Alî ed-Dimaşkî es-Sâlihî”, **Mecelletu Kulliyeti't-Terbiyye li'l-Benât**, cilt. 26, sayı. 4, 2015, s. 1057-1075.

İBN TOLUN, Muhammed b. Ali ed-Dimaşkî, **Şerhu İbn Tolun**, thk. Abdulhamit Casım, Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, Beyrut 1422/2002.

_____, Muhammed b. Ali b. Tolun-Yusuf b. Hasan b. Abdulhâdi el-Cemâl b. el-Mibrad el-HANBELÎ, **Mut'atu'l-Ezhân mine't-Temettu' bi'l-İkrân Beyne Terâcimi'ş-Şuyûh ve'l-Akrân**, thk. Salâhuddin Halil eş-Şeybânî el-Mevsilî, Dâru Sâdır, Beyrut bty.

_____, **el-Fulku'l-Meşhûn fî Ahvâli Muhammed b. Tolun**, thk. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1416/1996.

_____, **Mufâkehetu'l-Hillân fî Havâdisi'z-Zeman**, Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, Beyrut bty.

İBN YA'ÎŞ, **Şerhu'l-Mulûkî fi't-Tasrîf**, thk. Fahriddîn Kabâve, Mektebetu'l-‘Arabîyye, Haleb, 1973.

el-‘İCLÎ, Fadl b. Kudâme Ebû'n-Necm, **Divânu Ebi'n-Necm el-‘İclî**, thk. Muhammed Edîb Abdulvâhid Cemrân, Metbû'âtu Mecme'î'l-Luğati'l-‘Arabîyye, Dimaşk, 2006.

‘İD, Muhammed, **el-İstîşhâd ve'l-İhticâc bi'l-Luğa**, Alemu'l-Kutub, Beyrut 1408/1988.

el-İFRÎKÎ, Muhammed b. Ahmed Ebu'l-Arab, **el-Mihen**, thk. Ömer Süleyman el-Ukaylî, Dâru'l-‘Ulûm, Riyad 1984.

İMRUULKAYS, Hunduc b. Hucr el-Kindî, **Şerhu Divâni İmruulkays**, thk. Hasan es-Sendûbî, Dâru İhyâi'l-‘Ulûm, Beyrut, 1990.

el-İSFAHÂNÎ, Huseyn b. Muhammed Râğib, **Muhâdarâtu'l-Udebâ' ve Muhâverâtu'ş-Şu‘arâ' ve'l-Bulegâ'**, Şirketu Dâri'l-Erkam b. Ebî'l-Arkam, Beyrut, 1420/1999.

_____, **el-Mufredat fi Garibi'l-Kur'an**, Daru Kahraman, İstanbul 1986.

el-İSFAHÂNÎ, Ebu'l-Ferec, **el-Eğânî**, thk. Ahmed eş-Şenkîti, Matba'atü't-Tekaddum, Mısır, bty.

_____, **el-Eğânî**, thk. Semîr Cabir, Daru'l-Fikir, Beyrut bty.

_____, **Mulhaku'l-Eġânî**, thk. Ali Mihna, Semir Cabir, Daru'l-Fikir, Lübnan bty.

KARAMAN, Hayrettin, **Yeni Gelişmeler Karşısında İslam Hukuku**, İz Yayıncılık, İstanbul 2004.

KAVAS, Ahmet, "İbn Tolun" **DİA**, c. 20, TDV Yayınları, Ankara, 1999.

el-KAYREVÂNÎ, Ebu'l-Hesen Ali b. Faddâl, **en-Nuke fi'l-Kur'ân**, thk. Abdullah Abdulkadir et-Tavîl, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2007.

el-KAZVÎNÎ, Ahmed b. Fâris, **Mu'cemu'l-Luġa**, thk. Zuheyr Abdulmuhsin Sultân, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1986.

KEHHÂLE, Ömer Rıza, **Mu'cemu'l-Muellifîn**, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, bty.

el-KÎSÎ, Ebû Ali el-Hasan b. Abdillâh, **İdâhu Şevâhidi'l-İdâh**, thk. Muhammed b. Mahmud ed-De'cânî, Dâru'l-Ġarbi'l-İslamî, 1408/1987.

KONUKÇU, Enver, "Babür", **DİA**, c. 4, TDV Yayınları, Ankara 1991.

el-KURTUBÎ, Yusuf b. Abdullah, **el-İsti'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb**, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1992.

el-LEBÂBÎDÎ, Ahmed b. Mustafa, **el-Letâif fi'l-Luġa, (Mu'cemu Esmâ'i'l-Eşya')**, Dâru'l-Fadîle, Kahire, bty.

el-MAHZÛMÎ, Hâris b. Hâlid, **Şi'ru'l-Hâris b. Hâlid el-Mahzûmî**, thk. Yahyâ el-Cubûrî, Matba'atu'n-Nu'mân, Necef, 1972.

el-MÂVERDÎ, Ali b. Muhammed, **en-Nuke ve'l-'Uyûn**, thk. es-Seyyid b. 'Abdulkaksûd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, bty.

el-MERZÛKÎ, Ahmed b. Muhammed b. Hasan, **el-Ezmine ve'l-Emkine**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1417/1996.

el-MEYDÂNÎ, Ahmed b. Muhammed, **Mecme'u'l-Emsâl**, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, bty.

el-MISRÎ, Zeynuddîn Hâlid b. Abdillâh, **Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tevdîh**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.

el-MURÂDÎ, Hasan b. Kâsım el-Misrî, **Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik bi Şerhi Elfiyyeti İbn Mâlik**, thk. Abdurrahman Ali Süleyman, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire, 2008.

MUSTAFA, İbrahim, Ahmed ez-ZEYYÂT, Hâmid ABDULKÂDİR, Muhammed en-NECCÂR, **el-Mu'cemu'l-Vesît**, Dâru'd-Da've, Kahire, bty.

- el-MUBERRİD, Muhammed b. Yezîd, **el-Kâmil fi'l-Luġa ve'l-Edeb**, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire, 1997.
- el-MUTELEMMİS, Cerîr b. Abdulmesîh, **Dîvânu Şi'ri'l-Mutelemmis ed-Duba'î**, thk. Hasan Kâmil es-Sayrafî, Cami'âtu'd-Duveli'l-'Arabî, 1970.
- en-NÂBİĞA, Ziyâd b. Mu'âviye, **Divânu'n-Nâbiġa ez-Zubyânî**, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, bty.
- en-NEHHÂS , Ahmed b. Muhammed en-Nahvî, **İ'rabu'l-Kur'an**, thk. Abdulmun'im Halil İbrahim, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1421/2000.
- el-NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Yahya, **Tahrîru Elfâzî't-Tenbîh**, thk. Abdulġanî ed-Dakr, Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 1408/1987.
- en-NÎSÂBÛRÎ, Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, **Mecme'u'l-Emsâl**, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, bty.
- NUVEYHİD, 'Âdil, **Mu'cemu'l-Mufessirîn**, Muessesetu Nuveyhid es-Sekâfiyye Li't-Te'lîf ve't-Tercume ve'n-Neşr, Beyrut 1988.
- ÖMER, Ahmed Muhtar Abdulhamîd, **el-Bahsu'l-Luġavî 'İnde'l-'Arab**, 'Alemu'l-Kutub, Beyrut, bty.
- ÖZCAN, Tahsin, Osmanlılar", **DİA**, c. 33, TDV Yayınları, Ankara 2007.
- ÖZTÜRK, Cemil, "Osmanlılar", **DİA**, c. 33, TDV Yayınları, Ankara 2007.
- PAŞA, Ahmed Teymûr, **Nazratun Tarihiyye fi Hudûsi'l-Mezâhibi'l-Fikhiyye el-Erba'a**, Dâru'l-Kâdirî, byy, bty.
- er-RÂZÎ, Muhammed b. Ebî Bekir, **Muhtâru's-Sıhah**, thk. Mahmûd Hâtır, Mektebetu Lübnan Naşirun, Beyrut, 1995.
- _____, **Muhtâru's-Sıhâh**, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed, Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 1999.
- er-RUKIYYÂT, 'Ubeydullâh b. Kays, **Dîvânu 'Ubeydullâh b. Kays**, thk. Azîze Fevvâl Bâbetî, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1995.
- es-SABBÂN, Muhammed b. Ali, **Hâşiyetu's-Sabbân 'ale'l-Eşmûnî li Elfiyyeti İbn Mâlik**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- es-SADEFÎ, Halil b. Aybek, **eş-Şu'ûr bi'l-'Ûr**, thk. Abdurrezzak Huseyn, Dâru 'İmâr, Amman, 1988.
- _____, **el-Vâfi bi'l-Vefeyât**, thk. Ahmed el-Arnaûtî-Türkî Mustafa, Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrut, 2000.

- es-SAGĀNÎ, Hasan b. Muhammed, **el-'Ubâbu'z-Zâhir (Harfu's-Sîn)**, thk. Muhammed Hasan Ali Yâsîn, Dâru'ş-Şu'ûni's-Sekâfeti'l-'Âmme, Bağdat, 1987.
- SAKAR, Ahmed, **Şerhu Dîvâni 'Alkame b. 'Abâde**, Matba'atu'l-Mahmûdiyye, Kahire 1935.
- es-SEKAFÎ, Umeyye b. Ebi's-Salt, **Dîvânu Umeyye b. Ebi's-Salt**, thk. Seci' Cemil el- Cubeylî, Dâru Sâdır, Beyrut, 1998.
- es-SEM'ÂNÎ, Abdulkerim b. Muhammed, **el-Ensâb**, thk. Abdurrahman b. Yahya el-Yemânî, Haydarâbâd, 1962.
- SEZGİN, Fuat, **Târîhu't-Turâsi'l-'Arabî el-'Asru'l-Câhilî**, Arapçaya çev, Mahmûd Fehmî Hicâzî, Câmi'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd, el-Memleketu'l-'Arabiyyeti's- Su'ûdiyye, byy 1991.
- es-SERRÂC, Muhammed Ali, **el-Lubâb fî Kavâ'idi'l-Luğa**, thk. Hayruddin Şemsî Paşa, Dâru'l-Fıkr, Dimaşk, 1983.
- SÎBEVEYHÎ, Ebû Bişr 'Amr b. Osman b. Kanber, **el-Kitâb**, byy. bty.
- es-SİLMÎ, Ahmed b. Muhammed b. Hamdûn, **el-Fethu'l-Vedûd 'ale'l-Mekkûdî**, thk. Muhammed es-Seyyid Osman, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2014.
- es-SUYÛTÎ, Celâluddîn Abdurrahmân, **el-İktirâh fî Usûli'n-Nahv**, thk. Abdulhakîm 'Atiyye, Dâru'l-Beyrûtî, Dimaşk, 1426/2006.
- _____, **Tarihu'l-Hulefâ**, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Matbaatu's-Saade, Mısır 1952.
- _____, **Hem'u'l-Hevâmi' fî Şerhi Cem'i'l-Cevâmi'**, thk. Abdulhamîd Hindâvî, el-Mektebetu't-Tevkifiyye, Mısır, bty.
- _____, **Şerhu Şevâhidi'l-Muğnî**, thk. Muhammed Mahmûd eş-Şenkîti, Lecnetu't-Turâsi'l-'Arabî, byy. bty.
- es-SULEMÎ, el-'Abbâs b. Mirdâs, **Divânu'l-'Abbâs b. Mirdâs es-Sulemî**, thk. Yahya el- Cebûrî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1999.
- ŞELEBÎ, Ahmed, **Mevsû'atu't-Tarihi'l-İslâmî ve'l-Hadâreti'l-İslâmiyye**, Mektebetu'n-Nahdati'l-Mısriyye, Kahire 1406/1986.
- eş-ŞENKÎTÎ, Ahmed b. el-Emîn, **ed-Dureru'l-Levami'**, thk. Muhammed Bâsıl 'Uyûnu's-Sûd, Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999.
- ŞEYHO, Rizkullah b. Yusuf, **Şu'ârau'n-Nasrâniyye**, Matba'atu Âbâi'l-Murselîn el-Yesû'ıyyîn, Beyrut, 1890.

- et-TABERÂNÎ, Süleyman b. Ahmed, **el-Mu‘cemu’l-Kebîr**, thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefî, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire, bty.
- TALAS, Muhammed Es‘ad, **Mısır ve’ş-Şam fi’l-Ġâbır ve’l-Hâdır**, Dâru’l-Me‘arif, Kahire 1364/1945.
- et-TEMÎMÎ, Evs b. Hucr, **Dîvânu Evs b. Hucr**, thk. Muhammed Yusuf Necm, Dâru Sâdır, Beyrut 1979.
- et-TENÛHÎ, Ebû Alî el-Muhassin b. Alî, **el-Ferec Be‘de’ş-Şidde li’t-Tenûhî**, thk. Abbûd eş-Şâlecî, Dâru Sâdır, Beyrut, 1978.
- et-TEVHÎDÎ, Ebû Hayyân, **el-İmtâ’ ve’l-Mu‘ânese**, thk. Heysem Halife et-Tu‘aymî, el-Mektebetu’l-‘Asriyye, Beyrut, 2011.
- TEEBBETAŞERRAN, Sâbit b. Câbir, **Dîvânu Teebbetaşerran ve Ahbâruh**, thk. Ali Zulfikâr Şâkir, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1984.
- et-TEFTÂZÂNÎ, Sa’duddîn Mes‘ûd b. Fahrüddîn, **Muhtasaru’l-Me‘ânî**, Dâru’l-Fikr, 1411/1990.
- et-TIRIMMÂH, el-Hakem b. Hakîm et-Tâî, **Dîvanu’t-Tırimmâh**, thk. ‘Azze Hasan, Dâru’ş- Şarkı’l-‘Arabî, Beyrut 1994.
- TÛLÛCÛ, Süleyman, “Lebîd b. Rabîa” **DİA**, c. 27, TDV Yayınları, Ankara 2003.
- _____, “Şenferâ” **DİA**, c. 38, TDV Yayınları, Ankara 2010.
- _____, “Teebbeta Şerran” **DİA**, c. 40, TDV Yayınları, Ankara 2011.
- _____, “Hâtim et-Tâî” **DİA**, c. 16, TDV Yayınları, Ankara 1997.
- _____, “Zuheyr b. Ebî Sulma”, **DİA**, c. 44, TDV Yayınları, Ankara 2013.
- TUTAR, Mesut, “İbn Tolun (ö. 953/1546)’un Enbâu’l-Umerâ bi Enbâi’l-Vuzerâ Adlı Eserinin Tahlil, Değerlendirme ve Tercümesi”, “Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi”, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2018,
- el-‘UZRÎ, Hudbe b. Haşrem, **Şi‘ru Hudbe b. el-Haşrem el-‘Uzrî**, thk. Yahya el-Cubûrî, Dâru’l-Kalem, Kuveyt 1986.
- el-‘UZRÎ, Cemîl b. Ma‘mer, **Dîvânu Cemîl-u Buseyne**, Dâru Sadır, Beyrut, bty.
- YAKÛP, Emîl Bedî’, **el-Mu‘cemu’l-Mufessal fî Şevâhidi’l-‘Arabiyye**, Daru’l-Kutubi’l- ‘İlmiyye, byy, 1996.
- el-YEMENÎ, İbn Haydere, **Keşfu’l-Muşkil fi’n-Nahiv**, byy, bty.
- YEMÛT, Beşir, **Şâ‘irâtu’l-‘Arab fi’l-Câhiliyye ve’l-İslâm**, el-Mektebetu’l-Ehliyye, Beyrut 1934.

- el-YESÛÎ, Luvîs Ma‘Lûf, **el-Muncid fî'l-Luġa**, İntişârâtü Zevî'l-Kurbâ, bty.
- YİĞİT, İsmail, “Memlükler”, **DİA**, c. 29, TDV Yayınları, Ankara 2004.
- ez-ZEBÎDÎ, Muhammed Murtaza, **Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs**, Dâru'l-Hidâye, byy, bty.
- ez-ZEHEBÎ, Muhammed b. Ahmed b. Kâymâz, **Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâti'l-Meşâhîri ve'l-A'lâm**, el-Mektebetü't-Tevfikîyye, Mısır, bty.
- _____, **Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'**, thk. Şuayb el- Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985.
- ez-ZEMAHŞERÎ, Mahmud b.Ömer, **Esâsu'l-Belâga**, Daru'l-Fıkır, 1979.
- _____, **Esâsu'l-Belâga**, Daru'n-Neşr, 1979.
- _____, **Esâsu'l-Belâga**, thk. Mahmûd Bâsıl 'Uyûnu's-Sûd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.
- _____, **el-Mustaksâ fî Emsâli'l-'Arab**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.
- ez-ZEVZENÎ, Huseyn b. Ahmed, **Şerhu'l-Mu'allakâti'l-'Aşr**, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrut 1983.
- _____, **Şerhu'l-mu'allakâti's-seb'**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 2002.
- ez-ZİRİKLÎ, Hayruddîn b. Mahmûd, **el-A'lâm**, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 2002.
- ZÛRRUMME, Gaylân b. 'Ukbe, **Dîvânu Zürrumme**, thk. Ahmed Hasan Besc, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.
- ez-ZECCÂCÎ, Abdurrahman b. İshâk, **Mecâlisu'l-'Ulemâ**, thk. Abdusselam Muhammed Hârûn, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1983.